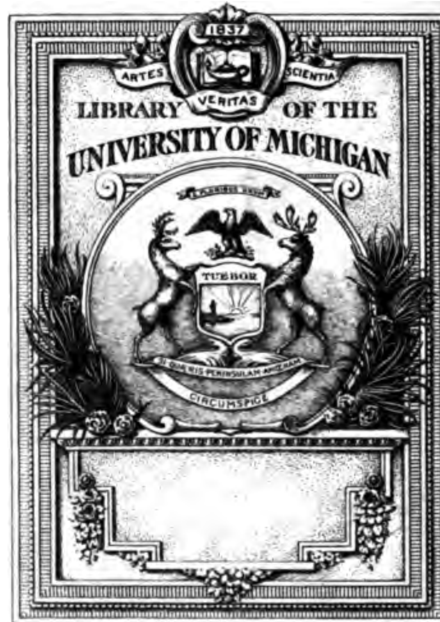

1837
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
E PLURIBUS UNUM
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE

INTRODUCTIO IN HISTORIAM EVANGELII SECULO XVI. PASSIM PER EUROPAM RENOVATI DOCTRINÆQUE REFORMATÆ.

ACCEDUNT VARIA QUIBUS IPSA HISTORIA ILLUSTRATUR, MONUMENTA PIETATIS ATQUE REI LITERARIÆ

AUTHORE
DANIELE GERDESIO
TH. D. ET PROF. ORD. ACAD. GRONING.-OMLANDICÆ
H. T. RECTORE
SOCIETATIS SCIENT. REGIÆ BEROLIN. MEMBRO.

GRONINGÆ,
Apud HAJONEM SPANDAW
Proſtant & BREMÆ apud H. W. RUMP. } Bibliopolas.
ANNO MDCCXLIV.

SERENISSIMO CELSISSIMOQUE

PRINCIPI AC DOMINO

GUILIELMO CAROLO HENRICO FRISONI

D. G. ARAUSIONENSI ET *NASSAVIO*

P R I N C I P I

GELRIÆ, FRISIÆ, GRONINGÆ OMLANDIÆ AC *DRENTHIÆ*

GUBERNATORI

ET SUPREMO

MILITIÆ PRÆFECTO.

RELIQUA.

LITERARUM ATQUE ERUDITIONIS STATORI ATQUE FAUTORI

OPTIMO MAXIMO.

RELIGIONIS ET **LIBERTATIS**

VINDICI ET ADSERTORI

SUMMO.

SERENISSIME PRINCEPS
CELSISSIME DOMINE!

Uod Celsitudinem TUAM non veretur adire hic liber, quodque is sublime illud non extimescit & Regali proximum Aulæ TUÆ fastigium, ipsa TUA erga authorem toties totiesque verbis ac vultu testificata facit *Humanitas* atque *Benevolentia*. Quanquam enim aliquoties honestus quidam pudor, atque verecundia laudabilis, me hoc opus, ad Serenitatem TUAM destinantem, meæque egestatis conscium à scribendo retardare potuerint, intercedebat tamen

è veſtigio, omnémque timorem propellebat, partim ſerenum illud, maximeque benevolum, quo TUA Celſitudo me non ſemel amplexa fuit, Faciei TUÆ lumen, partim quod ſciebam, ſummum TUUM in omne doctrinarum genus Favorem, in Sacras verò etiam Literas, Veritatémque Evangelicam, Studium propenſiſſimum. Nullum itaque, vel audaciæ vel impudentiæ crimen vereri debebam, quod non omne à perinſignis Tuæ Benevolentiæ, Tuique Favoris aura profligari poſſet; Quem cum dudum in me pariter ac in literas explicaveris Favorem, dubium poterat eſſe nullum, quin Celſiſſimo TUO patrocinio hunc quoque libellum eſſes dignaturus. Addidit animum, quod ea hic referuntur rerum memorabilium fata, quæ & Veritatis & Libertatis (cujus utriuſque

usque TE Statorem esse & Patronum maximum, nostra lætabunda non ignorat ætas; & gratabunda commemorabit posteritas) Christianæ quaquavorsum patet, Civitati, de novo concessæ, atque Restitutæ, simul originem pandunt, & quo modo per singularem Providentiam divinam fuerit factum, ut utraque in plurimis Europæ Regnis ac Provinciis cultioribus redintegraretur. Tametsi enim Nassavicarum Regionum, quæ TE Principem ac Dominum suum Clementissimum, venerantur atque in oculis ferunt, serior aliquantisper inter ceteras Germaniæ regiones ea fortuna fuerit, ut Reformatis Sacris vota sua addicerent, siquidem, qui primis Reformationis, caput efferentis, temporibus, eas moderabatur, HENRICUS Princeps, Renati Cabillonensis primi ex stirpe Nassovica

Prin-

Principis Arausiaci, Hollandiæque, Zelandiæ ac Frisiæ, Præfecti, Pater, potentiæ & opum causa *Dives* cognominatus, Reformationi non favisse perhibeatur: Tamen ejus Fratrem GULIELMUM Nassovium, Gulielmi Arausiaci & Johannis Nassovii Patrem, jam Anno 1535. Fœderi Smalcaldico, Principumque Protestantium, adversus omnia Antichristianismi minas & sanguinem spirantis molimina, consociationi accessisse, atque abinde Reformationis summum Fautorem extitisse atque Promotorem, novimus. Ab hoc enim stemmatis hodierni Parente, deinceps & Veritatis renatæ & Libertatis adsertæ studium patrociniumque, hæreditario veluti jure transfusa sunt atque derivata ad GULIELMUM Arausiacum I. & ad JOHANNEM Nassovium, ejus Filios;

Cumque idem ille JOHANNES Dillenburgi Dominus, TUUS, Celsissime Princeps, Atavus, summa pietate, prudentia, ac humanitate Heros, circa Annum 1578. præfectus Gelriæ, inter præcipuos auctores fuerit arctioris Unionis Ultrajectinæ, Ejusque memoria, propter res, cum in ditionibus Nassavicis, ubi Schola Herbornensis A. 1584. erecta, eum habet Fundatorem, tum in hoc Belgio nostro, præclare gestas, cum tota Gelria eum præcipuè veneretur Doctrinæ salutaris instauratorem & Reformationis Directorem summum, sit in benedictione; Tum GULIELMO, qui, quod á patrui Henrici Filio, Renato Cabillonensi, Arausiacum quoque acceperat Principatum, dictus est *Arausiacus* I. Belgium hoc nostrum, atque Reformata Ecclesia, ita maxima debet om-

nia, ut is apud omnes, communis Patris ac Servatoris Nomen gerat, ſeris nepotibus annunciandum, atque perennaturis concelebrandum laudibus: Ab his itaque, ad totam utriuſque lineæ Illuſtriſſimam Proſapiam, cum hæc in Rempublicam, & Eccleſiam noſtram impenſiſſima manarint ſtudia, exinde mihi conjecturam facere liceat, harum rerum primas origines, ex ipſa Hiſtoria Doctrinæ Reformatæ repetendas, Tanto Principi, in quo uno jam ſublimis illa Parentum Virtus & Majorum Gloria celſiſſimam fixit ſedem, non poſſe ingratas eſſe, aut inacceptas. Neque veró mihi animus eſt, Sereniſſime Princeps, ampliſſimum ſimul & nobiliſſimum præcellentium Virtutum TUARUM felicem prorſus & admirabilem concentum enarrare, quippe quas, in glorioſiſſima illa homi-

num,

num, quam Principes constituunt, parte, rarissimas, miratur omnis atque deprædicat Orbis, neque unquam silebunt Annales ac Fasti; Tantum abest, ut eæ vel nostro indigeant penicillo, vel ullis opus habeant verborum ornamentis, quibus illustrentur, ut potius verbis ipsis splendorem fœnerentur, atque decus concilient. Id tamen unum per TUAM mihi liceat commemorare Humanitatem, quippe quod, ne reticeatur, interest posteritati, inter eas omnes excellere, iisque coronam imponere, summum illum TUUM, sine omni fuco & affectatione Zelum, quo puram Christi religionem prosequeris, ejusque confessores & defensores, uti liberaliter foves, ita omni opera ac studio strenuè adjuvas, nec ut iis, per factiones nefarias, quas ante paucos annos Libertinorum Sy-

nagoga quædam in veritatis detrimentum ciere nitebatur, ulla vis intentetur, admittis; Atque id unum, per eandem TUAM Serenissime Princeps, Humanitatem mihi liceat rogitare, ut opus hoc Tibi dedicatum benigna fronte recipere, nec tam intueri velis ipsum hoc levidense quod Tibi consecratur munusculum, quam potius devotissimum Serenitati TUÆ animum offerentis atque consecrantis: Desino in votis ad Deum Triunum, ut diutissime TE sospitem conservet Religioni, Ecclesiæ, Reipublicæ, Literis, Tuasque & Majorum Laudes ad Celsissimæ Domus TUÆ seros transferat Nepotes!

SERENITATIS TUÆ

Devotissimus Cultor
DANIEL GERDES.

LECTORI BENEVOLO

SALUTEM.

EXimiam esse cujuscunque Historiæ in universa vita cum laudem, tum utilitatem, ita constat inter omnes, ut tamen Historiæ Ecclesiasticæ singularis etiam competat prærogativa; Quippe quæ vias Dei in Sanctuario ejus præcisè nobis enarrat, regnique Christi inter homines verbi & Spiritus vinculo consociatos fata ac vicissitudines exponit; Et, qua ratione ea, quæ Christum Dominum ac Regem profitetur Societas, primùm fuerit per ipsum è cœlis Dominum orta, deinceps inter varias persecutiones, per tela per ignes, adoleverit, porrò ad quendam juventæ, quando vel *Imperatorum purpura* in eam invehebatur, florem pervenerit, decreverit verò etiam, succedentibus temporibus tenebricosis, atque per providam Dei manum, ante duo & quod excurrit secula, denuo fuerit renovata, ex veris & genuinis rerum gestarum monumentis explanat, atque ad Dei Gloriam Verbique Prophetici, fata orbis & ecclesiæ prædelineantis, demonstrationem, in omnibus suis circumstantiis commemorat: Atque ea fuit ratio,

 quod

commemorandum esset, vix discerni posset, semperque, si vel adesset veritas, deficerent vel ornamenta, vel ordo ac methodus, vel sufficiens lumen, vel comtum politumve, in hac temporum nostrorum luce, scribendi genus: Accedebat, quod ego vix à partium, quarum unaquæque tanto cum fervore suam sustinet causam, studio, memet ipsum continere posse perviderem, sicque, per ipsam veritatis enarrationem utut dilucidam, facillimo negotio mihi comparare possem inimicos, homines contentiosos & illepidos, qui non tam, ut historiæ emicet veritas ac simplicitas, quam ut suæ sectæ stabiliatur vel ratio vel auctoritas, omnem navare operam consueverunt, quique non, quid factum sit, sed quid factum vellent, ab Historico expectant, & quos vel ita videri possem inter lupum & præcipitia positus irritare, ut hunc laborem meum, atque industriam, quovis modo lacerarent, mihique deinceps mea defendendi facesserent molestiam, atque ne in stadio semel cœpto pergere possim, efficerent: Enimverò, & hæc evanitura sperabam, si modo sollicitè attenderem, ne quid, cumprimis eorum, quæ in controversiam vocantur, sine die & consule, aut saltem sine classico teste assererem, porrò, si moderationi in primis studerem, vel in iis, ubi

ut meum interponerem judicium, necesse erat; Quanquam enim extra partes debeat esse constitutus qui Historiam conscribit, nemo tamen dubitaverit, eam perinsigni quoque nævo laborare historiam, quæ, nulla interserat de rebus expositis judicia, sterilemque tantummodo contineat rerum gestarum expositionem. Deinceps, quod ad ornamenta styli, dictionis, & similia, iis me non admodum fuisse intentum, videbit Lector, atque eum advertet prorsus non esse uniusmodi, nec æquabilem, inprimis cum dedita opera, sæpe numero à meis verbis abstinuerim, ubi uti poteram alienis, & *Jacobi* USSERII Viri Summi, exemplo, quod ipse in præfatione ad aureum de *Successione Ecclesiarum Occidentis* libellum prodit, ipsorum apud quos Historiam inveni & nomina ediderim, & verba reddiderim, quæ ratio equidem non ad stylum exornandum, sed tamen ad narrationis veritatem maxime facit, & ad rerum quæ narrantur examen multo videtur accommodatior: Est in eadem mecum hæresi, J. H. HOTTINGERUS Pater, in Præfat. ad Tomum II. Hist. Eccles. Seculi XVI. quando *Illum putem* (*inquit*) *maximum facturum operæ pretium, qui de plena fideque digna Reformationis Historia sollicitus, nihil de suo afferat, aliorum oculatorum & auritorum contentus*

*** *fide*

fide & verbis, nisi ubi Ἐπικρίσεως *opus est, & judicio ejus religiose retineat Authoris verba, qui rebus ipsis vel præfuit vel etiam adfuit; Ex hoc enim instituto non una ad authorem, lectorem, totamque adeò posteritatem redundat utilitas. Ita certe Author suam liberabit fidem; Historici officium omnibus absolvet numeris &c.* Atque hæc ratio fuit, quod *Abrahamus* SCULTETUS, Palatinus primò, dein Embdanus Theologus, egregiam in eo nobis præstiterit operam, adornando *Annalium Evangelicorum* duo decennia, atque omnia aliorum verbis in annalium formam redactis, exhibendo: Sed de his satis: Optimum Historiæ ornamentum esse *Veritatem*, nemo diffitebitur, cui si dicam me omnibus viribus litasse, nihil quod à vero est alienum, dixero, quanquam vel ita me non ab erroribus ullo modo liberum esse aut affirmem, aut affirmare velim, quippe quos non paucos, in tam crebris peccandi periculis, lubricisque locis, commissos, facile suspicor, sed eos nisi vel ex mera committantur inscitia, aut, quod pejus est, ex perversa animi voluntate, condonandos potius, quam exagitandos esse, Viri honesti, atque ingenui facilè fatebuntur: Ordinem, in hoc saltem Volumine, alium observare nequibam, quam quem observavi, ut ipsa rerum in Reformationis

prin-

primordio gestarum narratio interstingueretur descriptione vitarum Virorum quorundam celebrium necesse erat, quod alioquin hæc Nomina deinceps commemoranda Lectoribus mansissent incognita, quæ res quod tenebras offundat, certum est.

Enimverò, cum ita in hoc Opere fundamenta sint jacta, viaque parata, Enarrationi rerum mirabilium atque luculentiori descriptioni ipsius hujus Evangelii Restaurati, tum deinceps, alia via, aliaque methodo nobis insistendum esse facile arguimus, eumque in finem, in diversa capita ut ipsas illas res memorabiles enarrandas dispertiamur, necesse erit, ne ipsa nos variarum rerum copia obruat, vel quandam narrationis pariat confusionem, uti, quæ à principio Imperii per Carolum V. suscepti, usque ad Augustana Comitia A. 1530. contigerunt, per integrum annorum, & quod superest, decennium, percensere constituimus Volumine proxime sequenti, exposituri in eo

I. Negotia circa Reformationis causam, ejusque felicem in variis Europæ Regionibus, progressum, publica, unà cum colloquiis quæ inter Pontificios & Evangelicos variis in locis sive publica sive privata authoritate fuerunt habita.

II. Historiam schismatis sacramentarii, inter Zwin-

glii & Lutheri asseclas, unà cum colloquiis in hac causa potissimum habitis, scriptisque publicè emissis.

III. Doctorum singularium Reformationis causam agentium Vitas, Fata & Opera, quantum per ordinis præscripti brevitatem licebit.

IV. Persecutiones variis in locis institutas varias, quibus Martyrum & Confessorum adjungetur sanctitas & Constantia.

V. Reliquarum sectarum & cumprimis Anabaptistarum, & Fanaticorum seditiosorum, Swenkfeldianorum item & similis furfuris hominum res, quæ non tam ad Evangelii incrementum quam potius ad ejus decrementum fecisse; & varias doctrinæ repurgatæ molestias facessivisse, deprehendentur.

Atque hic quidem unusquisque facile mecum sentiet, *primum* illud *Caput* in varias pro Regnorum Regionum Locorumque diversitate, dispesci iterum debere Sectiones, inter quas equidem primo loco *Germaniæ* pariter atque *Helvetiæ* res exponentur, atque, prouti feret occasio, deinceps ad reliquas, quibus Evangelii Aurora illuxit, ut ipsis post Tenebras Lux sit restituta, calamus convertetur, quo hæc ipsa Dei Magnalia, quæ is in repurganda Eccle-

clesia sua nobis proposuit, tantò conspiciantur evidentius, atque ad ipsam Dei Gloriam cognoscantur atque celebrentur.

Verùm, quod ad hoc ipsum, quod jam offero adtinet Volumen, pauca quædam adhuc de eo notanda nobis restant; *Icones Virorum* quorundam celebrium quod vides operi hinc inde insertas, B. L. id partim propter seculi nostri, his tabulis pictis pretium quoddam ponentis morem est factum, partim propter operis ornamentum, & quod vividius ipsæ res à Viris præclaris gestæ videantur inscribi memoriæ posse, ubi vel ipse oculus has illustres heroum intuetur imagines, atquè subinde eas ipsas ad gloriæ stimulos & incitamenta virtutum sibi subjicit: Neque verò in his ipsis elegantiis nos solummodò, vel ingenio vel conjecturæ indulsisse, credas, æquum est, cum potius omnem adhibuerimus operam, quo studiosa, cupidaque tua hujusmodi elegantiarum non falleretur fiducia. ERASMI, LUTHERI, ZWINGLII, OECOLAMPADII & MELANCHTONIS Imagines, ita sunt ferè certis quibusdam notis jam distinctivis internoscendæ, ut in his falli admodum nequeamus: WESSELI autem GANSFORTI, celeberrimi illius inter *Groninganos* nostros Veritatis Testis,

imaginem depromsimus, ex ipso illo archetypo æreo, quod in Professorum Groningensium Vitis superiori seculo editis quoque conspicitur, quodque uti ab eximio prorsus originali delineato erat fabrefactum, ita in Universitatis nostræ Archivo adservatur. *Francisci* SICKINGII Herois imaginem, ex nummo ejus cuso, cum is Urbem Trevirensem A. 1522. & 1523. obsideret, quem Doctissimus J. J. LUCKIUS in Sylloge numismatum elegantiorum Historicorum ab A. 1500. ad A. 1600. Opere rarissimo, Argentinæ 1620. fol. edito pag. 51. nobis exhibuit, sculpi curavimus, uti, quod ad eum exactè prorsus Imago nostra sit expressa, pervidebis ipse; *Mercurini* DE GATTINARIA effigiem nobis suppeditavit *Franciscus de* MIERIS in ejus Historia Principum Belgicorum Tom. II. pag. 298 ad. A. 1529. unde eandem, majori solummodo forma excusam exhibemus, & deprehendet ipse Lector, quam ex amussi nostra hæc illi respondeat ectypo,

Jo. TEZELII verò imaginem ex *Relationibus ita dictis innocuis*, quæ cura doctiss. V. E. LOESCHERI Germanicè prodeunt, desumtam æri curavimus incidi, ne ipsa hujus Nundinatoris famosissimi, cujus impudentia hæc sacra nobis procuravit Otia, memoria intercideret.

Jam

Jam quod ea, quæ huic Operi quoddam conciliant lumen, adtinet Numiſmata, ea non ſunt alia, quam quæ, licet rariora ſint, nec cujusvis tractata manibus, tamen ſua & veritate & authenticitate pridem Virorum Doctorum conſenſum & approbationem commeruerunt; Prior nummus eſt ille, qui pag. 19. occurrit, quem LUDOVICUS XII. Galliarum Rex, ad Julii Pontificis furores revincendos cudi fecit, & cujus ſaltem authenticitas à nemine hactenus in dubium eſt vocata, nec vocari poteſt, cum etiamnunc ejus extent archetypi, quorum unum ipſi manibus tractavimus, niſi quod *Jo.* HARDUINUS ipſam illam ex Jeſai. XIV: 22. deſumtam Inſcriptionem: *Perdam Babillonis nomen*, aliò detorquere miro artificio eſt auſus, cui Doctiſſ. LIEBE tamen in commentatione de hoc nummo *Lipſ.* 1717. 8. edita, ſatis ſuperque ivit obviam: Fuit ipſe ille nummus aureus, quem & Doct. LIEBIUS pag. 7. exhibuit, in originali mihi communicatus à Cl. Collega meo, LEON. OFFERHAUSIO, cujus ſocrus, Matrona Delphenſis, eandem poſſidet, ut ad eam formam, is accuratiſſimè potuerit effigiari, eſtque illud, quod inter NEAP. & R. intercedit punctum, equidem ab exemplari Liebiano omiſſum, ut illud tamen in noſtro il-

lo

lo ad oculum fuerit conſpicuum: Quanquam, quod per ſculptoris incogitantiam ſolummodò factum eſt, nummus hic vero major compareat, ipſe enim nummi aurei modulus, ducati aurei magnitudinem & pondus, in archetypo, quod & l. c. apud Liebium videri poteſt, non excedit: Ceterum & hoc notandum eſt: Ultimam Thuani Editionem, non uti in ipſo opere, p. 19. not. *a*. à nobis eſt poſitum, loqui de inſignibus Neapolis & Siciliæ in averſa parte poſitis, ſed tantum de inſignibus Franciæ: Verba hæc ſunt: *eo uſque provectus eſt* (Ludovicus) *ut..... moribundi ſenis* (Julii II.) *inaneis diras contraria obnunciatione generoſe revicerit, cuſo etiam aureo nummo, qui titulos regis Franciæ, regnique Neapolitani, cum effigie ſua ex una parte, & inſignia Franciæ, ex altera referebat, cum hoc elogio,* Perdam Babylonis nomen; *quales adhuc hodie multi reperiuntur.*

Alter eſt *Johannis* HUSSI nummus memorialis, quem ipſe Doctiſſ. L'ENFANT, ex Potentiſſ. Boruſſiæ Regis Cimeliis accurate expreſſum inſeruit *Hiſtoriæ Concilii Conſtantienſis* à ſe editæ Lib. IV. p. 564. ubi tamen illud commemorandum eſt, cum antehac ſculptor, in illo effato: *Centum revolutis annis Deo reſpondebitis & mihi*, loco *re-*

ſpon-

spondebitis, posuisset *respundebitis*, illud sphalma jam esse emendatum. Verba autem P. MATTHIÆ Historici Pontificiæ religioni addictissimi, in Historia Henrici IV. Lib. v. p. 46. (quod ipse liber est rarior,) hæc sunt; *Johannes Hussius suæ apud Bohemos religionis assertor constantissimus Constantiæ ustulandus, judices suos post annos centum ad judicium divinum evocat, cujus vocationis typum, Bohemi, qui cineres ejus diligentius asservabant in nummis metallicis exprimere soliti sunt.*

Tertius nummus est LEONIS X. P. R. quem solùm ob nefandam hominis, se supra omne id quod divinum est efferentis, superbiam atque fastum immanem ex *Claudii* MOLINETI Historia summorum Pontificium ex nummis fol. 35. hic adduximus: ne quis scilicet amplius dubitaret, num etiam ipso Papa consentiente, in Concilio *Lateranensi* ejusmodi blasphemæ adulationes à parasitis ejus ipsi fuerint ingeminatæ; quandoquidem ejus ipsius nutu & authoritate eos, quos Molinetus attulit, nummos esse cusos nemo ambigit.

Atque ita quidem hanc claudere jam possemus Præfationem, nisi commoda se offerret occasio, quasdam hic faciendi additiones, ad ea, quæ enarravimus, quas *supplementorum* loco judicavimus huic Præfationi adjungendas.

Ad pag. 73. princ. adde.

Pragmatica quæ dicitur Gallorum *Sanctio*, extat in HARDUINI Conciliis Tom. VIII. p. 1949. *Concordata* verò inter Franciscum I. & Leonem X. inita, apud eundem Tom. IX. p. 1867. & in LEIBNITII Mantissa Codicis Diplomat. Part. I. p. 158. sq. & Parti II. p. 358. sq. Cæterùm de his pro reliquis admodum diffusè agit *Gilb.* BURNETUS, Vir Summus, in Historia Reformationis Anglicanæ. Tom. III. inde à principio.

Ad pag. 89. lin. 4. adde.

Id ipse refert LUTHERUS in libello, cui titulus. *Von der winkelmesse und pfaffenweihe* apud SECKENDORF. Hist. Lutheranism. Lib. III. §. XXII. fol. 59.

Ad pag 178. lin. 21. *aversaretur* &c. adde not. (c)

(c) Est notabilis in MORI *Utopia* locus, quem G. BURNETUS dignum judicavit, inter documenta ad Historiam Reformationis Anglicanæ Tom. III. fol. 13. referre, quod is, in editionibus posterioribus plane esset omissus; Eum exinde repetitum, quo lectorum curiositati satisfaciamus, exhibemus:
„ Cæterum Theologus quidam frater hoc dicto in Sacerdotes ac
„ Monachos adeo est exhilaratus, ut jam ipse quoque cæperit
„ ludere, homo alioqui prope ad torvitatem gravis. At ne sic
„ quidem, inquit, extricaberis à mendicis, nisi nobis quoque
„ prospexeris fratribus. Atqui, inquit, parasitus, hoc jam cu-
„ ratum est. Nam Cardinalis egregie prospexit vobis, quum
„ statueret de cohercendis, atque opere exercendis erronibus.
„ Nam vos estis errones maximi. Hoc quoque dictum, quum
„ conjectis in Cardinalem oculis, eum viderent non abnuere,
„ cæperunt omnes non illibenter arripere, excepto fratre. Nam
„ is (neque equidem miror) tali perfusus aceto, sic indignatus
„ est, atque incanduit, ut nec à conviciis quidem potuerit tem-
„ perare: Hominem vocavit nebulonem, detractorem, susurro-
„ nem, & filium perditionis, minas interim terribiles citans è
„ scriptura sacra. Jam scurra serio scurrari cæpit. Et erat pla-

„ ne

„ ne in sua Palæstra. Noli, inquit, irasci bone frater, scriptum „ est, in patientia vestra possidebitis animas vestras. Rursum „ frater (referam enim ipsius verba) non irascor, inquit, furci- „ fer, vel saltem non pecco. Nam Psalmista dicit, Irascimini „ & nolite peccare. Admonitus deinde frater à Cardinale sua- „ viter, ut suos affectus compesceret. Non domine, inquit, „ ego loquor nisi ex bono zelo, unde dicitur, zelus domus tuæ „ comedit me. Et canitur in ecclesiis, Irrisores Helizei, dum „ conscendit domum Dei, zelum calui sentiunt, sicut fortasse „ sentiet iste derisor, scurra, ribaldus. Facis inquit Cardina- „ lis, bono fortassis affectu, sed mihi videris facturus, nescio an „ sanctius, certe sapientius, si te ita compares, ne cum homine „ stulto & ridiculo, ridiculum tibi certamen instituas. Non „ domine inquit, non facerem sapientius, nam Salomon ipse Sa- „ pientissimus dicit: Responde stulto secundum stultitiam ejus, „ sicut ego nunc facio, & demonstro ei foveam in quam cadet, „ nisi bene præcaveat. Nam si multi irrisores Helizei, qui erat „ tantum unus caluus, senserunt zelum calui, quanto magis sen- „ tiet unus derisor multorum fratrum, in quibus sunt multi cal- „ vi? Et etiam habemus bullam Papalem, per quam omnes qui „ derident nos, sunt excommunicati.„

Ad pag. 191. lin. penult. ita lege.

Et extat *Mosellani* nostri ad *Julium Pflugium*, non minus quam etiam ad *Bilibaldum Pirckheymerum* de *Colloquio Lipsiensi* A. 1519. habito Epistola, utraque elegantissima &c.

Et deinceps in not. (c) lin. 2. pro *Hanc*, lege *Priorem*.

Ad pag. 237. not. (b) sub fin. adde:

Ad quas Cajetani literas egregie respondit FRIDERICUS S. Saxo, ex Aldenburgo d. 17. Decemb. 1518. quam Epistolam typis tum jam impressam servo, eaque ita se habet:

S. P. Reverendissime in Christo Pater singulariter nobis dilecte domine & amico, Vestræ charitatis literas die xxv. Octobris Augustæ datas, die xix. Novembris accepimus, per ta-

bellarium non peculiarem, sed fortuitum redditas, ad doctorem Martinum Luther Augustinianum pertinentes, quas undecunque cum toto ipsarum argumento percepimus atque intelleximus. Quoniam ergo dictus Martinus coram pietate vestra apud Augustam comparuit, sicut cum charitate vestra Augustæ collocuti pollicebamur, nostræ satisfecimus promissioni. Præterea persuaseramus nobis vestram pietatem audito Martino secundum vestræ reverentiæ promissionem multiplicem, eum paterne & benivole dimissuram fuisse. Neque, quamvis nondum cognita causa & sufficienter discussa, ut Martinus refert, coacturam, ad revocationem & palinodiam. Sunt enim plurimi eruditorum in nostris principatibus & terris, in universitatibus studiorum & alioqui, verum hactenus, & in hodiernum diem, constanter & irrefragabiliter, certiores fieri non potuimus, Martini eruditionem, impiam, & non Christianam, sed hæreticam esse, Exceptis nonnullis, quorum rei privatæ & utilitati peculiari eruditio ejus non profuit: Qui, ut commoditati propriæ consulerent Martino sese adversarios opposuerunt, suo tamen proposito contra Martinum nondum probato. Nam si aliquo constanti fundamento & ratione intelligeremus, Martini eruditionem, impiam & instabilem esse: Dei omnipotentis auxilio & gratia ipsimet ita nos doceremus, ut nulla indigeremus exhortatione atque admonitione. Noster enim animus, nostra voluntas, nostra mens in hoc tota est, ut ad Christiani principis officium sit paratissima, & qui Deo adjutore, & honori & conscientiæ suæ consulere cupiat. Quapropter modis omnibus speravimus, non futurum, ut cum hoc rerum statu, hac afficeremur comminatione, Rhomanam curiam id causæ prosecuturam, & reverentiam vestram manus lavisse, Vel, ut à nobis postularetur, ut Martinum Rhomam mitteremus, sive ex nostris regionibus expelleremus, idque non ob aliam causam, quam quod Martinus hæreseos convictus sit. Pelleretur enim incommodo nostræ universitatis (sicut in hanc diem notum est) Christianæ, & multos bonos & doctos & studiosos habentis. Neque omisimus Martino vestræ charitatis literas exhi-

hi-

hibere, ad quas nobis secundum tenorem exempli, his nostris literis inclusi, respondit. Responsum ejus reverentia vestra inveniet. Cum itaque Martinus sese offerat ad aliquarum universitatum judicium, & in locis tutis ad disputationem, & cognita causa obedienter se sit applicaturus, ut doceatur simul & ducatur, arbitramur merito admittendum: aut saltem ostendendos in scriptis errores, id quod & nos petimus, quamobrem tamen hæreticus esse debeat, neque ita nondum convictum pro hæretico reputandum & scribendum, ut nos quoque habeamus quod sequamur & faciamus. Nos enim neque libenter permitteremus nos in errores trahi, neque ut inobedientes à sancta sede Apostolica inveniri. Hoc vestræ charitati, quam Deo omnipotenti diu feliciter conservandam commendamus, cælare noluimus. Datum Aldenburg. die VII. Decembris. Anno domini M.D.XVIII.

Ad pag. 230. §. XCVI. lin. 7. post corripiebat. adde.

Quin imò, quod Lutherus ipse, non admodùm se tutum esse perceperit, ex verbis epistolæ ad J. Staupitium Ep. 69. & ad G. Spalatinum Ep. 72. colligitur, ubi ita: pag. 104. b. *Caterum expecto maledictiones ex urbe Roma quotidie: ideò omnia dispono & ordino, ut cum venerint, paratus & succinctus eam cum Abraham, nesciens quò, imò certissimus, quò, quia Deus ubique.* Et, Ep. 73. p. 105. b. *Ego, si hic* (Witebergæ) *mansero, multa dicendi scribendique libertate carebo: si iero! totum effundam & vitam offeram Christo.* Unde rumor jam tum sparsus emanavit Lutherum verè, relicta Leucorea, aliorsum secessisse.

Ad pag. 286. & 287. lin. 11. præscribenti, adde:

Mirum est, quantos in pelvi strepitus suscitent Doctiss. LOESCHERUS, atque ejus asseclæ, de eo, quod Zwinglius nimiam magistratui in negotio reformationis suscipiendo indulserit potestatem, uti is præ reliquis ZWINGLII ad amicum quendam Constantiensem datam Epistolam allegat ex Epist. Zwingl. & Oecol. fol. 7. & sq. quasi in ea Zwinglius docuerit:

„ Magiſtratum cum miniſtris Eccleſiæ poſſe præcipere, quæ „ infirmorum conſcientias feriant, itemque, Magiſtratum certo ſenſu poſſe vim, modo providè agat, adhibere, Cum tamen, in ipſa illa Epiſtola tale quid non inveniatur, quippe in qua, vel diſertis verbis Zwinglius aſſerit; *quod equidem magiſtratui*, (qui in hoc ἐξουσια ὑπηρεχουσα eſt, ut externa rectè & corrigat & temperet) *dum Chriſtianus eſt, liceat cum eccleſiæ conſenſu (nolo enim quicquam citra Eccleſiæ conſenſum intelligi) de externis iſtis, quæ aut ſervata oportet aut neglecta, ſtatuere;* Uti deinceps; *Nullis autem mortalium*, inquit, *licet iſtis vi vel imperio obſiſtere, quæ ad puram fidei diſcuſſionem & cognitionem pertinent, niſi tam aperte aliqui eſſent convicti, & reſipiſcere nollent, ut nullis non piis pateret eſſe impios.* Accedit, quod ipſe ZWINGLIUS in ſubſidio de Euchariſtia Opp. Tom. II. fol. 248. a. totam hanc cauſam ita diſceptet, ut, qui amplius aliquid hujus ipſi exprobrare velit, is, (quod Viro Docto indignum eſſet,) meras ſolummodò nectere tergiverſationes, atque iis, quæ dudum ſunt diluta, inhærere, ipſique luci obſtrepere debeat.

Ad pag. 288. lin. 10. adde:

Quanquam ceteroquin jam A. 1521. *Balthaſar Thrachſelus* Curatus Artenſis in ipſo Switenſi tractu, inter Helvetios clericos *primus* fuerit, qui pertæſus vitæ cœlibis contraxit matrimonium, invitis licet atque improbantibus id amicis, qui nondum id è re communi eſſe, aut ſatis tempeſtivum arbitrabantur.

Ad fin. pag. 325. adde:

Et extat ſuperiori ſeculo editus lingua Gallicana tractatus, ſub titulo: *L'entretien de Luther avec le Demon, contre le ſaint Sacrifice de la Meſſe par* PITTON. Paris 1680. 12.

HI-

HISTORIA EVANGELII SECULO XVI.

PASSIM PER EUROPAM RENOVATI.

§. I.

Uum ſpiſſæ Papatus tenebræ longè majori quam antehac ſævitia ac turpitudine, ante tria & quod excurrit Secula, univerſum Orbem Chriſtianum obumbraſſent, dominante ubivis, hinc ſuperſtitione ſæva, illinc vero, turpi, cum in bonis literis tum in doctrina Religionis, ignorantia, quæ utræquæ nefanda pariebant monſtra, & omne genus miſeriarum ſecum vehebant, animosque mortalium ceu faſcino dementabant, & ad quævis indigniſſima excitabant, atque propellebant; Tum, mirabili modo rebus humanis proſpexiſſe Summi Numinis providentiam, nemo facile

infi-

inficias iverit, quod currente *Seculo decimo quinto fere medio*, nobilissima illa librorum imprimendorum Ars, quam sive *Chalcographiam*, sive *Typographiam* vocant, est excogitata, & cœlitus quasi demissa, quæ, per accedentis seseque late diffundentis eruditionis culturam, superstitionis abyssum immanem detegere, fesso orbi ac obtenebrato subitam eamque divinam fœnerare lucem & requiem, literisque jacentibus ac studiis suum reddere decus, & incredibilem barbariei imaginem discutere ac profligare apta nata erat, ut divinius quicquam hac arte tum nec terris commodari, nec ab hominibus exoptari potuerit.

§. II. Est vero etiam, tanto magis divinum hoc cur miremur beneficium, quanto minus id expectari poterat ab ejus Seculi prorsus inficeti hominibus, & cumprimis à Belgis vel Germanis nostris, de quibus constat, quod non solum à cultura fuerint alieniores, sed & ipsas Literas serius acceperint, ut ferè pro barbaris, & incultis ab omni antiquitate haberentur, nec adeo ingeniorum ferax hæc esset terra, ut sperari posset, eos cœlesti hoc invento palmam præripere reliquis cultioribus potuisse. Quis enim ignorat, jam olim excellentissima magno numero, sive in Græcia, sive in Italia, floruisse ingenia, artibus inveniendis, incognitis proferendis, & præclaris operibus fingendis aptissima? Et hæc tamen, in eam artem, si levem quandam ejus excipias imaginem, nullo modo cum (a) inciderint, tum parum à miraculo dista-

(a) Præterimus, quæ de *Agesilao*, in PLUTARCHI *Laconicis apophtegm.* Opp. Tom. II. fol. m. 214. traduntur, quod is in *sinistræ manus vola* NIKHN, nomen *Victoriæ*, inscripserit *inversis Literis*, & postea *jecinori victimæ impresserit*, ac mox militibus ostenderit, jubens animosos esse, tanquam Diis *Victoriam* præsignificantibus. Quis enim ignorat Nummorum ab omni antiquitate cusorum imagines, literas nobis, Rerum publicarum, Principum, Imperatorum Nomina, vel rerum ab illis gestarum memoriam referentes, tenue quoddam hujus artis principium exhibere? Juvat vero apponere verba PROCOPII Cæsareensis in Anecdotis sive *Historia Arcana* fol. 28. 29. quæ talia de Justini Imperatoris ministris referunt, ex quibus, quam parum ii à Typographiæ inventione abfuerint, saltem ejus quoddam dederint præludium, conspicitur. Αυτος, ibi dicitur de Justino, την βασιλειαν παρελαβε κ. τ. λ. *Justinus capessivit imperium senex jam licet capularis, & quod Romanis ante hac*

distare videri queat, quod in eam, nunc, rudiori tempestate, & levissima data occasione artis scilicet sculptoriæ, inciderent ejus inventores, sive Germani sive Belgæ, à nullis, ceteroquin præclaris quod constat meritis incluti.

§. III. Enimverò MOGUNTIA Germanorum, ac HARLEMUM Batavorum, (a) inventionis hujus celebratissimæ sibi laudem

hac non evenit, adeo Literarum expers, & quod dicitur Analphabetus, ut cum sui soleat nominis apices Libellis indere Princeps, cum quid imperat faciundum, ipse neque imperare, neque compos esse posset rerum gerendarum; Sed Proclus, qui officio Quæstoris fungebatur, eique assidebat, omnia faceret pro arbitrio. Verum, ut aliquod Imperatoris manus extaret argumentum, à Magistratu, qui id muneris habet, excogitatum hoc est: Tabellæ ligneæ perpolitæ μορφην τινα γραμματων τετλαρων, formam quatuor literarum, quæ legi latine possent, incidendam curant, eaque libello imposita, calamus colore imbutus, quo scribere mos est Imperatoribus, huic Principi tradebatur in manum, quam alii prehensantes ducebant, circumagebantque calamum per quatuor illas literarum formas ες τον των τετλαρων γραμματων τυπον, nempe singulas tabellæ incisuras, atque ita demum iis ab Imperatore literis reportatis recedebant. Neque vero etiam desunt, qui vel Scythis, uti ZAMOSCIUS apud BOXHORNIUM in Historia universali p. 180. vel Sinensibus, uti TRIGAUTIUS de Christiana expeditione apud Sinas L. I. Cap. IV. OROSIUS, MAFFEJUS, & alii apud SPIZELIUM de re Litteraria Sinensium Sect. III. p. 33. hujus artis inventionem pluribus jam ante seculis adscripserunt, cum quibus tamen contendere nolumus. Est enim indubitatum, nec *Belgas* nec *Germanos*, quippe qui demum centum fere ab hac inventione annis omnium primas navigationes ad Chinenses instituerunt, ab hisce hanc artem addiscere potuisse, si vel maxime quæ de Sinensibus traduntur, pro veris haberi possent, de quo tamen vel ipso non una restat dubitatio, cum nostra hæc Ars Typographica à Sinensium imagunculis mirum quantum differat.

(a) Edidit MARCUS ZUERIUS BOXHORNIUS Dissertationem separatam adversus Bern. Mallinkrotium deinceps laudandum, de *Typographicæ artis inventione & inventoribus*, qua non Moguntinis, sed Harlemensibus hanc artem deberi contendit. Lugd. Bat. 1640. 4. Uti *Hadrianus* JUNIUS, & P. SCRIVERIUS in descriptione Bataviæ, & in libello, cui titulus *Lauerkrans voor Laurens Coster van Harlem*, non minus pro Harlemensibus pugnant, à quibus omnium primus liber *Speculum Salutis* dictus, & Lingua vernacula sive Belgica & Lingua Latina est vulgatus; vid. SCHELHORN Amœnit. Litterar. Tom. IX. p. 969. item-

jam merito vindicant, quod omnium primi impressores circa Ann. MCCCCXL vel MCCCCXLII. ibi quædam ingenii monumenta typis mandarunt, novaque hac & ab omni ævo incognita arte librorum exempla multa, brevi temporis spatio procuderunt. Harlemenses certe in *Laurentio Johannis*, cive præstantissimo, & in cujus familia Æditui munus hæreditarium fuisse dicitur, unde COSTERI nomen ipsi hæsit, non minori jure, quam Moguntini in *Johanne* GUTTENBERGIO, qui & *Genzfleischius à Sorgeloch* (a) dictus est, Viro, si Polydoro Virgilio fides est, equestris dignitatis, cive suo, patria Argentinensi (b) tanquam primis artis inventoribus gloriantur: Et, quanquam hi ipsi quodammodo inter se de ipsa inventionis laude disceptent, eam tamen litem non admodum difficulter componi posse crediderimus, si Harlemo scilicet, atque ejus civi præstantissimo, prima rudioris inventionis in tabulis ligneis exhibendi figuras & verba, relinquatur gloria; (c) Moguntinis autem

que J. H. FABRIC. Bibliogr. Antiquar. Cap. XXI. p. 630. *Moguntinenses* egregium defensorem nacti sunt in BERNHARDO à MALLINKROT, cujus extat Discursus philologicus de *ortu ac progressu artis typographicæ* Colon. 1636. 4. licet is non tam *Joh. Guttenbergium*, quam potius *Faustum*, primum faciat authorem atque inventorem. Neque verò Germanis hanc laudem invident Galli, Germanis alioquin non ex æquo faventes, inter quos *Claudius* QUILLETUS, qui carmine Heroico Callipædiam scripsit, ita Lib. IV. infit:

Quis nescit diri resonantia fulmina Martis
Germana fabricata manu? graphicasque typorum
Inventas Rheni famosa ad flumina formas?
Doctorum queis scripta virum pretiosaque Musis
Carmina venturos durant servata per annos.

Sed de his omnibus conferri merentur scriptores collecti à *Jo. Christiano* WOLFIO in Monumentis Typographicis Hamb. 1740. 8. 2 Voll. editis, quæ Bibliothecam nobis sistunt Typographicam.

(a) vid. SCHELHORN Amœnit. Litter. Tom. IV. p. 303. not. (a), & sim.

(b) Sic habentur verba in Chronico Coloniensi vetustissimo fol. 312. *Mer de eyrste vinder der druckerye is geweest eyn Burger tzo Mentz, ind was geboren von Straißburg, ind hiessch Joncker Johan Gudenburch &c.*

(c) Sane, si P. BERTIUM, & ipsum tamen Batavum, Lib. III. rerum Germanicarum p. 613. audiamus, constabit, Harlemensibus eam competere

autem exasciatæ magis atque perpolitæ artis illius, typorumque separatorum laus afferatur, quanquam illi nos non immiscere velimus controversiæ.

§. IV. Quidquid sit, hujus Artis, quam merito quis ingeniorum magistram dixerit, & Literarum propagatricem, virtute cum primis effectum est, ut optimarum artium Studia (a) reflorescerent, atque ipsa Evangelii sub initium sequentis SECULI *decimi sexti* renovati, Lux tanto se diffunderet latius, atque brevi temporis spatio in summum adscenderet fastigium; Ipsa certe Biblia, (b) quæ uti sacræ doctrinæ fontem ante hac occlusum

tere gloriam, quod primi artis auctores, quæ tamen rudis adhuc erat, siquidem Literæ non essent collectæ singulæ nec digestæ in voces, aut voces in versus, aut versus plures in paginam, sed singulæ paginæ singulis tabellis ligneis essent expressæ, imaginibus Literisque extantibus & prominentibus, sicut sigillis & ectypis solent inprimi notæ rerum, materiæ molliori, occasionem dedere Germanis, in eam ulterius inquirendi, quanquam Germanis, profectionem artis, qualis nunc est; ut typi literarum sint ærei, versatiles, & mobiles, ipsis debeamus. Ipse saltem BOXHORNIUS in Theatro Hollandiæ ita infit: *Sed non difficile est, hanc tam gravem ac tam nobilem controversiam, & quæ clarissima nostri ævi ingenia exercuit componere, nempe, si vel id, quod res est, concedamus, typos quidem ligneos, à Laurentio Harlemensi primum fuisse inventos, typos vero stanneos, æreos & plumbeos ad horum exemplar efformatos esse à Johanne Fausto cive Moguntino.* Quæ vero inter *Argentinenses* & *Moguntinos* de hujus artis inventionis laude disceptantur, tangere non est opus, quum communior jam sententia *Moguntinis* faveat, & *Argentinenses* quidem Chronicorum in publico Archivo Argentinensi asservatorum gaudeant testimonio, quod à BOECLERO in Dissertationibus est adductum, sed ita, ut quid responderi ad hæc, quæ seriorem præ se ferunt ætatem, possit, non sit incognitum Viris Doctis.

(a) Facit sane Typographia maximum eruditis in labore compendium; ut adeò verissime de hac arte cecinerit *Jo. Arn.* BERGELLANUS in encomio Chalcographiæ, affatus patriam nostram:

Hæc (ars) tibi restituit, tandem, Germania, lumen

Conf. C. A. HEUMANNI Providentia Reformatrix. p. 36. veluti PERIZONIUS in Historia Secul. XVI. p. 7. inter præcipua Reformationis adjumenta hanc ipsam artem refert *Typographicam, quæ paulo ante,* uti loquitur, *fuerat inventa, & tunc demum ubique invalescebat.*

(b) Sic enim constat jam A. 1462. *Moguntiæ* Bibliorum *editionem Latinam* prodiisse in folio omnium *primam*, cum hac ad calcem inscriptione:

nunc referatum sistebant, ita magnæ tum fuerant raritatis, & caro divendita pretio, ut ad unumquemque pertingere non possent, nunc plurium ex ipsa plebe quoque manibus poterant contrectari, atque in multa millium Exempla sunt diffusa. Virga Aaronis de novo folia & flores recepit; Vox Evangelii, in deserto proclamata, in multis civitatibus audita est; Vineæ protruserunt gemmas, & botros portarunt innumerabiles. Patrum priscorum, Religionis purioris Antistitum sanctissimorum monumenta, à quibus nimium quantum recesserat Ecclesia Papalis, publica

Presens hoc opus finitum & completum, & ad Eusebiam Dei industria in civitate Moguntina per Johannem Fust Civem, & Petrum Schoeffer de Gernsheim Clericum, Dioecesis ejusdem est consummatum anno incarnationis Dominice MCCCCLXII *in vigilia assumptionis gloriose Virginis Marie.* vid. Mich. MATTAIRE Annal. Typogr. Tom. I. p. 60. Nisi quis etiam aliam editionem priorem extare judicet, de quo VOGTIUS in Catal. Libror. rar. p. 115. sq. Id saltem certum est, eodem jam anno 1462. Germanicam quoque Bibliorum editionem prodiisse *Moguntiæ* apud eundem *Johannem Fust* civem Moguntinum, quam editionem in Bibliotheca illustris Consistorii Wurtembergici extare Doctiss. J. H. BENGELIUS notat in Apparatu Critico ad N. T. Græcum, p. 755. Uti brevi post A. 1466. *Argentorati*, ac deinceps A. 1477. *Augustæ Vindelicorum*, & 1483 *Norimbergæ* Biblia prodierunt Germanica; Et *Delphis* Batavorum jam *Lingua Belgica* eadem fuisse edita A. 1477. constat, quam editionem longe rarissimam vel mea asservat Bibliotheca. Cæterum, singulare est fatum, quod cum Bibliis suis impressis Latinis ab initio habuit FAUSTUS *Guttenbergii Socius & Collega:* Is enim cum Biblia sua Parisios detulisset, atque unum exemplar, quod antea manu scriptum, quadringentis aut quingentis coronatis veniebat, sexaginta coronatis ab initio, postea minoris vendidisset, ita ut tandem triginta coronatis ea divenderet, multa tum perpessus fuisse dicitur ab iis, qui antea tanto majoris exemplaria emerant, pretium repetentibus, qua molestia fractus, is, relicta Parisiorum urbe Moguntiam remigrare cogebatur, referente Jo. WALCHIO in Decade fabularum p. 181. 182. Eundem vero etiam *Johannem Faustum* Magiæ propter hanc artem fuisse incusatum, atque celebrem de Doctore Fausto, puerisque & vetulis notam fabulam inde cusam fuisse, sunt qui existimant, præeunte Viro Doctissimo Humfredo PRIDEAUXIO in Concatenatione Hist. V. & N. T. fol. 255. 6. Qua in sententia, quod & Joh. *Conradus* DURRIUS Altorfinus Professor, suo jam fuerit tempore, ex ejus epistola ad G. Sig. *Fubrerum* data A. 1676, quam SCHELHORNIUS Amœnit. Litter. Tom. V. p. 50. inseruit, colligitur.

blica sunt facta. (a) *Wesseli Gansfortii* sive *Basilii Groningani*, *Hieronymi Savonarolæ*, *Fr. Pici Comitis Mirandulani*, *Rudolphi Agricolæ*, *Desiderii Erasmi Roterodami*, *Æneæ Sylvii* dicti deinceps Pii II. Papæ, *Jacobi Wimpfelingii*, *Johannis Capnionis*, sive *Reuchlini*, *Pauli Scriptoris*, quin imo ipsius *Martini Lutheri* (b) & reliquorum Reformatorum Scripta subito temporis spatio variis locis typis sunt exscripta, atque in omnem orbem, ne oblivionis injuria perirent, transmissa. Cum vel solius *Typographicæ Artis* ope exigua illa doctrinæ Evangelicæ (c) per *Lutherum* & *Zwinglium*

(a) Uti sic vel in ipsa Roma, teste *Andr.* FULVIO *Sabino* in Libris de Urbis Antiquitatibus p. 314. jam A. 1455 in ædibus *Petri de Maximis* Patricii Romani, omnium primo *Augustinus* de civitate Dei & *Lactantius* prodierunt, & A. 1465 S. *Hieronymi* Epistolæ, duobus in folio voluminibus. Nam & præcipuos Patres Ecclesiasticos, ante A. 1517. jam publice editos novimus; Uti sic *Cyprianus* A. 1471 Spiræ Nemetum. *Athanasius* Latine conversus A. 1477. Romæ. *Anselmus* 1491 Noribergæ. *Ambrosius* A. 1494 Mediolani. Gregorius M. 1496. Mantuæ. *Prudentius*. A. 1501. ibidem. *Augustinus* A. 1506 Basileæ. *Alcimus Avitus* A. 1507. Francofurti. *Zeno Veronensis* A. 1508. Venetiis. *Hilarius Pictaviensis* A. 1510 Parisiis. *Bernardus*, Venetiis. & *Fulgentius* Moguntiæ A. 1515. *Hieronymus* autem A. 1516. Basileæ, & *Arator* eodem anno Salamancæ prodierunt.

(b) Conf. Epist. *Joh. Frobenii* jam A. 1519. ad Martinum Lutherum data, quam, cum, licet in Tomis Lutheri Jenensibus jam editam, *Miscellaneis Groninganis* Tom. III. p. 60. seq. inseruissem, exinde repetiit, notisque illustravit C. A. HEUMANNUS in Diss. in qua *fabulam de Juliani Imp. voce extrema, vicisti Galilæe certis argumentis confutat*, p. 23. seq. addens, ex ea jucundissime elucere, *Typographiam fuisse Reformationis Ministram fidelissimam*. Et notari meretur, quod V. Cl. LOESCHERUS in Actis & docum. Reformationis Tom. I. p. 179. refert: Jam scilicet in Re„ formationis initio quinque vel sex officinas typographicas *Witebergæ* „ fuisse, plurimaque Lutheri & Reformatorum Scripta, jam tum quo„ tannis bis vel ter, propter lectorum & emtorum frequentiam, imprimi „ solita fuisse.

(c) Vid. E. *Nutberti* tractatum Halæ Sax. 1718. 4. editum, sub tit. *Die um die Evangelische Religion höchst meritirte buchdrucker kunst*. Et memorabile est, quod *Sorbonici Theologi* ignorantiæ ac superstitionis immersi sordibus, quanquam & hi sub Ludovico XI vehementem in modum Typographicam in Gallia artem inde ab anno 1470 jam promovissent, tamen Fran-

glium Reformatæ nubecula, quæ tempore ſterilitatis & famis Eccleſiæ, urente cœlo, & nullam promittente pluviam, inſtar volæ manus videbatur in cœlo ſudo, breviſſimo temporis ſpatio univerſum obtexerit cœlum, & maximam profuderit ſalutaris ſcientiæ & gratiæ copiam.

§. V. Sed hanc cauſam graviſſimam, quæque res in omnes partes maxime memorabiles complectitur, cum hoc Opere enarrare nobis conſtitutum ſit, nunc ea ſolummodo tangimus, quæ ulterius appropinquanti Reformationis negotio magis magisque viam

Franciſco I Galliarum Regi per Literas ſupplices tum ſuaſerint, ut univerſam rem typographicam, quippe per quam Lutheri doctrina diſſeminetur in Gallia, opprimeret, id quod relatum legimus in Doctiſſimi de COLONIA *Hiſtoriæ Literariæ Lugdunenſis* parte poſteriori p. 621. Nam & Inquiſitores Hiſpanicos ipſi huic arti vehementer eſſe inimicos, eamque diris devovere notum eſt; Quid? quod Pontifex Romanus dicatur quotannis ipſam *Johannis Luft*, celebris typographi Witebergenſis effigiem papyro inſcriptam in ignem conjicere, quod is Biblia Lutheri Germanica omnium primus typis excudit, quam rem *Andr.* RIVINO in Orat. Panegyr. referente diſcimus. vid. WOLF. Monum. Typogr. T. 1. p. 895.

Cenſemus tamen, ut illud ὡς ἐν παρόδῳ moneamus, ſubtile nimis atque ingenioſum *Rudolphi* HOSPINIANI *de Orig. Templor.* L. III. c 7. p. 441. aſſertum, quando is hanc Artem, tanquam præcipuum adverſus Antichriſtum præſidium ac telum conſiderat, quo is aliquando ſit confodiendus, eo potiſſimum argumento, quod Sibylla Erythræa jam Romuli temporibus clara, cecinerat,

Αἴλινος ἔχλοἑ καιρὸς ὅτι λίνος αὐτον ὀλεῖται
Miſerum inde tempus, quia linum perdet eum.

Quaſi per *linum* indigitaretur charta, in qua ſcriptitatur, vel excuditur quidvis, quæ ex lineo panno minutatim conciſo in aquis & glutine denſato conficitur; Neque enim ὁ λίνος ſed τὸ λίνον *linum* ſignificat. Et ſi vel maxime linum indigitaretur, manifeſtum eſt maximopere faces intendi, quibus incendia ſuſcitata ſunt, quæ multis modis Romam ſemper devaſtarunt, potius, quam illam longe petitam artem Typographicam. Eſt vero ὁ λίνος ex POLLUCIS, HESYCHII & SUIDÆ teſtimoniis *carmen lugubre*, ut recte jam à non nemine obſervatum ſit, Sibyllam Erythræam p. d. calamitoſa ſub Hadriani Imperio indigitare tempora, q. d. *Miſerabile hinc erit tempus, quoniam carmen lugubre illud conſumet.* Conf. STOLBERG. not. ad Sophocl. Ajac. Flagellif p. 178. it. GALLÆI Orac. Sibyllin. p. 686. & 687.

viam straverunt, atque inter ejus præludia merito recensentur: Inter quæ prorsus admiranda est ipsa *literarum Instauratio*, atque optimarum *artium renovata facies*, quæ lucem Evangelicam veluti aurora solem præcessit: Cum enim antehac ea essent tempora, ut bonæ literæ omnes squalore & situ confectæ jacerent, hominesque non ipsis exceptis clericis (a) ita rudes essent, ut nusquam se codices habuisse meminissent, & si in circulo doctorum, quæ nonneminis est observatio, auctoris veteris incidisset nomen, piscis aut edulii peregrinum vocabulum arbitrati essent; quin imò, ut, qui *Hebraicæ* linguæ gnari essent, dicerentur Judæi, *Græcam* callentes, audirent Novatores, & inventores ejusmodi linguæ, à qua sedulò sit cavendum, quoniam ea omnes pareret hæreses, ut *Latina* porro lingua adeo esset conspurcata, ut qui ejus vel nitori vel elegantiæ studerent, vel ea propter hæreseos suspicionem incurrerent. Quid? quod in genere Linguas esse errorum seminaria & officinas clamarent, totumque doctrinæ ambitum, intra quendam terminorum scholasticorum, distinctionum ineptarum, & quæstionum futilissimarum circulum, referrent, quem qui emetiebantur, pro Illuminatis, Seraphicis, Angelicis &c. Doctoribus habebantur. Tum Deus singulari beneficio genus humanum denuò afficere volens, ipsas ab exilio, quin à morte resuscitavit Literas; (b) Quas vel ip-

(a) Juvabit hic conferre ea quæ in libello *de ruinæ Ecclesiæ planctu* jam A. 1517. Haganoæ in 4. edito, quemque ob singularem ejus raritatem huic Operi inter *Documenta* N. 1. subjungi curavimus, diffusius traduntur. Uti *Michael* NEANDER duabus præfationibus luculentissimis, una *Gnomologico Græco* & Latino, altera *Erotematibus Græcæ Linguæ* præmissa, illa depingit tempora, & inertium monachorum mire deformat studia. Conf. ERASM. *in Præfat. ad Hieronymum*, quam ad Archiepiscopum Cantuariensem *Gulielmum Waramum* direxit, qui *sub Clericorum diutina tyrannide, tantam fuisse*, dicit, *bonarum literarum ac bonorum autorum πανολεθρίαν, ut è doctorum ordine pelleretur, qui vel paululum literaturæ melioris attulisset.*

(b) Est CLAUDIUS JOLIUS, Canonicus Parisiensis, qui *Francisci Barbari*, deinceps nominandi librum de *Conjugio*, sive *de re Uxoria*, Parisiis 1667. 8. Gallice edidit, eique præfationem præmisit, in qua multa non vulgaria de *literarum instauratione* offenduntur. Et promisit singularem dudum

ipsorum Paparum, à quibus ipsæ ceteroquin arcessendæ erant tenebræ, quidam fovebant, Regum verò & Principum litteratos complectentium munificentia & auctoritas mirifice promovebant. Uti, quod præ reliquis, qui ex gente *Medicea* erant, ite[illegible] *Alphonsus* II. Rex Neapolitanus, (a) aliique, æternum sibi nomen in promovendis litteris pepererint, nemini non est notum.

§. VI. Certe, post expugnatam à Turcis A. 1453. Constantinopolin, Viri Græce Doctissimi, silentio fere Musis per Mahumedanorum tyrannida imposito, exsules sese in ipsam Antichristi domum, Italiam (b) cum reciperent, quo à Turcarum sævitia manerent immunes, hæc ipsa Italia, unde per tenebras Papales omni vero lumini contrarias, barbaries in universum orbem dimanaverat, ex improviso velut Virorum Doctorum, quos domus Medicea liberaliter excipiebat, & Literarum sedes postliminio facta est. Quid? quod jam antehac sub finem seculi XIV. & principium seculi XV. *Emanuel* CHRYSOLORAS (c) Venetiis, Florentiæ, Romæ, Ticini, Græcas Literas adeò feliciter do-

dudum Historiam Literarum renascentium V. E. LOESCHERUS, quam num publici fecerit juris, ignoramus. Interea legi meretur *Theodori* RYCKII commentatio de *Palingenesia Litterarum*. C. S. SCHURZFLEISCHIUS in Append. ad vitam Alberti III. in Opp. Histor. p. 684-695. &, quæ à *Josepho Alexandro* FURIETTO V. Cl. notata sunt in doctissima præfatione, operibus *Gasparini & Giniforti Barziziorum*, Romæ 1723. 4. editis præmissa.

(a) vid. MARIANA de reb. Hisp. Lib. XXII. cap. XVIII. p. m. 324. qui *Alfonsum hunc viris eruditione præstantibus tantum tribuisse refert, ut iis se inclinata quamvis ætate recoquendum præberet.* Obiit is A. 1458.

(b) De altera *migratione Literarum Græcarum* è Græcia *in Italiam* Disputationibus duabus Lipsiæ 1703. 4. editis disseruit Cl. C. F. BOERNERUS. Atque editum hoc ipso anno 1742. quo hæc scribimus, accepimus Londini Tractatum V. D. *Humphredi* HODII, De *Græcis illustribus Linguæ Græcæ literarumque humaniorum instauratoribus*, eorum vitis, scriptis, & elogiis, curante qui & Vitam Humphredi præmisit *Samuele* JEBBIO 8. cf. quæ C. BARTHIUS notavit ad Statium, Tom II. p. 1008.

(c) Hujus Vita *Erotematibus Chrysoloræ* Ferrariæ 1509. 8. excusis per Pontium Virunium adjecta est. Commentatus etiam de eo est PAPADOLUS in Historia Gymnasii Patavini Tom. II. p. 162. Sicuti ANDREÆ

docuerit, ut præstantissimis inclaresceret Discipulis, ex ejus schola prodeuntibus, inter quos *Petrus Paulus* VERGERIUS *Senior*, AMBROSIUS *Camaldulensis*, GUARINUS *Veronensis*, POGGIUS *Bracciolinus*, LEONARDUS BRUNUS *Aretinus*, FRANCISCUS BARBARUS, & alii jam non recensendi. BESSARIONEM quis ignorat? Antistitem Nicenum, Virum undiquaque Doctissimum, natione Græcum, & Græcorum omnium in exsilio viventium Mæcenatem, cui purpuram Cardinalitiam donavit Eugenius Papa, quique, nisi Perotti obstitisset imprudentia, A. 1471. ad ipsum Pontificatum adscendisset. *Bessarioni* coævus erat *Georgius* TRAPEZUNTIUS Cretensis, Græcarum Literarum Romæ Doctor publicus, atque in eo tamen à Bessarione diffidens, quod ipse maximus Aristotelis, qui unus ante Græcorum in Italiam adventum omnibus in deliciis erat, esset amator, cum Bessarion ex adverso Platonem, & mansuetam ejus Scholam præ cæteris sequeretur. THEODORUS quoque GAZA commemorandus hic est, Thessalonicensis, qui Græcam pariter atque Latinam Linguam ad stuporem usque dicitur calluisse, & de quo id refertur, eum adeò singulari erga Plutarchum & ejus opera animatum fuisse studio, ut plus semel affirmaverit, posse se omnibus

DREÆ JULIANI Oratio funebris in obitum Chrysoloræ ex MSS. Bibliothecæ Lipsiensis à Doctissimo L'ENFANT est edita. Adde CL. SAXIUM de Studiis Literariis Mediolanensium, p. 104. ubi is *Petri Candidi* DECEMBRII Elogium Chrysoloræ ex MSS. evulgavit. cf. L'ENFANT Histor. Concil. Constant. T. 1. pag. 176. qui & hoc Epitaphium ipsi Constantiæ, ubi A. 1415. decesserat, positum ab Ænea Sylvio (postea Papa Pio II.) conscriptum exhibet:

Ille ego qui Latium priscas imitarier artes
Explosis, docui, sermonum ambagibus, & qui
Eloquium magni Demosthenis & Ciceronis
In lucem retuli, Chrysoloras *nomine notus,*
Hic sum post vitam, & peregrina in sede quiesco.
Huc me concilii deduxit cura, trium dum
Pontificum Ecclesiam vexaret sæva tyrannis.
Roma meos genuit majores, me bona Tellus
Bysantina tulit, cinerem Constantia servat.
Quo moriare loco nil refert, undique cœlum
Pœnarumque domus mensura distat eadem.

fecit in Græca Lingua progressus, ut cum *Guarino* soluta oratione, cum *Strozzis* carmine, cum *Gaza* in Philosophia contenderet, & quod Germanis semper difficillimum fuit, Italis non adeò de Germanis magnifice sententibus, in Græcorum & Latinorum Authorum enarratione admirationem moveret.

Ut jam non commemoremus *Richardi* CROCI Britanni, sed Germanorum in Græcis Doctoris, *Michaelis* NEANDRI, *Laurentii* RHODOMANNI, *Philippi* MELANCHTONIS, Germanorum, sed serioribus temporibus in Literas Græcas præclara merita, (a) quorum non semel in hoc Opere recurret mentio: Nam & JOHANNEM PHREAS jam seculo XV. in Anglia Græcas Literas, quas in Italia (b) publice fuerat processus, & quarum in Versionibus, Diodori, Xenophontis, Synesii, ab ipso elaboratis, luculentum dederat specimen, restituisse ferunt.

§. VIII. Silentio autem hic præterire nefas esset, FRANCISCUM XIMENEM *Cardinalem*, Virum arte non minus, quam Marte clarum, quique summa in Hispania Archiepiscopi Toletani dignitate auctus, & quod cum Præsulatu jure perpetuo est conjunctum, totius Regni factus Archicancellarius, erectione Academiæ Complutensis non solummodo nominis celebritatem perennaturis seculorum fastis inscripsit, in qua Græcarum Literarum Doctori lautius quam reliquis stipendium is decrevisse dicitur, sed & primus A. 1515. authoritate sua, adjutus ministerio *Antonii* NEBRISSENSIS Viri Doctissimi, quique ipsi à consiliis erat sacris, *Biblia* molitus est *Polyglotta* Hebræo-Græco-Latina (c) dicta *Complutensia*, adjecta Paraphrasi *Chaldaica* ex

(a) Conf. G. H. *Goetzii* Diss. *de restauratione Græcarum Literarum per Germaniam*

(b) Vid. BÆL. Diction. tit. PHRÆA & G. J. VOSSII de Historicis Latinis. Lib. III. cap IX. Opp. Tom. IV. fol. 197.

(c) Est verò, quod in transcursu solum notamus, notabilis illa, quæ in præfatione illius editionis ad V. T. occurrit, pericopa, & quam ridiculam allegoriam appellat IMBONATUS in Biblioth. Lat. Hebr. p. 49. *Mediam inter hos* (Græcum scil. & Hebræum textum) *Latinam S. Hieronymi Interpretationem velut inter* Synagogam & Orientalem Ecclesiam *posuimus*, *tanquam* duos hinc & inde latrones, *medium autem Jesum*, *hoc est*, Romanam Ecclesiam *collocantes.* Vid. HOTTINGER. Histor. Eccles. Tom. V. p. 106. & Le LONG in Biblioth. Sacr. Tom. I. p. 13-20.

ex Codicibus caſtigatiſſimis; Quorum editioni, uti, exemplo rariſſimo, ſexaginta millia ducatorum (a) impendit, ita illud opus prorſus eximium, quo Philologiam, Theologiam & proxime inſtantem Reformationem, eodem quo Eraſmus tempore, feliciſſimè juvit, *Prodromi Reformationis* nomine inſigniri recte poſſe, eſt manifeſtum. Uti idem ille Ximenes, quò non paucas ex cultu reſecaret ſuperſtitiones, Veterum *Mozarabum Liturgiam* A. 1500 imprimi, (b) & in Eccleſias ſuæ curæ ſubjectas introduci curavit. Neque vero ullius unquam majus fuiſſe quam *Ximenii* de Literis meritum, recte à vitæ ejus ſcriptoribus, & imprimis à *Nicolao Antonio* Bibliothecæ Hiſpanicæ conditore eſt obſervatum. (c).

§. IX. Quomodo vero cum Literis Græcis non minus exculta fuerit ſeculo Reformationem antegreſſo, Lingua Latina, & reliquæ caput extulerint Artes ingenuæ, ſatis inter eruditos conſtat. Quid enim *Franciſcum* PETRARCHAM Florentinum, *Dantem* ALIGERIUM *Joh.* BOCCACIUM & alios ex ſeculo XIV. huc recenſere attinet, cum ex ſolis Italis, *Laurentii* VALLÆ, *Hermolai* BARBARI, *Angeli* POLITIANI, *Franciſci* POGGII, *Franciſci* PHILELPHI, *Petri Candidi* DECEMBRII,

(a) Docet *Alvarus* GOMESIUS in Vita *Ximenii* conquiſiviſſe eum multo ære Codices Hebræos aliquot MSS. præcipue ex Bibliotheca Vaticana, quibus rite inter ſe comparatis, & ad Maſoram examinatis, Textus Originalis à variis, qui hucusque propter ignorantiam ſeculi irrepſerant, nævis repurgari poſſet; &, cum conjunctæ vires in tanto labore non modo proſint, ſed neceſſario etiam requirantur, multo ſtipendio eum concitaſſe ad repurganda Biblia Viros aliquot Linguarum Orientalium callentiſſimos, in his fuerunt *Antonius Nebriſſenſis*, *Demetrius Ducas*, *Alphonſus de Zamora*, *Coronellus*, *Alphonſus* Medicus Complutenſis, *Pincianus*, *Joh. de Vergera*, Prof. Salmantinenſis, *Demetrius Cretenſis*, *Lopis Aſtuniga*, & aliquot ex Gente Judæorum converſi Chriſtiani.

(b) Refertur is Liber *Toleti* apud *Petrum Hagenbach* Alemannum 1500 in fol. editus, inter omnium rariſſimos, & dicitur Ximenes, vel in hujus impreſſionem quinquaginta millia Talerorum impendiſſe, perhibente D. *de Vayrac* dans *l'Etat preſent de l'Eſpagne* p. 553. Cæterum *de Miſſa Mozarabica* extat *Joh.* PINII tractatus in Limine Actorum Sanctorum menſis Julii Tom. V. vid. VOGT in Catal. Libr. rar. v. Miſſale.

(c) Conf. *Herm.* v. der HARDT Memoria ſecularis Cardinalis Ximenii Helmſt. 1717. 8.

BRII, *Casparini* BARZIZII, *Jacobi* PICCOLOMINÆI, *Joh. Ant.* CAMPANI, *Leonardi* ARETINI, *Nicolai* PEROTTI, *Marsilii* FICINI, *Phil.* BEROALDI, Jo. JOVIANI PONTANI, *Pomponii* LETI, *Nicolai* LEONICENI, *Christophori* LANDINI, *Domitii* CALDERINI, M. *Ant.* COCCII SABELLICI, *Jo.* PICI, *Baptistæ* GUARINI, *Ludovici* ODAXII, *Antonii* CODRI URCEI, *Matthæi* BOSSI, *Aldi* MANUTII, & aliorum, satis nota sint nomina. Quorum equidem alii, in Philosophorum Veterum inquisiverunt doctrinas, (a) eorundemque de excolendis ingeniis, & imbuendis rerum optimarum cognitione animis præcepta instillabant discipulis suis, alii se profundius in elegantissimas quasque disciplinas abdebant, & novum quid proferre in lucem meditabantur, alii memorabiles omnium seculorum gentiumque historias ex annalium vetustate eruebant, & literarum commendabant monumentis, alii denique antiquum Romani sermonis decus & majestatem ex Veteri arcessebant Latio, omnes vero Literas dudum intermortuas in vitam & vigorem pristinum laudabili consilio revocare nitebantur.

§. X. Uti jam Linguæ Latinæ in Germania instauratores, inter quos *Conradus* CELTES, (b) *Rudolphus* AGRICOLA modò commemoratus, *Rudolphus* LANGIUS, aliique, nomen habent, non recensemus, posteaquam de Latinæ Linguæ, quam indies nitidiorem tum reddere conabantur viri docti, in Germania per XVII secula amplius *fatis*, eruditum, quique in omnium versatur manibus conscripsit commentarium, *Jacobus* BURK-

(a) Vid. MENCKENII Præfat. in Vitam Angeli Politiani à se conscriptam, ɔc ɔc 3. Cæterum quo minus hic illud *Velleji Paterculi*, in memoriam revocemus, facere nequimus, Histor. L. I. c. XVI. *Quis abunde mirari potest, quod eminentissima cujusque professionis ingenia, in eandem formam, & in idem artati temporis congruens spatium, & quemadmodum clausa capso, alioque septo, diversi generis animalia, nihilo minus separata alienis, in unum quodque corpus congregantur, ita cujusque clari operis capacia ingenia in similitudinem & temporum & profectuum semet ipsa ab aliis separaverunt?*

(b) De *Conrado* CELTE extat singularis Cl. GUNDLINGII Dissertatio Observationibus ejus selectis inserta.

BURKHARDUS. (a) Uti & *Mirandulanum* illum *Johannem* PICUM, *Franc.* XIMENIUM & *Johannem* REUCHLINUM primos Hebraicæ linguæ instauratores, quique suppari ætate nituerunt, nunc digito tantum, ne propositi nostri excedamus formam, attingimus, (b) quanquam etiam hi ipsi sempiterna laude sint decorandi, atque in perpetua apud nos sint gloria.

§. XI. Sed nec deerant Principum, literarum studia & authoritate & munificentia promoventium, & liberaliter admodum foventium Nomina, æternitati consecranda. Atque ut stylum intra ea quæ proximè Reformationem attingebant tempora solummodo coërceamus, ipse MAXIMILIANUS (c) Imperator, Friderici tertii Austriaci Filius, præ ceteris hic est commemorandus, Musagetes summus, quem inde ab A. 1493 Romano-Germanicum Imperium, quod ipse, uti à Patre Friderico, cui succedebat, acceperat, ita illud ad

(a) Cujus Libri Hanover. 1713. 8. impressi Caput IV hic evolvi meretur. Nam & Latinam Linguam quod turpissimis modis corruperint eorum temporum homines, non obscure colligitur ex *Ridiculo opere*, cui tit. *Epistolæ obscurorum Virorum*, quo inficeti seculi barbaries & stribligo cum primis deridenda exhibetur, & quod Authores habet Triumviros doctissimos, *Ulricum* HUTTENUM, *Herm.* BUSCHIUM, & *Herm.* NUENARIUM Comitem, quorum Triumvirorum Vitas itidem singularibus commentariis illustravit Doctiss. BURCKHARDUS, cum hisce tribus viris Germania potissimum debeat, quod Romani sermonis decus & humanitatis laus in ipsa sit vindicata, barbarie inde propulsata.

(b) Quod enim tum in Hispania quoque & Italia jam multi floruerint eximia literarum Hebræarum & Orientis cognitione præditi, fidem facit PAULUS COLOMESIUS in *Italia Orientali* p. 4. seq. & in *Hispania Orientali.* p. 212. conf. IMBONATI Biblioth. Lat. Heb. p. 48.

(c) Laudes Maximiliani præter CUSPINIANUM, LAZIUM, SLEIDANUM & sim. decantarunt, *Pallas* SPANGELIUS Theologus Heidelbergensis nomine Universitatis Oratione habita, *Jason* MAYNUS JCtus in Epithalamio, *Pandulphus* COLLENUTIUS, *Vincentius* LONGINUS, ELEUTHERIUS SILESIUS, *Picus* MIRANDULANUS, alii. Uti res ejus gestæ singulari Libro dicto *Theuerdank*, Lingua Germanica excuso Norimbergæ 1517. fol. exponuntur, de quo SCHELHORNIUS in Amoen. Lit. T. II. p. 430. I. aliique.

ſuos poſteros continua deinceps & quaſi hæreditaria ſerie ad hoc usque tempus poſſidendum transmiſit, gubernaſſe notum eſt. Is enim quanquam ad annum ætatis nonum, teſte *Cuſpiniano*, propter ſummam in loquendo moleſtiam, & mutus haberetur, & elinguis, poſtea tamen ita literis & prudentia civili gnaviter ſuum excoluit ingenium, ut non inter Boni Principis exempla ſolum, ſed &, inter præcipuos literarum omnis generis Reſtauratores & Promotores, ſummo jure collocetur, cum vel ipſe ad ſcribendum adpulerit animum, atque de ſuis in Poëſi & Hiſtoriarum cognitione profectibus non unum dederit documentum; Eſt is, qui in Comitiis Wormatienſibus (a) A. 1495. Supremum Cameræ Imperialis Judicium, manifeſto documento, quam in Juſtitiæ patrocinium is omnes curas cogitationesque conferret, inſtituit, quique in iisdem Comitiis, in literarum atque ſapientiæ culturam quam pronus eſſet, teſtatum reliquit, decretum ferendo, (b) ut Electores Septemviri, in ſuis ditionibus Academias & publicas figerent ſcholas, unde A. 1502. à Friderico Saxone *Witebergenſis*, & A. 1506. à Joachimo Electore Brandenburgico, *Francofurtana* ad Viadrum, ab aliis, aliæ fuerunt erectæ. Quam verò is etiam, cum in aſpera incidiſſet ac rudia, ſi eccleſiæ ſtatum reſpicias, tempora, de corruptionibus Eccleſiæ graviter ſæpe conqueſtus ſit, ex illius ævi variis conſtat documentis, jam non adducendis. (c)

§. XII. In Gallia equidem LUDOVICUS XII. multis excellebat nominibus Rex, ſed non æque ſapientiæ fama aut literarum ſtudio. Erat is, qui cum in Pontificem Romanum Julium II. infenſiſſimum hoſtem, arma direxiſſet, ſuum animi propoſitum, vel ipſis nummis aureis à ſe Neapoli cuſis, inſcripſit, teſte graviſſimo Gallorum Hiſtorico J. A. THUANO,

(a) SCULTET. Annal. Evang. p. 3.
(b) v. Scultet. p. 3. BECMANN. Not. Acad. Francofurtanæ p. 1.
(c) Quo illud Maximiliani venationis cumprimis ſtudioſi referri debet dicterium, quod frequens de ſe Imperatore ſummo, & Pontifice Julio II. uſurpaſſe dicitur: *Deus æterne, niſi vigilares, quam male eſſet mundo, quem regimus nos, ego miſer venator, & ebrioſus ille ac ſceleratus Julius.* v. MORNÆ Myſter. Iniquit. fol. 616.

NO,(a) (cui nequicquam oblatrare annisus est *Joh.* HARDUINUS Jesuitarum parastata summus,) verbis memorabilibus, PERDAM BABYLONIS NOMEN, sicque testatum reliquit, quam exosum & grave sibi esset Pontificiæ Hierarchiæ & Tyrannidos papalis security vel ipsis Regibus insultantis jugum; Fuit idem Ludovicus, qui post accuratam de Valdensium tum religione, tum vita, inquisitionem, ipsa veritate coactus, aliquando *juravit eos se suisque subditis esse meliores*, tradente apud Mornæum Carolo MOLINÆO. (b) Quanquam ceteroquin cum nimis Ecclesiæ Romanæ sacris

(a) THUANI verba hæc sunt. L. 1. c. VI. p. 16. „ Moribundi (vel rabidi) Senis (Julii II.) inanes diras contraria obnuntiatione revicit, cuso „ etiam Neapoli aureo nummo, qui effigiem suam ex una parte, & insignia Neapolis ac Siciliæ ex altera referebat, cum hoc elogio: *Perdam* „ *Babylonis nomen*, quales adhuc hodie multi reperiuntur„ conf. SPONDAN. ad ann. 1512. n. 4. ex PITHOEI lib. de Magnitud. Reg. Franciæ. Illustravit vero hanc nummorum epigraphen, eandemque vindicavit contra Harduini conamina, Vir Doctiss. *Sigism.* LIEBE, singulari de his *Nummis Ludovici* XII. commentatione Lips. 1717. 8. edita, ex qua hunc Lectori nostro nummi hujus exhibemus ectypum.

(b) vid. MORNÆ Myst. Iniquit. fol. 632. 633. Sed juvat ipsius *Caroli* MOLINÆI, Viri gravissimi in Lib. de Monarchia Franciæ num. 155. legisse verba: *Incendebant Ludovicum Cardinalis & Episcopi aliquot adversus Merindolanos & Cabrerienses, quippe Veneficos, incestos, hæreticos, ac pro-*

ſacris adhæreret, eum ſuſtinere impetum non potuerit, fatisque, cum tredecim ſaltem annis regnaſſet, infelix cedere debuerit, atque tot *adverſitatibus in vita conflictatus ſit, quod tam arctam*, judice Thuano, (a) *cum Alexandro* VI. *affinitatem contraxiſſet, & impuri Patris omnique ſcelerum genere cooperti filii, crudelitates, libidines, perfidiam, fortunas denique foviſſet & amplificaſſet.* Ut ab eo potius ad ejus generum FRANCISCUM I. è Valeſiorum ſanguine, una cum regno, & illa cultura literarum, atque eruditionis in regno Galliæ, delata fuerit circa annum MDXV. gloria: Hunc enim egregium Principem, & literarum maximum fuiſſe ſtatorem pariter atque fautorem, cum ex omnibus ejus ævi conſtat monumentis hiſtoricis, (b) tum ex iis, quæ deinceps in hoc Opere deſcribentur, colligere proclive erit.

§. XIII.

proinde tollendos eſſe ſuadebant. Hi ſubodorati quæ Cardinales & Epiſcopi in ſe conſilia coquerent, mittunt ad Regem Legatos, & innocentiam ſuam tutantur, exponentes ſe Evangelium, Biblia, Symbolum Apoſtolicum, Dei præcepta, Sacramenta, agnoſcere atque amplecti: cæterum nec Papæ nec ipſius doctrinæ credere. Si ſecus eſſe Rex deprehenderet, ſe nullum ſupplicium recuſare. Ea, itane ſe haberent an ſecus, Rex ſcire voluit. Itaque ea de re Adamo Fumæo, *Libellorum Supplicum Magiſtro*, & M. Parvo *Dominicano, qui illi à Confeſſionibus erat, quæſtionem mandat. Illi ea in loca profecti, & quæſtionibus perfectis reverſi ad Regem referunt, illis in locis infantes baptizari, articulos fidei & Decalogum doceri, Dominicos dies religioſe coli, Dei verbum exponi, veneficia & ſtupra apud eos nulla eſſe. Cæterum ſe in ipſorum templis, neque imagines, neque ornamenta Miſſæ ulla reperiſſe. His auditis, Rex, eosne præcipiti judicio damnavit? Minime: ſed jurejurando addito, ME, inquit ET CÆTERO POPULO MEO MELIORES ILLI VIRI SUNT.*

(a) THUAN. Hiſtor. L. I. c. 17. fol. 15. edit. noviſſ. ubi cumprimis notabilia ſunt, ad deſcribenda Alexandri VI. ſcelera, ea quæ ab Hiſtorico graviſſimo in ipſo Opere MSS. fuerant monita, ac huic editioni in ſubjunctis notis inſerta, quæque ut legantur, certe ſunt digniſſima.

(b) Conf. inprimis de Franciſco I. *Du* CHESNE in Antiqq. Franciæ L. I. c. 19. itemque THUANUS L. I. c. VII. p. 16. ubi: *Is ſtatim* inquit *initio principatus magnam de ſe omnium ſpem concitavit, ſpecie imperio digna, ingenio, literarum amore, comitate, rerum peritia jam dum in illa ætate (vix dum enim* XX *annum compleverat) ad regiam majeſtatem accedentibus.* Et quantus is fuerit Muſageta, præ reliquis *Dionyſ.* LAMBINUS in pereleganti dedicatione Horatii ſui ad Carolum IX Galliæ Regem ſcripta, teſtatur, apud SCHELHORN. in Amœnit. Hiſt. Eccleſ. Tom. II. p. 626-630.

§. XIII. Apud Anglos HENRICUS VII. equidem, qui circa Seculi XVI initium sceptra tenebat, superstitioni admodum devotus erat Princeps, ut proverbii loco habuisse dicatur, *se videre Christum malle quam audire*, ita tamen ut singularis ejus prædicetur prudentia politica, ut & Anglorum diceretur Salomo, & in Principis Politici exemplum positus fuerit à *F. Bacone* VERULAMIO Viro Doctissimo, in *Historia Regni Henrici* VII. Illi autem HENRICUS VIII succedebat, & eruditus ipse, & virorum doctorum, ERASMI, *Thomæ* MORI, *Reginaldi* POLI aliorumque, quanvis non æque semper constans fautor, cujus & Scriptum *pro septem Ecclesiæ Romanæ Sacramentis* adversus Lutherum extat apologeticum, (a) quo *Defensoris fidei* titulum, qui inde ab eo tempore Angliæ Regibus est tributus, à Leone X. Pontifice Romano is est consecutus. Hujus tempore *Gulielmus* WARAMUS florebat *Cantuariensis* Archiepiscopus, quem unà cum JOHANNE Episcopo *Roffensi* summis in cœlum laudibus evehit Erasmus, cum in Epistolis, tum alibi. (b) *Alphonsum* jam V. Arragoniæ Regem eundemque I. Neapolitanum, totamque gentem *Mediceam*, quæ multis annis in Hetruria (c) propter sapientiam, eloquentiam, liberalitatem, animique magnitudinem summam, admodum illustre nomen habuerat, verbo in superioribus attigimus.

 Et

(a) Ipsa originalis hujus operis Editio, cum nuper ad manus nostras pervenerit, ejus antiquum hic tradere titulum forte non erit inopportunum; Is autem ita se habet: *Libello huic Regio insunt, Oratio Johannis Clerk apud Ro. Pon. in exhibitione Operis Regii: Responsio Rom. Pont. ad eandem ex tempore facta. Bulla R. P. ad regiam majestatem pro ejus operis confirmatione. Summa indulgentiarum libellum ipsum regium legentibus, concessarum Libellus regius adversus Martinum Lutherum hæresiarcham. Epistola regia ad illustrissimos Saxoniæ Duces pie admonitoria. Apud inclytam urbem Londinum in ædibus Pynsonianis An.* M. DXXI. *quarto idus Julii, in forma quarta.*

(b) vid. v. g. Erasm. Epist. 167. 168. 174. & sim. itemque Ejus præfat. ad primam N. T. edit. ad Leonem X. directam. Nam & huic ipsi Waramo, Hieronymi à se restituti Opera eundem dedicasse constat.

(c) Sunt *Herm.* BARBARI in Epistola quadam ad Picum Mirandulanum verba: *Debent literæ Florentinis, inter Florentinos Mediceis, inter Mediceos Laurentio.* conf. *Petri* ALCYONII Medices Legatu[illegible]priorem pag. 7. & 8.

Et possemus HERCULEM commemorare Ducem Ferrariensem, RUPERTUM Palatinum, FRIDERICUM Sapientem, & alios quam multos, qui rebus literati orbis miseris succurrerunt, literisque renascentibus præsidio fuerunt ac ornamento, nisi res extra dubitationis aleam esset collocata. Quid? quod ipse, qui tum, quando Reformationis Lux exoriebatur, sedem tenebat Pontificiam LEO X. ex Medicea gente oriundus, & literarum gloria floreret, & eruditorum fautor esset & patronus summus, quod ex ERASMI, POLITIANI, BEMBI, SADOLETI, VIVIS & aliorum Historia constat, atque in ipso hoc Opere non uno comprobabitur documento.

§. XIV. Neque, ut verborum faciamus compendium, ullum disciplinæ genus erat, quod non excoli tum temporis mirifice ceperit; Quanquam, si quod res est dicendum sit, ipsa salutis Doctrina, quam *Theologiam* vocamus, cum ceteræ reformarentur disciplinæ omnes, & tenebricosa hactenus maneret, & nulli obnoxia alterationi; adeò inveterata, animisque hominum altè residebant infixa superstitionis zizania. Uti certè constat, ipsam illam fidei Pontificiæ, quam ea etiam à veri norma manserit aliena, doctrinam, per Reformatorum tamen felici successu gaudens institutum, mirifice demum à variis fuisse reformatam fæcibus, ut licet non melior, doctior tamen abinde quoque evaserit Pontificiorum Ecclesia. (a) *Medicinam* autem vindicabant (b) *Nicolaus* LEONICENUS,

(a) Neglecta certe olim sacrarum literarum studia resumta sunt, copia etiam legendi haud difficulter & plurimis ex populo data. Concionum, Catechizationum, Cantionum sacrarum introductione, ut earum, quas purgatæ Ecclesiæ nostræ instituerunt imitatione, in Germania sane effectum, ut alicubi imperitis ex plebe, aut de Religione ab externa facie judicantibus, opinio nascatur, majoribus nostris non satis graves causas fuisse, propter quas ad immanem illam rupturam perventum sit: uti egregie monet Ill. SECKENDORFIUS in Præfatione: conf. *Edw.* SANDIS in eximio de *Religione* Libello, in eoque Cap. XVIII. una cum tribus subsequentibus.

(b) SCULTET. Annal. Evang. p. 3. Est verò hanc in rem adeò memorabilis, de ERASMI ad Capitonem Epistola Antverpiæ 1516. d. 26 Febr. data, ut

CENUS, Romæ. *Ambrosius Leo* NOLANUS Venetiis: *Gulielmus* COPUS Basiliensis & *Johannes* RUELLIUS in Gallia: *Thomas* LINACER apud Britannos; Ne *Conradum* commemoremus GESNERUM, *Joachimum* CAMERARIUM, *Andream* VESALIUM & alios è Germanis nostris, qui cum elegantibus studiis de augmentis Medicæ artis æque fuerunt solliciti. *Jus Cæsareum* instaurabant Lutetiæ *Gulielmus* BUDÆUS, elegantioris literaturæ omnisque eruditionis Græcæ cumprimis ac Latinæ promus condus, de quo propius agendi in sequentibus recurret occasio; *Jacobus* CUJACIUS, redivivæ Jurisprudentiæ pater, de quo, licet nullo doctore fuisset usus, affirmatur, quod is ex lateritia marmoream effecerit Jurisprudentiam, & *Andreas* ALCIATUS, Bononiensis primo, deinceps Ferrariensis Academiæ Professor eximius: apud Germanos *Udalricus* ZASIUS, *Hieronymus* SCHURFFIUS, *Johannes* SCHNEIDEWINUS & similes. Inter *Philosophos*, quamquam plurimi Scholasticorum tricis essent innutriti, tamen non deerant, qui consultis vel priscorum Philosophorum placitis serenioribus, vel rationis defæcatioris præceptis, ipsam reformare viderentur Philosophiam. Nota sunt *Bernardi* TELESII, *Hieronymi* CARDANI, *Nicolai* TAURELLI, *Jacobi* ZABARELLÆ, *Julii Cæsaris* SCALIGERI, *Petri* POMPONATII, *Nicolai* COPERNICI, (a) & aliorum conamina; tametsi inter hos quoque sunt, qui tanto magis ab ipso

ut eam lectu quippe dignissimam, quæque ad eruditionis ac literaturæ omnis renatæ facit historiam, meritò his nostris subjiciamus Annalibus, ex Opere Epistol. T. I. n. 207. Vid. Docum. N. II.

(a) De his præclarius nemo atque doctius commentatus est, quam Clariss. *J. J.* BRUCKERUS in Historia Philosophica. Estque præ reliquis *Nicolai* COPERNICI Thoruniensis, in Borussia nati A. 1473. & denati A. 1543. memorabile nomen, quod ejus *Systema mundi*, in quo terra circà solem, cum reliquis planetis omnibus revolvi, sol vero in centro si non quiescere, saltem circa propriam axem volvi, supponitur, abinde, & cumprimis recentioribus nostris temporibus, ab omnibus fere præstantissimis philosophis, est receptum, multamque & incredibilem plane lucem corporum cœlestium & sigillatim planetarum phænomenis intulit, Conf. GASSENDUS in Vita Copernici.

ipſo pietatis tramite deflexerunt, quanto magis ipſam quoque veritatem ſibi habebant inimicam, vela laxantes corruptis profanæ mentis præjudiciis. Inter *Philologos*, illi, quos ſupra commemoravimus, eminebant, quibus *Antonius* addi merentur NEBRISSENSIS apud Hiſpanos, *Hermannus* BUSCHIUS apud Germanos, *Petrus* MOSELLANUS, *Johannes* AVENTINUS, *Conradus* PEUTINGERUS, *Beatus* RHENANUS, *Jacobus* WIMPHELINGIUS, *Wolfgangus* LAZIUS, *Bilibaldus* PIRCKHEIMERUS, *Simon* GRYNÆUS, & ſi qui ſunt alii, quorum nomen & merita ſtylo quoque deinceps in ipſa hac ſignabuntur Hiſtoria. Ne de illis quidquam dicamus viris præclaris, qui, quod multis ſæpe ac ſummis contingit ingeniis, in obſcuro latuerunt, quique in Monaſteriorum hactenus, tanquam ferrum humi defoſſum, quod propria exeditur rubigine, latibulis, atque inter Theologiæ ſcholaſticæ ſpineta erant enutriti, ſed qui deinceps per ipſam Reformationis lucem in apertum proferebantur, ut eorum poſtea quoque cum divinioris diſciplinæ aura gratior eos adflaſſet, celebre inter *Theologos Reformatores* & *Reformatos* fuerit nomen, prouti horum ipſorum præcipua quoque nobis habenda erit ratio, tanquam ſacræ diſciplinæ Emendatorum & doctrinæ ſacræ Reſtauratorum.

§. XV. Quum igitur, Literarum bonarum reſtauratio, ipſi Reformationi doctrinæ ſacræ viam paraverit, id quod huic exorienti lumini oblatrans agnovit *Natalis* BEDDA Pſeudo-Theologus Pariſienſis, (a) ſcribens, *per homines ſolis humanitatis Literis & Linguis inſtructos, invectam eſſe factionem Eccleſiæ*, tum ut eum, quam fieri poteſt paucis verbis, (b) ingrediamur neceſſe erit cam-

(a) Teſte SIMONIO in Hiſt. Crit. Interpr. N. T. P. II. c. 36. p. 524. Is Bedda erat JAC. FABRI Stapulenſis eo tempore Pariſiis florentis, & Scripturas N. T. illuſtrantis, itemque ERASMI ROTERODAMI adverſarius acerrimus, ſummusque eruditionis pariter atque religionis renovatæ hoſtis.

(b) Egregie admodum Ill. SECKENDORFIUS L. I. §. II. add. I. *De miſerrimo* inquit *Eccleſiæ ante Lutherum ſtatu tot extant teſtimonia, ut magna ex iis volumina compilari poſſent. Egerunt hoc Joh.* WOLFFIUS *in Lectionibus Memorabilibus. Authores Catalogorum teſtium veritatis. Joh. Hen-*

campum, *de corruptis Ecclesiæ Romanæ moribus, & depravata Religionis doctrina*, siquidem exinde ipsius Reformationis tanto clarius summa, ipsis non diffitentibus in seculis antegressis, & in ipso Reformationis seculo, viris cordatis, Principibus æque atque Episcopis, Clericis æque ac Laicis, (a) emicabit necessitas, atque divinæ gratiæ in ea sustinenda magnitudo, (de qua sine stupore nemo potest & admiratione summa judicare,) nullis obliteranda seculis.

Juvat autem gravissimam hanc causam prius ipsius MEZERÆI, (b) Scriptoris Pontificii, atque Historici gravissimi delineare verbis; Is enim ita infit: „ Nullam curam gerentibus „ Ecclesiæ Capitibus ad tuendam disciplinam, vitia atque ex„ cessus hominum ecclesiasticorum ad summum usque excreve„ runt apicem, fueruntque adeò publica, & omnium oculis ex„ posita, ut odium atque contemtum populorum in se excita„ verint. Non possumus repetere sine rubore, fœnera sive usu„ ras, avaritiam, crapulas, dissolutionemque universalem Sa-

D cer-

Henricus HOTTINGERUS *in Historia Reformationis, aliique haud pauci.* Nam & singularis extat liber, sub tit. *Discursus epistolaris Politico Theologici de statu reipublicæ Christianæ degenerantis, tum de Reformandis moribus & abusibus Ecclesiæ &c.* Francof. 1610. 4. apud Egenolphum Emmelium, de quo, quæ SCHELHORNIUS in Amœn. Litter. Tom. VII. p. 269. annotavit, digna sunt, quæ legantur. Et est lectu cumprimis dignissima *Friderici* MYCONII Descriptio Status Ecclesiæ ante Reformationem, quam ex MSS. Commentario suo inseruit Ill. SECKENDORFIUS p. 4. quamque propter vividam ejus repræsentationem inter documenta huic Operi annexa Num. III. describi curavimus. Ut ne commemorem varia illa de necessitate Reformationis scripta, ab *Herm.* CONRINGIO collecta & edita, Helmst. 1650. 4. de quibus *Fabric.* in Hist. Biblioth. Tom. IV. p. 165. seqq.

(a) Est hic ingenua admodum ipsius BELLARMINI in Concione XXVIII. die Dominica Lætare Opp. T. VI. col. 296. edit. Colon. 1617. confessio, quæ multis hodiernorum Pontificiorum dissimulationibus opponi meretur: Is enim ita: *Annis aliquot, antequam Lutherana & Calvinistica hæresis oriretur, nulla ferme erat, ut ii testantur, qui etiam tunc vivebant, nulla (inquam) prope erat in judiciis ecclesiasticis severitas, nulla in moribus disciplina, nulla in Sacris Literis eruditio, nulla in rebus divinis reverentia, nulla propemodum jam erat Religio.*

(b) v. MEZERÆI Histor. Gallic. Tom. VIII. p. 691. seq.

„ cerdotum hujus ſeculi, licentiam & luxuriam monachorum,
„ ſuperbiam & luxum Prælatorum, eorumque omnium pudendam ignaviam, ignorantiam & ſuperſtitionem. Non erant quidem, hæc fateor, nova ſcandala, verum barbaries atque ignorantia ſeculorum præcedentium aliquo modo iſta abſconderunt vitia, ſed reviviſcente poſtea Literarum luce & eruditionis, monſtratæ illæ maculæ cœperunt apparere, & quemadmodum mali indocti lumen illud ob oculos inde læſos ferre non potuerunt, ita nec iis pepercerunt eruditi, vertentes eos in ridiculum, atque propalantes illorum nuditatem pariter atque nefandam turpitudinem.„

§. XVI. Atque ut à Capite, prouti tunc equidem cenſebatur, Eccleſiæ (a) inchoantes, tribus ſolummodo verbis ipſos Seculi XVI in-

(a) Huc ſpectat Præfatio *Ulrici* HUTTENI ad ipſum Leonem X. præmiſſa Libello, quo *Laurentii Vallæ* de donatione Conſtantini declamationem refellit, quæ Kalendis Decemb. 1517. eſt ſcripta. Ubi inter alia ita: *In illos* (de Pontificibus Romanis loquitur) *verè deteſtandi ſceleris commentores Pontifices, omnia acerbiſſima dicta, omniaque ferociſſima facta conveniunt. Quidni? in* depeculatores, *in* fures, *in* Tyrannos, *in* latrones. *Quis violentior enim latro eſt, quam qui ita rapit, ut rapiendi modum nullum ſtatuat? Hi fuerunt, qui, in minimo arrepta occaſione, ad immenſum progreſſi ſunt diripiendi licentia, qui gratias venum expoſuerunt, qui conditiones, qui diſpenſationes, & infiniti generis bullas, qui vendiderunt tanto jam tempore. Qui in peccatorum remiſſione pretium ſtatuerunt, & in pœnis inferorum invenerunt ſibi lucrum. Qui Sacerdotia heic, elemoſynam parentum noſtrorum paſſi ſunt ab ſe mercari. Qui Germanis perſuaſerunt, Epiſcopos non eſſe, qui ab ſe pallia non emerint, multis aureorum millibus. Qui contenti non erant exigere extraordinem quotannis ſemel, ſed mittebant, quoties in mentem veniſſet, qui colligerent aliis alii de cauſis, nonnulli, quaſi bellum apparaturi contra Turcas: alii ut templum, quod perfici non curant, Romæ Divo Petro exſtruant: Qui quum hæc omnia facerent, tamen ſalutari vulgo Beatiſſimos & Sanctiſſimos volebant, nec aliquid in ſuos mores dici patiebantur, nedum fieri. Si quis vero Libertatis meminiſſet, aut ſi quis rapientibus impedimentum, aut moram ſi quis omnino objeciſſet, in ejus ſæviebant animam, perdentes actutum --- Sic maledicendo perdebant illi animas hominum, quaſi non eſſet Deo cara hæc poſſeſſio. Ergo non fuerunt Paſtores, quia non cuſtodiebant animas, ſed perdebant, & circumeuntibus dominicum gregem lupis objiciebant Chriſti oves. Non paſtores fuerunt illi, inquam, ſed LUPI. Non cuſto-*

inchoati, atque in deterius planè vergentis, Pontifices memoria repetamus: Ecquis Nero æquavit scelera & flagitia ALEXANDRI VI? cujus perfidiam, libidines horrendas, crudelitatem, commercium cum Turca tantum, ut ejus etiam commendatione permotus, quosdam Cardinales creaverit, turpem nepotismum, libidinem filiæ Lucretiæ, veneficia, perjuria, & tristem tandem ejus mortem, hausto quod Cardinalibus quibusdam filii sui Cæsaris Borgiæ dominationi adversis destinaverat, veneno, (a) quod ministri incuria accidit, *Johannes* BURCHARDUS Argentoratensis, Magister cerimoniarum in aula Romana & Capellæ Alexandri VI. Clericus, in *Diario vitæ illius* exposuit, quod ab Illustri LEIBNITIO circa superioris seculi finem omnium primum est publicatum; Estque illa tantò majoris æstimanda, Historia licet Arcana, quod ea consentientes habet in rei summa, GUICCIARDINUM & ONUPHRIUM, scriptores utrosque Pontificios, quibus & gravissimus adsentitur THUANUS, (b) & quotquot sunt, ex ipsis Pontificiis scriptorum corda-

custodes sed proditores & fures apud Ort. Grat. in fascic. rer. exp. fol. 65 66. Et quanquam ita rigide admodum Romanorum Pontificum ulcera tetigerit Huttenus, ne tamen hic veritati vim illatam esse quis conqueratur, efficit GUICCARDINUS Historiar. L. XVI. pag. m. 595. in eandem sententiam, qui verba facit, sed modestius; *In nostris depravatis moribus, tunc in pontifice probitas laudatur, quum ceterorum hominum nequitiam non excedit.*

(a) Legatur ALEX. GORDONI Vita Alexandri VI. quæ ex Anglico in Belgiucm est translata, & binis voluminibus Roterod. 1731. 8. prodiit.

(b) Est THUANI Historiar. lib. I. cap. V. in not. *a* fol. 15. testimonium de Alexandro VI. prorsus memorabile, quod ita se habet: „ Nam quid „ portentosius prisca vel nostra ætas vidit vel audivit, hominem sacris de„ votum largitionibus in templum Dei invasisse: ibi ferro, veneno, frau„ de, tam diu impune grassatum esse: ex nefando coitu susceptos liberos, „ omni pudore exuto, ausum propalam filios appellare, incestibus, ho„ micidiis & latrociniis infamem familiam aluisse; inde vitia domestica in „ omnem Italiam sparsisse, postremo Christiani gregis pastorem jurati „ Christianorum hostis clandestino fœdere stipendiarium fuisse? Et quidem „ hæc ab omnibus qui res illius temporis scripserunt, memoriæ prodita „ sunt, etiam iis, qui pontificii nominis reverentia multa alioqui non ta„ cenda silentio dissimularunt. Sed omnem fidem superat, quod Fr. Guic„ ciar-

datiorum; Catilina verò vix habendus est Catilina, si ferociam atque perfidiam JULII II. Pontificis (a) Alexandro, post Pium III. viginti sex dierum Papam, succedentis, cum illius moribus componas, qui donis præterea & fallacibus, quas exsolvit nunquam, Pontificatum emerat promissionibus, & Martis potius quam Christi erat famulus, publiceque jactabat (b) se fœdera cum Germanis, Gallis, & Hispanis, quos ipse Barbaros appellabat, fallendi solum & decipiendi gratia contrahere, ut non immeritò

„ ciardinus, vir fide, prudentia & eloquentia cuivis ex antiquitate com-
„ parandus, nulli certè meo judicio posthabendus, scripsit, non solum
„ duos fratres Franciscum Candianum & Cæsarem, qui postea beneficio
„ nostri Valentiæ Dux factus est, incesto Lucretiæ sororis amore exar-
„ sisse (quod ob rivalitatem Candiano perniciem adtulit) sed etiam ipsum
„ parentem tam perdite filiam deperisse, ut eam à marito priore, statim
„ initio pontificatus, quasi tanta adfinitate indigno abduxerit, mox pu-
„ dore victum Johanni Sfortiæ Pisauri domino elocavisse, & postremo,
„ cum ne quidem maritum rivalem pati posset, Johannem ad res venereas
„ frigidum causatum, subornatis falsis testibus contractum cum eo matri-
„ monium dissolvisse. Quo nomine etiam à Ja. Sannazario, viro bono
„ & eximio sui temporis poeta, passim proscinditur, & illo carmine præ-
„ cipuè, cujuscunque tandem sit, quo Lucretia, filia, sponsa, nurus A-
„ lexandri fuisse perhibitur. Mitto Astorem Manfredum Faventiæ do-
„ minum eximia forma puerum stupratum, & contra datam fidem postea
„ necatum; tot illustres duces inde à filio Senegalliæ, inde à patre Romæ
„ crudeliter occisos, & venenum cardinalibus paratum, ab ipso Alexandro
„ epotum, quæ mors tali vita dignissima fuit.

(a) Conf. Dialogus sub tit. Julius II. qui & in WOLFII extat Memorabilibus Tom. II. p. 59. seqq. quem licet composuisse dicatur *Ulricus* AB HUTTEN Eques Germanus, Pontificiorum ejus temporis insultator acerrimus, nihil tamen eapropter ipsi relationi detrahi constat, cum ejus temporis annales eam comprobent, ipsaque Julii notoria scelera in comperto essent omnibus. vid. GUICCIARDIN. Hist Ital. lib. 8. 9. 10. & BUDÆUS de Asse lib. 5. p. 611. Et est mirabilis Sforziæ PALAVICINI solertia, excusantis Pauli III. P. R. scelera, dum profitetur, *Alexandrum* quidem *Farnesium* (is erat *Paulus* III.) in varia prolapsum fuisse scelera, sub Alexandro VI. & Julio II. Pontificibus, nempe in licentia eorum temporum, *quorum*, ut scribit, *memoria non sine horrore & vituperio repeti potest.* Et hæc tamen illa temporum felicitas est Ecclesiastica, quam in principio operis sui de *Lutheranismo* collaudat MAIMBURGIUS!

(b) vid. *Jo.* BODIN. Lib. v. de Republica c. 6. p. 934.

meritò tota quoque Ecclesia Gallicana Ludovici XII. Regis authoritate congregata, in Conventu Turonensi A. 1510. habito, *plenitudinem potestatis Pontificiæ*, *plenitudinem tempestatis* appellaverit & *verbum diabolicum*. Maximilianus autem Imperator eundem *ebriosum ac sceleratum*, publico dicterio proclamaverit, ipseque MEZERÆUS (a) de eo referat: *affectus illius fuisse furiosos, & digniores Sultano Turcorum, quam communi Patre Christianorum.* Sed & Sardanapalus ille, plane in numerum Philosophorum referendus erit, præ Epicuræo vitæ genere, quod vixit LEO X. (b) qui literarum licet amans esset, ob auri sacram famem tamen & imprudentiam, detestabilemque Libertinismum, illas ipsas natas de sacris discordias, uti videbimus, invalescere permisit, atque ea ratione, ita providente supremo Numine, Reformationis negotio, cui obicem ponere volebat, stimulum addidit non vulgarem, ejusque felicem vel invitus promovit (c) successum, usque dum impuram, non sine veneni suspicione efflaret animam. Atque ne quis sibi persuadeat, in his, vel odio, vel partium studio aliquid esse datum, is ipsum audiat Pontificem Romanum, has turpitudines non dissimulantem, HADRIANUM VI. Leonis X. successorem, qui per Franciscum *Cheregatum*, Legatum Apostolicum, non veritus est his ipsis verbis adire Principes, & Imperii Ro. Germ. Status, Noribergæ in Comitiis A. 1522. congregatos: „ Scimus (d) in hac sancta sede aliquot jam annis

D 3 „ multa

(a) MEZERÆUS in Compendio Historiæ Gallicæ p. m. 465. edit. Amst. 1682.

(b) De Leone X. nemo, opinor, uberius, quam ANTONIUS egit VARILLASIUS in *Arcanis Florentinis*, quibus titulus, *Histoire Anecdote de Florence* 8. unde & Ill. SECKENDORFIUS in delineandis Leonis moribus hunc potissimum sequitur Lib. 1. Sect. 47. p. 190. seq. Cæterum ex professo Leonis X. vitam conscripsit JOVIUS.

(c) *De Nævis & Solœcismis Politicis* in hoc negotio à *Leone X. commissis* ex sententia GUICCIARDINI Hist. Ital L. XIII. fol. 489. & aliorum, fabulam discutiendi, ansa quidem hic nobis data esset, nisi jam alii Viri graves, inter quos Rev. REINBECKIUM Clar. KAPPIUM & Doctiss. SALIGIUM commemorare fas est, hanc causam ante nos occupassent. Sufficiat illud unicum Ill. SECKENDORFII effatum ad A. 1518. p. 58. *Nullum esse consilium hominum utcunque callidorum, quod impedire destinata à Deo valeat.*

(d) vid. RAYNALD Annal. Tom. XX. ad Ann. 1522. n. 66. seq.

„ multa abominanda fuiſſe, abuſus in ſpiritualibus, exceſſus „ in mandatis, & omnia denique in perverſum mutata; nec „ mirum ſi ægritudo à capite in membra, à Summis Pontifici- „ bus in alios inferiores prælatos deſcenderit. Omnes nos, id „ eſt, prælati & eccleſiaſtici declinavimus, unusquisque in vias „ ſuas, nec fuit jam diu, qui faceret bonum, non fuit usque „ ad unum. „

§. XVII. De Ignorantia Paparum ſuperiorum, *quorum*, teſte *Alfonſo* de CASTRO *Zamorenſi* ex ordine Minimorum ſcriptore Seculi XV. in Libris *adverſus hæreſes*, (a) *plures adeò illiterati erant, ut Grammaticam penitus ignorarent*, tantum abeſt, ut Sacras Literas *interpretari poſſent*; nihil adtinet dicere; Quippe cum vel in ipſis Academiis, ut *Theologia Biblica* tractaretur, eſſet vetitum, quò Statutum pertinet Epiſcoporum Miſnicorum, A. 1504. quod Lipſiæ impreſſum eſt; ubi inter alia: (b) „ Rectoribus Scholarum & ſuis conſociis mandamus, ne de cætero in ipſorum „ ſcholis libros ſacræ paginæ declarent publice vel occulte. „ Nam & in ipſa *Pariſienſi* Academia, quæ princeps habebatur omnium, nemo quum Lutherus ſurgeret, reperiebatur, qui ex ſacris libris ipſi obviam ire auderet; Neque etiam de Monachorum grege turpi pariter atque ignavo, ſuoque ut plurimum ventri obnoxio, & in dominandi tamen libidinem, rapacitatem, luxuriem, & peſſimas fraudes ultra omnem modum proclivi, nec ullis bonis literis exculto quidpiam dicimus; cum, uti craſſiſſima omnium ignorantia, (c) doctrinæque ſacræ depravatio incre-

(a) Editionis Colonienſis 1539. fol. IX. quam pericopam ex Alfonſi editionibus Pariſienſibus 1565 & ſequentibus eradere conati ſunt Pontificii; Extat autem ſingularis *Jo. Gotl. Molleri* Diſſertatio *de Alfonſi à Caſtro teſtimonio de ignorantia Paparum.* Roſtoch. 1693. habita.

(b) vid. LOESCH. Act. & Docum T. I p. 117. 118.

(c) Et ſunt ipſius BOSSUETI in tractatu *de variationibus Proteſtantium.* P. I. L. V. §. I. verba, quibus hæc confirmari non obſcure poteſt de corrupta doctrina cauſa, ſcribit is enim; *Concionatores ejus temporis plurimos* (non erraſſet, ſi *omnes* dixiſſet) *non niſi indulgentias, peregrinationes & eleemoſynas monachis erogandas, atque adeò pro fundamentis acceſſoria propoſuiſſe, nec quantum opus erat de gratia Chriſti docuiſſe.* Scitè admodum MOS-HE-

credibilis, summam Reformationis necessitatem demonstrabant; ita sceleratissima Clericorum, tam ex Majoritarum, quam ex Minoritarum ordine, vita, non parum eandem quoque, prout occasio se dabat, apud ipsos ad communem sensum revocatos mortales promoveret; (a) Neque huic malo fucum oblinire potuit *Æneas* SYLVIUS, postea PIUS II., Papa, tametsi quas de Papatu sententias, antehac tulerat, & quas in *Historia Conciliorum* ubertim retulit *Edm.* RICHERIUS, (b) is, Papa factus, publice in scriptis, singulari edita *bulla retractationis*, revocare est annisus; novum corruptissimi status documentum exhibens, *fassus se errasse ignoranter*, & *imitatione S. Pauli persecutum esse Ecclesiam Dei*, *& Romanam primamque sedem*, *exemplo itaque Augustini se nunc retractare*. Sunt enim Acta Conciliorum Seculo XV. habitorum, *Pisis* A. 1409. *Constantiæ* A. 1414. & *Basileæ* A. 1431. satis omnibus nota, uti in primo, *Pisano* scilicet, duo illi Seniores Babylonis, *Gregorius* XII. & *Benedictus* XIII. antea citati, sed contumaces, in causa schismatis & fidei, cum non comparerent declarati, iisque substitutus est *Alexander* V. qui tricipitem tum Ecclesiam fecit: In secundo, *Constantiensi*, iidem illi *Gregorius* & *Benedictus* sunt depositi, *Johannes* vero XXIII. qui in Alexandri V. locum successerat, quemque *Diabolum incarnatum* dixerunt ejus Concilii Patres, ut resignaret, coactus est, substituto

HEMIUS in H. E. Sec. XV. p. 819. *Certe si quæ, inquit, fuit apud Monachos hac ætate virtus & pietas, in vestimentis fuerit necesse est. Nam in ipsis hominibus nulla erat.* Conf. *Petr.* GALLANDIUS in vita Petri Castellani à *Steph.* BALUSIO edita 1674.

(a) Non inepta certe *Conradi* PELLICANI, de Reformationis in ipso exordio progressu vox fuit, *Zwinglium* (adde & Lutherum) *non tantum promovisse Reformationem concionando, quantum alii turpiter vivendo*; vid. J. H. HOTTING. Hist. Eccl. Sec. XVI. Tom. II. p. 897. Uti quod vel per ipsos blaterones Monachos propagatum fuerit Evangelium, exemplo singulari ex *Hen. Corn.* AGRIPPÆ Epistol. L. VII. Ep. 26. p. 1037. seq. comprobatur.

(b) Vid. RICHER. Hist. Concil. L. IV. p. I. p. 97. & seqq. & MEZERÆI Histor. ad A. 1461. p m. 288. qui rectè observat, quam *nemo privatus magis laboraverit reducendæ Paparum potestati intra terminos Canonum*, *quam Æn. Sylvius* & nemo *tamen inter Papas magis sollicitus fuerit ut eandem potestatem ultrà juris & rationis limites extenderet*, quam idem ille, *cum esset Pius II.*

tuto in ejus locum Martino V. In tertio, *Basileensi*, autem *Eugenius* IV. Papa itidem depositus est, atque in ejus locum Felix V. substitutus, ita tamen, ut, cum propter reciprocata invicem excommunicationis fulmina, nulla posset esse Ecclesiæ Pax, tandem Eugenio mortuo & in ejus locum Nicolao V. electo, *Felix* V. se ultro Papatu abdicaverit: Fuit in hoc Concilio, cum ex Bohemis Hussitæ negarent, se ullam doctrinam scripturis sacris non comprehensam admissuros esse, memorabile quidem, sed pudendum, quodque quanti essent Romanæ Ecclesiæ in doctrina defectus satis arguit, responsum *Nicolai* Cardinalis CUSANI, quod in ejus reperitur Epistolis: (a) *Scripturas non ad esse, sed, ad bene esse Ecclesiæ facere. Tantò dignius verbum Dei tradi, quantò ab omni scriptura remotius. Explicandam scripturam esse juxta currentem Ecclesiæ ritum, qua sententiam mutante, Dei etiam judicium mutetur.*

§. XVIII. Et quis gravissimas, *Synodi Pisanæ* centum annis post primam Pisanam habitæ, Literas ad Maximilianum Cæsarem d. XII. Novemb. 1511. datas legere potest, ut non intime de corrupto Ecclesiæ ejus temporis statu, à Pisanis prælatis, quanquam ipsi nihilo tamen essent meliores ceteris, agnito, convincatur? In iis inter alia ita (b) „ Assurge igitur, Cæ„ sar Optime, adesto, vigila, labitur Ecclesia, opprimuntur „ boni, impii efferuntur, mergitur justitia, colitur impietas, „ surgunt, in sinumque recipiuntur infideles; qui vero pro Ec„ clesia consilium capiunt, illique opem & auxilium ferunt, „ quasi hostes ejiciuntur, opprimuntur, obruuntur. Age Cæ„ sar Maxime, Majestatem tuam appellat ipsa, cujus advoca„ tum, & protectorem te fecit Omnipotens, Ecclesia videlicet „ Romana ac universalis. Tuum magna miserabilique voce auxi„ lium rogitat.„ Quibus, si sententia addatur Concilii ejusdem decretoria, in Julium II. Pontificem Romanum, neminem amplius de summa Ecclesiæ, quæ tam spurco & detestabili laborabat Capite, turpitudine dubitare posse, quippe quæ tam vera est, & tot testium myriadibus comprobata, persuasi sumus. Est „ ve-

(a) v. Card. CUSAN. Epist. VII. ad Bohemos. et conf. HEIDEGG. Histor. Papat. p. 180.
(b) vid. RICHER. Histor. Concil. Gener. Lib. IV. P. I. p 121. 122.

vero ea hujusmodi, d. 21. April 1512. pronunciata: (a) „ Declarat (Sancta Synodus) præfatum Dominum Julium Papam II. hujus Sacrosancti Concilii (ultra quadrimestre & dictos XXIV adhuc dies eidem concessos) manifestum & continuum in sua perversitate impeditorem & turbatorem, ac ejusdem Concilii indictorum & suppositorum pertinacissimum insectatorem, ac decretorum ipsius Sancti Concilii notorium violatorem, contemtorem, & assiduum in maximum Ecclesiæ scandalum & jacturam contumacem, & in aperta rebellione persistentem schismatis excitatorem, pacis inimicum, bella inter fideles principes & christiani sanguinis jacturam procurantem, & promoventem, zizania & discordias in populo Dei seminantem, & in his omnibus enormibus continuis & notoriis criminibus, incorrigibilem, induratum, inveteratum & obstinatum, eo ipso incurrisse pœnas in dictis decretis contentas, ab omnique tam in spiritualibus, quam in temporalibus, Papali administratione, ipso facto suspensum fuisse, esse, & fore. „ Quamvis enim & illi, qui huic Synodo intererant Prælati, nihilo, GUICCIARDINO teste (b), fuerint meliores, sed æque vitiosi ac ipse Julius, & qui ei adhærebant, eo tamen nil quicquam corruptissimum illum ac prorsus insanabilem Ecclesiæ Romanæ statum excusari, quin confirmari potius, atque corruptionis nefandæ universalitatem, quamque una omnes occupaverit impietas & corruptio, condoceri ac stabiliri, manifestum est, inprimis cum rectè jam ab Edm. RICHERIO (c) fuerit responsum: *Quod si Prelati, qui Pisanum Concilium promovebant, tales essent, quales fingit Guichardinus: vel sic tamen illi, quia ægrotorum est medicinam morbis sanandis quærere, maxime laudandi sunt, quod moribus depravatis Ecclesiasticorum salutare pharmacum interere & condire voluerunt.*

§. XIX. Et quanquam meritò noster refugiat animus, eaque for-

(a) vid. RICHER. l. c. L. IV. P. I. pag. 286. 287.
(b) vid. GUICCIARD. Histor. Ital. Lib. X. fol. m. 354 & 355. conf. RICHER. in Hist. Concilior. Gener. L. IV. P. I. p. 85. & MORNÆI Myster. Iniquit. fol. 621.
(c) RICHER. l. c. p. 86.

formidet dicere, quæ de turpitudine Pontificum & Ecclesiæ Romanæ apud omnes in scriptis sunt relata, nec à Reformatis primum aut Lutheranis, quod vellent equidem populo christiano persuadere Pontificii & Papicolæ hodierni, quibus hæc omnia tam vera, totque testium myriadibus comprobata pro meris habentur & exagitantur calumniis, excogitata, sed ab ipsis illis eorum temporum veritatis testibus, vel ore prolata, vel scripto consignata, silentio tamen præterire nefas esset, illam (quæ Parisiis A. 1507. publico, uti Flacius suspicatur, Parisiensis scholæ consensu omnium primo typis est impressa, quanquam jam in MSS. prius fuerit nota) *Epistolam Luciferi ad malos Principes Ecclesiasticos*, qua Lucifer Papam & alios Spirituales monet, ut strenue pergant sua impietate; *tacendoque Evangelium, infinitas animas ad inferos protrudere, suos enim eos esse non Christi vicarios*. Dicit verò etiam, Papam & Clerum esse *Babyloniam meretricem, cum qua Reges & Principes scortentur*. - - - Eos defecisse *à Christo ad Satanam*; Eos se appellare *Dios, sanctos* & *sanctissimos*, cum *scelestiores* majoresque *nequitias* exerceant, quam ipsæ *infernales furiæ* excogitare possent &c.

Est verò etiam cur hic meritò commemoremus, illam in *Lateranensi Concilio*, quod ab ipso JULIO II. 1512. convocatis præcipuè Hispaniæ, Britanniæ, & Hungariæ Episcopis, ad extinguendam hæresin, uti loquitur Papa, id est, Pisanorum Cardinalium factionem, est indictum, & à Leone X. 1513. continuatum, habitam Orationem (a) ÆGIDII VITERBIENSIS, Generalis Augustinianorum, Viri ultra Seculi genium, elegantis, politi, & cordati, quæ in prima ejus Concilii sessione est habita: Ibi enim inter reliqua, ita miserrimum Ecclesiæ graviter & cordate coram omnibus, ipso præsente Julio, nec verbis diffitente, depingit statum: „ Freta initio suis armis Ecclesia, Africam, Europam Asiam occupavit, non vi, non bello, non ferro, sed „ religionis actionibus, & sanctitatis opinione, per universum orbem

(a) vid. RICHER. de Concil. General. L. II. P. II. cap. 4 p. 5. seqq. qui simul quam integra illa atque luculenta Oratio ut tota perlegatur, dignissima sit, profitetur, ut eandem inter Documenta Operi nostro annexa in Numerum V. retulerimus.

„ bem Christiana signa circumtulit: At ubi sponsa, quæ tunc „ ubique vocabatur, accersebatur, expectabatur, in vestitu „ deaurato, aureum paludamentum ardentis spiritus ferreis Aja- „ cis insani armis commutavit. Imperium duodecim Ducum „ sanguine partum amisit, Asiam & Hierusalem perdidit, Afri- „ cam & Ægyptum relinquere coacta est, Europæ cum Byzan- „ tino imperio sibi eripi partem vidit, ... ita & nos „ vidimus, cum religio vota ferro commutavit, toto fere orbe „ pulsam, ejectam, explosam Ecclesiam, aucto in immensum „ Mahomete. *Quod*, (vel *Qui* uti est apud Harduinum in Actis „ Conciliorum Tom. IX. fol. 1580.) *nisi ferro relicto, tursum in* „ *pietatis sinum ad aras, ad Dei pulvinaria redeamus*, crescet in- „ dies magis, subiget imperio omnia, orbem universum nostræ „ impietatis ultor impiissimus occupabit. Video, video, *nisi* „ vel hoc concilio vel alia ratione, *nostris moribus modum impo-* „ *namus, nisi nostram humanarum rerum cupiditatem, malorum om-* „ *nium fontem, cedere divinarum amori compellamus, actum esse de* „ *religione* &c........ Quando enim vita nostra mollior? Quan- „ do ambitio petulantior? Quando cupiditas inflammatior? „ quando peccandi licentia impudentior? Quando audacia ad- „ versus pietatem loquendi, disputandi, scribendi, aut frequen- „ tior aut securior fuit? Quando in populis rerum sacrarum, „ quando Sacramentorum, quando & clavium & sanctorum præ- „ ceptorum non modo negligentia, sed & contemtus major? &c. „ Quanto autem hæc VITERBIENSIS Oratio & illustrior esset & verior, tanto magis tamen in ipso illo *Concilio Lateranensi* omni Reformationi veræ & seriæ ponebatur obex, ut ejus, maximopere licet desideratæ, spes omnis in eodem quoque decollaret, quod egregie ex RICHERIO, atque ex iis, quæ Richerius affert, ejus temporis documentis & actis publicis, demonstravit in Historia Lutheranismi Ill. SECKENDORFIUS, (a) ipsam *Richerii*, hominis in Ecclesia Pontificia enutriti atque numquam ab ejus placitis recedentis, imo & in ejus communione mortui, & Lutheranis pariter atque Reformatis infe-

(a) v. SECKEND. Comm. de Lutheranismo L. I. Sec. 2. §. 13. p. 6, 7.

§. XX. Cum igitur tanto opere deformata facies, atque deploratiſſimus eſſet Eccleſiæ, cum quoad doctrinam tum quoad mores, Status, cumque quotquot erant, ſive ſacrorum antiſtites, ſive in ſcholis doctores, ſive in cœnobiis monachi ſive plebeji, ſordibus illis eſſent inquinati, totusque etiam cultus eſſet corruptiſſimus, quid mirum, quod omnes quotcunque boni uno ore REFORMARI ECCLESIAM *debere* affirmarent, quorum ſi numerum inire vellemus, longa hic nobis teſtimoniorum in eandem planè ſententiam pronunciantium texenda eſſet ſeries. (a) Tria tamen quatuorve hic afferre, cum re ipſa data & comprobata, tum verbis prolata teſtimonia, præter ea quæ modo enarrabamus, operæ erit pretium.

§. XXI. Quis enim ignorat, hanc unam jam ab antiquo WALDENSIUM & *Albigenſium* per varias regiones diſperſorum, atque ſive in *convallibus* latentium, unde prima nominis appellatio, ſive *Petri Waldi* (b) Confeſſoris Lugdunenſis ſeculo XII ſingulari pietatis laude inclyti, veſtigiis inſiſtentium, atque in Galliæ Narbonenſis, Provinciæ & Allobrogum montes & convalles, Flandriam porrò, aliasque regiones cum Belgii noſtri tum etiam Germaniæ, exundantium, fuiſſe vocem? *à Paparum obedientia alienari debere populum Chriſtjanum, ſi ſalvari vellet, atque extinctæ prope Religioni atque pietati opem ferendam eſſe.* Quæ ipſa, cum Libertate Linguæ adverſus Eccleſiæ Romanæ corruptionem, Pontificumque opes, faſtum ac vitia aculeatæ mirifica, copulata vox, tantam ipſis conſcivit invidiam, ut in ipſos tanquam generis humani (cum terræ potius ſal eſſent) peſtem,

(a) Legi præ reliquis meretur CORNELII AURELII Goudani, *Apocalypſis ſeu Viſio mirabilis ſuper miſerabili ſtatu eccleſiæ*, in Ampl. BURMANNI *Analectis Hiſtoricis de Hadriano* VI. p. 245. & conferri illa debent, quæ Doctiſſ. CLAUDIUS, Theologus ſuperioris ſeculi inter Gallos Reformatos Summus, in Libris, quos *in defenſionem Reformationis* edidit præſtantiſſimis, *de Romanæ Eccleſiæ corruptione* atque ſumma Reformationis inde legitime deducta neceſſitate, ex ipſis Pontificiorum ſcriptis adtulit Lib. I. cap. 2. 3. & 4.

(b) vid. Jo. LEGER. Hiſt. Gener. des Egliſes Vaudoiſes L. I c. XIV. p. 156. Add. THUAN. Hiſtor. Lib. VI. fol. 221. 222.

pestem, (a) immania quævis atque terribilia, partim per ipsum Inquisitionis maledictæ sub Innocentio III. circa A. 1200. tribunal stygium fuerint decreta: partim verò etiam ipso opere, sint effusa; Quomodo in sola urbe Biterrensi, teste VINCENTIO Bellovacensi, una cæde A. 1209. sexaginta & decem hominum millia interemta leguntur. Quomodo, BELLARMINUS ipse refert, Innocentii III. tempore in Francia, conscripto in Albigenses crucesignatorum exercitu, una clade centum Albigensium millia esse occisa, ne de reliquis immanissimorum cruciatuum generibus in ipsos exercitis quicquam dicamus; Sane de hac odii causa dubitare nos non sinit Authoris Pontificii *Bernardi de* GIRARD, (b) Domini du HEILLAN, posteaquam satis invidiose quævis Manichæorum dogmata impura his adscripserat, ingenua plane confessio. *Quamvis habuerint pravas opiniones, non tamen eas tantum Papa & Procerum contra eos odium excitasse, quantum excitavit libertas Lingua, qua usi sunt in reprehendendis vitiis, & dissoluta Principum ac Ecclesiasticorum vita; item in vituperandis vitiis actionibusque Papa, ita ut hoc punctum* primarium *fuerit, quod eos odio*

(a) Juvat eorum dogmata potiora ex ipsius *Æneæ* SYLVII (postea PII II. P. R.) *Historia Bohemica* addiscere: Ita autem is cap. 34. p. 67. seq. *Pestiferæ* inquit, *ac jam pridem damnatæ factionis dogmata sunt. Romanum præsulem reliquis Episcopis parem esse. Animas è corporibus excedentes aut in æternas è vestigio pœnas mergi, aut perpetua consequi gaudia. Purgatorium ignem nullum inveniri. Vanum esse orare pro mortuis, & avaritiæ sacerdotalis inventum; Aquarum palmarumque benedictiones irridendas. Mendicantium religiones malos dæmones invenisse. Nullum capitale peccatum, quantumvis majoris mali vitandi gratia, tolerandum.* Confirmationem quam chrismate Pontifices inducunt, & extremam unctionem inter ecclesiæ sacramenta minime contineri. *Auricularem confessionem nugacem esse.* Baptisma pluvialis undæ, nulla interjecta sacri olei mixtura, recipiendum. *Suffragia sanctorum in cœlis cum Christo regnantium frustra impetrari quæ juvare non possunt.* In canonicis horis cantandis dicendisque frustra tempus teri. *Celebritates sanctorum prorsus rejiciendas. Jejuniis quoque ab ecclesia institutis nihil inesse meriti* &c. Quo verò jure, qui talia fovent dogmata, pestiferi dicantur, id ipsius Æneæ Sylvii pietati merito decidendum relinquimus.

(b) vid. Ejus Histor. Francic sub tit. *Histoire de l'etat & succez des affaires de France* Paris 1627. fol. Lib. x. c. 1. fol. 440. conf. J. P. PERRIN in Libro rarissimo cui tit. *Histoire des Vaudois* L. 1. c. v. p. 41. seq.

odio universali exposuerit, oneraritque pessimis opinionibus, quas nunquam habuerunt. Quibuscum si conferantur ea quæ REINERIUS *Saccho* (a) Inquisitor Dominicanus ipsis impingit, scilicet *primò* quod *blasphemaverint Romanam Ecclesiam & Clerum*, & *secundò* quod *rejecerint approbatas consuetudines Ecclesiæ Romanæ*, facile apparebit, quam ipsa Reformationis necessitas ipsis intime perspecta fuerit & testificata.

§. XXII. In Anglia vero & Scotia sub Eduardo III. Rege, A. 1350. JOHANNES WICLEFUS & ejus Discipuli, Pontificum scita & Sacerdotum mores quomodo increpuerint, atque omni modo doctrinam instaurare sacram & mores, nequicquam ogganniente Pontificiorum, qui vel post ejus mortem, quam A. 1387. obiit, in ejus cadaver scripta & doctrinam sævierunt, caterva, corrigere depravatos annisi fuerint, ex ipsis Wiclefi scriptis, quæ plusquam ducenta dicitur edidisse, partim in MS. adhuc latentia, partim verò etiam impressa, inter quæ *Dialogorum* (b) Libri IV. summæ hodie raritatis eminent, itemque non minoris raritatis Ejus *Trialogus*, (c) conspicitur: Liberrime enim non tantum *Papam esse Antichristum & Hæresiarcham* asserebat Wiclefus, sed etiam *cultum à Creatore ad creaturas, sanctos, reliquias, imagines derivatum reprehendit. Porrò Redemtoris Sacrificium in Missa ineptum spectaculum, mortis Christi beneficium in dispensationes, peregrinationes, indulgentias mutatum, populum à Christi merito ad propria merita, à solido crucis præsidio ad cassam operum arundinem, à Deo universi Creatore ad hostiolam panis revocatum,*

(a) Fuerat is Waldensium primo Minister, dein persecutor acerrimus, & Inquisitor Dominicanus, is in libro *adversus Waldenses*, quem *Jac. Gretserus* Jesuita edidit, has quas diximus hæreses illis primario attribuit, *liberiorem vitiorum taxationem*, impudenter appellando *blasphemiam*.

(b) Vid. Cl. BEYERI Memor. Libr. rar. p. 248. & *Joh.* LEWIS in the History of the Life of John Wiclef Lond. 1720. 8. Conf. BALÆUS in Lib. de *Scriptoribus Angliæ*, qui magno numero Wiclefi scripta recensuit.

(b) Hunc Librum D. de la ROQUE adeo existimat rarum, ut MSStis Autographis optimo jure æquiparari mereatur. Vid. VOGT Catal. Libror. p. 621. Est vero is A. 1525. 4. impressus sine mentione loci.

catum, (a) totidem verbis graviſſime querebatur. (b) Unde tota *Academia Oxonienſis*, Virum ſanctum, doctum, honeſtum, pium, omnisque hæreſeos vacuum appellavit Wicleſum, ejusque famam ac nomen diſerta Apologia aſſeruit. (c)

§. XXIII. *Johannis* vero cumprimis HUSSI & HIERONYMI *Pragenſis* hic commemoranda ſunt nomina, quippe quibus illuſtriores veritatis Teſtes atque vindices ante Lutherum & Zwinglium fere non habuimus, & quos in Pontificis dominationem & ſacerdotum vitia, fraudes, & negligentiam, acerbe admodum (d) invexiſſe conſtat, ut vel eapropter Huſſus primò Romam A. 1411. à Johanne XXIII. P. R. citatus fuerit, utrique autem deinceps in *Concilio Conſtantienſi* 1415. contra fidem à Sigismundo Imperatore publice Huſſo datam, & omnem æquitatis & juſtitiæ ſpeciem, fuerint feralibus ſubjecti flammis, & authoritate dubium an perfidia publica exuſti; Docuerat verò Huſſus, quem vel ÆNEAS SYLVIUS, *Johannes* NAUCLERUS, *Wenceſlaus* HAGECIUS, aliique ſtrenue laudarunt; ea

F

(a) Ex iis ſaltem colligitur, quod, licet non in omnibus vera quæ ſunt fuerit ſectatus *Wicleſus*, is tamen immaturo admodum conſilio ex catalogo genuinorum veritatis Teſtium expungatur, à Doct. LOESCHERO in Relat. Innocent. A. 1712. p. 558. & p. 564. ſeq.

(b) Cæterum & *Anglicanam totius Scripturæ S. verſionem* Wicleſum ex Vulgata Hieronymi Verſione A. 1383. prout Codex MSS. in Collegio Emanuelis Cantabrigienſi aſſervatus in fronte adſcriptum habet, adornaſſe pro ſingulari cognitionis amplificando Zelo, conſtat, uti notatu eſt dignum, quod in præfatione, enumeratis *Libris ſcripturæ canonicis*, non aliis, quam quos Judæi & Nosmet hodie agnoſcimus, reliquos omnes *Apocryphos* eſſe, & authoritate fidei carere, diſertis adſerat verbis.

(c) vid. CHYTRÆUS in Orat. de ſtatu Eccleſiæ p. 36. Qui verò plura *de Wicleſo* ſcire avet, illi adeunda ſunt Acta Concilii Londinenſis A. 1382. habiti, quæ *Henr.* SPEELMANNUS evulgavit.

(d) Sic ipſe HUSSUS de athea & iniquiſſima Theologorum vita plura expoſuit, in Lib. *de Sacerdot. & Monach. Carn. abominatione*. Operum P. I. fol. 376. ſeq. edit. Norimb. Et refert NAUCLERUS ipſe Pontificius in Chronico fol. 265. *Quod indies tum accreverit credentium numerus, eo quod facundia ſermonis cæteros non exſuperaret modo*, (Huſſus) *ſed quoque tangendo Eccleſiæ Romanæ ulcera, veritatem Apoſtolicam juxta S. Scripturam doceret.*

ea potissimùm, quæ jam à Valdensibus tradita atque professa ex Æn. Sylvii Historia Bohemica exhibuimus in superioribus, & cum sisterentur utrique coram judicio Concilii; (a) „se veraces, sunt professi, se sancti Evangelii æmulatores, se „Christi discipulos esse. Romanam Ecclesiam, cæterasque per „orbem dispersas, longè à traditionibus Apostolorum abiisse; „quæ opes ac delicias sectarentur, dominatum in populos, & „primos in conviviis accubitus exquirerent, canes, equos alerent, ecclesiarum bona, quæ Christi pauperibus deberentur, per lasciviam, luxumque consumerent. Aut nescire „prorsus divina mandata, aut scientes contemnere.„ Neque adeò verum esse potest, id quod refertur â BOSSUETO Episcopo Meldensi, quasi in omnibus fidei & Religionis Christianæ articulis controversis, & inprimis in articulo de Eucharistia, solis *de Papa* & de *Communione sub utraque* capitibus exceptis, *Catholicus*, id est Pontificius fuerit Hussus; Quanvis etiam ne hoc ipsum quidem huic causæ nostræ queat esse infestum, (b) quippe qui jam doctrinæ ab ipso traditæ patrocinium in nos non suscipimus, lubenterque concedimus, primariam supplicii ab eo sumti causam fuisse, quod Papæ & Clericis in os contradiceret, & nefandas eorum denudaret turpitudines, Tyrannidem Pontificum Antichristianam damnaret, & Ecclesiam errare posse, adeoque ad Sacri Codicis normam refingi oportere, contenderet, quum vel ex hoc solo pateat, quam levissima de causa, viri etiam gravissimi, modo Romanæ Ecclesiæ meretricia tangerent ulcera, fuerint condemnati; Veluti HIERONYMI *Pragensis* ea primaria (c) erat accusatio, quod *esset sedis Apostolicæ de-*

(a) vid. Æ. SYLVII Histor. Bohem. cap. 36. pag. m. 54. edit. Helmst.

(b) Conf. BASNAG. Hist. des Egl. Reform. T. I. p. 421-426. seq. & L'ENFANT Hist. Concil. Const. L. III. §. 56. seqq.

(c) vid. POGGII Florent. Epist. ad *Leonardum Aretinum*, *de Hieron. Pragensis obitu* in CAMERAR. Histor. Fratr. Bohemor. p. 243. De utriusque autem, morti cum essent vicini, læto animo, SYLVIUS in Hist. Bohem. c. 36. p. 54. *Pertulerunt ambo*, scribit, *constanti animo necem, & quasi ad epulas invitati ad incendium properarunt, nullam emittentes vocem, quæ miseri animi indicium esset. Ubi ardere cœperunt hymnum cecinere, quem vix flamma etsignis intercipere potuit.*

M. WESSELVS GANSFORTIVS GRONINGENSIS LVX MVNDI VULGO DICTVS. *

detractor, oppugnator Romani Pontificis, Cardinalium hostis, persecutor prælatorum & Cleri Christianæ religionis inimicus. Fuisse autem ceteroquin in ipso illo Concilio Constantiensi alios quoque multos veritatis Testes (a) v. g. *Theodoricum* VRIE, *Nicolaum de* CLEMANGIS, *Joh.* GERSONEM, &sim. quibus doctrina & potissimùm mores Pontificum & Ecclesiæ Pontificiæ, vehementem in modum displicebant, ex eorum in eodem Concilio Actis à variis Viris doctis illustratis conspicitur.

§. XXIV. Enim vero, ut jam *Joh.* GOCHIUM (b) Mechliniensem, *Stephanum* BRULIFERUM Parisiensem, *Nicolaum* RUSIUM Rostochiensem, & alios, non commemoremus, ne *Johannem* WESSELUM sive Basilium *Hermanni*, dictum GANSFORTIUM, atque *Doctorem* ab urbe natali *Groninganum*, silentio prætermittamus, ipsa vetat, quam ejus manibus omnes debent Groningenses nostri, religio: Ejus quam præclara in omnem rem Literariam sint merita, ut à coævis etiam ex merito LUX MUNDI fuerit appellatus, constat: Quam pura ejus ac defœcata à scoriis Pontificiis fuerit doctrina, ex ipsis ejus colligitur scriptis, atque ex rotunda Lutheri (c) de eo, quem appellat *Virum admirabilis ingenii, rari & magni Spiritus, quique appareat esse vere theodidactus*, atque de ejus doctrina, confessione; Invidiæ autem illi præ cæteris, dum vivebat, fuere, partim, ea qua fulgebat gloria, partim, ea quæ docuit & scripsit contra *Indulgentias Pontificias*, (d) & commentitium *Purgatorium*, id est messem præcipuam totius ordinis rasi, & ipsius curiæ Romanæ; inprimis cum accederet de *Justificatione* hominis coram Deo doctrina multò purior, quam cætero-

(a) Horum dum authoritatem Testium adducimus, non id volumus, eos omnes veritati in omnibus litasse, aut inter genuinos Reformatores locum mereri, absit! sed id volumus, hisce judicibus constare, quam corruptus eo tempore atque depravatus fuerit Ecclesiæ status, non alia via, quam qua factum est, reformandus.

(b) v. Catal. test. verit. T. II. p. 887. 888. & 902. ubi de tribus hisce potissimùm agitur.

(c) v. LUTHERI in Epist. præfixa opusculis Wesselii editis A. 1522. v. opp. Wesselii p. 554.

(d) v. *Ubb.* EMM. Rer. Frisicor. Lib. XXIX. fol. 457.

terorum ejus ſeculi Theologorum, (a) quam ex Prophetis & Apoſtolis & ſanctis Patribus Eccleſiæ veteris, hauſtam in commentario *de magnitudine Paſſionis Chriſti* expreſſit. Celebratur ejus ex hoc ſeculo A. 1490. migraturi, ab adſtantibus excepta vox, cum diſputationum internarum æſtus aliquandiu animum ejus exagitaſſet: „Gratias ago Deo meo, quod ſuperare mihi „ Diſputationes iſtas licuerit, equidem nihil ego ſcio præter „ Chriſtum & eum crucifixum.„ Cum qua voce hilaris animam Deo reddidit. Quidquid ſit, (b) ad Gansfortium noſtrum ſenem ſalutandum, cum M. Joh. Oeſtendorpius Canonicus Templi D. Lebwini Daventrienſis, Vir multo ſtudio multaque experientia doctiſſimus, adoleſcens admodum veniſſet, deque ſtudiorum ordine conſuleret, inter cætera ab eo audivit, quaſi quod jam futurum erat, prævidente: *Studioſe adoleſcens, ad eum vives diem, quo doctrina Thomæ & Bonaventuræ & aliorum ejusdem farinæ recentiorum & contentioſorum Theologorum ab omnibus vere Chriſtianis Theologis explodetur.* Hortabatur igitur eum, ut Veteres ſcriptotes, tam ſacros, quam profanos, neotericis, ſcholaſticis Theologis præſertim, præferret: *futurum enim brevi, ut Doctores illi irrefragabiles, cucullati, atrati, & albati, in ordinem ſe dignum redigerentur.* Non jam urgemus illud, quod ingeminare ſolebat Weſſelus noſter: *Qui legens divinas literas non ſibi ipſi quotidie magis atque magis vileſcit, & ſibi diſplicet ac humiliatur, non fruſtra ſolum legit divinas ſcripturas, verum etiam cum periculo.* Sed, juvat reliqua cognoſcere Capita doctrinæ, in quibus is à ſenſu ejus temporis, & conſenſu communi diſcedebat,

(a) Non ignoramus equidem Auctorem *Hiſtoriæ Epiſcopatus Groningani* (quæ Lingua Belgica prodiit Leidæ 1725. fol.) omnem navare operam, ut evincat Weſſelum pro Reformationis prodromo non rectè venditari; Sed neminem fore confidimus, qui, ſimulac ad ipſa ejus argumenta attenderit, eaque cum ipſis Weſſeli ſcriptis contenderit, ſalva veritate Viro Docto queat adſtipulari; Quod tamen quo minus hic demonſtremus, inſtituti vetat ratio, ut nunc ſolummodo ad Illuſtris SECKENDORFII Hiſtoriam Lutheraniſmi L. 1. §. CXXXIII. fol. 227. &ſq. provocemus, qui jam ea, quæ ab auctore memorato afferuntur, priusquam allata erant, ſolidè ſatis non præoccupavit ſolùm, ſed & refutavit.

(b) vid. Vit. Prof. Groningan. p. 18.

bat, ex ſcriptis ipſius & aliorum de iis teſtimoniis bona fide depromta, (a) Ea fere hæc ſunt.

„ Canonem ſive regulam fidei & religionis unicum eſſe *Verbum Dei* Scripturis Propheticis & Apoſtolicis comprehenſum; „ Non autem *Traditiones Eccleſiæ*, Canones Synodorum, aut „ ſcripta Patrum. Authoritatem Verbi ex dignitate Evangelii „ ſive ipſius Verbi, *non ab Authoritate Eccleſiæ pendere*. Licet „ illa miniſtra ſit & magiſtra ad fidem. Dogmata Eccleſiæ ea „ tantum recipienda, quæ cum Verbo hoc conſentiunt. Chri„ ſtum *ſolum eſſe Mediatorem* noſtrum apud Deum, non Angelos „ Sanctosve defunctos. Chriſti *juſtitiam imputari* & donari no„ bis per fidem, absque operibus: Nec poſſe quenquam ſuis „ meritis juſtificari. Doctrinam de *Satisfactionibus propriis* eſſe „ falſam, blasphemam & deſperationis magiſtrum. Multipli„ cem eamque horrendam profanationem S. Euchariſtiæ eſſe, „ quæ in *Miſſa* quotidie pariatur. *Indulgentias* eſſe Simoniacas „ nundinationes. *Purgatorium* vafrum commentum fiſco curiæ „ Romanæ locupletando: Orationes *pro defunctis* inanes. Con„ jugium etiam *ordini ſacro* conceſſum eſſe jure divino. Nec „ voto perpetui cœlibatus teneri, qui donum continentiæ non „ habent. Papam & Prælatos eſſe ipſiſſimos *Antichriſtos*, quo„ ties verbo & pietati contraria ſanciant. Nullum eſſe prima„ tum Papæ, nec unum aliquem Inſpectorem totius Catholicæ „ Eccleſiæ. Papæ nec in hominum conſcientias, neque in re„ gna mundi quicquam juris competere. Nihil nocentius eſſe „ rebus Eccleſiæ, quam *nimias* ejus *opes*, & nihil corruptius „ moribus ipſorum Eccleſiaſticorum.„

§. XXV.

(a) vid. Vit. Profeſſor. Groning. pag: 21. Exhibentur quoque ex Weſſelii farragine excerpta quædam in Relat. Innoc. A. 1707. p. 213. digna quæ hic legantur. *Utrobique fides juſtificat non ex merito credentis, ſed ex propoſito & acceptatione Dei. Poteſt ſummus Prælatus* (Papa) *errare. Plerique ſummorum Pontificum peſtilenter erraverunt. Unitas Eccleſiæ, conſiſtit in unitate fidei, non in unitate directoris Petri vel Succeſſoris. Veri Chriſtiani inveniuntur, qui neſciunt Romam. Valde in ambiguo fluctuaret fides noſtra, ſi Papæ credendum, qui ipſemet ſæpe errat, uti ex decretalibus convinci poteſt. Nemo mortalium novit, qualis ille ignis, qui uniuscujusque opus probabit. Tropica enim locutio eſt de igne. Unitas Eccleſiæ ſub uno Papa tantum accidentalis eſt, adeò ut non ſit neceſſario.*

§. XXV. Hæc enim atque talia plura ita esse comparata unusquisque videt omnia, ut si Wesselii judicio res confecta fuisset, jam ante Zwinglium & Lutherum quoque Romanæ Ecclesiæ fuisset suscepta Reformatio; (a) uti sane non à scopo quis deviaret, qui vel abinde *Evangeli restaurati* AURORAM in his nostris regionibus, quæ puriorem imbiberunt doctrinam, derivaret, quam tamen hic nondum agimus causam. Cæterum Reformationem morum saltem, jam in Urbe hac nostra Groningana A. 1469. urgebat *Henricus* STUURMANNUS, (b) monachus Franciscanus, cujus apud gravissimum historicum Ubbonem Emmium recolitur memoria, quique Senatum dicitur adiisse, quæstusque fuisse de *corruptissimis Collegii cucullati moribus*, ostendisseque, reformatione omnino esse opus, quando, Senatus & XXIV. Virorum decreto, disciplina monastica, quam licentia corruperat, ex instituto auctoris arctior est restituta, obsequium à cucullatis promissum, habitus, quo solent uti regulæ observantes, iis datus, mendicandi institutum in usum reductum, procuratores & Εφοροι collegio dati ex civili ordine, qui disciplinæ firmamento essent, *Gosvinus Dulckius*, *Johannes Rengerus Scafferaeus*, *Nicolaus Scelto*, *Nicolaus Alenius*. Nequitia Monastica aliquandiu compressa &c.

Sed &, quod ipsam adtinet Doctrinam, & illam cumprimis de Indulgentiis, relatum inter Testes veritatis legimus sub principium Seculi XVI. ex monasterio nostro Groningano monachum quendam Minoritam, grandem admodum natu, nomine TILEMANNUM: (c) Is cuidam civi, nomine *Hans Ludeke*, in confessione querenti, suam conscientiam nescio quibus hominum traditionibus implicatam teneri: respondit: „ Multa esse, quæ de „ ea materia dici oporteret, sed non esse liberum. Maximum „ enim esse periculum veritatem dicenti. Sed tamen eum bre- „ viter

(a) Quanti Wesselum fecerit ERASMUS ex eo patet, quod ad fratres Germ. inf. & Frisiæ Orientalis scriberet, is ita inter alia. *D. Wesselus multa habet cum Luthero communia, sed quanto Christianius ac modestius ille proponit sua dogmata, quam istorum plerique faciunt?*

(b) vid UBBO EMM. Rerum Frisicar. Lib. XXVI. fol. 396.

(c) vid. FLAC. Catal. test. Verit. L. XIX. p. 903. 904.

„ viter jam ſic rem accipere debere. Chriſtum pro nobis eſſe „ mortuum, eum ſolum eſſe noſtrum Servatorem, in eum ſo- „ lum fidendum, reliqua omnia, ut indulgentias, & ſimilia, „ eſſe meras nugas, ideoque non curandas.„ Similia & aliis in confeſſione dixit: dicturus haud dubie & ea, & alia multo plura, ſi per tyrannidem Anti-chriſti, ejusque ſatellitum, qui veritatem oppreſſam ſepultamque tenebant, licuiſſet; Fuitque is procul dubio idem, *Tilemannus Spengerberg*, (a) qui filios & vicinos compellaſſe refertur, dicendo: „ Brevi eam religionem „ quæ tum vigebat, in ſummum venturam contemtum, tum „ eos viſuros, ſacerdotes & monachos, ob malitiam, avaritiam, „ odia, & fœditates, ejectos ex Templis & Monaſteriis diſcur- „ rere, & aliam veram tum religionem fore inſtaurandam: „ Non enim patietur Deus corruptiſſimos horum hominum mores, „ præſertim cum vix unicum verbum Evangelii doceant, & „ præterea vitam quolibet etiam Ethnico indignam ducant.„

§. XXVI. Et quis neſcit, quod in ipſa Italia, cum alii, tum *Hieronymus* SAVONAROLA (b) Ferrarienſis, perditiſſimam Curiæ Romanæ malitiam vivide ſatis depinxerit, atque *Romam Babylonis ſimilem* eſſe, multis ipſi adſtipulantibus, diſerte aſſeveraverit? Et fuiſſe eum in his ſimilibusque Veritatis Teſtem, dubium quidem eſt nullum, quamvis & in aliis, ſuperſtitionibus nimium quantum ipſe fuerit immerſus, uti quod anxie *Transſubſtantiationis portentum* defenderit, atque etiam *pro cultu Imaginum* & *Sanctorum* ſe præbuerit cauſidicum, ex ejus ſcriptis colligitur. (c) Cæterum, quod ad res ejus geſtas, peculiari Libro eum defendit *Joh. Franc.* PICUS Comes MIRANDULANUS, ejus ſeculi Phænix. Prouti eum cordatiores omnes inter

(a) De quo MORNÆUS in Myſterio Iniquit. fol. 609.

(b) Extant de SAVONAROLÆ rebus Diſſertationes binæ Cl. BUDDÆI in Parergis Hiſtorico-Criticis, lectu digniſſimæ, quarum *altera* eundem incuſat magis, artiumque tyrannicarum in Republica Florentina exercitarum reum facit, *altera* vero prorſus etiam excuſat, & quam inique fuerit habitus, luculentis indiciis manifeſtum facit.

(c) vid. SAVONAROL. de Veritate fidei Lib. III. c. 17. apud HOTTING. H. E. Sec. XV. p. 980. 1.

inter ipſos Pontificios, COMINÆUS, FICINUS, GUICCIARDINUS, aliique, debitis exornant laudibus, eundemque licet A. 1498. à Curiæ Romanæ Inquiſitoribus flammis addictum, ſingulari tamen exornavit epitaphio, *M. Ant.* FLAMINIUS, egregius Poëta, atque corruptionis Eccleſiæ Romanæ teſtis fidiſſimus.

Dum fera flamma tuos, Hieronyme, paſcitur artus
Religio flevit, dilaniata comas.
Flevit, & O! dixit crudeles parcite flammæ,
Parcite, ſunt iſto viſcera noſtra rogo.

Celebratur etiam, *Hieronymi* hujus reſponſum *Philippo Cominæo* datum, cum de Caroli VIII. Regis reditu ex Italia in Galliam eum conſuluiſſet; immitia enim Regi fata prædixit, *quia officio ſuo in Italia* (quam victrici terruerat partimque ſubegerat exercitu) *non ſatisfeciſſet, nec ſtatum Eccleſiaſticum in ordinem repoſuiſſet*, (a) (pour ne s'etre bien acquite à la reformation de l'Egliſe, comme il devoit.)

§. XXVII. Et, quidni, huc egregium retulerimus, ipſius illius modo laudati J. F. PICI Comitis MIRANDULANI Teſtimonium, de Corruptione Eccleſiæ Romanæ, in ipſo Concilio Romano, quod in *Lateranis* ædibus coegerat poſt Julium II. Leo X. publice datum, habita & typis exſcripta graviſſima *de moribus Eccleſiæ reformandis* Oratione, cujus compendium ex authore Paralipomenon Chronici Urſpergenſis ad A. C. 1517. excerpere (b) juvabit, ſic enim ille: „ Et cum antea ſæpenumero „ ſermo habitus de ſtatuendis, legibus, ipſe de legum cuſtodia, „ contra luxum, libidinem, avaritiam, pro pietate, juſtitia, „ cæterisque virtutibus diſſerit; Conquerens, quod multi Prin- „ cipes priſcam ſimplicitatem in aſtutiam; caſtitatem, in ne- „ quitiam, liberalitatem & parſimoniam, in luxum & avaritiam „ con-

(a) Vid. Memoires de Phil. de COMMINÈS L. VIII. c. 3. fol. 282. & WOLF. in Memorabil. Tom. I. f. 927. ap. Seckendorf. p. 7.
(b) vid. ad Chron. *Abbatis Urſperg.* paralip. fol. 469. edit. Argentor. 1537. fol.

„ converterunt; Apud plerosque Religionis primores, ad quo-
„ rum exemplum componi atque formari plebs ignara debuisset,
„ aut nullus aut certè exiguus Dei cultus, nulla bene vivendi
„ ratio atque institutio, nullus pudor, nulla modestia sit: justi-
„ tia vel in odium, vel in gratiam declinavit: pietas (NB.) in
„ superstitionem penè procubuit, virtus vitio vertitur, vitia
„ loco virtutum honorari solent. Sacras ædes & templa lenoni-
„ bus & catamytis commissa, nefariis lupis optimi pastoris ovi-
„ lia demandata. Sanguine Christi redemtos non debere debi-
„ litari in plumis. Quid plumarum, inquit, feci mentionem,
„ & scortorum præterii catervas, & greges exoletorum, &
„ coëmta, & divendita sacrificia? Hortatur Leonem X. ut
„ luxum cohibeat, cujuscunque ordinis, modum ponat ambi-
„ tioni, compescat indomitos & effrenatos libidinis obscœnæ
„ furores, suspectis sacerdotum, quod & legibus Ecclesiæ cau-
„ tum est, contuberniis, frena constituat, ut piorum virorum
„ patrimonia in bonos usus dispertiantur, ne amplius ab impu-
„ ris helluonibus, ab omnium scelerum gurgitibus absorbeantur.
„ Terret Leonem, exemplo Heli, gravissimè hic punitus à
„ Deo, qui non animadvertit in liberos: ii tamen dormiebant
„ cum mulieribus; nostra tempestate fœminæ abiguntur ad eo-
„ rum libidines explendas, & meritorii pueri à parentibus ac-
„ commodantur. A sacerdotibus petit vitæ innocentiam, &
„ morum disciplinam, non exactissimam illam quidem & præ-
„ cellentissimam, sed mediocrem. Non petit, ut instar Hie-
„ ronymi saxo pectus identidem verberent, sed nec ut meretri-
„ tricum pectora baccatis monilibus, nec crepidas hydaspeis
„ gemmis exornent. Nec postulat, ut Hilarionis inediæ assuef-
„ cant, sed ne sybaritarum cœnas æmulentur, aut superent,
„ Nec efflagitat, ut in spinis & nive volutentur, more Fran-
„ cisci & Benedicti, sed cum mollem cygnorum plumam in-
„ genti pecunia mereantur, aut redimendis captivis, aut virgi-
„ nibus nuptui tradendis, jure optimo dedicata, id planè dam-
„ nat. Monet, Martini exemplo, nudis vestes tribuendas po-
„ tius, quam coccineis atque purpureis pannis cooperienda ju-
„ menta. Illius maximè custodiâ legis consulat Pontifex, qua

„ sanctissimè cavetur, ne multa ab uno sacerdotia, quibus annexa sit animarum cura, possideantur. *Dispensatio*, quam Bernhardus rectè vocavit *dissipationem*, effecit, ut jam non multa, „ non plura, sed innumera teneant multi, qui ne Diaconi quidem officio mereantur defungi. Tandem in Epilogo commonet Leonem Pontificem Romanum, ubi edomuerit pessimæ vitæ monstra, vel extinxerit, ne postea repellulunt, adhibenda erit legum cautio, & severior aliquantò disciplina. „ Non in vestibus modò & sumtibus, sed in studiis sacræ Linguæ utriusque Testamenti recognoscendæ, & cum antiquis „ & castigatis primæ originis exemplaribus conferendæ: solemnes ceremoniæ de quibus fuere olim quæpiam difficultates, „ prioribus oblatæ Synodis, statuendæ firmandæque sunt. Quotidianæ preces redigendæ sunt in statum, & probatum, & „ ordinatum ordinem, & veræ Historiæ ab Apocryphis magis „ segregandæ. Præscribenda Principibus viris officia, ut scelerata illa & Reipublicæ deletrix opinio, licere quæ placeant, „ & à vulgi animis omnino amoveatur & penitus exulet. A „ diuturnis dissensionibus tandem quiescant, daturi operam eis „ officiis, quæ mortales evehunt ad immortalitatem.„ Ex his enim, similibusque innumeris testimoniis id colligitur, quam non Reformatores nostri vel primi fuerint, vel soli, qui Romanæ Ecclesiæ perditissima detexerunt ulcera, quippe quæ ita quibusvis viris cordatis erant nota & perspecta, ut nostri solummodò id maxime seriò egerint, ut cum instaret visitationis hora, atque emendationis tempus, res ipsa cum successu susciperetur, atque ad optatum finem deduceretur.

§. XXVIII. Superest nunc, ut paucis verbis varia quoque quæ Reformationem veluti portendisse referuntur, vel præludia vel præsagia, digito tangamus, quod equidem ab hoc loco non esse alienum arbitramur. Quanquam enim, nec auguria captent amplius viri prudentes, nec male fidæ plurimorum relationi, sagaciorum innitatur fides, id tamen inde, nequicquam in alia omnia euntibus adversariis, rite colligetur, fuisse illud, (cum horum quam plurima, tum temporis, omnium ore, inter ipsos etiam Pontificios, priusquam Reformationis negotium quoque suscep-

susceptum esset, fuerint vulgata & promulgata) constans omnium bonorum Votum, *Reformationem Ecclesiæ Romanæ summopere necessariam esse, eandemque non aliter quam* per ipsam Dei manum *nobis affulsuram;* Quando enim à sat gravibus relatum legimus Historicis, (a) de JOHANNE HUSSO, cum ad rogum jam ex ferali Constantiensis Concilii decreto deductus esset, quod tum paulo ante mortem, ad septentriones conversus dixerit: *Nunc anserem* (*Hussum, ita enim* Lingua Bohemica anser vocatur) *assatis, post centum annos olor sive cygnus* (qui *Lutter* Bohemice vocari dicitur) *venturus est, quem non poteritis assare:* Aut, quando in ipso Seculo XV. Reformationem antegresso, cusos legimus nummos in magnorum Principum cimeliarchiis (b) adhuc conspiciendos, quorum altera pars, ipsam *Joh. Hussi* exhibet imaginem, cum illa inscriptione: *Credo unam esse Ecclesiam sanctam Catholicam*, cum aversa pars *Ipsum Hussum palo affixum sistat*, & rogo impositum, cum illa inscriptione interiore, *Johannes Hus anno à Christo nato* 1415. *condemnatur*, sed cum inscriptione marginali,

(a) Vix tamen credimus hæc ita verè contigisse, ut potius hanc vocem, exoriente Luthero atque Reformationem urgente, fuisse judicemus excogitatam, atque ab ipso BUGENHAGIO in exsequiis Lutheri, teste Seckendorfio L. III. fol. 648. primò usurpatam; Ansam illi fictioni præbente, ipsa *Joh. Hussi* phrasi, qua non semel in Epistolis *se anserem* imbecillem appellabat & timidum, nec à se multum in Ecclesiam redundari posse incrementi, arguebat, quin potius Deum *alias, se majores aves* suscitaturum esse innuebat; uti sic v. gr. in Ep. VI. fol. 96. ita: *Sed quia anser, animal cicur, avis domestica, suprema volatu suo non pertingens eorum laqueos rupit, nihilominus aliæ aves, quæ verbo Dei & vita volatu suo alta petunt, eorum invidias conterent* & in eadem Epistola: *Hæc eadem* inquit, *veritas pro uno Ansere infirmo & debili, multos Falcones & Aquilas, quæ acie oculorum alias aves superant, Pragam misit, hæ alte, gratia Dei volitant, & Christo Jesu alias aves rapiunt, qui illos corroborabit, & omnes fideles suos confirmabit. Nam dicit: Vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem seculi.* Conf. L'ENFANT *Hist. de Concile de Const.* L. III. pag. 428.

(b) Vid. L'ENFANT L. c. p. 429. & Lib. IV. p. 564. qui hunc ipsum Nummum in potentissimi Borussiæ Regis κειμηλιοις conspici tradit, simulque ex judicio Doctissimi SCHOTTI, qui Regis tum erat Antiquarius, ob-

Centum revolutis annis Deo respondebitis & mihi; Tum merito exinde colligimus, præsago animo pleniorem, quam Hussus procurare poterat, & desideratam ab omnibus, & exspectatam fuisse Reformationem: Quod ipsum & ex HIERONYMI PRAGENSIS voce cygnea, si fides est scriptoribus de ultimo ejus supplicio, (a) indigitatum legimus. Eum scilicet, cum mortem cerneret propinquam, libere adversarios suos allocutum fuisse, ac vaticinatum esse: *Vos statuistis nunc me innocentem ad pœnam rapere, at ego post meum obitum vestris conscientiis aculeos & scrupulos relinquo, atque appello ad Celsissimum simul & æquissimum Judicem Deum omnipotentem, ut coram eo centum annis elapsis respondeatis mihi*: Quomodo WESSELUS Groninganus hæc tempora provido præsagiverit animo, modo relatum est §. XXIV.

De SEBASTIANO BRANDTIO (b) Navis stultiferorum Auctore, atque singulari Argentoratensium Seculo XV. ornamento, *instare Reformationem* prædicente, jam non loquimur, nec

observat, eum esse Seculo XV. atque ita ante Lutheri & Zwinglii tempora excusum. Quod ipsum non minus asserit Catholicissimus alioqui Historicus PETRUS MATTHIAS in *Historiarum Henrici* IV. Tom. II. Lib. V. p. m. 46. vide Sculteti Annales, p. 7.

(a) v. CAMERAR. Histor. narr. frat. Bohemor. p. 236. Conf. LOESCHER Document. Reform. T. I. p. 148. seq.

(b) De *Sebast. Brandt* vid. *Conr.* GESNERUS in Bibliotheca universali fol. 592. 593. conf. MORNÆ Myster. Iniquit. fol. 621. 622.

nec de *Ludolpho* CASTRIKO, (a) aut de CATHARINA SENENSI, *Dante* ALIGHERIO, *Johanne* LICHTENBERGIO aut *Joh. Geilero* KEYSERBERGIO, (b) qui sub finem Seculi XV. Argentorati florebat, atque non anhelabat, sed & prædicebat ipsam plus semel Ecclesiæ emendationem.

§. XXIX. Nam & *Johannem* HILTENUM, Monachum Isenacensem, ante cœptam à Luthero reformationem, ipsum Annum 1516. quo Zwinglius omnium primus Reformare Ecclesiam aggressus est, prædixisse, in quo futura sit ingens Monachorum Reformatio, & initium inclinantis potestatis Pontificiæ, testis est ex ipsa Hilteni (c) manu MELANCHTON, (d) cui adstipulatur, & in Epistola ad Lutherum MYCONIUS, (e) & ipse LUTHERUS; (f) veluti hæc relatio in Symbolicos Ecclesiæ

(a) conf. MORNÆ. l. c. fol. 622.

(b) conf. de *Joh. Geilero*, quæ deinceps tradentur, ubi eundem in Reformatorum numero recensemus.

(c) Ulteriorem de Hilteno notitiam debemus *Melchiori* ADAMI qui in *vitis Theologorum* p. 2. & 3. multa recitat ex ipsius Hilteni scriptis, quæ ex *Abrahami Sculteti* Bibliotheca inspicienda acceperat. Et extant G. H. GOETZII Observationes Historico-Theologicæ, de *Joh. Hilteno* Lubecæ 1706 & 1717.

(d) v. Epist. *Melanchth.* ad Mathesium A. 1552. dat. in Volum. Epist. Melanchth. L. II. ep. 65. fol. 259. edit. Londin. cujus hæc sunt verba: *Fuit Isenaci Johannes Hilten Franciscanus, cujus vidi enarrationem Danielis scriptam ipsius manu. Ibi vaticinatus est, anno M. D. XVI. initium fore inclinationis Pontificiæ potentiæ, & deinceps paulatim magis ruituram esse, nec futuram esse restitutionem Pontificiæ authoritatis.* Conf. Apolog. Confess. August. quæ Melanchtonem habet authorem, in Capitis XIII. exordio p. 276. veluti & in *Melanchtonis* sermonibus, quos sub *Collectaneorum* titulo edidit Jo. MANLIUS p 76. & 258. hujus Hilteni fit mentio.

(e) MYCONII Epistolam Gothæ 1519. ad Lutherum datam ex MSS. edidit Cel. HEUMANNUS in Parergis Gottingens. P. III. p. 9. 10. 11. ubi inter alia de hoc *Ilteno* (ita enim verius & rectius ejus scribi nomen observat Heumannus l. c. p. 2) *is Romam aliquoties interpretatur Apocalypticam illam esse meretricem; & desiturum illud regnum circa annum Christi 1514. ut est in illius rotulis cernere.*

(f) *Lutherus* illum *Apologiæ* locum citat in tractatu de *Conciliis* A. 1539. edito, qui extat Tom. VII. Altenb. fol. 273. conf. *Joh.* MATHESII Concion. I. p. 4. & Concion. XIV. p. 198.

„ scuntur. Interea dux se subducit. Myconius viribus exhau-
„ stus, in cubiculum infertur, cui subito liberator adstat, &
„ cum eo alius, habitu & vultu ferè Apostolico, uti Andreas
„ & Philippus pingi solent, hi cum Myconio placide collo-
„ quuntur. Quibus dum attente auscultat, iterum imaginem
„ crucifixi conspicit, macie plane extenuatam. Hic liberator
„ ille pectus Myconii tangens: Huic oportet, inquit, te con-
„ formem fieri; è tactu Myconius evigilat, quid somnium por-
„ tendat, multum sollicitus, quod tamen fraticellis suis indicare
„ ausus non fuit, sed eventus deinde perspicuè explicavit.„ De RODOLPHO LANGIO, nobili Westphalo, & Canonico Monasteriensi, sapientissimo eodem longeque doctissimo eruditionis literariæ instauratore, refertur, eum quum paulo ante mortem suam, quam A. 1519. octuagenario major obiit, Lutheri propositiones legisset, futurum non mente solùm providisse sed & prædixisse id, quod paulo post evenit, hilaritatis ac lætitiæ plenam hanc emittens vocem: *Jam instare tempus, ut tenebræ ex Ecclesiis & scholis extirpentur, & redeat puritas in Ecclesias & munditiës Latini sermonis in scholas.* (a) Extat ea de re *Hermanni Hamelmanni*, relatio, quam non uberius enarramus.

§. XXXII. Ecquid verò dicemus, de FRIDERICI *Electoris Saxoniæ* ac principis sapientissimi, Somnio, quod is habuisse dicitur, Entheato, eo ipso, quo Lutherus omnium primo adversus indulgentias disputaturus erat tempore? quod hunc in modum nobis in *Georgii Spalatini vita*, præ reliquis enarrat *Caspar* SCHLEGELIUS, Vir Clarissimus: Scilicet (b) videt (ita se habet Historiola illa) per somnum A. 1517. Fridericus, postquam de cultu *omnibus sanctis proximo die* rite præstando meditatus obdormivisset, monachum quendam decora facie filium Pauli Apostoli

(a) vid. *J. Jac* BURCKHARDI German. Eques Humanitatis propugnator, qui præmissus est Vitæ H. Buschii ab eodem editæ pag. 75.

(b) Vid. C. H. HEUMANNI *Lutheri Apocalypt.* Diss. IV. quæ tota hanc fabulam refellit, quippe *cujus* coævi scriptores nulli meminerunt, *quam* gravissimi Historici Seculi sequentis XVII. silentio præterierunt, & *quam* omnium primus fide homiletica narravit *Mathias Hoënus* Theologus circa superioris seculi principium, Lutheranus.

ſtoli *γνησιον*, à Deo ad ſe miſſum, omnibus cinctum Sanctis, qui teſtes eſſent, nullam ſubeſſe fraudem, ſed Monachum illum vere Dei legatum eſſe. Volebat ille Monachus, libertatem ſibi ab Electore permitti, templi arcis Witebergenſis januæ inſcribendi. Hic per Cancellarium reſpondit, per ſe licere, ut quicquid Deus ipſi mandaverit, perſcribat. Quo audito ſtatim abiit *Monachus*, ac tam grandibus uſus literis ſcripſit, ut ſcripturam hanc etiam Sweidnici (quod oppidum 4 milliaribus Witeberga diſtat) Elector cognoſceret. Utebatur enim monachus tantæ magnitudinis ac longitudinis calamo, ut is *Romam uſque* pertingeret, ac per *Leonis* cujusdam utramque transadactus aurem, ipſius *Papæ triplicatam coronam* feriret, ac tam vehementer feriret, *ut nutaret illa* jamjam humi prolapſura. Quo facto, ſtrenue occurrit Elector, una cum fratre Johanne, coronam illam, ne decideret, ſuſtentaturus. Inter hæc tantus Principem inceſſebat terror, ut evigilaret. Brevi tamen iterum ſopitus, rurſus vidit *ſcribentem* illum *monachum*, ac *leonem*, de quo modo diximus, audivit tam horribiles edentem rugitus, ut non omnis ſolum Roma confluerет, ſed Imperii quoque Romano-Germanici Ordines concurrerent: ad quos converſus Papa, majorem in modum petiit, ut temeritatem hujus cucullati coërceant, ac potiſſimum *Saxoniæ Electorem* moneant, in cujus quippe regione verſetur ille *monachus*. Hoc quoque ſomnio excuſſo, fuſis ad Deum precibus, tertium obdormivit Elector optimus. Hic oblata ipſi fuit ſpecies plerorumque *Imperii Ordinum* diu cum *penna monachi* luctantium, eamque confringere annitentium, ſed nequicquam. Nam quo majori nixu id conabantur, eo majores fiebant vires calami. Tandem laſſitudine confecti diſcedebant, magiæ ſuſpectum habentes ſcriptorem monachum. Cæterum Elector noſter rogari eum juſſit, undenam hunc acceperit calamum, & quæ roboris firmitatisque ejus cauſa ſit. Ille verò reſpondit, *hunc calamum* decerptum eſſe ex *tergo anſeris cujusdam Bohemici centum annos nati:* ſe dono eum accepiſſe *à veteri magiſtro ſuo*, à quo rogatus ſit, ut tam præſtantis naturæ calamum in ipſius memoriam aſſervaret, robur ejus inde proficiſci, quod *anima ipſi* (ita Germanica lingua vocatur id, quod è pennis ex-

 trahi,

trahitur) *non posset eripi.* Brevi post percrebuit rumor, *Witebergæ plures* ejusdem generis *pennas* ex isto calamo prognatas esse, multosque eruditos desiderio affici, potiendi aliquo tantæ raritatis calamo. Cupiebat Elector diutius sermonem habere cum illo monacho, sed interpellante quietem vigilia, cum somno monachum ipsum videre desiit.

Enimvero, hæc adeò præter vaticiniorum aut somniorum præsagientium morem, nimis exacte & luculenter *cum* enarrentur, longeque omnem somniorum vel in Sacris commemoratorum claritatem exsuperent, *nec* ullum ejus narrationis antiquum afferatur documentum, quod satis comprobatum sit, aut criticum sustinere queat examen, *cumque* ii Scriptores gravissimi, quorum maxime intererat, quique hanc rem, si vere contigisset, aut pro vera fuisset agnita, ita nescire non poterant, ut si scienter præterivissent, maximopere fuissent culpandi, eam tamen plane non commemorent, altoque potius supprimant silentio, eandem merito inter ea referimus, (a) quibus illud Grotii applicari debet: *Quod non narratur, cum narrari maxime adtineat, id nec factum censendum est;* (b) Ut is omnium minime à veritate abfuisse censeri debeat, qui felici conjectura est hariolatus, hanc fabulam, quæ, sive per piam fraudem, sive per piam credulitatem in veram transmutata legitur historiam, elegantissimæ pictorum

(a) Non ignoramus, quam omnem moverint alii quidam lapidem, ne fabularum numero hæc inscriberetur narratio, referentes *Antonii* cujusdam *Musæ*, Pastoris Ecclesiæ Rochlizensis authoritatem, qui à *Georgio Spalatino* Electoris consiliario Ecclesiastico & Pastore aulico, eam acceperit, atque peculiari sed privato scripto eandem consignaverit, unde deinceps ea fuerit propagata ad *Schoenbachium* quendam, *Matthiam Hoeum*, *Joh. Olearium*, *Dannhauerum*, *Spenerum*, *Schlegelium*, *Rothium*, *Tenzelium* &sim. prouti vel post Cel. HEUMANNI Dissertationem editam, huic fabulæ adstipulari non est veritus Doctiss. LOESCHERUS in Document. ad Hist. Reformationis Tom. 1. c. XXI. p. 463-466. Sed, qui posthabita superstitione, verum indagant, remque facti non ex suo pensitant desiderio, sed ex dignis fide documentis, facile persuadebuntur, ea quæ à Cel. *Heumanno* sunt tradita, nequicquam hisce authoritatibus longè serioribus imminui.

(b) v. *Heumanni* Diss. cit. p. 113, 114. ubi Grotii illud ex L. 1. de jure belli & pacis citatur cap. 2. §. 7. n. 10.

ctorum germanorum fictioni, qua calamum Lutheri pontificiæ mitræ deturbandæ admotum effinxerunt, suam debere Originem, uti vel in hunc diem non desunt exemplaria *Bibliorum Germanicorum* Witebergæ editorum, in quibus *Epistolæ Pauli ad Romanos præfixus* conspicitur *Lutherus*, Paulinæ de fide doctrinæ fidelissimus præco, *calamum tenens manu*, eoque feriens *Papam* juxtaque *Leonem*; Quo *Johannes* MAJOR, Doctissimus ejus ætatis Poëta respicere potuit, hoc disticho (a) in imaginem Lutheri edito:

Lutherus, Decimum confecit strage Leonem.
De clava noli quærere: penna fuit.

§. XXXII. Est vero etiam memorabile prorsus, quod à *Phil.* MELANCHTONE in Orat. funebri in *Johannem* Ducem Saxoniæ relatum (b) legimus, Visum, quod ut tribus recenseatur verbis & reliquis subjungatur dignum esse judicamus, *Fridericum* scil. *Saxoniæ Electorem cum duce fratre Johanne, & nepote Joh. Friderico*, Vinariæ 1517. *in pervigilio natalis Christi ad sacra* frequenti comitatu *iturum*, vidisse *supra arcem*, cœlo sereno, *fulgentem crucem purpuream* satis magnam, & perspicue expressa figura, stetisséque aliquandiu spectatores attonitos. *At Fridericum cum Fratre de religione colloquentem, eo signo futura certamina de doctrina, & domus Saxonicæ pericula portendi vaticinatum fuisse*; Quanquam tamen, vel ita nec fatidico ad id Spiritu instructum fuisse Fridericum, aut veri nominis protulisse vaticinium, credi debeat, cum prudenti satis conjectura, insolito ejusmodi phænomeno, parheliorum vel paraselenarum naturam imitante, perterrefactus, id assequi potuerit, quippe cui jam perspecta satis esse poterant, quæ instabant, (posteaquam semel glaciem perfregerat Lutherus,) hujus causæ fata, quæ doctrinæ Pontificiæ immutationem, suæ vero domui non leves creare poterant molestias.

§. XXXIII. Sed missis præludiis pariter atque præsagiis, quomodo Res ipsa, non sine provido Numine confecta fuerit expo-

(a) Vid. *Joh.* MAJORIS Liber Poëmatum Witeb. 1576. 8. editus Lit. H. pag. ult.
(b) vid. MELANCHTH. declamat. Tom. III. pag. 110. 111.

nendum nobis atque ex ſuis deducendum eſſe videtur principiis. ALEXANDRUM VI. JULIUM II. & LEONEM X. (a) in primordio ſeculi decimi octavi Pontificalem Romæ ſedem, rerum ſuarum ſatis ſecuros, nec quidquam minus quam rerum ſacrarum Emendationem meditantes, tenuiſſe, à nobis §. XVI. obſervatum eſt. De MAXIMILIANO I. qui Ro. Germanico tum præerat Imperio, LUDOVICO XII. & FRANCISCO I. Galliarum Regibus, itemque de HENRICO VII. & VIII. Regibus Angliæ, jam §. XI. XII. XIII. tribus verbis quædam commemoravimus. *Scotiæ* Rex tum erat JACOBUS V. ſed minorennis, ſub *Johannis, Ducis Albini*, Proregis tutela primo conſtitutus, deinceps inde ab A. 1524. regno admotus, usque ad A. 1542. annum emortualem, à quo quod ad *Mariam Filiam*, quam octavo ante ejus mortem die natam, hæredem reliquerat, (b) devolutum ſit imperium, ſatis eſt notum.

Hiſpaniam ISABELLA, Caſtellæ Regina ab A. 1468. tenuit, princeps prudentiſſima, & FERDINANDUS, qui paternis regnis *Caſtellam & Legionem* per Iſabellæ matrimonium, illique ſuperadditum teſtamentum, quo Ferdinando Caſtellæ procuratio legabatur, invito Philippo, (c) Iſabellæ genero, ad quem materni regni ſucceſſio pertinebat, adjecit, armisque ſibi per fas nefas ſubjecit, Regna, *Granatenſe, Neapolitanum*, & *Navarrenum*, ſed & *Indiæ occidentalis*, tunc primum ductu *Chriſtoph. Columbi* Genuenſis repertæ, multa primus occupavit, denique, quod Mauros ejeciſſet, ac ferale Inquiſitionis in Hiſpaniam tribunal induxiſſet, duobusque hominum concrematis millibus eam veluti dedicaſſet, *Catholici* titulum primus (d) ab Alexandro VI. obtinuit; Huic A. 1516. defuncto ſucceſſit CAROLUS, Maximiliani I. ex Philippo Filio nepos, de quo deinceps dicendi dabitur

(a) de LEONE X. deinceps agetur ſpecialius.
(b) vid. BUCHANAN. rer. Scoticar. l. XV. c. 1. p. 508.
(c) THUAN. Hiſtoriar. L. 1. cap. 11. fol. 7. edit. noviſſ.
(d) Et narrat *Alph. de* CASTRO Lib. 1. cont. Hæres. c. XIII. FERDINANDUM etiam Hiſpanos ſub graviſſima pœna prohibuiſſe, *ne quis Scripturam S. in linguas vulgo cognitas transferret*, *aut* ab aliis *translatis uteretur.*

bitur locus. *Lusitaniæ* regno præerat EMANUEL, sub quo *Brasilia* primum detecta, dum in Indiam Orientalem Lusitana Classis navigaret, ab *Americo Vesputio* Florentino, mox accuratius exploranda. Tanta autem videtur populo Lusitanico sub hoc Rege fuisse felicitas, ut ejus tempora *Auream ætatem* dicerent Lusitani, quippe qui longe lateque dominationis suæ fines tum extendebant, quanquam in Judæos sub ejus regimine admodùm gravia decreta, (a) & immania tyrannidos statuta legantur exempla.

Dani & Sueci uni ad hoc tempus Regi paruerant, nam exstincta veterum Regum stirpe, Regnum suffragiis Senatus Danici ad CHRISTIANUM Comitem Oldenburgicum, hodiernæ familiæ regiæ parentem devenerat, qui & simul *Rex Sueciæ* authoritate Joh. Benedicti Archiepiscopi Upsaliensis constituebatur; Sed cum ab ipsius filiis, cum primis à CHRISTIANO II. sive, ut vulgo dicebatur CHRISTIERNO, Sueci durius haberentur, proprium sibi hi adsciverunt regem, GUSTAVUM, Erici Filium, ex Wasorum familia, à quo reliqui deinceps orti, hæreditario jure, etiam in Fœminas translato, regnum tenuerunt; *Dani* autem atque *Norvagi* eundem illum CHRISTIERNUM deinceps à regali solio cum deturbassent, patruum ejus Christiani I. Filium FRIDERICUM I. hucusque Slesvici Holsatiæque Ducem sibi Regem elegerunt, qui successorem inde ab A. 1533. habuit Filium CHRISTIANUM III. uti Pacis studiosum, ita Eruditæ Pietatis promotorem strenuum.

Hungaria, varios & externos quoque (d) habere reges solita, post mortem Matthiæ Corvini, elegerat sibi ULADISLAUM Poloniæ Regis Filium, & jam Bohemiæ Regem, itidem electum. Qui affinitatem cum Austriacis sibi concilians, liberos suos Maximiliani Nepotibus in matrimonium dedit, atque ita viam munivit Austriacis, ad regnum utrumque cum Moravia & Sile-

 sia

(a) vid. BASNAG. Histor. Judæor. Lib. IX. cap. XXV. §. XI. & seq. fol. 1799. edit. Belg.

(b) v. MEURSIUS in Histor. Danica: THUAN. Hist. L. I. c. XVIII. pag. 33, 34.

(c) v. LOCCENIUS in Tract. de rebus Suecicis.

(d) Sunt verba PERIZONII in Histor. Seculi XVI. p. 5.

sia suam in familiam transferendum, sicuti & utrumque dein, LUDOVICO filio illius in campis Mohadicis A. 1526. cæso, ad FERDINANDUM Austriacum, cui Uladislai filia nupserat, quique Imperatoris Caroli V. & Frater erat, & in Imperio Germanico successor, pervenit. *Poloniæ* JOHANNES ALBERTUS, Uladislai Hungarici Frater, præerat, qui & Regnum fratribus reliquit, *Alexandro*, ac dein SIGISMUNDO, in cujus Filio Sigismundo II. defecit Familia Jagellonica, quæ Poloniam, electivum licet Regnum, per 200 circiter annos tenuerat. Exinde varios, & variarum Gentium Reges natio ista sibi adscivit.

In *Helvetia* sub ipso Seculi initio A. 1501. *Basilea*, (a) & eodem anno *Scaphusium* (b) fœderi Helvetico accesserunt, fuitque primus fœderatus Basileæ natus, & à Legatis Helvetiorum è baptismo susceptus HIERONYMUS FROBENIUS Typographus, *Johannis* FROBENII, Viri eximii & typographi famigeratissimi filius.

Belgicam fere omnem cum *Hollandia* & *Zelandia* (c) PHILIPPUS Austriacus, Maximiliani I. ex Maria Burgundica filius, & Caroli V. itemque Ferdinandi Parens, à matre dudum defuncta relictam sibi habebat. Prætendebat quidem jus quoque & vetus in *Frisiam*, ut Comes Hollandiæ, & nuper in *Gelriam* quæsitum, ex pactis Caroli Audacis, Avi sui, cum Arnoldo Egmondano, primo istius Familiæ Duce initis, sed utraque regio, cum *Ultrajectino*, *Transisalano* & *Groningano* tractu reservata fuit filio ipsius CAROLO V. qui eas omnes in suæ ditionis partem, reliquas fere pactionibus, at *Gelriam* armata vi, coëgit.

§. XXXIV. In *Germania* vero, post *Austriaco-Cæsaream* Familiam, nulla tum splendidior erat *Saxonica*, eademque non ita pridem in lineas *Ernestinam* & *Albertinam* divisa; Et Electoratus qui-

(a) v. URSTISIUS in Chronico Basileensi L. VIII. c. 1. it. WALDKIRCH in E. B. H. P. 1. in Append. pag. 145. conf. BATTIERII Oratio secularis de fœdere à Basileensi cum Helvetica gente ante 2 secula contracto. A. 1702.

(b) v. *Jos.* SIMLER. de regim. fœderatorum Helveticorum lib. 1. p. 202.

(c) v. PERIZON. ad Sec. XVI. pag. 6.

quidem dignitatem primo tempore ſervabat Erneſtina primogenita. Ex qua Principes tres maxime memorabiles hoc Reformationis ævum conſpexit. Fratres nempe duos, & unius fratris filium. Major Fratrum FRIDERICUS erat, cognomento *Sapiens*, (a) alter fratrum JOHANNES dictus *Conſtans*, hujusque Filius JOHANNES FRIDERICUS *Magnanimus* nuncupabatur, cognomentis his, uti videtur, rationem ſuam trahentibus ex facinoribus, in cauſa religionis præſtitis; Altera ſtirps Albertina ſuum habebat GEORGIUM *Barbatum*, Lutheri doctrinæ, cum filiis, quibus ipſe tamen ſuperfuit, minus faventem, cui frater deinceps HENRICUS, & huic ejus filii MAURITIUS & AUGUSTUS, ſucceſſerunt, in quos & Septemviratus deinceps in bello Smalcaldico dignitas ab Erneſtina ſtirpe ſublata A. 1548. devoluta eſt.

Electoralem *Brandenburgicam* Dignitatem (erat enim & hæc in binas tum familias diviſa domus, quarum altera *Electoratus* inſignia, *Marchicis terris* annexa habebat, altera *Franconicam* hæreditatis portionem poſſidebat) tum JOACHIMUS I. Neſtor dictus, gerebat, cujus frater ALBERTUS Magdeburgenſem, Halberſtadienſem, quin & deinceps *Moguntinum* regebat Archiepiſcopatum, ex eo ipſo capite itidem Germaniæ Septemvir, & Eccleſiæ Romanæ Princeps Cardinalis. *Pala-*

(a) v. HAHN. Hiſt. ſacror. emendator. P. 1. c. 11. ubi de ſtatu agit orbis politico circa ævum reformationis. *Friderici* Sapientis, quippe ſub cujus regimine ipſa Reformatio Lutheri aſylum invenit tutum ſatis atque præſtans, elogium, quod ERASMUS in Epiſtolis P. 1. n. 12. fol. 559. nobis ſuppeditat, hic legi meretur: Is ita ad Ge. Spalatinum d. 11. Jul. 1520. *Quid enim*, ſcribit, *in iſto Principe non aureum? qui pro magnitudine animi plusquam heroica contempſit ultrò delatum Imperium, qui pro ſingulari fide & integritate ſua nullis præmiis vinci potuit, quo minus ei decerneret Imperium, quem oneri ferendo judicaſſet unum omnium hujus ætatis Principum maximè idoneum, qui tantam auri vim à noſtris oblatam pertinanaciſſimè reſpuit, qui mira quadam prudentia dexteritateque inaudita ditionem ſuam ornat ac locupletat, idque nulla finitimorum injuria. Sed omnium potius publico bono: qui nova ſchola rem Chriſtianam auxit, quam annis perpaucis ex rara frigidaque, omni literarum ac linguarum genere florentiſſimam reddidit, ea moderatione favens optimis ſtudiis, ut tamen non ſit veteris doctrinæ patronis, quod de illo querantur. Ingratiſſimæ literæ, niſi hujus Herois merita monimentis conſecrent nunquam intermorituris.*

Palatinam quod concernit domum, tres illis temporibus florebant lineæ, *Electoralis* nempe, *Simmerensis*, & *Bipontina*, quarum nulla non suas in Reformationis negotio vices habuit. Elector erat LUDOVICUS Pacificus cognominatus, ex cujus fratribus FRIDERICUS II. itidem Sapiens (a) dictus, singularem in Historia Reformationis celebritatem adeptus est, uti is deinceps post Fratris mortem A. 1544. *Electorali* quoque adauctus est *dignitate*. Inter Palatinos autem Comites *Bipontinos* LUDOVICUS est connumerandus cum filio WOLFGANGO, & Fratre RUPERTO sub quibus res Reformata mirum in modum promota fuit.

In pernoscendis amplissimæ *Brunsvico-Luneburgica* Familiæ rebus, conducet observasse, in *tres florentes domos* eam tum fuisse divisam, sed ita ut ipsorum Principum in religionem diversa essent studia, diversique effectus: Infensissimus cum primis juratusque Reformationis & Reformatorum, ipsiusque cumprimis Lutheri, hostis erat HENRICUS X. Junior dictus, Dux Brunsvicensis, cujus filius *Julius*, deinceps Academiam condidit *Helmstadiensem* ex suo nomine dictam *Juliam*. ERNESTUS autem, ex adverso Luneburgo-Cellensis, dictus *Pius*, Reformationi jam inde à principio favebat, atque in ipsis Comitiis Augustanis inter reliquos Confessores Principes numerabatur, (b) cujus posteritas hodiedum & in *Guelpherbytana* & in *Hanoverana* domus Principibus Celsissimis est conspicua.

Apud *Hassos* rerum potiebatur PHILIPPUS, itidem ex rebus in causa Religionis potissimum susceptis, dictus *Magnanimus*, idem, qui omnium primus cum Johanne Electore Saxoniæ, inter *Protestantes* nomen habet, quique præter alia multa in hoc Opere evolvenda, *Academiam Marburgensem* eo fundavit consilio, ut officina Religionis, sapientiæ & eloquentiæ esset, in qua fundamenta & firmamenta doctrinæ, de Deo, artium porrò, & Linguarum traderentur atque propagarentur, & plus præsidii ac

(a) *Historiam Friderici* II. Sapientis dicti, nemo melius ac plenius enarravit, quam *Hubertus Th. Leodius* singulari Libro de vita Friderici II. 1624. 4. edito.

(b) vid. Jo. SAUBERTI Miracula Confessionis Augustanæ p. 125. seq.

ac roboris haberet Reformata Ecclesia, ad tuendum sua dogmata & refutandum contraria. (a)

Wurtenbergici Principes erant ULRICUS & GEORGIUS, quorum alter Ducatum principalem *Stutgardiæ* regebat, alter *Montis bellicardi* divisam possessionem erat nactus; Prior post aliquot turbas ipsum Reformationis negotium ursit mirificè; Posterior *hodiernorum Ducum Wurtenbergensium* parens fuit.

Badenses Marchiones hoc seculo, erant BERNHARDUS & ERNESTUS, *Christophori* A. 1527. demortui, filii, è quibus ille *Badensis*, hic autem *Durlacensis* lineæ hodie florentis conditor extitit.

Inter *Anhaltinos* Principes WOLFGANGUS cumprimis & GEORGIUS tum eminebant, quorum alter, inter primos jam Evangelii *Confessores* publicos nomen habet, alter (b) verò doctrina & scriptis, *Evangelii restitutionem* miris modis promovit.

Pomeraniam tum regebat communis ultimorum Pomeraniæ Ducum parens, BUGISLAUS, A. 1523. demortuus, cujus filii GEORGIUS & BARNIMUS, itemque Nepos PHILIPPUS, Evangelio mirificè faverunt. (c)

Apud *Mecklenburgenses* Principatum tum obtinebant Magni II. Ducis Megapolitani filii, HENRICUS dictus *Pacificus*, & ALBERTUS (d) dictus *Pulcher*, quorum hic Evangelio infestus, ille addictus erat.

Inter *Bavariæ* Duces Evangelio renascenti admodum infesti erant Principes Fratres, WILHELMUS, qui Monachii, & LUDOVICUS, qui Landshuti sedem habebat, quibus deinceps unicus Wilhelmi successit Filius, ALBERTUS, qui totam tenuit *Bojoariam*, atque præsentis Electoralis familiæ caput est.

I *Mo-*

(a) vid. DRESSER. Millenar. 6. part. 2. p. 511 & 512. apud SAUBERTUM l. c. p. 128.

(b) Hujus vitam *Joach.* CAMERARIUS edidit, quæ vitæ Melanchtonis vulgo adjecta habetur. Cæterum de Scriptis à *Georgio Principe* relictis vid. BECMANN. de Historia Anhaltina L. VII.

(c) Quod ex *Dan.* CRAMERI Chronico Eccl. Pomeraniæ majori, quod Sedini 1628. fol. prodiit inprimis colligitur.

(d) Conf. *Zachar.* GRAPIUS in Rostochio Evangelico.

Moguntinum Præsulem & Electorem jam diximus ALBERTUM, Marchionem Brandenburgensem, & simul Romanæ Ecclesiæ Episcopum Cardinalem.

Trevirensis Elector RICHARDUS erat, usque ad A. 1531. ex illustri *Greiffenclaviorum de Volrath* prosapia oriundus.

Coloniensis Archiepiscopus HERMANNUS erat Comes Wiedanus, primò infestissimus Lutheri hostis, deinceps ejus fautor atque Confessor solertissimus & Constans, quippe qui & exemplo peculiari ditionum suarum Reformationem, licet incassum, tentavit.

Atque hæc quidem per transennam veluti prolata, sufficient illustrandis iis, quæ deinceps referentur, modo id monuerimus unicum, TURCAS *Constantinopoli*, proximo seculo capta, mox hoc *sexto decimo ineunte*, in summum adscendisse potentiæ fastigium, sed ab illo tamen etiam dein tempore, sensim robur eorum elanguisse, & quasi consenuisse.

§. XXXV. In Julii II. Pontificis Romani locum electus fuerat A. 1513. mense Februario, JOHANNES *Laurentii filius*, Cardinalis MEDICEUS, patria Florentinus, sumto, cum Pontificatum subiret, nomine LEONIS X. ex recordatione insomnii materni, quæ *grandem* se *Leonem* peperisse prægnans sibi in somno visa fuerat. (a) Hujus mores paucis nobis restant delineandi. Eruditorum quidem amans, & moribus suavis nec ineruditus is erat, modò majorem sacrorum religionisque cognitionem, atque paulo majorem ad pietatis studium propensionem habuisset, (b) nec voluptati potius, ambitioni, & avaritiæ fuisset mancipatus totus, quod ejus ævi & sequentium temporum Scriptores Pontificii, non diffitentur ipsi; Fuerat is *Angelo Politiano*, *Demetrio Chalcondyla*, & *Petro Ægineta* Viris undiquaque doctissimis usus præceptoribus: Familiaritatem verò, antequam Pontificatum adiret, coluerat cum *Joh. Pico Mirandulano*, *Marsilio Ficino*, *Joh. Lascari*, *Christophoro Landino*, aliisque Viris literatissimis. Et extant de ejus erga literas amore *Desiderii* ERASMI, *Petri* BEMBI, *Jac.* SADOLETI (qui posteriores utrique Secretarii munere apud Pontificem functi erant,

(a) vid. VARILLAS Anecdot. de Florence. Lib. VI. pag. 253-258.
(b) v. SARPII Histor. Concil. Trid. L. I. p. 3.

erant, utrique ad Cardinalitiam quoque dignitatem per ipsum sunt evecti) testimonia omni exceptione majora. Ne ipsius LEONIS, cum Pontifex esset, commemoremus litteras ad *Regem Daniæ* A. 1517. datas, (a) itemque alteras ad *Albertum Moguntinum* exaratas eodem anno 1517. d. 26. Novembris (b) quibus utrisque, quam nullis in conquirendis ingenii monumentis & promovendis humaniorum Literarum studiis sumtibus pepepercerit, abunde comprobatur. Quod moribus esset suavis, atque joculatorius ipse, præterea ex variis collucescit speciminibus, quæ ab ejus vitæ Scriptoribus (c) enarrantur; Uti præ cæteris memorabilia *Pauli* JOVII (d) sunt verba: *Has præclaras liberalis excelsique animi virtutes, cum nimia sæpe vitæ luxuria, tum objecta libidines obscurabant: ita tamen ut jucunditate blandæ facilisque naturæ potius, ac regia quadam licentia, quam certo depravati animi judicio in ea vitia prolabi videretur.* Hinc illæ, quæ de ipso referuntur, multifariæ facetiæ, quibus vehementem in modum delectabatur, uti Poëtarum, hominum ridicule insanientium & morionum instar voluptatem ipsi creantium, tota cohors ipsum plerumque cingebat, quod JOVIUS, ROSCIUS, (e) BLONDELLUS, (f) MATTHÆUS, (g) &sim. testantur. Quod verò mediocriter admodum in religione esset institutus, nec re-

(a) vid. *Nov. Litterar.* Maris Balthici p. 348. & BÆL. in Dictionar. v. Leo p. 86, 87.

(b) In quibus, quas l. c. BÆLIUS suo inseruit dictionario, hæc inter alia leguntur: *Fraternitati Tuæ committimus & mandamus, ut postquam acceperit dictum librum* (XXXIII) *Titi Livii* (de bello Macedonico) *ipsi Johanni Heytmers, solvat seu solvi faciat,* 147 *ducatos auri de Camera ex pecuniis indulgentiarum concessarum per illius provincias in favorem fabricæ Basilicæ Apostolorum de Urbe, quam quidem &c.* Ex quibus simul id colligitur, quam etiam non omne quod per Indulgentias corradebatur, fuerit in usum Basilicæ S. Petri conversum.

(c) Conf. BAEL. Dictionar. v. Leo p. 82.

(d) vid. JOV. Vit. Leonis p. 188.

(e) v. *Jan. Nic.* ERYTHRÆI Pinacoth. P. II. p. 110. in vita Jo. Dominici.

(f) v. BLONDELL. in Examine bullæ Innocentii X. p. 3.

(g) v. BAEL. Dictionar. v. *Leo* p. 82. & v. *Machiavel.*

rum sacrarum valdè tangeretur amore, id cum ex *Paulo* SARPIO, tum ex hujus æmulo *Sforzia* PALLAVICINO, utrisque *Historiæ Concilii Tridentini* scriptoribus, addisci potest. Prior (a) dicit: „ In Leone ad Pontificem numeris omnibus absolven„dum, nihil desiderasses, si ad ista addidisset vel mediocrem „ sacrorum religionisque cognitionem, nec non ad pietatis stu„dium majorem paulo propensionem, quorum utriusque ni„miam præ se ferebat incuriam.„ Posterior (b) ita scribit: *Opponit Suavis, magis Leonem in Literis profanis versatum, quam in sacris & ad religionem pertinentibus. Haud quidem illi repugno; Leo ingenio capacissimo, ac singulariter studiis addictus à Deo, vix pueritiam egressus, cum se in supremo Senatu Ecclesiæ collocatum cerneret, suo plane officio defuit, neglecta in Literarum studio parte non solum nobiliore, sed suæ magis congrua dignitati.* Gravior apparuit deformitas, quando *trigesimo septimo* ætatis anno *Præses ac Magister religionis constitutus, non continenti solum studio* profanarum Literarum curiositati *se totum impendit, sed in Regiam ipsius Religionis majori cura eos arcessivit, quibus essent* perspectæ Græcorum fabulæ, Poëtarum deliciæ, *quam Ecclesiæ historia, ac Patrum doctrina* &c. *Non æque Theologorum ac Poëtarum consuetudine est delectatus, nec juxta* sacram eruditionem *promovit ac profanam.* Mox Num. 4. & 5. SUAVI objectanti, Leoni haud magnæ curæ pietatem fuisse, largitur SFORZIA; *in Leone, cum Pontifex electus esset*, tantam pietatis curam non *eluxisse, quantam celsitudo illa pene divina postulabat. Nam*, (inquit,) *ut ea præteream, quæ sub famæ suspicione magis, quam affirmatione delitescunt; constat*, venationes, facetias, pompas adeo frequentes, *fuisse in* Leone *vitia partim seculi, partim potentiæ, partim etiam ingenii, non tamen exigua in eo inter mortales fastigio, cui nil par esse potest, nisi summa perfectio.* Post, Num. 6. ait, *Leonem in sede Romana collocatum passum esse se dementari ab ea specie, quæ magnificum cum bono confundit, plausumque multitudinis cum Republicæ emolumento.* Præterimus jam, cum dubia authoritate id referri videatur, quod is

(a) v. P. *Suavis Polani.* sive SARPII Histor. Concil Trident. p. 3. & 4.
(b) v. PALLAVICIN. Histor. Concil. Trident. L. 1. c. 2. n. 2. fol 3. & 4. & apud *Heidegger.* in *Histor. Papatus* pag. 206.

is Petro Bembo (a) aliquando dixisse fertur: *Quid mihi narras istam de Christo fabulam?* itemque illud, quod de duobus refertur Philosophis, tanquam qui moriones ejus mensæ adsistebant, jussis ab ipso *de Immortalitate animæ* disputare, quando Pontifex ipse definita sententia sic litem diremisse perhibetur. (b) *Etsi tu* (ita allocutus fuit affirmantem) *pulchras & bonas rationes habeas, tamen ego sententiam hujus* (negantis) *probo, ceu firmiorem, & quæ faciat bonum vultum.* Quodsi enim hæc, vel his similia vera essent, haberent Pontificii, quæ conciliare possent, cum ejus persona, quæ vicarium Christi in terris, caput & sponsum Ecclesiæ, veritatis oraculum, summumque & Divinum hæresium judicem repræsentare debebat. (c) Cæterum, de vita ejus voluptuosa turpi & lasciva nemo non Scriptorum Pontificiorum testatur: JOVIUS (d) certe refert: *Eum non caruisse infamia, quod parum honeste nonnullos è cubiculariis* (qui ipsi erant ex tota Italia nobilissimi) *adamaret, & cum his tenerius atque libere jocaretur.* VARILLASIUS (e) non obscurè innuit, cum morbo Gallico la-

 bo-

(a) v. BÆLII Diction. v. Leo X. qui, quam tota hæc narratio unius innitatur *Job.* BALEI L. VII. de Actis Romanorum Pontificum p. 428. Scriptoris Anti-pontificii testimonio, quod minus avide à nostris fuerat arreptum, ostendit.

(b) Equidem hoc à LUTHERO in ejus Commentario in Genesin ad Cap. XIX. ad vs. 13. fol. 129. relatum legimus, apud SECKENDORFIUM Hist. Lutheran. L. III. fol 676. Sed BÆLIUS hanc quoque relationem historica veritate cassam esse evincere conatur.

(c) vid. SECKENDORF. L. I. §. 47. p 191.

(d) v. JOV. Vit. Leonis X. p. 192.

(e) v. VARILL. Hist. Anecdot. de Florence Liv. 6. p. 253. „ Lorsque la mort du Pape Jules II. l'obligea de sortir de Florence, pour aller „ à Rome, il se fit porter dans une litiere, à cause d'un abces qu'il avoit aux „ parties que la pudeur defend de nommer, & vojagea si lentement &c. & „ p. 257--- Son abces s'ouvrit, & le pus qui en sortit exhala une telle puanteur, que toutes les celules, qui n'etoient separées que par de legeres cloisons, furent empestées.... les Medicins repondirent, que le Cardinal „ de Medicis n'avoit pas encore un mois à vivre. Cette condamnation le „ fit Pape, en ce que les vieux Cardinaux pensans etre plus fins que les „ jeunes leur voulurent donner une satisfaction, qu' ils presumoient ne „ devoir pas etre de longue durée &c. „ Conf. BÆL. Dictionar. l. c. & SECKENDORF. Histor. Lutheran. L. I. Sect. 47. p. 190.

boraſſe, cum ad conclave poſt Julii II. mortem proficiſceretur, atque ſuo fœtore cum ipſum adimpleret conclave, Medicique faterentur, eum vitam per unicum nequidem menſem protrahere poſſe, hanc rem electionis cauſam ſubminiſtraſſe, eandemque mirum in modum, uti ſunt purpuratorum Patrum Pontificatui inhiantium ingenia, facilitaſſe: GUICCIARDINUS (a) & alii referunt, tanto luxu vel inaugurationem ejus fuiſſe peractam, ut eo die centum aureorum nummûm millia ab eo fuerint effuſa; *quantum luxum prudentes Viri, minime Pontifices decere, neque præſentium temporum ſtatum, ut pecuniæ à defuncto Pontifice cumulatæ inutiliter conſumerentur, poſtulare cenſebant, majorem gravitatem, moderationemque deſiderantes.* PALLAVICINUS, (b) *Legitur etiam,* inquit de Leone, *in aulæa ſacris hiſtoriis picturata ad Pontificium Sacellum exornandum, eum ſimul inſumſiſſe quinquaginta aureorum millia, quæ ad ætatem noſtram collata, ducentorum millium ſummæ reſpondent.* Eſt vero memorabile prorſus luxus & intemperiei ſpecimen, quod apud HADRIANUM JUNIUM (c) refertur, de Auguſtino quodam Chieſio, Leoni X. & Cardinalibus repotia quædam, ob filium ab illo baptiſmi lavacro tinctum, conſtituente. In his enim non ſatis fuit eduliorum omnis generis miſſuumque exquiſitiſſimorum apratui modum omnem ademiſſe, niſi etiam lances, pinaces, cæteraque cum eſcaria vaſa, tum potus inſtrumenta, ex argento affabre facta, omnia in Tyberis præterlabentis alveum, inani luxus oſtento præcipitarentur, idque non una modo, ſed pluribus quoque vicibus, quotiescunque ſcenicum illud ferculorum & menſarum choragium mutandum foret: *Atque iſta,* (verba ſunt JUNII) *parvo conſtitiſſe æſtimandum erat, niſi & alieno ex orbe*

(a) v. GUICCIARDIN. Hiſtor. Italic. L. XI. fol. 402, 403. Conf. MORNÆ. in Myſter. Iniquit. fol. 618.
(b) v. PALLAVIC. Hiſtor. Concil. Trid. L. I. c. 3. p. 5.
(c) vid. *Hadr.* JUN. Animadverſ. L. IV. cap. 8. p. 224. & 225. Hæc & ſimilia BERNARDUM SACCUM Hiſtoriæ Ticinenſis Scriptorem impulerant, ut L. X. c. 4. p. 788. ſcriberet: *Leo Mediceus, epulis, cantionibus ac voluptatibus immerſus plura ſuſcitavit murmura, quæ in Scandalum progreſſa Romani Pontificis honorificentiam & decorem comminuerunt.*

orbe petitarum immani pretio avium (quas *Psittacos* nominamus) *sola Lingua variis in patinis condita, ultimo ferculo omnem luxus ostentationem longe superassent.*

§. XXXVI. Ambitioni verò quod vehementer litaverit, quis, cui vel sola Concilii Lateranensis ab ejus Decessore Julio A. 1512. inchoati & à Leone continuati, ut quæ in Concilio Pisano decreta erant, rescinderentur Acta, sunt inspecta, dubitare aut inficias ire poterit? Quippe in quo se *Leonem* appellari passus est, (a) *de tribu Juda, radicem Davidis, Salvatorem & Libertatem Israëlis*, uti familiares in hoc ipso Concilio de Pontifice erant phrases: *Respectus vestræ divinæ Majestatis: Sponsi Ecclesiæ, Principis totius mundi:* Sunt memorabilia BALTHASARIS DEL RIO, Protonotarii Apostolici verba, (b) quibus Leonem alloquendo, æquiparat ipsi Deo, summosque Deo proprios ipsi adsignat honores „ Tu prædicebas, „ *Cum exaltatus fuero, omnes traham mecum.* Dicas Deo: *Quos* „ *mihi dedisti non perdidi ex iis quenquam.* Excita Domine po- „ tentiam tuam & veni. Tu alter Leo hominum, hominum „ non alter Rex tantum, sed Rex Regum & Orbis terrarum „ Monarcha. Tu duos gladios habes Spiritualem & Tempora- „ lem, vinces quia vicit Leo de tribu Juda „ (c) *Antonius* quoque PUCCIUS Orationem in hoc Concilio habens verba *Psalmi septuagesimi secundi versus undecimi*, ad hunc hominem peccati applicare non est veritus, „ In te uno vero atque legitimo „ Dei & Christi vicario, Propheticum illud debuit rursus im- „ pleri: *Adorabunt eum omnes Reges terræ, omnes gentes servient* „ *ei*, Non ignari Christiani Principes, omnem tibi uni in cœ- „ lo

(a) v. Acta Concil. Lateran. Session. VI. p. 1687. edit. Harduin. in oratione Begnii Episcopi Modrusiensis.

(b) vide Acta ejusd. Concil. Sess. VII. p. 1704. & 1705. item, apud LOESCHER. in Document. Reform. T. 1. p. 546.

(c) Est autem ante omnia notabilis qui in Leonis X. gratiam cusus est nummus, ab altera parte qui Leonis exhibet faciem cum Inscriptione *Leo X. Pontifex Max.* ab aversa verò, Leonis animal, cui de cælo Angelus subministrat coronam, cum Inscriptione: VICIT LEO DE TRI- BU

„ lo & in terra traditam à Domino poteſtatem. (a) „ Novus paraſita, Archiepiſcopus Patracenſis, STEPHANUS ita eundem allocutus fertur: (b) *Omnis poteſtas Tibi data eſt, qui omne dicit, nihil excludit.* Ne jam de abolitione *Sanctionis Pragmaticæ*, quo nomine Legem de Libertatibus Eccleſiæ Gallicanæ adverſus Curiam Romanam ipſa praxi obſervandam, jam Ludovicus IX. Galliarum Rex appellaverat, quicquam dicamus. Erant enim quædam Decreta circa Eccleſiæ in capite & membris reformationem facta in Concilio Baſileenſi A. 1438. quæ eodem tempore ab ipſo Carolo VII. Galliæ Rege, ad quem ea à legatis Concilii illius erant transmiſſa, in congregatione Bituricenſi (c) approbata ſunt non ſolummodò, & confirmata, ſed & in Edicti ſolennioris formam redacta, & ſub nomine ac titulo *Sanctionis Pragmaticæ* promulgata; In his omnes Curiæ Romanæ Exactiones, omnis in conferendis beneficiis Simonia, omne jus collationis Papale, ſub amit-

BU JUDA, quem ex CLAUDII MOLINETI *Hiſtoria ſummor. Pontificum ex nummis* fol. 35. hic exhibemus.

(a) v. Acta cit. Seſſ. IX. p. 1763.

(b) v. Acta cit. Seſſ. X. p. 1789. Præter hæc vero etiam extat Oratio *Chriſtophori Marcelli* Electi Archiepiſcopi Corcyrenſis ad Leon. X. in Theſ. novo Anecdot. Marten & Durand. T. II. fol. 1787. De ſumenda in Turcas provincia, ubi inter alia, *TE*, inquit, *in excelſa hac Pontificatus ſede collocatum tanquam DEUM ALTERUM veneramur.*

(c) v. L'ENFANT Hiſt. de Concile de Baſle T. II. p. 83. 84. DU PIN de Scriptor Eccleſ. Sec. XVI. P. XIII. p. 2. ſeqq.

amittendi beneficii pœna, Prælatis, qui collationem sibi à Papa fierì paterentur, prohibentur. (a) Hæc itaque, tanquam absolutæ Monarchiæ Pontificiæ contraria, per Leonem ita sunt abrogata, atque in eorum locum tum quædam fuerunt substituta *Concordata*, inter Franciscum & Leonem X. inita; quibus tamen, quod tota Ecclesia Gallicana solenniter reclamaverit, Universitates, Parlamenta, Clerus universus, & inprimis Academia Parisiensis, jam in superioribus est monitum; Sordidus denique atque nefandus nummorum corrasor quod fuerit LEO, atque *auri*, *patrio more*, *sitientissimus*, his ipsis verbis PAULUS LANGIUS, (b) Monachus testatur, addens hæc etiam, *nimirum cum Romanorum avaritia*, *Florentinorum accesserit cupiditas*, *aurique sacra fames creverit in immensum*, *crescatque usque modo amor nummi*, *quantum ipsa pecunia crescit*, *saviorque ignibus Ætna ardet amor habendi*, *quemadmodum & Naso inquit*

Creverunt & opes & opum furiosa libido
Quo mage sunt pota plus sitiuntur aqua.

Sed, ut hanc Leonis immanem undiquaque corradendi nummos atque profundendi pariter libidinem, alio comprobemus specimine, necesse non est, quam eo ipso, quod per singularem providentiam divinam toti Reformationis negotio ansam subministravit, atque occasionem præbuit: „ Nam cum alioqui, „ (sunt THUANI (c) verba,) ad omnem licentiam sponte sua fer„ retur, Laurentii Puccii Cardinalis, hominis turbidi, cui ni„ mium tribuebat, impulsu, ut pecuniam ad immensos sum„ tus (d) undique corrogaret, Leo, missis per omnia Christiani

 „ Or-

(a) vid. *Carol.* MOLINÆI tractat. de Monarchia Francorum.
(b) v. *Pauli* LANGII Cygnæi Chronicon Citizense ad A. C. 1513.
(c) vid. THUAN. Histor. L. 1. ad 1515 & 1516. Cap. VIII. p. 18. ed. noviss.
(d) Quod sumtus immodicos faceret Leo, jam observavimus, & extant eorum impensorum exempla, non modo in cognatos, aulicosque & literatos, sed in sororem quoque Magdalenam, quæ *Francisco Cibo* Innocentii VIII. Pontificis spurio (uti loquitur SARPIUS) connubio juncta erat;

„ Orbis regna Diplomatis, omnium delictorum expiationem, „ ac vitam æternam pollicitus est, constituto pretio, quod „ quisque pro peccati gravitate penderet, in eamque rem per „ provincias, quæstores, & æraria ordinavit, quibus additi præ- „ cones, qui tanti beneficii magnitudinem apud populum com- „ mendarent, & orationibus artificiose compositis, propositis- „ que palam libellis rei efficaciam immoderate extollerent. „ Quod licentiose nimis, in Germania præcipue fiebat, ubi vi- „ dere erat, eos qui redimendam pecuniam Romæ à Pontifice „ conduxerant, per lustra & popinas quotidie sine pudore in „ aleæ lusum ususque turpissimos, potestatem extrahendi ani- „ mos defunctorum ex igne expiatorio profundere.„

§. XXXVII. Atque hæc illa detestabilis erat *Indulgentiarum*, vocabulo in Ecclesia Romana recepto, ita dictarum, Nundinatio, quam Pontifices per aliquot retro secula (a) exercuerant, inde

erat; Quin imò in ipsam *Ciborum* familiam, quæ ipsi, cum Alexandri VI. iram effugiens Genuæ viveret, magnam pecuniæ vim mutuò dederat, cui restituendæ magna æris copia conflanda erat: Præterquam quod in extructionem ædificiorum magnificentissimorum multa profuderit, teste PALLAVICINO, atque cumprimis in extructionem Basilicæ D. Petri, quam à Julio II. jam inchoatam splendidissimam atque magnificentissimam perficere allaborabat, qua de re, inter Diplomata Pontificia à P. BEMBO edita, duæ extant ad Raphaelem Urbinatem ipsius Leonis Epistolæ, ex quibus in suam rem quædam profert PALLAVICINUS pag. 5. l. c.

(a) Quid jam olim obtinuerit, ex versibus constat leoninis, qui *Bituri-gibus* in templo cathedrali D. Stephani ad altare Cardinalis antiquo inscripti lapidi exhibentur, & quos Lubecensium Consul D. Herm. Verholdius J. U. D. olim sua manu descriptos tradidit Chemnitio, vid. ej. P. IV. Exam. Concil. Trid. p. 361.

Hic des devote, cœlestibus associo te,
Mentes ægrotæ per munera sunt tibi lotæ
Ergo venitote Gentes à sede remotæ
Qui datis estote certi de divite dote
Te precor, accelera, spargas hic, dum potes certa
Et sic revera secure cœlica spera.
O si tu scires, quantum data prosit ibi res,
Tu juxta vires donares, quod dare quires.

Te

inde scilicet à Seculo XI. quando primum equidem sub Alexandro II. certas visitantibus Ecclesias, indulgentia pœnitentiæ concessa fuit, (a) quam Urbanus II. & successores illius aut proficiscentibus contra Turcas, aut impensas in bella sacra suppeditantibus largiti fuerunt, veluti sub hoc obtentu immanes abhinc pecuniarum exactiones sunt factæ, (b) quæ maximam partem in longe alios usus erogabantur.

His enim vestigiis & decessorum, cumprimis Alexandri VI. (c) & Julii II. (d) insistens, & cum ceteroquin acquirendi artem haud

 satis

Te miser à pœna dum tempus habes aliena,
Ut tibi sit pœnæ venia, sit aperta crumena.
Consors cœlestis fabricæ, qui porrigit, est is,
Crede mihi crede cœli donaberis æde.
Nam pro mercede Christo dices mihi cede.
Hic datur exponi Paradisus venditioni
Currant ergo boni rapientes culmina throni,
Vis retinere forum, mihi tendas pauca obolorum
Pro summa quorum reserabitur aula Polorum
Hic si large des, in Cœlo sit tua sedes:
Qui serit hic parce, parce comprendet in arce,
Cur tardas? Tantum nummi mihi des aliquantum,
Pro solo nummo, gaudebis in æthere summo.

(a) De Origine Indulgentiarum memorabilia *Polydori* VIRGILII de rerum inventoribus sunt verba apud HOTTINGERUM Sec. XVI. P. II. p. 187. Conf. P. SARPIUS in Hist. Concil. Trid. p. 4.

(b) Extat Cel. MUHLII Disquisitio prolusoria sub hoc titulo: *Quantum & reipublicæ & ecclesiæ Indulgentiæ nocuerint, quamque verè ac merito, cum Reformationi Evangelicæ, tum schismati in Occidente enato causam ac occasionem suppeditarint*; quam M. Lutheri Propositionibus pro Declaratione Virtutis Indulgentiarum & ejusdem Resolutionibus Disputationum de Indulgentiarum Virtute Hamb. 1717. 8. à se editis præmisit.

(c) De *Alexandri* VI. Indulgentiis & Indulgentiarum bulla à monacho Ulmensi impudentissimis encomiis celebratis v. SECKENDORF H. R. L. 1. p. 9. Lit. c.

(d) de *Julii* II. Indulgentiis vid. COCHLÆUS de Actis & scriptis Lutheri pag. 3. PALLAVIC. in Hist. Concil. Triden. lib. 1. cap. 2. num. 7. it. KAPP. in Collectione diplomatum ad Indulgentias spectantium p. 18. seqq. & in diss. de Quæstoribus quibusdam Indulgentiarum p. 21. 22. 23.

satis per se calleret, Puccii consilio morem gerens Leo nefandum in modum ita non forum solummodo aperuit Indulgentiarum, missis quaquavorsum qui venalia illa Diplomata ferrent, & pecuniis corradendis præficerentur, sed &, quod omnem excedere fidem videri posset, ut ipsæ Indulgentiæ & earum nundinatio, hasta veluti (a) subjicerentur, harum publicandarum potestate facta, iis, qui eas plurimo licitarentur, pudendo certe consilio effecit ipse Nundinator scelestissimus.

§. XXXVIII. Neque vero unius generis indulgentiæ à Leone X. erogatæ fuerunt. Ut jam non de *Laurentii Campegii* Cardinalis Commissariatu in Anglia vice Pontificis Indulgentias nundinantis, quicquam dicamus, aut de *Francisco Tripontino*, ad partes Alemanniæ Commissario Pontificali, qui emuncta nummis tota fere Germania, Curiam Variscorum se contulit, (b) itemque de *Alexandro de Neronibus*, (c) aliisque, quidquam referamus. Anno enim statim primo (d) Pontificatus sui MDXIII. III. Non. Sept. proficiscentibus ad bellum contra Turcas tam amplas proposuit Indulgentias, ut si quis Protestantium eas recenseret, vix fidem ei ab omnibus habitum iri, sit existimandum. Enimverò quum illas *Odoricus* RAYNALDUS, infensissimus Lutheranorum hostis & calumniator, sine dubio ex MSS. Vaticanis, quæ alias crepat, enarret, nullus dubitationi hac de re locus relinquetur. Ita vero RAYNALDUS (e) de his Indulgentiis testatur. *Et ut in prosecutione tam sancti & necessarii operis ad ejus prosecutionem ipsius Regis Hungariæ non suppeterent facultates, Christi fidelium suffragia sunt plurima necessaria, quo exinde majora animarum suarum commoda adipisci possint*, & eis pro tam salubri bono portas paradisi & perennem gloriam cum sanctis Apo-

(a) Enim verò hoc non diffitetur ipse PALAVICINUS in Histor. Concil. Trid. L. 1. c. 3. p. 5, 6. edit. Latinæ, quamvis inepte factum hoc excuset.

(b) v. KAPP. Differt. de nonnullis quæstoribus Seculo XV. & XVI. c. 1. §. 28. p. 32, 33.

(c) v. SECKENDORF. Hist. Luther. fol. 15.

(d) Conf. KAPP. diss. cit. §. XV. XVI. p. 25. 26. ex quo hæc sunt depromta.

(e) RAYNALD. Annal. Ecclesiast. Tom. XX. ad A. 1513. p. 160.

Apostolis & gloriosis Martyribus reserari, *universis fidelibus eisdem qui ad* &c. plenariam omnium peccatorum suorum cum Altissimo reconciliationem, indulgentiam & remissionem, *qualis per prædecessores nostros dari consuevit*, concedimus pariter & indulgemus, ac eorundem omnium animas, quos in sancta expeditione proficisci contigerit, sanctorum Angelorum consortio in cœlestibus æterna felicitate mansuras perpetuo decernimus aggregandas; (*plura adjecta, qui milites ad sacrum bellum miserint; vel stipem pro opum suarum tenuitate vel amplitudine porrexerint, vel qui in Exercitu Opem locaverint, aut in itinere obierint*) Quis non obstupescit, hac potestate, quam Leo X. sibi arrogavit, portas Paradisi & perennem gloriam reserare, quaque omnium animas consortio Angelorum decrevit aggregandas?

Anno sequenti ad novas Indulgentias in emolumentum reparationis Basilicæ S. Petri in Europa distribuendas prolapsus est Leo, quibus in Coloniensi, Trevirensi, Saltzburgensi, Bisuntinensi, Bremensi & Upsalensi Provinciis, illarumque ac Cameracensi, Tornacensi, Morinensi, Atrebatensi, civitatibus & dioecesibus promulgandis 11. Decembris *Johannem Angelum* ARCIMBOLDUM, I. V. Doctorem, Præpositum de Arcisate Sedis Apostolicæ Protonotarium & Leonis X. Referendarium SS. præfecit; qui, ut majori successu spartam sibi demandatam exornare, & hoc Indulgentiarum negotium in commodum fabricæ Basilicæ promovere posset, in Italia sine dubio statim post susceptam hanc provinciam imprimi jussit 2. plag. in 4. *Avisamenta, Instructiones, & Statuta ad publicandum & exequendum Indulgentias & Facultates pro fabrica Basilica Principis Apostolorum de urbe* &c. quæ ex antiquo Volumine in Bibliotheca Amplissimi Senatus Lipsiensis asservato (a) edidit Vir Cl. *Jo. Erh.* KAPPIUS. Nec suffecit hic Arcimboldi Libellus magnifice licet Indulgentias extollens, verùm, quò felicius in Misnia & Episcopatu Camminensi, hæc animarum nundinatio succederet, ipsius Maximiliani edictum necessarium esse videbatur, quod & Arcimboldus A. 1516. d. 27. Augusti ab Imperatore obti-

(a) Vid. KAPP. Nachlese nutzlicher Reformations-Urkunden Part. III. n. XV. p. 164-217.

obtinuit. (a) Qui etiam mandatum anno 1515. d. 7. Martii promulgatum, quo Indulgentiarum pecuniæ à Dominicanis ad Monasterium eorum Augustanum ædificandum collectæ detentæ, & Indulgentiæ ipsæ prohibitæ erant, d. 13. Aprilis ejusdem anni revocaverat. (b) Usus verò est Arcimboldus in Germania (antequam Septentrionales Regiones adiret) agyrta callidissimo *Johanne* TEZELIO (c) & *Jacobo* DOCKENSPOELL, (d) subcommissariis; Quando ipse ARCIMBOLDUS (e) ad Balthici literis urbes est profectus, atque immensam vim pecuniæ ex Saxonia collectam, Lubecæ partim luxu prodegit, partim per mercatores Coloniam & inde Venetias transscripsit.

§. XXXIX. Sed, jam anno 1515. novos quoque Leo X. constituerat Indulgentiarum commissarios, ALBERTUM (f) nempe Sanctarum Magdeburgensis Ecclesiæ & Moguntinensis sedis Archiepiscopum, Primatem & Sacri Romani Imperii in Germania Archicancellarium (g) una cum *Guardiano* Fratrum Ordinis minorum de Observantia conventus Moguntini, & *Christophorum de Forli* seu *Forolivio* Titul. S. Mariæ in Ara

(a) Vid. LOESCHER. Acta & Docum. Reform. T. I. p. 387. TENZEL. in Histor. Reform. p. 102. HOTTINGER in Primit. Heidelbergens., qui hujus mandati nobis exhibet exemplum, quod exinde depromtum inter documenta Num. VIII. exhibemus.

(b) Vid. CYPRIAN. Præfat. ad F. Myconii Histor. Reform p. 12. qui ipsum hoc quoque posterius nobis mandatum, quo prius illud, de quo deinceps, revocatur, communicavit.

(c) Uti sic Cl. KAPPIUS in libro cui tit. schauplatz des Tezelischen ablas Krams pag. 23. &seqq. ejusmodi diploma indulgentiarum Arcimboldi à *Joh. Tezelio* subcommissario subscriptum nobis exhibet.

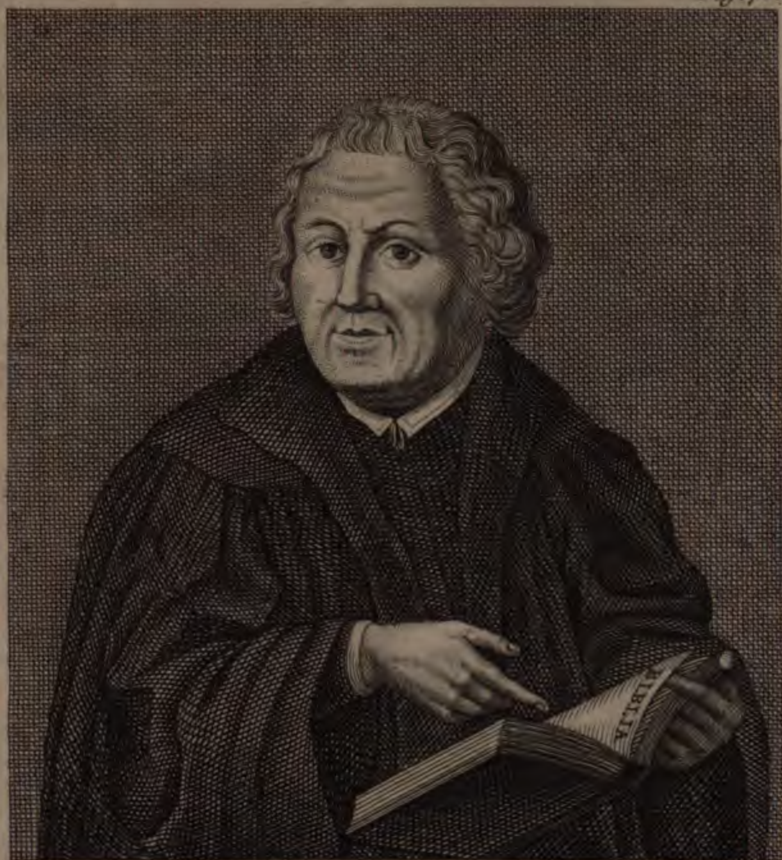
(d) vid. Taxa Cancellar. Apostolicæ Sylvæ Duc. in 8. impress. p 68. ubi exemplum Indulgentiarum Arcimboldi ab ejus subcommissario Dockenspoellio subsignatum & notis illustratum exhibetur.

(e) Verba sunt CHYTRÆI in Saxonia L. VII. p. 217. Cæterum de ipso *Arcimboldo* Legato Pontificio, Reformationis Evangelicæ in Suecia occasione, extat singularis HARTMANNI Disputatio.

(f) De hoc *Alberto Moguntino*, & quid in eo desideraverit Lutherus, tribus verbis exponit SECKENDORF. L. I. §. VI. p. 12. n. 2. conf. quæ de eo observata sunt in Miscell. Groning. Tom. II. pag. 253. seq.

(g) vid. KAPPII Diss. cit. p. 30. 31. cujus hæc sunt verba.

Pag. 78.

MARTINUS LUTHERUS NAT: 1483. DENAT: 1546.

Lutherus decimum confecit strage Leonem
De clava noli quærere penna fuit.

Ara Cæli Presbyterum Cardinalem, ac totius ordinis Magiſtrum Generalem ſuper 25 provinciis in Bulla numeratis, & ſub quibus etiam tota Italia, Sicilia, Corſica, Creta, Cyprus, Rhodus usque ad Hieroſolymam, Dalmatia, Croatia, Bosnia, Hungaria, Auſtria, Bohemia, Polonia, ac inſulæ maris mediterranei, continentur, illum quidem ultima Martii, hunc vero VII. menſis Auguſti. (a)

Quod ad hanc *Forlivii* nundinationem attinet, pro cujus purpura Franciſcanorum ordini triginta millia florenorum exſolvenda erant, in illa circumferenda *F. Bernhardini* SAMSONIS de Mediolano, Ordinis Minorum Regularis obſervantiæ opera uſus eſt, qui hanc mercaturam tanta impudentia apud Helvetios exercuit, ut dubium fere ſit, cujus cucullionis *Tetzelii* in Germania, an *Samſonis* in Helvetia major fuerit impietas, avaritia, impoſtura. (b)

Quicquid ſit, Alberto Archiepiſcopo Moguntino, nec non Guardiano fratrum ordinis Minorum de obſervantia conventus Moguntini, cum hoc indulgentiarum negotium eſſet commiſſum, hi de novo, communi equidem nomine, ſed ita ut cum Guardianus huic negotio ſe ſubduxiſſet, ſolus *Albertus* hanc rem, ſed titulo tamen communi, ut ex Actis patet, ageret, ſubdelegerunt *Dominicanos*, cum primum *Franciſcanos*, teſte Myconio, ei admovere negotio voluiſſent, ſed qui ob invidiam facti id à ſe amoliebantur, (c) & ex illis ſibi conſtituebant Subcommiſſarium, procul dubio, tum ex commendatione Arcimboldi, cujus antehac is fuerat Subcommiſſarius, ſed qui nunc Septentrionales Regiones, Daniam & Sueciam adierat, tum ex communi fama ſibi jam notiſſimum, tum verò etiam, quod is ipſe ſuam illi operam ac ſtudium offerret, *Johannem* TETZELIUM Agyrtam callidiſſimum, atque in his procurandis & venundandis verſatiſſimum atque celebratiſſimum, (d) edito ſtatim ſingulari

(a) Utriusque negotii annum & diem PALLAVICINUS in Hiſtor. Conſil. Tridentini indicavit.

(b) Teſte *Friderico* MYCONIO in Hiſtoria Reformationis p. 18.

(c) vid. SECKENDORF l. c. p. 17.

(d) v. MYCON. Hiſt. Reform. c. 3. p. 19. Is enim jam inde ab A. 1504.

lari Libello, ſub Titulo *Inſtructionis Summaria pro Sub-commiſſariis* &c. (a) cujus libelli, quo amplior deductio continebatur ipſius Bullæ Papalis Septemviro conceſſæ editionem, quod ipſe Tezelius Archiepiſcopo omnibus modis tanquam rem huic negotio maximopere accommodatam ſuaſerit ac perſuaverit, credere fas eſt. Atque hic eſt ille libellus, cui Lutheri quamplurimæ Theſes diſputationis primæ erant oppoſitæ, cujusque ipſe Lutherus in *Literis* prid. Kalendas Novembres A. 1517. eo ipſo die, quo theſes ſuas is ventilandas propoſuerat, ad Albertum Moguntinum datis mentionem facit; (b) cujus etiam deinceps A. 1541. meminit in *Apologia adverſus Henricum Ducem* Brunsvicenſem; Ab hoc autem libello alium libellum itidem tum temporis editum eſſe novimus, ſub tit. *Inſtructionis Sacerdotum* (c) &c. quo ſuperioris libelli, ſive *Inſtructionis ſubcommiſſariorum* brevis conſpectus ſub forma trium Concionum exhibebatur, & cujus ipſum *Tezelium* authorem fuiſſe, ſunt, qui credant, quamvis alii, utrumque hunc libellum Romæ conceptum eſſe veroſimilius ſuſpicentur. His libellis, ex quibus etiam nunc horri-

A. 1504. variis in locis, hanc emungendi argento homines artem exercuerat, & impudentiæ erat incredibilis, uti ex ejus Vita à *Jo.* HECHTIO deſcripta apparet.

(a) Quem Libellum, cum is antehac jam cenſeretur deperditus, tandem ſingulari cura in lucem extractum ex Bibliotheca Ampliſſimi Senatus Lipſienſis edidit Cl. KAPPIUS in tractatu, cui tit. *Sammlung einiger zum Päbſtlichen ablaß &c. gehöriger Schriften*. Leipſig. 1721. pag. 93-286. Eſt verò hic ejus titulus: *Inſtructio Summaria pro Subcommiſſariis: penitentiariis & Confeſſoribus: in executionem gratie pleniſſimarum indulgentiarum: ac aliarum pleniſſimarum facultatum in favorem Baſilice principis Apoſtolorum de urbe: per Sanctiſſimum Dominum noſtrum Papam Leonem Decimum modernum in forma Jubilei largiſſime conceſſarum ſub deputandis & ordinandis.* Uti eundem ob rei memoriam inter documenta huic Operi ſubnexa conſpiciet Lector, Num IX.

(b) Scribendo: „ Accedit ad hæc, Reverendiſſime Pater in Domino, „ quod in inſtructione illa Commiſſariorum ſub tuæ Paternitatis nomine „ edita &c. „

(c) Cujus Libelli excerptum nobis dedit Cl. H. v. d. HARDT in *Hiſtor. Literar. Reform.* Part. IV. fol. 14. ſeqq. & longè accuratius Cl. KAPPIUS in lib. cui tit. *Schauplatz des Tetzlichen Ablaskrams*. pag. 40-60.

horribiles Quæstorum Indulgentiarum excessus cognoscuntur, incitatus & innixus A. 1517. *Tezelius*, inter eos subcommissarios fax & tuba, suas Indulgentias tanquam venales merces populo Christiano in Saxonia, Misnia & circumjacentibus locis tanta cum loquacitate, tot artibus, fictionibus & imposturis obtrudere est conatus, ut ipsam quoque superaverit impudentiam.

§. XL. Erat ipse *Johannes* TEZELIUS Misnensis ab initio hujus seculi in nundinatione hac occupatissimus, & A. 1509. à Thoma Cajetano jam Inquisitor hæreticæ pravitatis institutus (b) homo scelestus, quemque ob adulterii crimen capitis aliquando damnaverat Maximilianus, atque ut Oeniponte (Inspruk) in flumen præceps daretur jusserat, (c) quem tamen malo, dubium, an bono Saxoniæ fato, precibus suis Fridericus Saxo liberavit.

Is itaque cum sociis suis, nam & ipse, (quem ceterorum antesignanum, titulo ad decipiendum incautos, terrendum verò prudentiores composito, *Commissarii Apostolici & hæreticæ pravitatis inquisitoris specialis*, constituerat Moguntinus) de novo sibi Subcommissarium elegit, Dominicanum Monachum nomine *Bartholomæum*, (d) & alium *Hermannum Bereboem* (e) hanc Indulgentiarum mercaturam strenue pariter ac impudenter exercuit, effectum earum supra modum extollens, & promittens pro nummis, gravissimorum peccatorum, nec præteritorum tantùm, sed etiam futurorum, si quis vel virginem Deiparam (f) violavisset, remissionem à pœnis purgatorii,

L Ex

(a) vid. KAPP. Sammlung zum Ablass &c. p. 104. 105.

(b) Quod enarrat *Vincentius Maria Fontana* in Monumentis Dominicanis p. 409. libro rarissimo, apud *Kapp*. Nachlese zur Reform. Urkunden P. III. p. 221.

(c) v. *Joh.* HECHTIUS in Vita Tezelii p. 21. SECKENDORF. Hist. Luth. L. I. §. VII. in addit. p. 16. SLEIDAN. Lib. 13. p. m. 222.

(d) v. VEIELIUS in Hist. Reform. ex Georgio Anhaltino p. 194.

(e) v. LOESCHER. Act. & Docum. P. I. p. 393. & Seckendorf. fol. 15. a.

(f) Notum est, quam ipse LUTHERUS in *Thesibus Indulgentiariis primis* id ipsi exprobraverit, & quam is in Ep. ad *Albertum Mogunt.* id commemoraverit, vid. Epist. Luth. Tom. I. p. 38. uti SERPILII singularis extat

Ex ejus Indulgentiarum libellis (a) certe apparet, quam plenis buccis affirmaverit afturco, ſe abſolvere hominem, qui pecuniam daret, ab omnibus delictis hactenus per eum commiſſis, quantumcunque enormibus, remittere ei omnem pœnam in Purgatorio debitam, & reſtituere eum innocentiæ atque puritati ei, qua erat, quando baptizatus fuit, Ita, ut illi decedenti clauſæ ſint portæ pœnarum, & ſint apertæ januæ Paradiſi deliciarum &c.

Sed & eum tradidiſſe refertur, (b) quod crux rubra in templo poſita ejusdem cum cruce Chriſti eſſet efficaciæ, quod plures ipſe animas per Indulgentias, quam Petrus per conciones ſuas ſalvaverit, quod ad primum nummorum tinnitum manes ex purgatorio in cœlum evolent, quod montes ipſorum Deus, propter Indulgentias, in ſolidas aurifodinas converſurus ſit.

Ne jam varias commemoremus ejus impoſturas, quarum ut conſervarent memoriam (c) optimè fecerunt Majores noſtri, quod eæ res ceteroquin poſteritati futuræ eſſent incredibiles; quanquam non ſemel etiam impudentiſſimæ frontis homo, atque va-

extat Diſquiſitio Hiſtorica, *num calumnia adverſus ſanctiſſimam Dei Matrem Jo. Tezelio cum ratione imputari poſſit?* edita Jen. 1718. 8. quam CYPRIANUS inſeruit *Hilaribus Evangelicis* à ſe editis p. 967. ſeq. conf. Sleidan. Lib. XIII. ad A. 1541. p. m. 222. a.

(a) v. LOESCHER. Act. & Docum. T. I. p. 378. conf. ea quæ ex *Inſtructione Sacerdotum* excerpſit HARDTIUS P. IV. p. 14. ſeq. LOESCHER. T. I. p. 415. & inprimis p. 416. quæ omnem exſuperant fidem.

(b) vid. MYCON. Hiſt. Reform. à Tenzelio edit. p. 14. & quæ ſtatim ad §. XLI. annotabimus, horum autem multa ex Lutheri theſibus n. 35. 28. 33. 75. 79. & ſim. colliguntur.

(c) Huc illud quod ex *Sacco* in concione funebri *Levini Schulenburgii* de Monacho Franciſcano Magdeburgenſi, qui Deum dixerat peccata gratis remittere, non inſtitorum more vendere, & quem ea propter vel *igni* vel *exilio* adjudicandum dixit Tezelius, refert SCULTETUS p. 16. referri debet, & inprimis quod ex Chronico Zwiccavienſi retulit SECKENDORFIUS p. 25. de *die Juvenalis* &c. conf. CRUS. Annal. Suevic. p. III. p. 516. ſeq. ubi ſingulare enarratur quæſtoris Indulgentiarum *Iſelini*, qui Tezelii præcurſor erat, factum commemoratione dignum.

vaferrimus impoſtor illuſus fuerit, (a) ut lucro, cui inhiaverat fruſtraretur.

§. XLI. De reliquo autem, cum adeò immenſos, hiſtrionica ſua eloquentia indulgentiarum theſauros aperiret, non deerant omnis ordinis homines (tanta erat temporum ignorantia & ſtupiditas) qui accurrerent, imò etiam aliunde ad eum ipſum in oppida pariter ac pagos in quibus nundinas celebrabat confluerent, ſuisque rebus proſpicere ſe ita poſſe crederent, (b) ut nulla vel netrix vel paupercula, quæ non indulgentias aut pro ſe aut pro ſuis redimeret, fermè inveniretur.

(a) Huc pertinet id, quod HECHTIUS commemorat Vit. Tezelii p. 46, 47. nimirum non defuiſſe, qui peridoneam deridendi ejus occaſionem quærerent, quique veteratorem callidum calliditate ſua ſuperare niterentur; „ *In his cumprimis erat* eques aliquis, vel, ut nonnulli „ planius loquuntur, nobili & equeſtri familia ortus, præmium, labore „ dignum pro fraude commodum relaturus. Atque id conſilium ut fe„ licius ſuccederet, conveniendi ejus facultatem ſibi ſumſit, ab eoque, „ numne illius, quod perpetrare animo deſtinaviſſet, criminis veniam „ impetrare poſſet, exploravit. Sibi enim rem eſſe cum homine quo„ dam, mentitus eſt, in quo injuriam ſibi temere illatam, ulciſci vellet „ gravius, ita tamen, ut vitam quidem incolumen, memoriam vero vin„ dictæ acerbioris diutius ſervaret. Non difficilem ſeſe præbuit Tezelius, „ ſed libenter accepit conditionem, ſolutis tamen ante, quos poſtulabat, „ triginta numis imperialibus, id fieri poſſe enunciavit. Nulla nobilis „ ille eques mora temporis, cum perſtaret in ſententia mercator, inter„ poſita, illam pecuniæ ſummam attulit, atque diploma, ipſius ſigno „ Tezelii communitum pro admittendo crimine accepit. At non ita mul„ to poſt hunc ſacerdotem ſacrum ex urbe diſcedentem, explorato per„ opportuno itineris loco, imprudentem inopinantemque aggreſſus eſt, „ atque luculenta pecuniarum copia, quam in urbe agrisque male quæ„ ſitam ſecum tulit, privatum, verberibusque affectum ab ſe demiſit, „ cauſam interferens, illud ipſum eſſe delictum, cujus ſibi paulo ante „ veniam ipſe dediſſet. Quod factum ſuis in finibus accidiſſe, initio qui„ dem indigne Princeps tulit, ſed tamen, cognita rei ſerie, placatus „ iterum fuit, nullamque nobili mulctam, uti quidem commemorant, „ irrogavit. conf. Seckend. l. 1. §. XII. add. 1. p. 25.

(b) Sane quod ſuperſtitionibus ita eſſent omnia oppleta, ut celebris monaſterii Neuhuſani in Vangionibus abbas dixerit, *ſi Lutherus non veniſſet, ſe perſuaſuros fuiſſe populo, ut fœno latrantem ſtomachum placaſſent*, refert SCULTETUS Annal. ad A. 1517.

Erat mirifica hujus hominis, (a) ubi urbem quandam quæstus exercendi, & venales exponendi merces gratia, ingrediebatur, pompa, quippe qui in ipso introitu, Bullam Pontificiam, libro in holosericum vel aureum involucrum compacto impositam sibi præferri solenniter curabat. Obviam præcedebant omnes sacerdotes, monachi, senatus, schola, viri, feminæ, pueri, cum vexillis & tædis, sonabant campana & organa, in medio templo rubra crux erigebatur, (b) appenso Pontificis vexillo, ut, si ita loqui fas sit, vel Deus ipse majori cum gloria atque splendore recipi non potuisset.

Tametsi verò intra unius Alberti, à quo conductus fuerat, fines, qui Archiepiscopatu Magdeburgico & Moguntino itemque Episcopatu Halberstadiensi terminabantur, additis terris & locis Marchionatus Brandenburgici (c) subsistere debuerat, tamen eousque progressus audaciæ est, ut non tantum vicinas regiones invaderet, sed remotiores quoque terras ac nationes adire iterum nihil dubitaret, (præ se ferens procul dubio sibi vel ab ipso Leone X. cui parebant omnia, hanc datam esse potestatem.) (d)

Atque ita in *Saxonicis* maxime *terris* tantoperè desæviit ille injustus nundinatorum furor, ut etiam Princeps Elector, cum cives opibus penitus exhaustos vidisset, curam omnem ac diligentiam adhibere cœperit, ad insatiabilem istam mercandi libidinem tandem aliquando compescendum. Imò, ut JOHANNES VI. *Præsul*

(a) vid. MYCONIUS in Hist. Reform., quæ à Cypriano subjecta est Narrationi Tenzelianæ p. 106. not. Prouti eadem pompa *Arcimboldus* Lubecæ atque alibi receptus fuit, teste *Hermanno* BONNO in Chronico Lubecensi MSS. apud LOESCHER. in Actis & Docum. T. 1. p. 378, 379.

(b) De qua *rubra cruce* cum insignibus Pontificis in templis suspensa vele recta, affirmabat, quod modò vidimus, Tezelius, quod *ea ejusdem cum cruce Christi esset efficacia*: v. LUTHERI Apolog. adv. Henricum Brunsvicensem apud Seckendorf. L. 1. p. 16. quæ verba deinceps à nobis adducentur.

(c) vid. Diploma Alberti ex *Paulo* SEIDELIO quod HECHTIUS exhibet p. 38, 39, 40. & ipsum Tezelianum diploma. ibid. p. 43, 44. ex quibus fines quos continere oportuit quæstores Pontificios cognoscuntur.

(d) vid. LOESCHER Act. & Docum. T. 1. p. 383. qui à Leone X. TEZELIO concessionem eam datam fuisse comprobat.

Præsul Misnensis (a) ex nobilissima Salhusiorum familia oriundus circulatores nomine & authoritate Antistitis Magdeburgici emissos, jam antehac suæ dioeceseos aditu prohibuerit, hominumque pecunias in cistam, ad quam recludendam nemo clavem possideret deponentium, impudentiam acrius reprehenderit, & summas seculi superstitiones gravius notarit. Est is, qui, præter alios Christianum *Baumgartnerum* Norinbergensem, pecunias itidem contra Russorum gentem, quæ Livoniam invaserat, colligentem, intercludere ingressu ausus fuit, quique, cum ille contra, factum hoc censura pontificia dignum, judicasset, atque excommunicationis sententiam in ipsum Præsulem tulisset, fortiter hoc ipsum ad Pontificem Romanum delatum, magno sumtuum impendio defendit. Quid? quod eundem præsulem, cognito Tezelii furore, non solum fassum fuisse, tradat ex Chytræo SCULTETUS, (b) se Sacra Biblia legentem, Religionem à præsenti valde dissimilem invenire, sed & paulo ante quam è vita excessit prædixisse: *Hunc fore institorem indulgentiarum ultimum, quod nimia ipsius & intoleranda esset impudentia.* Nec mirum, quod & alii, se huic circumscriptori impudentissimo & ejus sociis, qui corrasam pecuniam ut plurimum in tabernis alea vino & venere dilapidabant, opponerent, sive inter principes (c) qui tantum pecuniæ ex Germania efferri ægre ferebant, sive inter præsules & clericos, (d) qui, ubi nondum om-

(a) vid. FABRIC. rer. Saxonicar. L. VII. p. 846. CHYTR. Saxon. L. II. fol. 55. SECKENDORF. pag. 256. HECHTIUS p. 43--46.

(b) CHYTRÆI Saxon. L. II. p. 50. SCULTET. Annal. p. 16.

(c) Extat sane ipsius Maximil. edictum A. 1515. datum, quo is Memmingensibus, ne à familiæ Dominicanæ monachis indulgentiarum mangonibus loculos sibi emungi paterentur, prohibet quod SCHELHORN inseruit Amœn. Literar. Tom. VI. p. 312. ex quo illud huic Operi inter documenta N. VIII. inseretur. Quanquam, uti jam §. XXXVIII. dictum est, hoc ipsum Imperator eodem adhuc anno revocaverit.

(d) *Sebastianus* certe *Erfordiensis* & *Jo. Rus* Rostochiensis, itemque *Ludolfus Castricus* Magdeburgensis se aperte indulgentiis opponebant, & *Conradus Kraft* Ulmensis ipsam Tezelii personam est aggressus, dicendo: *Es ist ein Lockvogel aufgestanden, der euch das geld gerne aus dem beutel schwätzen wolte, glaubet demselben nicht, liebe freunde, Christus allein ist*

nem decoxerant fidem, aut ejurarant conſcientiam, tot veræ pœnitentiæ impedimenta objici ægre ferebant. Cum alii è contrario, vel per ipſos hos impetuoſos horum turbonum clamores ad veritatem fuerint revocati, inter quos Annebergæ *Fridericus* (a) MYCONIUS, Lipſiæ *Johannes* HELTUS, *Joachimus* CAMERARIUS, aliique connumerantur. Nec aliter fieri poterat, quam ut Viri graves & rerum periti, vel prorſus, quæ talibus firmabatur fulcris, aſpernarentur religionem, vel in ipſa his impoſturis inimica veritate tanto ſtabilirentur magis, cum jam inde à longo tempore in Indulgentiarum Pontificiarum Quæſtores pronunciaviſſent Viri Docti. Certe DECEMBRIUM, (b) egregium Seculi xv. Criticum & Oratorem Mediolanenſem, accepimus impoſtoribus annumerare præcones ex aliena provincia venientes, & bullatas Literas magno populi concurſu præ ſe ferentes, qui omnium animas delictis & pœnis abſolutis ad cœlorum regna ſe transmiſſuras eſſe perſuaderent, cum prius è ſtolida plebe pecuniam ſint emuncturi. Quid WESSELUS Groninganus de iis ſenſerit, luculentum in modum ex Ejus Epiſtolis, quæ ejus Opuſculis leguntur ſubjectæ, conſpici poteſt. Et ſunt cumprimis memorabilia ejus Verba in Epiſt. ad Jacobum Hoek decanum Naaldwycenſem: (c) *Neque parum horrori mihi eſt verbum tuum illud, quo mones, quod magis quam pro ratione mihi eſſe debeat auctoritas Papa. Numquid Pariſienſi Facultati Theologica non dico ratione majus fuit, imò nunquid fuit pro ratione Clementis auctoritas, quando temeritatem illam An-*

unſer Ablas und verſühnopfer, ſo vor unſer ſünde gnug gethan und bezahlt. Et extat ipſius TEZELII ad *Johannem Ruellium* Epiſtola à SCHELHORNIO Amœn. Lit. Tom. III. p. 243. inſerta, ex qua conſtat, jam ante tempus, quo Lutherus theſes ſuas publicavit, fuiſſe in ipſa Lutheri patria *Iſlebia*, qui Tezelii mores & arrogantiam, quæ vel ex ipſa illa pellucet epiſtola, ægrè ferebant.

(a) vid. SECKENDORF. L. I. p. 179. & LOESCHER. T. I. p. 405-409. itemque *Chr.* WEIS. in Vita Myconii Lipſ. 1739. edita.

(b) vid. DECEMBR. Politiæ Literariæ L. I cap. 4. apud HEUMANN. in Luth. Apocalyptico. p. 34, 35.

(c) vid. WESSEL. Opuſcul. p. m. 892.

Angelis in cœlo præcipientem reprehenderunt & correxerunt? quando cruce signatis ad eorum vota tres vel quatuor animas ex purgatorio, quas vellent, elargiebatur. Item, quando indulgentias à pœna & culpa publicabat. Horum tamen errorum hodie bulla plumbata reperiuntur. Quid *Facultas* PARISIENSIS de Indulgentiis senserit, ex ejus decreto (a) liquet, quo pronunciat, „ illam sententiam, quo asseritur animas ex purgatorio volare in Paradisum soluto nundinatoribus nummo, esse *falsam*, scandalosam, suffragiorum pro defunctis substractivam, tenorem Bullæ cruciatæ excedentem, & si fuerit prædicata, temerarie assertam fuisse, & pro conscientiarum quietatione revocandam. „

XLII. Inter reliquos autem in Saxonia Septemvirali, sive, Electorali, qui illum hominum ad Indulgentias, instinctu pudendo prorsus atque incredibili concursum ægerrime ferrent, erat quoque MARTINUS LUTHERUS Saxo Islebius, (b) Monachus Augustinianus, Theologiæ Doctor. Witebergensis, qui in monasterio suo homines monere cœpit: *Agerent prudenter, neque merces istas, Juterboci, (oppido Wittemberga vicino) à Tecelio expositas tanti emerent, præstare facultatibus suis sublevare pauperes, quam incertam gratiam certa pecunia redimere.*

Atque hæc PRIMA fuit immutandæ atque à scoriis repurgandæ Religionis Pontificiæ occasio, quam ut uberius illustremus necesse est.

Certè dubitari nequit, quin Lutherus, qui jam in ipsa Juventute, pio satis, pro temporum illorum ratione, consilio, studio Juris, cui incumbebat, renuntiaverat, atque ad Sacra se receperat studia, votoque, (quod consternatus fulmine & violenta per illud commilitonis morte A. 1505. susceperat,) obstrictus, invito licet parente, se ad collegium monachorum ordinis Augustiniani quod Erfordiæ (ubi jam A. 1503. Magister artium anno ætatis vigesimo fuerat renunciatus,) erat, contulerat, conscientiæ stimulis actus hanc gravem prorsus ac difficilem susceperit causam.

Erat

(a) v. Caroli du PLESSIS D'ARGENTRE Collect. Judiciorum de novis erroribus T. I. P. II. p. 385. unde hoc Judicium inter Documenta Num. X. retulimus.

(b) v. MATHESIUM in Vita Lutheri & ex eo Scultet. p. 6.

Erat is usus antehac in schola Isenacensi, per triennium praeceptore Viro Docto, & prouti illa ferebat aetas, Philosopho JODOCO *Isenacensi*, (a) atque ab eo Philosophiae equidem Scholasticae erat innutritus, ut simul tamen etiam addisceret, in rebus fidei solis Libris Canonicis S. Scripturae, (quos tamen Lutherus Erfordiae prima vice integros vidisse (b) dicitur,) fidem habendam esse. Fuit is deinceps A. 1507. sacerdotio initiatus, cui satis strenue quod invigilaverit, vel hostes ejus non diffitentur. (c) Erat jam ipse, cum inde ab A. 1508. Witebergae versaretur, ibique Aristotelis Logicam & Physicam in Augustinensium monasterio publicè doceret, A. 1509. conquestus in Epistola (d) ad Braunium, *violentum sibi esse studium Philosophiae, quam lubentissimè cum Theologia mutaturus esset, eâ nempe, quae nucleum nucis & medullam*

(a) Edidit is *Jodocus* A. 1517. *Summam Philosophiae naturalis*, cui EOBANUS HESSUS hoc praefixit elogium.

Garrula stelliferum mirari desinat orbem
  Fama Syracusium composuisse Senem.
Vulcani clypeos, Asiam Europamque ferentes
  Afferat, invenit fabula prisca fidem
Quandoquidem exiguo naturae summa libello
  Tam bene composita est docte Jodoce tibi.

(b) v. GOETZ Emend. Sacr. per Lutherum p. 23.

(c) Sunt *Casp.* ULENBERGII de Vita Lutheri p. 8. verba memorabilia: *Caeterum ab eo tempore, quo Sacerdotio perfungi coepit, quotidie fere sanctissimum Missae sacrificium offerre consuevit: donec tandem in Novo Testamento nec sacerdotium nec sacrificium externum esse*, per Satanam *rationibus quibusdam sibi passus est persuaderi.*

(d) vid. Ep. Luther. L. 1 ep. 2. p. 3. & 4. Et quanti is aestimaverit Aristotelis nugas, quas perdita sui seculi studia appellat ex Epist. ad Joh. Langum data A. 1516. (vid. p. 10. Ep. L. 1.) apparet: ubi: *Nihil ita ardet animus, quam histrionem illum, qui tam vere Graeca larva Ecclesiam lusit, multis revelare, ignominiamque ejus cunctis ostendere. Habeo in manibus commentariolos in primum physicorum, quibus fabulam Aristei denuo agere statui, in meum istum Prothea, illusorem vaferrimum ingeniorum, ita ut nisi caro fuisset Aristoteles, vere eum Diabolum fuisse non puderet asserere, Pars crucis meae vel maxima est, quod videre cogor Fratrum optima ingenia bonis studiis nata, in istis coenis vitam agere & operam perdere.*

lam tritici & ossium scrutaretur. Romam missus (a) A. 1510. jam profanam multorum ibidem sacra administrandi rationem vidit & notavit, quos, dum hostiam consecrabant hæc verba demurmurasse audiverat: *Panis es & panis manebis*, quique ipsum, quod non celeriter satis sacram missam celebraret, maledictis incessere non verebantur.

Cum Theologiæ deinceps in Auditorio Witebergensi Professio ipsi demandata esset, ipseque A. 1512. Theologiæ Doctor per *Andr. Bodenst. Carolostadium* esset renunciatus, ante omnia Epistolas Paulinas enarraverat, quas cum Augustino sedulo evolvens exinde didicerat genuinam de *Justificatione gratuita* (b) *per fidem* & de *Servo arbitrio* doctrinam, quam utramvis abinde strenuè pariter atque constanter est tuitus, ut eum redivivæ Theologiæ merito appellemus Patrem.

Scripserat jam A. 1516. ad amicos, inter alia, hunc in modum. (c) *Theologia nostra & S. Augustinus prospere procedunt & regnant in nostra universitate Deo operante. Aristoteles descendit paulatim, inclinatus ad ruinam prope futuram sempiternam.* Quin imo etiam publicam *de libero arbitrio* Disputationem jam hoc ipso anno 1516. conscripserat Lutherus, in qua, cum videret, doctrinam ejus temporis non esse sobriam ac sanam, nec cum verbo divino congruen-

M

(a) Extat de *hac Profectione Lutheri in Urbem Romam* narratio DRESSERI, hodie rarò obvia:

(b) Sunt memorabilia ejus A. 1516. ad Ge. Spalatinum Ep. L. 1. ep. 20. p. 27. b. scripta verba, in quibus Erasmo obviam it, atque ita inter alia: *Nequaquam igitur*, infit, *Justitia Legis seu factorum tantum est in cerimoniis, sed rectius etiam in universi Decalogi factis. Quæ quando fiunt extra fidem Christi, etiamsi faciant, Fabricios, Regulos, & plane integerrimos viros apud hominem:* non *tamen plus sapiunt justitiam, quam sorba ficum. Non enim ut Aristoteles putat, justa agendò justi efficimur, nisi simulatione: Sed justi* (ut sic dixerim) *fiendo & essendo, operamur justa: prius necesse est, personam esse mutatam, deinde opera, prior placet Abel, quam munera ejus.* Sic itidem in Ep. ad Jo. Langum Ep. L. 1. ep. 25. p. 34. *Video* inquit, *quod non ideo quis sit Christianum vere sapiens, quia Græcus sit & Hebræus, quando & beatus Hieronymus quinque Linguis monoglosson Augustinum non adæquavit, licet Erasmo aliter sit longe visum. Sed aliud est judicium ejus, qui arbitrio hominis nonnihil tribuit, aliud ejus, qui præter gratiam nihil novit.*

(c) v. Lutheri Ep. L. 1. ep. 27. p. 35. a.

gruentem, (a) *Voluntatem hominis sine* Numinis *gratia* tantum ad *peccata* propendere & *liberam* ideò dici *non* posse, evincit. (b)

§. XLIII. Atque inter hæc ea, quæ de Indulgentiis ubivis spargebantur, acciderunt, accedente occasione quadam proxima, sed quæ maximi prorsus est momenti, tametsi ab omnibus quoque non observata: Quod scilicet A. 1517. quidam, peccata sua Luthero solenniter confessi, licet criminum atrocium sibi conscii, injunctas à Luthero, pro more seculi, pœnitentias recusarent, eo obtentu, se diplomatibus indulgentiarum esse munitos. (c) His etenim, spreta quam allegabant exceptione, absolutionem denegabat Lutherus, sicque pœnitentiam inter ea eximiè referebat, quibus conscientia constricti tenemur & à quibus nulla humana quenquam liberare poterat Indulgentia.

Hi verò, apud Tezelium, qui in vicino Juterbocensi oppido concionabatur, haud leviter questi, ita eum irritaverunt hominem, ut mirum in modum in contemtores Pontificii beneficii & juris debaccharetur, & inquisitionis, quæ Dominicanis contra hæreticos demandata erat, rigorem minaretur, aliquoties etiam ad incutiendum terrorem rogum in foro instrui juberet.

Atque hæc res Lutheri fervidum ceteroquin fervidius inflammavit animum, ulterius ea quæ proposuerat prosequendi atque efficacius tuendi, unde literas omnium primo exarandas judicabat ad ipsum, cujus authoritate fiebat hæc nundinatio curæ suæ pastorali invisa adeò, Albertum Moguntinum, itemque ad Hieronymum Episcopum (d) Brandeburgensem tanquam tractus Wittebergensis Ordinarium, & forte etiam ad Episcopum Merseburgensem, uti hi pro munere suo vellent injustam reprimere institoris mercandi libidinem, propterea quod verendum esset

(a) Vid. v. SEELEN Strom. Luth. p. 185.

(b) Quemadmodum Lutherus antequam è Papismo plane egrederetur in multis cœperit sapere, peculiari disputatione à *Jo. Gottl.* MOLLERO est evictum.

(c) vid. *Frid.* MYCON. Histor. Reform. à Tenzelio edit. & ex eo SECKENDORF. L. 1. §. VII. p. 17. b.

(d) Hujus Hieronymi Antistitis Brandenburgensis Vitam exponit M. HANKIUS de Silesiis indigenis eruditis Cap. 64. p. 191. conf. *Kapp.* in Collect. rer. ad Indulgent. p. 386. seqq.

esset alioquin, ne gravius aliquod inde incommodum oriretur. Simul verò etiam è re esse judicabat, publice ut affigerentur *Theses adversus hanc turpissimam Nundinationem* xcv. quas in hac causa *omnium primas*, pridie Kalendas Novembres A. 1517. affixas novimus. (a) Quibus statim quod fuerint additæ Conciones à Luthero adversus Ecclesiæ Romanæ abusus habitæ, notari debet, una cum Sermone *de Indulgentiis*, quem Lingua Germanica eodem tempore publicabat. (b)

§. XLIV. Totam hanc causam ipso Luthero melius nemo enarraverit: Ita verò is, in acerrima *adversus Henricum Brunsvicensem* A. 1541. edita *Apologia* (c) Accidit, inquit, anno 1517. „ Monachum Dominicanum Johannem Tezelium, clamatorem „ insignem, Indulgentias prædicare, & pecunia ut poterat ven„ dere. Hunc Fridericus Elector Oeniponte à pœna submer„ sionis à Maximiliano I. illi decreta liberaverat; neque id ne„ gare Tezelius est ausus, cum id Wittebergenses atrociter cri„ minanti, Principis jussu objicerent. Illo tempore in cœno„ bio Wittenbergensi concionator & Doctor eram, vigens an„ nis, & recens quasi ex officina scholæ, multumque fervidus „ & alacer in Scripturis. Cum igitur vulgus magno numero „ Wittenberga in oppida, Jutterbock, Servestam & alia excur„ reret, ego verò (ita me Christus Servator meus salvet!) ne„ scirem, quid essent illæ indulgentiæ, neque magis id scirent „ alii, placide concionari cæperam, esse, quæ rectius fierent, „ quam excursiones illæ ad indulgentias adipiscendas: idem in „ templo arcis pro concione jam antea innueram, malam à Fri„ derico Electore (nam & hic speciales pro Ecclesia illa indul-

M 2 „ gen-

(a) Has Theses (quas huic Operi subnecti Num. xi curavimus) *Documentis Reformationis* Tom. 1. p. 439. seq. inseruit V. E. LOESCHERUS, easdemque de novo Latine & Germanice accuratissime edendas curavit Cl. KAPPIUS in libro cui tit. *Schauplatz des Tetzelischen Ablaßkrams.* pag. 77-107.

(b) vid. LOESCHER. Act. & Docum. Reform. T. 1. p. 469. seq. quanquam Cl. KAPPIUS in Collect. Indulgent. p. 303. & 304. dubitat, num is *sermo* tum jam fuerit editus, quippe cum omnia Exemplaria præ se ferant, annum sequentum 1518. aliaque sint quæ obstent, quo minus tum jam illum Sermonem prodiisse credi possit.

(c) apud SECKENDORF. Histor. Lutheranismi L. 1. p. 16. 4.

„ gentias dudum impetraverat) gratiam reportans, quia mul- „ tum æstimabat Ecclesiam illam à se fundatam. Sinebam ita „ & negligebam omnia, cum ad me perferretur, quanta de In- „ dulgentiis jactaret Tezelius „ Narrat inde vulgata illa de *peccato in B. Virginem* commisso, & quod *crux rubra* cum insignibus Pontificis in templis suspensa, ejusdem *cum cruce Christi efficacia* esset, quod plures animas salvasset per indulgentias suas, quam S. Petrus concionando, item de celerrima animarum ex purgatorio liberatione, quando *nummus tinniret*, & quod gratia Indulgentiarum eadem esset, ac gratia, qua homo cum Deo conciliatur, nec pœnitentia vel contritio necessaria esset, & quod pro futuris etiam peccatis venia daretur, & alia id genus, solius pecuniæ comparandæ causa instituta. *Nesciebam tamen*, pergit, *cujus usibus cederet pecunia, sed interim libellus edebatur sub Insignibus Magdeburgensis Archiepiscopi, quo Quæstoribus prædicatio illa demandabatur. Constabat inde Tezelium, quia stentor maximus erat, ab Archiepiscopo Alberto conductum ad prædicandum fuisse; tenebatur enim Albertus pro adepto Moguntino Episcopatu pallium Romæ redimere, nam brevi tempore tres Archiepiscopi decesserant, Bertoldus, Jacobus, & Uriel, palliique pretium, quod quidam 26000 alii 30000 florenorum esse dicunt, toties solutum erat. Invenit igitur hanc conquirendæ pecuniæ Fuggeris Augustanis, qui eam prænumeraverant, restituendæ artem, & hunc nummorum per clamores extorquendorum Magistrum, qui etiam magnam jam summam confecerat, ex qua tamen dimidia pars Pontifici ad Fabricam S. Petri mitti debebat. Ista omnia ab initio nesciebam. Scripsi ergo ad Albertum, measque Theses misi, rogans ut pro officio suo, prædicandi illam licentiam Tezelio inhiberet, timendum enim esse, ut tandem mali aliquid per illam oriretur. Idem ad Episcopum Brandenburgensem ut ordinarium scripsi, qui mihi valde favebat. Hic respondit, me potestatem Ecclesiæ impugnare, magnasque mihi molestias concitaturum esse, sibi satius videri ut quiescerem. Cogitabant, ut arbitror, uterque, Pontificis potentiam mihi homini misero & mendico gravissimam fore. Ita editæ fuerunt propositiones meæ contra Tezelium, & intra dies quindecim totam fere Germaniam pervaserunt. Omnes enim querebantur de Indulgentiis, & de Articulis inprimis*

Te-

Tezelii. Tacebant Episcopi & Doctores, metu Dominicanorum, hæreticæ pravitatis inquisitorum, qui igne grassabantur, & Tezelius pastores aliquos, qui aliquid mussitaverant, acriter represserat. Itaque pro egregio Doctore laudabar, qui unus tandem rem aggredi ausus essem, sed mihi ista fama non placebat, cum dubius hærerem, quid essent indulgentiæ, & negotium supra vires meas esse metuebam. Das Lied wolte meiner Stimme Zu hoch werden.

§. XLV. Tria sunt potissimum, quæ in censum hic veniunt, atque ab Adversariis Pontificiis referuntur, hic refellenda malevola, quibus *Jo.* COCHLÆUS, *Laur.* SURIUS, *Jo.* RAYNALDUS, *Nic.* SERARIUS, Sforzia PALLAVICINUS, *Ant.* VARILLASIUS, *Lud.* MAIMBURGIUS atque alii, hanc causam obfuscare atque gravare annisi sunt, præjudicia: *Primum* est, ipsum Lutherum aulæ Romanæ fuisse infestum, quia quod ambierat, assecutus non esset, atque adeò eum gloriæ cupidum occasionem inclarescendi lubentissime arripuisse: *Alterum est*, Johannem Staupitium, Vicarium Augustinianorum Generalem, invidia ductum fuisse, quod cum antea Augustinianis ea munia quæstoria fuissent demandata, nunc in Dominicanum ordinem ea honorifica pariter atque lucrosa translata essent, eumque adeò Lutherum instigasse, ut quantum in ipso esset, huic instituto, suo ordini & damnoso & injurioso obniteretur. *Tertium* est, Ipsum Fridericum Electorem Saxoniæ singulari ductum fuisse invidia, adversus Albertum Moguntinum Cardinalem, totamque Domum Brandenburgicam, eundemque adeò clam instigasse Lutherum, ut in odium Alberti Archiepiscopi (Pontificis mandato Indulgentiarum Præcones commendantis) disputationes illas & inchoaret & continuaret. Præjudicii *tertii* cum jam sparsa esset calumnia A. 1518. incrustator HENRICUS inprimis erat *Brunsvicensis*, (a) magnus ille Lutheri & Saxonicorum Principum hostis, quippe qui publico scripto Fridericum, quod odio Moguntini, cui Archiepiscopatum Magdeburgensem inviderit, Lutherum foverit, & tumultum illum excitaverit, criminatus est: Præjudicii *Secundi* promulgatores

(a) vid. SECKENDORF. L. I. §. XII. addit. II. fol. 27. a.

tores sunt *Cochlæus*, *Bzovius* & *Maimburgius*, facti invidiam equidem à Luthero amolientes, ita tamen, ut vel ita ipsius consiliis adhæserit macula. *Primi* præjudicii cum secundo arctissimè connexi, authores sunt iidem illi, quos jam nominavimus *Cochlæus*, *Varillasius*, *Rainaldus* aliique, uti Maimburgius disertis verbis dicit *Lutherum gloriæ cupidum occasionem libenter arripuisse.*

I. Enimverò quam longe à vero dissideant hæc omnia, atque meris inscribenda sint calumniis, quæ sine die & consule pro lubitu saltem effinguntur, ex ipsa jam enarrata constat Historia. Præterquam enim quod solis conjecturis noviter & impudenter excogitatis hæc innixa, meritò, donec certis & fidis testimoniis probentur, rejiciantur. Quis quæso rerum, quæ tunc gerebantur, gnarus, non agnoscit, hac ratione si gloriæ stimulis actus hoc theatrum ingressus fuisset Lutherus, eum non tam ambitiosi & honoris cupidi, sed vel maxime insani hominis characterem præ se tulisse? Neque enim, ut prætereamus, quod cum imperitissimis impudentissimisque adversariis congrederetur, poterat nescire, quæ sibi odia imminerent, propter gratiam, quam illi ex quæstura sua sibi apud eos, quibus rerum summa commissa erat, acquirebant. Uti nec cum ulla veri specie dici potest, Lutherum æmulatione erga Tezelium concionatorem eloquentissimum ductum fuisse, atque adeò, quæ *Varillasii* est inepta ratiocinatio, Lutherum id egisse, ut cum Tezelio de laurea veluti disputaret, utque eo superato pro maximo in tota Germania Concio-

(a) vid. MAIMBURG. Hist. Luth. L. 1. Sect. 7. apud Seckendorf. fol. 15. cujus hæc sunt verba: *Sive igitur Vicarius iste*, (*de* Staupitio loquitur) *ægre ferret*, & *pro injuria reputaret*, *quod Dominicani in Indulgentiis prædicandis præferrentur ordini suo*, *qui antea illo munere in Saxonia fungi solitus erat. Sive verè commoveretur corruptelis*, *quæ palam in publicatione indulgentiarum apparebant*; *querelas suas ad Principem detulit*, & *omnibus viribus resistere Dominicanis decrevit. Quoniam autem adjutoribus contra adversarios tam potentes* & *formidabiles opus se habere judicabat*, *ex toto religiosorum suorum* & *Doctorum etiam cœtu uti constituit viro*, *qui sine contradictione maxima tunc existimatione in Universitate Wittebergensi florebat*, *celebri nempe Martino Luthero*, *qui præcipuus Anthor infelicis Schismatis fuit.*

cionatore haberetur: Non enim ulla (a) æmulatio de concionibus fuit, sed de Dogmatibus, & Tezelii insanos clamores si imitari voluisset, aut in iis præripere ipsi lauream, indignum plane illo ingenio atque eruditione, quam paulo ante in Luthero laudaverat ipse *Varillasius*, is commisisset facinus.

II. Sed &, quod *Staupitio* instigatore, aut tibias hujus litis inflante, Lutherus hæc non fuerit aggressus, imò &, quod privata inter Dominicanos & Augustinianos æmulatio, hanc nobis non cuderit fabulam, qui rerum rite ponderat rationes, esse poterit persuasissimus: Quid enim? an ægrè ferrent, qui Augustini (b) regulam sequebantur, rem, quæ absque molestiis multifariis atque impudentia incredibili suscipi non poterat, sibi non demandari, aut, an inviderent Dominicano Ordini, quod huic illa commissa essent latrocinia, quæ sine conscientiarum læsione patrari nullo modo poterant? inprimis cum nequidem ipsis solis, neque etiam ipsis primum, hæc indulgentiarum nundinatio mandaretur. Constat enim *Guardianum*, Alberto Electori in hoc munere datum fuisse *Socium*, ex *Francisci familia* monachum, eundemque (c) admodum invitum hanc suscepisse provinciam, quæ vel toti Franciscanorum Ordini dicitur displicuisse. *Tezelii enim excessus*, (uti MYCONIUS loquitur,) *jam in suspicionem venerant, quod omnia pecuniæ causa nec in animarum commodum agerentur.* Ut Franciscani speciatim quererentur, se jam satis molestiarum habere, ut ea quæ ad victum proprium, atque ædificiorum conservationem spectabant, mendicando conquirerent, neque adeò sibi commodum esse, ut pro ipso etiam Pontifice & pro Cardinalibus novam colligerent stipem. Quid? quod, iidem, ne Pontificis, bene de ordine (quippe ex quo nuper *Christophorum de Forlivio* Cardinalem creaverat, quanquam ad

(a) vid. SECKENDORF. L. c. p 25.
(b) Facit huc cumprimis *Joh.* MOLLERI Theologi Hamburgensis *Lutherus adversus Pontificios defensus.* vid. BAYL. Dictionar. T. II. p. m. 1944. conf. BUDDEI Diss. *de Providentia Divina circa Reform. b. Lutheri* Jen. 1717. 4. editam.
(c) vid. Hist. Fr. Myconii ap. Seckendorf. p. 17. a.

ad id obtinendum triginta florenorum millia ordo utut mendicus contribuiſſet,) promeriti iram in ſe concitarent, dicantur conventum Vinariam indixiſſe, in quo Guardianus Moguntinus, Arnſtadienſis, Iſenacenſis, Salzenſis & alii, quo pacto ſine offenſa Pontificis ab hoc onere ſe liberarent ipſi, diſquiſiverunt: quando *Guardianus* Moguntinus poſt multam deliberationem id in ſe recepit, ſe Cardinali ſuo, ubi ea res in diſceptationem veniret, multas difficultates excitaturum, & in omnibus contradicturum eſſe, donec is, cum ſatis nota eſſet ejus ſuperbia animique faſtus, excandeſceret; quando tandem ad eum placandum, abdicationem injuncti ſibi à Pontifice negotii oblaturus eſſet, quò ex Cardinalis ſolius arbitrio tota res deinceps expediretur. Se ſperare ajebat, id ei gratum futurum eſſe, ſin minus, unicum ſupereſſe addebat refugium ad Pontificem, ut à concurſu cum Cardinali, cui ſatisfacere non poſſet, liberaretur. Concordant hæc cum iis, quæ *Sylveſter Prierias* in *Libello contra Lutherum* retulit, ſe *neſciviſſe quod Dominicanis Indulgentiarum præconium commiſſum eſſet, putaſſe, Franciſcanis id fuiſſe demandatum.* Idem confirmatur per Diplomata Indulgentiarum, quæ Albertus Cardinalis diſtribuit, in quibus Guardiani Franciſcanorum ſibi à Pontifice adjuncti mentionem facit. Neque verò etiam Alberto & Guardiano huic, ſolum in Moguntina, Magdeburgenſi, & Halberſtadienſi, ſed & in viginti quinque aliis provinciis, (quod jam in ſuperioribus viſum eſt) *Chriſtophoro de Forlivio*, modò laudato, Indulgentiarum promulgatio demandata erat, cujus vicarius quod SAMSON fuerit, *Franciſcanus Mediolanenſis*, qui Helvetiorum crumenas emunxit, ex deinceps enarrandis clarius pateſcet; Cum ex his ſaltem id colligi poſſit, quam nulla ſuperfuerit *Auguſtinianis*, vel *Staupitio* Auguſtinianorum Vicario provinciali, cauſa, cur hunc moleſtiſſimum certe & minimè invidendum honorem *Dominicanis*, hæreticæ pravitatis dudum inquiſitoribus, inviderent, quippe qui Auguſtiniano ordini concreditus fuerat nunquam, quia Franciſcanis potius, atque etiam toto decennio ante, ipſis jam Dominicanis, quando ſanè jam tum potius ille, ſi qui fuiſſet, ſe prodere debuiſſet Auguſtinia-

norum

norum vel invidiæ livor, vel æmulatio. (a) Accedit, quod nil quicquam in Actis temporum illorum, nec in Scriptis Lutheri reperiatur, quod eam ullo modo firmet suspicionem, cum tamen Lutherus, quo erat candore, ne defectus quidem suos tacere soleat. Sed quid hæc uberius adstruxisse (b) opus erit? cum ipse PALAVICINUS hic pro nobis sententiam pronunciet, atque huic conjecturæ à SARPIO aliquatenus suppeditatæ nil esse tribuendum judicet, dicens: *falsum est consuevisse hoc munus injungi Eremitanis, cum à Julio Minoribus impositum fuerit; Atque similiter Leo, Minorum Moderatori una cum Archiepiscopo Moguntino commiserat in pluribus Germaniæ locis die ultima Martii anni* 1515. *Equites etiam Teutonici paulo ante Patres Prædicatores adhibuerant ad promulgandas quasdam similes Indulgentias, ipsis collatas à Pontifice in subsidium adversus Turcas.* Ne jam dicamus, quod, si vel maxime aliquid humani ab initio Staupitium (c) (quem tamen consilii Lutheri plane ignarum fuisse constat, ut nec probari possit, illum cum Principe hac de re aliquid egisse,) aut ipsum etiam Lutherum stimulavisset, ansamque disputandi dedisset, (quanquam id temerè & sine fundamento traditur) nihil tamen vel hoc officeret veritati. Nam hæc, sæpe alia, imò contraria intendentibus & agentibus, ex divina irradiatione improvisa affulget, ne perfectioni hominum tribui possit, quod Dei solius benignæ præventioni & operationi debetur.

III. Quisquamne verò est, qui etiam credat, *Fridericum* Saxonem æmulatione & invidia ductum adversus Cardinalem & Domum Brandenburgicam, Lutherum instigasse, ut adversus hanc nundinationem diplomatariam, cornua erigeret? Cum tamen, ipso Principe prorsus inscio, *Lutheri positiones primæ* fuerint publicatæ, & ipse LUTHERUS (d) jam aliquid hujus susurrationis videatur percepisse, sub finem anni 1517. quando is ita ad Spalatinum: *Positiones nostras nolui in nostri Principis illustrissimi aut ali-*

N

(a) vid. WERNSDORF de primord. emend. relig. thes. 10. §. 1. 2. TENZEL. de orig. & progressu emend. sacrorum p. 133. seq.
(b) PALLAVICIN. lib. 1. c. 3. §. 7. fol. 6.
(c) verba SECKENDORFII fol. 15. a.
(d) v. Epistolarum Lutheri Supplementum à Buddeo editum Ep. 2. p. 2.

JOHANNES TETZELIUS,
Monachus Dominicanus
Indulgentiarum Quæstor. mort. 1519.

norum vel invidiæ livor, vel æmulatio. (a) Accedit, quod nil quicquam in Actis temporum illorum, nec in Scriptis Lutheri reperiatur, quod eam ullo modo firmet suspicionem, cum tamen Lutherus, quo erat candore, ne defectus quidem suos tacere soleat. Sed quid hæc uberius adstruxisse (b) opus erit? cum ipse PALAVICINUS hic pro nobis sententiam pronunciet, atque huic conjecturæ à SARPIO aliquatenus suppeditatæ nil esse tribuendum judicet, dicens: *falsum est consuevisse hoc munus injungi Eremitanis, cum à Julio Minoribus impositum fuerit; Atque similiter Leo, Minorum Moderatori una cum Archiepiscopo Moguntino commiserat in pluribus Germaniæ locis die ultima Martii anni* 1515. *Equites etiam Teutonici paulo ante Patres Prædicatores adhibuerant ad promulgandas quasdam similes Indulgentias, ipsis collatas à Pontifice in subsidium adversus Turcas.* Ne jam dicamus, quod, si vel maxime aliquid humani ab initio Staupitium (c) (quem tamen consilii Lutheri plane ignarum fuisse constat, ut nec probari possit, illum cum Principe hac de re aliquid egisse,) aut ipsum etiam Lutherum stimulavisset, ansamque disputandi dedisset, (quanquam id temerè & sine fundamento traditur) nihil tamen vel hoc officeret veritati. Nam hæc, sæpe alia, imò contraria intendentibus & agentibus, ex divina irradiatione improvisa affulget, ne perfectioni hominum tribui possit, quod Dei solius benignæ præventioni & operationi debetur.

III. Quisquamne verò est, qui etiam credat, *Fridericum* Saxonem æmulatione & invidia ductum adversus Cardinalem & Domum Brandenburgicam, Lutherum instigasse, ut adversus hanc nundinationem diplomatariam, cornua erigeret? Cum tamen, ipso Principe prorsus inscio, *Lutheri positiones primæ* fuerint publicatæ, & ipse LUTHERUS (d) jam aliquid hujus susurrationis videatur percepisse, sub finem anni 1517. quando is ita ad Spalatinum: *Positiones nostras nolui in nostri Principis illustrissimi aut ali-*

N

(a) vid. WERNSDORF de primord. emend. relig. thes. 10. §. 1. 2. TENZEL. de orig. & progressu emend. sacrorum p. 133. seq.
(b) PALLAVICIN. lib. 1. c. 3. §. 7. fol. 6.
(c) verba SECKENDORFII fol. 15. a.
(d) v. Epistolarum Lutheri Supplementum à Buddeo editum Ep. 2. p. 2.

alicujus aulici prius venire manus, quam eas percepissent ii, qui sese in illis notari crederent. Ne forte crederent, eas vel jussu vel favore Principis in Episcopum Magdeburgensem fuisse editas, sicut jam audio à multis eorum somniare. Sed salvum est nunc etiam jurare, quod sine scitu Ducis Friderici exierint. Prouti uberius hanc calumniam A. 1518. jam à quibusdam sparsam, sub ipso mensis Februarii medio refutavit in Epistola ad Ge. Spalatinum (a) alia Lutherus: quando, *Unum*, inquit, *illud te nosse volo, quod vehementer doleo, videlicet: illi ipsi rabulæ & multi alii cum illis nova machina instructi, ubique garriunt, Principis nostri illustrissimi esse totum, quod ego ago, tanquam inductus ab eo ad invidiam Archiepiscopi Magdeburgensis. Tu, quæso consule, quid hic faciendum: Principine sit aperiendum? Ego mei causa Principem in suspicionem venire, ægerrime omnino fero, & inter tantos Principes dissidii origo esse, valde horreo & timeo. Possum sustinere, ut me princeps offerat ad quamcunque Disputationem vel Judicium* (modo publica mihi detur fides) *tantum ne innocentem Principem in meam quoque invidiam involvant. Vide monstrosum hominum genus & tenebrarum populum lucis inimicum.* Quum verò deinceps A. 1541. de novo *Henricus Brunsvicensis* hanc incrustaret calumniam, tum de novo quoque Lutherus, uti jam diximus, (b) in edita adversus Henricum Apologia eandem diluit, commonstrando: tantum abfuisse, ut Saxo, Alberto Archiepiscopatum inviderit, ut potius omnem quoque impenderit operam, ut Albertus fieret Archiepiscopus Magdeburgensis, siquidem ex Saxoniæ Ducibus nemo quoque tunc esset, cui Fridericus eam dignitatem procurare potuisset; Simul verò etiam indicando, quam ipse antequam in Comitiis Wormatiensibus A. 1521. faciem Principis vidisset, non nisi semel, Lochauiæ scilicet A. 1519. eundem viderit, & cum eo sit collocutus, qui tum impensè Albertum quoque laudaverit. Addit SECKENDORFIUS, (c) tam properanter ad electionem

(a) vid. Epist. Lutheri ab Aurifabro edit. L. 1. ep. 39. pag. 51. b. 52.
(b) Conf. SECKENDORF. fol. 27 & 28. itemque V. E. LOESCHERI Differt singularis *de Friderico sapiente ex profanis rationibus Sacra non mutante* Witteb. 1697. 4.
(c) v. SECKENDORF. fol. 27.

nem Alberti processisse Canonicos, ut, teste *Fabricio*, Ernesti defuncti mortem per aliquot dies celaverint, cadavere etiam fenestris admoto, donec rata fieret Alberti successio, ita ut nulli negotiationi ne locus quidem fuerit relictus.

§. XLVI. Atque ita, quod antehac verbo monebamus, collucescit, quam revera conscientiæ stimulis actus LUTHERUS, atque providi Numinis nutu hanc causam fuerit aggressus; Et si libet ex hoste tanto lucidiorem pernoscere veritatem, En *Laurentii* SURII (a) verba: *In ipsis hujus tragœdia initiis visus est Lutherus etiam plerisque viris gravibus & eruditis non pessimo Zelo moveri, planéque nihil spectare aliud, quam Ecclesia Reformationem, cujus quidam deformes abusus non parum malè habebant bonos omnes.* Vel, si authoritatem velimus recentiorem: Ita *Casp.* ULENBERGIUS (b) *Fatemur*, ait, *liberè (enimverò velimus nolimus) non sine causa vitia eorum, qui animarum curam agere debebant, à Luthero fuisse reprehensa. Multi enim non oves, sed lanam, non gregem sed adipem gregis quærebant.*

§. XLVII. Sic itaque, in SAXONIA jacta erat Reformationis alea. Quomodo in HELVETIA res successerit, porro enarrandum nobis est.

Helvetiorum Gentem, non æque literis & doctrina, quam armis inclytam ab antiquis accepimus. Erat ea, posteaquam excusso jugo Austriaco se in auream libertatem vendicasset, arcto satis nexu Pontificibus Romanis copulata, & singulari amicitiæ fœdere ipsis innexa. Quum verò universalis plane esset Ecclesiæ Pontificiæ corruptio, totque Viri præclari & veritatis Testes heroico conatu & plus quam solita alacritate se errorum exundanti flumini velut opponerent, tum nec in Helvetia deficie-

(a) In Commentar. rerum in orbe gestarum ad Ann. 1517. ap. HOTTING. Sec. XVI. T. II. p. 188.

(b) v. ULENBERG. ad Florim. Remund. de Orig. hær. L. 1. c. 8. conf. EUND. in Lib. de vita & moribus Lutheri c. 2. pag. 18. ubi profitetur, *factum esse, ut* partim *concionatorum importunitate*, partim *vulgi credulitate & imprudentia*, partim *etiam antistitum incuria & securitate abusus quidam in hoc negotio subnascerentur.* Conf. GUICCIARD. Hist. Ital. L. XIII. fol. 489.

ficiebant, quibus ea res curæ eſſet cordique. Inter hos, uti circa ſeculi *Decimi quinti* finem, celeberrimus eminebat Scaphuſanus, *Joh.* GEILERUS dictus KEISERBERGER, (a) ita ſingularem in modum is purioris doctrinæ ſemina jam *Argentoratenſibus* inde ab A. 1477. usque ad A. 1510. per 33 annos inſtillavit, ibique non tam viam Reformationis negotio ſtravit, quam ipſe reformavit Eccleſiam, deinceps tantopere florentem & longè lateque ſplendentem; Circà ſeculi autem *decimi ſexti* principium eminebat THOMAS WITTENBACHIUS, Patricius Biellenſis, A. 1472. natus, Profeſſor primo Tubingenſis, dein Baſilienſis, ubi circa A. 1526. plena cum fidei parrheſia mortalitatem depoſuit: Hunc enim & *Indulgentias publica diſputatione* Baſileæ in conſeſſu publico, in ſchola ac palæſtra Theologica (b) jam *improbaſſe*, & mortem Chriſti *unicum pro ſalute Lytrum* eſſe diſerte (c) profeſſum fuiſſe, atque id ipſum quoque diſcipulos ejus cumprimis in Academia Baſileenſi docuiſſe, ex illorum temporum fide dignis novimus Documentis; Uti quod *pro Sacerdotum conjugio* ſtrenuè diſputaverit ac eruditè, ex theſibus illis, quas in ejus Vita (d) nuper publicata videmus exhiberi, colluceſcit; Et quantus is fuerit, ex LEONIS JUDÆ Epiſtola, quam Annotationibus Zwinglii ſuper Evangeliſtas præmiſit, abunde patet, qui ſic de eo ſcriptum reliquit ad Senatum populumque Biellenſem: (e) *E vobis prodiit nobis D. Thomas ille Wittenbachius, Vir in omni diſciplinarum genere exercitatiſſimus, & qui propter multijugem eruditionem omnibus iſtius ſeculi doctiſſimis hominibus miraculo & ſtupori, & Phœnix quadam habitus eſt. Quo præceptore Zwinglius & ego, uno eodemque tempore circa*

(a) Conf. *Beati Rhenani* narrationem de *Geilero Keiſersbergio*, itemque vitam ejus, à *Melch. Adami* editam in Vitis Theologorum Germanorum. fol. 3. 4. 5. 6.

(b) Vid. VERHEIDEN Vit. & effig. claror. Vitor. in Vita *Zwinglii* p. 51. & ZWINGL. Operum T. I. p. 37, 38. apud Hotting. H. E. Sec. XVI. T. II. p. 205.

(c) v. Vita Th. *Witenbachii* nuper à Cl. SCHEURERO Ling. Germ. edit. p. 14.

(d) vid. L. c. p. 27-30.

(e) apud PANTALEON. in Proſopograph. Tom. III. p. 43.

HULDRICUS ZWINGLIUS NAT. 1487. CÆSUS AB HOSTIB: AN. 1531

Zwinglius et calamo et signis dum pugnat utrique
Victo et vincenti par data palma fuit.

circa annum Domini 1505. Basilea Literis operam navantes formati fumus. Nec solum in cultioribus disciplinis, quarum erat callentissimus, sed in Scripturarum quoque veritate. Ut enim homo ille præter singularem eloquentiam, acuto erat ingenio, multa quæ posteris temporibus ab aliis prodita sunt, prævidebat & præsagiebat, ut de Indulgentiis Papisticis, & aliis rebus, quibus Romanus Pontifex stultum mundum aliquot jam seculis dementaverat. Ex hoc hausimus quidquid nobis fuit solidæ eruditionis, atque hoc ei etiam debemus.

Inter hujus itaque discipulos, uti ZWINGLIUS, & LEO JUDÆ fuerunt, ita *Conradum* PELLICANUM, *Fabric. Wolfg.* CAPITONEM, & *Joh.* OECOLAMPADIUM inter ejus coætaneos fuisse certum est.

Sed de his, quædam nobis, antequam ulterius in rerum gestarum expositionem uberiorem nos immittamus, sunt recensenda.

§. XLVIII. Erat HULDRICUS ZWINGLIUS, non minor certè apud Helvetios, quam apud Saxones Martinus Lutherus, Doctrinæ à scoriis Papisticis & Ecclesiarum à veneno Antichristiano Reformator, atque Evangelii purioris Restaurator. Natum hunc nobis dedit comitatus Toggii pagus non ignobilis dictus *Wildenhaus*, (a) altissimis propemodum montibus adæquatus, atque tanti viri natalibus in posterum nobilior; Ibi verò ex antiqua pariter atque honesta familia (non, obscuro genere, quod PALLAVICINUS asserere non erat veritus) ipsis Kalendis Januarii Anni 1484. lucem primus adspexit: Literarum tyrocinia is *Bernæ* posuit apud *Henricum Lupulum*, magni tum nominis virum atque doctissimum; *Viennæ* in Philosophicis cumprimis se informari passus est, atque inde *Basileam* reversus, ubi jam infantiles quoque antehac sub *Gregorio Binzlio* in schola triviali transegerat annos, animum sub laudato *Th. Wittenbachio* ad Theologica appulit, quem ipsum Zwinglius deinceps per omnem vitam, præceptorem (b) est veneratus, atque ingenuè semper con-

(a) vid. HOTTING. H. E. Sec. XVI. P. II. p. 193. seqq.

(b) Extat in Archivo Tigurino Epistola MS. *Huldr. Zwinglii* ad Wittenbachium, Biennam A. 1523. scripta, ubi initio statim: *Quod quereris, frustra te ætatem tam tuam, quam nostram in sophismatum nugis detrivisse, non*

confessus, se ab eodem Wittenbachio, primum edoctum, intellexisse, (a) *Jesum Christum nobis à Patre justitiam & satisfactionem* pro peccatis mundi factum esse. Urbs *Glaronensis*, opportunum illi ad ministerium sacrum præbuit aditum, eumque jam inde ab A. 1506. habuit Concionatorem ita dictum plebanum, legitime vocatum, qua in functione is per integrum versatus est decennium, atque tum cummaxime verbi divini scientia & literarum humaniorum, ultra quam seculi ejus mores ferre poterant, notitia multifaria animum perpolivit, uti de eo refertur, quod tum jam impense adeò, illum rerum sacrarum Doctorem Paulum adamaverit, ut eum sibi non solum in exemplum poneret, sed &, ut ne quid sibi ex ejus doctrina & scriptis animo elaberetur, omnes ejus Epistolas ex Græco Codice sua manu describeret, sibique eas ita redderet familiares, ut hunc suum quoque Epistolarum librum (quem in Bibliotheca civica tanquam κειμηλιον servant Tigurini) ex Patribus, (b) Origene, Chrysostomo, Ambrosio, Hieronymo atque aliis, decerptis observationibus ac notis illustraret, atque fideliter penitus eundem, ipsas Pauli Epistolas complexum memoriæ imprimeret, eumque in promtu haberet. Præterea verò etiam hæc ipsa urbs *Glaronensis* eum de rebus sacris disputantem non semel, & concionantem, officiumque strenue facientem vidit, quando abusus Pontificios & superstitiones non solum magna cum linguæ libertate reprehendit, verum etiam sanioris doctrinæ semina pridem concepta, nemine extra patriam in consilium adhibito, inter eos sparsit, atque aliis, ut ad ejus Exemplum, imitationemque doctrinam instituerent, exemplo fuit, inter quos præcipue illustres Glaronensis urbis Reformatores

Fri-

non injuria facio. Quanquam nihil est, quod nostra causa turberis. Dedimus hoc jam olim temporum injuriæ. Verum pœnitendo nihil efficimus, quam quod aliis exemplo sumus, qui paulo sunt ingenio magis ingenuo, ne illi diutius, quam par sit inhæreant, à quibus nos esse avulsos, ut vehementer gaudemus, ita non parum dolet, serò nimis avulsos.

(a) Vid. Rod. GUALTHERI præfat. in prior. partem Homiliar. in Evang. Matthæi. cf. *Miscell. Tigur.* T. III. p. 101. seqq.

(b) HOTTING. H. E. Sec. XVI. T. II. p. 196.

Fridolinus BRUNNERUS, (a) *Valentinus*, *Petrus*, & *Ægidius* TSCHUDIUS, atque plures alii, deinceps enarrandi, ceteris excelluerunt; Cæterum, quod is præcise Anno millesimo *quingentesimo decimo sexto* jam Evangelium, misso scilicet Papalibus imposturis, & hominum commentis, nuncio, prædicare inceperit, ipso in hac causa fide omni dignissimo teste, novimus, *tum scilicet, cum Lutheri nomen* (b) *iis in regionibus planè auditum nondum erat;*

Ut hos Heroes utrosque à Deo suscitatos, atque ad ingens illud Opus suscipiendum divina virtute instructos, ex compacto quodam egisse, atque communicatis consiliis Papales nænias expugnasse nemo suspicari possit: Quæ eo tamen fine potissimum à nobis monentur, ut, quam non humana arte aut provido hominum consilio Reformationis negotium, cœptum, promotum & perfectum fuerit, sed solo nutu, atque provido ipsius DEI consilio, constet; non autem, quasi ullo modo præjudicare hæc res vel Lutheri meritis gravissimis, vel Lutheri nomen professis debeat, quippe cui libenter Heroicam illam tribuimus fortitudinem, qua omnium primus tanto cum fervore, tantoque cum strepitu Civitatem Papalem, stomachuum monachorum & coronam Pontificiam oppugnare est ausus, uti nec ejus asseclis ullo modo invidemus, ut nobiscum in hoc Viro Dei, atque magis adhuc, in ipso DEO, hos Viros Ecclesiæ suæ divi-

(a) vid. J. H. HOTTING. l. c. p. 377. ubi BRUNNERUS hunc in modum ad Zwinglium. *Ne te lateat, in omnibus nostris Glareanis Ecclesiis Evangelium pulchrè procedere Deus det & augeat gratiam .... Audeo ego intrepide omnem Ecclesiæ abusum, & omnia humana præcepta, in enuntiatione verbi Dei damnare* &c. conf. J. J. HOTTING. Helvet. Kirchengesch. T. III. p. 13.

(b) Hæc sunt ZWINGLII verba Operum T. I. p. 37. *Cœpi ego Evangelium prædicare anno Salutis decimo Sexto supra millesimum & quingenterimum, eo scilicet tempore, cum Lutheri nomen in nostris regionibus ne auditum quidem adhuc erat. Sic autem prædicavi, cum Missa adhuc in usu esset Pontificiis, Evangelium quod in Missa legebatur, populo proposui explicandum*; Explicandum, *inquam non hominum commentis, sed sola Scripturarum Biblicarum collatione* &c. Sunt quoque verba *Wolfg.* CAPITONIS in Epist. ad Bullingerum (apud Hotting. H. E. Sec. XVI. P. II. p. 207.) *Nam antequam Lutherus in lucem emerserat, Zwinglius & ego inter nos communicavimus, de Pontifice dejiciendo, etiam dum ille vitam degeret in Eremitorio* &c.

JOHANNES TETZELIUS,
Monachus Dominicanus
Indulgentiarum Quæstor. mort. 1519.

norum vel invidiæ livor, vel æmulatio. (a) Accedit, quod nil quicquam in Actis temporum illorum, nec in Scriptis Lutheri reperiatur, quod eam ullo modo firmet suspicionem, cum tamen Lutherus, quo erat candore, ne defectus quidem suos tacere soleat. Sed quid hæc uberius adstruxisse (b) opus erit? cum ipse PALAVICINUS hic pro nobis sententiam pronunciet, atque huic conjecturæ à SARPIO aliquatenus suppeditatæ nil esse tribuendum judicet, dicens: *falsum est consuevisse hoc munus injungi Eremitanis, cum à Julio Minoribus impositum fuerit; Atque similiter Leo, Minorum Moderatori una cum Archiepiscopo Moguntino commiserat in pluribus Germaniæ locis die ultima Martii anni* 1515. *Equites etiam Teutonici paulo ante Patres Prædicatores adhibuerant ad promulgandas quasdam similes Indulgentias, ipsis collatas à Pontifice in subsidium adversus Turcas.* Ne jam dicamus, quod, si vel maxime aliquid humani ab initio Staupitium (c) (quem tamen consilii Lutheri plane ignarum fuisse constat, ut nec probari possit, illum cum Principe hac de re aliquid egisse,) aut ipsum etiam Lutherum stimulavisset, ansamque disputandi dedisset, (quanquam id temerè & sine fundamento traditur) nihil tamen vel hoc officeret veritati. Nam hæc, sæpe alia, imò contraria intendentibus & agentibus, ex divina irradiatione improvisa affulget, ne perfectioni hominum tribui possit, quod Dei solius benignæ præventioni & operationi debetur.

III. Quisquamne verò est, qui etiam credat, *Fridericum* Saxonem æmulatione & invidia ductum adversus Cardinalem & Domum Brandenburgicam, Lutherum instigasse, ut adversus hanc nundinationem diplomatariam, cornua erigeret? Cum tamen, ipso Principe prorsus inscio, *Lutheri positiones primæ* fuerint publicatæ, & ipse LUTHERUS (d) jam aliquid hujus susurrationis videatur percepisse, sub finem anni 1517. quando is ita ad Spalatinum: *Positiones nostras nolui in nostri Principis illustrissimi aut ali-*

(a) vid. WERNSDORF de primord. emend. relig. thes. 10. §. 1. 2. TENZEL. de orig. & progressu emend. sacrorum p. 133. seq.
(b) PALLAVICIN. lib. 1. c. 3. §. 7. fol. 6.
(c) verba SECKENDORFII fol. 15. a.
(d) v. Epistolarum Lutheri Supplementum à Buddeo editum Ep. 2. p. 2.

alicujus aulici prius venire manus, quam eas percepissent ii, qui sese in illis notari crederent. Ne forte crederent, eas vel jussu vel favore Principis in Episcopum Magdeburgensem fuisse editas, sicut jam audio à multis eorum somniare. Sed salvum est nunc etiam jurare, quod sine scitu Ducis Friderici exierint. Prouti uberius hanc calumniam A. 1518. jam à quibusdam sparsam, sub ipso mensis Februarii medio refutavit in Epistola ad Ge. Spalatinum (a) alia Lutherus: quando, *Unum*, inquit, *illud te nosse volo, quod vehementer doleo, videlicet: illi ipsi rabulæ & multi alii cum illis nova machina instructi, ubique garriunt, Principis nostri illustrissimi esse totum, quod ego ago, tanquam inductus ab eo ad invidiam Archiepiscopi Magdeburgensis. Tu, quæso consule, quid hic faciendum: Principine sit aperiendum? Ego mei causa Principem in suspicionem venire, ægerrime omnino fero, & inter tantos Principes dissidii origo esse, valde horreo & timeo. Possum sustinere, ut me princeps offerat ad quamcunque Disputationem vel Judicium* (modo publica mihi detur fides) *tantum ne innocentem Principem in meam quoque invidiam involvant. Vide monstrosum hominum genus & tenebrarum populum lucis inimicum.* Quum verò deinceps A. 1541. de novo *Henricus Brunsvicensis* hanc incrustaret calumniam, tum de novo quoque Lutherus, uti jam diximus, (b) in edita adversus Henricum Apologia eandem diluit, commonstrando: tantum abfuisse, ut Saxo, Alberto Archiepiscopatum inviderit, ut potius omnem quoque impenderit operam, ut Albertus fieret Archiepiscopus Magdeburgensis, siquidem ex Saxoniæ Ducibus nemo quoque tunc esset, cui Fridericus eam dignitatem procurare potuisset; Simul verò etiam indicando, quam ipse antequam in Comitiis Wormatiensibus A. 1521. faciem Principis vidisset, non nisi semel, Lochauiæ scilicet A. 1519. eundem viderit, & cum eo sit collocutus, qui tum impensè Albertum quoque laudaverit. Addit SECKENDORFIUS, (c) tam properanter ad electionem

(a) vid. Epist. Lutheri ab Aurifabro edit. L. 1. ep. 39. pag. 51. b. 52.

(b) Conf. SECKENDORF. fol. 27 & 28. itemque V. E. LOESCHERI Differt singularis *de Friderico sapiente ex profanis rationibus Sacra non mutante* Witteb. 1697. 4.

(c) v. SECKENDORF. fol. 27.

nem Alberti processisse Canonicos, ut, teste *Fabricio*, Ernesti defuncti mortem per aliquot dies celaverint, cadavere etiam fenestris admoto, donec rata fieret Alberti successio, ita ut nulli negotiationi ne locus quidem fuerit relictus.

§. XLVI. Atque ita, quod antehac verbo monebamus, collucescit, quam revera conscientiæ stimulis actus LUTHERUS, atque providi Numinis nutu hanc causam fuerit aggressus; Et si libet ex hoste tanto lucidiorem pernoscere veritatem, En *Laurentii* SURII (a) verba: *In ipsis hujus tragœdiæ initiis visus est Lutherus etiam plerisque viris gravibus & eruditis non pessimo Zelo moveri, planéque nihil spectare aliud, quam Ecclesiæ Reformationem, cujus quidam deformes abusus non parum malè habebant bonos omnes.* Vel, si authoritatem velimus recentiorem: Ita *Casp.* ULENBERGIUS (b) *Fatemur*, ait, *liberè (enimverò velimus nolimus) non sine causa vitia eorum, qui animarum curam agere debebant, à Luthero fuisse reprehensa. Multi enim non oves, sed lanam, non gregem sed adipem gregis quærebant.*

§. XLVII. Sic itaque, in SAXONIA jacta erat Reformationis alea. Quomodo in HELVETIA res successerit, porro enarrandum nobis est.

Helvetiorum Gentem, non æque literis & doctrina, quam armis inclytam ab antiquis accepimus. Erat ea, posteaquam excusso jugo Austriaco se in auream libertatem vendicasset, arcto satis nexu Pontificibus Romanis copulata, & singulari amicitiæ fœdere ipsis innexa. Quum verò universalis plane esset Ecclesiæ Pontificiæ corruptio, totque Viri præclari & veritatis Testes heroico conatu & plus quam solita alacritate se errorum exundanti flumini velut opponerent, tum nec in Helvetia deficie-

(a) In Commentar. rerum in orbe gestarum ad Ann. 1517. ap. HOTTING. Sec. XVI. T. II. p. 188.

(b) v. ULENBERG. ad Florim. Remund. de Orig. hær. L. I. c. 8. conf. EUND. in Lib. de vita & moribus Lutheri c. 2. pag. 18. ubi profitetur, *factum esse, ut* partim *concionatorum importunitate*, partim *vulgi credulitate & imprudentia*, partim *etiam antistitum incuria & securitate abusus quidam in hoc negotio subnascerentur*. Conf. GUICCIARD. Hist. Ital. L. XIII. fol. 489.

eum inflammaverit, ut non solummodo Literarum studiis ea tempestate reflorescentibus imbueretur, sed cumprimis, ut Hebræorum & characterem & linguam sibi redderet familiarem, quo in studio, cum Doctorem ex voto per illorum temporum injuriam non haberet, proprio Marte sibi parare debebat successum. Ex *Petri* (a) itaque *Nigri* libello, cui *stella Messiæ* nomen est, quod in eo Hebræi characteres Latinis effícti essent imaginibus, prima quasi linguæ Sacræ hausit elementa. Brevi autem ex collatione Interpretum, tantum in eo studio profecit, ut ipse sibi jam aliisque inciperet esse Magister. Primus enim Psalterium primò, mox etiam integra Biblia, Hebraicas dictiones, in suas classes tam scitè digessit, ut *Reuchlinus* quoque labore hoc Pellicani comprobato, pleraque in suum Lexicon transtulerit. Viginti quatuor (sunt verba FABRITII) (b) annos natus erat Pellicanus, non amplius, cum eruditione & pietate reliquis suis fratribus ita præluceret, ut omnibus, quotquot ejus ordinis in sodalitio Basiliensi essent, ordinarius Theologiæ præficeretur Lector, & Professor. Is autem erat annus Domini *millesimus quingentesimus secundus.* Brevi autem postea, in clarissimi Viri *Amerbachii* familiaritatem pervenit, quem & postea in editione Operum D. *Augustini*, quæ tum Basileæ excudebantur, multum juvit. Hac occasione Frobenio quoque brevi factus est charissimus, quo & Mæcenate & Patrono deinceps, quam diu Basileæ fuit, usus est. Secundo autem post anno, Raymundus Cardinalis S. Mariæ Novæ, Alexandri VI. Pontif. M. Legatus Basileam venit. Is Minoritas de Observantia dictos, propterea quod viros haberent eruditos, nulla tamen singulari prærogativa peculiariter insignes, honoratiores reddere omnino voluit. Pellicano ergo propter singulare, quod jam ante de ejus doctrina fecerat judicium, *Doctoris* titulum & honorem decrevit, invitis nonnullis aliis & reclamantibus, qui in Pellicano non eruditionem, sed grandiorem desi-

(a) v. Orat. FABRITII *Montani* de Vita Pellicani in *Miscell. Tigur.* T. III. p. 424.

(b) FABRIT. in Orat. Laudata Miscell. Tig. T. III. p. 428. ex qua ea quæ sequuntur, de verbo ad verbum poene sunt descripta.

desiderabant ætatem. Vicit tamen Cardinalis sententia, quæ postea quoque in Literas, quas *Bullas* appellant, relata, publica fide rem omnem comprobavit. Pellicanus verò tantæ fuit modestiæ, ut hunc titulum sibi nunquam usurparet, & postea non nisi per jocum, (prout homo erat mire festivus) hanc historiam ceu fabellam quandam amicis suis recitaverit: Cardinalis hic Pellicanum tanti fecit, ut eum in familiam suam ultrò asciverit, licet Basilea discedens ægrè admodum à Principibus ejus ordinis missionem ei impetrarit. Pellicanus verò propter viæ difficultatem, quodque Raymundo festinandum esset, Mediolani in gravissimam febrim incidit. Ægre id molesteque Cardinalis tulit. Cogitarat enim, eum insigni aliquo Romæ afficere beneficio, siquidem res ex animi sententia successisset. Non prius tamen Pellicanum dimisit, quam ejus loci amicis sedulò eum commendasset, apud quos ipse dies complures substitit, donec recuperata tandem valetudine in Germaniam ad suos revertit. Adventus ejus omnibus bonis gratus acceptusque fuit, inprimis tamen præclaro & illustri Viro, *Christophoro ab Utenheim*, Ecclesiæ Basiliensis ejus temporis Episcopo. In cujus gratiam libellum deinceps conscripsit, in quem præcipua *Doctrinæ Christianæ* conjecit capita, non ex putidis Sophisticorum lacunis petita, sed ex intimis Sacrarum Literarum monumentis deprompta. Jam tunc enim cœperat in suspecto esse, quæ *de satisfactionibus, indulgentiis, purgatorio*, aliisque ridiculis impiisque hominum commentis vagabatur opinio. Ex illo verò tempore in tantam apud suos admirationem venit, ut celeberrimis Germaniæ conventibus, à sui ordinis hominibus, religionis gratia indictis, non interfuerit modo, sed etiam præfuerit. Atque hic cernere est admirabilem Dei Opt. Max. providentiam & clementiam, quam adhibet in dispensanda suorum salute. Quos enim elegit, hos & vocavit. Pellicano adolescenti adhuc obtigit pius & eruditus præceptor, *Paulus* SCRIPTORIS nomine, Collegii sui Commissarius, (Guardianum dicunt,) quo

(a) De *Paulo Scriptoris* Viro prorsus egregio atque veritatis teste, sed qui A. 1504. jam obiit. vid. GESNER. Bibl. universal. fol. 540. b. & inprimis *Melch.* ADAMI in Vita Pellicani fol. 128. 129. 130.

quo Deus eum, ceu organo & instrumento quodam, ad majora præparare voluit exercitamenta. Hic Pellicano nostro sæpe in familiari colloquio dicere solebat, *instare omnino tempus reformandæ Ecclesiæ, deserendæque scholasticæ illius & spinosæ Theologiæ: resumendos enim priscos Ecclesiæ Doctores, neglectis spretisque Magistris illis Parisiensibus.* Idem ille, quod liberè & constanter plures Ecclesiæ taxaret abusus, in crimen & invidiam a suis vocatus, propter hæresin, quæ viginti post annis Lutherana dici cœperat, loco & dignitate motus est. Postea ut graves suorum declinaret insidias, cum jam in summo vitæ versaretur discrimine, suadentibus sic & jubentibus amicis, Viennam Austriæ sponte exulatum abiit: Romam deinde profectus in Germaniam tandem rediit, & Keiserspergæ Alsatiæ oppido mortuus & sepultus est. Quod Pellicanus ergo adolescens adhuc, ejusmodi posuisset tyrocinia, postea inclinata re papistica, eam sequutus est sententiam, non quæ plures haberet patronos, sed quæ potiores & meliores, cuique satis præsidii in se ipsa esset ad se tutandum & defendendum. Quidquid sit, Pellicanus noster Satzgero Ordinis Provinciali in Germania individuus comes, cum ipso non Germaniæ civitates solummodo quam plures perlustravit, sed & Romam cum eo profectus, Leoni X. innotuit, unde redux in Germaniam collegii sui patronus factus est (*Guardianum* dicunt) ad majorem haud dubie adspiraturus dignitatem, nisi deinceps veritatis quam dignitatis potiorem habuisset rationem.

§. LIII. Est verò res, quod ea ad renati in superioribus Germaniæ partibus, Helvetiæ vicinioribus, Euangelii primordia rectè capienda faciat, memorabilis, quam ab eodem FABRITIO in Oratione laudata recenseri videmus. Accidit enim Anno *millesimo quingentesimo duodecimo*, (a) ut is per Bruxsellam, (*Bruchsal*) urbem prope Spiram, conventus gratia, qui Spiræ tunc agebatur, iter haberet, atque diverteret ad *Wolfgangum* CA-PI-

(a) vid. ADAMI in Vita Pellicani fol. 134. a. ut certe in Oratione laudata Fabritius p. 431. memoriæ lapsum commiserit, quando hoc factum demum, *quinto* postquam ex Italia redierat *anno*, contigisse asserit, quippe quæ ipsa, cum Vitæ ejus & Capitonis harmonia conciliari nequeunt.

PITONEM, tunc temporis ejus loci qui regebat Ecclesiam: Tum CAPITO, Pellicanum, quem pridem familiariter noverat, seorsim ab aliis, sciscitaturus aliquid, parumper abduxit, ibique eum seriò obtestatus est, suam sibi *de Sacramento corporis & sanguinis Christi* dignaretur aperire sententiam. Pellicanus, amico veteri, tam enixè hæc abs se flagitanti, non gravate morem gessit. Exorsus autem à rei ipsius difficultate, *Hac*, inquit, *quæstio, mi Wolfgange, me quoque diu multumque exercuit. Sed Dei gratia pulcre mihi satisfecisse videor. Ut verum tamen fatear, nihilque te celem arcanorum meorum*, transsubstantiationis commentum, *quod nunc passim in Ecclesia dominatur, nullam plane apud me fidem meretur: propterea quod cum prima cœna institutione minime convenit, cum omni denique sinceriori Theologia ex diametro pugnet. Christus enim coram in mensa assidebat, nec cum suam quisque portionem carperet, de Christi carne & sanguine quicquam detractum est, aut diminutum.* Atqui hæc *non corporis oculis, dicet aliquis, sed Spiritu & fide sunt dijudicanda? Sint sane. Spiritualis tamen homo dijudicat omnia, & fides non statim qualibet accipit indifferenter absurda, sed, si qua humana quidem rationi repugnant, cum verbo Dei tamen recte consentiunt. Qui D. Augustini locum pro suo errore adducunt, quod scilicet Christus se ipsum in manibus suis gestarit, non animadvertunt, quod simul absurdis se ipsos constringant: Siquidem enim Christus verum & reale corpus suum non potius symbolum corporis (quod Augustinus tamen sentit) in manibus gestavit, jam Christo affingunt duo simul corpora, natura, proportione, dimensione, longissime inter se mutuo distantia. Si vero, quod* D. J. Chrysostomus sensit, *Christus quoque de pane hoc Symbolico comedit, deque poculo bibit, jam suum quoque ipsius corpus in se ipsum recondidit. Si tam monstrosas metamorphoseis fingere licet, quo temeritas humana non prosiliet tandem? Eadem nimirum ratione tot animas Christo affinget, quot corpora. Audivi, qui de corpore glorioso subtiliter admodum, ut ipsis quidem videbatur, mea verò sententia pueriliter satis & ineptè, multa disputarent. Quid enim attinet hoc loco de glorioso corpore disputare, cum postridie, quam cœnam cum suis celebrasset, Christus in passibili suo corpore, quod pro nobis λύτρον fecit, diros cruciatus*

(r) vid. FABRIT. Orat. laud. p. 431-434.

ciatus tulerit. Quod si autem Christi corpus passibile simul & impassibile fuit, necesse est duas pugnantes qualitates, aut simul in eodem, ut dicunt, fuisse subjecto, aut permutatione quadam & alteratione sese mutuò subsequutas, aut certe singulis qualitatibus singulas fuisse substantias, aut quod æque absurdum, alterutram harum qualitatum fuisse absque substantia: Intelligis, Wolfgange, quo mea nunc pergat oratio. Si duæ diversæ qualitates, passibilis & impassibilis inquam, in unius Christi corpore, connexione quadam inseparabili, coadunatæ fuerunt, non intelligo, quomodo Dominus per omnia fratribus sit similis factus, sed nec satis assequor, quomodo alteram qualitatem absque altera suis dare potuit. Quod, si dicunt, *has duas qualitates, pro arbitratu Christi, permutatione quadam sese mutuo subsequutas, ita ut liberum fuerit Christo modo hanc illam assumere, aut deponere, hæc quoque transsubstantiationis figmento nihil omnino suffragantur. Constat enim Christi corpus eodem momento, quo panem & vinum inter suos distribueret, omnibus in mensa conspicuum fuisse ea dimensitate & quantitate, qua primum accubuerat. Huic ego cogitationi*, mi Capito, *cum nonnihil indulgerem, incredibile dictu est, quam variæ sese animo meo ostenderint imagines, monstrosæ omnes & valde absurdæ.* Scholasticis ergo sophismatis valere jussis, ad eam Theologiam me contuli, quæ Sacris Literis continetur, atque à purioris Ecclesiæ consensu non abhorret. Nec ideo de Sacramento hoc perperam sentio. Sic enim judico, *corpus & sanguinem Christi in Sacramento hoc non quidem carnaliter, aut realiter, ut nunc loquuntur* (hoc est corporaliter) *sed sacramentaliter*, id est, *modo rationeque Sacramentis usitato & familiari exhibere credentibus.* Habes Wolfgange, *meam de Sacramento sententiam, quam precibus tuis tantoperè à me contendisti.*

Ad hæc Pellicani verba, CAPITO mirifice affectus dicitur, adeò ut singularem præ se ferret voluptatem, quam non verbis tantum, sed vultus quoque figuratione, non obscurè declaravit. *Maximo*, (dicebat) Pellicane, *me perfudisti gaudio, qui sententia ejus, quam pridem veram deprehendi*, premendam tamen occultandamque duxi, tantisper dum cum majore fructu foras aliquando emanaret, *te socium & Patronum cognoverim.*

§. LIV. Enimverò, cum Roma redux Pellicanus noster Præ-

fecturam (quam *Guardianatum* dicunt) conventus Rubeacensis adeptus esset, statim ab initio Anno 1518. circumferri cœperunt *sermones* quidam *Lutheri* de *pœnitentia.* Pellicanus itaque Basileam petiturus, forte fortuna Mulhusium (a) devenisse dicitur, ad mensam præfecti supremi (dicti *commendatoris*) ubi plebanus doctus, ordinis Teutonicorum, articulos Lutheri 100. sive potius 95. Witebergæ impressos, erat nactus. Hos cum legendos Pellicano in mensa exhibuisset, & legisset, obstupuit is, quod illa palam proferrentur: Dixit tamen, *se non esse certum de primis viginti sex articulis, qui de purgatorio agunt, de quo dubitaret, an esset, quandoquidem in antiquis Patribus Augustino, & eum præcedentibus, & in Sacris Literis nullum tale inveniretur purgatorium; De Indulgentiarum autem materia, de Confessionibus, de Primatu Pontificis, quæ sequerentur in reliquis septuaginta articulis, prorsus nihil dubitare: sed habere pro verissimis.* Verum, *necessarium fore, ut Lutherus de hac re clare adhuc & clarius disserat, id quod facturum speret, si vivat.*

Atque hæc quidem de *Pellicano* usque ad illud, quo Reformationis negotium magis percrebescebat tempus; reliqua ejus in sequentibus commemorabuntur.

§. LV. *Wolfgangum Fabricium* CAPITONEM, inter primos Reformatores superioris cumprimis Germaniæ, locum & nomen satis illustre suo merito sibi conciliasse, ex ejus Vita constat. Erat is Hagenoæ (b) in Alsatia, Patre Senatore Hagenoense & Matre nobili natus A. 1478. Quum verò is, à studio Theologico per parentem, impiam sacrificulorum (c) vitam qui abominabatur, avocatus esset, atque Medicinæ in Academia Basileensi se dedisset, jam A. 1498. viginti annos natus Medicinæ Doctor creatus est. Interea verò, defuncto parente, is

(a) vid. ADAMI Vit. Pellicani fol. 138.
(b) SCULTET. Annal. ad A. 1516. p. 9.
(c) Cap. in Ep. MSS. ad Bonifacium Augustanum Verbi Ministrum ita scribit: *Etenim Pater moriens multis obtestabatur, ne in hoc Sacerdotii genus me temere conjicerem, quod videret parum tutum & rarissimum inventu, qui doctrina & Vita præluceat, qui atrocem & violentum affectum moderetur, qui vere esset, quod profiteretur.*

non sine provido Numine naturæ quodam instinctu ad studia animum denuò appulit Theologica, tantaque animi cum alacritate atque diligentia iis insudavit, tantosque in iis fecit progressus, ut A. 1504. quoque jam publice summos in ea Facultate consequeretur honores. Uti neque Juris studium quod posthabuerit, felix Capitonis ingenium, ex eo colligitur, quod ipse per quadriennium se fateatur *Udalrici* ZASII, celeberrimi in Friburgensi Academia Professoris, auditorem. (a)

Quod verò etiam tum jam apud Friburgenses in Brisgoia, eruditionis laudem non exiguam esset assecutus ipse, ex eo colligitur, quod is ibi publicè Philosophiam & Scoticas quidem subtilitates fuerit professus, (b) quanquam, vel ipso teste, harum pertæsus, sacris deinceps fuerit initiatus. Neque verò, cum ad sacra appulisset animum, latere virtus ejus diu poterat, quin à Philippo Rosenbergio Episcopo Spirensi A. 1510. vocaretur Brussellam ut ibi, quod per triennium ab ipso factum est, Concionatoris munere fungeretur. Hoc erat illud tempus, quo uti vidimus, Capito pariter atque Pellicanus suam de Eucharistia jam repurgatam animi sententiam sibi invicem contestati sunt. (c) Inde cum sæpius Heidelbergam ob Episcopi sui negotia excurrere necesse haberet, in *Joh.* OECOLAMPA-

DII

(a) In Epistola statim citanda.

(b) Capito in Epistola ap Ulricum Huttenum MSS. A. 1519. III. Kal. Aug. data apud SCULTET. L. c. p. 9. (quam & ipse MSS. servo p. 52.) A Friburgo expulerunt superioribus annis *partim* insidiæ Sophistarum & nausea Scotica, qua miseros auditores conductus publica mercede obtundebam. Tum enim ex usu authorum quos lectitabam horis succisivis judicii lumen suboriebatur licet admodum tenue, *partim* etiam Phil. de Rosenberg Episcopi Spirensis authoritas, qui me invitavit honestis promissis ad Brussellam, ubi triennio functus sum officio Concionatoris, illic me submovit negotiorum infinita moles. Ardor ad literas, desiderium libertatis, parendum enim fuit Canonicis & Consiliis eorum bona pars temporis impendenda fuit. Respondendum cuivis rustico de nugis prophanissimis, respondendum vetulis de sua superstitione, & Proceribus interim de Jure, quod erat præter professionem Theologi. Tametsi leges Cæsareas profitentem Zasium illum celebrem in quartum prope annum audivi. Sed forum & lites refugio &c.

(c) Conf. *Melch.* ADAMI in Vita Pellicani fol. 134.

DII incidit familiaritatem, quam inde ob eo tempore cum hoc egregio Theologo per omnem excoluit vitam: Nam & exacto triennio Basileam à Senatu tertio nuncio cum invitatus esset, & per aliquot annos summo templo Basileensi præfuisset, habuit is eundem Oecolampadium, in quem A. 1516. summos Doctoris Theologiæ honores etiam contulit, inde ab A. 1514. socium, & in munere collegam præstantissimum, docendoque & disputando prima Ecclesiæ Evangelicæ in inclyta illa urbe semina jecit, id quod non solum Epistolæ Capitonis multifariæ, (a) quarum non parvus fortuna singulari ad me delatus est numerus, sed etiam versus, auditorio Theologico Basileensi inscripti testantur: (b) Ipse saltem non semel testatus est deinceps, sibi tum oculos magis magisque fuisse apertos, (c) ut ipsa Missæ celebratio ipsi vehementer tædiosa esset, atque animum pungeret. Et est memorabilis à Wolfg. Capitone ad Bullingerum data Epistola A. 1536. (cujus jam supra ad §. XLVIII. pag. 103. not. (b) mentio est facta) qua quanti fecisset Zwinglium & faceret adhuc, quod ipsi conjunctis viribus ante Lutherum contra Papam egissent, exponit, digna quæ hic legatur. (d) *Ne locum demus* (ita verba ejus ex autographo habent) *Satanæ, semper dissidia admolienti inter fratres. Puto non admissuros nos, ut unquam dividamur. Nam antequam Lutherus in lucem emerserat, Zwinglius & ego inter nos communicavimus de Pontifice dejiciendo, etiam dum ille vitam degeret in Eremitorio. Nam utrique ex Erasmi consuetudine, & lectione bono-*

(a) Nam & extant ZWINGLII & CAPITONIS jam A. 1516. in Epistolis querelæ de Indulgentiis. Uti Capitonis A. 1517. mense Augusto extat Epistola ad *Christophorum Utenhemium* Episcopum Basileensem, *de suscipienda & maturanda Ecclesiæ Reformatione*, præmissa Jo. Cleichtovæi elucidario Ecclesiastico, quæ digna sane est, ut his Annalibus subjungatur, uti eam inter documenta Num. XII. retulimus.

(b) Et sunt ERASMI in Ep. ad Bovillum A. 1513. d. 31. Augusti verba prorsus memorabilia: *Ad hæc Fab. Capito, ob insignem Theologiæ cognitionem, in Basileensis Ecclesiæ collegium cooptatus, ubi publicum concionatorem agit, vir præter alias egregias disciplinas trium linguarum non vulgariter peritus Gr. Lat. & Hebr. denique vita tam integra, moribus tam piis, ut nihil unquam viderim incorruptius.* v. Opp. T. III. p. 1. p. 129.

(c) v. HOTT. Helv. K. G. pag. 16.

(d) vid. HOTT. H. E. Sec. XVI. T. II. p. 207.

bonorum Authorum qualecunque judicium tum subolescebat. Ea amicitia sine interruptione usque in hunc diem stetit.

Quod enim Capito deinceps A. 1520. ad Albertum Moguntinum, ut ejus & consiliarius Ecclesiasticus & Cancellarius esset, vocatus sit, quodque porrò, relicta A. 1523. aula, Argentoratum concesserit, ibique cum *Mart.* BUCERO Templo Thomano per reliquum vitæ tempus, quod ad A. 1541. usque protaxit, Authoritate, Consilio, Scriptis, Re, præfuerit, nemini non est notum, & in sequentibus à nobis affatim monebitur.

§. LVI. *Johannes* OECOLAMPADIUS (Germanis *Hausschein*) ex veteri equidem familia Basileensi (erat enim Avus ejus Basileensis) (a) natus 1482. in Cheruscorum oppido *Winsperga* dicto, silentio præteriri non debet, quippe qui vel ex summorum Virorum judicio, ob trilinguem eruditionem, & ob sanæ doctrinæ (b) scientiam & usum, denique ob antiquitatis Ecclesiasticæ exactam cognitionem ceteris omnibus sua ætate palmam præripuit. Is cum inde ab ineunte ætate magnam de se suscitaret spem, (uti de eo puero duodecenni refertur, quod singulari jam versus componendi polluerit artificio,) atque positis Latinæ Linguæ fundamentis *Heilbronnam* primò, atque dein *Heidelbergam* esset missus, jam ætatis *anno decimo quarto* Baccalaurei obtinuit gradum, inter præcoces eruditos jure suo connumerandus.

Juri verò cum deinceps dedisset operam in Academia Bononiensi, inde brevi post, intrà scil. semestre tempus, (c) *partim* valetudine cœlum Italicum aversante, *partim* quod mercator, cui parens pecuniam, quo illic viveret, reddendam, crediderat, fidem fefellisset, redux factus, Heidelbergensem denuò adiit Academiam, ibique abjecto Juris Studio, cui ex consilio Patris operam dare cæperat, Theologiæ se mancipavit, tantosque brevi in his studiis fecit progressus, ut illum *Philippus* quidem

(a) v. OECOLAMP. Præfat. in Comm. ad Prophetam Jesaiam.

(b) vid J. J. GRYNÆI Epist. dedicat. ad Senat. Reip. Sant-Gallensis in Epistolar. L. 1. Ep. 3. p. 86.

(c) vid. CAPITONIS Vita *OEcolampadii* præfix. Epist. *Zwinglii & OEcolamp.* fol.

JOHANNES OECOLAMPADIUS. NAT. 1482 DENAT. 1531.

Lampade ſi celebris tali Baſilea renides
Non urbs Helvetias clarior inter erit.

dem Elector *Palatinus*, (qui A. 1508. obiit) liberorum suorum natu minimorum præceptorem, *Winsperga* verò non ita multo post sibi verbi præconem deligeret. Annunciavit is itaque circa annum 1514. patriæ suæ Christum, (a) (quæ verba sunt CAPITONIS) cum omnium verè spiritualium, & eruditorum admiratione, quanquam adhuc multa veteris superstitionis admixta essent: At severus nimium Concionator audiebat, (b) quia aures vulgi insanis clamoribus non verberabat, neque inficetis facetiis actionem sacram exhilarabat, quemadmodum tum solebant monachorum mendicabula. Modestiam enim & gravitatem dicendi Sacro muneri consentaneam deperiit semper. Tali itaque vulgi judicio de se cognito ad ipsum Fabricium Capitonem *de Risu Paschali* (vom Oster-gelächter) libellum scripsit, animum authoris, ut tum erat, feliciter exprimentem. Annitente autem Capitone, quocum multa ipsi intercedebat familiaritas, quod modo videbamus, is deinceps eodem illo anno 1514. per Christophorum ab Utenheim Episcopum Basileensem, ne in angulo patriæ suæ tam angusto, tanta spes publicæ pietatis concluderetur (c) Basileam vocatus est, & parœciæ primi templi est præfectus, ubi & A. 1516. Doctoris à Capitone quod solenni more receperit honores, à nobis jam est observatum.

Cæterum, quod is tum jam Erasmo Roterodamensi annotationes in Novum Testamentum edenti admodum fuerit proficuus, ipsemet fatetur ERASMUS, (d) & proprio testimonio luculenter comprobat ipse OECOLAMPADIUS in Postloquio, quod omnium primæ Novi Testamenti Græcæ editioni ab Erasmo A. 1516.

(a) v. *Capito* in Vita OEcolampadii.
(b) v. *Adams* in Vita OEcolampadii ex eodem Capitone.
(c) Quæ verba sunt Capitonis l. c.
(d) De OEcolampadio ita ERASMUS jam A. 1515. in Præfat. ad annotat. in N. T. pag. m. 226. edit. omnium primæ, ita: *Hac in parte* (conferendo scil. Græca in N. T. citata cum textus Hebraici fontibus) *non nihil adjuti sumus opera subsidiaria Viri non solum pietate, verum etiam trium peritia linguarum* [illegible], *hoc est, veri Theologi, Joannis OEcolampadii Vinimontani, quod ipse in literis Hebraicis nondum eo processeram, ut mihi judicandi sumerem authoritatem.*

A. 1516. procuratæ, eſt annexum. Paulo poſt A. 1518. OEcolampadium à Canonicis primi templi Auguſtani vocatum, Auguſtam Vindelicorum relicta Baſilea ſeceſſiſſe teſtis eſt Capito; (a) Atqui, cum nondum ibi vel maturuiſſet vel ad meſſem Evangelicam alba ſeges eſſet, vitaque cum vulgi tum clericorum eſſet corruptior, quam quæ medentis manum ferret, cumque ipſe (teſte Hutteno) (b) ob lenitatem diſſerendi, & animi timiditatem quandam, minus (c) ad ſublimem adeò, qualis ea tum erat, provinciam aptus ſibi videretur, conſilium paulò poſt is cepit de diſceſſu, atque invitis ejus amicis, atque inprimis invito Capitone, ſeſe in clauſtrum monachale non procul ab urbe Auguſtana recipiebat A. 1519. ubi, per aliquot menſes cum verſatus eſſet, & reliquum ætatis ibi transigere conſtituiſſet, ſingulari tamen factum eſt providentia divina, ut ab hoc ſuo inſtituto divelleretur. Præterquam enim (d) quod fautores atque amici ipſius vehementer id ipſi diſſuaderent, inter quos præ reliquis excellebat Capito, factum eſt, cum poſtulantibus quibusdam, quid vero conſentaneum eſſet in controverſiis Religionis, quæ tunc agitabantur, aperte & dilucide declaraſſet, ut illa declaratio, quam intra privatos veluti parietes cum amicis tantum communicaverat, ad plures alios dimanaret, atque ut præter Conciones certas, quas ediderat, de *Confeſſione* librum ederet, quo magis pium ac orthodoxum, hoc minus cerimoniarum nundinatoribus ferendum. Proinde, quod cum Pontificiorum doctrina ipſi conſenſus non eſſet, isque id aperte profeſſus eſſet, ingens ipſi ſtatim apud plurimos & primores quosdam conflatum eſt odium, ut vel nonnulli carcerem, quidam mortem, ei minarentur, quas equidem minas, utpote cui animus magis magisque augebatur, intrepidus primo contemnebat, ut deinceps tamen plurimorum ſuaſu hortatuque & inſtantis in ipſum conſpiratio-

(a) v. CAPITO l. c.

(b) v. BURKHARD. Vita Hutteni & ibi p. 58. Epiſt. Hutteni ad Pirkheimerum.

(c) vid. Epiſt. OECOLAMPADII ad Pirkheimerum ap. Adami fol. 23. a. ubi ingenuè hoc ſuum fatetur παράπτωμα.

(d) Vid. ADAMI Vita Oecolampadii fol. 23. a. b.

rationis scientia ductus cœnobium sibi relinquendum esse decerneret, quo pacto liber inde, cum nondum integrum biennium ibi transegisset, A. 1521. evasit. Tum vero is primum, ad Heroëm illum incomparabilem *Franciscum à* SICKINGEN, cujus arx *Ebernburgum* Virorum Doctorum ac Evangelicæ Reformationi faventium erat receptaculum, secessit, ibique Missam repurgare cœpit, illo autem infeliciter, quod deinceps videbimus, mortuo, Basileam denuò repetiit, illius Urbis totiusque Helvetiæ factus Reformator.

§. LVII. Horum itaque atque consimilium præclarorum Virorum opera, cum *Reformationis Helveticæ* negotium præcipuè fuerit promotum, tum quænam ejus solenniora fuerint initia, ruspari fas est. Atque hic egregie quidem illa Doctissimi Viri J. J. GRYNÆI, (a) quæ in ejus Epistolis legitur, in mentem nobis venit observatio, ad Fridericum IV. Electorem Palatinum perscripta, quod nimirum, cum Martinus Lutherus impudentissimæ veniarum nundinationi strenuè iret obviam, sicque pedetentim ad alia quoque tractu temporis progrederetur, Zwinglius è contràrio, hunc in modum Reformationis opus perfecerit, ut primis ministeri sui annis, prudenti consilio, hanc majorem propositionem, auditorum animis instillaverit. *In causa fidei sic standum solo Canonico scriptoque Dei Verbo, ut quidquid seu huic adversetur, seu ab eo alienum deprehendatur, ceu falsum & supervacaneum haberi debeat.*

Cum sanctam hanc sententiam, radices in cordibus piorum egisse animadvertisset, subjunxit minorem: *De nova illa Doctrina Pontificia, in qua agitur de Missa, de Invocatione Sanctorum, de Idolis, de sexcentis aliis.*

Conclusionis praxin obtinuit sexto ministerii sui apud Tigurinos anno, qui fuit à Christo nato A. 1524. quo ipso anno, post disputationem cum Johanne Fabro, *Ecclesia Tigurina nutu atque auspiciis divinis fuit reformata.*

§. LVIII. Intereà tamen, quas fortunas Indulgentiæ Papales in Helvetia habuerint, & quomodo per ipsos Indulgentiarum Quæstores & blaterones Monachos, ingratiis ipsorum, propagatum

(a) vid. *J. Jac.* GRYNÆI Epistol. à *Sculteto* edit. L. 1. p. 27.

tum fuerit Evangelium, pervidendum est. Enimverò, cum annis 1517. & 1518. LEO X. sub prætextu ædificii Petrini (aliam enim emendicatæ pecuniæ causam fuisse, ne ipse quidem Guicciardinus dissimulare potuit) Indulgentias suis etiam Confœderatis, Helvetiis exponi voluisset, rem per hominem vafrum & versipellem, *Monachum Franciscanum F. Bernhardinum* SANSONIUM, Mediolanensem, curatam voluit. Nam & facundus erat, & mirum in modum Helvetiorum argento inhiabat, usque adeò, ut cistæ & argento & argenteis vasis refertæ per Sarunetes in Italiam deportatæ fuerint: Quin & ipse, tribus Pontificibus multa aureorum millia corrasisse se jactabat. Prodigus is ubique erat Bullarum & potestatis acceptæ præco. Sibi non culpam tantum, peccatum tam præteritum, quam futurum; remittere esse concessum; sed & pœnam. Ad ipsum in pelvi nummi sonitum, gratiam emtori paratam. Sed & dispensationibus, quibus gravissimis enormitatibus veniam promisit, rem suam immane quantum auxit. Nec animas in Purgatorio ita arctè detentas, quin Indulgentiarum suarum beneficio liberare posset: quo lenocinio vel ultimo facile teruncio insidias struxit: Quocunque autem locorum ille pervenerat, jam ante per suos, qui primarii essent, καὶ ὑπείροχοι ἄλλων, diligenter inquisiverat; ut & muneribus, & gratiæ Pontificiæ elargitionibus corruptos libidini suæ servire cogeret. Aliis turpiter sua loquacitate imposuit; alii ex ungue leonem, impostorem, & impudentissimum thrasonem, qui etiam committendis peccatis veniam polliceri auderet, detestabantur. Cum circa æstatem 1518. primum in has oras veniret, superatoque Gothardi monte, Uranios salutaret, exiguo stipatus comitatu, initium suæ nundinationis fecit. Postea verò cum emtores plures invenisset, *Tigurum* concessurus, μετὰ πολλῆς φαντασίας, ingenti apparatu & satellitio, ut vel Principum Legatos provocare potuisset. Sed *Suitiam* primò venit, ubi *Zwinglius*, qui in Eremo tum adhuc erat, graviter in Monachum detonuerat: Mense demum Septem-

(a) vid. HOTTING. H. E. Sec. XVI. Tom. III. p. 160. & seqq. Cui hanc totam verbotenus debemus relationem, quam ut Annalibus his nostris insereremus, operæ judicabamus pretium.

tembri *Tugii* appulit, ubi per triduum suas venum exposuit merces. Cumque adeò magno numero emturientes concurrerent, ut difficilis ad erectam crucem & cistam esset aditus, famulorum quidam clamarat: *Ne, quæso, vobis mutuo ita molesti sitis. Illis primum pateat aditus, qui pecunia sunt instructi: Pauperum postea habebitur ratio.* Quæ vox Simoniaca optimos quosque graviter offendit. Tugio *Lucernam* abiit, & ad *Subsylvanos*, utrinque marsupium deportavit nummatum. *Bernæ* quid effrenis ausus fuerit circumforaneus, publica Præpotentis Reipublicæ Acta dubitare nos non sinunt. Admissus in urbem Institor, in eorum, quibus Pontificia decreta oracula erant, gratiam se insinuavit, commissionis suæ Diplomata omniumque Helvetiæ Cantonum in S. Vincentii templo insignia suspendit. Missam ipse, inspectante magna hominum frequentia celebravit, ut Petrinæ Ædi, pro qua laborabat, pararios conciliaret. Veniam nulli facile negavit, Diplomata tam chartacea, quam membranacea, prodigè distribuit, nihil tamen cuiquam gratis. Duobus *Ursis*, (quos ab impressa figura *Batzen* sive *Bätzen* nomen accepisse verisimile est) quibus res erat angusta domi, ceteris majori pretio prostabat locupletissimus Indulgentiarum & dispensationum thesaurus. Coronatum ditiores, qui sibi singulis, qui verò (nam ne hoc quidem iis negabatur) integris vel civitatibus, vel præfecturis hac Pontificis gratia consultum voluerunt, liberaliorem solutionem afferre debuerunt. (a) Cum discessus instaret, convocatis per campanas civibus Urbis in templo majori post meridiem, per *Henricum Lupulum*, Collegii Canonicum, ipso veluti Mercurio in chori altari medio stante, triplicem Pontificis gratiam promulgari voluit: *Prima* ex superabundanti Christi & omnium sanctorum Thesauro, omnibus tum præsentibus, qui flexis genibus peccata confiterentur, orationem Dominicam cum salutatione Evangelica ter recitarent, omnium peccatorum remissionem, à culpa & pœna concessit, eique, quam in Baptismo habuissent, integritati restituit. *Secundâ* in ipsum Purgatorium perrupit; ut qui ter quotidie templum ma-

(a) Hujus rei exempla dedit idem J. H. HOTTINGERUS in Hodego P. III p. 464.

jus orantes circuirent, animam, quam vellent, liberarent ex Purgatorii flammis. *Tertia* erat omnium liberalissima. Postquam enim singuli genibus flexis quinquies tum Orationem Dominicam, tum salutationem Angelicam, in defunctorum subsidium, recitassent, elata exclamavit voce: *Ab eo momento omnes Bernensium defunctos, ubicunque excessissent, simul liberatis tam ab inferorum, quam Purgatorii cruciatibus, & in Cœlum translatos.* Abiturus prolixe commendat privilegia & gratias, quas D. D. Bernensibus fuisset impertitus: Habere ergo illos causas & Deo agendi gratias, & filiale suum obsequium sedi deinceps Romanæ probandi: oblatoque Senatui & Populo Bernensi *Confessionali*, & *ἀσυμβολος* Berna abiit, & crumena turgida auctus; Tum vero is *Lentzburgum* profectus est, ibique agyrtæ instar, merces expositurus repulsam tulit à Pastore Staufbergensi M. *Johanne Frey*, qui, authoritate Episcopi Constantiensis munitus, hominis propudiosæ licentiæ frenum injicere ausus est. Cum enim novi hospitis impudentia ad aures *Hugonis Constantiensis* pervenisset, ægrè, hominem peregrinum, insalutato ordinario, adeò agere protervè & temerè, tulit: Scripsit proinde *Tigurum* ad *Zwinglium*, cæterosque loci Pastores, ut, *quia Bullas suas & Credentiales Literas, quas vocant, hactenus Sansonius non ostendisset, ne Templorum quidem accessus ei pateret.* Vicarius vero etiam Hugonis, *Johannis Fabri*, non minus in Monachum illum, ejusque mercem tum est invectus. Sed adunco naso Pastoris *Staufbergensis* inhibitionem *Sansonius* suspendit, minatus, se & ipsi, & Episcopo, *Badæ* negotium facessurum. Abiit ergo *Badam*, minis turgidus, ubique crepans, sibi à summis Magistratibus *Bernensi*, *Lucernensi*, *Uraniensi* aditum nunquam fuisse negatum, sperare proinde, Pastorem loci suæ negotiationi nullum positurum obicem. Missa, & ceteris pro defunctis peractis officiis, in cœmiterium quotidie magna cum pompa excurrens clamare solitus est: *Ecce volant!* quibus præstigiis Indulgentiarum virtutem imperitæ plebi commendare voluit, quasi ipse animas ex Purgatorio, veluti carcere liberatas, circumvolare cerneret. Id quod homo non malus salse derisurus, pulvillum in turrim deportavit, excussisque plumis, firmo latere vocife-

ratus

ratus est: *Ecce volant!* Relicta *Bada* vicinum *Bremogartum* salutavit, & in eo tum Pastorem loci (ita ipse refert BULLINGERUS, Bremogartensis Hist. Ref. Msc. p. 11.) M. *Nicolaum Christianum*, tum Scultetum, (sive loci Prætorem) qui quidem gratificari parati erant: Decanus verò, *Henricus Bullingerus*, (a) audacissimo conatui serio restitit, aditum Simoniaco nequaquam permissurus. Cum & Bullas, & Sculteti, M. Christiani etiam, authoritatem opponeret; *Audio quidem*, inquiebat Decanus, *potestatem Romæ concessam, exponendi etiam scruta licentiam à Sculteto impetratam: Sed nunquam sibi hactenus Episcopi, adeòque ordinarii approbationem ostensam, & consensum: sibi præterea potissimum, non Senatui, aut alii inferiori, curam Pastoris incumbere. Religionem periclitari & conscientiam: nec impetrare à se posse, ut bruta hac conniventia populus vanis & inanibus istis Bullis lactatus facultatibus suis spolietur.* „ At major, (commotior ita regessit Monachus,) Pontificis, „ quam Episcopi est authoritas: Illius ergo tibi injungo nomi- „ ne, ut ne per te populus gratia ista Romana defraudetur. „ *Ego vero*, respondit masculè Decanus, *quidvis aliud facilius fecerim, Vitam citius amittam, quam, ut fraudes tu tuas Ecclesiæ meæ obtrudas.* „ Te itaque Bestia, (regessit Italus,) qui tam audac- „ ter sedem Romanam contemnis, ipsius Magistratus adeò „ procaciter mandatis obniteris, Excommunicationis terribili „ percello fulmine: Nec te expedies, donec maculam temeri- „ tatis tuæ 300 aureis nummis elueris. „ Abiturus ergo Decanus, vultu ab Impostore averso, dixit: *Ego verò spero, nihil quod ab officio meo sit alienum, de quo etiam, ubi opus fuerit, reddam rationem, designasse. Ceterum fulmen tuum brutum est! De quo proinde non magnopere sum sollicitus.* Hinc majori Sansonius indignatione succensus; „ Ego verò, inquit, audax bestia! Tigurum „ properabo, ibique de tua pertinacia, in consessu omnium „ Helvetiæ Cantonum, querar. Per universam mihi Helve- „ tiam major injuria non contigit. „ Cui intrepide Decanus: *Nec mihi aditus ad Helvetiæ ordines difficilis est, coram quibus me sistere non erubescam.* Hæc exeunte Februario Anni 1519. acta

 sunt;

(a) Is *Henrici* BULLINGERI deinceps nobis commemorandi pater erat.

ſunt; atque adeò, eo tempore, quo Zwinglius Miniſterium ſuum Tiguri erat auſpicatus, & jam inde à Calend. Januar. impiam illam Simoniam graphice depinxerat. Quin & *Conſtantienſis Epiſcopus* ad Ordines Helvetiæ tum Tiguri congregatos, Legatum miſit, qui Monachi ingreſſum in urbem impediret. Adeo blasphemæ mercaturæ odium ubique in flammam erupit! Cum itaque Monachus viam ſibi *Bremogarto* ſterneret, ipſeque paulatim moveret, erant à Senatu *Tigurino* deputati, qui appropinquanti ipſi, & ad inſignia bovis, pone Silam, divertenti, ſignificarent, *ut ne urbem ingrederetur*, *ingratiſſimus futurus hoſpes.* In Pontificis tamen gratiam, & quod Legatus ejus eſſet, extra mœnia Ampliſſimus ei Magiſtratus ſuam φιλοξενιαν probare voluit. Cum in Senatu deliberaretur, utrum in ipſam intromittendus urbem, erat ex Senatoribus, qui diceret, *ſe non impediturum quidem*, *quominus admitteretur*, *admiſſum tamen è veſtigio aquis ſuffocandum: Er woll ihne wol helffen herein laſſen*, *aber von ſtund an einen locken Waſſer auffheben.* Atque hinc nullum hactenus exemplar Indulgentiarum Tiguri emtorum obtinere potui. (a) Cum verò ille ſimularet, habere quæ in Comitiis publicis, Pontificis nomine proponeret: Ominari facile noſtri poterant, de hoc tantum actum iri, ut ſuas extruderet & obtruderet merces, ſimulque injuriarum Bremogartenſium Decanum poſtularet, monitus fuit ſeriò, ut abiret, juſſus verò Decanum & abſolvere, & à querelis aut actione injuriarum poſthac abſtinere. Rebus igitur ille ſuis convaſatis, in iter ſe conjicit, Italiam, non tamen Romam, petiturus, veritus procul dubio, ne Pontificis, cui jam per Helvetiæ Ordines de impudentiſſimo Monachi mercatu conſtabat, meritas lueret pœnas.

§. LIX. Tum verò Tigurini, ne ſibi, ſuæque cauſæ deesſent, ſtatim ad Romanum Pontificem dare literas, atque de Samſonii impudentia conqueri, quibus è veſtigio reſpondere Pontifex, ſed admodum tepidè atque in favorem Ordinis, addens, ſe jure ſuo in diſtribuendis hiſce Indulgentiis uti, velleque ut fides iis habeatur ſub pœna Excommunicationis.

Erat

(a) Sunt hæc omnia HOTTINGERI verba ad Secul. XVI. T. III. p. 175.

Erat verò hæc ejus Epiſtola. (a)

Leo X. Epiſcopus, ſervus ſervorum, perdilectis filiis, nobilibus Viris, Cantonibus Helvetiorum ſalutem & Apoſtolicam benedictionem. Placuit nobis intelligere, quod, cum ex quorundam Religioſorum diſputationibus circa Indulgentias, per nos, pro fabrica Baſilicæ Principis Apoſtolorum conceſſas & iſthic publicatas, *dubia quædam exorta fuerint, quæ animarum veſtrarum periculum & ſcandalum aliquod parere poſſent. Apoſtolicæ Sedis Oraculum conſulere voluiſtis, ipſius ſedis Conſiliis adhærere & juſſionibus parere.* Nos igitur devotioni veſtræ ſuper his reſpondimus, quod cum nuper, ſuper hujusmodi Indulgentiarum publicatione inter aliquos Theologos partium Alemanniæ ſimilis Diſputatio exorta fuiſſet, dilecto Filio, Thomæ titulo S. Sixti Presbytero Cardinali, in Partibus Alemanniæ noſtro & Apoſtolicæ Sedis Legato, per alias noſtras Literas reſcripſimus, *Romani Pontificis Poteſtatem in hujusmodi Indulgentiarum conceſſione, juxta Romanæ Eccleſiæ veram definitionem, quam ab omnibus teneri & prædicari debere ſub Excommunicationis latæ ſententiæ pœna, ejus abſolutionem præterquam in mortis articulo, nobis & eidem Romano Pontifici reſervanda decernimus, prout ex ipſis Literis quas vobis conſignari mandamus, plene videre & ſervare curabitis.* De cætero diſputationibus hujusmodi, quæ ſcandalum in mentibus generare poſſent, aures non præbendæ, ſed veræ determinationi Sanctæ Romanæ Eccleſiæ & hujus Sanctæ Sedis, quæ non permittit errores, firmiter adhærebitis: Ipſumque Prædicatorem, ad omnem requiſitionem veſtram, revocari mandavimus, & ſi eum in his, quæ ſcribitis, exceſſiſſe invenerimus, puniri faciemus. Dat. Romæ apud S. Petrum, anno incarnationis Dominicæ 1519. prid. Kalend. Maji, Pontificatus VII. (b)

§. LX.

(a) Quam Cl. KAPPIUS inſeruit Collectione ad negotium Indulgentiarum ſpectanti pag. 489. 490. 491. ex HOTTINGERI ad Secul. XVI. Tomo III. p. 177. 178.

(b) Idem vero loco citato Hottingerus ſimul quoque literas nomine Papæ ſcriptas, tum ad Tigurinos à *Joh. Baptiſta de Puppio* Commiſſario Apoſtolico &c. exhibet, quibus blandis verbis vel Indulgentiarum

§. LX. Atque, ita divino beneficio in Helvetia (non minus quam in Saxonia Lutheri,) ZWINGLII, aliorumque, qui ceu fidi paraſtatæ in partem operæ venerunt, miniſterio, Reformationis felicia jacta ſunt fundamenta, & quod Evangelio naſcenti Hieroſolyma fuit, idem renaſcenti (a) & ex corruptelis Papatus Romani reſtituto, fuerunt duæ inſignes Metropoles, WITEBERGA Saxoniæ & TIGURUM Helvetiæ Caput. Et *Witebergam* quidem matrem agnoſcunt Eccleſiæ, per utramque *Saxoniam* laxius ſic dictam, & ei adſitas provincias in *Germania*, per *Daniam* item, *Norwegiam*, *Sueciam*, *Poloniam* ac *Lithuaniam*. *Tigurum* verò eodem honore dignantur Eccleſiæ *Helveticæ*, & ſuperioris Germaniæ, præcipue *ad Rhenum*, nec non aliæ per *Galliam*, *Angliam*, *Scotiam*, *Belgium*, *Poloniæ* ac *Lithuaniæ* partem, ac deinceps per *Hungariam* ac *Tranſſylvaniam*. Quæ omnes utriusque Metropoleos Eccleſiæ, etſi communem contra Papatum cauſam agant, alteris tamen, quæ Tigurinam Confeſſionem ſequuntur, hæc prærogativa optimo titulo tribuitur, *quod ab erroribus & ſuperſtitione Papatus purgatiores ſint ac puriores, eoque gravioribus Papæ & Aſſeclarum ejus odiis perpetuis obnoxiæ*. Sunt verò illa duo cumprimis, quæ in repurgatione à Zwinglio facta, quam deinceps accuratius ex Monumentis fide dignis publicis & privatis enarrabimus, laudari ſolent, *Unum:* (b) quod Zwinglius non Imagines tantum ex templis amovit, ſed ſimul omnes *cerimoniarum ſuperſtitiones* abrogavit. *Alterum*, quod errorem pœnitendum *corporalis præſentiæ Chriſti* in S. Cœna mature deprehendit, & publice confutavit, eoque ipſo doctrinam Sacramentorum plenius & dilucidius, quam ante eum alii explicavit.

Quæ denuò, Viri ex noſtris doctiſſimi pariter atque moderatiſſimi

tiarum Inſtitorem commendatum porro, vel ingratum cum gratia ſaltem dimitti petit. Et cum ipſe Pontifex in ſuis Literis *Thomæ de Vio Cajetani* injiciat mentionem, tum & illud *Diploma Pontificium* ad Cajetanum miſſum ad Kal. Januar. 1518. ſignatum, ab HOTTINGERO l. c. p. 180. 1. 2. 3. 4. exhiberi videmus; unde illud depromtum his annalibus Num. XIII. ſubjiciendum curavimus.

(a) Verba *Henr.* ALTINGII in Hiſt. Eccleſ. Palatina. pag. 2.

(b) Verba *Henr.* ALTINGII in Theol. Hiſtorica Loc. I. Period. II. Artic. III. p. m. 53.

tiſſimi obſervatio ne fraudi ſit Luthero, aut juſtiſſimæ ejus inter omnes æſtimationi, meminiſſe debet Lector, (a) etiam Prophetarum priſcorum vocationis dona & beneficia fuiſſe imparia, cum unus vitulos ſuſtolleret, & pſeudolatriam in montibus intactam relinqueret, alius contra excelſa tolleret, vitulos autem relinqueret. Præterquam, quod certiſſimum ſit, ZWINGLIUM equidem prius, doctrinæ puritatem atque ſanctitatem urſiſſe, omnemque fidei doctrinam ad S. Scripturæ præſcripta unicè exigendam eſſe, ſciviſſe, tum quoque jam, cum Lutherus adhuc, in impuris opinionum Papiſticarum ſordibus, ſucceſſu demum temporis eluendis, hæreret: Non jam Myſticorum fimeta commemoro, quæ certe quod non ſatis inde à principio fuerint expurgata à Luthero, ex mirifica illa, qua paſſim, *Theologiam Germanicam* & J. *Tauleri* libros collaudat, commendatione, colligitur; Sed & eum in Explic. *Orationis Dominicæ*, quæ A. 1518. conſcripta eſt, nondum rejicere patet *precationes S. Brigittæ & roſarii*, neque hactenus *cultum ſanctorum improbare*. Quid? quod eodem tempore in Explic. Pſ. cx. admodum acerbe invehat in *Picardos ſive Bohemos*, qui ex Eccleſia Romana ob vitia ſacerdotum ſeceſſerint, eosque *pro hæreticis & blaſphemis* habeat; Nam & Anno ſequenti 1519. ita *Invocationem* aſſerebat *Sanctorum*, quod *miracula in eorum nomine* à Deo fiant: *Purgatorium* defendebat, *Indulgentiis vim* ineſſe ſtatuebat ad *remittendam ſatisfactionem pro peccatis*, atque ſimilia alia propugnabat. A. 1520. in Sermone *de bonis operibus*, illa utebatur phraſi ſæpe deinceps repetita. *Deum non odiſſe peccatores, ſed infidelitatem*. A. 1521. adhuc ſibi *à Maria Virgine* procurari petebat *ſalutarem* cantici B. Virginis, quod ſibi ſumſerat explicandum, *intellectum*. Et A. 1522. ſufficere, ſcribebat, modo nemo cogatur ad *cultum ſanctorum*, & *ferendos eſſe ajebat*, qui eum adhuc teneant. A. 1523. ſe, nec tum, ait, planè rejicere *Indulgentias Romanas*, ſed ſuo relinquere pretio. Quæ tamen is deinceps omnia, (b) tunc & paulo poſt ſcripta, magno cum dolore deploravit, revocavit, & ſibi propter Chriſtum ignoſci errores illos, ſive ut loquitur, ſtultitias

R ſuas

(a) SCULTET. Annal. ad A. 1517. p. 13.
(b) vid. SECKENDORF Indic. III. ad Comm. de Lutheran. ad A. 1519.

suas petiit non una vice, solenniter autem in Præfatione Tomi I. Opp. Latin. d. 5. Martii 1545. conscripta, & alia, quam Tom. I. fol. 521. Disputationibus suis præfixit, ut vanissimi quidem sint, recte observante illustri *Seckendorfio*, malæque fidei, qui etiam hodie ex his scriptis antilogias eruant, easque Beato Luthero imputent, sed, ut rectè tamen exinde concludatur, quod purior inde jam ab initio fuerit Zwinglii & Helvetiorum Reformatio, quanquam etiam ipse Lutherus in his meliora deinceps edoctus, & purus fuerit & inculpatus.

Et quidni ZWINGLIUM diceremus, quod in superioribus jam (a) est monitum, *Reformatorem primum*, quanquam is etiam A. 1519. demum sese Samsonis impudentiæ, strenuè opposuerit, cum constet, abinde non arcessi debere Reformationis Helveticæ exordium, siquidem Zwinglius maluerit in asserenda veritate prius, quam in evertenda falsitate laborare; Accedit ipsius BEATI RHENANI ad *Zwinglium* Epistola, jam d. 24. Maji A. 1519. data, quæ, quam Zwinglius tum jam in opere suo constantiam declaraverit, evincit, ut aliquot abhinc annis eundem hoc opus suscepisse, quivis præjudiciis vacuus exinde colligere possit. Verba ex *Rhenani* autographo (b) hæc sunt: „ Literæ tuæ alioquin mihi gratissimæ, gratiores vel hoc nomine fuerunt, quod *constantiam* animi tui in docendo Christo declararint. Equidem laudandus es, qui rem optimam ac saluberrimam *prudenter cœperis*; magis laudandus, quod cœptam *constanter prosequaris*, ne tantillum quidem mutatus ab his, quibus dolet Christianam renasci pietatem, & puram Christi doctrinam populo tradi. Quod si magnifacit eos vulgus, qui in acie viriliter perstiterunt, annon te virum dicamus, qui in proposito docendæ pietatis, *tam constanter* (*NB.*) *perseveras?* Sed accipe pulchrum consilium, quod rei, *quam* (*NB.*) *nunc agis*, valde conferet, & adversariis tuis plurimum nocebit. Adamus Petrejus Typographus (nosse te puto hominem) aliquot Lutherii novos libellos Germanicè scriptos, typis suis est impressurus, expositionem videlicet Dominicæ precatio-

„ nis,

(a) vid. §. XLVIII. & XLIX. p. 132. & 135.
(b) vid. HOTTING. Sec. XVI. P. II. pag. 217.

„ nis, luculentam & planè Lutherianam. Præterea Germani-
„ cam Theologiam, ad quam collata quamlibet subtilis illa Scoti
„ Theologia, crassa erit & hebes. Et hujus generis alios ali-
„ quot libellos: Quos si tu pro concione publice commenda-
„ ris populo, hoc est, emendos suaseris, crede mihi nego-
„ tium, *quod instituisti (NB.)*, *planè*, & ex animi sententia tibi
„ succedet. „

§. LXI. Sed, ut quomodo strenuè per LUTHERUM Res illa fuerit promota, videamus, necesse est.

Diximus in superioribus (a) Lutherum Theses A. 1517. prid. Kalend. Novembr. numero 95. contra Indulgentias publica disputatione proposuisse, atque insuper datis ad *Albertum* Moguntinum Archiepiscopum (b) Magdeburgensem literis, quibus ipsæ Theses erant inclusæ, eum orasse, ut *Indulgentiarum loco Evangelium doceri* juberet. Sed iste, quippe qui particeps erat rapinarum Tezelianarum, nihil respondit: Episcopus verò Brandeburgensis *Hieronymus*, ad quem itidem (c) dederat literas Lutherus, Luthero equidem per literas & Abbatem quendam Leninensem (d) respondit, sed ita ut *Lutherum moneret, ne quid temere novaret, optare se enim & petere, ut paulatim differat editiones probationum suarum, affirmabat*; addens, *se valde nolle à Luthero editum de Indulgentiis sermonem vulgarem*, quem *deinceps non edendum nec vendendum rogavit*. Et pariturus omnino fuisset Lutherus,

(a) vid. §. XLIV. pag. 114. ubi & indicavimus, quod has Theses V. E. LOESCHERUS inseruerit Actis & Documentis Reform. T. 1. pag 439. seq. unde eas inter Documenta Num. XI. huic Operi subjunximus.

(b) Vid. Epistolar. Lutheri Tom. 1. pag. 38. quanquam accuratissimam hujus Epistolæ editionem ex Lutheri αὐτογράφω, quod in Suecicum Archivum est translatum, nobis dederit Cel. KAPPIUS in Collect. Indulgent. pag. 292--297.

(c) Sed quæ amplius non supersunt, uti quod ad alios quoque Episcopos scripserit, testatur MYCONIUS in Histor. Reform. pag. 22. sed, quas ipsas quoque temporum injuria periisse, notat KAPPIUS in Collectione Indulgent. pag. 288.-289.

(d) Vid. Epist. Luth. T. 1. num. 32. fol. 40. conf. Loescher in Act. &c. Tom. 1. Cap. xxiv. & Tom. II. cap. 1. ubi variorum de Lutheri moliminibus inter se collatas refert sententias.

therus, (quippe qui tum respondit: (a) *Bene sum contentus, mulo obedire quam miracula facere, etiamsi possem*,) nisi *Tecelius*, *Eckius*, *Prieras*, *Hoogstratus*, aliique, virulentissimis scriptis ipsum irritassent.

In Thesibus illis tradebat inter alia Lutherus, *Indulgentias* nihil esse, nisi relaxationes pœnarum Canonicarum. Non respicere nisi *vivos*. Papam in *Purgatorium*, clavium potestatem non accepisse. Quemlibet vere compunctum habere plenariam à pœna & culpa, etiam sine indulgentiis, *remissionem*. Per solas *indulgentias*, qui credunt salvari, damnatos esse cum suis magistris. Thesaurum illos esse non Christi, sed Papæ. Et *Rete*, quo divitias hominum piscentur &c. &c.

§. LXII. Incredibile dictu est, quanta celeritate hæ Theses quæ belli hujus classicum canebant, & quas templo arcis Witebergensis ad disputandum publice affigi curaverat Lutherus, per ora manusque virum volitarint, quod equidem occasione festivitatis encæniorum tum Witebergæ celebratorum promotum esse, credi potest, sed ita tamen, ut mirum id videri unicuique possit cogitanti, quod tum temporis cursorum publicorum, (quos vulgo *Postas* vocant,) talis, qualis hodie usus non esset, siquidem intra quatuordecim dies per totam Germaniam, & unius mensis intervallo, per omnem Christianum populum Lutheri ejusque cœptorum fama percrebuerit. Erant, qui Luthero statim assurgebant Viri Docti atque pii; Erant, qui fremebant cum Tezelio & ejus asseclis; Erant, qui Lutherum temeritatis accusabant, ac audaciæ nimiæ, quanquam etiam faverent causæ. Erant, qui fortunatum omnem desperabant eventum, inter quos *Albertus* KRANZIUS insignis alioquin Vandalorum Historicus, Thesibus hisce conspectis dixisse fertur: (b) *Frater, vade in cellam tuam, & dic, Miserere mei Deus!* subinnuens, frustra Monachum Augustinianum adversus Pontificem disputaturum. Witebergæ (c) Prior & Supprior metu per-

(a) SCULTET. pag 17. uti hæc verba Lutheri responsoria in ipsa illa ad Spalatinum data Epistola ab ipso referuntur.

(b) Testibus *Bucholtzero* & *Chytræo* in Saxonia apud *Scultetum* p. 14.

(c) Ita *Scultetus* pag. 14.

perculsi Lutherum adeunt, rogantque: pareat ordini, nec illum ludibrio hominum exponat. Jam nunc in sinu gaudere Franciscanos, in ignominiæ suæ societatem Augustinianos venisse. Quibus respondit Martinus: *totum hoc statim concidet, si in nomine Domini cœptum non est. Sin autem, Deo rem committiti perficiendam.* Monachus quidam in Saxonibus prope Bitterfeld, conversus ad Sacrificulos, *Ha, ha, ha*, inquit, *venit jam is, qui vos recte tractabit.* Complures alii in claustris monasticis, tyrannide humanarum superstitionem pressi, Deo gratias agebant pro liberatore.

Ab hoc itaque tempore (a) universæ Europæ oppidulum *Witeberga* innotuit. „ Audivimus, (ita SCULTETUS,) à Præ„ ceptoribus nostris, diversarum gentium studiosos, Lutheri & „ Melanchthonis audiendi gratia Wittebergam profectos, ad „ primum oppidi conspectum, complicatis manibus Deo gra„ tias egisse, quod sicut olim è Sione, ita isto seculo à Wi„ teberga Evangelicæ veritatis lucem in remotissima regna „ voluisset diffundi. Compertumque est (b) Martinum Poli„ chium Mellerstadium verè de Academia Witebergensi vati„ cinatum fuisse, *illam cunctas alias Germaniæ Academias sua luce* „ *obscuraturum.* „

§. LXIII. Enimverò, qua via incesserint, pervidendum est, qui Lutheri Thesibus se tactos sentiebant.

Inter hos enim primus ipse *Joh.* TETZELIUS, suæ causæ deesse non volebat, atque adeò *primò* omnium vernaculum Lutheri sermonem (c) ipsemet confutandum sibi sumebat, edito,

 ut

(a) *Scultetus* pag. 16, 17.
(b) vid. MELANCHTH: Declamat. Tom. VII. p. 341.
(c) HAHN. Histor. Sacrar. à Luth. emend. p. 34. qui simul observat, quam de rebus hoc ordine à Tetzelio gestis, testentur, SECKENDORFIUS, VOGELIUS in Vita Tezelii, & alii, itemque LOESCHERUS, Actor. Tom. I. p. 484. Sed qui tamen Tom. II. p. 320. moneat, Germanicum Tetzelii in Lutherum editum scriptum, rectius in Ann. 1518. collocari, tanto magis quoniam supra quoque jam observavimus, ne ipsum quidem Lutheri sermonem ante annum 1518. fuisse publicatum. Saltem, quod demum sub finem Maji 1518. eam *refutationem Sermonis vernaculi*

ut putatur Lipsiæ, quodam scripto, quo Sermoni Lutheri ad XX. articulos redacto, additis totidem responsis velut antidotum positum volebat. Mox autem Thesibus & Sermone Lutheri *Juterbeci* in publico foro combustis, ut fortioribus armis Luthero occurreret, in vicinam Academiam *Viadrinam* evolabat, ubi supremis in Theologia honoribus decorandus, conscriptis duabus, non quidem sua, sed *Conradi* WIMPINÆ, (a) celebris ibidem Doctoris, opera, Dissertationibus, quarum altera CVI. altera L. Thesibus constabat, (b) hoc molimine Lutheri conatum prorsus se superaturum confidebat, eo tamen eventu, ut, cum res ineunte mox anno sequente A. 1518. d. 20. Januarii ad publicam disceptationem & conflictum Academicum venisset, neque Præses neque Respondens causam tunc suam tueri, contra *Joh. Knipstrovii* (c) studiorum causa ibidem agentis objectiones, satis possent, sed ad vim potius apertam confugere opus haberent.

In illis verò Thesibus, Papam TEZELIUS comparat *Petro*, & crucem à Papa erectam *cruci Christi*; traditque, „ Satis„ factionem tam necessariam pœnitentiæ partem esse, & quod „ interior contritio, & exterior mortificatio, ad consequen„ dam absolutionem divinam, inutilis sit, sine satisfactione „ aut injuncta per sacerdotem, aut canones, aut contenta „ in pœna sustinenda in purgatorio. Hanc pœnam sive hu„ jus sive illius mundi ob peccata contrita & confessa, ut lo„ quuntur, impositam, Papam posse per indulgentiam re„ laxare,

culi receperit, ipso teste novimus in Epist. ad Ge. *Spalatinum* Epist. L. I. num. 52. Conf. KAPPIUS in Collect. rer. ad Indulg. pag. 315. qui & ipsam hanc Refutationem Sermonis egregie illi collectioni inseruit. p. 317-356.

(a) Conf. Christ. Gottl. WILLISCH in Præfatione ad Commentationem *de Vita Alberti animosi*, quæ 1725. 8. est edita.

(b) Ex his utrisque Thesibus quædam habemus excerpta apud SECKENDORFIUM fol. 26. & 27.

(c) Conf. SECKENDORF. Lib. III. §. 50. add. 2. & qui Knipstrovii illius vitam conscripsit *Jac. Henr.* BALTHASAR in Document. Eccles. Pomeran. Collect. II. p. 315. seqq.

„ laxare, ut etiam peccatum in matrem Christi commissum, „ quantumvis enorme, minus tamen sit, quam illud in filium commissum, quod Christi testimonio expresso sit remissibile, vere contritis, tale per Indulgentiam condonari „ posse &c.„

§. LXIV. Quidquid sit, quò distinctius ipsum cognoscamus controversiæ hujus temporis inter Lutherum & Tezelium statum, operæ erit pretium, brevibus summam utriusque scripti lectorum oculis exhibere.

LUTHERUS ait, pœnitentiæ *tres partes* à scholasticis constitui, *contritionem*, *confessionem* & *satisfactionem*, hanc in preces, & exercitia gratiæ, jejunia & mortificationes corporis, eleemosynam & opera charitatis distingui. Cum itaque Indulgentiæ, imposita satisfactionis opera auferant, sequi hinc, quod ad tollendas preces, jejunia & eleemosynas faciant. In dubio autem esse, apud multos etiamnum ex scholasticis, num divinitus irrogatam pro peccatis pœnam auferant; Sacras Literas ad pœnitentiam nihil requirere, quam *cor contritum* & *vita conversionem*. In tali statu, Deum justo, secundum Ezech. XVIII. & Exemplum Mariæ Magdalenæ, sine satisfactionibus remittere, sique infligantur pœnæ, illas & inferre & aufferre solum Deum; & præstare ut potius ferantur, atque opera satisfactoria præstentur, quam ut quis se per *Indulgentias* ab illis liberari velit; non satisfieri pro peccato, quod Deus in verbo remisit; Indulgentias esse propter inertes, qui bonis operibus vacare nolint, nec esse has vel præceptas, vel consilium de illis datum, ut adeò nullum iis insit meritum, & salva fide contra eas disputare liceat.

His verò TEZELIUS in sua refutatione opponebat, dignum pœnitentia fructum faciendum esse, satisfactionem sufficientem requiri, cum & Deus, licet Adam contritus fuerit, ipsum tamen filium ad satisfaciendum miserit. Mariæ Magdalenæ peccata Christum sine satisfactione remisisse, sed quia habuit claves excellentiæ, & magnitudinem interni doloris agnovit, at, Sacerdotibus claves esse ministeriales; qui non possint non opera externa ad satisfactionem imponere; quorum onera Pontifex

Ro-

Romanus auferre queat, ita tamen ut eadem opera vel propter habitus malos ad coercendam carnem post remissionem factam, sedulo præstanda sint, cum operibus autem illis Pontificem Romanum eandem etiam pœnam afferre posse, quam divina justitia peccatori dictavit, utpote qui jus summum à Christo habeat in Petrum & successores, verbis; *Quidquid solveris* &c. translatum. Sicque illum auferre posse illorum pœnam in purgatorio, qui peccata non sufficienter deplorarunt in hac vita, qui verò indulgentias eum in finem promerent, hos esse in vera contritione, & contritionem, quanta quanta illa sit, nihil esse sine satisfactione, eleemosynas equidem dandas esse, sed in casu extremæ necessitatis, (b) & præstare equidem illas ad meritum salutis, sed Indulgentias esse opera misericordiæ erga se ipsum & præstare ad satisfactionem pro pœna.

LUTHERUS verò hæc ipsa Tezelii, (dissimulato ejus nomine, in quo sibi præeuntem habebat Tezelium, & *omissis adversarii foliis aridis aut floribus chartaceis*, ut loquitur, i. e. verbis inanibus,) ratiocinia, in Libello deinceps commemorando, (c) ita refutabat, ut ostenderet, si digna pœnitentiæ opera facienda sint, non posse illa à Pontifice pro Indulgentiis relaxari. De cætero improbat restrictionem eleemosynarum ad casum summæ necessitatis, & evincit, nullam erga se misericordiam esse, si quis se ipsum redimat vel à justis censuris, vel ab operibus pœnitentiæ impositis, neque adeò præmium, quod misericordiæ erga proximum à Scriptura assignatur, attribui posse, existimat, illi, qui ex amore sui redimere vult meritas & justas censuras.

§. LXV. Cæterum sub ipsius A. 1517. finem, uti SECKENDORFIO videtur, quoque novas à Luthero Theses editas fuisse notari

(a) Sic v. gr. se habet thesis 105. Tezelii: *Eandem esse Petri & omnium vicariorum potestatem, qui negat, errat, Quique pluris posse putat in veniis Petrum, quam Leonem, magis errat, imò blasphemat.*

(b) Conf. SECKENDORF. Histor. Luther. fol. 26. a.

(c) Vid. Lutheri libellus, cui tit. *Die Freyheyt des Sermons D. M. L. vom Bäpstlichen Ablas* &c. vid. LOESCHERUS in Act. & Docum. Tom. 1. p. 525. seqq.

notari debet, atque publice ventilatas, *pro Bibliis*, (a) respondente sub Lutheri præsidio M. *Francisco Gunthero* Northusana:

In his, adversus Scholasticos, ducta è sacris literis argumentatione, plurima ventilari cœperunt, quæ postea accuratius expensa reformandis doctrinis amplissimam materiam præbuerunt. Sunt ibi præter alia multa, sequentia (b) quoque effata prorsus aurea.

n. 4. Veritas est, quod homo arbor mala factus, non potest nisi malum velle & facere.

n. 5. Falsitas est, quod appetitus liber, potest in utrumque oppositorum, immò nec liber sed captivus est.

n. 6. Falsitas est, quod voluntas se possit conformare dictamini recto neutraliter.

n. 18. Diligere Deum super omnia, naturaliter, est terminus fictus, sicut chimæra.

n. 20. Actus amicitiæ (erga Deum) non est naturæ, sed gratiæ prævenientis.

n. 29. Optima & infallibilis ad gratiam præparatio & unica dispositio, est æterna Dei electio & prædestinatio.

n. 30. Ex parte autem hominis, nihil nisi indispositio, imò rebellio gratiæ, gratiam præcedit.

Et quam alienus jam tum ab Aristotele & Scholasticis, ejus fuerit animus, ex his patet querelis & censuris, quas thesibus illis inseruit. (c)

n. 41. *Tota fere Ethica Aristotelis pessima est gratiæ inimica.*

n. 42. *Aristotelis sententiam de felicitate non repugnare Doctrinæ Catholicæ, error est.*

n. 43. *Error est, dicere, sine Aristotele non fit Theologus.*

n. 44. *Imò, Theologus non fit, nisi sine Aristotele.*

n. 47. *Nulla forma syllogistica tenet in terminis divinis.*

(a) vid. SECKENDORF. l. 1. §. XII. p. 28. Harum Thesium titulus hic erat: *Ad subscriptas Conclusiones respondebit M. Franciscus Guntherus Northusensis pro Biblia*, Præsidente R. P. D. Martino Luthero Augustiniano S. Theologiæ Witembergæ Decano; loco & tempore statuendis 1517.

(b) vid. LOESCHER. Act. & Docum. T. I. p. 540. seq. ubi hæ Theses exhibentur.

(c) Vid. SECKENDORF. p. 28. a. & LOESCHER l. c. p. 542. 543.

n. 48. *Non tamen ideò sequitur, veritatem Articuli Trinitatis repugnare formis syllogisticis.*

n. 50. *Totus Aristoteles ad Theologiam est sicut tenebræ ad lucem.*

n. 52. *Bonum erat Ecclesiæ, si Theologis non natus fuisset Porphyrius cum suis universalibus.*

n. 53. *Usitatiores definitiones Aristotelis videntur petere principium.*

§. LXVI. Antequam verò in ipsam nos ulterius immittamus rerum gestarum Historiam, de Viris quibusdam Doctis præfari adhuc libet, quorum equidem studia vehementem in modum Reformationi fuerunt proficua, ita tamen, ut ipsi plene planeque nondum ab Ecclesiæ Romanæ communione secesserint, aut Reformationis à Zwinglio & Luthero suscepto negotio assensum præbuerint.

Inter hos sunt *Johannes* REUCHLINUS. *Desiderius* ERASMUS. *Johannes* STAUPITIUS. *Ulricus* HUTTENUS Eques. *Franciscus van* SICKINGEN Heros. *Bilibaldus* PIRCKHAYMERUS. *Jacobus* FABER Stapulensis. *Gulielmus* BUDÆUS. *Thomas* MORUS. *Jacobus* WIMPFELINGIUS. *Petrus* MOSELLANUS. *Beatus* RHENANUS. *Mercurinus* DE GATTINARIA, aliique.

§. LXVII. *Johannem* REUCHLINUM (a) quod attinet, quem Hermolaus Barbarus pro illorum temporum more *Capnionem* appellavit, dignum elogio Trithemii, *quod is solis literis, non etiam perstrepenti curiæ* (erat enim & Jureconsultus & Consiliarius Eberhardi Ducis Wirtembergensis) *populari incumberet: Nullum enim nobis non modo Italia, sed nec Seculum nostrum huic tanto Viro parem objiceret.* Is Phortzhemii A. 1450. natus erat, à patria dictus Phorcensis, atque tum alibi, tum inprimis Parisiis & Basileæ, studiorum fundamenta posuit, usus utrobique Magistro *Wesselo* Groningensi, (b) qui tum ibi docebat, à quo præter necessariam Philosophiæ & Linguarum cognitionem, cum Hebrææ Linguæ rudimenta percepit, tum etiam sensa ejus & judicium de Religione ac capitibus

(a) Quam ERASMUS ex vero de eo dixerit: *Merito virum hunc ceu Phœnicem, & unicum suum decus tota suscipit ac veneratur Germania*, ex Ej. Epistolis n. 174. ad Leonem X. p. 154. Lit. C. conspicitur.

(b) vid. J. H. MAJ. in Vita *Reuchlini*: p. 154. seq.

tibus controversis rectè hausit & constanter tenuit. Eum hortatus est *Wesselus* & *Antonius Contoblacas* natione Græcus, ut cum mediocrem Græcarum Literarum peritiam acquisivisset, iisdem plenius & planius cognoscendis sese dederet, propterea quod copia *Codicum Græcorum* major suppeteret *Basileæ*, quam alibi, utpote quò, tempore Concilii Basileensis, Cardinalis Cusanus, magnum eorum numerum devehendum curavit: Ita his partibus plenius informatus, ad Academiam *Tubingensem*, (a) & inde porrò in Aulam *Wurtenbergensem* adscitus fuit. Sed cum ab obitu Ducis Eberhardi gubernationis mutatio accideret, & Vita ipsius, monachi cujusdam insidiis, qui apud Principem plurimum valebat, peteretur, ipse periculi declinandi causa *Heidelbergam* ad Electorem Palatinum, nomine *Philippum*, concessit, & tum in Aulam, tum etiam in Academiam vocatus fuit, delectatus utrobique magnorum ac doctorum Virorum consuetudine, quibus tum Heidelberga florebat. Et in Aula quidem, quod ante fecerat *Rodolphus Agricola*, idem ipse instituit, rogatu Electoris, ut novam Epitomen historiarum per omnes Monarchias deductam Principi contexeret, explicatis præcipuis rerum momentis, quæ sub imperiis illis contigerant. In Academia autem novo & eousque inaudito in Germania exemplo scripsit Progymnasmata scenica, sive Comœdias, *Hennonem* & *Sergium*, quarum alteram magno cum applausu publice spectandam exhibuit. Cætera autem *Studiis Hebraicis* excolendis ac propagandis tribuit. Agitabantur tunc in Aula Palatini consilia de conjugio *Ruperti* Principis Palatini, qui tertio genitus erat, & *Elisabethæ* filiæ unicæ *Georgii Divitis*, Ducis Bavariæ. Qui cum consobrini essent, nulla ratione, propinquos sanguine jungi posse videbatur, quam ut juxta Pontificis dispensationem nuptiæ coirent. Romam igitur destinatus fuit *Capnio* legatus cum comitatu ad Alexandrum VI. gratiam dispensationis ab eo petitum: ubi annum pæne integrum à Pontifice ejus rei potiundæ causa detentus fuit. Quod tempus sibi non putavit otio transigendum, sed *Literis Hebraicis* potissimum excolendis impendendum esse. Ideo-

(a) Vid. *Henr.* ALTING. Hist. Eccles. Palatin. p. 9, 10, 11. cujus hic leguntur verba.

que cum Romæ viveret Judæus nomine *Abdias*, exactiſſimus literarum Hebraicarum Magiſter, dum iſtic fuit, eum ingenti pretio ſibi conduxit noſter, ita quidem, ut in ſingulas horas ſingulos aureos didactri loco Judæo penderet. Quo ipſo id aſſecutus eſt, ut Judæus non tantum diligentiam & aſſiduitatem, ſed etiam fidem approbaret Reuchlino, adeoque ipſe tempore legationis ſuæ eousque proficeret, ut ſumma cum laude literas Hebræas alios docere poſſet. Accidit autem & aliud in hac legatione. Vivebat & docebat Romæ eodem tempore *Argyropylus*, exul ex Græcia profugus, & ſtipendio publico ad Literas Græcas docendas conductus: quod quidem, ut magna cum gratia, ita magno cum confluxu præſtabat, ut Viri, imæ, mediæ, & ſummæ ætatis, nobilis & ignobilis, Epiſcopi & Cardinales ad lectiones ejus audiendas concurrerent. Putavit Capnio etiam hujus auditorium ſibi ſubeundum eſſe, quod cum magno cum comitatu, Legato Principis digno feciſſet, & ante lectionem, conſidentibus nobilibus & ſplendidis Auditoribus, Magiſter ſciſcitatus eſt, num Græcas literas calleret, quod cum affirmaret, mediocriter ſe eas noſſe, rogavit, ut eas clara voce legeret, & Latine interpretaretur. Id cum Capnio Legatus prompte & cum gratia faceret: ita quidem ut *ad dialectum Græcorum* attemperaret pronuntiationem, tum etiam commode & eleganter redderet, gemens & tantum non lachrymans bonus Senex publice (a) exclamabat, *Græcia noſtro exilio Alpes transvolavit:* divinabat ſcilicet Græcas Literas & artes non jam amplius Italiæ finibus contineri, ſed longè latèque ad gentes etiam horridiores (quo nomine tum Germani cenſebantur) propagatas eſſe. Sic igitur, cum & publice, rem, cujus gratia illuc miſſus fuerat, confeciſſet, & privatim Literas Hebræas excoluiſſet, atque etiam Græcarum ſpecimen non infelix edidiſſet, regreſſus eſt ad Electorem Palatinum, & Legationis ſuæ ratione reddita, ad quietem ſe compoſuit, ac ſimul ad ſtudia Hebræa rediit. Mutatis autem interea rebus in Ducatu Wurtenburgenſi, cum ad Aulam & Academiam revocaretur, vix dimiſſus ab Electore eò reverſus eſt, ita tamen ut fructum ſui memoriamque relinqueret.

§. LXVIII.

(a) Conf. quæ §. VI. pag. 17. ſunt tradita.

§. LXVIII. Quænam ipsi cum Monachis, ægre ferentibus doctrinæ lucem, ipsumque hæreseos accusantibus, intercesserint lites, non accuratius Lectori repræsentabimus, quam verbis Doctissimi Dissertatoris in STRUVII *Collectaneis Manuscriptorum*, qui hunc in modum.

„ Anno, inquit 1510. acre certamen (a) inter ipsum & Mo„ nachos quosdam Colonienses oriebatur de libris Judæorum, „ an sint exurendi. Cujus certaminis hæc origo fuit; Erat Co„ loniæ Agrippinæ quidam Judæus nomine *Johan Pfefferkorn*, „ qui simulabat Religionem Christianam, & familiaris erat Ja„ cobo Hogostrado, Monacho Dominicano, hæreticorum in„ quisitori, ejusque sodalibus. His ostendit magnam pecuniæ „ vim honesta specie à Judæis extorqueri posse, si edicto Im„ peratoris juberentur illi, libros suos omnes afferre in curiam, „ in suo quisque oppido, ut præter Biblia, cæteri tanquam Re„ ligioni Christianæ perniciosi comburerentur. Ita enim fore, „ ut Judæi grandi ære libros suos ab incendio redimerent. Hanc „ autem pecuniam dividendam putabat inter Inquisitores & „ consocios hujus Consilii.

„ Monachi, quibus consilium placebat, edictum ab Impera„ tore Maximiliano petunt. Editur edictum, & Francofurti „ Libri Judæorum in curiam asportantur. Interea Judæi ope „ Patronorum, quos in Aula Imperatoria habebant, rem eo de„ ducunt, ut Imperator per *Urielem*, Archiepiscopum Mogun„ tinum sciscitaretur judicia eruditorum in Lingua Ebræa. „ Reuchlinus ergo jussus & ipse scribere quid sentiat, Respon„ dit, *Judaeorum Libros non esse ejusdem generis. Qui blasphemi* „ *essent in Christum, eos abolendos; Grammaticos autem & aliarum* „ *honestarum artium libros conservandos esse, ergò* (fortè: *eò quod*) „ *ad Ebraea lingua pleniorem cognitionem, & ad ipsos Judaeorum er*„ *rores & deliria refutanda magnopere conducant.* Hæc sententia „ cum magis placuisset Imperatori, libri in curiam Froncofur„ tensem translati Judæis restituuntur.

„ *Pfefferkornius*, ubi se Reuchlini consilio tanquam hiantem „ cor-

(a) STRUV. Acta Litterar. ex MSS. eruta Fascic. II. pag. 99. seqq. conf. *Seckendorf.* L. I. fol. 103. 104.

„ corvum elusum vidit, edito libello, ipsum ut Judæorum fautorem & patronum publice traduxit. *Reuchlinus*, ut existimationi suæ consuleret, contrario scripto respondit, quo imprimis Colonienses Theologos, Pfefferkornii conplices in se citavit. Ex his *Arnoldus Tuncarus* invectivam in eum emisit, *Jacobus Hogostradus* autem & suo & complicium nomine ipsum apud Moguntinum Archiepiscopum hæreseos accusavit, cumque Moguntiæ frustra de ineunda pace actum esset, Reuchlinus provocavit ad Romanum Pontificem. Pontifex Episcopo Spirensi, *Georgio Palatino* mandavit, ut causam cognosceret. Hoc tamen non obstante, Colonienses scriptum Reuchlini damnant, & mense Februario Anno 1514. Vulcano consecrant. Tulit hoc indignè Spirensis Episcopus, & quoniam actor *Hogostradus* more consueto, per intervalla citatus non comparuerat, secundum *Reuchlinum* pronunciat, ejusque librum approbat, & *Hogostradum* damnat in sumptum litis resarciendum. Ille verò, ut scripturam hanc irritam faceret, ad Pontificem provocat, & ipse Romam petit. Interim ejus socii, *Parisienses* Theologos sollicitant, & adversus *Reuchlinum* inflammant. Quod ubi rescivit Princeps Wurtenbergicus, apud eos intercessit per literas; ipse quoque *Reuchlinus* peramanter ad eos scripsit, quod ipsorum fuisset aliquando Discipulus, & una misit latam ab Episcopo Spirensi Scripturam. *Parisienses* autem nihil eo commoti librum *Reuchlini* & ipsi damnant, ut incendio dignum, & autorem ad revocationem cogendum esse decernunt.

Hogostradus Romam profectus diligenter causam egit. Sed erant Cardinales, *Grimanus* scil. &, S. *Georgii*, qui propter insignem eruditionem favebant Reuchlino. ERASMUS etiam ejus causam Cardinalibus hisce, immò ipsi Pontifici Leoni X. haud persunctorie commendabat, & quidem in Epistola (a) ad *Raphaëlem Cardinalem S. Georgii* pridie Calend. April. 1515. scripta: *Majorem in modum*, inquit, *te & obsecro & obtestor per bonas Literas, quibus tua celsitudo semper unice favere solet, ut eximius Vir Dominus Joh. Reuchlinus in suo negotio aequos vos sentiat & benevolos. Eadem opera bene merebimini de Literis & Literatis omnibus, quorum*

(a) v. ERASMI Epistolar. Tom. 1. n. 168. fol. 146.

rum ut quisque doctissimus est, ita illi impensissime studet. Huic omnis debet Germania, in qua primus Græcarum & Ebraicarum literarum studium excitavit. Vir est enim plurimum linguarum egregie peritus. Variis expolitus disciplinis, jam libris editus clarus, & orbi Christiano notus, Cæsari Maximiliano cumprimis gratus, ut cui sit à Consiliis, gravis & honoratus apud suos, inter quos Triumviri munere fungitur, fama semper hactenus incontaminata. Ad hæc senectute jam & canitie reverendus. Proinde & ille promerebatur, ut hac ætate honestissimorum studiorum dulcissimam meteret messem; & nos expectabamus, ut quod annis compluribus contigit, nunc in communem omnium promereet utilitatem. Bonis ergo omnibus indignissimum videtur, non solum apud Germanos, verum & apud Anglos & Gallos, quibus ex literis notus est, tam eximium Virum tot ornamentis pulcherrimis cumulatum, tam odiosis divexari litibus, idque ex ea re, qua meo sane judicio vel ipsam asini umbram superet, in quam jocus extat proverbialis. Leo ergo *Papa* delectis aliquot rem committebat, qui cum magis in *Reuchlinum* propenderent, *Hogestradus*, qui supra tertium annum Romæ commoratus fuerat, re infecta domum redit. Dici autem non potest, quantum invidiæ apud omnes Doctos sibi conflarint hoc facto suo *Colonienses Theologi*. „ Neque enim solum *Petrus Galatinus*, Minorita, in defensionem „ Reuchlini Anno 1518. edebat opus *de arcanis Catholicæ veritatis*, „ in Ebraicis literis, præsertim in Talmud inventis, sed &, quot- „ quot erant Viri Docti per Germaniam, emissis variis iisque fa- „ cetis libellis, *Reuchlini* adversarios, ut homines barbaros, lin- „ guarum & omnis politioris doctrinæ hostes salse deridebant. In- „ ter quos facile princeps erat *Ulricus Huttenus*, Eques Francus, „ Vir Doctus, ingenio mirè felici ac festivo, animo etiam ex- „ celso & confidentissimo. His Monachi instar crabronum irri- „ tati, magis furere cœperunt. Declamabant in Concionibus ad- „ versus *Reuchlinum*, *Erasmum* & *Huttenum*, contumeliosas ede- „ bant picturas, futilibus argumentis sua propugnabant commen- „ ta, & ut verbo dicam, malam causam ita pessimè & stultissime „ agebant, ut multo plures Reuchlini sententiæ accederent. „

Inter quos, cum præ cæteris *Lutherus*, *Melanchthon*, & quidquid est Virorum Doctorum, recenserentur, tum ipsius LUTHERI

ad *Georgium Spalatinum* Epiſtola, tanto eſt memorabilior, quanto ea jam A. 1514. eſt conſcripta: (a) „ Pax tibi Venerande Domine „ Magiſter Georgi. Petiit à me Frater meus Johannes Langius „ nomine tuo, quid ſentiam ego de cauſa innocentis & doctiſſimi „ Johannis Reuchlin, contra ſuos æmulos Colonienſes, ſitne in „ periculo fidei vel hæreſis. Noſti autem, optime Magiſter, „ quod & ego hominem in magno habeam pretio & affectu, & „ judicium meum forte ſuſpectum eſt, quia (ut dicitur) liber, „ & neutralis non ſum: tamen quia exigis, dico quod ſentio: „ Mihi prorſus nihil apparere, in omni ejus ſcripto Conſilio, „ quod periculoſum ſit.

„ Admiror autem vehementer Colonienſes, ad quid tandem „ tam perplexum, ac planè (ut ipſis videtur) Gordio nodo per- „ plexiorem, in tam plano ſcyrpo quæritent, cum ipſe tam ſo- „ lenni Proteſtatione creberrimè utatur, atque non articulos fi- „ dei, ſed conſilii opinionem ponat. Quæ duæ res apud me „ ita eum abſolvunt à tanta ſuperſtitione, ut ſi omnium Hære- „ ſium colluviem in ſuo Conſilio congregaſſet, integræ & puræ „ fidei eum crederem. Si enim, Proteſtationes tales & opiniones „ à periculo non ſunt liberæ, timendum nobis erit, ne forte „ tandem pro libito iſti Inquiſitores incipiant Camelos glutire, „ & culices colare, & Orthodoxos, etiamſi omnia proteſten- „ tur, pro Hæreticis pronunciare.

„ Jam verè de hoc quid dicam, quod Beelzebub ejicere mo- „ liuntur, & non in digito Dei? Hoc eſt quod ſæpe plango & „ doleo. Quia nos Chriſtiani incepimus foris ſapere, & domi „ deſipere. Centuplum pejores ſunt blaſphemiæ per omnes pla- „ teas Jeruſalem, & omnia ſpiritualibus idolis plena. Quæ „ cum ſummo ſint ſtudio tollenda, tanquam inteſtini hoſtes, „ nos tamen rejiċtis omnibus illis, quæ nos maximè urgent, ad „ exteras & peregrinas cauſas convertimur, ſuadente ſcilicet „ Diabolo, ut noſtra deſeramus, & aliena non emendemus.

„ Poteſtne obſecro iſto Zelo aliquid ſtultius & impudentius „ cogitari? Itane non habent infelices Colonienſes, in Eccleſia „ feras & turbulentiſſimas cauſas, ubi exerceant ſcientiam, ze- „ lum,

(a) Vid. LUTHERI Epiſt. T. 1. p. 8. & 9.

„ lum, charitatem ſuam, ut neceſſe ſit eos tam remotis à nobis „ mentibus illas exquirere.

„ Sed quid facio? plenum eſt cor meum harum cogitationum „ magis quam Lingua dicere poſſit. Hoc tandem concludo, „ cum per omnes Prophetas prædictum ſit, Judæos Deum & „ Regem ſuum Chriſtum maledicturos & blasphematuros, & „ qui hoc non legit vel intelligit, fateor eum nondum vidiſſe „ Theologiam. Ideoque præſumo Colonienſes non poſſe ſcrip- „ turam ſolvere: *quia ſic oportet fieri, & ſcripturam impleri.* Et „ ſi tentaverint Judæos à Blasphemiis purgare, hoc facient, ut „ Scriptura & Deus mendax appareat.

„ Sed confide Deum fore veracem etiam invitis & fruſtra ſu- „ dantibus mille millibus Colonienſibus. Dei enim ſolius hoc „ opus erit, ab intra operantis, non hominum à foris tantum- „ modo ludentium, potius quam operantium. Si iſtæ ab eis „ tollantur, component pejores. Quia ſic ſunt in reprobum „ ſenſum, per iram Dei, traditi, ut ſint ſecundum Eccleſiaſten „ incorrigibiles: & omnis incorrigibilis correctione pejor fit, „ & nunquam emendatur. Vale in Domino, & parce verbis, „ ora autem pro anima mea peccatrice apud Dominum. Datum „ ex Monaſterio noſtro hodie.

Frater tuus Martinus Luther.

Interea verò, cum novæ Monachis cum Luthero deinceps decertandæ eſſent lites, factum eſt, ut illa cum Reuchlino in fumum abiret, isque adeò in ultima ſenectute à Duce Bavariæ *Gulielmo* invitatus, in Ingolſtadienſi Academia Græcam & Hebræam doceret linguam, ita, ut, quod ipſe ſcribit (a) ad Bilib. Pirckheimerum, in ea, mane explicaret R. Dav. Kimchi, veſperi autem Ariſtophanis Plutum, auditoribus longè plus quam trecentis, unde tamen paulo poſt, cum vix ultra anni ſpatium in ea urbe exegiſſet, Tubingam denuò eſt acceſſitus, atque Stutgardiæ A. 1521. d. 30. Junii ſeptuagenarius, vel ſeptuagenario proximus finivit vitam, variorum Virorum Doctorum atque

T Re-

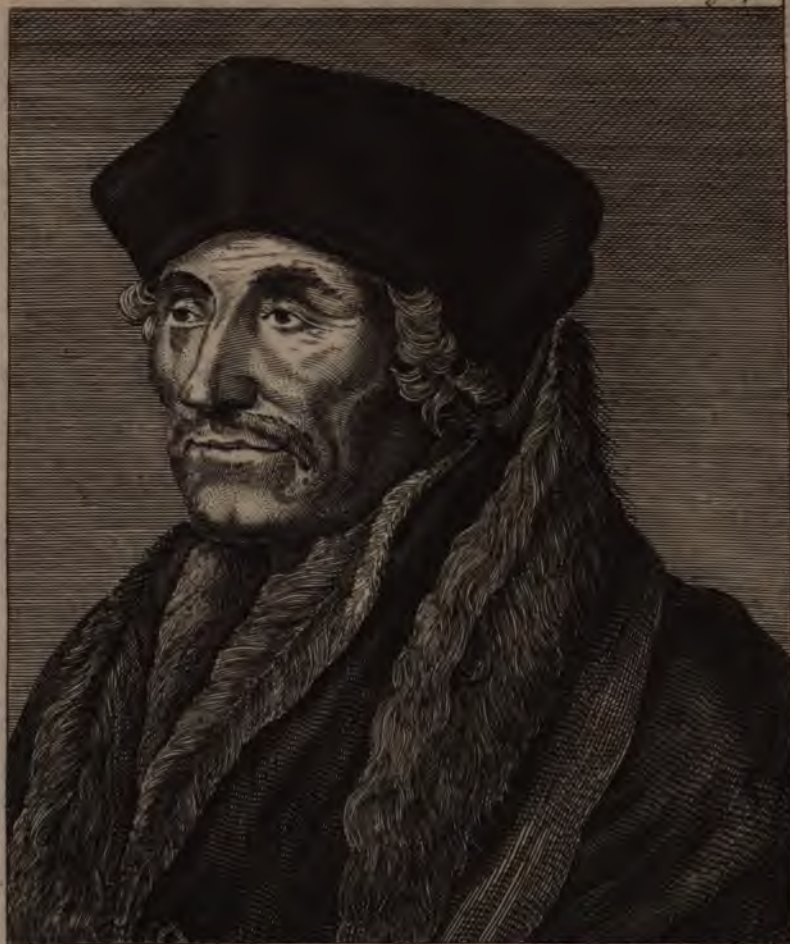
(a) vid. Epiſt. REUCHL. ad Pirckheimer. inter Opera Pirckheim. pag. 263. & quæ ex Gretſero Jeſuita ſunt annotata, apud Seckendorf. L. 1. §. LXX. fol. 104. 105.

Reformatorum Præceptor, (a) cujus de *Arte Cabbalistica*, de *Verbo mirifico*, de *accentibus* & *orthographia Hebraica*, *Epistola obscurorum Virorum*, (in quibus emittendis magnas ejus fuisse partes, perquam est credibile) *Vita Constantini M. Lexicon Hebraicum*, aliaque non enarranda, magni vel hodie censentur pretii. Quanti autem summi quique viri Reuchlinum fecerint, ex Clarorum Virorum, ex omnibus Europæ partibus ad ipsum datis Epistolis liquet, quæ à Phil. Melanchtone & ejus Præceptore Joh. Hiltebrant sunt editæ, Tubingæ 1513.4. & deinceps Hagenoæ 1519. Inter hos autem Viros Claros, præter *Hermannum Nuenarium* Comitem, *Huttenum*, *Capitonem*, *Eob. Hessum*, *Des. Erasmum*, & similes, etiam inveniuntur *Joh. Fischer* Episcopus Roffensis, *Joh. Dalburgius* Episcopus Wormatiensis, *Thomas Truchsesius*, Decanus Spirensis, *Ægidius Viterbiensis* Augustinianorum generalis, *Phil. Beroaldus* Jun. *Picus Mirandulanus*, aliique plurimi.

§. LXIX. DESIDERII ERASMI celeberrimum Reformationis tempore Nomen erat. Natus is erat A. 1467. Roterodami, ex furtivo complexu, atque jam inde à pueritia, quanquam omnia alia de eo narrent, ingenium prodebat mirificum, cum scholam adhuc frequentaret Daventriensem, uti *Joh. Sintbemius* ejus scholæ Rector, aliquando puerum eum fuerit amplexus, Et, *Macte ingenio*, dixerit, *Erasme, tu ad summum eruditionis fastigium aliquando pervenies*, simulque dederit osculum atque dimiserit, cujus rei *Beatus Rhenanus* testis (b) est, qui &, *ingenium Erasmi*, ait, *mox eluxit, quum statim qua dicebantur perciperet, & fideliter retineret aquales suos omnes superans.... Fuit enim memoria felicissima, nam puer totum Terentium & Horatium memoriter complexus est, Terentii comœdias puer non secus tenebat ac digitos suos, memoria namque fuit tenacissima, ingenio perspicacissimo;* Quanquam verò præstans adeo Erasmi esset ingenium, atque ad omnes cultiores literas natum, & quanquam inde jam, à quo rerum pretia ponderare noverat, is, à studio, prouti tum tem-

(a) Vitam Reuchlini sed nullo ordine consarcinavit Doctiss. *J. H.* MAJUS 1687. 8. quam J. CLERICUS brevi conspectu, sed ordinatius inseruit Bibliothecæ Universali T. VIII. p. 485-506.

(b) vid. *Beat.* RHENAN. Epist. præfixa Operibus Erasmi.

DESIDERIUS ERASMUS ROTEROD. NAT. 1476 DENAT. 1536.

Ingens ingentem quem personat orbis Erasmum,
Hæc tibi dimidium picta tabella refert.
At cur non totum? mirari desine, Lector;
Integra nam tantum terra nec ipsa capit. Theodorus Beza.

temporis colebatur, Theologico, prorsus abhorreret, vitæ tamen sese deinceps Monasticæ, magis ex rei necessitate, quod ita ejus arbitrarentur Tutores, quam prona animi lubentia, mancipare debuit, *Canonicus* factus *Regularis*, à cujus ceremoniis tamen (a) posthac, quadragenario cum major esset, eum absolverunt Pontifices Julius II. & Leo X. Quod per omnem pæne vitam peregrinatus fuerit, variæque ejus fuerint mansiones, qui ejus Vitam conscripserunt, testantur, siquidem modo *Gallia* ipsum reciperet, modo *Anglia*, quæ, studiorum tum temporis elegantiorum altrix, ipsi cumprimis arridebat, modo verò etiam *Italia*, *Belgium*, *Germania* ipsi præberent hospitium, donec in ipsa tandem *Helvetia* suos figeret Lares, ubi A. 1536. *Basileæ* diem obiit supremum.

§. LXX. Erat is, quod jam in superioribus monuimus, magnus Literarum quarumvis instaurator, ut simul quoque edito Codice 1516. NOVI TESTAMENTI Græco, (b) omnis Reformationis fundamentum primus is videri possit jecisse, ejusque publicasse normam. (c)

(a) Vid. ERASMI Epist. ad Patrem Servatium A. 1514. qua se excusat, cur mutaverit Monasticam Vitam & habitum, inter Epistolas ejus Tomo Operum III. Parte II. fol. 1527. &seqq. Et ejusdem Epist. ad *Leonem* X. itemque ad *Lambertum Grunnium*, in qua se ipsum sub *Florentii* nomine describit, atque hanc causam mirificè urget. Altera harum Epistolarum ad *Grunnium* data, lectu est dignissima, & legitur inter Erasmi Epist. P. II. fol. 1821-1833. altera ad *Leonem*, involute magis hanc rem proponit vid. Epist. P. I. n. 181. fol. 159. & est data d. IX. Augusti 1515.

(b) Quod factum, à multis quidem arrosum, sed ab Erasmo defensum alacriter, tantos habuit applausus, ut *quinquies* iteratis curis deinde vivente Erasmo id fuerit repetitum, ut *prima* tamen illa *Editio*, A. 1515. jam privatim, sed A. 1516. publicè, edita, quamque supellex nostra literaria servat, sit, maneatque rarissima.

(c) Notabile de Erasmo est Testimonium CAROLI V. Imperatoris, cui Paraphrasin N. T. A. 1522. dicaverat, in literis ad eum datis: *Per te Resp. Christiana id assecuta est, quod per Cæsares, Principes, Pontifices, Academias, atque per tot Viros eruditissimos hactenus obtinere non valuit, unde tibi & apud homines immortalem laudem, & apud Superos perpetuam gloriam nequaquam defuturam, quam libentissime videmus, & hunc tibi felicitatem*

Ne jam commemoremus, ab ipſo editos ex officina cumprimis Frobeniana Patres, CYPRIANUM, AUGUSTINUM, HIERONYMUM, HILARIUM, aliosque cum Græcos tum Latinos. Et uti *multis ætatibus*, *nemo Chriſtiano orbi contigit utilior*, Judice AVENTINO, (a) *quam Eraſmus*, ita fuerunt certe ejus non una nec levia in ipſam Reformationem, quam authoritate, eruditione ſua & ingenuitate mirum quantum adjuvit ac promovit, merita: Glaciem ſaltem fregerunt, atque Reformatoribus mare liberum fecerunt, ſalſæ illius & ingenioſæ invectivæ, in corruptelas, ignorantiam & ineptias ſui temporis, ſpeciatim Monachorum, Scholaſticorum &c. ut argutè, quod *is plus ferme nocuerit Pontifici Romano jocando, quam Lutherus ſtomachando*, monitum ſit à Viro Docto: (b) Nota ſunt eam in rem ejus *Colloquia*, (c) itemque ejus libellus, *Encomium Moriæ*, variaque alia, quibus is quam neceſſaria ſacrorum eſſet emendatio, monachorum autem vita turpiſſima & corruptiſſima, teſtatum faciebat. Aurea eſt ejus in *Editionem N. T. Græcam* omnium primam A. 1516. editam, *Præfatio*, quæque, uti & altera, quam *Paraphraſi* N. T. (d) præfixit, ejus de Reformationis neceſſitate ſumma exponit animum; *Ex præloquio in Hieronymum* liquet, quam is de Monachatu ſibi formaviſſet ideam. *Adagiorum opus* Doctiſſimum, ubivis Clericorum taxat vitia, docetque, Scholas & Templa ſuperſtitione & ignorantia fuiſſe infecta, repurganda proin & ſuo nitori reſtituenda. Perverſam ſacra pro concione tractandi ratio-

contigiſſe ex animo gratulamur. Quæ Epiſtola in Epiſtolarum Opere P. I. n. 915. fol. 1047. reperitur.

(a) AVENTIN. Annal. Bojor. L. IV. c. 8. §. 36. conf. *Jo. Alb.* FABRICII Exercitat. Crit. *de Religione Eraſmi* A. 1717. 4. edita ac deinceps ejus opuſculis inſerta.

(b) J. J. GRYNÆO ſcilicet, vid. Adam. in Vit. Grynæi.

(c) De iis ita Memor. Trivult. 1707. p. 369. *Les colloques d'Eraſme ont fait plus de Proteſtans que les dix Tomes de Calvin.*

(d) De ipſa hac *Paraphraſi* refertur, quod ELISABETHA Angliæ Regina A. 1559. edictum promulgaverit, quo, ut *hæc ipſa paraphraſis* omnibus templis, pulpito cuidam aperto atque publico impoſita inſerretur, jubebat. vid. *Bibl. Univerſell.* T. IV. p. 343.

tionem castigat, melioremque tradit in suo *Ecclesiaste*, Libro, quem evolvisse neminem pœnitebit, minime verò eos, qui se Theologciis studiis verba aliquando ad populum facturi consecrarunt. Insignis verò ejus de *militia Christiana* est libellus, (a) & purioris Theologiæ practicæ sistit promum condum, ita ut tamen etiam simul in eo sincere fateatur, plures suo tempore in Ecclesia Ministros *Apostaticos* esse quam *Apostolicos*.

Præterquam quod ejus extent Literæ ad H. *Zwinglium*, Jo. *OEcolampadium*, W. F. *Capitonem*. Ambrosium *Blaurerum*. Georg. *Spalatinum*, ipsum M. *Lutherum*, aliosque plures Reformatores, ex quibus, quam is cum illis non insucatam amicitiam coluerit, neque à Reformationis negotio fuerit aversus, luculenter satis collucescit, quippe qui non semel de ipso Luthero honorificum tulit in Epistolis suis & Sermonibus judicium. (b) Interea tamen, omnem is, sive prætextu pacis, sive amore quietis, sive quod non probaret modum reformandi, sive metu beneficii amittendi, id factum ab ipso, quod infectum nollemus, fuerit, quantum in ipso erat, movit lapidem, ne Lutheranus videretur. Veluti longæ ejus, cum ad privatos, tum ad ipsos Helvetiæ Proceres, imò etiam ad ipsum Lutherum & Melanchtonem, etiamnunc extant Litteræ, quibus omni nisu se à Lutheri Religione (c) alienum esse contendit, quamvis etiam Viri Docti Evangelii renati parastatæ, ejus cum Luthero consensum vehementer expetiverint: (d) Ajebat is inter alia, *sibi adeò invi-*

T 3 *sam*

(a) Ipse Erasmus se *Enchiridion Militis Christiani* conscripsisse profitetur *non ad ostentationem ingenii aut eloquentiæ, Verum ad hoc solum, ut mederer errori vulgo religionem constituentium in ceremoniis & observationibus plusquam Judaicis rerum corporalium, ea quæ ad pietatem pertinent mirè negligentium*. v. Ej. Ep. A. 1504. ad Jo. Coletum n. 102. fol. 95.

(b) Vid. SCULTET. Annal. p. 30, 31. ubi duæ *Erasmi* proferuntur Literæ Lutheri causæ vehementer faventes.

(c) Vid. HOTTING. H. E. Sec. XVI. P. II. p. 23. seqq.

(d) Sic *Th*. BLAURERI ad Fratrem Ambros. Blaurerum. CAPITONIS ad ipsum Erasmum Literæ id testantur apud Hottingerum l. c. p. 32, 33. Sed Capitoni antehac (uti ex Documentis Num. II. patet) vehementer laudato, ipse deinceps Erasmus quod non admodum faverit, patet ex Ep. n. 703. & n. 725.

ſam eſſe diſcordiam (a) *& ſeditionem, ut veritas etiam ſeditioſa ipſi diſpliceret, &, quanquam multa videret in Eccleſia recepta, quæ magno Religionis Chriſtianæ bono mutarentur, ita tamen ſibi nihil placere, quod ejusmodi tumultu gereretur*, qualem ex Lutheri ſcriptis non poſſe non oriri ſubodorabatur.

Et ſunt memorabilia prorſus, ex ejus Literis ad Huldricum Zwinglium, anno equidem incerto, ſed tamen ſub ipſis Reformationis initiis, prid. Kal. Septemb. Baſilea datis, verba, quæ ex MSS. nobis communicat J. H. HOTTINGERUS, (b) digna quæ hic exſcribantur: *Iſta* (præmiſerat autem quædam de Lutheri diſcipulorum mira, ut ille quidem ait, pervicacia) *me cogunt ſubdubitare de Spiritu illorum, quam ob cauſam*, cui *faveo, velim eſſe ſincerum. Nullum monitorem ferunt: jure moniti, ſe referunt in partem diverſam, ac involvunt hominem quavis occaſione. Appellas me contatorem. Obſecro tu, quid velles me facere? Adhuc quæ ſcripſi liberè ſcripſi. Et ſicubi ſum blandior, non prodo veritatem Evangelicam, ſed aſſero quæ licet.* De hoc Pontifice comparavi bonam quandam ſpem: Nunc vereor, ne me fallat. *Et tamen hunc admonui officii ſui, blandius quidem, ſed ita credebam expedire. Scripſi illi privatim prolixam Epiſtolam liberrimè. Nihil reſpondet; vereor ne ſit offenſus. Eam ſi legiſſes, diceres me non eſſe blandum, quum ſe dat occaſio. Et liberior eſſem, ſi viderem, me profecturum. Dementiæ eſt tibi perniciem accerſere, ſi nulli proſis. Ego florentiſſimam regionem reliqui, ne miſcerer negotio* (NB.) *Phariſaico, nam alia lege non licuiſſet illic vivere. Et ea eſt valetudo mea, ut non poſſim quovis loco vivere. Pontificia Tyrannis his placet, quibus diſplicet Lutherus. Epiſcopos ex Patribus factos Principes profanos, & cum Monachis colludere, quis non videt, quis non dolet? Hæc mihi non uno loco dicta ſunt. Satis admonui Epiſcopos, ſatis Principes, vel in Libello de Principe, homo nullius authoritatis. Quid me velles facere præterea? Etiamſi vitam contemnerem, non video quid eſſet inſuper faciendum. Omnia recuſavi, quæ mihi hoc nomine offerebantur,*

(a) Ita ſcribebat ERASMUS d. 13 Aug. 1521. ad Petrum Barbitium ap. Hotting. l. c. p. 40. 41. atque deinceps A. 1526. ad Marcum Laurinum d. 1. Febr. v. Ep. 650. p. 759. 60. 61. & ad quam plures alios.

(b) v. HOTTING. l. c. p. 29. 30. 31.

tur, ut adversus illum scriberem. A Pontifice, à Cæsare, à Regibus & Principibus, à Doctissimis etiam & charissimis amicis huc provocor. Et tamen certum est, me non scribere, aut ita scribere, ut non scriptio sit placitura Pharisæis. Non est opus, ut testibus citatis jus tibi asseras admonendi mei. Eruditorum admonitio mihi semper fuit gratissima. Scripsit ad OEcolampadium Lutherus, *sibi narratum, illum enarrare Esajam, me vehementer obstitisse, quum nemo magis faveat* OEcolampadio. *Addit, mihi non multum tribuendum in his, quæ sunt Spiritus.* Hoc quod sit, *non intelligo. Adjicit,* me veluti Mosen eduxisse ex Ægypto, cæterum, moriturum in campestribus. *Utinam ipse sit Josua, qui perducat omnes in terram promissionis? .... Lutherus scripsit in OEcolampadium,* mihi non multum esse tribuendum in his, quæ sunt Spiritus, *velim hoc ex te discere, doctissime Zwingli, quis sit ille Spiritus? Nam videor mihi ferè omnia docuisse, quæ docet Lutherus, nisi quod non tam atrociter, quodque abstinui à quibusdam ænigmatis & paradoxis. Precor, ut Dominus Jesus dirigat ac fortunet Spiritum vestrum.* Atque hæc quidem de ejus in Lutheri Reformationem animo; Nam quod deinceps etiam ERASMUS successu temporis se ab *Henrico* VIII. Anglorum Rege instigari fuerit passus, (quod ante Henricum VIII. Hadrianus VI. Papa, sed frustra tentaverat,) ut adversus Lutherum calamum stringeret, edendo A. 1524. de *Libero Arbitrio* (a) Diatriben, atque addendo in ejus defensionem *Hyperaspisten*, (b) est notum, de quibus tamen libellis observari meretur, quod ipse fuerit professus, quam non solum invitus is in eam descenderet arenam, sed &, quam in arena non sua (c) versaretur, uti is *Ludovicum Berum*, Canonicum Friburgensem, ami-

(a) Vid. breve ej. libelli argumentum à SCULTETO in Annal. p. 189. exhibitum.

(b) De quo libello MAJUS in Histor. Reform. pag. 175, 176. itemque Melanchthon Libro IV. Epist. 28.

(c) v. Ep. ERASM. n 689. ad Joh. Episcopum Roffensem d. 4. Septemb. 1624. datam & confer Epist. Erasmi ad L. Berum in Bibl. Brem. ex MSS. edit. Class. II. fascic. IV. p. 595. & in Epist. ad Ludov. Vivem d. 29. Maji 1527. *Ut ingenue dicam, perdidimus liberum arbitrium. Illic mihi mihi aliud dictabat animus, aliud scribebat calamus.* Vid. Ep. T. I. n. 871. fol. 985.

amicum ac familiarem, in iis consultorem cumprimis expertus est & adjutorem. Quidquid sit, summa omnia Desiderii fuisse in rem omnem literariam atque etiam Ecclesiasticam merita, nulla silebit ætas, (a) nec ulla unquam vetustas obliterabit. Et, quanquam, tenuior quoque sæpius ejus, uti fortuna, ita victus erat ratio, magnis tamen divitiis quod locupletaverit orbem Christianum, testantur omnes Viri Docti, vel ipsis ejus non exceptis inimicis; Exuit verò is magnorum Operum Author mortalitatem, Basileæ A. 1536. cum sexagesimum nonum ætatis ageret annum.

§. LXXI.

(a) Est ea de causa notabilis *Joh.* à LASCO 1544. ad *Conr. Pellicanum* data Epistola, ex qua pericopam quandam inserere hic juvabit: *De Tuo in Erasmum animo non dubitavi unquam, neque ullam inter te & illum, cum una essemus, simultatem deprehendere potui, nisi quod, cum doctrinam OEcolampadii de cœna Domini, sibi nondum satis probari posse diceret, non ferebat, si quis se cum OEcolampadio idem docere affirmasset, tametsi tu in doctrinam OEcolampadii tum propenderes, ille verò non tam damnaret illam, quam diceret potius, sibi illam nondum satis probari posse, non ideò tamen amicitiam vestram dissolutum iri putabam; præsertim cum Erasmus ipse pro sua apud me libertate, non obscurè testaretur, se certam habere non posse etiam* (NB.) *doctrinæ suæ rationem. Fatebatur enim, esse quædam, quæ se in sua ipsius doctrina offenderent; Sed se non habere rursum dicebat, quidquam solidum, cui inniteretur, si doctrina sua sibi mutanda esset. Et proinde se in veteri sententia permanere malle affirmabat. Atque ita ego tum Erasmum reliqui. Atque in eadem secum, ut verum fatear, sententia quoque fui. Nihil tamen dubito, quin Erasmus haud dubiè, si nunc viveret, æquior multo nobis futurus esset. Sed habet quisque donorum suorum modum, ut non omnes possimus ubique omnia. Nostrum est, de iis nobis gratulari, quæ Deus, prout vult, juxta fidei nostræ mensuram, conferre in nos dignatur. Ita & de Erasmi donis, quæ sanè & plurima & maxima fuisse, negare nemo potest, gratulari nobis meritò, Deumque in illis agnoscere debemus. Si quid autem amplius assequuti videmus, id quoque à Domino nobis datum esse cogitemus. Quod ad illius Epistolas ad me attinet, fateor, illum liberè nonnunquam multa ad me scripsisse, tu enim ipse testis es, ut me amarit, ac tui quoque non rarò meminisse; sed putabat omnino te Authore id fieri, ut idem cum OEcolampadio sentire diceretur. Neque verò id tam grave erat, quam ille grave videri volebat, sed hoc ille rebus suis vehementer noxium esse putabat, & nolebat præterea nomen suum hac opinione gravari. Deinde habebat fortassis instigatores suos, quibus id potius quam Erasmo ipsi imputandum esse censeo.* vid. HOTTING. H. E. Sec. XVI. P. II. p. 34-36.

§. LXXI. *Johannes* STAUPITIUS Theologiæ Doctor, & antehac Augustinianorum in Germania Vicarius Generalis, tandem verò Ordinis Benedictini Abbas S. Petri Salisburgi, ex familia verè nobili Misnensi prognatus erat, nec minorem verò is sibi ex virtutis & eruditionis nobilitate famam acquisivit: Erat autem Vir pius non solùm, sed & prudens, atque à Friderico Saxoniæ, cum is circa principium Seculi XVI. Academiam *Witebergensem* erigere vellet, una cum *Mellerstadio*, ut suis consiliis vacarent, vocatus, suam pro non vulgari qua pollebat prudentia ei negotio procurando addixerat operam, (a) ut, stabilita quoque Universitate, primus omnium in *Facultate Theologica* constitutus fuerit *Decanus*. Quum itaque, ut prospere ac feliciter novæ Academiæ res succederent, undiquaque ingenio præstantes nutu Principis arcesseret Viros, tum quoque is A. 1508. Erfordia M. LUTHERUM arcessivit, *ut Sacras Literas publice enarraret*, quem deinceps vocatum monuit, *ut posthabitis aliis, Sacras Literas assiduè lectitaret, textualisque ac localis* (sit barbaro venia vocabulo) *fieret:* Paulo post, is Lutherum, ut se Theologiæ Doctorem creari pateretur, impulit, idque festivo vultu pæne invitum, dicendo: (b) *Mira videtur instare conversio rerum: ubi Deo multi exhibebuntur labores in cœlo & in terra; ad quos expediendos opus erit strenuis Viris Doctoribus. Sive ergo vivas, sive moriaris; Deus in consilio suo etiam operam requirit.* Atque etiam deinceps non semel afflictum labantemque eum erexit, juvit consilio & confirmavit. In ipso saltem causæ à Luthero susceptæ initio, quod animum Luthero addiderit Staupitius, non semel ipse Lutherus commemorat. (c) Comitiis Augustanis A. 1518. is authoritate Friderici Electoris aderat, una cum G. *Spalatino*, provisurus, ne quid à *Cajetano* Pontificis Legato in Lutherum non auditum importuni decerneretur, quando & ipsum Lutherum incitabat his verbis: *Memor esto, frater, te ista nomine Domini nostri*

(a) V. Adami Vit. Theolog. fol. 8. 9.
(b) V. Adami loc. cit. fol. 9.
(c) Vid. Epist. Lutheri Lib. 1 Ep. 207. pag. 298. b. & Epist. quam ex MSt. edidit Seckendorf. in Hist. Luther. L. 1. fol. 48. ubi disertè fatetur, *per Staupitium primùm Evangelii lucem de tenebris splendescere cœpisse in ejus corde.*

ſtri Jeſu Chriſti incepiſſe. Quod verbum ſe non quaſi *à Staupitio*, ſed *per eum*, à Deo ſibi dictum accepiſſe profitetur, Lutherus, illudque ſemper memori ſe animo repoſuiſſe tradit. Cæterùm verò, cum magna valeret authoritate Staupitius, (a) ſuisque virtutibus omnium ſibi gratiam conciliaſſet, multum laboris in id inſumſerunt Pontificii, ut eum à Lutheri, quem impenſe amabat, partibus retraherent, atque alienum redderent. Nec planè oleum & operam eos perdidiſſe, eventus docuit, ſive res illa minis, (uti is erat juſto timidior, ſive blanditiis fuerit peracta. *Mathæus* enim LANGIUS Cardinalis & Archiepiſcopus Salisburgenſis, cujus in notitiam is & antehac & cummaxime in Comitiis Auguſtanis pervenerat, ipſi non ſine multis verborum formulis perſuaſit, ut Dignitate Eccleſiaſtæ Aulici (quò à Luthero eundem tanto facilius dirimeret) in eum collata, ſecum *Salisburgum* iret.

Illuc cum conceſſiſſet, atque jam A. 1521. ad quædam Luthero minus probata ſe induci paſſus fuiſſet, aut ſaltem, ut induceretur, ſubiret periculum, (b) tum verò LUTHERUS literis (c) ad ipſum exaratis ſuam explicare mentem, eundemque & corrigere & corroborare in veritate agnita: Quæ ſane literæ præſtantiſſimæ, quin ejus pupugerint mentem, atque aculeos animo ejus, ve-

(a) Vid. *Schelhorn.* de Relig. Ev. in reg. Salisburg. pag. 14.

(b) Vid. ipſas *Staupitii* Literas d. 4. Januar. 1521. ad Wenceſlaum Linceum datas pag. 49-52. uti inter alia: *Sed ad nos quoque rugitus* LEONIS *pervenit, quærit quem* DEVORET. *Injunctum eſt ſiquidem Reverendiſſimo Cardinali (Math. Langio) ut me cogat aſſerere, quod* MARTINI *articuli ſint reſpective hæretici, erronei & offenſivi piarum aurium, abnegareque eosdem coram notario & teſtibus. Sed quia, quæ non aſſerui, revocare non valeam, neque abnegare, quæ mea non ſunt, ſupplicavi Domino Cardinali, quantumvis me excuſatum reddat.*

(c) Vid. Lutheri Epiſt. L. 1. Ep. 211. p. 303. 304. ad Staupitium, ubi ita: *Non invitus audio & te peti à Leone, ut & tu crucem, quam ſic prædicaſti, in exemplum erigas mundo ..... Si te Chriſtus dilexerit, coget te ad revocationem Scripti, in quo videris non ſine Chriſti offenſione, eum pro judice advocare, quem vides hoſtili furore Chriſti adverſarium in verbum gratiæ debacchari.* Et deinceps. *Fidentius hæc ad te ſcribo, quod valdè timeo, ne inter Chriſtum & Papam medius hæreas, quos vides tamen ſumma contentione contrarios eſſe &c. Vere nonnihil contriſtavit iſta tua ſubmiſſio, & alium quendam mihi exhibuit, quam Staupitium illum gratiæ & crucis præconem.*

veritatis Evangelicæ alias amantissimi, sed tum prætrepidi & vacillantis, infixerint, nullum est dubium, & colligitur ex ipsis STAUPITII verbis ad Wenceslaum Lincum, (a) ubi: *Respondeo*, inquit, *Martino nostro, qui tecum sentiens meam arguit pusillanimitatem. Cum autem tu mihi Petrus sis & alter Paulus, libens recognosco culpam, tametsi verbis contendere possem. Tribuat nobis sapientiam, qui sapientia est, & robur, Spiritus qui virtus Dei est, sine quo nihil est validum, nihil sanctum.* Atque sequenti tempore, ubi se ex cœnobio Salisburgensi receperat aliquantulum: *Non timui valde* (b) inquit, *quando reliqueram Salisburgum. Reditus mihi gravior est, & ut ajunt periculosior. Sed scriptum est. Cum esses junior, cingebas te & ambulabas, ubi volebas: cum autem senueris, alius te cinget, & ducet, quo tu non vis. Exivi persuasus, introibo fere coactus. Attamen, cum leproso loquor ad P. T. Domine, si vis, potes me salvare.*

Quidquid sit, alieniorem deinceps à Staupitio factum Lutherum, & ab hoc vicissim Staupitium, ea quæ à SECKENDORFIO, (c) SCHELHORNIO (d) aliisque traduntur, evincunt. Ipse enim Staupitius deinceps cum ordinem Augustinianum commutasset cum Benedictino, hujus Ordinis Abbas electus d. 2. Augusti A. 1522. atque die 17. ejusdem mensis ab Episcopo Chiemensi consecratus esse legitur, quæ res quin Lutherum magis adhuc irritaverit, dubium non est, & STAUPITIUM varia in Luthero, hunc verò vicissim varia in Staupitio desiderasse, ex duabus colligitur Lutheri Epistolis (e) A. 1522. & 1523. ad Staupitium datis, quibus cum inde ab aliquo tempore nihil responderet Staupitius, inde alienum ejus ita colligebat animum Lutherus, ut tamen A. 1524. de novo inter eos refloruisse videatur amicitia, id quod

(a) v. Lit. Staupit. ad Linccum d. 5. Martii 1521. datas in Epist à *Verpoortenio* editis p. 53.
(b) v. Lit. Staupit. ad Lincum d. 16. Octobr. cum Lutherus jam in eremo versaretur 1521. datas l. c. p. 57.
(c) vid. SECKENDORF. Hist. Luther. L. 1. fol. 48.
(d) vid. SCHELHORN. de fatis Eccles. Evang. inter Saltzburgenses, p. 16.
(e) vid. Epist. Lutheri à SECKENDORFIO ex Mss. editas prorsus egregias in Seckendorf. Hist. Luther. L. 1. §. 37. Addit. II. fol. 48.

ex ipsa ad Spalatinum LUTHERI (a) data Epistola liquet, ubi: *Mitto literas D. Staupicii, qui tandem semel refloruit nos salutare & alloqui post tot silentia & tot Literas ad eum datas:* Quæ tamen quod diu non duraverit, sed ipsa Staupitii morte, quæ d. 28. Decembr. ejusdem anni accidit, fuerit interrupta, docemur. Et credibile est, hunc ipsum STAUPITIUM, quanquam clam, & instar Nicodemi, tamen Evangelii causam promovisse, nec à fide semel agnita unquam planè recessisse, idque partim vel ipsæ Pontificiorum adversus ipsum inimicitiæ (b) post obitum quoque exercitæ arguunt, partim, quod paucis annis post, adeò multi Benedictini, aliisque ordinibus dicati monachi, in *Dioecesi Salisburgensi*, atque in cœnobiis illi proximis, vitæ monasticæ & religioni avitæ nuncium miserint, uti fide digni referunt eorum temporum annales. (c)

Ne jam dicamus de Scriptis Staupitii, cumprimis Asceticis, atque miram in omnibus pietatem spirantibus, inter quæ & egregius de *Amore Dei Suavissimo* est tractatus, jam A. 1518. conscriptus, itemque de *Sancta Christiana fide nostra*, quem cum jam Abbatiam gereret, publicavit, porro *de imitatione spontanea mortis Christi*, quem singulari modo jam A. 1519. Lutherus commendat: (d)

Erat ejus Doctrina, quod ex Lutheri operibus & ipsis Staupitii scriptis collucescit: *Veram esse pœnitentiam, qua ab amore justitia & Dei inciperet.*

De Prædestinatione aliquando disputaturus, dixit idem: *Incipe à Christi vulneribus: & statim Diabolus cum suis tentationibus recedet:*

Nævos suos, quam vividè agnoverit ipse, suæque naturæ imbecillitatem deploraverit, ex his aliquando ab ipso prolatis liquet verbis (e) *Ego plus millies Deo recepi: fore me probiorem, sed nunquam pra-*

(a) Vid. Epist. Lutheri à Buddeo in Supplem. Epist. editam p. 33. Est verò hæc d. 29. April. 1524. scripta cum jam d. 28. Decembris ejusdem anni vitam deponeret Staupitius.

(b) Sic enim videmus quoque eum à Pontificibus Romanis dein in Indicibus Librorum prohibitorum inter primæ classis hæreticos numerari.

(c) Vid. SCHELHORN. Lib. cit. p. 16, 17. qui eum in finem testimonium *Monachi* cujusdam *Benedictini* ex MSS. affert.

(d) v. LUTHERI Epist. L. 1. p. 164. b.

(e) v. ADAMI Vit. Theol. fol. 9.

præstiti quod vovi. Post hac non vovebo, quia experientia didici, me præstare non posse. Quod nisi Deus mihi propitius propter Christum sit, ac felicem horulam concesserit, cum ex hac vita migrandum erit, non potero consistere cum votis & benefactis meis.

§. LXXII. Inter alios Viros Doctos Germaniæ, qui Luthero plurimum favebant, erat *Vlricus* HUTTENUS, Eques Francus, *Vir*, judicio Camerarii, (a) *nobilitate & laude generis antiqui clarus inprimis, doctrina erudita princeps, impatientissimus injuriarum, libertatis immodicæ cupidus, non prorsus tamen alienus à sævitia, qua etiam vultus acerbitate, & minus clemente interdum oratione indicabatur. Sed neque opum abundantia, neque corporis, in quo admodum pusillo atque debili inerat animus ingens ac ferox, viribus pollens.* Erat is ab origine antiquissimæ Franconicæ stirpis A. 1488. natus, atque inde à pueritia jam literarum studiis addictus, uti etiam, puer undecennis, magis disciplinæ, quam religionis causa ad Fuldense monasterium missus dicatur. Ad Coloniensem deinceps cum properaret Academiam, sub *Herm.* BUSCHIO, Jo. CÆSARIO aliisque, studiorum ponebat tyrocinia, atque tum jam addiscebat, nihil prodesse scholasticas illas, tot viis, tam diversis inter se opinionibus concinnatas disceptationes, per quas prodigiosos titulos tum temporis affectabant Doctores. *Hi enim* (uti ipse Huttenus alicubi (b) *dum antiquos istos & recte doctos authores neglexerant, in ejusmodi nugamentis versati, & in scripturarum sordibus, non secus ac in luto scarabeus delectati videbantur ipsi.* Relicta Colonia, cum octodecim annos natus esset, *Viadrinam* recens à Joachimo Brandenburgico erectam adiit, atque ibi L. A. Magistri titulo jam tum condecoratus est: Inde, castra Maximiliani Imperatoris (c) secutus, in Italia quod stipendia fecerit A. 1509. ex Epigrammate, quod de se in Patavina Obsidione confecit, collucescit, unde tamen paulò post in Germaniam redux factus, egregia doctrinæ suæ dedit specimina non una (d). Quin vero altera deinde vice A. 1512. vel 1513. Italiam, stu-

(a) Vid. CAMERAR. in Vit. Melanchth. p. m 93. Edit. Lipf. 1566. 8.
(b) HUTTEN. in præfat. ejus *Nemini* præmissa p. 21.
(c) Vid. BURCKHARD. in Vita Hutteni T. 1. p. 70.
(d) Vid. BURCKHARD. l. c. p. 74. 75.

ſtudiorum gratia, adierit, dubitare nos non ſinit ejus Biographia; Inde redux factus variis in arte Poetica editis ſpeciminibus ſeſe is reddidit celebrem, quando triſtiſſimum, de propinquo ſuo *Joh. Hutteno* manu *Vlrici* Ducis *Wirtenbergenſis* interemto, caſum, qui magnas in Germania excitavit tragœdias, & Hutteno per quatuor amplius annos commentandi dedit argumentum, (a) A. 1515. ferre debuit; Inter hæc, tertia vice ut ſtudio Juris navaret operam, in Italiam commigrans, quod Erasmum ſe noſſe (tanta ERASMI apud Italos erat celebritas) affirmaret, ſtatim in Virorum Doctorum *Nicolai Leoniceni*, *Cælii Calcagnini*, *Baptiſta Egnatii*, *Hermolai Barbari Junioris*, *Angeli Contareni*, *Andreæ Aſulani* (b) aliorumque, amicitiam atque familiaritatem receptus eſt: In Germaniam eodem anno redux factus, Auguſtæ cum *Conrado Peutingero*, *Jac. Spiegelio*, aliisque notitiam contraxit, lauream-que à Cæſare pro ejus temporis more Poeticam eſt conſecutus, atque ita ſibi nominis celebritatem, peregrinando pariter atque ſcribendo acquiſivit non vulgarem.

Majora erant, quæ ſcriptis moliebatur, quæ tamen ſingula perſequi longum ac ferè infinitum foret, pauca tantum commemoraſſe ſufficiat, ex quibus, quantopere Reformationis negotio ejus inſervierint conamina, conjecturam facere licebit: Eſt ſanè ante omnia nobilis ejus, quam A. 1517. jam edidit, cum in arce ſua gentilitia *Steckelberg* verſaretur, Præfatio, ad *Laurentii Vallæ* Libellum *contra effictam & ementitam Conſtantini donationem* ad ipſum LEONEM X. P. R. directa, ubi inter alia: (c) *In illos* (loquitur de Pontificibus Romanis) *verè deteſtandi ſceleris commentores Pontifices omnia acerbiſſime dicta, omniaque ferociſſima facta conveniunt. Quidni? in depeculatores, in fures, in tyrannos, in latrones? Quis violentior enim latro eſt, quam, qui ita rapit, ut rapiendi modum nullum ſtatuat? Hi fuerunt, qui in minimo arrepta occaſione, ad*

(a) Extat ea de re acerba ſatis & ſtomachoſa Hutteni Epiſtola apud Burckhardum pag. 91. ſq. itémque variæ ipſius editæ querelæ.

(b) v. BURKHARD. comm. de Vita Hutteni pag. 110. 111. & extat B. Egnatii de Hutteno ad Erasmum Epiſtola A. 1517. data quæ Epiſtolarum Erasmiararum Operi P. II. fol. 1608. eſt inſerta.

(c) v. BURKHARD. in Vita Hutteni, p. 120.

ad immensum progressi sunt diripiendi licentia. Qui gratias venum exposuerunt, qui conditiones, qui dispensationes, & infiniti generis bullas vendiderunt, tanto jam tempore, qui in peccatorum remissione pretium statuerunt, & in pœnis inferorum invenerunt sibi lucrum &c. Etsi verò se non credere posse præ se ferebat Huttenus, tantam tamque insolitam libertatem graviter laturum esse Leonem, aut suum istud consilium de editione hujus Libelli ejusque dedicatione improbaturum, quippe quod à se factum dicebat, *ut testatum esset, quam ipso Pontifice renata Libertate, verum dicere tandem licuerit omnibus, verumque scribere;* Leonem tamen Pontificem hanc Pontificio Nomini inustam maculam gravissimè tulisse, ipse postea suo periculo experiri debuit Huttenus; Inde Anno sequenti 1518. per breve tempus in Galliam abiit, (a) ubi cum Viris Doctis innotuisset, rediit in Germaniam, conferens se ad ALBERTUM *Moguntinum*, cujus deinde Aulam, sive is Moguntiæ, sive Augustæ moraretur, secutus, ejusque favore usus, varia in publicum emisit scripta, ad unum omnia eò directa, ut Libertatem Nationis Germanicæ assereret, ipsam verò Pontificis & Clericorum tyrannidem omni modo exagitaret: Erant tum inter ejus amicos *Johannes* CROTUS RUBIANUS, quocum à primis usque annis consuetudo ipsi singularis (b) fuerat, *Henricus* STROMERUS Aurbachius, Doctissimus tum temporis in Alberti Principis Aula Medicus, atque Virorum Doctorum Mæcenas, *Bilibaldus* PIRCKHEYMERUS illustris Reip. Norimbergensis Patricius & Consul, *Conradus* PEUTINGERUS, Reip. (c) Augustanæ Graphiarius splendidissimus, *Jacobus de* BANNISIIS, Doctus Vir

(a) v. Epist. Gul. BUDÆI ad Erasmum Ep. 304. p. 298.

(b) Hujus *Croti Rubiani* fata breviter exposuit J. C. OLEARIUS in notis ad Epistolam Anonymi ad Joh. Crotum &c. de vero authore Epistolarum obscurorum Virorum, Arnstad. 1720. 8. eruditissimis, ubi & quam verum *Croti* nomen fuerit *Joan Jæger*, *Dornheimio Thuring.* testatum facit. Dicitur is una cum Hutteno Epistolas *Obscurorum Virorum* compilasse, atque edidisse, ita tamen ut in his consarcinandis quoque *Hermannus Buschius*, *Hermannus Nuenarius* Comes, *Joh. Rhagius Æsticampianus*, Jo. *Cæsarius*, ipseque *Reuchlinus*, & *Bilibaldus Pirckheymerus*, contulerint manum. Vid. Burkh. Vita Hutteni T. II. p. 65. sqq.

(c) Hujus vitam conscripsit LOTTERUS 1734. 8.

Vir atque eloquens, & de quo Huttenus illud se sentire profitetur, *quod de Nestore Agamemnon, optans ut decem tales haberet Cæsar Consultores*, *Jacobus* SPIEGELIUS, atque alii quam multi, quorum ipse in Epistola memorabili ad Bilibaldum Pirckheymerum (a) data, celebrat nomina: Edidit is tum, præter alia multa, *Febrim Dialogum*, T. *Livium*, ex antiquo Ædis S. Martini in urbe Moguntia codice, auctiorem & Alberto Archiepiscopo Moguntino dedicatum. Librum *De Guajaci medicina*, itidem Alberto inscriptum. Orationes in *Ulricum Wirtenbergensem*, *Fortunam*, *Triada Romanam*, *Inspicientes*, Dialogos, itemque *De Unitate Ecclesiæ conservanda & Schismate inter Henricum IV. Imp. & Gregor. VII. Pontif. Mag.* tractatum vetustum: porro, varias *Invectivas & Epistolas in Martini Lutheri causa editas*, (b) quibus Lutheri defensionem contra Pontificis & Curiæ Romanæ tyrannidem, masculè suscepit; & Pontifices, Cardinales, Abbates, Episcopos & universum Clerum Romanum vivis suis coloribus graphice depinxit. Varias item *Conquestiones ad Carolum V.* (c) Imp. R. *Albertum* Moguntinum, *Fridericum* Electorem Saxoniæ, aliosque Electores, Principes, Nobiles, adversus intentatam sibi à Romanistis (d) vim & injuriam; Et denique *Bullam Leonis X. contra M. Lutherum cum Hutteni notis.* (e) Ne multa ejus commemoremus alia, quæ vel tecto vel aperto nomine ab ipso in vulgus manarunt scripta. Enimverò, quod prior illa ad Leonem X. facta dedicatio, Leonis magis exacerbaverit quam informaverit animum, vel

(a) Atque hæc illa est Epistola, quam Doctiss. BURCKHARDUS singulari quodam exornavit Commentario *de Vita & Fatis Ulr. Hutteni* Wolfenbuttel 1717. 8.

(b) De hisce ita Lutherus ad J. Staupitium A. 1521. Epist. T. 1. pag. 304. b. *Huttenus inquit, & multi alii fortiter scribunt pro me, & parantur indies Cantica, quæ Babylonem istam parum delectabunt.*

(c) Quas Burckhardus inseruit Tom. II. Commentarii de Vita Hutteni pag. 60-120.

(d) Ubi inter alia: In Conquestione ad Fridericum Electorem: *An non audisti vinctum Romam peti me? & id quale sit, quamque iis dignum vides?*

(e) Hanc Bullam ex edit. Hutteni & cum ejus notis, videmus in Relat. Innocent. ad A. 1716. inter deperdita fermè monumenta recenseri.

Pag. 161.

FRANCISCUS VON SICKINGEN,

Heros incomparabilis

Natus 1481. Denatus 1522.

vel ex eo constat, quod, cum per aliquot dies in Caroli Imp. aula Brabantina, A. 1520. versatus fuisset Huttenus, is ab amicis moneretur, ut, si servatum se vellet, statim discederet, capiti enim ipsius imminere perniciem, per subornatos, qui vel veneno vel ferro de medio ipsum tollerent, vel ad ipsum Pontificem deportarent, uti quod à Carolo & aliis Principibus id expetiverit Leo, deinceps compertum est, quippe qui & Oratori suo *Hier.* ALEANDRO A. 1520. mense Julio in Germaniam misso (a), idem in mandatis dederat, ut sicubi in Huttenum incideret eum comprehensum aggrederetur. Quæ res ipsa, varias illas, quas modo citabamus, Conquestiones *adversus hunc Leonis rugitum* nobis subministravit. Erat verò etiam, quod silentio præterire nefas esset, singularis *Vlricus* noster amicus, Herois fortissimi *Francisci van* SICKINGEN, cujus arx Ebernburgensis tum temporis portus & asylum veluti erat Veritatis testium, eruditionisque & depressæ libertatis vindicum, & cum multa ipsi cum Sickingio intercederet consuetudo, tum verò etiam tutum semper *Arx Eberburgensis* vivente adhuc atque florente Sickingio, ipsi præstabat refugium, quod tamen, cum infelici casu A. 1522. ipse *Sickingius* sclopeto ictus occumberet, ipsum destituebat, quo tempore in Helvetiam abiens, non ita diu post in agro Tigurino, ex quo paulo ante ad Eobanum Hessum dederat literas, (b) A. 1523. ærumnosæ vitæ satur mortem oppetiit.

§. LXXIII. Sed, ut de ipso quoque hoc Heroe fortissimo FRANCISCO *van* SICKINGEN (c) pauca quædam hic legantur, operæ pretium judicamus. Fuit is ejus temporis Heros, pacis bellique artibus illustris, Libertatis Germanicæ assertor maximus, Virorum verò eruditorum atque cumprimis

(a) Est mihi in MSS. Epistola *Valent.* à TETELEBEN data ad Alb. Moguntinum d. v. Julii 1520. qua is *Hieronymum Aleandrum* commendat, tanquam qui in causa Hutteni cum ipso Electore acturus esset. Eam quod hactenus edita non est, ex autographo, huic Operi subjungimus, inter documenta num xv.

(b) Vid. Eob. HESSI Epistol. pag. 290.

(c) Historiolam de ejus rebus gestis & calamitoso obitu composuit *Hubert. Thom. Leodius*, quam FREHERUS inseruit Scriptorum German. rerum Tom. III.

Lutheri, & Veritatis per ipsum renatæ, Fautor pariter atque promotor splendidus. Tantæ vero etiam authoritatis apud ipsos Germaniæ Principes, ut hi beneficiis sibi illum demereri studerent omni nisu, stipendia dantes, nihilque non facientes, quo illum quisque in sua pertraheret vota. Quid multa? Fortuna sic ei dicitur favisse, ut fuerint, qui dubitaverunt, an Germania usque ad illud tempus de Nobilitate quempiam habuerit, qui cum FRANCISCO hoc, aut opibus, aut honoribus, aut etiam favore comparari, nedum præferri ei potuisset, si fortuna uti novisset. (a) Erat is natus A. 1481. ex nobili *Sickingorum* ad Rhenum (b) familia, cumque in omni genere virtutum ac literarum homine nobili cumprimis digno esset educatus, ut literarum rudis haberi aut indoctus nullo modo posset, quanquam etiam in ipsis literis non admodum magni ejus essent progressus, tum maximopere erga Doctos Viros tamen & præstantes ejus eluxit amor atque propensio: Res militares qua virtute tractaverit, & quos in iis adversus VANGIONES, ANTONIUM *Lotharingiæ* Ducem, RICHARDUM *Trevirensem*, (c) aliosque fecerit progressus, qui tamen ipsi deinceps ferales extiterunt, jam non exponimus. Sed, *quod* ipsius Joh. REUCHLINI causam adversus Dominicanos & Hoogstratanum vigorose defenderet, *quod* Ulrico Hutteno, Antichristianismi adversario, admodum faveret, ipsique tutum præberet hospitium, *quod* Lutheri doctrinam sequeretur, atque ipsius Lutheri singularem gereret curam, *quod* deinceps in arce sua Ebernburgo commune velut Virorum in Reformationis negotio eminentium receptaculum erigeret ac asylum, *quodque* in eadem arce, locisque suæ ditionis, Religionis reformationem suscipere aggrederetur ipse, hæc sunt ejus-

(a) Hæc ipsa ex citato *Leodio* sunt excerpta, apud FREHER Tom. III. p. 253.

(b) vid. Pantaleon. Prosopogr. T. III. p. 93. *Jo. Jac.* LUCKIUS in Sylloge numismatum p. 40. eum appellat. *Nobilem Germanum*, *Equitem Auratum*, *charum Imperatori*, *non ob antiquum modò generis decus*, *ac nobilitatem*, *verum etiam singularem animi magnitudinem*, *candorem plane ingenuum*, *singularem atque eximiam rei militaris peritiam.*

(c) Conf. CHYTRÆI Saxonia. p. 228. & LEOD. in Vita Friderici Palatini p. 87.

ejusmodi, ut in singulari ejus laude collocari, atque ab oblivione vindicari oporteat. *Magnus videlicet hic in Germania ductor* (uti *Petrus* MOSELLANUS ad Julium (a) Pflugium inquit) *Hoogstratum ac sodales graviter urgebat, quo Capnioni rei familiaris jacturam,* (b) *quam propter eos fecerat, intra statum tempus resarcirent, alioqui se eos pariter & Coloniensem Rempublicam afflicturum, minitatus; devoluti enim erant Reuchlini hostes in expensarum condemnationem.* Et sunt memorabilia de Francisci in Capnionem favore, HUTTENI *ad Erasmum* (c) A. 1519. scripta verba: „ Studgardiæ Capnionem conveni, positum magno in timore „ Militares furores metuebat bonus Pater. Sed ego Francisco „ ductore apud Duces intercedente, caveram, si vi capienda „ Studgardia esset, in exercitu ut proclamaretur, *Capnionis Penatibus ne quis noceret.* Hoc nescis, quantum ille & quale beneficium interpretetur, quum ego conscius mihi sim, officii mei fuisse, ut viderem ne quid pateretur se indignum. Vir „ Doctissimus atque Optimus. Præcipue eo in negotio magnitudinem suam ostendit *Franciscus, Vir, qualem diu non habuit* „ *Germania, & qui meretur, ut eum Tuis quoque Literis posteritati commendes. Mihi quidem spes est, magnam hoc ex Viro laudem accessuram huic nationi. Nihil in antiquis admiramur, quod non studiose imitetur ille. Viget in homine consilium, viget eloquentia: alacriter omnia adgreditur: industria est, qualem in summo Duce quaras, nihil humiliter dicit, nihil facit. Et jam forte rem molitur longe pulcherrimam. Deus Opt. Max. fortissimi Viri conatus adjuvet.* Meum ipse *Capnionem* affatus est perquam familiariter, qui nos salutando *Flagellum Dei* adpellat. Promisitque „ *Franciscus* opem nobis omnem suam. Quid multa? Intelligis, quale nobis ex illo præsidium esse possit: inprimis *Capnionem* non patietur opprimi. „

Enimvero non Huttenus solum, sed omnis fermè Germaniæ

(a) vid. Lit. Mosel. ad Pflug. in SCHILTER. L. VII. De Libert. Ecclesiarum German. c. 2. p. 850.

(b) vid. §. LXVIII. p. 142.

(c) v. Ep. Hutt. ex Moguntia, Nonis Junii 1519. ad Erasmum data ap. BURCKHARD in Vita Hutt. Tom. III. p. 172. 173.

niæ Nobilitas ad sidera illum extollens, Imperio dignum, & multis maximisque provinciis administrandis parem eum dicebat: Sed quanto amore LUTHERUM, atque ejus doctrinam sit complexus, ex eo patet, (a) quod, ubi primum Lutheri doctrina publicata erat, is eam cum Sacris literis conferre, atque sic statim eandem approbare minime neglexerit: Quodque ipsi Luthero deinceps Wormatiam tendenti (b) per *Mart.* BUCERUM, qui tum cum reliquis Viris Doctis in aula *Francisci à* SICKINGEN tanquam Academia quadam versabatur, perfugium ac præsidium salutis fuerit pollicitus, eundemque humanissime invitaverit; (c) tametsi Lutherus itineris sui excusabat necessitatem; Accedit, quod ipse LUTHERUS suum in Franciscum amo-

(a) Vid. PANTALEON Prosograph. Viror. Illustr. P. III. p. 93. & cumpr. Epist. HUTT. ad Luth. A. 1518. data ex Ebernburgo, cujus verba ap. BURKHARD. Vit. Hutt. T. II. p. 128. hæc sunt: *Primo statim* (loquitur de Francisco) *ut docilem, quantum mea fieri potuit facultate, reddidi: cœpit arridere illi negotium. Paulo post ut vidit, quo tu ex fundamento quam molem exstruxeris; hæc audet, ait, quispiam convellere, aut, si ausit, poterit? paulatim magis ac magis incendi animum: adeò ut jam ita deditum nobis habeam, ut nullam sinat præterire cœnam, quin aliquid tuum, aut meum audiat. Est autem acerrimi homo judicii; & quo tu sine literis Doctiorem videris neminem. Tum quæ facundia, ut quodque accipit, offerendi & amplificandi! Meliorem hac in re adsertorem & aptiorem invenire non poteramus.*

(b) v. BURKHARD. in Vit. Hutten. T. II. p. 225.

(c) Sunt verba *Hutteni* d. 20. Junii 1520. ad Lutherum, in BURKHARDI Vita Hutteni T. II. p. 65. *Jubet ad se venire N. si tutus isthic satis non sis, habiturus pro tua dignitate liberaliter, & adversus omnis generis inimicos defensurus strenue.* Hoc ter aut quater jussit ad Te scriberem. Conf. ea, quæ *Kappius* in Nachlese nützlich. Reform. Urkunden. P. II. p. 425. sq. referuntur, ubi inter alia Huttenus ad Melancht. d. XIII. Kalend. Febr. 1520. *Lutherum amat Franciscus, primum quia bonus sibi ut cæteris videtur, & ob id invisus illis, postea, quia eum ex Comitibus de Solmis quidam commendavit Literis.* & deinceps *d.* II. *Kalend. Mart. ita:* Quæ de Francisco scripsi Luthero significanda, quæso illi propere in aurem dic, ita ut ne à me quispiam hoc in negotio intercessum rescifcat. Causa est, quam non capit epistola. Si laborat, nihil est, quod aliorum quærat subsidia. Hic salus est. Hic agitur, ut securissime possit medium digitum ostendere omnibus suis æmulis.

amorem declaraturus, A. 1521. eundemque in veritate confirmaturus *Libellum de Confessione* (a) patrio sermone confectum ei nuncupaverit: Ne de Epistola ipsius SICKINGII dicamus A. 1522. data (itidem Germanicè) ad *Theod. de Handschuchsheim* Socerum suum, qua ejus animum in veritate purioris religionis confirmatum ivit, quippe in qua defenduntur (b) *Communio sub utraque, Missæ celebratio Lingua Germanica, libertas religiosorum in deserendis monasteriis, & abrogatur Sanctorum cultus.* Quantus autem de reliquo erga omnes Evangelii Professores Francisci extiterit favor, nos docebit HENRICUS SCHWEBELIUS Cancellarius Bipontinus, JOHANNIS filius, (c) qui ita de patre suo: „ Sed grassante tum adhuc tyrannide Pontificia in Illustrissimo Marchionatu Badensi, relicta Patria, in qua nullus Propheta acceptus, Rhenum secunda aura Schwebelius trajecit, ad incomparabilem illum magna virtute, Zelo fervente, & Spiritu æstuante præditum, Heroem excellentissimum appulit, Virum, inquam, Nobilissimum Dominum Franciscum à Sickingen, qui inter primos Evangelii Christi Professores etiam veritatem Evangelicam magno animo non modo est amplexus, sed etiam præter alios Athletas seu fidei propugnatores contra hostes quoque suos pro Aris & Focis proprio sanguine strenuè dimicauit.

„ Fovebat & alebat eo tempore Arte & Virtute Nobilis ille Heros, multos Viros pietate virtute & doctrina præstantes, imprimis verò Theologos quosdam insignes, qui hinc inde ad ipsum tanquam Sacram Anchoram & tristissimæ persecutionis Pontificiæ Asylum tutissimum confugerant, quia ob incredibilem amorem, benevolentiam adjuvandique promptitudinem, erga illos mirifice flagrabat. Inter primarios verò suos domesticos, quos tunc in arcibus suis *Landstein* & *Ebernburg* hospitio receperat, *Ulricus* HUTTENUS, decus & ornamentum literatæ Nobilitatis Francicæ, cujus æqualem popula-

(a) v. BURKH. l. c. p. 226.
(b) Vid. SECKENDORF. Hist. Luther. L. 1. §. CL. fol. 269.
(c) v. Vit. Jo. SCHWEBELII ab Henr. Schwebelio conscriptam & Epistolis Schwebelianis præfixam.

„ res hactenus non viderunt; *Casparus* AQUILA, (a) Patricius „ Augustanus, *Martinus* BUCERUS tenuioris fortunæ, & *Johannes* SCHWEBELIUS, cui sors communis adeò non erat „ iniqua, fuerunt.

„ Ex quibus *Martinum* BUCERUM, qui ex Monasterio „ Ordinis Minoritarum Selestadiensis civitatis ad ipsum descen- „ derat, Pastorem Ecclesiæ Oppidanæ in *Landsstul* constituit: „ reliquorum verò integerrimæ vitæ, eximiæque Doctrinæ „ Theologorum consilio & authoritate in gravissimis negotiis „ salutem Ecclesiæ & incolumitatem Patriæ, libertatem inpri- „ mis Germaniæ, vindicationem injuriarum, assertionem inno- „ centiæ, excussionem sævissimi jugi Pontificii, & propugna- „ tionem Doctrinæ Evangelicæ, concernentibus, usus est. „

Quin imò & *Franciscum* in Ebernburgo suo jam A. 1522. solennissimum in modum, nulla vi alia, nisi rationali mentis persuasione inductum, Missam & reliqua Sacra à corruptelis repurgasse, opera *Johannis* OECOLAMPADII, ex Diario Georgii Spalatini MSS. docuit nos SCHELHORNIUS, ubi Spalatinus (b) inter alia: Ad A. 1522. annotaverat: „ Hac æstate Jo. Oe- „ colampadius in Arce Ebernburgia Dn. Francisci Siccingeri „ cepit Epistolam & Evangelium sub Missa pro communi au- „ ditorum tum salute tum utilitate Germanice legere & recita- „ re. Quod factum reprehendentibus, ut fit, æmulis, excu- „ savit eleganti & pia Epistola ad *Casparum Hedionem* Eccle- „ siasten Moguntinum in hoc scripta.

Quidquid sit, cum diutiori vita Heros noster, si quis alius, videri posset dignus, eundem tamen A. 1523. tristissimum in modum, quum pro libertate sua fortiter pugnaret, in ipsa arce sua *Landstein* dicta, quam Principes adversarii obsidione cinxerant

(a) De *Casp.* AQUILA ejusque fatis & scriptis extat *Christ.* SCHLEGELII Commentatio, lingua German. edita Lipf. 1737. 4.

(b) vid. SCHELHORN. Amœnit. Literar. T. IV. p. 397, 398. Cæterum cum Epistolæ ab *Oecolampadio* exaratæ singulare ac rarissimum exemplar ex Bibliotheca *Jo. Alb.* FABRICII ad me pervenerit, illud una cum *Hedionis ad Oecolampadium* scripta Epistola Lectori in Documentis ad hanc Annalium partem exhibebimus, Num. XVII.

rant, globo tormentario fuisse interfectum constat, (a) ut vitæ prius finem quam Reformationis complementum is aspexerit, & violenta mors ipsi, ea, quæ animo conceperat exsequendi spatium ademerit, & egregia rerum multarum, ab ipso in Libertatis & Religionis purioris præsidium, quæ prodire potuissent, veluti semina enecaverit.

§. LXXIV. *Bilibaldum* PIRCKHEYMERUM, & ipsum, sed cui longior quam Sickingio contigit ætas, propius aliquantisper intueri juvabit. Virum hunc civitas nobis dedit Noribergensis, ex illustri ortum prosapia A. 1470. summisque deinceps eundem exornavit honoribus, quibus cum perfunctus esset, rerum humanarum, vitæque satur A. 1531. demum Sexagenario major terris ultimum vale dixit, majori, cum moreretur, cura districtus de salute Ecclesiarum, quam de suis periculis, quod de Theodosio quondam referebat Ambrosius. Quanta ipsi, cum summis quibuscunque Viris, imò & cum renati Evangelii assertoribus, familiaritas fuerit ac consuetudo, ex ejus Vitæ Descriptione, quam V. C. *Conradus* RITTERSHUSIUS nobis reliquit, (b) cognoscitur, quanquam etiam in LUTHERI vel ZWINGLII Societatem (c) alioquin se non receperit unquam, quod deinceps videbimus, ea in re Erasmum imitatus, aliosque ejus ætatis Viros graves pariter atque præstantes. Is Patre natus illustri Jureconsulto & Consiliario Bavarico pariter atque Au-

(a) v. BURKH. Vit. Hutt. T. II. p. 229. 230. sq.
(b) Est ea præmissa Operibus B. PIRCKHAYMERI in fol. editis.
(c) Patet id ex duabus *Oecolampadii* ad Bilibaldum datis Epistolis, quæ inter Opera Bil. Pirckh. sunt editæ fol. 306. & 307. ubi inter alia in Ep. priori: *Utinam* scribit, *& è vestris quidam advenirent....* itemque ipsi Pirckheimero apprecatur, ut *quod per corporis valetudinem denegatur, ipsi interni hominis innovatione quotidiana cumulatim accedat.* in Ep. autem posteriori. *Quod istbic* (Noribergæ) *veritas Euangelica verbis celebratur, unus felicitatis gradus est, neque benedictione omni carent, qui cœlesti pluvia compluuntur. Addat Dominus, ut & lætam segetem imò messem multorum operum bonorum spectetis.* Quid? quod ipse etiam Pirckheimerus, ut adversus Oecolampadium in causa Eucharistica scriberet se induci passus sit, uti ipse id ei *Oecolampadius* in Ep. quæ Opp. pag. 310, 321. legitur, exprobrat, sed verbis lenissimis, atque ad omnem moderationem compositis.

Austriaco, *Johanne Pirckhaymero*, ab ineunte ætate omnibus instructus erat literis nobilitatem generis & decentibus & condecorantibus, ita tamen, ut cumprimis militiæ se dare, & artibus se consecrare bellicis animum induceret, addictus adversus Gallorum Regem Maximiliano Imperatori, atque Libertati Germanici Imperii suam præcipuè locaturus operam. Enimverò is non diu has cum esset secutus artes, ab iis, prudentissimi Patris consilio, alienus est factus, seque ad mansuetiora Literarum Studia penitius pernoscenda recepit, tantosque in iis progressus fecit ut brevi tempore se omnibus iis, quæ Jureconsultum atque Legis Doctorem exornant, excultum videret, atque informatum doctrinis, quem in finem cum Patavinam tum Ticinensem adiit Academias, ibique præclaros audivit Juris Doctores, atque cum iis amicitiam pariter contraxit ac familiaritatem. Quanquam deinceps, sui cum factus esset juris, non Jurisprudentiam solum, sed & Græcas cumprimis excoluerit Literas, quin imò etiam Theologiæ, Mathesi, Historiis, & quod est mirabilius, etiam Medicinæ dederit operam, ut nihil in scientiarum circulo ipsi clausum maneret atque tectum. Honores, tantam eruditionem, animique virtutem & vitæ probè cultæ sapientiam, presso pede sequebantur. Enimverò cum prius aulæ splendorem præferre videretur *Bilibaldus*, tum verò Patris, aulam fortasse pertæsi monitu, se Patriæ potius restituit, quando jam mature satis ad Reip. Patriæ Noribergensis gubernacula eundem admoverunt reliqui Proceres, eundemque in Senatorum adsciverunt ordinem, cujus non unquam certè concilii eos pœnituit; Erat enim spectatæ Vir probitatis, prudentiæ deinceps singularis atque diligentiæ in administrandis rebus incredibilis, unde & variis in legationibus vel ad Imperatorem, apud quem in honore is erat atque æstimatione, vel ad alios Principes, partes sibi commissas ac traditas strenuè administravit, magnamque seu pacis seu belli tempore inde reportavit laudem. Interea tamen, non ita multò post, reipublicæ negociorumque vel pertæsus vel impatiens, atque in Literarum Studia proclivis, missis muneribus publicis otio se totum atque privatis tradidit Studiis, utque cum Musis præcipuè Græcis in gratiam rediret,

ret, omnem navavit operam, reclamante licet atque contranitente toto Ordine Senatorio, qui & post aliquot annos, eundem denuò ad Reip. Gubernacula invitum pæne atque reluctantem, suisque ingratiis, sed non sine omnium bonorum gratulatione atque lætitia revocarunt, quod tanto cum Reip. Noribergensis commodo factum esse tradunt Annales, ut ejus opera Civitatis hujus Libertas atque privilegia singularem in modum quoque fuerint asserta atque stabilita; Quum verò tandem citatis gressibus ingrueret senectus ejus, atque corporis valetudo curis fracta assiduis, & meditationibus infirmior quotidie redderetur, is altera vice à Reip. negotiis sese ad privatæ vitæ tranquillitatem, studiorumque contulit diverticula, quandò tamen opis atque consilii egentium nullus, quam is ceteroquin inops esset, aut pauper, qui ad ipsum confugisset, aut difficiles aditus, aut ædes ejus interclusas obstructasque repperisse dicitur, quippe cujus etiam Domus abinde non semel in Curiam quasi convertebatur, in singulare Senatus ac Reipublicæ, privatorumque quamplurimorum salutem atque commodum, ipsius autem Bilibaldi gloriam incredibilem atque honorem. Intercedebat præterea ipsi cum Summis Viris summa familiaritas atque conjunctio, quam scribendis atque recipiendis litteris ita fovebat, ut apud omnes, quorum vel ulla nominis erat celebritas, in pretio haberetur, atque non pauci eundem Mœcenatem venerarentur, literarumque Præsidem. Quod MAXIMILIANO cumprimis carus esset, atque etiam CAROLO V. FRIDERICO deinceps Electori, & GEORGIO *Saxoniæ* Duci, CONRADO item Episcopo *Herbipolensi*, aliisque Principibus, ex variis ejus Epistolis, Præfationibus atque Dedicationibus Librorum, ad ipsos directis, conspicitur. Quanta ipsi fuerit cum variis Comitibus Nobilissimis conjunctio & quantus nexus v. gr. cum *Joh.* FRANCISCO *Pico Mirandulæ Comite* & Concordiæ Domino, cum HERMANNO *Nuenario* Præposito Coloniensi, cum *Johanne* Barone SCHWARTZENBERGIO, aulæ Bavaricæ Magistro, cum *Ulrico Comite* HELFENSTEINIO, ex Commentario de Vita B. Pirckhaymeri patet, cum & ipse suos libros ipsis inscripserit, & ab illis alia ingenii monumenta sibi inscripta recepe-

rit. Ex reliquis ejus Amicis, REUCHLINUM cumprimis, cujus Bilibaldus patronus erat maximus, commemorare ſufficiat, itemque ERASMUM, qui quod Ciceroni fuit Atticus, Pirckheimero fuiſſe dicitur, porrò *Joh.* TRITHEMIUM, *Udalricum* ZASIUM, *Bern.* ADELMANNUM *ab Adelmansfeld*, *Ulricum* HUTTENUM, *Beatum* RHENANUM, *Petrum* MOSELLANUM, *Thomam* VENATORIUM, *Franciscum* IRENICUM, *Andream*, *Gabrielem*, & *Johannem* IMHOFIOS, *Joachimum* CAMERARIUM, *Conradum* PEUTINGERUM, *Eobanum* HESSUM, *Phil.* MELANCHTONEM, *quin imò etiam Mart.* LUTHERUM & *Johannem* OECOLAMPADIUM.

§. LXXV. Quanquam autem, uti jam præfati ſumus, ipſe Pirckheimerus Lutheri nomen, & cauſæ ab ipſo ſuſceptæ patrocinium refugerit, ut quoque adverſus *Jo.* ECKII Lutheraniſmi labem ipſi impingentis (a) criminationes ſe defendere debuerit A. 1520. publicè provocando ad ipſum Leonem X. P. R. Qua in provocatione, ſuo & *Lazari* SPENGLERI nomine ſcripta, inter alia & his diſerte verbis teſtatum faciunt: *Quod hactenus Sanctæ Eccleſiæ Catholicæ Romanæ Sedi, ſanctiſſimo Domino noſtro Papæ, in nullo, quod obedientes filios, & membra Eccleſiæ Chriſtianæ concernit, unquam ſe oppoſuerint, prout ſe nec hodie opponant. Neque unquam intentionis ipſorum fuerit, nec hodie ſit, Doctoris* Martini Luther *doctrinis & opinionibus, ſive ſint in ſcriptis redacta, aut à ſe promulgata quovis modo adhærere, eas promovere, obſervare & defendere, niſi dum ſaltem Chriſtianæ fidei & Evangelicæ veritati conſonæ & conformes, & huic, quod quivis Chriſtianus credere debet, non contrarientur &c.* (b)

Ta-

(a) vid. Epiſt. *Miltitii* apud SECKENDORF. L. I. §. LXVII. n. 9. fol. 99. &, qui nuper Lazari Spengleri vitam commentario illuſtravit V. G. HAUSDORFIUM c. VI. p. 40. & ſq. qui & *Eckii* ad Senatum, Noriberg. literas operi ſuo inſeruit, nec quidquam tamen, quod miramur, de hac provocatione utriuſque Apologetica commemorat.

(b) vid. Opp. *Pirckheim.* p. 199. 200. ubi ipſa illa, nomine B. Pirckheimeri & Lazari Spengleri conſcripta *Appellationis ad Leonem X.* P. R. ſcheda reperitur.

Tamen eum ipsi veritati favisse, atque de Cleri Pontificii corruptelis intime fuisse convictum, cum ex aliis documentis tum ex singulari ejus ad Adrianum VI. Pontif. Rom. data Epistola (a) colligitur, quæ de *motibus in Germania* agit per *Dominicanos* & horum complices excitatis, itemque de *occasione Lutheranismi*, quam, quia lectu est dignissima, inter Documenta ad illustrandum hunc Tomum referendam esse judicavimus; Ne jam commemoremus ejus commentatiunculam scriptam post Conventum Norimbergensem A. 1524. quæ de persecutoribus agit Evangelicæ Veritatis, eorumque consiliis & machinationibus, quippe in qua præter alia (b) refert, „quomodo nuper Principes ac Pontifices frementes & „inania meditantes Norimbergæ adversus Dominum & adversus Christum ejus convenerint in unum, multaque ac varia inciderint, quæ consilio prudenti ac matura ope indigere videbantur, quo aliquando fessis ac nondum penitus deploratis „Germaniæ rebus succurri posset; sed quo pacto dein post multos labores, contentiones varias, temporis & impendii jacturam, neglectis omnibus, quibus opitulari debuissent, *Evangelica veritas ab iis*, sub Lutheri nomine *adeò iniquè, acerbè & „odiosè tractari cœpta sit, ut nil præter gladios & ignem deesse visum „sit, &c.„* Quibus ex verborum formulis, quænam ei de toto hoc negotio sederit animi sententia, collucescit. Prouti quod *Lazarus* SPENGLERUS, non minus Evangelicæ doctrinæ deinceps addixerit vota, ex iis, quæ is partim pro instauranda schola Noribergensi, partim pro ipsius Religionis sinceræ puræque instauratione gessit, conspicitur. (c) Videtur autem sequenti tem-

(a) vid. Oper. PIRCKHEIMER fol. 372-374. unde eam huic Operi hum. XVII. subjungendam curavimus.

(b) vid. Opp. PIRCKHEIM. fol. 385. 386.

(c) v. HAUSDORF. lib. cit. Et est memorabile Jo. CAMERARII in Vita Melancht. de eo testimonium, p. m. 103. 104. „Norimbergæ tum „(A. 1525.) Principes Senatus erant Caspar Nucelius, & Hieronymus „Ebnerus, & Lazarus Spenglerus, nomine quidem scriba senatorius, sed „revera consiliorum fere omnium autor ac gubernator„....... Spenglerus & usu rerum, & quadam etiam inchoata doctrina excellebat, exploratque & perspecta multis difficilibus & arduis negotiis fide atque industria,

tempore Pirckheymerus noſter ipſi quoque controverſiæ, inter Saxones & Helvetios, quæ tum fervebat, ſe immiſcuiſſe, edendo (a) *Reſponſionem de vera carne Chriſti* ad Joh. Oecolampadium Cui Oecolampadius poſt aliquot dierum deliberationem (b) *Reſponſionem de Euchariſtia ad Pirckheimerum* regerebat.

Inter reliqua autem Pirckheimeri Scripta, eminent, Variæ ejus, Tractatuum *Xenophontis*, *Platonis*, *Luciani*, *Plutarchi*, *Ptolemai*, *Greg. Nazianzeni* & ſim. Græcorum Verſiones, porrò Hiſtoriæ *Belli Suitenſis* ſive Helvetici Libri II. *Germaniæ* ex variis authoribus perbrevis *explicatio*. Tractatus *De re nummaria Veterum*, aliaque jam non nominatim recenſenda.

§. LXXVI. Fuit verò etiam JACOBUS FABER *Stapulenſis*, egregius plane, virtutis omnis & literarum Antiſtes. (c) Erat is, ad Stapulas, maritimum Picardiæ pagum, ex ignobili familia natus A. 1440. cultumque ingenii (d) quem illa tempora ferebant, inter aniles Sophiſtarum nugas & ineptias apud Pariſios acceperat: ſed hanc fortunæ ſuæ tenuitatem generoſa plane indole ſuperabat, unde eximium is in illis locum eſt meritus, qui virtute & ingenio præclaram in reſtituendis litteris etiam ſacris ope-

„ ſtria, cum inextincto ardore aſſerendi defendendique vera & recta, tam „ apud Deum quam homines. Itaque nihil ei erat antiquius religionis ſin„ ceræ & puræ inſtauratione: „

(a) v. LOESCHER Hiſtor. motuum T. I. p. 129. ſq.

(b) Quò pertinet OECOLAMP. ad Pirckheimerum Epiſtola d. XIII. April. 1526. data vid. Opp. Pirckheim. pag. 321. ubi inter alia ita: *Nondum deliberavi*, ſcribit, *an tuo commentario reſpondere velim. Inſuper quod precaris mihi mentem meliorem, & ego & mihi & tibi precor. Sed quod ad hanc veritatem Euchariſtiæ pertinet, nihil minus opus tuis precibus. Neque enim eſt frigida opinio, ut tibi vel aſſentatoribus videtur, ſed Chriſtiana ſententia longe certioribus ſubnixa rationibus, quam vulgo credatur ..... Demum, mi Bilibalde doce me primum male habere, & deinde jube, ut reſipiſcam. Longe enim verius dicere poſſum, me confirmatum ex Libro tuo, quam tu ex me.*

(c) De hoc ERASMUS in Annot. ad Rom. I: 5. *Eximius ille Vir*, inquit *Jacobus Faber*, *cujus ardentiſſimum in reſtitnendis bonis literis, ſtudium magnopere comprobo, eruditionem tam variam minimeque vulgarem admiror, raram quandam morum comitatem ac facilitatem adamo, ſingularem denique vitæ ſanctimoniam veneror etiam atque exoſculor.*

(d) Sunt verba SAMMARTHANI in Elog. Gallor. L. I. n. I. p. 2.

operam præstiterunt: Quanquam enim tenuis ejus esset fortuna, quod hanc tamen fortunæ tenuitatem generosa plane indole superaverit, constat, quippe qui non ipse solummodo temporis illius barbariem superare, atque ad normam virorum eruditorum in Italia eruditionem restaurantium (a) sibi viam ad veri nominis scientiam munire, sed & Gallicam juventutem (erat enim *Parisiis* Literarum Professor ac Philosophiæ) dissipata caligine & excusso veterno ad liberalium disciplinarum lucem manuducere strenuè est annisus; Qua in re tanti ejus fuerunt successus, ut & ipse perfectissime doctus evaderet, & alios aptissima dein methodo ac facilitate doceret, non voce tantùm & prælectionibus sed & scriptis: (b) Et frequens ipsi præstantium adolescentium fuit numerus, qui Philosophiam, viam sternentem ad graviora studia capessenda, cum fructu tum discere ex ipso laborabant: Neque verò, inprimis cum & traditionum pontificiarum & superstitionum (c) farraginem denudare non vereretur, Pa-

(a) De Studio Fabri ad scientiæ incrementum exteras lustrandi regiones, duo testimonia in gratiam lectoris adscribere juvat: Unum est *Symphoriani* CHAMPIERII in Epistola ad Fabrum data Lugd. 24 Maji A. 1507. *Instar item Pythagoræ atque Platonis, aliorumque insignium Philosophorum, exteras lustrasti regiones, atque diversos adiisti populos, nec non ipsam per universum Orbem famatissimam Italiam, doctorum ingeniorum altricem laboriosissime peragrasti, tum ut eos quos ex libris atque fama, noveras, coram quoque videres, tum ut ab eis bonas Litteras ad tuos adveheres.* Alter testis est *Bartholomæus* CHASSANÆUS in Catalogo Gloriæ Mundi parte X. Considerat. IV. pag. 204. *Quibus etiam adjungemus illum Virum omnium Literatorum in omni scibili perfectissimum* JACOBUM FABRUM STAPULENSEM, *qui causa discendi, totam Europam & Asiam transfretavit, & partem Africæ etiam transcurrit, ut Viros Doctos & perfectissimos Litteris Græcis, Latinis, Hebraicis & Chaldæis inveniret.*

(b) Utinam extaret, quem *Guil.* CASTELLUS scripsit Dialogus in laudem Fabri Stapulensis, quique memoratur à Wimpfelingio in additam. ad TRITHEM. de Scriptor. Eccles. c. 17. Cæterum idem *Wimpfelingius* Scripta Fabri enarrat l. c. c. 15.

(c) Superstitionibus quod grandævus senex demum miserit nuncium, discimus ex literis Farelli A. 1556. scriptis ad Conr. Pellicanum, ex quibus hæc nobis earum possessor J. H. HOTTINGERUS in Hist. Eccl. Sec. XVI. P. II. p. 18. retulit verba: Pius senex Jacobus Faber, quem tu no-

Parisiensium Theologorum ejus temporis invidiam is effugere potuit, cum non deessent, qui vel in summa adhuc senectute, quando jam octuagenario major erat, depravatæ religionis reum eundem postularent; Quod tum, cumprimis ab iis factum esse (quo tanto certior ipsis esse posset victoriæ spes) docemur, cum in Hispania *Franciscus I.* Galliarum Rex captivus A. 1525. detineretur, quem ceteroquin norant atque non semel experti erant, *Fabro* præ reliquis omnibus favere; Nam & tunc eum ita exagitabant, ut ille deserta Gallia migraret alio, (a) ut re quoque verà eundem oppressissent sua hac importunitate, nisi denuò doctus princeps, intercedente Margareta sorore, Navarræ Regina, cœcas Theologorum artes & consilia elusisset, datis ad Senatum Parisiensem Literis, hujus argumenti, *audire se litem esse motam apud ipsos Jacobo Fabro & quibusdam aliis eruditione præstantibus Viris, Theologorum impulsu, qui Fabrum imprimis valdè oderint, nam & ante suam ex Gallis profectionem ab ejus ordinis nonnullis, graviter ad se delatum fuisse illum: Sed immerito & calumniose. Tunc etiam magnis quibusdam & claris doctrina Viris negotium se dedisse, qui de Libris illius atque scriptis, quorum nomine fuisset accusatus, cognoscerent. Eos autem, rebus omnibus investigatis atque perpensis, amplum & honorificum illi testimonium apud se dedisse. Quod quum ita sit, & quoniam illius magna sit apud Italos & Hispanos opinio virtutis atque doctrinæ, quod quidem interea resciverit, idcirco grave sibi futurum, si qua creetur ei molestia vel periculum in-*

nor

novisti, ante annos plus minus quadraginta, me manu apprehensum ita alloquebatur: *Gulielme oportet orbem immutari, & tu videbis* dicebat. Ego tunc charus eram seni, & perrexit mihi ut pater esse. Sed nihil erat nisi ipsa superstitio, in qua seni adnitebar accedere aliquantum. Nam æquare vix poterat quisquam, tantùm abest ut vinceret. Sanè stupesco, quando cogito insanam tanti viri superstitionem, qui vel floribus jubebat Marianum idolum, dum unà soli murmuraremus preces Marianas ad idolum, ornari: In Missa omnes vincebat. Tandem aliquid lucis cœpit intueri, sed quanta caligo adhuc restabat? Demum coactus Galliam deserere, Argentoratum descendit, ubi virum commonefeci eorum, quæ olim prædixerat, & jam tempus instare dicebam, quod & pius senex fatebatur, meque hortabatur, pergerem in annunciatione sacri Evangelii.

(a) SLEIDAN. in Comment. L. V. sub fin.

nocenti. Quumque severè & integrè per suum regnum jus administrari, si unquam alias, nunc maxime velit, deinde, quia Viris Doctis omnem deinceps benevolentiam præstare cogitet, ideò mandare, si qua sit post abitionem suam instituta lis in illos & actio, ut ad matrem suam, quæ sit cum imperio, referant: quò per eam certior ipse fiat, utque suam in eo mentem atque sententiam exspectent, neque longius progrediantur, & omninò supersedeant, donec vel ipse reverterit, quod jam brevi futurum speret, Dei beneficio, vel aliud in eo decretum ipse materve fecerit. Hæ literæ datæ Madricii, oppido Hispaniæ ad XII. Novembris diem, senatui Lutetiæ redditæ sunt ejusdem mensis die XXVIII.

Ipse saltem JOVIUS, qui ceteroquin *Fabri Stapulensis* nostri habet elogium, inter alia tamen ita suam aperit mentem: *Ætate jam confectus Faber, quum Sacras literas attigisset, à Lutherana Hæresis veneno non procul absuit, ita ut in ea suspicione senex parum feliciter moreretur.*

Enimverò Faber noster, hac ratione urbe discedens se subduxit invidiæ, Neracumque, Navarræ ditionis urbem, Albretiorum olim regiam in ipsius Margarethæ Reginæ clientelam se recepit, ibique ad longissimam ætatem vixit tranquillissimè, & relatum legimus, ipsum aliquando JOHANNEM CALVINUM nostrum (a) A. 1533. ipsum Neraci officii causa salutasse, eumque à sene, cum admodum juvenis adhuc esset, magna animi voluptate exceptum fuisse, futurum augurante, *Calvinum, insigne cœlestis in Gallia instaurandi Regni instrumentum.* Cæterum is A. 1537. integrum fermè posteaquam vivendo emensus erat Seculum, senio magis quàm ægritudine oppressus, mortalitatem deposuit. (b) Mortuum luxerunt eruditi omnes, veluti ca-

(a) vid. VERHEYDEN in Elogiis Viror. Doctor. fol. 105.

(b) Est memorabile, quod hic præteriri non debet de ejus εὐθανασίᾳ testimonium HUBERTI THOMÆ *Leodii* Annalium Lib. XI. de rebus gestis Friderici II. Elect. Palatini p. 229. a & 230. ubi „Non possum, „ *inquit*, reticere, quæ de Jacobo Fabro Stapulensi, ipse (Rex Navarre-„ nus) recensuit: Is in persecutione professorum Evangelicorum fuga sa-„ lutem sibi quæsivit, & ad ipsum Navarræ Reginam Alebrettam in Vas- „ co-

cariſſimo parente orbati, ſolemnemque funeris pompam Marga-
retha

„ conibus ſe contulit. Quadam autem die miſit ad eum Regina, & ſe
„ velle cum eo prandere dixit, convocatis aliquot Doctis, quorum con-
„ fabulationibus mirum in modum delectabatur. Inter prandendum au-
„ tem cœpit Faber vehementer contriſtari, & ſubinde illachrymari. Quo-
„ rum cauſam dicere rogatus, accuſareturque à Regina, quod pranſum
„ apud ſe veniſſet, ut læta fieret, ipſe verò triſtaretur. Tandem, inquit,
„ *Et qui poſſem, ô Regina Sereniſſima eſſe lætus, aut alios exhilarare, omni-*
„ *um, quos terra ſuſtinet, ſceleſtiſſimus*? Et quod tantum potuiſti admiſiſſe
„ ſcelus, inquit illa, Jacobe, Qui viſus es ſemper ab ineunte ætate ſan-
„ ctiſſime vixiſſe? *Ego*, inquit, *ſum ætatis* 101 *anni, purus ab omni conta-*
„ *gione muliebri, & nihil recordor me admiſiſſe, quo gravi conſcientia diſcede-*
„ *re ex hoc ſæculo reformidarem, niſi unum, quod expiari poſſe, confido.*
„ Cumque illa urgeret ad aperiendum, vix præ lachrymis tandem inquit:
„ *Quomodo ante ſummum Dei Tribunal conſiſtere potero, qui Sanctum Filii*
„ *ſui Evangelium purè & ſincerè multos docui, qui doctrinam meam ſecuti,*
„ *mille tormenta & mortem ipſam conſtanter pertulerunt. Ego verò male con-*
„ *ſtans Doctor effugi, & cum tantæ & provectæ ætatis jam vixiſſem ſatis ſu-*
„ *perque, neque mortem ullam reformidare imò percupiſſe deberem, & clancu-*
„ *lum me ſubduxi, & Dei mei præceptum turpiter deſerui.* Ad quæ Regi-
„ na, ut erat loquentiſſima, & plena divinorum ſermonum, cum multa
„ diſſeruiſſet, & rationibus ac exemplis docuiſſet, multis bonis & ſanctis
„ Viris, qui cum Deo regnarent obtigiſſe, neque deſperandum de Dei mi-
„ ſericordia & bonitate unquam. Et pleraque in hanc ſententiam, qui aſ-
„ ſidebant, adderent: Quibus confortatus ille tandem inquit. *Ergo nihil*
„ *reſtat, niſi ut hinc ad Deum migrem, ſi libet, condito meo teſtamento, ne-*
„ *que ultra differendum ſentio, quia à Deo me vocari intelligo.* Deinde in-
„ tentis in Reginam oculis. *Ego te*, inquit, *hæredem meum inſtituo, con-*
„ *cionatori tuo M. Gerhardo libros meos omnes delego. Veſtes & quicquid in-*
„ *ſuper habeo pauperibus relinquo, cætera Deo commendo.* Ad quæ ſubri-
„ dens Regina: Jacobe, inquit, quid ad me de hæreditate redibit? *Nego-*
„ *tium*, inquit, *diſtribuendi inter pauperes.* Eſto, inquit, juro hanc hære-
„ ditatem gratiorem mihi fore, quam ſi Frater, Francorum Rex, me ſuum
„ hæredem nominaſſet. Lætior obinde viſus, ait, *Opus habeo, O Regina*
„ *aliqua quiete. Eſtote læti, & interim valete*, declinavitque in proximum
„ lectum. Et cum putarent, illum dormire, obdormiverat in Domino,
„ nullis ſignis malæ valetudinis editis. Quod volentes illum excitare, vehe-
„ menter admirati, jam tum expiraſſe. Hunc exitum habuiſſe Sanctum pro-
„ cul dubio Virum recitabat Regina, quem honorificè tumulari fecit, &
„ marmore, quod pro ſe exſcindi fecerat, contegi voluit.„ Quam cur falſi
arguat narrationem Doct. BÆLIUS in Diction. voc. *Fevre*, ratio eſt nul-
la, conf. WITS. Miſcell. S. T. II. Exercit. VI. §. 33.

retha ipsa moerens præsentia sua honoravit. Inter scripta ejus, quippe qui ingenio non solum, sed & diligentia & usu plurimum valebat, præcipue commemorari merentur, ea, quibus rem sacram vel instaurare vel exornare is annisus est: Quo pertinent ejus *Psalterium quintuplex*, *Gallicum*, *Romanum*, *Hebraicum*, *Vetus*, *Conciliatum*, cum Fabri ad singulos Psalmos brevibus notis. Paris. 1509. & 1513. fol. porrò, Ejus *Commentarii initiatorii in quatuor Evangelia*, Meldis 1522. fol. apud Simonem Colineum, & alibi, ex quibus in Indice expurgatorio plures locos & integras paginas expungi jusserunt Theologi Hispani, qui & *commentarium in Johannem* omninò abolendum judicarunt, quia commodè emendari (a) non posset. *Commentarius in Epistolas Pauli* cum Versione earum Latina duplici, Vulgata, & Fabri, quam vocat *Intelligentiam*. Paris 1512. fol. & alibi. *Comment. in Epistolas Joannis, Petri, Jacobi & Judæ* Meldis 1525. Liber *Exhortationum super Epistolas & Evangelia*, pro usu Meldensi, qui Parisiensis Facultatis decreto est condemnatus. Disceptationes *de Maria Magdalena*: *Versio Gallica totius Novi Testamenti* Paris 1523. 8. 2 voll. (b) & sim. Eas verò, quæ ipsi intercesserunt lites cum adversariis, opus non est, ut hic enarremus, uti ERASMUS ipse, inter ejus adversarios connumeratus est, sed qui mox in gratiam cum eo rediisse dicitur. *Petrum* SUTOREM, NATALEM BEDDAM (c) *Didacum* LOPESIUM *de* STUNICA, *Marcum* GRANDAVILLEM aliosque, ne commemoremus.

§. LXXVII. THOMAM MORUM, Virum ea ætate incomparabilem, an in hunc censum referre nobis liceat, vehementer ambigimus. Erat is ingentium erga bonas artes, & va-

 riam

(a) vid. MORNÆ Myster. Iniquit. fol. 623. & ips. Indic. fol. 690 696. edit. Madrit. 1667. fol.

(b) Hæc autem *Versio* paucissimis cognita inter rarissimos libros commemorari meretur, vid. SCHELHORN. Amoen. Lit. T. II. p. 360 siquidem ejus usus publica authoritate fuit prohibitus. conf. VOGT Catal lib. rar. p. 251.

(c) N. BEDDÆ Annotationes in Erasmi Paraphrasin & Fabri Commentarium in Evang. & Epistolas Pauli extant Libris tribus Paris. 1526. fol. atque inter rariores Libros commemorantur.

riam eruditionem, meritorum, qui & libris ingeniose scriptis, multaque prudentia refertis, dum vivebat, laudem, & post mortem nominis immortalitatem est consecutus: Quod summa ejus fuerit in Anglia, tempore Henrici VIII. Anglorum Regis, authoritas, ex annalibus eorum temporum, iisque qui Mori Vitam descripserunt (a) constat, nam &, post varia alia munera splendidissima, quæ obierat, eundem, in *Volsai* Cardinalis locum ad Anglicani Regni Cancellariatum, quem duobus annis cum dimidio gessit, evectum fuisse novimus.

Erat is itaque in summa Dignitate non una constitutus, Eruditorum Virorum Fautor atque Patronus, quod ex ejus commercio literario, cum *Erasmo* Roterodamensi, P. *Jovio*, Card. *Polo*, Jo. *Rivio*, *Cochleo*, *Gu. Budeo* Parisiensi, *Martino Dorpio*, aliisque Græcarum cumprimis literarum amatoribus & instauratoribus, (b) inter quos, *Johannes Lascaris*, *Phil. Beroaldus*, *Hieronymus Bussidianus*, *Petrus Ægidius*, *Johannes Crocus*, *Beatus Rhenanus*, *Franciscus Craneveldius*, aliique eminent, instituto comparet: Quanquam, vero Monachatus is quoque osor esset acerrimus, atque Monachorum inscitiam & corruptos mores vehementer aversaretur, atque in universum, seculi corruptissimi in quocunque vitæ genere intimam haberet scientiam, tantum tamen aberat, ut illa doctrinæ morumque reformatio, quæ tum orbem illustrabat, atque ab Ecclesia Romana secessionem unicuique Viro bono imperabat, ad ejus esset palatum, aut ejus mereretur approbationem, vel quicquam per eum caperet solatii aut incrementi, ut potius is vehementem in modum ei negotio se præberet inimicum, quin & ipsum Regem Henricum, cujus alioquin erga Lutherum & Protestantes exacerbatus jam satis erat animus, non semel induceret, ut ipsas adversus Hæreticos latas leges, majori cum diligentia ac strenuitate vel-

(a) In hac describenda, plures uno eruditorum occupatos fuisse, constat; quibus tamen omnibus palmam præripuit THOMAS MORUS, Mori abnepos, cujus liber jam A. 1627. 4. publicatus, ante aliquot annos A. 1726. 8. altera vice non sine augmento singulari prodiit lingua Anglicana:

(b) Vid. STAPLETONI Vita Thomæ Mori p. m. 80. 82. 85. 87.

vellet exſequi. (a) Quin imò etiam, licèt conſtet, eum S. Scripturarum ſtudium (b) longe prætuliſſe omnibus illis, quæ tunc proponebantur quæſtiunculis ſcholaſticis, eſt tamen notum, quod ſtudio veteris Doctrinæ, qua à puero fuerat imbutus, quoque ille ſe obliniverat, mirum in modum abreptus, in perſequendis Hæreticis nimium fuerit progreſſus acriter; Sunt hujus rei documenta vivida, ipſa Mori Scripta, quæ publicavit varia, hunc atri loliginis ſuccum præ ſe ferentia, inter quæ, & præter alia, ſunt illa, quibus adverſus ipſum *Wilh.* TINDALIUM celebrem tunc Novi Teſtamenti Anglico ſermone Interpretem, integris *novem libris* editis religionem Pontificiam defendere eſt aggreſſus, (c) quorum *tres* ſcripſit Regni Cancellarius, *ſex* poſteriores, eo munere abdicato; (d)

Quod verò tribus illis annis, 1519--1532. quibus Cancellarii munere functus eſt, in Lutheranos acerbiſſima graſſatus ſit ſuppliciorum ſævitia, multosque homines neci dederit, quod à Viris Doctis (e) traditum legimus, id equidem ex ejus temporis Hi-

(a) Qua de re in Hiſtoria Reformationis Anglicanæ plura venient exponenda, quæ digito jam tetigiſſe ſatis erit. Et curavit is inter alia, ut ſuo epitaphio inſcriberetur & hoc, quod *furibus*, *homicidis*, *& hæreticis fuerit moleſtus*: vid. Ej. Ep. ad Eraſm. inter ERASMI Epiſt. P. ii. fol. 1442. A. Maximè verò *hæreticis*, de quibus ſic ad Eraſmum in opere Epiſtolarum Eraſmi Part. ii. fol. 1857. B. *Quod in Epitaphio profiteor* HÆRETICIS *me fuiſſe moleſtum, hoc ambitioſe feci. Nam omnino ſic illud hominum genus odi, ut illis, ni reſipiſcant, tam inviſus eſſe velim, quam cui maxime, quippe quos indies magis ac magis experior tales, ut mundo ab illis vehementer metuam.*

(b) Vid. Epiſtola MORI ad Martin. Dorp. edit. Lond. p. 29. lit. F. ubi ita: *At quod utiliores etiam quam Sacrarum cognitionem Literarum quæſtiunculas iſtas eſſe vis gregi, pro quo mortuus eſt Chriſtus, ferre profecto non poſſum* &c. atque deinceps illud Terentianum quæſtiunculis illis applicat: *Abite hinc in malam rem cum iſthac magnificentia fugitivæ: adeo putatis vos aut veſtra facta ignorarier?*

(c) STAPLETON. lib. cit. p. 59.

(d) Meminit horum ipſe MORUS in Ep. ad Eraſmum, inter Epiſtolas Eraſmi edit Lond. fol. 1588.

(e) vid. PERIZON. Hiſtor. Seculi xvi. pag. 221. Quo cum in his conſentit *Thoyras de* RAPIN Tom. V. p. 332. qui & quosdam, qui admirabili conſtantia martyrium ſubierint, commemorat.

ſtoria non liquet. (a) Quanquam quod carceribus tamen non pepercerit, luculento ſatis teſtimonio, quod ipſum Reformationis negotium ipſi fuerit inviſum, ſit certiſſimum. Sed, quæcunque illa demum fuerit ejus in Evangelicos, atque à Pontificiorum placitis diſſentientes feritas, vel animi obfirmati indoles, experiri ipſe deinceps debuit, quam acerbum ſit aliorum ligare velle conſcientias; Brevi enim poſt, MORUS hic noſter, æque ac FISCHERUS Epiſcopus Roffenſis, jam octogenarius, quod in legem à Parlamento ſcriptam, qua Pontificis abolita poteſtate, Regi, Henrico VIII. ſuprematus in Eccleſias Angliæ dabatur, jurare recuſarent, in carcerem ſunt conjecti, ac tandem, cum ipſum Regis Primatum rejeciſſent, ab ipſo Parlamento damnati, Capitis ſupplicium luerunt; invidioſa quidem Henrico cæde, quum Viri fuiſſent egregii, & integerrimæ vitæ, ſed juſta tamen Dei vindicta, quod in eos, qui ab Eccleſiæ Romanæ placitis ſeceſſerant, acerbe adeò animadvertiſſent, eorumque conſcientiis vim inferre tentaſſent.

Scripta MORI ſunt varia, inter quæ ejus eminent, *De Optimo Reip. ſtatu, deque nova inſula Utopia, Libri duo,* quos anno ætatis 34. qui erat annus ejus ſeculi decimus ſextus, is conſcripſit, quique tanti apud omnes æſtimabantur, ut brevi quoque poſt, in *Gallicam*, *Italicam*, *Flandricam*, *Anglicam*, aliasque Linguas transferrentur, & Virorum Doctiſſimorum (b) applauſus commeruerint. Reliqua, inter quæ & *Hiſtoria Richardi III. Re-*

gis

(a) Dicit SLEIDANUS ſolum, *eum in ſuſpectos de Lutheraniſmo acriter animadvertiſſe*; Sed ERASMUS in Epiſtola ad Johann. Fabrum Vienenſem, ubi cumprimis Th. Mori enarrat laudes, (vid. Epiſt. Eraſmi P. H. fol. 1811. A.) *Illud tamen eximiæ*, inquit, *ejus clementiæ ſatis magnum eſt argumentum, quod ſub illo Cancellario* nullus ob improbata Dogmata Capitis pœnam dedit, *quum in utraque Germania Galliaque tam multi ſint affecti ſupplicio.*

(b) Sic v. *Gul.* BUDÆUS in Epiſt. ad *Thomam Lupſetum* apud Stapletonum p 51. *Utopiæ cognitionem*, inquit, *Thomæ Moro debemus, qui beatæ vitæ exemplar, ac vivendi præſcriptum ætate noſtra promulgavit. Hanc hiſtoriam ætas noſtra, poſteræque ætates habebunt, velut elegantium utiliumque inſtitutorum ſeminarium, unde tranſlatitios mores in ſuam quiſque civitatem importent & accommodent.*

gis *Angliæ*, itemque acerbissima pro *Henrico VIII.* adversus Lutherum, qui anno 1523. contra Librum Regis de Sacramentis libellum emiserat, *Responsio*, quam tamen sub *Gulielmi Rossei* nomine dicitur edidisse; itemque Opera Anglicana lingua ab ipso edita, jam non commemoramus, inter quæ & scripta adversus *Johannem Frythum*, itemque *Vita Joh. Pici Mirandulæ* & quamplurima alia; Lectores relegantes ad literatissimi *Ant. Woodi* (a) Athenas Oxonienses, ubi & Vita ejus enarratur, & Illustris G. BURNETI de *Th. Moro* (b) Judicium memorabile affertur, & Scripta simul Mori recensentur.

§. LXXVIII. GULIELMUM BUDÆUM, quem jam verbo, tanquam elegantioris literaturæ, omnisque Eruditionis promum pariter atque condum indigitavimus, (c) nunc accedimus,

(a) vid. Ant. WOOD Athenæ Oxonienses, or The History of Oxford. Writters Tom. 1. pag. 36-41.

(b) Est verò illud G. BURNETI judicium insertum ejus Historiæ Reformationis Anglicanæ. Vol. 1. lib III. p. 581. edit. Belg.

(c) vid. §. XIV. pag. 23. Cæterùm, Elogium à LUDOVICO VIVE conscriptum Budæi nobis imaginem ita vivide repræsentat in notis ad Augustin. De Civit. Dei L. II. C. VII. p. 101, 102. ut illud hic inserendum judicemus. *Hoc Viro Gallia acutiore ingenio, acriore judicio, exactiore diligentia, majore eruditione nullum unquam produxit: hac verò ætate nec Italia quidem. Nibil est usquam vel Græcorum, vel Latinorum Scriptorum, quod ille non evolverit, legerit, excusserit. Græca & Latina juxta & summè callet. Tam facile utraque lingua loquitur, quam Gallica, quæ est ei vernacula, haud scio an etiam facilius. De libro Græco quæ sunt scripta, leget Latinè: de Latino Græcè. Hæc quæ videamus tam elaboratè, tam excultè ab eo conscripta, extemporali sunt ei facultate parta. Facilius tum Græcè scribit, tum Latinè, quam etiam earum Linguarum peritissimi intelligant. Nibil est tam reconditum, tam abstrusum in his Linguis, quod non pervestigarit, adierit, inspexerit, & velut Cerberum è tenebris produxerit in lucem. Infinitæ sunt seu vocum significationes, seu loquendi figuræ ac proprietates, quas unius Budæi opera sciunt homines studiosi prioribus Seculis ignoratas. Et hæc quidem omnia tanta & tam admirabilia ipse per se sine Magistro ullo perdidicit. Fœlix ac fœcundum ingenium, quod in se uno invenit & Doctorem & discipulum, & docendi viam rationemque. Et cujus decimam partem alii sub magnis Magistris vix discunt, ipse id totum à se Magistro edoctus est. Nibil dixi de scientia juris, quæ per ipsum instaurari collapsa jam cœpit, nihil de Philosophia,*

mus, quippe qui locum ut teneat inter eos, qui Evangelicæ Veritatis à ſcoriis atque nugis Pontificiorum repurgatæ erant fautores, ſummopere promeruit, quanquam etiam ab externa Eccleſiæ Pontificiæ communione non receſſerit aperte unquam: Erat is ex vetuſta atque ſplendida ortus ſtirpe, atque Lutetiæ Pariſiorum A. 1467. primam lucem vitalem aſpexerat, cumque primò ad ſtudia literarum adplicare animum, eorum guſtu deſtitutus nollet, tum deinceps tamen ita ſibi ipſi dux extitit & Doctor, (a) (quod perhibet ipſe), ut ſe quoque αὐτομαθη potuerit appellare atque οψιμαθη; (b) quibus duobus vocabulis ipſe in deſcribendis ſuis profectibus eſt uſus. Et quanquam opera quoque deinceps *Georgii Hermonymi Spartiatæ* itemque *Johannis Laſcaris* in addiſcendis Græcis fuerit uſus, atque in philoſophicis habuerit magiſtrum *Jacobum Fabrum Stapulenſem*, tamen quod is brevi tempore præceptoribus ſuis excelleret, atque à nemine melius quam à ſua ipſius Minerva edoctus, in intima literarum adyta penetraret, inde eſt, quod ſe poſſet Αυτομαθη dicere, veluti propterea, quod primam adoleſcentiam, literas averſatus, in otio atque

ſophia, cujus ipſe in libris de aſſe jam id ſpecimen edidit, quod edere non quiviſſet, niſi homo, qui in omnium Philoſophorum libris aſſiduò verſatus eſſet, maximosque in eis progreſſus haberet. Accedit his omnibus, quod haud dubiè cæteras res univerſas antecellit, probitas, tantæ doctrina congrua, decensque, tam rara, tamque admirabilis, ut ſine cæteris ingenii dotibus monumentiſque miraculum poſſet videri: ut eruditione, ita & probitate ſuperiorem non habet. Qui in omni vita actibuſque tam variis primas ſemper religioni partes attribuit. Qui vir conjugatus liberorum plenus, nunquam commodis ullis & rei familiaris incrementis transverſus eſt actus, ſemper ſeque ſuamque fortunam rexit, & moderatus eſt: nec à fortuna quantumvis magna ſpe propoſita abripi ſeſe permiſit, ſemper ſe ipſum habuit in ſua poteſtate. Homo verſatus, in legationibus, in aula, inter principes Viros nihil unquam gratiæ dedit, nulli aſſentari in animum induxit, patrimonium nunquam auxit, quod à recto vel pilum latum deflectere non ſuſtinuit. in ſe ipſum acrior quam in alios judex: muneribus invidioſiſſimis functus, non invenit à quo labecula ſpargeretur ulla, vel ſuſpicione criminis qualibet perſtringeretur, etiam in libera gente, nec omninò muta, & ſatis ſuſpicaci.

(a) Sic enim in Ep. ad Eraſmum dicit *ſe in utraque Lingua addiſcenda præceptore ſe tantum ipſo ac prælectore fuiſſe uſum* A. 1516. d. 27. Octobr. v. Ep. Eraſmi P. 1. fol. 205. a.

(b) Vid. Ej. Ep. ad Cutb. *Tonſtallum* inter Ep. Eraſmi P. 1. fol. 242.

atque illiteratæ juventutis studiis traduxerat, ὀψιμαθὴς appellari poterat, quanquam posthac etiam ad miraculum usque in omni disciplinarum genere fuerit edoctus, cujus rei fidem faciunt cum scripta ejus, omne ævum perduratura, tum Viri Docti, qui, sive in Gallia, sive in aliis regionibus, literarum studiis rectum statuere pretium norant, omnes Budæum, tanquam commune eruditionis oraculum suspiciebant, seduloque sibi cavendum putabant ne ab ejus divortium facerent (a) opinionibus. Inter scripta ejus eminent Ejus *Notæ in* Libros XXIV. priores *Pandectarum*, varia eruditione refertissimæ. Ejus *Commentarius de Asse & variis ejus partibus*, de quo nemo non eum esse eruditionis edecumatæ testatur, quippe in quo res nummarias à tot jam seculis intactas, penitusque abstrusas & latentes ex infirmis obscuræ antiquitatis penetralibus eruit & in lucem protulit. Porrò ejus *Commentarius Linguæ Græcæ*, quod opus esse laboris immensi ac propè infiniti, ipsa ejus testatur inspectio, cum omnes fere orationis græcæ ejusque cum latina cognationis thesauri in eo sint effusi, totiusque Linguæ Græcæ sacrarium in eo posteritati sit reseratum. *De Institutione principis* etiam est commentatus, itemque libris tribus de *contemtu rerum fortuitarum*, libris duobus de *Philologia*, ne commemoremus alia, inter quæ & ejus de *Transitu Hellenismi ad Christianismum* liber est commemorandus &sim. Ne quis autem solis literis eundem natum fuisse, aut à civilibus negotiis & reipublicæ cura eundem abfuisse judicet, variæ ejus facient & gravissimæ legationes, in quibus is Galliæ Regibus laudabilem prorsus præstitit operam, uti post reditum, cum in exoptatam solitudinem studiorumque suorum portum se recepisset, FRANCISCI I. benevolentia in aulam fuit revo-

(a) Quod vel ex unico *Johannis Baptistæ Egnatii* exemplo apparet, qui cum aliquando in re minoris momenti dissensisset à Budæo, idque testatum fecisset, præterito ejus nomine, in Erasmum deinceps invehebat, quod is id disertis verbis monuisset, atque singulari ad amicum missa Epistola volebat, ut is semet ipsum Tanto Viro iterum conciliaret, *ut intelligat Budeus, esse in terris hodie neminem, cujus* (ita scribit Egnatius in Epist. Venetiis 1518. d. 18. Januarii data quæ inserta est Epistolis Philolog. à Goldasto editis n. XXXV.) *ego doctrinam magis admirer, de cujus ingenio libentius prædicem, quemque ego pluris faciam.*

vocatus, atque ab eodem Regiæ Bibliothecæ præfectus, & magister libellorum creatus est, ingenti ac nova significatione honoris, cui non minori probitatis quam eruditionis gloria diu multumque præfuit, donec A. 1540. cum esset annos natus 73. sub finem Augusti mensis, relicta numerosa sobole, Deo redderet animam. Quam graviter is & nervosè in Ecclesiæ Romanæ Simoniam, luxum, (a) inertiam, ambitionem, superstitionem, tyrannidem, aliaque vitia, cumprimis in Libro quinto *de Asse & ejus Partibus* invexerit, notum est.

Præterea verò etiam, quod is ultimo antequam moreretur anno, testamento caverat, ne pompa funebris ulla, vel proclamatio, vel Missa, vel quæ ejus generis sunt alia, superstitionem redolentia, atque scandalum inferentia (qualia tum inter pontificios erant consueta,) (b) fierent, ea res aliquo modo ansam dedit cogitandi, eum lumine doctrinæ Evangelicæ perfusum superstitionibus papalibus nuncium remisisse, prouti revera ex Pontificiis quidam eundem eapropter suspicione gravare non dubitarunt, cum alii ejus in (c) se susceperint patrocinium. Enimverò, quod tamen brevi post, Uxor Budæi vidua, una cum filiabus Lutetia migraverit Genevam, atque missa superstitione Papali se receperit in Ecclesiæ

(a) Sunt memorabilia hæc ejus verba l. c. p. m. 593. *Age recitentur* (loquitur de expensis Sacerdotalibus & Pontificialibus) *expensorum nomina, proh superi immortales, in cupedias, in delicias popinales, & in luxum mensarium, in equitium numerosum & elegans, in instrumentum lautum Episcopi, in supellectilem, in vasa argentea, in vestem stragulam & peripetasmata, in stipendium cohortis honorariæ sericatorum & calamistratorum, in avitium & accipitrarios, in venaticum ministerium instrumentumque, in ferculorum structores, in scurras, in ludios, in acromata, in thymelicos, in eos quos à cavillis habent & à voluptatibus, in deliciarum mille nomina. Adde etiam, si placet, in aleam, & in ea denique quæ non nisi subdititio nomine in rationes referuntur, & quæ in ea cadunt, quæ feriatos oblectant, & animi causa vel morigeris vel aliter obsequiosis expensantur. In his nominibus ita consumptam acceptorum summam invenies, ut vix decima pars in erogationes pias & in rem dominicam supersit.* conf. MORNÆI Myster. Iniquit fol. 623. 624.

(b) vid. Jo. LAUNOJI Histor. Gymnasii Navarreni Cap. XXXI. Oper. Tom. IV. P. I. fol. 606

(c) vid. BAYLE Dictionar. voc. Budè Volum. I. fol. 700.

clesiæ Reformatæ gremium, (a) quodque id exemplum ex filiis *Ludovicus* pariter *Budæus*, Ling. Hebr. in Acad. Genev. deinceps Professor, itemque *Matthæus*, fuerunt secuti, (b) id egregium certe pro Budæo præjudicium, quod is Veritati, & faverit seriò, & fuerit addictus intime, suscitat, si vel nulla alia extarent ejus pro veritate adversus ejus seculi doctrinam testimonia, inter quæ illud maxime tamen est memorabile, quod is in Epistola ad Erasmum (c) ipse nobis suppeditat, quando *Scholam Sorbonensem*, non solummodo *των σοφιςων διατριβην conventum Sophistarum* appellat, sed & ipsos Sorbonicos vel Doctores, vel discipulos, *διατριβειν* affirmat *ἐν σορβωνιδι λιμνη*, *vitam transigere in palude Sorbonitica*;

Sed tamen, est alioquin observatum a *Ludovico* quoque REGIO, qui Budæi vitam (d) consignavit, eum religionis avitæ fuisse „ in omni vita observantissimum... adeò, ut cum in maximis „ quoque procellis & turbulentissimis tempestatibus, ingens „ Græcæ Linguæ conflata esset invidia, quod harum stirps & „ semen malorum omnium videretur.... & cum in his asperita„ tibus rerum eruditi plerique de religione suspecti haberentur, „ nec satis essent inter imperitorum greges tuti, Budæus solus „ non modo integra mente, verum etiam existimatione integra „ permanserit„ Quid? quod idem ille noster, in Libro *de transi-*

Aa *tu*

(a) Vid. Epist. *Melancht.* ad Camerar. d. XI. Septemb 1549. in edit. Londin. L. IV. Ep. 764. fol. 908. & conf. COLOMES. in Gallia Oriental. p. 16. ubi ita Melanchton: *Venit huc quispiam ex Gallia nobilis Vir ac doctus, qui narrat honestissimam matronam viduam Budæi, unà cum filiabus Lutetia migrasse ad Calvini Ecclesiam, ut ibi & vocem Evangelii audiat, & longius absit à sævitia, quæ in regno Gallico adversus Evangelii studiosos exercetur. Hoc exemplo matronæ valde moveri multos homines in Gallia idem affirmat, propterea quod mortui mariti sui doctissimi & gravissimi Viri judicio existimatur hanc doctrinam amplecti, de qua ipsum multa piè disseruisse ante mortem constat.*

(b) Vid. BAYLE Diction. fol. 700.

(c) Verba ita se habent: *Reddiderat Epistolam Juvenis, is quem mihi commendasti, Sorbonæ nunc agentem* μαλλον δε ἐν σορβωνιδι λιμνη διατριβοντα, ὗτω γαρ ἐικοτως αποκαλοιημεν την των σοφιςων διατριβην. v. ERASMI Epistolar. P. I. Epist. 249. fol. 247.

(d) Vid. Gulielm. BATESII Vitæ Selectæ Clarorum Virorum p. 233. sq.

tu Hellenismi ad Christianismum, quoque satis disertis verbis, quid in utravis dissentientium parte desideret (a) indigitaverit, quem librum, eundem eodem anno quo Calvinus suas ediderat Religionis Christianæ Institutiones, atque Regi Francisco dedicaverat, edidisse, ipsique illi Regi dedicasse, notat LAUNOJUS (b) qui vel in eo nescio quid arcani latere suspicatur, & quasi ad Calvini conatus irritos faciendos, Regisque animum præoccupandum id factum fuisset, judicat.

Cæterum, quænam Viro huic præclaro cum Viris Doctis quamplurimis famæque celeberrimæ, intercesserit necessitudo, & quam is cum ipsis amicitiam coluerit, & familiare instituerit literarum commercium, ex ejus patet Epistolis ad *Erasmum*, *Morum*, Th. *Linacrum*, *Egnatium*, J. *Vadianum*. Cl. *Cantiunculam*, P. *Bembum*, J. *Sadoletum*, Chr. *Longolium*, G. *Brixium*, Fr. *Deloinum*, A. *Alciatum*, *Jac. Tusanum*, Cutb. *Tonstallum*, J. *Lascarim*, P. *Seguierium*, aliosque quammultos datis, atque æternitati consecratis. Refertur denique, Budæum tanta assiduitate literis incubuisse, ut quotidie duodecim horas literarum studiis impenderet, quippe qui & ipso nuptiarum die (c) minimum tres horas studuisse commemoratur, ut ne parva quidem momenta per incuriam solitus fuerit prætermittere; Sunt Ejus Opera A. 1557. Basileæ junctim edita, quatuor in folio (d) voluminibus.

§. LXXIX.

(a) Verba ejus in lib. 1. ita se inter alia habent: „Est *unis in partibus* „ id incommodum, quod homines quidam existimatione freti longo usu „ quæsita, tituloque inani magis quam solido jure parta, omnia Dei ac „ Pietatis Christianæ causa facere se, aut simulantes, aut parum potius perhibentes persuasibiliter, jus oraculorum interpretandi solis sibi vendicant. „ Cum *interim alteri* magnæ matris sacra putidis verbis elevent, ceremonias annis melioribus consecratas rideant, ritus etiam vetustissimos, ordinum discrimen obterant ac despuant, hymnodias lerodias esse censeant, psalmodias pro rhapsodiis habeant, ut quidem est opinio multitudinis occupatæ inconsulto præjudicio in utrisque partibus. &c. „

(b) Conf. LAUNOI. Hist. Colleg. Navarren. c. 31. fol. 605. Opp. Tom. IV. p. I.

(c) v. RHEG. in Vita Ej. l. c. p. 222.

(d) Apud Nical. Episcopium Jun. Quod Opus rarissimum esse annotant ii, qui de rarioribus libris sunt commentati.

§. LXXIX. Sed ad *Jacobum* WIMPFELINGIUM Selestadiensem properamus, cujus præclara in restauratas Literas divinas pariter atque humanas fuerunt merita: Erat is *Selestadio*, Virorum ejus temporis plurimorum Doctorum, patria, natus anno 1449. Atque in schola primum patria bonis literis innutritus, *Ludovico Dringenbergio* (a) potissimum Præceptore usus, ad Academias, *Friburgensem*, *Basileensem*, *Erfordiensem* ac *Heidelbergensem* ordine se contulit, ut Theologiæ ac Juris Pontificii, pro illorum temporum more, scientiam hauriret, quando utriusque hujus scientiæ demum Licentiatus rite fuit inauguratus:

Cum itaque tantum profecisset, ut inter disertissimos sui temporis Concionatores haberetur, *Spiram* evocatus A. 1494. Ecclesiastæ munere ibidem functus est; cui etiam muneri per aliquot annos cum præfuisset non sine fructu, tum sæculi pertæsus, dignitati suæ Ecclesiasticæ, unà cum Viro Doctissimo *Christophoro ab Uttenheim*, qui ipse tamen ad Episcopatum tandem evectus est Basileensem, renunciavit, & Heidelbergam profectus, in Gymnasio urbis literario, sacros auctores, atque inter hos Hieronymum explicavit, plures etiam nactus discipulos egregios, atque inter hos *Wolfgangum* Ludovici filium, Comitem de *Lowenstein*, *Jacobum & Petrum Sturmium*, *Jacobum Spiegelium*, atque *Johannem Majum*, Viros illustres omnes: Ipse autem meliori literatura instructus, cum monachorum inscitiam & arrogantiam ægrè ferret, eandemque dictis mordacibus convelleret, hæreseos à Monachis Augustinianis apud Julium II. Papam delatus est, quod scripsisset, *Augustinum non fuisse monachum, aut certè non talem, quales jam habentur Augustiniani, neque ordinis dicti habitum tulisse, nec etiam Gregorium M. Alcuinum & Bedam fuisse Monachos*, ita ut *Paulus* LANGIUS in laudem & defensionem claustralium omnium bipertitum opus ederet, & ipse TRITHEMIUS quoque in Epistola quadam ad ipsum data, id improbaret, Absolutus est is tamen, arbitris ipsi datis, *Conrado* PEUTINGERO & *Jacobo* SPIEGELIO, auctoritate Julii II.

 Pon-

(a) Vid. STRUVII Biblioth. Ant. 1705. m. Maj. p. 237. 238. & ADAMI Vit. Theol. Germ. fol. 10. 11.

Pontificis Rom. Quam verò is Libertati Germanicæ, adverſus tyrannicas Pontificum artes fuerit addictus, ex ejus *Replicis* apparet de *Germanicæ nationis & imperii gravaminibus, contra ſedem & curiam Romanam, adverſus Æneam Sylvium.* In quo paucorum foliorum libello, digno qui legatur, is docet, ſua virtute, non Romanæ ſedis beneficio, obtinuiſſe Germanos Imperium Romanum, qui, ſi quo fuerint à Romanis mactati beneficio, longe plura ſemper ac majora reddiderint ipſis, quanquam etiam nunc univerſis ſuis exui non velint opibus, aut omnia Romanenſium gravamina nimium exorbitantia perferre. Cæterum, eundem hunc noſtrum mandato Cæſaris aut Imperii Ordinum, omnia ea elaboraſſe ſcripta, quæ tum temporis ſub nomine *Remediorum, Aviſamentorum, Concluſionis* (b) &ſimil. publicabantur judicant Viri Docti.

Quanquam verò ita is temporum calamitatem deplorare, moreſque depravatos corrigere, & huic malo, quantum in ipſo erat, mederi allaboraret, & Sacrarum quoque Literarum veritatem tueretur, quò varia ejus pertinent Opuſcula, omnia rariſſima, tamen eundem ita Eccleſiæ Authoritati, & inveteratæ conſuetudini inhæſiſſe, notum eſt, ut priuſquam ipſe huic diſſidio Eccleſiaſtico, quod per Reformationis negotium imminebat, ſeſe immiſceret, potius ſolitudinem quæreret denuo, atque ſeceſſum, quem in ædibus Magdalenæ ſororis invenit in urbe patria *Seleſtadienſi*, ubi ad annum pæne octogeſimum cum vitam protraxiſſet A. 1528. placidè obdormivit. (c) Inter Scripta ejus cum-

(a) Has inſertas habemus in Politicis Imperialibus GOLDASTI P. XXIII. n. IV. p. 1045. ſq. FREHER. Rer. Germ. Tom. II. p. 381. ſq.

(b) vid. J. F. GEORGI Hiſtoria Gravaminum &c. p. 307. & ſeqq.

(c) Eſt memorabile quod ipſi à duobus ex Sorore nepotibus *Jacobo Spiegelio*, & *Johanne Majo* eſt poſitum ſepulcrale monumentum apud ADAMI in Vitis Theolog. fol. 11. a.

Jacobo Wimphelingio Sletſtadienſi, Viro Clariſſimo, & unico puerilis inſtitutionis ac profectus circa literas amatori, exhortatori, patrono. Cujus rei argumentum nobis exhibent, non ſolum editus liber adoleſcentiæ nomine, & quem εἰσοδον inſcripſit, ac elegantiarum Linguæ Latinæ compendium, præter Libellos hoc genus alios, verum etiam ipſæ ſcholæ eruditis

cumprimis sunt, Ejus *de studiis Principum*, de *bello Turcico*, & de *Laudibus Philippi Electoris* Tractatus, editi sub tit. *Philippica*, Porro ejus *Agatarchia*, & ejus *Adolescentia*, itemque *Stilpho*, scriptio in homines sui seculi vehementissime salsa imò mordax, & digna profecto luce publica. Deinceps & *Apologiam* eundem edidisse novimus pro *Republica Christiana* Argent. 1506. 4. itemque Orationem *de Spiritu S.* Patav. 1507. 4. Variæ etiam ejus extant *Epistola*, vel proprio nomine, vel nomine *Palatini* Comitis, Episcopi *Spirensis* & aliorum scriptæ. Edidit quoque *Epitomen rerum Germanicarum* ad Senatum Argentinensem (a) & alia quam multa, quæ à Doctissimo HARDTIO commemorantur in Præfat. ad Tom. I. Autograph. Lutheri p. 29. 30. 31.

§. LXXX. Sed ne PETRUM *Schade* silentio prætereamus, dictum à Mosella fluvio, in cujus vicinia natus erat, MOSELLANUM, gravissimæ sunt rationes: Is equidem humili loco natus, atque à tenuis fortunæ parentibus, in agro Trevirensi, sed ingenio atque diligentia adjutus, haud vulgarem sibi jam in Ju-

ditis hominibus hujus consilio passim commissæ. Qui quam capitaliter luxum, avaritiam & ambitionem oderit, frugalissime acta vita docet, & splendida sæpe fortuna contempta, parvo semper contentus animus, sed & adversus illa vitia graves Libelli & ad oppositas virtutes inflammantia scripta apud posteros quoque testabuntur. Religionis Christianæ pius cultor, quemadmodum Theologum & Presbyterum inprimis decebat, bonos Viros etiam in Cœnobiis degentes familiariter dilexit. Apud Spiram Nemetum in Regio illo templo aliquot annis munere Concionatoris functus est; Primus sane inter cives suos, qui carmine & oratione prosa atque editorum voluminum numero in omni penè scripti genere apud eruditos laudem meruerit. Nam Hugonis Veteris Theologi, præter Commentarios rerum sacrarum & alterius Johannis, præter Ethicorum Aristotelicorum expositionem, nihil hodie extat. Jacobus Spiegelius Jureconsultus, & Johannes Majus fratres Regii Secretarii utrique Avunculo. B. M. statuerunt. Vixit annos LXXVIII. Menses III. dies XXI. obiit A. M. D. XXVIII. decimo quinto Calend. Decemb. Magdalenam matrem fœminam plane Christianæ patientiæ, quam difficili morbo oppressa non modico tempore præstitit eodem sepulcro (id quod viva optaverat ob amorem fratris) iidem filii paulo post collocaverunt.

(a) Hunc Libellum recenset & laudat STRUVIUS in Bibl. Antiq. 1705. p. 237.

venilibus annis paravit eruditionem, præceptoribus uſus *Johanne Cæſario*, qui tunc Coloniæ Græcas & Latinas profitebatur Literas, porrò *Herm. Buſchio & Sobio*, qui ambo Coloniæ publico ſtipendio elegantiores literas colebant, adeò ut quoque jam A. 1514. ab Illuſtr. Duce *Georgio*, ad publicum docendi munus in Academia *Lipſienſi* obeundum vocaretur, ſecundus poſt *Richardum* CROCUM Britannum, paris cum Melanchtone præcocitatis ſed brevioris vitæ: Docuiſſe eum ibi magno cum omnium applauſu Græcas potiſſimum Literas, eamque docendi iniiſſe rationem, dicitur, ut explicando authores optimos una eademque opera ſuos & in Lingua inſtrueret, & in iis, quæ eadem lingua erant perſcripta, quando non minus Latinæ Linguæ culturam inculcabat, & artem dicendi, ſuaque aliis cogitata communicandi, quo quidem in genere, quod ſingulari polluerit erudiendi alios peritia, à Viro Docto *Julio* PFLUGIO, qui & ipſe inter ejus diſcipulos facile primas obtinuit, ſingulari pietate & diſertiſſima Oratione funebri eſt expoſitum: Cæterum prudentia eundem animique moderatione ſingulari fuiſſe inclytum, quæ ab ipſo ſcripta ſuperſunt, luculenter teſtantur: uti quod Evangelicæ Veritatis fuerit fautor, ex ipſius ad Eraſmum Epiſtola, (a) & hujus ad illum reſponſione colligi poteſt. Erat verò præ ceteris ERASMUS Moſellani noſtri amicus atque fautor ſingularis. *Qui quanti fecerit*, ſunt verba Pflugii, *Moſellanum noſtrum, & Epiſtolæ ejus ad illum & voces perhonorificæ ab hominibus non vanis exceptæ perlatæque ad nos declarant. Hic profecto ſic complexus eſt eum, ut pater filium, ut grandior natu hæredem. Neque*
id

(a) ſv. Opus Epiſtolarum Eraſmi Part. 1. fol. 403. & 405. ſqq. Et ſunt inter alia notabilia MOSELLANI in illa Ep. quæ in principio A. 1519. eſt data de inſtanti colloquio Lipſienſi p. 404. verba: „ Johannes Eckius ὁ των Aεροβατωντων και τα μεγιςα πνεοντων ἀλφα, „ και ὥσπερ αρισοφανειος τις Σωκρατης ἀπο ταῤῥυ της θευς υπερφρονων, „ cum Andrea Carlſtadio Witebergenſi archidiacono pro ſua vita, hoc „ eſt, corollariis, in Diſputationis arenam deſcendet. Palæſtra erit Theo„ logorum noſtrorum φροντιςηριον, arbitri quoque noſtri ματαιολογοι; „ de die nondum convenit, magnis apparatibus pugna utrimque adornatur. „

id sine causa. Erat namque huic tanquam haeredi relicturus universorum bonorum hæreditatem.

Cæterùm Mosellano, quod iidem prorsus fuerint sensus in rebus divinis atque Erasmo, ut illum hujus esse imitatorem & pæne alterum hunc facile agnosceres, recte idem annotat PFLUGIUS; Quæ & ratio fuit, quod equidem Reformatoribus vota sua plenè non addixerit, quanquam ipsi Reformationi faveret, atque etiam cum *Phil.* MELANCHTONE, Eobano HESSO, *Joachimo* CAMERARIO, *Jacobo* MICYLLO aliisque ipsi singularis intercederet necessitudo, quam tamen inopina mors A. 1524. in ipso ætatis flore cum annum tricesimum primum vix egressus esset, interturbavit: Enimvero LUTHERUS (a) de hac ipsa Mosellani ad Erasmum propensione in Ep. A. 1522. ad Casp. Bornerum data testatur: *Salutabis Mosellanum: neque ideò alienus sum ab eo, quod Erasmi magis quam mea sectetur, immò dicito ei, ut fortiter sit Erasmianus: erit tempus, cum aliter sentiet, interim est ferendus Optimi animi sensus inferior;* Interea eundem præ ceteris id operam dedisse constat, ut publice Sacras quoque literas Novi instrumenti interpretaretur, quam ob rem ipse in singulari ad amicum data Epistola (b) hunc in modum de se ipso scribit, *Novarum rerum, hic nihil habemus, neque etiam novum est bellum, quod infestis utrimque armis cum Sophistis gerimus. Circumspicimus hic viam, per quam* Fabricium Capitonem *huc queamus adducere. Tota juventus in Sacrarum Literarum studia prona fertur. Ipsum adeò me certe non optimum praeceptorem Paulinas Epistolas interpretantem audiunt plus minus trecenti. Vide quanta rerum vicissitudo. Olim hae literae ut jejunae sordebant omnibus; nunc ceteris rejectis hae sola placent.*

Et extat Mosellani nostri ad Bilibaldum Pirckheimerum, de colloquio Lipsiensi (c) A. 1519. habito Epistola, elegantissima,

(a) Vid. Ep. LUTH. L. II. p. 67.

(b) Ep. MOSELL. ad Conr. Mutianum in Collectaneis Heckelianis ap. SECKENDORF. L. I. p. 90.

(c) v. SCULTET. Annal. Dec. I. p. 37. SECKENDORF. Hist. Luth. L. I. fol. 90, 91. Hanc Cel. HEUMANNUS denuo cum ediderit accuratissime impressam eandem itidem inter Documenta Num. XIX. huic operi subjuncta referendum judicavimus.

ma, quæ, quantum is veritati faverit, atque à Scholasticorum disputationibus intricatis fuerit alienus, fidem facit. Ne jam alia ejus commemoremus scripta, inter quæ, permultæ sunt scriptorum *Nazianzeni*, *Basilii*, *Chrysostomi* & aliorum è Græco in Latinum translationes, itemque variæ Orationes v. gr. *pro linguarum studio contra Barbaros*, de *Concordia* in *publicis Scholis retinenda*, de ratione in re *Theologica disputandi* &sim. Uti ejus in *Quintilianum* & *Gellium* extant commentarii, variaque alia, quæ in incrementum literarum humaniorum ab ipso sunt publicata, quæque plura certe daturus erat & absolutiora, nisi præmatura morte abreptus colophonem laboribus imponere prohibitus fuisset. Neque verò Viri hujus præclari, & quem meritò sibi in exemplum ponant quotquot humanioribus literis operantur, imaginem nobis accuratius, quam propriis ejus verbis repræsentabimus: Sic enim ipse ad Rev. Patrem, Martinum à Lochan, (a) *Deum*, scribit, *quem nihil latere potest, mihi aliquando animam agenti, & cum morte luctanti propitium adesse nolim, si non jam inde à puero, non sine summo domandi animi labore, nihil tam cavi, quam ne alicujus vel lacessentis famam mordicus arriperem, quin omnibus, quæ mihi non adeo contemnenda, si anniti voluissem, contigissent, posthabitis honoribus, copiis familiaribus ac communibus humanæ vitæ voluptatibus, hoc unum sum subsecutus, ut optimi cujusque & doctissimi calculo probatus, tandem mentem disciplinis his elegantioribus à mundi sordibus repurgatam, Christo Jesu veræ sapientiæ fonti, divinæ doctrinæ scatebris irrigandam, supplex offerrem. Hoc interdiu cogitavi, hoc noctu somniavi, huc manibus pedibusque contendi, huc omnibus aspiravi votis, in hoc otium & negotium omne collocavi, ac denique omnes ingenii nervos intendi, videlicet ne desit, quod Evangelico illi diviti rationes suas olim explicanti, pro talenti quantulicunque mihi crediti usura rependere possim. Nullus alius vitæ meæ unquam fuit scopus. Nam si ad voluptates, ad opes, ad honores, ad potentiam anhelassem, longe alia via fuissem ingressus. Nec operam hic lusi omnem, nec caruit successu conatus.*

§. LXXXI.

(a) vid. ADAMI Vit. Philos. Germ. pag. 29. a.

§. LXXXI. BEATUM (b) *Bildium*, ſive RHENANUM à Rhenaco patria, unde pater Seleſtadium advenerat, appellatum hic præterire nefas eſſet. Is natus eſt A. 1485. honeſtis parentibus, atque jam inde ab infantia, literarum tum refloreſcentium ſtudiis eſt imbutus, primò quidem in patria, Doctoribus uſus *Cratone Udenhemio*, & qui ei ſucceſſerat in Schola Seleſtadienſi *Hieronymo Gebuilero*, Viris, uti ferebant tempora, bonis magis quam doctis, deinceps Lutetiam miſſus, ulteriores in iiſdem fecit progreſſus, ſub *Georgio* HERMONYMO, *Jacobo* FABRO Stapulenſi, *Jodoco* CLICHTOVÆO aliiſque, quando literis probe inſtructus in patriam eſt reverſus, atque primum *Argentorati* per aliquot annos ſubſtitit, poſtea Baſileam profectus, ubi *Jo.* CONONEM Græcos authores interpretantem, una cum *Brunone*, *Baſilio* & *Bonifacio* AMERBACHIIS audivit, mortuoque Conone, & propter loci ſalubritatem atque amœnitatem, & propter doctiſſimorum hominum, optimorumque Virorum conſuetudines atque familiaritates ibi ſedem fixit, Inter quos AMERBACHII erant, FROBENII, *Ludovicus* BERUS, *Claudius* CANTIUNCULA, *Henr.* GLAREANUS, *Gulielmus* NESENUS, *Ludovicus* CARINUS, *Nicolaus* BRISERUS, *Paulus* PHRYGIO, *Marcus* BERSIUS & alii:

Præ ceteris tamen ERASMUS *Roterodamus*, inde ab eo tempore, quo is Baſileam eſt profectus, ejus cum hoſpitio, tum familiaritate eſt uſus, uti ipſe RHENANUS in Epiſtola quam *Origenis operibus* præfixit, *de vita obituque Erasmi* pleraque cognitu digna recenſuit, in æſtimationis erga ipſum ſummæ & neceſſitudinis quæ inter ipſos fuerat, documentum. Quidquid ſit, Rhenanum, cum Argentorati adhuc ſubſiſteret, jam tum, ſui de reformationis clericalis neceſſitate judicii non obſcurum dediſſe ſpecimen, certum eſt, edita de *Jo. Geileri* KEISERSBERGII *Vita & morte* narratione hiſtorica, in qua, cum inter

 ter

(b) Eſt inter ſcriptores Gallos, qui eo prænomine deceptus, hunc *Rhenanum* miro ſaltu inter ſuæ Confeſſionis Sanctos vel *Beatificatos* retulit, eum vocando: *Le bien heureux Rhenanus* v. SCHELH. Amoen. liter. T. VI. p. 607.

ter reliqua, Virginum pœnitentiallum mentionem injecisset, & hæc addit: *Has, cum luxu & deliciis diffluerent, nec pudicitia sit tuta satis videretur, sub arctiorem vivendi regulam redegit:* Quibus verbis exacerbatæ fœminæ, injuriarum instituerunt cum Rhenano agere, ut difficulter admodum illa defensio fuerit composita. (a) Cæterum is per omnem vitam deinceps, in Religione probabat, quod præcipuum est, doctrinæ lucem, & improbabat, quæ pestiferæ semper fuerunt, doctrinæ tenebras; quanquam etiam nullius ex Reformatoribus nomini sese addiceret. Favisse tamen eundem Lutheri causæ, vel tum, quando is ad Comitia vocatus erat Wormatiensia, ex ejus ad Ge. Spalatinum A. 1521. data (b) colligitur Epistola, in qua inter alia: *Principi Tuo,* inquit, *Vellejum idcirco consecravi, quod videam huic uni, recta studia veramque pietatem cordi esse, qua laus illi perpetua futura est, si nunc, cum maxime præsidio opus est, Martinum Lutherum non destituerit. Non faciet autem, si tuo consilio fuerit animatus. Proinde fac, omnes ingenii tui vires explices, ut ista felicissima causa reparandæ pietatis ea maturitate graviter tractetur, qualem hoc negotium religionis poscit. Scio, quid Princeps hic tuus possit, cui imprimis felicitatem hanc totus orbis feret acceptam.* Et paulo post: *Cæterum arbitror Martinum Lutherum in hoc accitum à Principibus, ut suo consilio hos adjuvet modum statuturos tyrannidi Pontificiæ. Sunt qui nollent vocatum, illi à violentia timentes. Sed video non alium fuisse modum cohibendi edicti Cæsarei quam si accerseretur. Proponet paucis summam veri Christianismi, & quantum ab illo degeneravit vita nostra, & inprimis Pontificum, simul ostendet, & est alioqui incipiendum à capite.*

Scripta BEATI nostri, uti à *Conr.* GESNERO enarrantur in *Bibliotheca universali*, sunt sequentia.

Observationes in C. Plinii Naturalis Historiæ Libros Rerum Germanicarum Libri tres. Adjecta est in calce Epistola Rhenani ad Bil. Pirckhaimerum, *de locis Plinii per S. Aquæum attactis* &c.

An-

(a) vid. Melch. ADAMI in Vit. Rhenani.
(b) vid. hæc verba apud SECKENDORF. L. 1. §. XCII. fol. 151.

MERCURINUS DE GATTINARIA

Caroli V. Imp. Cancellarius.

nat. 1465. denat. 1529.

Annotationes in extantes Livii libros
Notæ in Corn. Tacitum.
Velleji Paterculi Volumina duo Historiæ Romanæ omnium primò ab ipso edita.
Tertulliani Opera notis & conjecturis instructa.
Epistola Operibus Origenis præfixa.
Præfatio ad Carolum V. Erasmi Operibus præfixa

Est is quoque præfatus in *Theophrastum Æneæ Gazæi*, & in *Xysti Gnomologiam*, & quædam *Gregorii Nazianzeni* convertit in sermonem Latinum.

Quæ omnia Basileæ apud Frobenium typis sunt excusa. Ipse vero Rhenanus A. 1547. ætatis suæ 62. diem obiit supremum, ejusque primaria fata *Johannes* STURMIUS enarravit in commentatione præfixa *Germaniæ* à RHENANO editæ.

§. LXXXII. Neque hic silentio est prætereundus, quem in superioribus (a) jam laudavimus, Vir undiquaque Illustris atque Magnificus, *Mercurinus* GATTINARA, in eundem illum, quem hic recensemus, numerum ponendus. Fuit is inde ab A. 1506. Burgundiæ, Authoritate Maximiliani Imp. (uti tum domui Austriacæ Burgundiæ comitatus parebat) Præses atque Cancellarius; deinceps vero etiam inde ab A. 1518. Caroli V. Imperatoris Consiliarius intimus atque Cancellarius supremus, quin imò etiam, sub vitæ finem, Ecclesiæ Ro. Cardinalis; GATTINARÆ, vel *Gattinarii* vel *Cattinarii* nomen, eum, cum proprie *Mercurinus* appellaretur, atque *Arborei* vel *Herborii* nomen pro Gentilitio haberet, accepisse à patria *Gattinara*, (b) recte jam ab aliis (c) est notatum: Natus is est circa Ann. 1465. Et quanquam Patre jam in teneris orbatus esset annis, quod tamen jam inde ab infantia ad præclara quævis surrexerit ex *Alph.*

(a) vid. §. XIX. p. 36. 37.
(b) Est vero *Gattinara* Pedemontii Oppidulum in tractu Vercellensi, in ipsis Mediolani confiniis ad Sessim fluvium situm, distans ad tertium fermè lapidem ab ipsa Vercellarum urbe.
(c) v. D. Phil. Fr. HANII Memoria Merc. Gattinaræ §. I. p. 187.

CIACCONIO, ejus qui conſcripſit elogium, (a) apparet, ubi inter alia: *Adoleſcens*, inquit, *ſtuduit, didicitque accurate omnem politiorem literaturam, & Latini ſermonis elegantiam, ac naturalem philoſophiam.* Uti, qua ratione adultiorem tranſegerit ætatem, eodem referente docemur: *Juri Civili & Legibus deinde dedit operam, & accedente ad eximium ingenium maximo labore & induſtria, Jureconſultus evaſit ſuo ſeculo facile Princeps, ita ut ad ipſum in difficillimis ac pæne deſperatis cauſis tanquam ad oraculum homines ex longinquis provinciis confluerent.* Enimverò cum ad maturam ætatem is deveniſſet, tum verò civilibus, etiam antequam ad Aulicos Honores aſpiraret, eundem muneribus præfuiſſe, dubium non eſt: *Vixit enim annos*, uti ejus habet Epitaphium, *LXV. illuſtriſſimi Ducis Sabaudiæ annos novem Conſiliarius, annos totidem magnæ Burgundiæ Præſidens: annos duodecim ſupremus acceptiſſimuſque Cæſari Conſiliarius.* Prima itaque aulici muneris tyrocinia poſuit apud Philibertum II. Sabaudiæ Principem, in cujus ditione illum natum eſſe contigerat: Deinceps ab A. 1504. apud Carolum III. Philiberti ſucceſſorem, qui eidem quoque per aliquot annos Breſſiæ præfecturam admodum honorificam demandavit: Quum verò *Margaretha* Auſtriaca, Maximiliani I. Imp. filia, Philibert Sabaudi vidua A. 1506. poſt fratris Philippi mortem, univerſis Belgicis Burgundiiſque provinciis præficeretur, quas ea nomine Caroli adhuc impuberis gubernaret, tum factum eſt, ut MERCURINUS quoque, qui jam antehac, in aula Sabaudica cum eſſet, Margarethæ viduæ jura dotalia tutatus erat, ſtatim ab ipſo Maximiliano, ejuſdem illius Burgundiæ Præſes conſtitueretur, qua in ſtatione, quam ad vitæ finem uſque tenuit, quod jam fuerit conſtitutus circa principium Anni 1508. ex ejus temporis documentis (b) colligitur, quippe quo ipſo jam anno quoque, no-

(b) in Vitis & Reb. Geſtis Pontif. Rom. & Rom. Eccleſiæ Cardinalium.

(b) Sic enim ipſi titulum A. 1508. jam datum à Margaretha videmus M. d. G. *Preſident du Parlement du Comte de Bourgogne & l'un des Ambaſſadeurs de l'Empereur, vers le Roy.* vid. Lettres du Roy LOUIS XII. & du Cardinal G. d'AMBOISE Tom. 1. p. 146. 147. quibus documentis cum deſtitutus fuerit Cl. HANE, mirum non eſt, quod is circa A. 1509. hæc demum contigiſſe hariolaetur l. c. p. 191.

nomine Imperatoris, una cum aliis quibusdam summæ Legationis functus est, apud Ludovicum XII. Galliarum Regem, cui, nomine Margarethæ Austriacæ, quod ea comitatum Carolesium (Charolois) aliasque quæ Burgundicæ ditionis erant, terras teneret, homagium is tum quoque præstitit. (a) Deinceps A. 1509. quod de novo una cum *Andrea de Burgo* Equite, à Maximiliano ad Ludovicum XII. Galliæ fuerit missus, ex iisdem documentis colligitur (b) quæ ipsius quoque Mercurini Litteras varias ad Margaretham Principem datas nobis exhibent, inter quas, præ ceteris, quæ rebus civilibus sunt refertæ, commemorari merentur, & eæ, quæ d. VIII. Octobris A. 1509. ab ipso sunt datæ, quippe quæ & fidei & prudentiæ & authoritatis & generosioris ejus indolis non vulgare præbent indicium: Margaretha aulicorum quorundam susurris inducta, in eam devenerat suspicionem, quasi non, uti fas erat, suæ domus gloriam, suæque causæ emolumentum is in ea legatione procuraret, atque hujus suspicionis levem quandam injecerat mentionem; Tum verò ille, quod Virum probum & justi tenacem, sed & nominis honorifici studiosum decebat, admodum graviter ea de re conqueri, & quantæ sibi curæ essent res sibi demandatæ, profite-

(a) v. Lettres l. c. p. 149. ubi H. de *Meleun*, le Syr *de Viry*, Merc. de *Gatinaria* & Jean *Caulier* Maximiliani Imp. Legati, ita scribunt d. XII. Martii 1508. ad Margaretham: *Au sur plus, Madame, demain Monsr. le President doit faire l'ommaige pour vous* (c'etoit pour le Comté de Charolois & autres terres en Bourgogne) *& est le Roy tres Chrestien bien joyeulx d'avoir une telle Dame pour Vasallé, & a dit*, qu'il aimeroit mieulx baiser sa Vassalle que cellui qui reprent pour elle. Conf. p. 159 ubi ipse GATTINARA, quam illud homagium revera jam præstiterit, refert: *J'ay fait votre Hommage entre les mains du Roy, & l'ay baisé en vostre lieu, & me repliqua encore de nouveau, qu'il est mieulx aimé vous baiser que moy &c.*

(b) Vid. Instruct. Maximiliani tum temporis data in *Lettres de Louis XII.* l. c. p. 180. sub hoc tit. *Instructio eorum* quæ Nobiles fideles dilecti Consiliarii nostri, Mercurinus de Gattinaria *Præsidens Parlamenti nostri Burgundiæ* & Andreas de Burgo, *miles apud Serenissimum Regem Franciæ fratrem nostrum carissimum, circa tractatum concordiæ Hispanicæ, dicere, proponere, atque agere habebunt parte nostra.*

fiteri, verbis (c) quæ, cum generosam animi indolem tum nulla labe infectam ejus virtutem nobis admodum vividè sistunt. Sed

(a) Est ea Epistola querelarum plena, sed ex qua has illasve excerpere pericopas forte non injucundum erit lectori earum rerum studioso; Sic enim inter alia p. 185. *il me sembloit* (scribit) *que vous eussiez si petite confidence en moy & que vous me teinssiez si meschiant que de vouloir consentir & entendre à chose qui fust contre l'honneur de l'Empereur ny de vous, & au dommage de vostre Maison, ce que je ne vouldroie avoir fait ny seulement pensé tant pour l'affection que j'ay tous jours eu à vous bien servir; quant aussy pour non blesser mon honneur propre, lequel je me suis continuellement efforcé de bien garder, & le vouldroye garder pour l'advenir plus que tous les biens que vous ny aultre Prince me scauriez faire, car les biens, l'on les me pourroit oster maulgré moy, mais de mon honneur il ne seroit en pouvoir ny de vous, ny de Prince du monde, le moy oster sans mon consentement, & pour ce je m'efforceray tant que la vie me durera de garder cette piece autant que le plus grand tresor du monde.*

Deinceps de aliorum susurris, qui sua tantum quærebant, non ea quæ essent Cæsaris, conqueritur ita, pag. 188. *mais quand Dieu me donra grace que je puisse estre devers vous, je vous feray toucher le tout au doig & par voye indirecte, je feray confesser à ceulx de par de là en vostre presence, que je vous auray dit verité & les despite tous tant qu'ils sont s'ils eussent sceu mieux faire que j'ay fait, mais si je puis, avant que le tout soit conclu & ratiffié, ils n'entendront jamais les poincts secrets que j'ay en mon cerveau, car si les choses doivent aller en rompture, je ne veuil pas que les aultres se facent honneur de mon labeur & de mon estude, & s'ils veullent aprendre qu'ils aillent à l'escole.*

Porrò 195. ita scribit: *Madame, par ces choses joinct ce que l'Empereur vous en a par deux ou trois fois escript, vous pouvez cognoistre evidemment que vous avez tres mal soupconné que ceste matiere ayt esté tirée hors de vos mains par quelque habilité de Cour, car il n'y a nul qui ait taché de la vous oster.*

Et cumprimis p. 196. *Ainsy que vous a esté escript, & si vous ne vous contentez de cela, & que par quelque sinistre subordination, vous souspecionez ou mescroyez en cecy ny Monsr. de Gurce,* ny *Monsr. de Burgo, ny moy: je vous dis, Madame, en toute humilité* que vous ne seriez pas digne d'avoir tels serviteurs, *qui vous ont si bien servie & pensent encores mieulx servir, & que les debvriez bien entretenir d'aultre sorte & avoir aultre confidence en eulx qui ne vous ont jamais fait faulte, car si vous ny avez la confidence bonne, vous n'en seriez jamais servie à vostre contentement & les perdriez, & auriez*

Sed, si vellemus omnia ejus persequi, in quibus, vel MAXIMILIANO, vel MARGARETHÆ, vel etiam deinceps CAROLO V, is laudabilem præstitit operam, longus atque magnus nobis politicorum civiliumque negotiorum ineundus esset numerus, quod à nostro scopo abluderet, ut indicatis solummodo, unde hæc hauriri latius possint fontibus, (a) hos rivos claudamus, si id modo paucis adhuc monuerimus eum *Carolo V.* Im-

viez à l'adventure apres bien à fere à en recouvrer de si bons & loyaulx, & si je les cogneusse aultres, je n'en parleroie pas en cette sorte ny si chaudement, mais, Madame, vous savés que j'ay esté l'instrument à les vous faire gagner pour vostre grand bien & par moyen d'eulx avez fait tant de belles choses à vostre grand honneur reputation & prouffit, & pour ce seroye bien marri que vous les perdissiez, & que vous leur donnissiez occasion de perdre le bon vouloir & affection qu'ils ont avous faire service.

Et denique pag. 198, 199. *je espère Madame, que en la fin cognoistrez mon innocence & que la verité viendra toujour au dessus, & quand vous vouldriez adjouster plus de* foy à quelques maulvais rapports ou à quelques souspicions legeres, que à ma loyaulté & prudhommie, *& pour ce eussiez quelque regret à moy, je n'ay pas Madame, si mal vescu en ce monde ny acquis si maulvaise renommée*, que je ne puisse tousjours aller à teste descouverte, *tellement que quand je seroye dedans ung bois, je vivroye à bonneur & ainsy que ung homme de bien doit vivre, combien que quand vous me fauldriez, ce que ye ne scauroie imaginer, jamais apres Prince ny Princesse ne me auroit à son service, car je n'auroye jamais plus de confidence en Prince ny en Princesse du monde, & aussi je ne scauroie avoir l'affection de servir aultruye de la sorte que j'ay servy vous & les vostres, & à vous dire la verité Madame, combien que ce que dessus ne soit pas escript en Chaulde colere mais à sang rassis, neantmoins le grand regret que j'ay eu de vos lettres &* de la diffidence qu'avez monstré avoir de moy & de vos aultres bons serviteurs, *à fait passer ma plume ung peu plus avant pour vous donner mieulx à cognoistre la verité de ces choses.*

(a) Quæ dum is, Parlamenti Burgundici Præses erat, antequam Carolus V. vel ad Hispanici Regni thronum vel ad Imperatoriam Dignitatem adscendisset, sub Maximiliano & Margaretha Austriaca ab A° 1508-1514. cumprimis egit, ex plus quam 25 ejus *Epistolis & aliis documentis* colligi potest, quæ inseruntur collectioni Epistolarum modo dictæ, quæ iv. Volum. in 8. prodiit Bruxellis 1712.

Quæ vero sub Carolo V. ab ipso sunt acta, breviter & nervose à Doct. HANIO loco citato sunt exposita, pag. 191-204.

Imperatori (a) *à secretis fuisse & consiliis, supremique ejusdem Cancellarii munus annos duodecim summa cum fide & integritate obivisse, ut nil arduum, nihil difficile absque maturo Mercurini consilio fieret:*

§. LXXXIII. Quum enim durante hoc ejus Cancellariatu Reformationis negotium, potissimum fuerit inchoatum, tum quomodo is in hac se gesserit causa, breviter, quantum fieri potest, est indicandum, quando simul id apparebit, quam equidem Sacra repurgata is publice amplexus non fuerit, sed ad finem usque vitæ in Ecclesiæ Romanæ communione externa permanserit, at verò, quam Papæ tamen Romani non ita addictus fuerit, quin multis modis Protestantium causæ faverit, ipsisque Protestantibus profutura prorsus tulerit consilia: Quod enim in Comitiis *Wormatiensibus*, quæ A. 1521. celebrabantur, is in comitatu & consilio Cæsaris fuerit, vel ex ipsa ejus ad Erasmum d. v. Aprilis 1521. data Epistola (b) liquet, quæ simul ejus moderatum & erga Erasmum faventiorem nobis explicat animum. Et quanquam ibi quidem grave in Lutherum à Cæsare, ut Papæ Leonis X. gratiam accuparetur, promulgatum sit edictum, id tamen non tam Gattinaræ, quam Principibus atque Imperii statibus fuisse imputandum, notari debet, ut credibile quoque sit, eundem id improbasse, inprimis cum MELANCHTON id disertis innuere verbis (c) non vereatur, in Ep. ad Lutherum A. 1530. data, dicendo: *Addidit Mercurinus, hoc quoque Wormatiæ apparuisse, quam nihil proficiant violenta consilia:* Quod illa moderata, quæ deinceps Cæsar capiebat, consilia, huic cumprimis Gat-

(a) Ea sunt CIACCONII l. c. verba: qui & hæc addit: *Quanta prudentia, æquitate, fide, dexteritate in amplissimo illo munere versatus fuerit, illud inter cætera argumento esse poterit, quod ut Italus, ut externus ad supremam Cancellarii dignitatem evectus sit, ac Imperatori Carolo acceptissimus, regni Proceribus & Principibus Viris gratus, ab universo populo dilectus.*

(b) vid. Epist. Erasmi Operum Tom. III. P. I. fol. 635. ubi inter alia, *Ego*, inquit, *animo esse debes, ut tibi persuadeas..... tibi me semper eum futurum, qui & te ipsum & labores tuos quanti faciat, malit te re ipsa, quam verbis experiri.*

(c) vid. COELESTIN. Histor. Comitior. Augustanor. Tom. I. p. 44.

Gattinaræ sint accepta ferenda, vel ex ipsis laudibus & encomiis etiam post mortem MERCURINO nostro à Viris Doctis inter Protestantes datis (a) perspicitur: Quod Cæsar, deinceps, ubi Clemens VII. P. R. posito omni religionis pudore Franciscum Galliarum Regem à jurisjurandi Cæsari facti vinculo exsolverat, ipse, ut hanc veritati atque sibi à Clemente illatam injuriam ulcisceretur, nominis Pontificii authoritatem per omnem Hispaniam aboleret, (b) quin imò, quod postea Romam caperet, Pontificem cum Cardinalibus captivum detineret &c sim. id certe omne gravissimis atque sapientissimis Gattinaræ consiliis, quæ Cæsaris dirigebant animum, acceptum erat ferendum. Uti, quod is in

(a) Sic Melancht. ad Luther. apud COELESTIN. l. c. p. 138. *Cornelius*, inquit, *spem se habuisse pacis aliquam vivo Mercurino. Hoc extincto, neminem esse in aula affirmat, qui auctoritate valeat, qui pacis auctor sit.* Et alibi in Epist. ad Silberbornerum apud Cœlest. p. 204. *Et quemadmodum fertur Alexander Imperator unice delectatus esse consuetudine Ulpiani JCti, ita accipio, familiarissimum Cæsari nostro fuisse Mercurinum Cancellarium quoad vixit. Hunc ferunt Virum optimum & sapientissimum, planeque Ulpianum alterum fuisse.* Conf. SECKENDORF. L. II. fol. 157. Sic Spalatinus ad Lutherum apud Cœlestin Tom. I. p. 36. loco statim citando eum laudat.
Sic *Eobanus* HESSUS egregium in funere hujus summi Viri Epicedion composuit, quod inter reliqua ejus Epicedia legitur, ubi inter alia ita:

Tempore quo tetricæ ruperunt fila sorores,
Tibi Mercurine Chattinariæ domus
Eximium decus, ad tumulum venere frequentes
Divæ daturæ justa funeri tuo,
Prima bonis VIRTUS comitata sororibus ibat
PROBITATE, LEGE, PACE, JUSTITIA, FIDE,
Ibat & ipsa suis SAPIENTIA cincta ministris
MODESTIA, PIETATE, FORTITUDINE,
Ex hys tristè duæ pheretrum subiere priores,
Capulum sequentes ingemuere cæteræ
Præcipue pax atque fides, quas ille solebat
In tempus omne amare constantissimè
Justitia indecores flebat laniata capillos
Audita sive hoc, sive tale quid loqui, &c.

(b) vid. THUAN. Histor. L. 1. fol. 23. edit. noviss.

Conventu Bononiensi egregie A. 1529. disputaverit, etiam cum cardinalitia ipsi dignitas esset delata, jam velut in transcursu in superioribus (a) est observatum, & ex Historia Congressus Bononiensis ad A. 1529. apparebit. Nam & GATTINARA is erat, qui solennem illam Protestantium Legationem A. 1529. ad Cæsarem qui tum in Italia erat, factam, benevole pariter atque liberaliter excipiebat, & quam lubenter, si fieri posset, & facilem, ipsis legatis ad Cæsarem aditum & causæ favorem procurare vellet, testatum faciebat, quamvis & hæc præclara ejus conamina, per morbum, in quem incidebat, irrita fierent, (b) atque deinceps res ad Nicolaum Granvellanum relata, non ex voto vel Legatorum vel Principum Protestantium ceciderit:

Quidquid sit, à morbo restitutus *Mercurinus*, fertur moderata Cæsari, tum iter in Germaniam paranti, ut *Augustana Comitia* in sequentem annum 1530. indicta, celebraret, consilia inspirasse, atque etiam Protestantibus id (c) ut innotesceret, curasse, *se nempe nihil in votis habere magis, aut amplius à Deo petere, quam ut Dux Elector Saxoniæ Sociique conjuncti constanter in Evangelii Professione pergant & persistant, ac consilium pium ac liberum* (d) *urgeant.* Quanquam

(a) vid. §. XIX. pag. 36. 37.

(b) vid. MULLERI Histor. Protestationis, Legationis & Comitiorum Augustanorum p. 181. ubi ipsæ Principum Literæ commendatitiæ ad *Mercurinum*, Marchionem (uti in Inscriptione appellatur) directæ. Conf. ibid. p. 187. & p. 190. & SECKENDORF. L. II. §. XLVI. qui ita de Legatis: *Benignè eos tractavit Mercurinus Gattinara Cancellarius supremus Cæsaris, Vir maximus, nec à religionis reformatione valde aversus, tunc inter Cardinales cooptatus.*

(c) v. Joh. SAUBERTI Histor. Augustan. Confess. p. 7. ubi G. Spalatini ad Lutherum epistola ex Cœlestino T. 1. p. 36. adducitur, quæ statim à nobis quoque adducetur.

(d) Sunt memorabilia MELANCHTONIS ad Lutherum in Epistola jam superius citata verba. *Feruntur duæ sententiæ consilii Cæsareani. . . . In posteriore* (id est, ne vi agatur) *dicitur esse Mercurinus ὁ ἀρχιγραμματεύς, Vir summus & moderatissimus, quem ajunt dicere: se in adversa valetudine, hac spe secutum Cæsarem esse, quod arbitraretur, fore ut res Ecclesiasticæ rite constituerentur, nolle se violentis consiliis interesse. Nihil hic audivimus, quod magis videretur nobis dignum memoratu, & certe delector hac voce & sententia*

quam tamen ipse quoque hujus sui consilii exitum adspicere non potuerit, morte adhuc placida extinctus antequam ipsa illa comitia celebrarentur. Enimverò & GATTINARAM brevi antequam moreretur, id est mense Septembri Anni 1529. Cardinalem E. R. creatum fuisse à Clemente VII. novimus, proprio uti videtur Clementis instinctu, qui futura sua commoda atque emolumenta ex hac ipsa creatione sibi præsagiebat, dum ita sibi conciliandum censeret primarium Cæsaris administrum & supremum consiliorum arbitrum, quanquam num finem quoque eo facto attigerit Pontifex, merito dubitemus. Saltem quod hæc non diu ipsum ornaverit purpura, lethalis, qui anno sequenti instabat dies edocuit, siquidem, cum is in Comitatu Cæsaris esset Germaniam petentis, nec admodum firma adhuc uteretur valetudine, factum (a) est, ut ad Oenipontem

tia sapientissimi Viri. Christus respiciat ac servet nos, & gubernet omnium consilia ad pacem & utilitatem publicam. Addidit Mercurinus, hoc quoque Wormatiæ apparuisse, quam nihil proficiant violenta consilia. Fuit enim Wormatiæ in comitatu & consilio Cæsaris.

Nec minus notabilia sunt SPALATINI ad Lutherum verba, apud Cœlestinum p. 36 b. *Ex aula Cæsareæ Majestatis huc perscriptum est, mihique Georgio Spalatino D. Cornelius* (Schepperus scilicet) *utriusque juris Doctor, Mercurini Archicamerarii amicus intimus, & multis legationibus Vir exercitatissimus, ipse retulit, Dominum Mercurinum, præsentibus & audientibus multis nobilissimis & clarissimis Viris, dixisse & confirmasse, & nihil magis habere in votis, aut amplius à Deo petere, quam ut Dux Elector Saxoniæ Sociique conjuncti constanter in Evangelii professione pergant, ac persistant, & concilium pium & liberum flagitent atque urgeant. Si enim vel minus deterreri & abduci à proposito, vel aliis verbis lenibus sese decipi, sibique imponi patiantur, & non legitima concilii cognitione causa decidatur, definiatur atque componatur, animum suum per totius vitæ curriculum, in quo acquiescere possit, non habiturum, sed semper vacillaturum, & de vera ac certa salutis adipiscendæ & vitæ æternæ possidendæ ratione atque via perpetuò dubitaturum esse.*

(a) Monumento ejus sepulcrali hæc inter alia leguntur Inscripta apud CIACCONIUM l. c.

„ Vixit annos LXV. illustrissimi Ducis Sabandiæ annos novem consi-
„ liarius. Annos totidem Magnæ Burgundiæ præsidens. Annos duode-
„ cim supremus & acceptissimus Cæsari Cancellarius, postremo ad cardi-
„ na-

d. v. Junii 1530. mortalitatem deponeret, omnibus ſui relinquens deſiderium.

§. LXXXIV. Verum, ut tandem ad ipſum Lutherum, à quo latius quam voluntas fuerat, evagati ſumus, deducatur narrationis filum. Vidimus (a) eundem **Theſibus** propalatis irritaſſe cumprimis TEZELIUM, qui non verebatur illis in Academia Viadrina ſuas opponere Theſes, eaſque publicè, ſed non ſine pudendo inſcitiæ opprobrio ventilare, quod menſe Januario Anni M. D. XVIII. factum fuiſſe jam monuimus. Sed harum Theſium *Tezelio-Wimpinianarum* exempla magno ſatis numero vix *Witebergam* erant delata, quin ipſi, qui jam tum Luthero favebant ſtudioſi Witebergenſes, in vicem furoris Tezeliani, qui Lutheri Theſes rogo injecerat, in publico iterum foro eaſdem comburerent, quod tamen inſtinctu atque auſu privato, cum ab ipſis fuerit factum, ipſe LUTHERUS hujus facti invidiam penitus à ſe amoliri, datis ad amicos epiſtolis eſt anniſus; (b) Interea dum hæc geruntur, in Germaniæ Academiis Witebergenſi & Francofurtana, dubium non eſt, quin res ipſa Romam fuerit perlata, atque adeò ad ipſum devenerit Pontificem Leonem X. *Sylveſter* ſaltem *de Prierio* (quod ex Lutheri Epiſtola ad Spalatin. d. 14. Januarii 1518. ſcripta colligitur (c) jam ad Pontificem ſub ipſo menſe Decembri, eum, quem ſta-

„ nalatum evectus, Gattinariæ Valentiæ ac Sartinariæ Comes, Marchio „ Romagniani, Heros Montis ferrati ac utriuſque Siciliæ V. Junii diem felix clauſit extremum, qui vivens publicis ſemper negotiis oppreſſus extitit, moriens publicis etiam pedibus conculcari ſtatuit. „

(a) vid. §. LXIII. LXIV. LXV. pag. 133--138.

(b) vid. Epiſt. Lutheri ad *Joh. Langum*, Epiſt. Tom. I. p. 54. b. ubi diſertis verbis, *hoc, inſcio Principe, Senatu, Rectore, & ſuis omnibus factum fuiſſe conqueritur*, & ad *Jodocum* Freuwerium vulgo *Iſenacenſem*, ſuum præceptorem quondam datis, ubi inter alia: *Miror*, ſcribit, *quod credere potuiſti, me fuiſſe authorem concremationis poſitionum Tetzellinarum: adeò mihi omnem ſenſum humanum periiſſe credis, ut tam inſignem injuriam ego religioſus & Theologus in loco non meo homini tanti officii irrogarem.*

(c) vid. Epiſt. Luther. ab Aurifabro edit. pag. 44. num. 36. & LOESCHERI docum. ad Hiſtor. Reform. Tom. II. pag. 599. ubi Luth. ad Spalat.

ſtatim commemorabimus, dialogum conſcripſerat; Quid verò tum animi fuerit Leoni X. omnium optimè ex BANDELLI Scriptoris Itali *Hiſtoriis Tragicis* P. III. in præfat Novell. 25. colligetur, qui hunc in modum: (a) *Sub initium propullulantis hæreſis Lutheranæ convenerant nobiles quidam circa horam meridianam in domo virtuoſi viri* Scipionis Atellani *noſtri, varia colloquentes; inter alios fuerunt, qui Leonem X. culpabant, quod in principio non quæſiviſſet remedium, cum ei Sylveſter Prierias oſtendiſſet, hæreticos quoſdam articulos de Indulgentiis typis à Luthero publicatos. Imprudenter iis reſpondet Pontifex:* Che Fra Martino foſſe un belliſſimo ingegno, e che coteſte erano invidie frateſche: i. e. *Fratrem Martinum pulcherrimo eſſe ingenio, & has eſſe invidias monachales.* Sed eundem tamen brevi poſt, forte quod hæ nobilium querelæ tum ad ipſum (b) eſſent delatæ, ad *Gabrielem Venetum* ordinis Auguſtinianorum Eremitarum Promagiſtrum, tum, cum eidem hanc dignitatem conferret, dediſſe ſolennes literas novimus, quibus ipſi inter alia, ut ſeriò Lutherum ab inſtituto revocet, hunc in modum (c) mandatur: „Quare, mando tibi ea „lege quæ de ſpreto imperio eſt, ut Magiſtratum ſtatim ineas, „ne quid tibi poſthac de venia ſperandum putes, Atque ut jam „tibi aliquid præcipiam, in quo multò maxima atque ampliſſi„ma tui muneris pars jam nunc exerceatur, volo te eam cu„ram ſuſcipere, ut Martinum Lutherum tuæ ſocietatis ſacer„dotem, quem ſcire te exiſtimo in Germania novas res moliri,

 „no-

lat. ita: *Miror*, ſcribit, *Silveſtres nugas non fuiſſe tibi redditas à Priore Grimmenſi, cum tamen literæ meæ illis conjunctæ pervenerint* .... Et deinceps, ſub finem Epiſtolæ: *Silveſtrò noſtris non videtur reſpondendum: imò convenit inter nos, eſſe perſonatum aliquem Silveſtrum ex obſcuris viris, qui tantas ineptias in hominem luſerit ad provocandum me adverſus eum.*

(a) v. COLOMES Particular. P. III. SECKENDORF. Hiſt. Lutheran. L. I. pag. 40. CYPRIAN. in not. ad Tenzel Hiſt. Ref. p. 283. 284.

(b) Atque inde illam, quam §. XVI. p. 29. jam commemoravimus fabulam *De Nævis Politicis à Leone X. commiſſis in hoc negotio*, forte natam eſſe, quis ſuſpicari poſſet.

(c) Videantur *Petri* BEMBI Epiſtolæ nomine Leonis X. Scriptæ Lib. XVI. n. 18. p. 379.

„ nova dogmata noſtris populis tradere, quibus utantur, ab in„ cœpto, ſi potes, revoces, autoritate ea, quam tibi præfectura „ dat, cum ſcriptis ad eum literis, tum per doctos & probos „ internuncios, quos te illic habiturum multos puto, qui placa„ re hominem conentur. Id ſi celeriter feceris, non erit puto „ difficile modò natam flammam extinguere. Parva enim om„ nia atque ſurgentia paulum, magnos vehementeſque impetus „ non ſuſtinent. Sin differes, & malum vires ſumpſerit, ve„ reor ne cum velimus adhibere incendio remedia, non poſſi„ mus. Gliſcit enim indies labes, fortiorque fit atque robuſti„ or, nihil ut magis eſſe nobis timendum videatur, quam mora. „ Sed ſingula tibi me mandare hac in re, non neceſſe eſſe arbi„ tror. Tua te virtus, tua religio, tua pietas, tua ſingularis „ doctrina, quid te facere oporteat, facile admonuerint. To„ tum hoc mando, ut omnem tuam mentem, cogitationem, „ ſtudium, operam, omnem denique cum diligentiam, tum la„ borem adhibeas tuum, ut quod volumus, conſequamur. Id „ jure abs te poſtulatur, vel quia imperium in illum jam habes: „ vel quia ipſe cæteris & prudentior es, & doctior: vel quo„ niam reip maxime intereſt, cujus tu Magiſtratum geris: vel „ etiam propterea, quia ego inprimis fieri cupio, qui quidem „ tam te amo, & tibi tantum tribuo, ut nihil plane ſit, quod „ mihi non vel privatim debeas. „ (a) Quid? quod & ipſi jam tum *Cardinali* CAJETANO, ut ſuum *de Indulgentiis* conſcriberet commentarium, hæc res anſam dediſſe videatur, quam cauſam *Odoricus* RAYNALDUS (b) enarrat in Annalibus, qui & varia alia de Cajetani in Germaniam legatione, deinceps commemoranda, nobis ſuppeditat:

Sed ut ad ipſos, qui Luthero, atque ejus Theſibus ſe oppoſuere, nos conferamus, neceſſe eſt, Trium viros ſatis celebres, *Sylveſtrum* PRIERATEM Ordinis prædicatorum Priorem Generalem & Sacri Palatii magiſtrum, librorumque Cenſorem, *Johannem*

(a) Sunt datæ hæ literæ, tertio Non. Febr. 1518.

(b) v. *Odorici* RAYNAL. Annal 1517. num 76. ſq. qui & ex Cajetani hoc commentario quædam nobis ſuppeditat excerpta. Eſt verò ipſe Cajetani liber jam ſub initium Decembris ejus anni vel conſcriptus vel publicatus.

nem ECKIUM Academiæ Ingolſtadienſis Procancellarium & *Jacobum* HOOGSTRATUM ex familia Dominicanorum, (a) de quo quod ſe jam in Reuchlini controverſia notum fecerit, obſervavimus.

§. LXXXV. Horum prior, quod verbo jam monuimus, *Sylveſter de* PRIERIO Romæ Dialogum (b) publicabat, cui tridui laborem ſe inſumſiſſe profitetur, ad ipſum Leonem X. in quo, ſtylo vehementi pariter ac aculeato, cum tamen Lutherus neminem adhuc privatim offendiſſet, id præcipue agebat, ut ſupremam & infallibilem Papæ Romani in ſpiritualibus authoritatem aſſereret, Lutherum autem deprimeret, ipſum appellando *Hæreticum*, *Hæreſiarcham*, *Maleficum*, *Diabolum*, *hominem ſtupidum*, *blaſphematorem &c.* uſque adeo ut diſertis verbis affirmare non erubeſcat, *Doctrinam Romanæ Eccleſiæ, ac Romani Pontificis* (c) *Regulam fidei infallibilem eſſe, à qua etiam Sacra Scriptura* ROBUR *trahat &* AUTHORITATEM, omnemque id negantem declaret HÆRETICUM: Quinimò eo progreditur inſaniæ, ut Authoritatem (d) *Eccleſiæ Romanæ*, *Romanorumque Pontificum*, *dicat eſſe* MAJOREM *authoritate Scripturæ;* atque etiam hanc Regulam Luthero præſcribat obſervandam (e) *quod Eccleſia Romana ſicut in dicto*, (quæ hominis ſunt verba) *ita & in facto ſuo non fallitur in fide aut moribus*, quod qui non obſervet, *à via ſalutis aberret.* Uti ſimul impudenter admodum illi Tezelii pronunciato adſentitur, (f) *quod ſtatim ut jactus nummus in ciſtam tinniverit, anima in Cœlum evolet*, addens, quod qui id prædicet, prædicet *meram ac catholicam veritatem.* Neque ipſe (g) diffitetur, quod

(a) De tribus hiſce Lutheri adverſariorum coryphæis conferri debent, quæ ab Illuſt. SECKENDORFIO traduntur, L. 1. §. XV. ſeqq. cum ex iis conſtet, quam nec horum molimina ipſis ſatis probata fuerint Pontificiis.

(b) Hunc totum habemus in Operib. LUTHERI Jenenſ. Latin. Tom. 1. p. 15. & ſeqq. itemque in LOESCHERI Actis & Documentis ad Hiſtor. Reform. Tom. II. p. 12. ſeqq.

(c) vid. Fundament. tert. apud Loeſch. l. c. p. 15.

(d) vid. ipſ. Dialogum ap. Loeſch. l. c. p. 31.

(e) vid. ipſ. Dialog. ap. Loeſch. l. c. p. 37.

(f) vid. ipſ. Dialog. ap. Loeſch. l. c. p. 23.

(g) vid. ipſ. Dialog. ap. Loeſch. l. c. p. 34.

quod is, *cui potestatis à Papa concessa est plenitudo*, *possit absolvere*, si quis per impossibile Dei genitricem violasset, *à culpa*, *per ordinis clavem*, *à pœna per clavem jurisdictionis*; Ait enim, id adstruere, *non esse insanire*, *sed sane sentire*.

Quanquam, quod in hac tota controversia, quæ de Indulgentiis movebatur, notari meretur, concedat, (a) *eas authoritate Scripturæ nobis non innotuisse*, *sed authoritate Ecclesiæ Romanæ*, *Romanorumque Pontificum*, quæ major sit.

§. LXXXVI. Alter, qui se Luthero opponebat, erat *Jo.* ECCIUS; Theologus, Jureconsultus & Disputator ea ætate illustris, cui cæteroquin cum ipso Luthero quædam intercesserat familiaritas, sed qui, cum Lutherum adverteret Pelagio vehementer & doctrinæ Pelagianæ esse adversarium, statim arrepta Thesium à Luthero publicatarum occasione, calamum adversus ipsum stringere aggrediebatur, edendo (non equidem publice aut exscribendo typis, sed ita tamen ut scripto ubivis circumferrentur) adversus Lutheri Theses *animadversiones quasdam*, sub titulo *Obeliscorum*, in quibus quod contra amicitiæ jura antehac culta, Lutherum appellat *vinolentum*, *hæreticum*, *seditiosum*, *procacem*, *temerarium*, *ineptum*, *indoctum*, ipse conqueritur Lutherus, (b) prouti & *Bohemicum virus*, id est, hæresin, in iis Luthero impingit, variisque aliis dicteriis eundem lacessit, unde Lu-
the-

(a) vid. ips. Dialog. ap. Loesch. l. c. p. 33.

(b) vid. Epistol. Luth. T. 1. fol. 57. ad Joh. Sylvium, ubi ita: *Scripsit nuper adversus meas propositiones*, *obeliscos aliquot*, *insignis vereque ingeniosæ eruditionis*, *& eruditi ingenii homo*, *& quod magis urit*, *antea mihi magna recenterque contracta amicitia conjunctus Johannes Eccius ille*, *Theologiæ Doctor*, *Procancellarius Ingolstadiensis studii*. *Canonicus Alstetensis*, *nunc denique Augustensis Ædis Concionator*, *Vir jam celebris*, *etiam Libris invulgatus*: *& nisi cogitationes Satanæ scirem*, *mirarer*, *quo furore ille amicitias recentissimas & jucundissimas solveret*, *nihil monens*, *neque scribens*, *neque valedicens*. *Scripsit vero Obeliscos*, *in quibus me appellat vinolentum*, *Bohemum*, *hæreticum*, *seditiosum*, *procacem*, *temerarium*: *jam leviores contumelias omitto*, *quod dormitantem*, *ineptum*, *indoctum*, *tandem Summi Pontificis contemptorem*: *breviter nihil aliud*, *nisi teterrimas contumelias*, *expresso nomine meo*, *& signatis Positionibus meis*: *ita ut in Obeliscis illis nihil sit*, *nisi livor & ferrugo animi furiosissimi*.

therus ad Wenceslaum Linccum (a) cumprimis dolet, quod Eccius se, ut amicum non præmonitum, insidiosissimus, & iniquissimus tanto felle amaricaverit.

§. LXXXVII. Tertius, qui circa idem tempus in Lutherum erigebat cornua, erat *Jacobus* HOOGSTRATUS Brabantus, Inquisitor Dominicanus, & in Universitate Coloniensi Theologiæ Professor; Is, cum adversus Reuchlinum aciem instrueret, tum simul quoque adversus Lutheri Theses quædam conscribere, in quibus, quod ipse non diffitetur Maimburgius, Papam exhortabatur (b) ut *non alio remedio, quam ferro & igne adversus illum uteretur*, mundumque ab homine hoc pessimo liberaret, idque propterea cumprimis, quod Lutherus asseruisset, *Romani Pontificis potestatem*, non nisi frigidissimis Decretalium libris inniti, & *in ipsis* quoque *optimis nostris operibus peccata* contineri, quorum utrumvis sit hæreticum.

Sed priusquam, quid LUTHERUS, qui statim post Theses, & ante finitum annum 1517. probationes sive *Resolutiones suarum Thesium* quoque jam paratas habebat, sed publicationem earum differebat, (c) hisce suis antagonistis responderit, enarremus, quomodo jam ipsa quoque per Lutherum quæ in *Saxonia* ceperat Reformatio, in *Palatinatum*, ac Universitatem *Heidelbergensem* fuerit ingressa, tribus verbis est exponendum.

§. LXXXVIII. Fuerunt equidem jam antea (d) in iis oris, & tractu Rhenano, qui Reformationis necessitatem agnoverunt. Inter hos *Jodocus* GALLUS (e) erat, Conradi Pellicani avunculus, *Rudolphi Agricolæ* discipulus, ac veluti ad ejus ideam efformatus, & *Jacobus* WIMPHELINGIUS, Jodoci quoque Præ-

 ceptor,

(a) LUTHERI Ep. ad WENC. Linccum d. 10 August. 1518.
(b) SECKENDORF. L. 1. Sect. 14. fol. 38.
(c) v. SECKENDORF. L. 1. Sect. 13. fol. 32. Extant hæ Resolutiones in Oper. Jenens. Lat. Tom. 1 fol. 80. seqq. & excerpsit ex iis permulta egregia Ill. *Seckendorfius* fol. 33--38. quorum à nobis quædam deinceps commemorabuntur.
(d) Conf. ALTING. Histor. de Ecclesiis Palatinis. p. 13, 14, 15.
(e) *Jodoci Galli* vitam & fata breviter nobis delineat Melch. ADAMI in vita Pellicani fol. 26, 27.

ceptor, ſcriptis illa ætate clariſſimus, cujus jam in ſuperioribus quoque fata notavimus primaria, & de quo nunc illud tantummodo repetendum eſt, quod is exemplo Præceptorum *Rudolphi* AGRICOLÆ & *Weſſeli* GANSFORTII, partim ſuperſtitionem, & impietatem oppugnandam, partim Veritatem Doctrinæ indagandam & diſcutiendam ſibi ſumſerit; Quanquam, quod in illa temporum difficultate mirum non eſt, ſe quoque non uno modo implicatum teneri ſentiret; Quoties enim (a) lectitabat Scripturas, & earum oracula apud ſe expendebat, exſerentem ſeſe veritatem divinam & agnoſcebat & exoſculabatur. Ex altera parte, cum conſideraret authoritatem Eccleſiæ, Scripturam aliter interpretantis, ac de Dogmatibus aliter ſentientis ac ſtatuentis, attenderet etiam inveteratam conſuetudinem tot antecedentium ſeculorum, quibus non alia quam recepta ſententia obtinuiſſet, anceps & ſollicitus animi, quo ſe verteret, hæſitabat, & ingraveſcentibus certaminibus, nihil magis dolebat, quam quod illa ipſa Doctrina, quæ certiſſimum concordiæ vinculum eſſe debebat, animos diſſociaret, ac in partes diſtraheret. Cui dolori cum immoderatius indulgeret, munere Profeſſoris in Academia, & Eccleſiaſtæ in Eccleſia ſeſe abdicavit, & in Patriam Seleſtadium (b) ſe recipiens, quod reliquum erat vitæ, in precibus & piis meditationibus exegit.

Ex Wimphelingii ſaltem Schola prodierunt OECOLAMPADIUS, BUCERUS, MELANCHTON, BRENTIUS, SCHNEPFIUS, STURMIUS & alii, deinceps non uno nomine commemorandi.

Interea tamen ipſum Reformationis etiam Palatinæ initium, egregiè notante HENRICO ALTINGIO, non aliunde rectius deducemus, quam à primo Evangelii renati præcone Martino Luthero, qui cum ſe Heidelbergam primo vere hujus anni decimi octavi, obedientiæ ordini ſuo, erat enim Monachus Auguſtinianus, debitæ morem gerens, recepiſſet, tametſi diſſuaſerant

rant

(a) v. *Henr.* ALTING. Lib. cit. p. 16.
(b) vid. §. LXXIX. pag. 188.

rant quoque profectionem (a) amici ejus, ob pericula, quæ ipsi in itinere, quod non equidem contritionis causa, pedestre, quanquam etiam ejus ea de re jocus (b) extet, sed, pro more illorum temporum, quibus equo vehi, aut vehiculo transportari pretiosum nimis erat, (c) ingrediebatur, possent obtingere, statim istic pii Operis initium cepit. Dum enim in claustro Augustinianorum, quod hodie *Sapientiæ Collegium* appellatur, hospitium ipsi assignatum erat, isque quæ ordinis erant tractaret, præ reliquis etiam mirifico propagandæ veritatis Zelo ductus conscripsit, & impetrata ibi docendi facultate proposuit, *Conclusiones*, quas *Paradoxa* (d) vocabat ipse, ex Theologia XXVIII. & XII ex Philosophia, in quibus præterquam quod *Romanæ Ecclesiæ errores* taxaret receptos, de *libero arbitrio* post peccatum, de *gratia*, *fide*, *justificatione*, *operibus bonis*, inprimis de *Justificatione per*

 fidem

(a) conf. ALTING Lib. cit. p. 18. Quam Lutherus intereà in ipso itinere salutaverit Episcopum Wurtzburgensem, *Laurentium à* BIBRA, Friderici Electoris amicum singularem, Virum Egregium, & cui, cum is singulari sapientia & virtute esset præditus, tantopere res Romana displicebat, ut Jubilæum & nundinationes Indulgentiarum ægrè admodum admitteret, vitæque Monasticæ præ cæteris infensus esset, atque ab eodem humanissime fuerit exceptus, ex ipsa Lutheri Epistola ad Ge. Spalatinum Wirzburgo 1518. data liquet, vid. Epist. Tom. 1. p. 59. a. Conf. SECKEND. L. I. §. XIII. fol. 29. qui simul quoque hujus Episcopi encomium nobis suppeditat, & quam, si diutius vixisset (obiit enim 1519.) Doctrina Evangelica eximium in eo patronum habitura fuisset, commemorat.

(b) v. LUTH. Ep. Coburgo ad *Spal.* datam l. c. p. 58. b.

(c) v. LOESCH. Act. & Document. T. II. p. 41.

(d) Hæc *Paradoxa* LUTHERI Operibus deinceps sunt inserta, una cum brevi eorundem explicatione, qua obscura illustravit, & à cavillis adversariorum vindicavit: ex quibus eadem suis inseruit Documentis LOESCHERUS Tom. II. Cap. IV. p. 43. & p. 47. & seqq. qui & *Pallavicinum*, quod is ex titulo *Paradoxorum* vane collegerat, quasi hæ Theses enormes ipsi Luthero visæ fuerint & ridiculæ; reprehendit, & quam is titulus potius illorum temporum coarguat inscitiam, ostendit, quando quæ vera cum maxime erant & salubria, pro Paradoxis habebantur. Ut certè deinceps *Carolostadii* quoque, itemque *Lamberti Avenionensis* & aliorum *Paradoxa* prodierunt, saluberrimam præ se ferentia doctrinam. conf. SECKENDORF. p. 28. b.

fidem absque operibus, PAULI pariter atque AUGUSTINI doctrinam, multis modis quoque asserebat, ac vividis coloribus depingebat, nisi quod ex illorum temporum sordibus mysticis & tenebricosis loquendi formulis, tum nondum accurate satis ab ipso detectis, quædam tum suæ Disputationi immisceret, quæ deinceps oriente magis luce evangelica, dissipata fuerunt, atque profligata; Sapuit enim is non per subitas Inspirationes, (a) aut Enthusiasmum, (quem nec ipse jactavit, nec eo prætextu fidem apud alios invenit) sed ex profectu, & secundum mensuram impertitæ sibi ad Scripturæ lumen agnoscendum à Deo Gratiæ. Quidquid sit, eminebant inter illa Paradoxa, cumprimis ista:

Liberum arbitrium post peccatum res est de solo titulo:
Non ille justus est, qui multum operatur, sed qui sine opere multum credit in Christum.

Quod verò ipsam concernit Disputationem, Respondentem is sibi tum deligebat *Leonhardum Beierum*, (b) ejusdem Ordinis Monachum, & themata pro more affixa publice die XXVI. Aprilis ventilavit, sed apud Augustinianos, & in illorum acroaterio, non in Academia, quod Professores Theologi non satis probarent Disputationem, & verò in Augustinianos nullam omninò Academia Jurisdictionem haberet. Magnus interea aderat hominum confluxus, non tantum studiosorum, sed etiam civium & aulicorum, atque omnium Theologorum Heidelbergæ tum docentium; Ac disputarunt non solum Monachi eruditi, (c) verùm etiam Professores Theologi, qui illo tempore erant, *Marcus Stier*, *Laurentius Wolfius*, *Johannes Hofferus*, *Petrus Scheibenhardt*, *Georgius Niger*: Disputatum est acute & graviter, nec mi-

(a) Ita SECKENDORFIUS L. 1. §. XXIV. p. 30. de Luthero loquitur.

(b) Ita Henr. ALTING. hujus velitationis summam nobis refert p. 19. & seqq.

(c) Conf. id. ALTING. p. 23. & ex eo Seckendorf. L. 1. §. XIII. p. 29.

minus modestè, ipsomet Luthero teste in Epistola ad Spalatinum, (a) nisi quod quintus & junior Theologiæ Doctor, lineas has dicatur transiisse, atque in fervore Disputationis risum movisse toti auditorio, cum jactitaret: *Si rustici hæc audirent, certè lapidibus nos obruerent & interficerent.* Ex auditoribus etiam aderant *Martinus* BUCERUS, *Johannes* BRENTIUS, *Erhardus* SNEPFIUS, *Theobaldus* BILLICANUS, & alii, magni post nominis Theologi, qui mirati acumen, promtitudinem & mansuetudinem Lutheri, à disputatione privatim eum adierunt, & de nonnullis, quæ non satis assecuti erant, plenius erudiri voluerunt: Præ ceteris verò, quod ALTINGIUS (b) annotat, *Martinus* BUCERUS, qui tum Friderico II. Palatino Heidelbergæ à Sacris erat, id sibi faciendum esse putavit, &, cum, qua valebat scribendi celeritate, pleraque Lutheri notasset, operosius cum ipso egit, & multa ex ipso est sciscitatus, de quibus respondit apertè, ac plene satisfecit, quæ responsa quoque *Bucerus* in sua acta retulit. Quo nomine literis (c) ad Spalatinum commendatus fuit à Luthero; ipse autem omnia perscripsit ad popularem suum *Beatum* RHENANUM Selestadiensem, cujus Epistolæ autographum, cum penes *Abrahamum* SCULTETUM (d) primò, & deinceps apud *Henricum* ALTINGIUM fuerit, tum ab eo ad manus Viri Amplissimi *Mensonis* ALTINGII Consulis Groningani, illud est devolutum, ex cujus scriniis literariis, quantivis pretii, sed miserandum in modum dispersis, illud hæreditatis jure ad Cel. ISINGIUM Groninganæ nostræ Professorem Eloqu. & Histor. Doctissimum pervenit, per cujus Filium Rev. ISINGIUM illud donationis jure meum est factum; Ne verò hoc ipso diutius κειμηλίῳ careat orbis literatus, illud accuratissime descriptum, atque typis expressum exhibuimus inter *Documenta* hisce *Annalibus nostris* subjuncta, Num. XVIII. una cum paucis quibusdam nostris annotatio-

 tio-

(a) vid. Epistolarum LUTHERI Tom. 1. fol. 52. b.
(b) vid. Alting. l. c. p. 24.
(c) vid. Epist. Luther. ad Spalat. A. 1520. d. 2 Februar. dat. in Epistolar. Tom. 1. p. 245. a.
(d) v. SCULTETI Annal. Ev. p. 22.

tionibus, siquidem ex ipsa hac Epistola, singulare illud commemorari meretur LUTHERI elogium „ Lutherus in suorum
„ Fratrum apud nos celebrata Synodo, literariæ pugnæ solenni
„ more præfectus, ea disputavit παράδοξα, quæ non modo opi-
„ nionem omnium superarent, verum plerisque etiam visa sunt
„ hæretica...... Mira ejus in respondendo suavitas, in audi-
„ endo incomparabilis longanimitas, in dissolvendo, Pauli agno-
„ visses acumen, non Scoti, adeo brevibus, adeo scitis, eque
„ divinarum Scripturarum penu depromtis responsis, in sui ad-
„ mirationem facile cunctos adduxit ..... Cum Erasmo illi
„ conveniunt omnia, quin imò hoc præstare videtur, quod quæ
„ ille duntaxat insinuat, hic aperte docet & libere. „ Atque hæc est prima sementis Evangelii, quam *Heidelbergæ* & in *Palatinatu* ministerio LUTHERI Deus fieri voluit.

Cæterum transacta Disputatione, & gesto, quod Heidelbergæ Augustinianis obeundum erat, negotio, Lutherus in Saxoniam, Wolfgangi Comitis Palatini ad Fridericum Saxonem literis (a) instructus, (quibus inter alia, quod omnium laudem, atque encomia Virorum Doctorum Disputatione illa fuerit promeritus, testabatur, atque fidem faciebat ipse Princeps), rediit: Interea dum in ipso itinere Erfurti literas ad JODOCUM dabat *Isenacensem* Theologum, atque Præceptorem suum, quibus scribit: *In Doctrina gratiæ & operum secum sentire totam Universitatem Witebergensem, excepto uno fermè Licentiato, sed & Principem, & Episcopum ordinarium suum, multos Prælatos, & ingeniosiores cives uno ore dicere:* sese prius non novisse Christum & Evangelium. *Fatetur etiam, se ex Jodoco primo omnium audivisse, solis Canonicis Libris deberi fidem, ceteris omnibus judicium.*

§. LXXXIX. Jam itaque, quomodo suos LUTHERUS domum reversus, adversarios, qui ipsum acerbitate styli & rerum vehementia provocaverant, refutaverit, videndum est: Primò

(a) vide has Literas apud LOESCHER in Act. & Docum. T. II. p. 60. I. ubi inter alia: *Er hat sich auch alhie mit seinem disputiren also geschikt gehalten, das er nicht ein kleinen lob E. L. Universität gemacht hatt, es wurde ihm auch grosser preiß vonn vill gelertenn Leuttenn nachgesaget, das habn wir E. L. als eynn son freundlicher meinung nits willen verhaltenn.*

mò enim, non habita ſingulorum ratione adverſariorum, ſed cauſæ ſuæ in genere, publici Juris faciebat *Reſolutiones* (a) ſic dictas, quibus ea omnia, quæ in Theſibus huc uſque diſputaverat, atque cumprimis illa duo maxima Chriſtianiſmi quaſi fulcra & fundamenta, *fidem* in meritum Chriſti, & *pœnitentiam* in perpetua vitæ emendatione, quæ verſatur, addito graviſſimo è verbo Dei tranſſumto pondere firmabat, dilucidabat, atque ita defendebat, ut vel ipſo MAIMBURGIO teſte, per eam agendi methodum, is multorum benevolentiam & approbationem ſibi conciliaret: De *Indulgentiis*, in hiſce Reſolutionibus ita diſputabat, ut rem quidem ipſam, ad Pontificis authoritatem, quam adhuc reverebatur, referret, ſed duobus tamen conſtringeret vinculis, altero *Scriptura*, altero *Concilii generalis; De Satisfactione*, quæ pœnitentiæ pars tum habebatur, atque in jejunio, Oratione, & eleemoſynis ſita cenſebatur, ita diſſerebat, ut ſub *jejunio*, omnes caſtigationes carnis, ſine delectu ciborum & differentia veſtium, ſub *Oratione*, omne ſtudium animi, meditando, legendo, audiendo, orando: ſub *eleemoſyna*, omne obſequium erga proximum complecteretur: De *oneribus graviſſimis*, quibus Eccleſia Chriſti premebatur, graviter conquerebatur, atque in eorum numero habebat, *feſta*, *jejunia*, *vigilias*, *horas canonicas*, *prohibita ova*, *lac*, *carnes*, *certis diebus*, *& conceſſum ſaltem oleum*, *piſces*, *fructus*, *legumina*, *indumenta veſtium pullarum aut candidarum pro differentia dierum;* atque in genere magnam Eccleſiæ eſſe corruptelam aſſerebat: Interea verò *Purgatorium* in ipſis his Reſolutionibus adhuc pro certiſſimo habebat, Auguſtini motus authoritate, & *Pickhardos* ſive *Bohemos* id negantes acriter culpabat, ipſum verò Rom. Pontificem Leonem X. nobis deſcribebat tanquam *Pontificem Optimum*, *cujus integritas & eruditio delicia ſint omnibus bonis auribus.* Cæterum infallibilitatem

(a) Has *Reſolutiones* ſub finem menſis Auguſti 1518. in aulam Electoris Saxoniæ miſit Lutherus typis, parum tamen, ut queritur, correctis, publicatas. vid. SECKENDORF. L. 1. §. XXVIII. fol. 37. Extant hæ Reſolutiones Opp. Jenenſ. Tom. 1. fol. 80. & apud LOESCHERUM in Document. Reform. Tom. II. p. 183--302.

(b) vid. Maimb. Hiſt. Luth. L. 1. Sect. 13. ap. Seckendorf. l. c. fol. 28.

tem Pontificis R. prorsus repudiat, scribens: *Me nihil movet, quid placeat vel displiceat Summo Pontifici, homo est, sicuti & cateri: multi fuerunt Summi Pontifices, quibus non solum errores & vitia, sed etiam portenta placuerunt. Ego audio Papam, ut Papam, id est, ut in canonibus loquitur, & secundum canones loquitur, aut cum Concilio determinat, non autem, quando secundum suum caput loquitur, ne forte cogar cum quibusdam malè Christum cognoscentibus, dicere, quod Julii II. horrenda cades in Christianum populum, fuerint quadam beneficia pii pastoris in oves Christi collata.* Solidum porrò in disputationibus fundamentum postulat; Christianos absque indulgentia Pontificum, Gratiæ Christi participes fieri statuit; nec quicquam confidentius oppugnat, quam jactatam ab indulgentiarum venditoribus abundantiam meritorum in Sanctis; Neque tamen ullo modo, vel Ecclesiæ ministerium, vel potestatem clavium spernit aut tollit, sed rejicit cumprimis Scholasticorum & Aristotelis authoritatem, negatque inter alia, *hominem sine peccato esse*, atque illam glossam, qua *Jus gladii secularis etiam Pontifici tribuitur*, esse tartaro dignam pronunciat, variaque alia commemoratione digna profert, (b) nec tamen in tota hac sua exegesi, vel Tezelii, vel aliorum adversariorum ullius, nominatim meminit, nisi quod ab aculeis tamen in eos jactis non abstineat. Atque hæ sunt illæ *Resolutiones*, quas deinceps ipsi Papæ Leoni X. & aliis Ecclesiarum, uti videbimus Præsulibus, offerre & inscribere non dubitabat.

§. XC. Sed, tum quoque reliquas, à PRIERATE, ECCIO, & HOOGSTRATANO in ipsum congestas criminationes & injurias is propulsare, quantum in ipso erat, aggrediebatur.

Sylvestri PRIERATIS Dialogum, quem nec ipsi Pontificii propter enormia quæ in superioribus notavimus asserta, laudare poterant, *Responsione* singulari (c) denudavit, positis itidem, uti Syl-

(a) Oper. Jenens. Tom. I. fol. 101.

(b) Quæ egregie ex hisce Resolutionibus excerpsit SECKENDORFIUS Hist. Luth. L. I. §. XX--XXIX. fol. 33--38.

(c) Hæc *Lutheri* Responsio extat Opp. Jenens. T. I. Witeb. Tom. I. fol. 159 seqq. uti quædam ex eadem excerpta nobis suppeditat Ill. SECKENDORF. L. I. §. XVII. p. 31. 32. Totam verò etiam suis Actis & Documentis inseruit LOESCHERUS Tom. II. p. 390--434.

Sylvester fundamentis quibusdam sua inædificasse videri volebat, principiis quibusdam, inter quæ & hæc erant, quæ ipsius Lutheri verbis referre juvabit: *Primum*, inquit, *est illud B. Pauli* 1 Thess. v. *Omnia probate, quod bonum est tenete*, & Gal. 1. *Si Angelus de cœlo aliud vobis Evangelizaverit, quam accepistis, anathema sit.* Secundum est, illud *Augustini* ad Hieronymum: *Ego solis eis libris, qui Canonici appellantur, hunc honorem deferre didici, ut nullum eorum Scriptorum errasse, firmissime credam. Cæteros autem quantalibet doctrina sanctitateque polleant, non ideò verum esse credo, quia illi sic senserunt &c.*

Quibus ex principiis illud porrò eliciebat *Corollarium: His fundamentis, si me intelligis, simul intelligis totum tuum Dialogum funditus eversum.*

Distinxerat Sylvester, inter Ecclesiam *essentialem repræsentativam* & *virtualem:* Cui distinctioni evertendæ, *Tua illa sunt*, respondebat Lutherus, *id est, sine Scriptura & authoritate ulla prolata. Ego Ecclesiam virtualiter non scio, nisi in Concilio. Alioquin, si quicquid fecit Ecclesia virtualis, id est, Papa, factum Ecclesiæ dicitur, obsecro, quanta monstra in Ecclesia pro benefactis numerabimus? Nonne Julii Secundi horrendas Christiani sanguinis effusiones? Nonne Bonifacii Octavii tyrannides in toto orbe abominabiles, & per omnes Chronicas pulsatas?* Et, quum Sylvester, Papam tanquam summum in mundo *gemina potestate Regem*, sibi efformasset, Lutherus ei regerebat: (a) *Ex Papa monstrum facis*, tribuis ei *utriusque potestatis apicem, scilicet ut sit simul Pontifex & Imperator.* &c. &c. Ut ex tota hac Responsione, quæ sub finem Augusti hujus anni demum publicabatur, & quod notari debet, jam mense Septembri altera vice impressa est (b) propter emtorum cum numerum tum aviditatem, id cumprimis patescat, quod cum de *solis Indulgentiis* inchoata fuisset contentio, ea nunc jam, per ipsius Prieriatis importunas assertiones, ansâ datâ, progrederetur *ad ipsam Papæ Authoritatem* convellendam, quod scilicet Papa non minus erret, quam Concilia, sintque supra Papam Concilia; (c) *Jureconsultis*, ad-

(a) ap. LOESCHERUM p. 424.
(b) v. Epist. LUTHERI Tom. 1. fol. 81. b.
(c) v. SLEIDAN. Hist. L. 1. p. m. 2. b.

addebat, *admodum esse familiare, ut dicant, non licere quicquam pronunciare, nisi ex præscripto legis: in rebus autem sacris multò minus debere tolerari, si quid absque testimonio Scripturæ dicatur: præceptum esse Pauli, ut qui populo erudiendo præsunt, instructi sint, non Syllogismis aut variis hominum decretis, verum sana Doctrina, divinitus inspirata, nobisque relicta: quia verò præceptum hoc plerique sint aspernati, densas admodum tenebras incidisse, & inutilium quæstionum vim maximam inundasse.* Cum ad hunc modum sibi stravisset viam, venit ad confutationem, & sub finem ait, *nihil se moveri comminationibus ipsius atque verbis ad ostentationem compositis: etiam si capitis pœna sibi subeunda sit, vivere tamen, & immortalem esse Christum, cui sit omnis tribuenda gloria:* si posthac in aciem prodire velit, aliis utendum esse telis, alioqui fore, ut cum Thoma non admodum excipiatur commodè. Ita tamen, ut tum quoque, modestius adhuc, de ipso Præsente Pontifice Leone X. sentiret Lutherus, dicendo: *Scio & ego, optimum nos habere* (a) *Leonem X, & velut Danielem in Babilone, ut cui sua innocentia aliquando vitæ periculum fecerit.*

Enimverò Sylvester, paucis diebus interjectis Lutheri Scripto *Replicam*, libellum perbrevem opponebat, sed fuco plenum, quique Anno decimo nono demum in Germaniam transferebatur; Accedebat alter sub titulo *brevissimi Epitomatis*, (b) quem brevissimis ad marginem notis ita deinceps illustrabat Lutherus, (c) cui cum adversariorum numero crescente, etiam crevit animus & acris stylus, ut jam statim in præfatione, gravissima hæc legantur verba: *Scriptum hoc tot tantisque blasphemiis à capite ad pedes usque refertum, ut in medio tartaro ab ipso Satana editum libellum existimem ...... Si Romæ sic sentitur, & docetur, scientibus Pontifice & Cardinalibus* (quod non spero) *libere pronuncio, his scrip-*

(a) apud LOESCHERUM l. c. p. 425.

(b) Scripti titulus erat: *De Juridica & irrefragabili veritate Romanæ Ecclesiæ, Romanique Pontificis, Liber tertius, index quidem longissimus, sed brevissimum Epitoma.* Quem titulum græcissantem ridet LUTHERUS in Ep. ad Spalatin. A. 1520. vid. Epistolar. T. 1. fol. 289. b. scripta, Sylvestrum appellando *Hominem Græco-barbarum & Latino coquum.*

(c) vid. Opp. Jenens. Tom. 1. fol. 55.

scriptis, ANTICHRISTUM *illum verum sedere in templo Dei & regnare in* BABYLONE *illa purpurata Roma*, *& Curiam Romanam esse* SYNAGOGAM SATANÆ: Felicem prædicat porrò esse *Graciam*, felicem *Bohemiam*, & omnes, qui divortium ab ea fecerint: miseros autem esse, qui cum ea commune quid habeant; Nisi Pontifex illum coerceat, nisi cogat ut scripta revocet, dissentire se ab eo profitetur, ac non modò non agnoscere Ecclesiam Romanam, sed habiturum esse deinceps illam, ut *sentinam aliquam impurissimam*, & locum impietati consecratum. Sed hæc ad annum potius vicesimum (a) commemorabuntur, dum interea nunc solummodò monemus, ipsum MAIMBURGIUM de illis Sylvestri responsionibus ita sentire, ut disertis verbis asserat, (b) *eum potentiam & authoritatem Pontificis ultra modum exaggerasse*, *& longissimè eam super omnia Concilia*, *iis verborum formulis evexisse*, *quæ ne Roma quidem probarentur*.

§. XCI. ECCII verò etiam quod attinet *Obeliscos*, (c) eos Lutherus sibi ita refutandos sumsit, ut in eos recusos, animadversiones sub *Asteriscorum* titulo ediderit, in quibus Eccio arrogantiam & inscitiam non semel, nec sine multo sale objicit, statimque prima responsi sui periodo, omnem disputationis Eccianæ vim enervat, principiorum diversitatem demonstrans, dum

 ipse

(a) vid. SECKENDORF. L. 1. §. XXXII. pag. 41. b.

(b) vid. verba Maimb. in Seckendorf. H. L. L. 1. Sect. 15. p. 38 quibuscum paria faciunt Concilii Tridentini descriptores, ceteroquin non admodum inter se concordes, P. SARPIUS & *Sfortia* PALLAVICINUS, alter in Hist. Concil. Trid. L. 1. p. 6. alter itidem in Histor. Conc. Trid. L. 1. C. VI. § 3. quando non diffitetur, *jejune* Prieriatem *attulisse rationes ad convincendum Lutherum*, *cum ejus assertiones non alio ferè argumento damnaret*, *quam Pontificiæ authoritatis*, *unde hic*, *expugnata ista*, *victoriam causæ sibi promiserit*.

(c) De his Luther. in Ep. ad J. Sylvium Ægranum amicum singularem animi sententiam exponit. v. Epistolar. Tom. 1. fol. 57. a.

(d) Hos *Asteriscos* adversus *Obeliscos Eccii Wenceslao Linco* Noribergensi Theologo Inscriptos habemus in Tomo Opp. Jenens. 1. p. 31. sq Witteb. T. 1. fol. 145. sq. & ap. *Loescherum* in Act. & Document. Tom. II. p. 333—370. in clus.

ipse ex Sacris Literis, vel Patribus etiam Ecclesiasticis, quin imo etiam, ex Canonibus adhuc, volebat coargui, alter verò, *nil protulerat* nisi *Scholasticissima, uti loquitur, opiniosissima, meraque somnia*: Interea verò negari non potest, si ingenue velimus agere, & scapham vocare scapham, in his & sequentibus, cum Eckio Disputationibus, Lutherum ex disputandi fervore in aliquod extremum esse prolapsum, quod deinceps Ecclesiæ Protestantium haud parum ad promovendam pietatem nocuit: Totus enim Lutherus in eo est, ut a remissione peccatorum non tantùm necessitatem & absolutionis sacerdotalis, & satisfactionis per opera externa removeat, sed à necessitate etiam quadantenus contritionis ipsius, peccatores ipsos removeat, quippe qui remissionem à *tali fide* derivat, *qua quis verbis Christi*, quicquid solveris, solutum erit, *persuasionem tribuit*, & proinde urget, *cuique peccatorum, etiam in statu peccati credendum esse, quod peccata ipsi remissa sint*, ante qualem *fiduciam* (securitatis certè magis quam refugii) *nullum remissioni locum esse* tradit. Ita consequens, & fructum veræ fidei, cum actu illius essentiali confundens, quo fidelis cum desiderio & fame oblatam in Evangelio justitiam Christi apprehendit; Quæ & ratio est, quod Abr. BZOVIUS (a) atque alii Pontificii, hanc Lutheri doctrinam exagitare consueverint, atque hæc ejus verba reprehenderint: *Tam divitem esse hominem Christianum, ut etiamsi velit, non possit, perdere salutem, nisi nolit credere: nec ulla peccata eum damnare queant, eo quod per fidem in promissionem, qua baptizato facta est, mox absorbeantur & deleantur omnia peccata, modo credat aut cogitet se baptizatum esse.*

§. XCII. HOOGSTRATANO quoque, novo oblatratori, qui Pontificem ad vim & flammam erat exhortatus, ita respondebat LUTHERUS, ut animum illi exprobret crudelem & sanguinarium, (b) & hominis imperitiam salse rideat, ac moneat, ut ita pergat, hoc enim ad veram gloriam comparandam inprimis conferre, cum quis ab indoctis & vitiosis improbatur.

De

(a) v. BZOVII Annal. ad Ann. 1520. 1521. cf. RAYNALD ad Ann. 1518. num. 138.

(b) v. SLEIDAN. Hist. l. 1. p. 3. b. ipsum Lutheri scriptum LOESCHERUS inseruit Documentis suis Tom. II. p. 323.

De LEONE autem Pontifice iterum meliora se sperare dicit.
Intereà de indulgentiario negotio Lutherus hoc anno quoque ad *Hieronymum* Episcopum Brandeburgensem, cui suas *de Indulgentiis resolutiones* unà transmittebat, scribens, (a) est protestatus *se nihil determinare, sed tantum disputare*, exemplo omnium Scholarum, in quibus etiam de rebus longè majoris momenti non raro disputetur; *seque adeò*, profitetur, *omnia sua submittere ipsius Episcopi judicio*, quando, *non solum*, inquit, *permitto, sed etiam obsecro, ut reverenda Paternitas tua, arrepto calamo, quaecunque visum sit aboleat, aut igne facto totum comburat.* Porrò & eodem anno ad *Johannem* STAUPITIUM (b) Augustiniani ordinis tum temporis vicarium, is Epistolam conscripsit, ubi inter alia, praeclara sunt verba: „ Haesit hoc verbum (quod scilicet ab amore justitiae & Dei incipiat poenitentia) tuum in me, sicut sagitta potentis acuta, coepique deinceps cum Scripturis poenitentiam docentibus conferre. Et ecce . . . . . . cum prius non fuerit fermè in tota Scriptura amarius mihi verbum, quam poenitentia, nunc nihil dulcius aut gratius mihi sonet, quam Poenitentia. Ita enim dulcescunt praecepta Dei, quando non in libris tantum, sed in vulneribus dulcissimi Salvatoris legenda intelligimus. „ Sed & qua reverentia scripserit ipsi Pontifici, hoc anno 1518. LUTHERUS, ex literis ejus (c) apparet, quibus *infantem se & incultum* statim ab initio profitetur, narratis deinde excessibus praedicantium indulgentias, monuisse se refert aliquot Magnates Ecclesiarum. Sed cum alii id acceptarent, aliis ridiculus ipse monitor, aut nescio quis, crederetur, statuisse se *leniuscule reluctari*, & dogmata eorum in dubium & disputationem vocare, ad quam tamen doctiores tantum invitaverit. Factum hoc suum defendit jure *Magistri Theologiae*, & concessae à Pontifice Facultatis, qua alii omnes in rebus etiam gravioribus utantur. *Quodnam*

(a) v. Epistolar. Luther. Tom. I. ep. 49. p. 63. 64. 65. & Oper. Luther. Jenens. Tom. I. fol. 63. b.
(b) v. Epistolar. Tom. I. p. 66. sq. & Opp. Jenens. Lat. fol. 64. b. conf.
(c) v. Epistol. Tom. I. Ep. 51. p. 68. b.-71.
Operum Jenens. Lat. T. I. fol. 78, 79.
Conf. Seckendorf. fol. 33.

nam fatum, ait, *urgeat has solas meas Disputationes præ ceteris, non solum meis, sed omnium Magistrorum, ut in omnem terram pene exierint, mihi ipsi miraculum est. Miror tamen*, ait, *quo fato theses meæ, pro nostris tantum, & propter nostros editæ, in omnem pene terram exierint, licet ab omnibus non intelligantur. Disputationes enim sunt obscurius & ænigmaticè positæ, non doctrinæ, non dogmata: quod si prævidissem, intellectu faciliores dare potuissem. Jam verò cum revocari & mutari id nequeat, doleo me* indoctum, stupidum ingenio, vacuum eruditione, *florentissimo hoc seculo, quod etiam Ciceronem lucis & publici olim cupidissimum, si viveret, in angulum cogere possit, protrudi, ut anser inter olores strepam. Mitto itaque ad mitigandos adversarios, & explenda multorum desideria*, nugas meas, id est, *declaratorias disputationum, & quidem, ut tutior sim, sub præsidio nominis Pontificii & umbra ejus protectionis.* Addit: *Si talis essem, qualem illi me videri cupiunt, ac non potius omnia disputandi facultate recte à me tractata fuissent, non potuisset fieri, ut Illustrissimus Princeps* Fridericus, Saxoniæ Dux, Elector Imperii, *hanc pestem in sua permitteret Universitate, cum sit catholicæ & Apostolicæ veritatis unus facile amantissimus, nec tolerabilis fuissem Viris nostri studii acerrimis & studiosissimis.* Concludit tandem. *Prostratum me pedibus tuis, Beatissime Pater, offero, cum omnibus quæ sum & habeo. Vivifica, occide, voca, revoca, approba, reproba, ut placuerit: vocem tuam, vocem Christi, in te præsidentis & loquentis, agnoscam: Si mortem merui, mortem non recusabo. Domini est terra & plenitudo ejus.*

§. XCIII. Dum hæc, more scholastico scriptis utrimque geruntur, MAXIMILIANUS (a) Cæsar conventus agit Augustæ

(a) Quod ad Epistolam Maximiliani Imp. d. 5 Aug. ad Pontificem datam, quæ reperitur Tom. 1. Oper. Luth. Jenens. fol. 159. 160. attinet, verum est, quod Lutherus in ea præjudicio oneretur, & *Dogmata* ejus *pleraque hæretica & damnosa videri* dicantur, sed recte jam observatum est à SECKENDORFIO fol. 42. bonum Principem controversiarum Theologicarum parum peritum, quod facile potuerint, ad ista scribenda inducere ministri ejus præoccupati, *quorum* adeò potius quam Imperatoris *mentem inde liceat intelligere*, quam, ceteroquin ita non semel in familiari sermone dicitur aperuisse, ut cleri consiliis & actionibus parum eum favisse appareat.

ſtæ Vindelicorum, quo & LEO X. Legatum deinde miſit, Thomam *Cajetanum* Cardinalem. (a) Ei conventui Septemviri Principes omnes aderant, qui propter jus creandi Cæſaris dicuntur Electores. De bello Turcico deliberatum hic fuit. Nam Turcarum Cæſar Selymus, devicto nuper Sultano, Syriam & Ægyptum in ſuam ditionem redegerat. Cajetanus autem Orationem habuit exhortatoriam, & Pontificis nomine theſauros Eccleſiæ pollicitus in hoc bellum, Maximilianum Cæſarem, ut Eccleſiæ defenſorem, de auxiliis implorabat. Ad hoc tempus Leo X. Cardinalem creavit Archiepiſcopum Moguntinum Albertum, & hoc in conventu, per Cajetanum inaugurari jubet ceremoniis & ſacris in ea re conſuetis. Cæſar deinde novum Cardinalem è templo domum reducit, ac munera mittit, regiam lecticam, equos & ſtragulam veſtem multam, valde pretioſam: Pontifex autem dono dabat pileum, auro, gemmis & margaritis intextum, & enſem deaurata vagina. Nam plerique omnes Epiſcopi Germaniæ, tam civilem quam Eccleſiaſticam Juriſdictionem obtinent. Hunc autem honorem ei detuliſſe Leo creditur, ut Eccleſia Romana defenſorem haberet in Germania, nobilitate generis & dignitate conſpicuum. Etenim licet Epiſcopi ſint omnes fide & jurejurando devincti Rom. Pontifici, tamen hi, qui dicuntur Cardinales, multo ſunt illi magis obligati: Deinde non ignorabat, quantum hic poſſet in rebus Imperii, qui Principum Electorum eſſet primus, ac veluti Conſul perpetuus, antiqua conſuetudine. Maximilianus, de controverſia Lutheri certior factus, Auguſto menſe dat Literas (b) ad Leonem: *audire ſeſe*, quemadmodum Lutherus multa diſputarit & pro concione dixerit, *in quibus pleraque videantur eſſe hæretica*, hoc eo magis dolere ſibi, quò pertinacius ille ſuam doctrinam defendat, & quo plures habere dicatur ſuorum errorum approbatores, & in his quidem nonnullos magni nominis: hortatur, ut ipſe, pro ſua, quam habeat, poteſtate ſumma, quæſtiones omnes ocioſas & inutiles reſcindat, omnem quoque Sophiſticam

(a) vid. SLEIDAN. p. 3. b. & 4. cujus hæc eſt relatio.
(b) vid. notata ad pag. ſuperiorem.

cam & contentiones verborum inhibeat: qui enim his rebus operam dent, nocere plurimùm Reipublicæ Christianæ, quandoquidem hoc solum spectent, ut quod ipsi didicerunt, hoc laudetur ab omnibus & recipiatur: diligenter quidem esse cautum ætate superiori, ut idonei constituantur Doctores, ac omnis fugiatur Sophistica; præceptum autem hoc fuisse paulatim contemptum, ita quidem, ut mirum videri non debeat, si, quos aliorum oportuit esse Doctores, ii sæpius aberrarint: hos nimirum esse in causa, quod prisci illi scriptores, Sacrarum Literarum Interpretes, multo jam tempore & neglecti jacuerint, & facti sint mendosiores: his etiam imputandum esse, quod multæ nostris temporibus exortæ sint in Re Literaria turbæ, & quod hæc ipsa nunc sit nata *de Indulgentiis*, plena periculi disceptatio: Magnitudinem rei sane postulare, ut nascenti malo medicinam faciat, priusquam longius evagetur atque serpat: nam esse moræ conjunctum periculum, quicquid ipse decreverit, hoc se laudaturum, & ut per imperii provincias omnes locum habeat, curaturum esse.

§. XCIV. Verùm intereà, dum hinc inde ad Pontificem deferebantur accusationes adversus Lutherum variæ, ipse LUTHERUS Romam citabatur, *Hieronymo Episcopo Asculano* causarum cameræ generali auditore, eum citante, atque eum, si se non intra diem sexagesimum ad d. VIII. Octobris sisteret, hæreticum declarante, (a) cum ipse ille *Hieronymus de Genutiis* & *Sylvester Prierias*, cujus dialogo jam responderat, quique adeò ejus erat adversarius, ipsi darentur Judices; Simul vero etiam Pontifex ad *Thomam* de Vio, *Cajetanum* Cardinalem, quem tum in Germaniam mittebat legatum, à latere negotium Lutheri (b) refert, censens

(a) Memorabilia sunt THUANI fol. 19. ed. noviss. verba. *Interea crescebat in Germania Lutheri nomen, cujus causæ plerique magni Viri ac Principes contra Pontificem jam manifestè favebant: cui malo cum minas & diras tantum Leo opponeret, nec ut de corrigenda quæstorum audacia & imprudentia cogitaret, adduci posset, irritatum potius quam sanatum vulnus est.*

(b) Scribimus hæc authoritate *Odor.* RAYNALDI in Annal. Tom. XX. p. 256. §. 52. qui ita: *Gravissima* inquit, *hæc omnium fuit legatio, cum ad Lutheranæ hæresis opprimenda delendaque semina, & Bohemorum Hussitarum re-*

ſens ita breviori & leviori modo id componi poſſe. Citationi Romanæ Lutherum minimè paruiſſe notum eſt, & interceſſit tum pro ipſo non FRIDERICUS tantummodo Elector, qui illuc abeundi licentiam ipſi permiſſurus non fuiſſet, ſed & ipſa *Academia Witebergenſis*, cujus ad Pontificem datæ literæ, Lutherum, non ſolum ab *hæretici dogmatis labe* declarant immunem, ſed & *fidele* vocant & *gratum membrum Academicum*; Ad *Carolum* verò *Miltitium*, Pontificis cubicularium, eidem *multijugam* adſcribunt, & *pene ſingularem eruditionem, moribus integerrimis & defæcatiſſimis conjunctam*.

§. XCV. Cum Thoma autem Cajetano tum *Auguſtanum* (quod dicitur) *Colloquium* authoritate Cæſaris eſt inſtitutum; De quo ut ſummatim agamus, neceſſe eſt.

Quum enim per ipſum Fridericum Principem res eò deducta eſſet, ut ſolutus neceſſitate proficiſcendi Romam Lutherus *Auguſtam Vindelicorum* apud *Thomam Cajetanum* Cardinalem, & Dominicanæ Sodalitatis Virum Doctiſſimum, qui tum Auguſtæ Vindelicorum præſens erat, (ubi Maximilianus Cæſar Comitia Principum agebat, deliberaturus, quomodo formidabili Turcarum potentiæ obviàm iri poſſet) cauſam dicturus, ire juſſus eſſet, circa Octobris menſis initium eò ſe contulit, triduumque ibi apud ſuos eſt commoratus, prius quam cum Cajetano ageret, ſuadebant quippe amici, ne ſe ſiſteret, antequam publica ipſi à Maximiliano Cæſare fides eſſet data: Ea denique impetrata, Cajetanum audiit, qui ſtatim ipſi duo hæc Pontificis (a) mandata proponere: (b) *alterum*, ut ad ſanitatem redeat, & quos divulgaſſet, erro-

Ff res

reliquias Eccleſiæ conciliandas, nec non Cæſarem, ac Daniæ Sueciæ Norvagiæque Regem in Turcam concitandos mitteretur. Cæterum ipſam Cajetano à Papa datam Inſtructionem exhibet ex eodem Raynaldo KAPPIUS in Collectione Scriptorum ad Indulgentiarum nundinationem ſpectantium p. 413. ſqq.

(a) Quanquam etiam inauditus Lutherus Romæ jam condemnatus eſſet, uti deinceps in reditu, Noribergæ, Luthero nuntiatum eſt, uti ex ejus Epiſtola 68. ad Spalatinum colligitur.

(b) vid. SLEIDAN. ad A. 1518. Cæterum de ipſo Cajetano, Viro Philoſophiæ & Theologiæ Scholaſticæ peritiſſimo, vid. *Jac.* QUETIF & *Jac.* ECKARDUS Scriptoribus Ordinis Prædicator. Tom. II. p. 14. ſq.

res revocet, *alterum*, ut ab ejusmodi scriptis, quæ tranquillitatem Ecclesiæ perturbarent, in posterum abstineat: Lutherus ad ea, se nullius erroris sibi conscium esse, respondet, & si quid errarit, demonstrari petit: Quo pacto, quanquam disputationem omnem refugeret Cajetanus, ipsa tamen res in disceptationem venit: Cajetanus enim Luthero objicit, ipsum in thesibus suis affirmasse, *Christi Servatoris merita non esse thesaurum indulgentiarum*, eam autem sententiam adversari Clementis (a) Sexti decreto: Deinde, *Accessuris ad Sacramentum necessariam esse fidem, ita quidem, ut certò statuant, sibi peccata condonari*, ne hoc quidem esse verum. (b) Enimverò, cum Lutherus & Pontificis & Patrum quorundam & Doctorum Scholasticorum authoritatem, si ea cum Scripturarum authoritate conferretur, nullam esse affirmaret, tum de Pontificis authoritate, Conciliorumque, & horum inter se cum verbo Dei pugna, cumprimis est disceptatum, ubi inter alia Lutherus, *tantam esse* affirmabat *suorum, quæ protulisset è Sacris literis, vim, ut ea credat sua veritate niti, quam deserere non possit, eo quod magis obediendum sit Deo quam hominibus:* Quum itaque alter, cedendum esse, & invisis Pontifici opinionibus nuntium esse sine mora mittendum, itentidem inculcaret ipse, & per Jo-

(a) Decretum illud Clementis extat in ea Juris Pontificii parte, quam dicunt *Extravagantem:* Ibi Clemens Pontifex, tempus illud, uti vocant, Jubilæum centesimo quoque anno præfinitum à Bonifacio octavo, redigit ad quinquagesimum, & de Christi Servatoris beneficio locutus, *una guttula sanguinis ipsius liberari potuisse genus humanum demonstrat, cum vero tantam sanguinis copiam profuderit, ut toto corpore nihil esset in eo sani, nihil aspectu miserabilius, omne illud, quod superfluum fuit, maximi thesauri loco reliquisse dicit, in usum Ecclesiæ, ac Divo Petro, qui sit cœli claviger, ejusque deinde Successoribus mandasse, ut eum thesaurum in homines verè pœnitentes atque peccata sua confessos diffundant, & tanquam œconomi distribuant, pœnamque temporalem peccatis debitam, eis remittant. Huc etiam*, ait, *accedere Mariæ Virginis & omnium Sanctorum merita, sic ut inexhausta sit condonandi materies & facultas.*

(b) Quod Romanæ aulæ, modus agendi quem Cajetanus inibat in hac disputatione displicuerit, testis est P. SARPIUS Histor. Concil. Trident. L. 1. p. m 7. Excusat verò ipsum Cajetanum Jac. ECKARDUS Scriptor. Ordin. Prædicat. T. II p. 15.

Jo. Staupitium, ut Luthero id persuaderet, omnem navaret operum, Lutherus contra, *sibi id per conscientiam non licere*, *nisi erroris convinceretur*, affirmabat, atque ita Colloquium illud prorsus infecta causa (a) est abruptum; Quando Lutherus tandem à congressu ulteriori exclusus per Cajetanum, (b) non verebatur *à Pontifice malè informato* provocare *ad Pontificem melius instituendum*: Quam provocationem tamen, ubi deinceps Romæ sperni sensisset, (c) mense Novembri fere elapso, more majorum & jure Germanorum, futuri *liberique Concilii Judicium* appellabat.

(a) Ipse Cajetanus intereà videns in hac Collatione, quam parùm ipse in Scriptura S. esset versatus, abinde omnem suam operam ita meditationi textus authentici addixit, atque varios in Scripturam S. tam Veteris quam N T. Commentarios scripsit, ut non semel quoque suorum indignationem, quod is puriora reliquis doceret, incurrere debuerit, vid. HOTTING, Hist. de Prædestin. & Grat. Lib. IV. §. V. p. 5. Veluti ab hoc tempore quoque illa controversia *de Authoritate Ecclesiæ circa Scripturam S* agitari cœpit.

Cæterum & ipse *Jo. Staupitius* à Cajetano instigatus, ut ex Scripturis Lutherum convinceret, quam id supra vires suas esset, ipseque Luthero esset in Sacris Literis & ingenio impar, candide est professus, vid. *Lutheri* Epistol. L. I. Ep. 64. & 76. Veluti totum in Comitiis his Augustanis processum colligere possumus ex LOESCHERI Documentis Reformat. Tom. II. Cap XI. & ex Epistolis *Lutheri ad G. Spalatinum* præcipue, sed &, *ad ipsum Cajetanum* scriptis. vid. Epistol. Tom. I. p. 82-101.

(b) Fertur quoque, cum Stauphius denuò pro Luthero, comparendi veniam peteret, respondisse Cajetanum: *Ego nolo amplius cum hac bestia loqui: Habet enim profundos oculos, & mirabiles speculationes in capite suo.* vid. MYCON. Hist. Reform. p. 73. Quamvis etiam deinceps ægrè ferret, eum abiisse, unde ad Fridericum statim dedit literas, *ut Lutherum aut Romam mittat*, *aut è terris suis ejiciat*, *ne ponat maculam in majorum suorum*, *suamque gloriam*, *propter unum fraterculum*. vid. Ep. Luth. T. I. p. 101. b. & p. 106.

(c) Papa enim Leo, cum in Germania inter Cajetanum, Lutherum, & Fridericum Saxonem ea de re reciprocarentur literæ, defectionem aliquam metuens in hoc rerum statu V. Idus Novembris *novo* quodam *Edicto* (quod à KAPPIO nobis exhibetur in Collect. ad Indulgentias &c p. 422. sqq.) *sancit Indulgentias*, *eamque* dicit *esse Ecclesiæ Rom. quæ magistra sit reliquarum omnium*, *Doctrinam*, ut Petri Successor P. R. & Christi vicarius *potestatem habeat hoc tantum beneficium largiendi*, sic quidem, ut non vivis tantum, sed & *mortuis in purgatorio prosint* &c. Quod edictum à Cajetano,

Ipsa verò illa *Appellatio prior*, certis verbis ad hunc fere modum erat concepta. Quæstionem (a) illam de Indulgentiis varie tractatam à multis, nunquam fuisse certò definitam: in ejusmodi verò quæstionibus dubiis liberum esse, præsertim Theologis, disputare: hoc etiam se fecisse tunc, cum declamatores quidam non temerariè solum & incircumspectè scriberent atque docerent, verum etiam miris artibus populum expilarent: & fecisse quidem, non affirmandi, sed veritatis cognoscendæ causa: disceptationem quoque omnem & doctorum hominum judicio & Leonis arbitratui permisisse: illos autem excogitasse varias contra se calumnias, & graviter ad Pontificem accusasse, remque eo deduxisse tandem, ut Asculano & Sylvestro Prierati causa committeretur: ab iis evocatum se fuisse Romam, sed, quod uterque suspectus, alter etiam ad ejus rei judicationem minus esset idoneus: deinde, quod de præsentissimo periculo, si Romam ivisset, nemo quisquam dubitaret, quod etiam à suo magistratu juberetur manere, his de causis, atque etiam metu omninò tali, qui in constantissimum quemque cadere possit, se orasse Principem Fridericum, efficeret, ut causæ cognitio deferretur in Germania Viris aliquot peritis & idoneis, in loco non suspecto, nec ad injuriam opportuno: Pontificem igitur legato suo, Cardinali Cajetano, rem omnem mandasse, quod haud dubie factum sit adversariorum suorum impulsu, qui de Cajetani mente ac voluntate compertum haberent. Et quanquam hic ipse non injuria suspectus videri poterat, se tamen obtemperasse: illum verò statim à primo congressu mandasse, ut sua revocaret: se tum respondisse, facti sui rationem se redditurum, vel disputatione præsenti, vel scripto, & non Academiis tantum, sed etiam Eccle-siæ

tano, *Lintzii*, quod est Austriæ ad Danubium oppidum, promulgatum tum est, atque in multa Exemplaria descriptum, uti testatur SLEIDAN. L. 1. ad A. 1518. qui & observat, quam brevi post illud Episcopis per Germaniam fuerit missum, & nomine Leonis mandatum, gravi constituta pœna, ut è vestigio suis hæc denuntient, & religiose commandent, atque præcipiant.

(a) vid. SLEIDAN. ad A. 1518. L. 1. pag. 7. b. & SECKENDORF. Histor. Luther. p. 49.

siæ Romanæ judicio velle rem totam subjicere: verùm his omnibus nihil emollitum, mandasse perpetuò revocationem, & cum extorquere non posset, comminatum esse graves pœnas, tum sibi, tum aliis etiam, qui suæ essent sententiæ. Cum ergo talibus præjudiciis valdè se gravari sentiat, eam ob causam, *à Pontifice Romano minus edocto*, quantum quidem ad hoc pertinet, *provocare se ad Pontificem rectius edocendum*, atque hoc ita protestari palàm.

Posterior verò *Appellatio* d. XXVIII. Novembris à Luthero interjecta, ita ferme se habebat: „ Initio profitetur, (a) nolle se Romani Pontificis rectè sentientis authoritatem convellere, multo minus ab Ecclesia dissentire, veruntamen, quia Pontifex pari sit cum reliquis mortalibus conditione, fieri posse, ut erret & delinquat, nec illi hoc esse tribuendum, quasi ipse unus falli non possit aut labi. Docet hoc Exemplo Petri, quem aberrantem in sana doctrina Paulus graviter & aperte reprehenderit: quod si Pontificis tantæ sint opes atque facultates, ut & quidvis imperet, nec ullius mandato cohiberi possit, jam iis, qui sibi vim ab eo fieri putent, unicum superesse remedium, Appellationem. Postea commemorat, quomodo Cajetani Cardinalis nimia coactus asperitate, ad Pontificem provocarit, in cujus humanitate præsidium aliquod sibi reliquum esse putaret, cum & æquissimas proponeret conditiones, & omnia se facturum profiteretur, errore sublato: jam verò, postquam hac appellatione contempta, rejectis etiam conditionibus, nihil opis aut salutis à Pontifice sperandum esse videat ex Cajetani literis ad Fridericum Principem datis, adductum extrema necessitate *provocare se à Pontifice ad futurum Concilium*, quod illi sit modis omnibus præferendum.

Quidquid sit, observatione dignum judicamus, (b) quod, antequam Collatio illa institueretur, jam *Cajetanus* ad Lutherum miserit Oratorem suum, *Urbanum* nomine, qui Lutherum invitaret, ut privatim accederet ad Cardinalem. Huic cum Lutherus respondisset, *se Consilio optimorum Virorum, quibus à Friderico Prin-*

(a) vid. SLEIDAN. l. c. pag. 10. b.
(b) vid. SECKENDORF. pag. 45.

Principe erat commendatus, non posse, antequam fides Cæsaris publica ipsi data esset, Cardinalem accedere, is verò rem urgeret quærendo, *num putaret Principem Fridericum propter se arma sumturum?* respondit Lutherus: *Hoc nollem prorsus.* Et, *ubi igitur manebis?* cum quæreret ex Luthero Urbanus, is regessit, *sub cœlo:* Uti quando tandem interrogabatur: *Si Papam & Cardinales in sua haberet potestate, quid tum esses facturus?* is respondit: *Omnem ipsis reverentiam & honorem essem exhibiturus.* Tum verò is, gestu Italico digitum momordisse dicitur, atque dicendo *Hem!* abiisse, nec unquam rediisse.

§. XCVI. Cum itaque tali modo abrupta esset *Collatio Augustana*, quam Lutherus non admodum in tuto versaretur, facile credi potest, partim quod ipse Imperator Maximilianus in literis ad Papam (a) datis Lutherum quoque hæreticum appellaret, partim quod Fridericus Elector ejus causam hactenus in se suscipere detrectaret, (b) quippe quem vel invasionis suarum ditionum metus corripiebat; Ut tanto magis divinam hic adorare nos oporteat Providentiam, quæ ita hic invigilavit, ut brevi post ipsius Friderici animum atque favorem ipsi plenissime conciliaverit, quod simulac rescisceret Lutherus, mirum nemini videri debet, quod majori sumta fiducia, ipsa quoque *Acta illa Augustana*, cum additamento admodum libero, invita licet aula Electorali, (c) emittere ausus fuerit.

Cæterùm Papalis Bullæ de Indulgentiis quam d. IX Novembris ediderat Leo X. effectum, per ipsius Imperatoris Maximiliani mortem est præpeditum:

Et quanquam *Carolus Miltitius*, gente Saxo, Papæ Cubicularius, tum temporis ad aucupandam Friderici Saxonis gratiam, atque ad Lutheri causam infringendam, in Germaniam à Leone novus mitteretur Legatus, vel sic tamen parùm fuisse promotum adversus Lutherum, videbimus.

Negari autem non potest, per ipsum illud Interregnum, quod Maxi-

(a) vid. LOESCHER. Docum. Tom. II. p. 318.
(b) vid. Literas *Friderici* ad *Raphaelem Cardinalem* d. V. Augusti 1518. Augusta datas ap. *Loescher.* Tom. II. p. 314.
(c) Conf. SECKENDORF. p. 56. a.

Maximiliano incidebat mortuo, dum interea Fridericus Saxo, Elector & Germaniæ Septemvir, vicariam Imperii gerebat potestatem, coeptum reformandi negotium haud parum fuisse promotum, (a) non equidem, ac si Fridericus durante hoc semestri quod inter Maximiliani mortem, & Caroli electionem medium fuit, quidquam in Lutheri causa vel decreverit publicè, vel privatim effecerit ad eam promovendam, sed tanen providè curando, ne inauditus (b) prorsus atque sine prævia causæ cognitione à Pontifice & ejus Satellitibus damnaretur; Accedit, quod dum Papa & reliqui Principes, vehementer de eligendo novo Cæsare suis cudendis consiliis erant occupati, non admodùm viderentur curare, quid interea à Luthero ageretur Doctore Scholastico:

§. XCVII. Interea verò, cum Miltitius laudatus, *aurea rosa* nescio quibus cerimoniis consecratæ, *munus*, Electori Friderico, (c) in singulare benevolentiæ Pontificiæ documentum afferret, is ipso statim mense Januario A. 1519. quum Germaniam erat ingressus, ut ex mandato Pontificis etiam cum Luthero ageret, eundemque suis blanditiis in viam redigeret, operam navare: Atque, uti is ad Degenhartum Pfeffingerum, Virum nobilem ex Friderici consiliariis, sed qui A. 1519. jam supremum obiit diem, (d) Leonis X. secum ferebat literas, quibus inter alia Degenhartum orabat Pontifex, ut Miltitio operam navet, *in expellendo Luthero Satanæ filio*; (e) Ita, quam primum in Saxoniam

(a) ipso Luthero teste post annos plus quam viginti ap. SECKENDORF. p. 60.

(b) Testibus literis ipsius Friderici ad Erasmum quod SECKENDORF. l.c.

(c) Magni equidem tale munus paulo antehac æstimabatur, atque etiam vel per integrum triennium ab Electore quæsitum, sed nunc tamen intempestivum, quippe cum *Fridericus* sanctas illas spernere jam ac vilipendere nugas didicisset; Intereà tamen, ne prorsus inhumanitate peccaret, Princeps eam per ministrum legatum Fabianum Feilitschium & ejus collegas *Hanboldum ab Einsiedel* & *Guntherum von Bunau* recepit, quibus id singulari Diplomate in mandatis erat datum, quod Diploma d. xvi. Sept. 1519. signatum, habet KAPPIUS in Spicilegio P. III. p. 236. sq.

(d) Teste Spalatino in Diario MSS. apud SCHELHORN. Amœnit. Literar. T. IV. p. 391. uti de ipsa Degenharti persona agit Seckendorf. p. 67. a.

(e) vid. SECKENDORF. p. 64. 65.

niam appulisset, statim omnem rei culpam in *Tezelio* hærere agnovit, homine impudenti, &, qui vel ipsi Pontifici varios, uti ex Fuggerorum rationibus intelligebat, nummos surripuerat: (a) Neque tamen omittere quidquam, quod ad strenuè perficiendum sibi commissum negotium facere poterat, unde *Altenburgi* omnium primò, is cum Luthero in *Georgii Spalatini* ædibus colloqui.

Omnium prima Miltitii hæc erat querela, gravissimum imminere Schisma, quod jam gliscere ubivis inciperet, idque tanto magis sibi ajebat exploratum esse, quantò faventiores, ipse in itinere hoc Germanicò, summos, imos, in omnibus diversoriis deprehendisset Luthero ejusque causæ; Hujus autem, addebat, Schismatis non alium esse quam ipsum *Lutherum* authorem, atque etiam aliquo modo *Fridericum Electorem*. Lutherus contra, illam in Pontificem rejicere culpam (b) omnem, cujus concessione & conniventia *Albertus Brandenburgicus* Episcopatus plures, quam fas esset adeptus, malos conquirendæ pecuniæ modos ad palliorum, quæ vocant, & dispensationum sumtus arripuerit, & Germaniam indulgentiarum nundinatione turpissimè veluti excoriaverit, parte etiam fœdi lucri ad Pontificem delata, cujus optimam mentem fœneratores Florentini ad abusus illos flexerint. Addidit quædam, de Tezelii impudentia, qua indulgentiæ Pontificiæ in summam totius mundi abominationem venerint. Cum igitur uterque alterius consilia cognovisset, inter eos, quanquam etiam valde inconstans esset Miltitii ingenium (c) tamen est conventum, ut Miltitius in se reciperet, Pontifici omnia referre & efficere, ut silentium disputantibus indiceretur, & causæ cognitio, docto alicui in Germania Episcopo demandaretur, Lutherus autem quiesceret, & literas ad Pontificem daret, quibus obsequium profiteretur, atque palinodiam promit-

(a) Conf. Epist. *Miltitii* ad Pfeffingerum ap. SECKENDORF. p. 62. ex qua Tezelii mores abundè cognosci possunt.

(b) vid. SECKENDORF. l. c. p. 61. itemque Lutheri Epistol. ad Joh. Staupitium d. xx. Febr. dat Tom. 1. p. 151, 152. quæ de colloquio Altenburgensi relationem continet.

(c) vid. SALIG. Hist. Aug. Confess. Tom. 1. p. 26.

mitteret, si erroris convincatur: In hanc itaque sententiam d. III. Martii, LUTHERUS denuò ad Papam Leonem X. non equidem revocatoriam sed deprecatoriam tamen dare Epistolam, (a) in qua haud dubiè contra stimulum conscientiæ (b) *coram Deo & tota ejus creatura testabatur, se nec voluisse unquam, nec hodie velle Ecclesia Romana, aut Pontificis potestatem ullo modo tangere, aut quacunque versutia demoliri*, simul verò etiam confitebatur, *Romanæ Ecclesia potestatem super omnia*, neque ei præferendum quicquam, sive in Cœlo, sive in terra, præter unum *Jesum Christum*, *simulque promittebat, se totam de Indulgentiis materiam deinceps relicturum, modo & adversarii vanas suas ampullas jactare omitterent, editurumque in vulgus Opus, quod intelligat & moveatur, ut Romanam Ecclesiam pure colat &c.*

Inter hæc factum est, ut mense Februario *Hieronymus* (c) (Scultetus) Episcopus Brandeburgensis, cujus inspectioni Witebergensis diœcesis suberat, Witebergam adiret, atque etiam multis, cum Luthero, quod tanta auderet, expostularet; quam rem ipse Lutherus ad Ge. Spalatinum d. XII. Februarii perscribit, addens: (d) *Intelligo Episcopos nunc tandem sapere, sui fuisse scilicet officii, quod in me vident præsertim, ideoque non nihil pudere.*

§. XCVIII. Cœpit etiam (e) hoc mense epistolicum aliquod Lutheri cum *Hieronymo Dungersheimio*, à patrio Franconiæ oppido *Ochsenfart* dicto, Theologo Lipsiensi, commercium, quo secutæ hac æstate disputationi cum Eccio prælusum quasi est, *de Primatu Pontificis* (f). Monenti vero ex aula Spalatino, de servanda veneratione & obedientia erga Pontificem, & declaratio-

Gg nem

(a) vid. Epist. Lutheri Tom. I. p. 152. & seqq.

(b) Quodsi enim conferamus ea, quæ ad W. Linccum ipse Lutherus sub finem anni 1518. scripserit. *Mittam ad te nugas meas, ut videas, an rectè divinem Antichristum illum verum juxta Paulum in Romana curia regnare, pejorem Turcis esse hodie, puto me demonstrare posse.* vid. Epist. Tom. I. p. 124. b. patebit, eum conscientiæ suæ lucem in iis, quæ ad Leonem scribebat, secutum non esse.

(c) conf. not. ad §. XLIII.

(d) vid. ep. Luth. T. I. p. 146. b.

(e) vid. SECKENDORF. Hist. Luther. p. 68. b.

(f) Luther. Ep. Lib. I. ep. 93.

nem edi cupienti, respondit Lutherus 3 Non. Martii (a) sibi nunquam fuisse in animo, ut ab Apostolica sede velit desciscere, & provocat ad declarationem Germanice & populariter editam; (b) In hac non solum *de Intercessione sanctorum*, *de Purgatorio*, de *Præceptis Ecclesiasticis* & de *bonis Operibus*, sed & de *potestate Pontificia* ita agit, ut imputationem hæreseos depellat, & disputabilia à credendis separet. Interim angi se animo non obscurè significat, dum ad eundem Spalatinum (c) scribit: *Verso decreta Pontificum pro mea disputatione* (Lipsiæ scilicet habenda) *& (in aurem tibi loquar) nescio an Papa sit Antichristus ipse, vel Apostolus ejus, adeo misere corrumpitur & crucifigitur Christus (id est veritas) ab eo in decretis. Discrucior mirum in modum, sic illudi populum Christi specie legum & Christiani nominis.* Et paulo post: *Nascitur mihi indies magis & magis subsidium & præsidium pro sacris literis.* Gratum eo tempore fuit Luthero, quod audiret doctrinæ suæ longe lateque applaudi. *Johannes* enim FROBENIUS, (d) celebris tunc Basileæ typographus ei significaverat *legi & probari scripta ejus Lutetiæ etiam à Sorbonicis, & dispersa à se omnia, quæ Basileæ recuderat, exemplaria esse in Italia, Hispania, & alibi, omnium Doctorum judiciis approbata.* Sedunensem etiam Episcopum, *Matthæum Scheinerum*, celeberrimum illo tempore Virum, acceptis Lutheri lucubrationibus dixisse; *Luther, tu es vere Luther*, id est, liquidus & purus (*lauter*) & alicui, qui Eccii propositiones obtulerat, & victoriam ei in disputatione instanti ominatus erat, respondisse: *disputet Eccius, quantum velit, Lutherus veritatem scribit.*

Enimverò, uti Cajetanus antehac, ita nunc *Miltitius*, unice urgebat, atque ea de re ad ipsum Fridericum Electorem literas dare non morabatur, (e) *opus esse, ut sua revocaret Lutherus*, id quod

(a) v. Ep. 99.
(b) Hanc putat SECKENDORFIUS, esse eam, quæ Tom. I. Altenb. fol. 294. (quanquam post Lipsiensis disputationis tempus collocata,) legitur.
(c) Hæc est Epistola 100. quam Dominica Invocavit conscripsit.
(d) vid. hanc Epistolam die 14. Febr. scriptam, jam §. IV. citatam, prouti eam in Miscellaneis Groninganis Tom. III. p. 60. seq. edidimus.
(e) Harum Literarum exemplar habemus apud LOESCHER. in Docum. Reform. Tom. III. p. 843. sq.

quod in colloquio *Liebenwerdensi* (a) (est autem Liebewerda oppidum haud procul Witeberga situm) hoc anno 1519. d. VIII. Octobris, & *Lichtenbergensi*, (b) d. XII. Octobr. 1520. cum Luthero instituto atque repetito ingeminabat; (c) quanquam non desint, (d) qui tanquam sibi probè cognitum referant, quod Miltitius in colloquio Liebenwerdensi non levia dederit erga Lutheri causam favoris indicia, quodque Tetzelio ad se vocato, & graviter increpato, mortem acceleraverit, quippe qui non ita multo post, dum Lutherus & Eccius Lipsiæ disputabant, tædii plenus & irarum animam efflasse dicitur.

LEONI saltem Pontifici, quod non arriserint ea, quæ per Miltitium cum Luthero acta erant, ex sequentibus apparebit, ut jam nova nobis aperiunda sit rerum memorabilium scena, quæ in *Colloquio Lipsiensi*, quod hoc ipso Anno 1519. est celebratum, fuit conspicua, quam tamen antequam revelemus propius, operæ pretium judicamus, præclarorum quorundam Virorum, quorum opera, auxilio, atque industria, Reformationis à Luthero ita susceptæ negotium fuit promotum, & quorum deinceps sæpius recurrent nomina, recolere memoriam:

§. XCIX. *Andream Bodenstein à* CAROLSTADT, quando huc omnium primò referimus, nil faciemus, quod ab ipsa causa sit alienum: Quanquam enim ejus, apud *Martini Lutheri* asseclas hodiernos, adeò invisum sit nomen, ut quidvis in eum proferre, atque omne genus convitiorum in ipsum effundere, ipsis subiratis licitum non tantum censeatur, sed & propemodum necessarium, tamen illam privatam dissensionem inter ipsum & Lutherum deinceps enatam, non posse præjudicare ejus meritis, atque doctri-

(a) v. SECKENDORF. l. c. p. 63.

(b) Notandum, quod documenta illa ad *Miltitii* expeditionem pertinentia fere ad unum omnia ex autographis suis exhibuerit E. S. CYPRIANUS ad Tenzel. Tom. I. & II. è quibus & eadem ordine suo digesta reddere integrum fuit V. E. LOESCHERO Tom. II. c. XVI. & Tom. III. c. II.

(c) vid. SLEIDAN. ad A. 1519.

(d) vid. *Paul.* SEIDELIUS in Historia Lutheri Germanicè scripta, & SALIG. Hist. Aug. Conf. p. 19, 20.

næ, facilè mecum consenserint, qui verum amant, omnes. Erat is natus, *Carolostadii* in Franconia, atque ab urbe patria pro illorum temporum more nomen traxit, cum alioquin *Andreas Bodensteinius* diceretur. Is optimarum artium ac literarum rudimentis imbutus in ludo patrio, ut tanto majores in Theologia Scholastica faceret progressus, Romam adiit juvenis, ibique non semel ingenii ad altiora nati specimen dabat inter commilitones, de rebus sacris, ex sacro potissimum codice, qui cæteroquin multorum neglectui erat expositus, disputando: Posteaquam verò, sub initium Seculi XVI. Fridericus Elector Wittebergensem fundaverat Academiam, tum jam inter primos ejus alumnos & Doctores, *Andreas* noster, quod nomen suum fuerit professus, est notum, uti non sine eruditionis laude, is vitam ibi cum transigeret, receptus est in Facultatem Philosophicam jam Anno 1508. atque paulo post in Professorum cooptatus numerum, quando deinceps in Templo arcis, simul Canonici & Archidiaconi vices prorsus honorificas sustinuit, uti Rectoratus honorem is A. 1511. est consecutus, & Decanatum tam in Philosophica quam in Theologica Facultate non semel gessit, quandoquidem & A. 1512. sub ejus Decanatu ipse Lutherus doctorali laurea redimitus perhibetur. Certè, quod deinceps, cum adversus *Indulgentias* in scenam prodiret Lutherus, is socium haberet, consiliarium, & coadjutorem, *Bodensteinium* hunc, non est, quod dubitare quisquam possit, quanquam etiam nonnemo (a) vix dici posse affirmaverit, *quis horum collegarum prior veritatem perspexerit, cum uterque pari tempore eam in apricum produxerit;* Id saltem certum est, ipso non diffitente, qui cæteroquin in Carolstadium satis inimico est animo, VAL. ERN. LOESCHERO, (b) eum jam inde ab A. 1514. cum Joh. Eccius suas *de Prædestinatione* centurias VI. evulgaverat, se Pelagianismo strenue opposuisse, atque in publicis Lectionibus, aliisque scriptis Eccium oppugnavisse, prouti quod jam mense Aprili A. 1517. adeoque, per semestre spatium, antequam Lutherus in scenam prodiret, va-

(a) vid. *J. F.* MEYER in Diss. de *Carolostadio*, qui p. 13. hujus assertionis authorem facit *Observatorem Halensem*, eumque stylo notat acerbo.
(b) vid. LOESCHER. Docum. ad Hist. Ref. T. II. c. II. p. 62.

varias ediderit, publiceque ventilaverit, *Theses pro veritatis causa*, ex ejus ad *Ge. Spalatinum* scripta patet Epistola (a) Quid? quod, statim atque Eccius suas adversus Lutheri de Indulgentiis Theses publicasset, *Carolostadius* Lutheri thesium defensionem in se susceperit, eumque in finem, & *Positiones, sive, Conclusiones Apologeticas* (b) ediderit, & *defensionem adversus Eccii Monomachiam*; (c) Quibus eodem anno 1518. accesserunt *Primitiæ*, de quibus ita LOESCHERUS, (d) *Permulta*, inquit, *inibi deprehenduntur egregia: cumprimis adversus Semipelagianismum Doctorum Scholasticorum, quo tum fermè obruta erat Ecclesiæ doctrina.* Sed & *Augustini* librum *de Spiritu & Litera*, jam tum in Lectionibus Academicis frequenti auditorio exposuisse Carolstadium nostrum, testatur LUTHERUS. (e) Uti quod sequenti anno 1519. Libellum ediderit, vel imagines potius ligno incisas, atque impressas, quæ duos repræsentabant *currus*, alterum, recta ad cœlum pergentem, alterum in Scholasticorum Doctorum, quibus præ reliquis illam *de Libero arbitrio* doctrinam exprobrat, devia incedentem, notum est, quibus eodem anno subjuncta quædam est *Explicatio*, lingua Germanica, in qua equidem non semel quam in Mysticorum libellis multus fuerit ipse, prodit, cum in aliis tamen veritatis quoque in se suscipiat patrocinium: Atque ita ad ipsum *Colloquium Lipsiacum* est deventum, de quo cum distinctius nobis sit agendum, hic cum Carolostadio nostro paulisper moram nectere juvabit.

§. C. Erat inter præclaros Lutheri & Fautores & Amicos, inprimis GEORGIUS SPALATINUS, de quo, quis qualisve fuerit, pauca sulummodò indicamus; Natum hunc nobis dedit *Spalatum*, Norici Veteris oppidum, quod Lichtenhavia fluvio alluitur, in ditione Episcopatus Aichstetensis, ubi A. 1482. ex honestis parentibus prognatus, cum admodum puer

(a) vid. OLEAR. in Scrin. Antiquar. n. VI. p. 8. & LOESCHER. Docum. Reform. Tom. I. p. 846.
(b) Quas LOESCHERUS inseruit Docum Reform. Tom. II. p. 78-104.
(c) Quam & ipsam LOESCHERUS inseruit l. c. p. 108. sqq.
(d) LOESCHER. lib. cit. p. 171.
(e) LUTHER. Epist. A. 1518. data Tom. I. fol. 48.

esset, in ludum literarium Noribergensem, tum temporis celebrem, est missus, ut literarum studiorumque rudimenta caperet, quæ is deinceps Erfordiæ & Witenbergæ magis magisque excoluit, uti is jam in ipso Academiæ Witebergensis natali Anno 1502. Philosophiæ & liberalium artium est renunciatus Magister, tum viginti annorum juvenis. Quando brevi post, amicorum suasu in Academia *Erfordiensi* Jureconsultos iterum audivit, à quibus tamen plenarium quod fecerit secessum, quando se Theologiæ mancipavit totum, constat; Ita ut cum debitam sibi in sacris peritiam conciliasset, jam A. 1507. ad Ministerium sacrum, *Hohenkircha*, qui ad radices sylvæ Thuringiæ pagus est, fuerit vocatus; Ubi, cum primum laborum sacrorum exegisset biennium, is A. 1509. *Friderico* Saxoniæ est commendatus, qui eundem institutioni Principis *Johannis Friderici* præficeret, quod ipsum munus eundem 1511. *Ottoni* & *Ernesto* quoque, Ducibus *Brunsvico Luneburgensibus*, quos Ecclesiæ purioris deinceps in Ducatu Luneburgensi restauratores fuisse constat, præstitisse, in ejus vita (a) refertur; Usque dum à *Friderico* Saxone ad Ecclesiastis Aulici, intimique Secretarii munia illustria iterum vocaretur, quæ quam multa cum laude obierit officia, jam inde, uti videtur, ab A. 1514. varia sunt, quæ evincunt; Adfuit is Electori in Comitiis 1518. Augustæ, 1519. Francofurti in electione Caroli V. 1520. Aquisgrani, & Coloniæ, 1521. Wormatiæ, variisque semper & gravissimis consiliis Evangelii caussam, quam antehac latenter, deinceps, ab A. 1523. publice in se suscepit, promovit. Civitatis *Altenburgensis* vicinæque provinciæ & *Voigtlandiæ*, quâ Electori Johanni parebat, is omnium primus fuit constitutus ab A. 1525. Superintendens Evangelicus; atque cum Consiliarii Ecclesiastici quoque munere fungeretur, & Electorum Johannis & Johannis Friderici esset Historiographus, facile inde colligitur, quanta ejus fuerit authoritas, in rebus agendis peritia, & in dirigendis prudentia; Aderat is Johanni Electori A. 1526. Spiræ in comitiis, & 1530. Augustæ, itemque Johanni Friderico (b) ejus filio 1531. Coloniæ, 1532. Swin-

(a) vid. SLEGEL. Vit. Spalat. p. 13.
(b) Conf. SECKENDORF. L. 1. §. VIII. add. VI. fol. 22.

Swinfurti 1534. ut & Cadani in Bohemia, aliisque in locis, tractatuum & negotiorum postea secutorum, fœderis maxime Smalcaldici occasione. Quod is inedita multa composuerit historica, jam notavit SECKENDORFIUS, quorum pars multa MENCKENII scriptoribus rerum Germanicarum est inserta, uti inter ejus scripta & *Annales Reformationis* (a) recenseri debent, quos E. S. CYPRIANUS lingua Germanica ante aliquot annos publicavit; Frequens præterea ipsi, cum Viris summis intercedebat commercium literarium, ut sic præ ceteris tres ERASMI extant ad Spalatinum literæ, in quarum prima A. 1519. data, is inter alia ita scribit: *se illum non solùm inter præcipuos amicos sed & inter patronos suos observandos habiturum esse, non perinde in chartis quam in pectore.* Ne jam de innumeris LUTHERI, quæ eum studiorum & humanitatis veluti communem patronum nobis sistunt, CAROLSTADII, MELANCHTONIS, aliorumque, literis quicquam dicamus, ex quibus, quam salus conditæ & novæ Academiæ, ab consiliis ejus potissimum pependerit, quamque in genere rerum ecclesiasticarum cura, ejus prudentiæ fuerit commendata, addiscitur. Concessit verò is fatis A. 1545. d. 16 Januarii, dum sexagesimum tertium agebat annum, atque hoc à *Joh.* STIGELIO, ornatus est Epicedio:

Ossa sub hoc recubant Spalatini frigida busto,
Quem sua maturum fata tulere senem,
Qui pure docuit verbum, mandataque Christi
Candidus, & vera simplicitate pius,
Officiumque suum morum pietate probavit,
Hic urbs quæ veteri (b) *nomen ab* arce *tenet*
Artibus addictos, per quas doctrina paratur
Juvit, & ingeniis verus amicus erat,
Ipseque doctrina, rerumque instructus ab usu

Cum

(a) Conf. SCHELHORN. Amœnit Literar. Tom. IV. p. 389. sq. qui & non pauca ex Diario ejus nobis excerpta communicavit lectu dignissima.

(b) Altenburg.

Cum gestis novit tempora quæque suis
Ad nostros referens priscis à Regibus annos
Saxoniæ scripsit fortia facta ducum,
Qui summam imperii tibi constituere, tuumque
Nunc quoque qui servant Theutona terra, decus,
Aspice, sincera qui te pietate colebat,
In gremiumque animam suscipe Christe tuum.

§. CI. Sed PHILIPPUM MELANCHTONEM, illum communem Germaniæ Magistrum, &, cui tantum, quantum ferme alii nemini, debet ipsa cum Religionis, tum ceterarum artium ac disciplinarum Reformatio, silentio hic præterire nefas esset: Is Brettæ in Palatinatu inferiori natus A. 1497. d. XVI Februarii, atque proprio nomine *Schwartzerde*, quod Græcè translatum *Melanchtonem* nobis refert, appellabatur: In Heidelbergensi atque Tubingensi Academiis cum enutritus esset, præcoci admodum ætate Juvenis, annorum XVIII. in Tubingensi Oratoriam publice est professus, ibique Virgilium, Terentium, aliosque Authores explicavit, simul verò etiam Typographiæ cujusdam publicæ curam in se suscepisse dicitur: Is verò cum jam Ingolstadiensi Academiæ negatus esset, consilio Reuchlini (a) A. 1518. à Friderico Saxoniæ Electore ex Academia Tubingensi (b) vocabatur Wittebergam, ad docendas Græcas literas: Idem vero REUCHLINUS, cognatione ipsi junctus, ipsi Author erat, ut conditione oblata uteretur, ac in literis ad Philippum inter alia sic scribebat, (c) vaticinans: *Ecce adsunt literæ piissimi Principis, manu ipsius subsignatæ, quibus pollicetur tibi beneficum & propitium se fore. Quare nunc haud affabor te poëtice, sed vera utens promissione, Abrahamo fideli facta: Egredere de terra tua, & de cognatione tua, & de domo patris tui, & veni in terram, quam monstravero:*

(a) v. REUCHLIN. Ep. ad Frider. Sax. apud Seckend. L. 1. §. 34. p. 44.
(b) vid. SCULTET. Annal. p. 24. & 25.
(c) vid. integram Epist. in tertio libello epistolarum *Eobani* HESSI per Camerarium editarum epist. 8.

PHILIPPUS MELANCTHON, GERMANIÆ PHOENIX

Corpore parvus erat, ſed maximus arte Philippus,
Quam bene Germanis ſic Philomela fuit.

ro: faciamque te in gentem magnam, & benedicam tibi, & magnificabo nomen tuum, erisque benedictus. Hæc Geneſeos 12. *Ita mihi præsagit animus, ita spero futurum de te, mi Philippe, meum opus & meum solatium.* Hactenus Capnio.

Diſcedente Philippo Tubingâ, Simlerus præceptor, vir eruditione præſtans, deplorandum eſſe toti civitati ejus abitum, dixit, & ſubjecit: *Quotquot ibi essent docti homines, non esse tam doctos, ut intelligerent, quanta esset doctrina ejus, qui inde evocatus discederet.* Venit autem Wittembergam d. 25 Auguſti, qui fuit dies Mercurii, Ætatis anno 22.

De Philippo ita Lutherus ad Spalatinum: *Habuit orationem quarto die postquam venerat, planè eruditissimam & tersissimam, tantâ gratiâ & admiratione omnium, ut jam non tibi id cogitandum sit: quâ ratione eum nobis commendes. Abstraximus citò opinionem & visionem staturæ & personæ, & rem ipsam in eo gratulamur & miramur.*

Et aliâ Epiſtolâ ad eundem: *Philippum Græcissimum, eruditissimum, humanissimum, habe commendatissimum. Auditorium habet refertum auditoribus: inprimis omnes Theologos summos, cum mediis & infimis, studiosos facit Græcitatis.* Et, ad Joannem Langum: *Eruditissimus & Græcanissimus Philippus Melanchthon apud nos Græca profitetur, puer & adolescentulus, si ætatem consideres, cæterùm noster aliquis, si varietatem, & omnium ferè librorum notitiam spectes: tantum valet non solum in utraque linguâ, sed utriusque linguæ eruditione. Ebræas quoque non incognitas habet literas.*

Eraſmus ad Oecolampadium hoc anno. *De Melanchthone & sentio præclarè, & spero magnificè, tantùm ut eum juvenem nobis Christus diu velit esse superstitem. Is prorsus obscurabit Erasmum.*

Reliqua *Erasmi, Petri Mosellani, Jac. Sadoleti* Cardinalis & aliorum, de Philippo teſtimonia, jam ab illuſtri SECKENDORFIO (a) ſunt adducta, & conſcripſit ejus Vitam JOACHIMUS CAMERARIUS ita diligenter & ornatè ut ipſe THUANUS, (b) non ſolum teſtetur, ejus lectionem fuiſſe ſibi

 ju-

(a) SECKENDORF. l. 1. p. 43.
(b) v. THUAN. Hiſt. l. xxvi. §. xxvii. Tom. II. p. 73. edit. noviſſ.

jucundam, ſed &, ut ab iis, qui eccleſiæ paci conſultum cupiunt, ea cognoſcatur, utile exiſtimet. Faviſſe eum jam inde ab initio cauſæ Lutheri, atque deinceps ita firmiter eidem adhæſiſſe, ut altera Lutheri manus diceretur, notum eſt, quamvis etiam Luthero, leniorem atque placidiorem haberet indolem, ut tantùm non omnes, quotquot unquam confectæ fuerunt, confeſſiones publicas, ob αγχινοιαν, & ſingularem artem multa paucis tradendi ſcribendas ipſi commiſerit (a) Lutherus: Supervixit is Doctori ſuo per quindecim ferme annos, atque A. 1560. ſtatus præſentis pertæſus, quod imprudenti magis & flagrantiori quam par erat Zelo, quam prudenti moderatione, ipſas cumprimis inter Proteſtantes controverſias ferri videret, atque ipſe à propriis non ſemel, indignis modis laceraretur diſcipulis, animam Deo reddidit, inter cujus ultima verba, quæ eum verè Ειρηνοποιον nobis ſiſtunt, & hæc fuerunt: *Una mihi cura eſt, una ſolicitudo, ut eccleſiæ ſint in Chriſto Jeſu concordes. Si me jam Deus evocaverit ex hac vita, liberabor ab inimicis plenis odio ſophiſtico, & mendaciis hoc monſtroſo anno naturæ.* De ſcriptis ejus, *Locis Communibus*, *Conſiliis Theologicis*, *Declamationibus variis*, *Epiſtolis* præcipue, aliiſque ingenii monumentis, quæ is poſteritati reliquit, dicere ſuperſedemus, quod ea nota ſunt omnibus:

§. CII. WENCESLAUS LINCCUS, ætate pariter, (b) atque laboris in inſtauranda domo Dei, periculorùmque ſocietate Luthero ſemper conjunctiſſimus fuit. Is Colditii in Miſnia A. 1483. vitales primum auras hauſit, atque adoleſcens Auguſtinianorum ſectæ in cœnobio Miſnico Waltheim dicto, nomen dedit. Deinceps, A. 1511. ad munus publice ad populum ſacra verba faciendi, in cœnobio Auguſtinianorum Witebergenſi vocatus eſt, idque jam tum ita dicitur, exſecutus eſſe, ut ſpretis hominum commentis, ſuperbaque virtutis & religionis jactatione

(a) Quæ forte res ridiculo Varillaſii errori dedit anſam, quo is refert *Philippum per aliquot* annos *Lutheri fuiſſe Secretarium*, notante SECKENDORFIO l. c. p. 44.

(b) Sic Lutherus Ep. T. 1. Ep. 66. *Eum dulciſſimum* appellat *fratrem*, *qui ab ineunte ætate pari ſecum ſtudio adoleverit*, atque alibi, eundem *ſuum*, dicit, *in omnibus calamitatibus ſocium.*

ne ad Christum regia via duceret, eique quam posset plurimos adjungere sedulò studeret, quando & Staupitii & Lutheri gaudebat familiaritate ac amicitia. Sed is deinceps Theologiæ Doctor creatus, atque cœnobii Prior factus, ob pietatis eruditionis & facundiæ laudem à variis est expetitus, suamque operam primò Bavaris *Monachii*, deinceps A. 1518. *Norimbergensibus* addixit, ut ne dicamus, de officiis atque dignitatibus in ipsum ab ordine Augustiniano delatis, quippe qui & A. 1520. unanimi fratrum consensu in locum decedentis *Staupitii* Vicarius Ordinis Generalis est renunciatus, (a) in quo officio is, uti cœtus fratrum diligenter invisit, ita simul expurgandis erroribus operam navavit, uti ad Linccum nostrum præcipue referenda sunt, quæ, uti deinceps videbimus, A. 1521. Witebergæ in *Synodo Augustinianorum* de *Votis Monasticis* & *Missa privata* abroganda, sunt statuta (b). Fuit is dein *Altenburgensis* primò, deinceps cum se vicariatu abdicasset, atque totum se mancipasset Evangelio, Reformator *Norimbergensis*, unà cum *Thoma Venatorio* & *Wolfgango Volprechto*, Ut inde ab A. 1525. Norimbergensibus manserit addictissimus, atque non tam scriptis, quæ pauca edidit, quam doctrina & consiliis præclare rem sacram administraverit ac promoverit, gratus Viris illustribus *Bilib.* PIRCKHEYMERO *Hieronymis* EBNERO & BAUMGARTNERO, itemque *Lazaro* SPENGLERO, aliisque ejus Reip. Proceribus, & eruditis hominibus Ph. MELANCHTONI, *Joach.* CAMERARIO, Eob. HESSO aliisque, inprimis verò *Martino* LUTHERO, familiaris, quod ex commercio literario (c) colligitur, quod ipsi cum viris hisce summis intercedebat. Cæterum is laborum satur A. 1547. cum civili bello flagraret Germania, & ipsa res Evangelica in ultimum videre-

(a) vid. Epist. Luth. T. I. Ep. 191.
(b) Ep. Luth. T. II. pag. 9. & 10. it. Opp. Jenens. Lat. Tom. II. fol. 496.
(c) Qui LUTHERI Epistolas tractarunt, non ignorant quam earum multæ eæque admodum familiares ad *W.* LINCCUM sint scriptæ, uti variorum ad eum datas Epistolas singulari studio edidit Coburgi 1708. 8. A. M. VERPOORTEN, præmissa ipsius *Lincci* Vita.

tur redacta discrimen, annos natus fere 65. spiritum Deo reddidit, estque Norimbergæ, quod mortale erat, repositum, cum insculpto lapidi hoc Monumento (a)

Auctorem vitæ, dum viveret, atque salutis
Asseruit, docuit, glorificavit, habet.

§. CIII. *Johannem* BUGENHAGIUM Pomeranum, pereximium ipsius *Pomeraniæ*, Urbium porrò *Lubecensis, Brunsvicensis* & *Hamburgensis*, totius denique *Regni Daniæ* Reformatorem, hic præ omnibus commemoramus. Fuit is A. 1485. d. 24 Junii natus in oppido Julino (vulgo *Wolin*) quod non procul à Sedino est, ubi Viadrus in lacum illuit, qui in Oceanum se deinceps effundit: In ludo literario patriæ atque in Academia Gryphiswaldensi cum in doctrinarum studiis, uti ea ferebant tempora, informatus esset, isque adolescens, scriptis inflammatus Hegii, Rudolphi Agricolæ, Hermanni Buschii & aliorum, quibus superiorum temporum solœca corrigebantur, & juventus ad diligentiam rectius loquendi revocabatur, Græcæ insuper Linguæ initia tradebantur, eratque veluti aurora doctrinarum (b) miro discendi amore flagraret, ut tam veteres cupide legeret authores, quam se quotidie vel soluta vel ligata oratione quædam conscribendo exerceret, factum est, ut Annum vicesimum vix egressus, jam scholæ Treptensi magno cum discentium fructu præficeretur: Tum is sacrarum literarum cumprimis studium suscipere, atque ut in doctrina Evangelica informaretur, omnem navare operam, legendo præter Scripturam, Hieronymi atque Augustini enarrationes, itemque varias Erasmi lucubrationes, quæ monachorum taxant histrioniam, & statuarum adorationes ethnicis similes. Et dicitur is tum hanc tenuisse regulam (c) *Dominum Deum tuum adorabis & illi soli servies*, atque intellexisse, Deum nolle coli histrionia externorum gestuum, sed virtutibus & operibus, quæ præcepit, sicut inquit: *In præceptis meis ambulate:* Ut igi-

(a) v. SECKENDORF. l. 1. p. 308.
(b) vid. SECKEND. L. 1. §. cx. p. 182.
(c) vid. SECKENDORF. l. c. cujus hæc sunt verba fol. 182. b.

igitur alios ad veram quoque pietatem flecteret, enarravit in schola Matthæum, Epistolam ad Timotheum utramque, & Psalmos, adjuncta Catechesi, in qua symboli & decem præceptorum erat explicatio, ac verus Dei cultus monstrabatur, rejectis falsis. Hæc docendi ratio tam accidit grata illis temporibus, ut ad eum audiendum confluerent & cives, & sacrificuli, & monachi, qui non erant ἄθεοι. Quanquam autem Scholæ tunc præerat nondum sacris initiatus, autores tamen ei amici fuerunt, ut in templo concionaretur, eoque fine collegio presbyterorum fuit adjunctus. Placuerunt piis ejus conciones; & multum profuerunt: ac magis magisque fama doctrinæ ipsius disseminabatur. Habebat inter auditores multos adolescentes, equestri natos ordine, & expetebatur a nobilibus, præsertim eruditis, ejus consuetudo; quibuscum jam de ecclesia, jam de literis, jam de patriæ rebus fuit collocutus. Hi ergo hortati eum sunt, *Patriæ* colligeret *Historiam*. Hanc ad rem, cum & sumtus & principis mandatum requireretur, aulici ad Bogislaum principem deferunt, qui, audita eruditione & virtute viri, præsertim cum & Spalatinus, *Chronicon ducum Saxoniæ* colligere jussus, per Bogislai filium Barnimum, studiorum causa tum Wittenbergæ agentem, genealogiam & res gestas ducum Pomeraniæ peteret, benigne annuit, mandavitque, ut monumenta vetera in aula conquirerentur; ipsum autem Bugenhagium jussit in collegiis & monasteriis scrutari historias, inspicere literas, ac sumtibus instruxit. Hoc in labore, cum biennium consumsisset, seriem principum, bella, res gestas, ecclesiarum constitutiones, & alia ordine prudenterque descripsit. Liber adhuc (a) in aula dicitur adservari, & tum a principibus, tum a consiliariis frequenter legi: inque eo non solum diligentia & fides ejus probata est, iis qui legerunt, sed etiam operis forma atque oratio. Cæterum purior Evangelii Veritas ei hac occasione illuxit. Anno millesimo quingentesimo & vicesimo exeunte, *Otho Slutovius*, patricia illius oppidi familia natus, Inspector Ecclesiæ Treptoviensis, cum Bugenhagium rectorem Scholæ & collegas illius convictores aleret; librum LUTHERI de *Captivitate Babylonica*, recens ab amico

(a) Quum scilicet hæc scribebat SECKENDORFIUS l. c.

Lipsia missum, ad mensam attulit, ac Bugenhagio, cujus præ cæteris ingenium & judicium, doctrinaque in lectionibus & concionibus probabatur, perlegendum tradidit. Hic mox, paginis aliquot inter cœnandum perlustratis, præcipitata sententia, *multos a passo Christo Salvatore hæreticos Ecclesiam infestasse, ac duriter exercuisse; sed nullum ejus libri autore pestilentiorem unquam exstitisse* pronunciat: commemorans, quæ adversus recepta ecclesiæ dogmata ab eo adsererentur. Post aliquot dies, libro attentius lecto ac relecto, singulisque accuratius pensitatis, reversus ad collegii sodales, & palinodiam canens: *Quid ego vobis*, inquit, *multa dicam? Universus mundus cœcutit, & in Cimmeriis tenebris versatur: hic vir unus & solus verum videt.* Ac singulis libri illius capitibus diligenter disputatis & defensis, plerosque in suam adduxit sententiam; adeo ut collegæ Pastoris *Johannes Kyrichius & Joan. Lorichius* (qui ad extremam senectam Ecclesiæ illi deinceps servivit) cum Diacono, qui vicini cœnobii Belbugensis monachus erat, *Christiano Kettelhut*, nec non Abbas ipse *Johannes Bodelwinus*, publice Papatus præstigias detegere, & a superstitionibus atque abusibus traditionnm humanarum, ad unicum Christi meritum auditores traducere, magno zelo instituerent. Legit ergo attentius scripta Lutheri Bugenhagius, & vidit ibi perspicuum discrimen legis & evangelii: vidit justitiam fidei melius exponi, quam ab Origine vel a Thoma: vidit congruere Augustini & Lutheri sententias, ac enarrationem ejus probavit: hancque consolationem populo copiosius declaravit, deliramentis monachorum liberius refutatis.

Animo itaque in ipsa doctrina Evangelica ita confirmato, factum est, ut, cum Principis animus, hypocritarum quorundam opera videretur alienari, is patriam relinquendo Witebergam se reciperet, paulo antequam Comitia celebrarentur Wormatiensia, quò cum Lutherus abiisset, atque deinceps in eremo reconditus esset, BUGENHAGIUS *Psalmos* publico exponere commentario est aggressus, idque in frequentissimo auditorum numero, inde tribus annis post, A. 1524. ille emersit præstantissimus, qui etiam nunc doctorum manibus volvitur, in Davidis Psalmos Commentarius, in quo totam ferme reclusit is doctrinam Evangelicam; Quum vero

verò Lutherus in ista sua solitudine ingens Versionis Biblicæ adornandæ opus animo volutaret, quod deinceps ab eo perfectum novimus, tum is inter alios hujus sui operis adjutores habebat Justum JONAM, Philippum MELANCHTONEM, Mathæum AUROGALLUM & ipsum hunc nostrum BUGENHAGIUM Pomeranum, qui præterea A. 1522. Ecclesiæ Witebergensis, Lutheri suasu, Senatusque Academici & oppidani suffragiis declaratus est Pastor, cui, per 36 annos summa cum fide, adsiduitate & laborum tolerantia, auditorum verò ædificatione præfuit, dum intereà, nec aliis deesset, quin potius, à variis & Principibus & Rebuspublicis, ad constituendas atque in ordinem redigendas ipsorum res Sacras, quod in hujus operis progressu videbimus, evocaretur, quanquam ubi eas constituisset, ipsa semper Witeberga, & receptaculum ipsi erat, & laborum officina: donec A. 1558. d. 20. Aprilis, in Domino, dictum illud identidem repetendo: *Hæc est Vita æterna, ut Te cognoscant solum verum Deum & quem misisti Jesum Christum*, placide ex hac vita decederet, (c) Præter Commentarium in Psalmos, is quoque in Epistolas ad Galatas, Ephesios, Philippenses & Colossenses, porro in utramque ad Thessalonicenses & ad Timotheum, itemque in eam ad Titum & Philemonem, denique in eam quæ ad Hebræos est data, commentatus est, variaque alia minoris momenti scripta reliquit.

§. CIV. JUSTUM sive *Jodocum*, quod verum ejus nomen erat, JONAM huic jungimus, Northusanum, A. 1493. natum, atque per omnem vitam, Lutheri amicum, & in Reformationis opere

(a) Est notabile Lutheri de hoc opere testimonium: *Audeo dicere à nemine (cujus extent libri) esse Psalterium David explicatum, esseque hunc Pomeranum primum in orbe, qui Psalterii interpres dici mereatur. Adeo cæteri fere omnes tantùm opinionem quisque suam eamque incertam in hunc pulcherrimum librum congesserunt. Hic verò judicium Spiritus certum te docebit mirabilia.* v. LUTHER. Epist. T. II p. 241.

(b) Characterem Bugenhagii nobis dedit *Melch.* ADAMI in Vit. Theol. Germanor. fol. 153. a. b.

(c) Ad ejus imaginem in templo Parochiali Witebergensi à Ph. MELANCHTONE adscripta est elegia, quam habet VINCENTIUS in Vitæ Bugenhagii descriptione p. 38, 39.

opere collegam: Is cum prius Jurium scientiæ se consecrasset, mutato deinceps consilio, sacræ se disciplinæ tradidit: Et cum ejus studia Theologica in ipsum illud tempus inciderent, quo vetus doctrina restaurari cepit, is statim huic negotio favere, seque Lutheri comitem sistere, quin & cum Erasmo amicitiam stabilire, qui jam A. 1519. testabatur (a) *se ex oratione moribusque ejus, demum & oris lineamentis habituque, mentis simulacrum conjecisse...* atque addit: *Deum ad munus* Evangelicum *tot egregiis dotibus eum instruxisse, pectus ipsi dedisse veræ pietatis amore flagrans, linguam eruditam, ad dissipandum evellendum & plantandum &c.* Fuit is saltem jam ab A. 1521. collegiatæ Ecclesiæ Witebergensis Præpositus, & eodem anno Doctoris titulo condecoratus, quando & Wormatiæ, Luthero causam in comitiis coram Imperatore dicenti, continenter adfuit (b): Nam & inter eos erat Jonas, qui Luthero in Opere Biblico fidelem præstiterunt (c) operam, quique, cum Lutherus in arce Wartburgensi seclusus esset, sub anni 1521. finem, Reformationis Witebergensis Opus, una cum reliquis collegis & suscepit & promovit, abrogatione (d) Missæ privatæ &c. uti, cum Princeps Elector Saxoniæ ne ea res motus excitaret majores, metueret, ipse cum collegis ac delectis Electori rationem ejus rei reddidit, utque in ipsorum facto, quamvis tunc insolenti & periculoso, Princeps acquiesceret, effecit: Interfuit autem Jodocus, qui & Theologiæ Professorem agebat in Academia Witebergensi, noster, deinceps omnibus fere qui religionis causa instituti sunt Conventibus, suoque loco, & veritatem tueri, & pacem stabilire si qua posset, prudenter annisus est: Sic colloquio quod Marburgensi, Lutheri interfuerit comes, atque etiam in Comitiis Augustanis A. 1530. quod religio-

(a) Sic extant ERASMI ad Jodocum Jonam Epistolæ prorsus egregiæ & bona fruge plenissimæ jam A. 1519. 1520. & 1521. n. 431. 435. 443. 572. datæ.
(b) v. ERASM. Epist. fol. 639.
(c) v. SECKEND. l. 1. §. CXXV. 3.
(d) v. ADAM. Vit. Theol. Germ. fol. 125. it. SECKENDORF. L I. §. CXXX. add. 1. fol. 216.

gionis negotium adjuverit, deinceps videbimus, quando & quomodo A. 1539. Civitatis Lipsiensis Reformatio per ipsum fuerit promota, indicabitur, uti is ab Henrico Duce, eodem anno Visitator est constitutus Ecclesiarum Misnicarum (a) unà cum G. Spalatino, Melchiore à Creuzer, & Johanne à Pack. Cæterum is A. 1541. Halas est vocatus Halensium Superintendens, ab ipsis Halensibus, quos eapropter vehementer increpavit Albertus Moguntinus, quanquam deinceps exorto bello Smalcaldico A. 1547. inde abire jussus, in ducatu Coburgensi fortunarum suarum invenerit sedem. Lutheri quod fidus fuerit parastata, vel patet ex eo quod LUTHERUS non solum in ejus gremio obdormiverit Islebiæ A. 1546. sed &, quod is de ejus morte (b) ad Electorem scribere Epistolam, atque cumprimis, ipsius Lutheri Exsequias solenni parentatione celebrare voluerit. Obiit A. 1555. d. 9. Octobris, atque ab Adamo SIBERTO hoc ornatus est Epitaphio. (c)

Sepulcri venerare marmor hujus,
Quo Jonas cubat ille Justus: ingens
Musarum decus, eruditionis
Sincerus pietatis & magister:
Hunc Northusa dedit, docentis ora
Est miratus & approbavit ipse
Lutherus: dolet ac gemit paterque
Albis, Sala paterque, flent ademtum
Omnes judicii elegantioris,
Et bonique viri piique, cœlo
Ille, colloquio Dei, receptus
Et Christi fruitur beatus ore.

Inter Scripta ejus extant *Annotationes in Acta Apostolorum*, itemque Defensio pro conjugio sacerdotali, adversus *Johannem Fabrum*, scortationis patronum &sim.

(a) vid. SECKEND. L. III. ç. LXXII. n. 12. fol. 220.
(b) v. SECKENDORF. L. III. §. CXXXII. fol. 636. & § CXXXV. fol. 644.
(c) v. ADAM. Vit. Theol. Germ. fol. 126.

§. CV. Sed ad *Lipsiensem Disputationem* A. 1519. ut advertamus animum, necesse est: Qui enim primus & præcipuus apud Germanos Papæ hyperaspistes JO. ECCIUS, Lutheri Theses de Indulgentiis, Obeliscis suis adortus erat, exindeque contentionis serram jam cum Luthero & Carolostadio reciprocabat, Lutherumque etiam Augustæ Vindelicorum coram Cajetano differentem præsens auscultaverat, tantum adhuc sibi & dicaci suæ loquacitati fidebat, ut omnes Wittebergæ exortas lites, hac se disputatione diremturum persuasum haberet. Carolostadium itaque non minus quam Lutherum, ad certamen inter præsentes ineundum provocarat aliquoties, cui etiam Georgius Saxoniæ Dux, obnitentibus frustra Academia Lipsiensi, & Adolpho Merseburgensium Episcopo, adeo in Lipsiensium arce, Pleisenburgo locum faciebat, (a) ut stato die, Jo. Eccius, cum suis ex Ingolstadiensi, Carolostadius autem Lutherusque, cum Barnimo Pomeranorum Duce, Melanchtone, & aliis nonnullis è Witebergensi Academia Lipsiæ adessent. Incipiebant certamen Eccius & Carolostadius d. 27. Jun. idque statis horis, in conspectu magnæ & illustris multitudinis ad d. 4 Jul. continuabant, quo demum die impetratis à Georgio Duce salvi conductus literis, in Carolostadii locum succedebat Lutherus, causamque eodem modo contra Eccium per integros decem dies tuebatur, usque dum Carolostadius d. 14 Julii iterum cum Eccio congrederetur, ac sequenti die finem toti Disputationi imponeret. Erant primariæ hic CAROLOSTADII partes, uti Acta à LOESCHERO edita manifestum faciunt; Is enim cum Eccio, ita de libero arbitrio, videlicet, ut illud se habeat erga opus hominis salutare, egit, ut, cum Eccius urgeret, quod Deus equidem *totum* in homine per gratiam opus bonum operetur, sed non *totaliter*, Carolostadius & tum & in sequentibus aliquot scriptis ostenderet, causam effectivam bonitatis, quæ requiritur, ut opus in fide Deo placeat, Deum, & *totam* ab initio maxime *totaliter* esse, quamvis postea & ipse homo agat, ita tamen ut coopera-

tio

(a) Ita doctiss. HAHNIUS in Hist. Sacror. à Luthero emendatorum p. 39. & 40. totam hanc nec tosè admodum nobis enarravit causam.

tio hominis post primam gratiam in causarum ordinem atque gradum non sit evehenda, cum venerationi, quam homines Deo debent, conveniat, ut pro passivo & non meritorio habeatur, quicquid homo in gratia præveniente & adjuvante agit; Quam thesin Carolostadius, exemplo Christi non à se loquentis, precibus Ecclesiæ publicis, & primorum Patrum dictis confirmabat, atque ad ea loca, (a) quæ aliud innuere videantur, commodas desiderabat Interpretationes; ECCIUS verò cum contrà niteretur, atque etiam ne ex libris disputaret Carolostadius, instaret; tandem suis tamen ipse irretitus verborum formulis, *in fine subdolus homo* (b) *omnia concessit qua Carolostadius, arguebat, qua tamen* (antehac) *fortiter oppugnarat, & omnino per omnia cum eo consensit, glorificans, quod in suam sententiam pertraxisset Carolostadium*: In Carolostadio, Petrus Mosellanus (c) ipse præsens, modestiam voce, vultu, gestu, incessu declaratam laudavit, &, quod non ad ingenii gloriam, sed veri rectique inquisitionem disputaverit; quare nil, nisi adhibitis libris asseruerit, nil, ab adversa parte adductum, nisi sententiam ex præcedentibus & consequentibus collegisset, admiserit, cum Eccius ex adverso, clamore, vultu

 mi-

(a) vid. SECKENDORF. L. I. §. LVI. fol. 79. b. qui & peregregium Carolostadii monitum de authoritate Patrum nobis refert, quod ita se habet: *Volo lectorem diligenter libros authorum legere: neque tamen id statim illi persuasum esse, omnia quæ auctores dixerunt, utique esse perfecta. Adhibendum acre judicium, nam & labant aliquando & operi cedunt, & nonnunquam indulgent ingeniorum acuminibus, neque semper intendunt animum: nonnunquam ad commodum opinionum, quas tutantur, scripturas præter nativum sensum pertrahunt, aliquando defatigantur. Summi sunt, homines tamen. Accidit quoque iis, qui quicquid apud illos reperierunt intelligendi legem putant, ut deteriora imitentur. Modeste tamen & circumspecte de tantis viris pronuncio, neque eos damno, sed delectum diverse sentientibus oppono, Imo in uno autore unum alio est receptius, & stylo & moribus ingenii congruentius, & deligenda suadeo, quæ lectorem non fallunt.*

(b) Hæc sunt LUTHERI verba in Ep. Tom. I. p. 182. b. & apud Loescher. docum Reform. T. III. p. 236.

(c) vid. MOSELLAN apud Scultet. Annal. p. 39. uti altera quædam Mosellani de colloquio Lipsiensi ad Jul. Pflugium data Operi huic subjicietur. Num. XIII. conf. p. 191.

militari ac truci, gestu histrionico, & incessu impetuoso ferociter omnia egisset. Confecta ita re inter Eccium & Carolostadium, ipse quoque LUTHERUS cum Eccio est congressus: Cum enim Eccius inter themata proposita, hoc postremum (a) posuisset: Eos, qui Romanam Ecclesiam affirment ante Sylvestri pontificis ætatem non fuisse primam & præcipuam omnium, errare: eum enim, qui Petri principis Apostolorum sedem atque fidem obtinuit, semper agnitum fuisse pro successore Petri, & Christi vicario in terris. Huic themati contrarium aliud promulgabat Lutherus, eos, qui Romanæ ecclesiæ principatum tribuant, niti solum frigidissimis pontificum decretis, quæ facta sint annis abhinc quadringentis: ea verò decreta esse contraria & historiis omnibus, ante annos mille conscriptis, & Sacris literis, & Concilio quoque Niceno, quod sit omnium maximè celebre. Ingressus ergò disputationem Eccius, illud suum thema postremum arripit, deque potestate Romani pontificis & primatu, disputationis initium esse voluit: verùm Lutherus, brevi quadam usus præfatione, demonstrat, argumentum hoc, quia valde sit odiosum, & non necessarium, se maluisse præterire, & id quidem Pontificis gratia: dolere autem sibi, quod ab Eccio sit eo pertractus, & cupere nunc suos adesse coram adversarios: graviter quidem se ab illis accusatum, quod autem cognitionem causæ nunc atque lucem defugiant, non recte ab ipsis fieri. Eccius quoque præfatus, ait, non se litem hanc excitasse atque turbam, sed Lutherum, qui & in sua illa thematum explicatione prima, negarit Pontificem Romanum ante Sylvestri tempora fuisse reliquis dignitate & ordine priorem: & apud Cajetanum affirmaverit, Pelagium pontificem ad suum arbitrium detorsisse multa Scripturæ loca: quod quum ita sit, omnem ejus rei culpam in ipsum esse conferendam. Prima igitur concertatio fuit de Romani pontificis Monarchia, quam Eccius jure divino dicebat institutam, & Lutherum dissentientem vocabat *Bohemum*, eo quod ejusdem quoque sententiæ fuerat olim *Joannes Hussus.* Hanc criminationem a se removens Lutherus, ostendit ecclesiam

(a) vid. SLEIDAN. Commentar. Lib. 1. sub fin. p. m. 18. b.

am Christi longe lateque diffusam & propagatam fuisse viginti circiter annis ante, quam Petrus Romæ constituerit ecclesiam: hanc igitur non esse primam omnium aut præcipuam, jure divino. Quando simul ex Historia Seculorum XI. priorum, Scriptura S. & Concilii Niceni Actis evincebat, quemvis sacerdotem ex æquo Apostolis succedere; & tum culpæ tum pœnæ remittendæ facultatem habere, uti cumprimis illud urgebat quod Christus esset Ecclesiæ caput; Ephes. IV. & quod Cephas & Apollo tantum ministri Christi dicerentur; 1 Cor. III. urgente contra Eccio, authoritatem Cypriani, qui unitatem sacerdotalem ex cathedra Petri derivaverit, sed ostendente Luthero; quod, si Cypriani authoritate standum sit, primatus Pontificia prorsus sit casurus, id quod ex Canone Concilii Africani & aliunde probabat. Post verò etiam, aliud Lutheri thema de purgatorio, tum illa de indulgentiis, de pœnitentia, de condonatione culpæ, & pœnæ remissione, deque sacerdotum potestate, Eccius impugnavit, usque dum toti Disputationi, cui tres pæne hebdomadæ sunt insumtæ, finis imponeretur, resque ipsa non decisa referretur ad Academias *Erfurtensem* & *Parisiensem*, quarum altera, quod *Jo. Langus* vicarius ordinis Augustini Luthero faveret, votum detrectabat, (a) altera Parisiensis, demum A. 1521. Censuram suam propalavit (b) quam tamen ipse *Phil.* MELANCHTON primus omnium masculè sibi sumsit confutandam.

§. CVI. Quodsi verò jam de hujus Colloquii, quod deinceps varia alia peperit Scripta, Luthero & Melanchtone, de fide editorum à se Actorum hujus colloquii cum Eccio disceptantibus, ipsoque Eccio & Carolostadio, publicis libellis mirè se deformantibus, fructu dispicere velimus, equidem *Petri* MOSELLANI præcipuè hic in censum veniet judicium: qui *Ejusmodi* inquit, *contentionibus tres pene hebdomades consumta sunt, certo quantum mihi judicare licet, majori exspectatione quam fructu. Neque enim quidquam est decretum, neque ulla de re partes consenserunt.* GEORGIUS

(a) vid. SECKENDORF. L. 1. fol. 39.
(b) vid. SECKENDORF. L. 1. fol. 185.

GIUS certè Dux Saxoniæ (a) itemque HIERONYMUS (b) Episcopus Brandenburgensis, post hanc Disputationem adeo non Lutheri doctrinam sunt amplexi, ut vehementiori potius odio eandem sint prosecuti; Neque dubitari tamen potest, quin, cum ipse *Phil. Melanchton* tum Juvenis adhuc, atque novitius Academiæ Wittebergensis Professor, inter testes & spectatores hujus contentionis adesset, quippe cui interloquenti Eccius illud, *Tace tu Philippe ac tua studia cura, ne me perturba*, occinisse legitur (c) ipsi veritatis stimuli cor ejus pupugerint acrius, ipsumque certiorem reddiderint de veritate dogmatum à nostris propositorum atque ventilatorum, prouti is tum quoque statim ad *Johannem Oecolampadium* de hoc colloquio moderationis plenam quam huic Operi subjunctam lectori exhibebimus, (d) conscripsit Epistolam, quæ tamen, ut ipse simul huic controversiæ quæ variis inter ipsum & Eccium reciprocatis scriptis est agitata, immisceretur, effecit; Cæterùm, nec id præteriri debet *Johannem Polyandrum*, qui Eccio amanuensis vicem præstiterat in hoc colloquio, finita disputatione, vi veritatis tactum, relicto Eccio, Lutherum fuisse secutum, atque postmodum in Prussia (e) Evangelium docuisse: Quid? quod magna Juventutis studiosæ, quæ Lipsiæ tum studiis navabat operam, pars, Lutheri dotes admirans relicta Lipsia Witenbergam (f) concesserit, atque etiam ii, qui Lutherum fuerant comitati, in ipsa veritate & confirmati fuerint & corroborati. Ne jam de BARNIMO quicquam dicamus Pomeraniæ Duce, qui tum studiorum causa Witebergæ versabatur, atque illius Academiæ Rector erat Magnificentissi-

(a) Ejus hoc fuerat verbum, cum Lutherus dixisset, non omnia quæ Hussitæ tradiderant esse rejicienda: *Das walte die sucht.*

(b) Eum dixisse refert Lutherus Epist. L. 1. ep. 118. & 121: *non reclinaturum se caput, nisi prius Martinum in ignem conjecerit sicut titionem istum, quem, hæc dicens, simul in ignem immisit.*

(c) v. Declamat Phil. Tom. v. p. 274. apud SCULTET. Annal. p. 42.

(d) vid Document. Num. xx.

(e) v. Seckendorf. L. 1. §. LXII. add. 11. fol. 92. a.

(f) Seck. l. c. & J. H. Kreis. memorab. circa sing. Horem. vel decem. ecclef. diss. III. p. 35.

tissimus, is enim, quod vidimus, Lutherum Lipsiam proficiscentem secutus est, atque ut Lutherus in arce, coram ipso Principe concionaretur, effecit, indeque confirmatior longe rediit, prouti ipsa Colloquii Lipsiensis Acta, ejus in Theologicis eruditionem non vulgarem jam prædicant, referuntque inter Theologos Pontificios, huic Principi neminem (b) parem fuisse quandoquidem & sub ejus regimine sequentibus temporibus per totam Pomeraniam doctrinæ Reformatio est suscepta.

§. CVII. Commemorabantur autem in ipsa Disputatione Lipsiaca non semel ipsi Bohemi, ad conciliandam Luthero invidiam, quem Hussitam & Bohemum esse clamabat Eccius, cum Lutherus è contrario, illius nominis equidem calumniam à se conaretur amoliri, ut tamen etiam disertis verbis (c) *certissimum esse* affirmasset *inter articulos Johannis Hussi vel Bohemorum multos esse plane Christianissimos & Evangelicos, quos non possit universalis Ecclesia damnare*; Hujus itaque rei, ceterorumque à Luthero adversus Indulgentias susceptorum negotiorum nuncius, cum ad Bohemos, per ipsos, qui colloquio interfuerant Hussi asseclas, quique jam tum Martinum maximum veritatis doctorem asserebant (d) non minorem Johanne Husso, esset perlatus, hi statim Praga ad ipsum Lutherum d. XVI. vel d. XVII. Julii dederunt literas, eumque adhortati sunt ad constantiam & patientiam, simul verò etiam, ut cautè suum velit peragere opus, admonuerunt, atque hanc esse Theologiam puram quam doceat, apertè professi sunt, addentes & hoc: *Sunt in Bohemia plurimi fideles Deo & chari, qui te noctes diesque orationibus adjuvant. Tu modo ipsi tibi non desis .... Mille nocendi habet Antichristus mores, insidiaturque, ut sagittet in obscuro*

(a) v. Ecc. ad Ingolstad. ap. SECKENDORF. L. I. fol. 86.
(b) v. SALIG. Hist. Aug. Confess. T. I. p. 22. & SECKENDORF. Hist. Lutheran. pag. 73. & p. 295.
(c) v. Loescher. Act. & docum Reform. P. III. p. 360.
(d) Sic ipse Eccius Ep. ad Ingolstadienses scripta ap. Seckendorf. L. I. §. LX. fol. 85. *Aderant*, inquit *missi ex Praga Schismatici & Picardi, haeretici plurimi qui Martinum &c.*
(e) v. Opp. Lutheri Jenens. Lat. Tom. I p. 366. & LOESCHER Act. & docum Reform. Tom. III. p. 649-652.

obscuro rectos corde. Itemque illud: *Quod olim Johannes Huss in Bohemia fuerat, hoc tu Martine es in Saxonia. Quid igitur tibi opus? Vigila & confortare in Domino, deinde cave ab hominibus.* Neque huic Bohemorum, qui sub utraque vocabantur, atque post finitum tumultum Hussiticum & Basileensis Concilii tempora, utcunque tolerabantur, erga Lutherum favori quicquam derogavit quod *Hieronymus Emserus* (a) novus Lutheri antagonista, eundem apud ipsos Bohemos denigrare studeret, referens, vanam illam Bohemorum esse opinionem, ac si Lutherus doctrinæ Hussiticæ consentiret, aut eorum partes multum juvare vellet; Ipse enim Lutherus ejus hæc ipsa luculenter retudit conamina.

§. CVIII. Eo modo, cum sine ullo notabili progressu publico, (neque enim in cultu publico hoc anno mutatum aliquid esse reperimus.) *Annus decimus nonus* elaberetur, Lutherus tamen in explicandis libris sacris erat totus; eumque in finem suas *in Psalmos operationes* hoc anno cœpit, quas deinceps *Friderico* Saxoni dedicabat, (b) tum ob favorem, quem is & Academiæ & sibi exhibuerat, tum ob amorem, quem is erga S. Literas dicitur habuisse prorsus singularem; Sed eodem anno *Decalogus* à Luthero pro concione expositus, editus est Lipsiæ, in quo ad extremas usque species (c) ex. gr. omnium generum magiæ, similiaque peccata prohibita & recenset & refutat, estque inprimis multus contra cultum sanctorum tum maximè invocatorum, quorum præcipuos utriusque sexus, qui ut averrunci malorum & morborum quorundam colebantur, enumerat. Edidit tum quoque *Enarrationem epistola ad Galatas*, in quam præfatus, distinguendum esse docet, inter decreta Romanæ Ecclesiæ & Romanæ (d) Curiæ: quemadmodum in nuperis Comitiis Augustæ ipsi Principes distinxerint: cum recusarent decimas & vigesimas, & quinquagesimas in Concilio Romano sancitas. Ipsa verò illa Enarratio tanti fuit æstimata, ut in omnes ferme Europæ Christianæ linguas

(a) v. SECKENDORF. Histor. Luth. L. 1. §. LXII. p. 86. & 87.
(b) vid. Seckend. L. 1. §. CLXXXIII. add. a. fol. 316. qui cum ex præfatione tum ex ipso opere nobis communicat excerpta.
(c) v. Seckendorf. Indic. III. ad ann. 1518.
(d) v. SCULTET. Annal. p. 43.

guas fuerit conversa, cùm in ea non modò justitiam ex fide, discrimen legis & Evangelii, veramque Libertatem Christianam exponat, sed & Pontificis authoritatem nimiam, velut inferorum quandam tyrannidem perstrinxerit. Concionatus autem hoc anno quoque de gravissimis dogmatibus erat Lutherus, inter alia *de Eucharistia*, dixeratque, (a) *probari sibi aut desiderari, ut Ecclesia per Concilium universale statueret, ut in Sacramento Cœna, utraque, quam vocant, species populo non minus quam sacerdotibus exhiberetur:* Adversus hunc sermonem tùm quoque publicatum, & ad eum supprimendum, episcopale tum ab Episcopo Misnensi Johanne à Schleiniz est editum decretum, quo error ille *de communione sub utraque* damnatus dicitur, & contraria consuetudo, æternæ damnationis, (b) inductiva, asseritur. Quid? quod, ipse Lutherus ob eundem Lipsiæ palàm traduceretur, quem in *Bohemia* dicebant *natum, Pragæ educatum & in Wiclefi libris institutum esse:* Imò verò, *Georgius* Dux illum sermonem nactus prolixas ad Fridericum Electorem d. 27 Decemb. 1519. dedit literas, in quibus non solum Bohemicæ hæreseos Lutherum accusat, sed & inter alia, *dixi*, ait, *jam plus quam sex millibus* (c) *hominum auctum esse in Bohemia communicantium sub utraque numerum, post sermonis illius publicationem.* Ad hæc sub initium anni sequentis 1520. Elector Georgio Duci respondet: Causam Lutheri (d) nondum esse legitimè cognitam. Ad schedulam Episcopi Misnensis inhibitoriam Lutherus respondet, se probare utramque speciem, si Concilii generalis authoritate detur, interim obediendum esse, novissimi Concilii decretis: & Laicis *unam* tantùm *speciem* porrigendam, placere & illud, *esse eundem Christum* non partialiter, sed *integrum sub qualibet* seorsim specie tam panis quam vini. Contra alios adversarios probat, se non in Bohemia, sed Islebiæ in comitatu Mansfeldiæ esse natum.

§. CIX. Hæc omnia Lutheri scripta ad exteros propagata,

 at-

(a) v. Oper. Altenb. Tom. I. f. 331. apud SECKENDORF. L. I. § LXIV. fol. 94. & 95.
(b) v. Spalatini diar. ap. SCHELHORN Amœn. Lit. T. IV. p. 393.
(c) vid Seckendorf. l. c. fol. 95. a.
(d) v. SCULTET. Annal. ad A. 1520. p. 48, 49.

atque quaquavorsum dispersa, semen præbuerunt reformandis Ecclesiis, quod vel ex notabili *Des.* ERASMI ad *Lutherum* d. 30 Maji hujus anni 1519. data epistola (a) colligitur, quæ quod non nimis longa est, ut hic legatur, operæ pretium judicamus.

„ Frater in *Christo* charissime, epistola tua mihi fuit gratissima, „ & ingenii argutiam præ se ferens, & animum spirans *Christianum*. Nullo sermone consequi queam, quas tragœdias hic „ excitarint tui libelli: ne adhuc quidem ex animis istorum re„velli potest falsissima suspicio, quâ putant tuas *lucubrationes* „ meis auxiliis esse scriptas, méque hujus factionis, ut vocant, „ vexilliferum esse. Existimabant quidam sibi datam ansam, „ quâ & bonas literas opprimerent, quas capitaliter oderunt, „ velut offecturas majestati Theologicæ, quam multi pluris fa„ciunt quam *Christum*: simulque me, quem arbitrantur ad ex„citanda studia nonnihil adferre momenti. Tota res vocifera„tionibus est acta, temeritate, strophis, obtrectationibus, sy„cophantiis, ut ni præsens hæc spectâssem, imò sensissem, „ nulli unquam autori fuerim crediturus sic insanire Theologos. „ Pestem fatalem esse diceres. Et tamen hujus mali virus à pau„cis ortum, in plures serpsit, adeò ut magna pars hujus Aca„demiæ non infrequentis, ejus morbi contagio lymphata ferre„tur. Testatus sum te mihi ignotissimum esse, libros tuos „ nondum esse lectos: proinde me nec improbare quicquam, nec „ probare. Tantum admonui, ne libris tuis nondum lectis, ad „ populum tam odiosè vociferarentur, id ipsorum referre, quo„rum judicium oporteret esse gravissimum. Quin & illud per„penderent, an expediret ea traduci apud plebem promiscuam, „ quæ rectius libris editis refellerentur, aut inter eruditos dispu„tarentur, præsertim cum uno ore vita autoris prædicaretur. „ Nihil profectum est: hucusque insaniunt obliquis imò famo„sis suis disputationibus. Quoties inter nos de pace convenit? „ quoties illi ex temerè concepta suspiciuncula, novos tumultus „ excitârunt? Et hi cum hujusmodi factis Theologi sibi viden„tur. Est hoc hominum genus hic aulicis ferè invisum: quod „ ip-

(a) vid. ERASMI Epistol. Tom. 1. Ep. 427. fol. 444. & 445.

„ ipſum mihi quoque imputant. Epiſcopos omnes habeo mihi „ ſatis æquos, libris nihil fidunt. In ſolis ſycophantiis victoriæ „ ſpes illis ſita eſt. Eas ego contemno, recti conſcientiâ fre- „ tus. In te redduntur aliquanto mitiores. Eruditorum cala- „ mos fortaſſe timent, ſibi malè conſcii: quos ego ſanè ſuis „ pingerem coloribus, ut digni ſunt, niſi me *Christi* tùm do- „ ctrina, tum exemplum, aliò vocaret. Immanes feræ manſue- „ ſcunt officiis, iſti benefactis efferantur. Habes in *Anglia* qui „ de tuis ſcriptis optimè ſentiant, & ſunt hi maximi. Sunt & „ hic, quorum eſt eximius quidam, qui tuis favent. Ego me „ quod licet integrum ſervo, quò magis proſim bonis literis re- „ floreſcentibus. Et mihi videtur plus profici civili modeſtiâ „ quam impetu. Sic *Christus* orbem in ſuam ditionem perduxit. „ Sic *Paulus Judaicam* legem abrogavit, omnia trahens ad alle- „ goriam. Magis expedit clamare in eos, qui Pontificum auto- „ ritate abutuntur, quam in ipſos Pontifices: Idem de Regibus „ faciundum cenſeo. Scholæ non tam aſpernandæ ſunt, quam „ ad ſtudia magis ſobria revocandæ. De rebus receptioribus, „ quam ut ſubitò poſſint ex animis revelli, diſputandum eſt ar- „ gumentis denſis & efficacibus potius quam aſſeverandum. „ Quorundam virulentas contentiones magis conducit contem- „ nere quam refellere. Ubique cavendum ne quid arroganter „ aut factioſè loquamur, faciamúſve: ſic arbitror gratum eſſe „ ſpiritui *Christi*. Interea ſervandus animus, ne vel irâ, vel „ odio, vel gloriâ corrumpatur: nam hæc in medio pietatis „ ſtudio ſolet inſidiari. Hæc non admoneo ut facias, ſed ut „ quod facis perpetuò facias. Deguſtavi *Commentarios* tuos in „ Pſalmos: vehementer arrident: & ſpero magnam utilitatem „ allaturos. Eſt *Antverpiæ* Prior ejus monaſterii, vir purè *Chri-* „ *stianus*, qui te unicè deamat, tuus olim diſcipulus, ut præ- „ dicat. Is omnium penè ſolus *Christum* prædicat. Cæteri fe- „ re aut hominum fabulas, aut ſuum quæſtum prædicant. *Me-* „ *lanchthoni* ſcripſi. Dominus *Jesus* tibi ſuum ſpiritum indies „ uberiùs impartiat ad ipſius gloriam, & publicam utilitatem. „ Cum hæc ſcriberem, tua epiſtola ad manum non erat. Vale. „ *Lovanio*. Tertio Cal. Junias. Anno M. D. XIX.

Qua ex Epiſtola id ſaltem liquet, quod in urbe *Antverpienſi* Monaſterii Prior, Lutheri diſcipulus, jam tum doctrinam Chriſti purè docuerit; Sed & in Helvetiam *Lutheri* ſcripta per *Joachimum* VADIANUM San-Gallenſem, Virum prorſus eximium, illiusque Eccleſiæ Reformatorem, illata, unâ cum ipſis *Huldrici Zwinglii* Operibus, Evangelico negotio mirum in modum fuerunt proficua, & extat *Wolfg. Fabricii* CAPITONIS Epiſtola XII. Kal. Martii data, qua is ſuum pariter & aliorum, in Lutheri cauſam & perſonam, hunc in modum prodit animum: (a) *Helvetia & Rhenana regio ad Oceanum uſque ſolidos amicos fovet Lutherio, eoſque potentiſſimos, neque omnino alienos à bonis ſtudiis. Cardinalis Sedunenſis, Comes de Gerordlſeck, Epiſcopus quidam eruditus ac prima honeſtatis, aliique ex noſtris non pauci, cum nuper audierant te periclitari, non tantùm ſumptum, ſed etiam tuta loca pollicebantur: quibus aut latere, aut apertè degere poſſes. Cum peregrè conſtitutum fama prædicaret & ſummâ rerum difficultate laborare, fuerunt, qui per me ſubmittere nitebantur largiſſimum ſumptum, & ſubmiſiſſent utique. Verùm hoc veſpere nuncium accepimus aureum: vivere Lutherium, & ſemper victurum. Deindè vidimus exemplum literarum Ducis Illuſtriſſimi, & verè Principis ad D. Cardinalem. unde cognoſcimus, quàm nihil opellâ noſtrâ indigeas. Favore tamen ſi quid poſſumus, aderimus ubique. Monimenta tua junctim expreſſimus, ſicut ex dono Frobenii* (b) *cognoſces ſtatim poſt nundinas Francofordianas, ſimulque per Italiam, Gallias, Hiſpanias, Angliam intra ſeſqui menſem bonâ fortunâ publicavimus, in hoc videlicet commuui cauſæ conſulentes, cui maximè conſultum putamus, ſi veritas quam latiſſimè declaratur. Natura enim veri gratiâ vel invitum in amorem ſui pellicit. Ignoſce quod nuper monitus es ex ſententia Eraſmi, hoc eſt, quod noctuas Athenas intuli.*

In theatro Suevico, Urbe *Auguſta*, jam tum *Johannem* OECOLAMPADIUM pro Theologi nominis dignitate ſacrum Panegyriſten egiſſe, & ut Theologicæ literæ, purè ac ſimpliciter doceantur, anniſum fuiſſe, teſtatur *Philippus* MELANCHTON

(a) apud SCULTETUM in Annal Ref. ad A. 1519. p. 44.
(b) Conſ. §. IV. pag. 7. & §. XCVIII. p. 234.

TON in illa de Colloquio Lipsiensi relatione, quam huic Operi subjunctam conspiciet Lector. (b)

In Creicovia & *Pfortshemii* purius Evangelium jam hoc ipso anno 1519. docere cœpit *Johannes* SCHWEBELIUS, sed grassante tum adhuc tyrannide Pontificia in illustrissimo Marchionatu Badensi, is patria ejectus, se ad *Franciscum* SICKINGIUM magnum illum Evangelicorum Patronum recepit, totius Bipontini Ducatus deinceps futurus Reformator, (b) de cujus Vita ac meritis in sequentibus recurret mentio.

§. CX. Diximus in superioribus (c) *Tigurinos*, de *Samsonii*, Indulgentiarum Pontificalium quæstoris impudentia apud *Leonem X.* Pontificem Romanum fuisse conquestos, eos verò tepidam tulisse responsionem, signatam A. 1519. prid. Kalend. Maji: Ea re factum est, ut tantò majori cum constantia, animique fortitudine causam Evangelii urgeret ZWINGLIUS, Scripturæ S. doctrinis inhærens, missis hominum commentis, atque nugivendulis ineptiarum quæstoribus, qui emungendorum nummorum causa magis, quam ut Christo lucrarentur animas, in scenam prodierant. Quid? quod ipse *Johannes* FABER, Vicarius Constantiensis, minime fidus tamen Evangelii assecla, hoc ipso Anno d. VII. Junii, illam institoris, à Tigurinis repulsam qui tulerat, impudentiam ita describat: (d) „ Quod ad N. Indulgen-
„ tiarum cœlipotentem attinet, meus mihi genius præsagiit
„ hunc eventum: neque enim tam frigidus circum præcordia
„ sanguis obstitit, ut tàm portentosas venias à sede Apostolica
„ unquam profectas crederem. Quid aliud ejusmodi veniarum
„ licitatores effrontes agunt, quam ut Ecclesia passim vel à Chri-

 „ stianis

(a) apud LOESCHER in Act. & Docum. Tom. III. p. 216. Conf. §. LVI. p. 120.

(b) v. SCULTET. Annal. p. 48. & Vita J. SCHWEBELII ejus Epistolis præfixa. Conf. §. LXXIII. p. 165.

(c) vid. §. LIX. pag. 126. 127.

(d) vid. Fabri hujus literas, quæ in Archivo Tigurino asservantur apud J. H. HOTTING. in H. E. Sec. XVI. T. II. C. III. p. 188. Cæterum ipsius hujus *Johannis* FABRI vicarii primò Constantiensis, deinceps episcopi Viennensis vitam singulari industria descripsit C. E. KETTNERUS Lips. 1737. 4. Conf. *Miscell. Groning.* Tom. II. p. 513. 514.

„ ſtianis irrideatur? „ Docebat autem, inter alia, tum Zwinglius: „ Remiſſionis peccatorum beneficium non debere acceptum referri (a) vaniſſimis Pontificum Indulgentiis, ſed merito ac morti Chriſti, cœlumque ipſum nulla pecunia emi, ſed vera in Chriſtum fide recipi: „ Cujus doctrinæ fama, quum ad HUGONEM (b) Epiſcopum Conſtanttienſem perveniſſet, is literis ad Zwinglium, per eundem illum Johannem Fabrum vicarium ſuum datis, eum hortari: *ut quod feliciter cœperit, fortiter exſequeretur, atque abſolveret, ſe nuſpiam periclitanti defuturum.* Qua data occaſione pulcherrima, ipſe ZWINGLIUS ad Epiſcopum (c) debita cum reverentia reſpondere, atque expetere, ve-

(a) vid. HOSPINIAN in Hiſtor. Sacramentar. P. II. p. 22. b.

(b) Conf. not. ad §. XLIX. pag. 105.

(c) Conf. quæ l. c. ſunt dicta: Ipſe ZWINGLIUS in reſponſione ad Valentinum Comparem Operum Tom. I. fol. 230. totam hanc rem ita enarrat: „ Hugo Conſtanrienſis Epiſcopus, cum fama cognoviſſet me „ non intrepide nec oſcitanter contra Papiſticas indulgentias concionari, „ quas tum venales apud nos exponere cupiebat Samſon quidam Franciſ- „ canus Monachus, literas ad me dedit per vicarium ſuum Johannem Fa- „ brum, anno à Chr. nat. 1519. quibus hortabatur, ut quod cœptum „ erat, fortiter exſequi pergerem, ſe enim mihi bona fide affuturum, niſi „ ipſius vicarii chirographum (quod etiamnum penes me eſt) adulterinum „ ſit, & inſcio Epiſcopo ad me tranſmiſſum. Quid hic facerem, an non „ Epiſcopo Conſtantienſi obedirem? maximè, cum vicarii literas me „ hortantes accepiſſem, quæ vel tunc animum addere potuiſſent, etiamſi „ nihil antea adverſus fictas illas & fraude plenas indulgentias à me fuiſſet „ tentatum. Poſt hæc publice ſimul & privatim ſupplicationibus debita „ reverentia & modeſtia conſcriptis epiſcopi animum ſollicitare cœpi, qui- „ bus hoc unum ſemper monui, & vehementiſſime hortatus ſum, ut E- „ vangelicæ veritati conſentire dignaretur, quam tanto cum ſucceſſu emer- „ gere videret, ut nullis conſiliis & viribus impediri poſſet: ſimul & hoc „ monens, ut nobiliſſimæ Landenbergiorum familiæ hanc laudem & glo- „ riam ceu propriam vendicet, ut ex ſe primum epiſcopum prodiiſſe glo- „ riari poſſit, qui Evangelii prædicationem liberam in ſua diœceſi permi- „ ſerit. Sed quibus de cauſis rerum vices mutatæ ſint, non novi. Qui „ enim primò currentem me crebris hortationibus incitabant, hi ipſi paulo „ poſt nulla reſponſione, & nullis literis me dignati ſunt, niſi quod publi- „ ce & in genere quædam ab illis vulgata ſunt & conſcripta, quæ tamen „ pro-

vehementissiméque urgere non destitit, ut vellet is Evangelicæ veritati amplius favere, & renascenti adesse, quam cerneret magno cum successu emergere: Uti non minus tum quoque apud *Antonium* PUCCIUM, Pistoriensem episcopum, atque Romani Pontificis apud Helvetios legatum, is hanc egit causam, atque plus semel disertis est professus verbis: Se posthac per sinceram Evangelii doctrinam omnibus modis regnum & errores Papatus impugnaturum, ut Verbi Dei & Evangelicæ veritatis lux postliminio in Ecclesia Christi luceat; Quod eundem fideliter quoque præstitisse eventus docuit, dum aurem adversus splendidas Puccii pollicitationes obturavit, suamque in Evangelio promovendo, & doctrina puriori, cui sua addixerat vota, instillanda fidem stitit illabefactatam.

§. CXI. Est verò illa, quam TIGURINORUM Respublica non perturbate nec præmaturè, sed provido admodum consilio suscepit Doctrinæ Reformatio, dignissima, quæ sigillatim à nobis recenseatur, atque, ne ipsæ res sibi invicem arcto nexu inhærentes dirimantur, ut propius consertis annis velut in brevi tabella tota nobis ejus imago repræsentetur, ut cœperit, utque adoleverit, ut quasi ad quendam juventæ florem pervenerit, fuerítque consummata. Certè, quod ipsa Zwinglii doctrina, altas in auditoribus ageret radices, uberrimámque sponderet messem, ipsæ læto augurio docebant conversorum primitiæ, quorum numerum jam sub finem anni 1519. ad *bis mille* excrevisse, docemur, ex ipsa ZWINGLII pridie Kalendas Januarii data epistola, quam se anecdotam servare testatur HOTTIN-

„ prioribus istis consiliis tam similia esse videbantur, quam musca elephanto est. Prius enim vicarius verbis disertis coràm, deinde per literas absens testatus erat, Episcopum suum Romani Pontificis fastum & injustam arrogantiam diutius ferre non posse.

„ Antonius Puccius Romani Pontificis legatus, quater de hisce rebus non „ sine splendidis pollicitationibus mecum contulit, cui libere hoc ipsum „ quod omnino faciendum erat exposui; simul & hoc addens, me posthac „ divina favente gratia Evangelii prædicationem aggressurum, qua Papatus „ non parva ex parte concutiendus & debilitandus sit &c. Quibus tamen „ admonitionibus non quicquam effectum est. „

TINGERUS. (a) Eum quoque, cum eodem anno 1519. lues pestifera eundem lecto affixisset, egregiam *precationem* pro illorum temporum more *rythmicam*, composuisse, qua & fidem & Deo dicatum pectus, animumque Evangelico Præcone dignum est testatus, BULLINGERUS (b) refert: Et, ex archivis Tigurinæ Ecclesiæ nos docet SCULTETUS (c) quod Senatus Tigurinus, de consilio Zwinglii, ejusque suasu; (quippe cujus in omnibus concionibus propositio major erat: *Soli Verbo Dei esse insistendum in rebus fidei*,) omnibus ditionis suæ concionatoribus & pastoribus, eodem anno, vel sequenti 1520. mandaverit, ut missis ac repudiatis hominum commentis, atque decretis parum fidis, liberè doceant, (d) quidquid authoritate Propheticarum, Evangelicarum, & Apostolicarum literarum adstrui possit; Adscivisse nostrum, tum quoque sibi in sacro quod obibat munere, diaconos, constat, *Georgium* STäHELIN dictum *Chalybæolum*, & *Henricum* LUTHIUM, (e) qui paulo post, & *Jacobum Wisendanger*, dictum CEPORINUM virum doctum & Linguarum Græcæ Hebraicæque peritum, Zwinglio & Tigurinis commendavit, eo cum effectu, ut is à Tigurinis ad harum Linguarum Professionem (f) evocaretur, quæ res & ipsi Zwinglio & cau-

(a) v. Jo. Jac. HOTTING. Helv. Kirch. gesch. T. III. p. 49.

(b) BULLING. in Histor. Reform. MSS. I. 20. apud HOTTING. l. c. p. 50.

(c) SCULTET. Annal. ad A. 1520. p. 68. 69. Cf. HOTTING. l. c. p. 51. & RUCHAT. Hist. de la Ref. de la Suisse T. 1. p 72. idemque BULLINGER. in Histor. Reform & Doctiss FUSSLIN in not. ad docum. ad Hist. Ref. Helvet. T. II. p. 27. 28.

(d) HOSPINIANUS quidem in Historia Sacramentaria P. II. p 22. 23. jam ad A. 1519. publicam Synodi à S. P. Q. Tigurino coactæ convocationem in urbem Tigurinam refert, atque ejus vestigiis insistit WEISMANNUS, ad Sec. XVI. p. 230. Sed est manifestus in numero error. Articuli enim illi 67. à Zwinglio exhibiti ad Annum 1523. spectant; cum prius tamen illud mandatum omnino ad A. 1520. jam sit referendum.

(e) vid *Miscell Tigurin.* Tom. II. p. 681. ubi ipsa *Chalybæoli* vita ex ejus autographo exhibetur.

(f) vid. Lavateri *Vita Ceporini* MSS. apud HOTTINGER. Helv. K. G. p 53. it. *Osw.* MYCON. in Vita Zwinglii ejus Epistolis præmissa; & *Miscell. Tigurin.* Tom. III. p. 344. sq.

causæ Evangelicæ admodum erat proficua; Erat is annus quo à Vejove Vaticano Leone X. fulmen parabatur excommunicationis in Lutherum, atque ejus socios, cujus rei fama cum percrebuisset, ipse ZWINGLIUS, ne id fieret, omni nisu navare operam apud ipsum *Gulielmum* Pontificium commmissarium. (a) Cæterum quò Evangelii negotium magis promovebatur, eò magis ipsi adversus Zwinglium vario modo insurgere hostes. Extant Osw. MYCONII ad Zwinglium literæ A. 1520. datæ, in quibus: (b) „ Vere dico, inquit, nihil vehementius me mo-„ vet, quam dum Zwinglium audio dilacerari, imò non Zwin-„ glium, sed Evangelium. Nam quid ille dicit quod non sit „ Evangelicum?„ Erat idem hic annus, quo Zwinglius qui usque huc à Papa publicum acceperat stipendium, quod à Leone X. in numerum Accolitorum Capellanorum sedis Romanæ receptus esset, illud accipere amplius renuit, in singulare testimonium integritatis, ne suæ vim faceret conscientiæ; (d) Neque verò quisquam melior ipso Zwinglio hanc causam disceptaverit: Is igitur ita: „ Quod si avaritiæ & perfidiæ me insimularint „ adversarii, & muneribus corruptum, falsam doctrinam serere „ dixerint, nolite credere, o fratres, nec unquam credetis, „ etiamsi summis obtestationibus adeoque jurejurando vobis fi-

(a) Ipse ita ad Myconium scribit A. 1510. prid. Natalitia Jacobi Zebedæi filii in Epist. *Zwingl & Oecolamp.* p. 174. b. „ Lutheri vitæ parum „ timeo, animæ nihil, etiam si fulmine Jovis illius fulminetur, non quod „ excommunicationem contemnam, sed quod putem damnationes istas „ magis corpori quam animæ infligi, si inique infligantur, æque autem an „ inique cum Luthero agatur, nostrum non est decernere. Ipse tamen „ nosti, cujusnam sententiæ sim. Ego his diebus Gulielmum Pontificium commissarium adibo, & si sermonem de hac re serere cœperit, ut „ paulo ante fecit, suadebo, ut Pontificem admoneat, ne excommunicationem ferat, quod putem hoc maxime è re ejus futurum, nam si feratur, auguror Germanos cum excommunicatione Pontificem quoque „ contemturos. „

(b) v Epist. *Zwingl. & Oecolamp.*

(c) Cujus receptionis instrumentum habet HOTTING. Sec. XVI. P. II. p. 274. 5. 6.

(d) HOTT. Helv. K. G. p. 57. RUCHAT. l. c. p. 76.

„ dem facere voluerint. Nec enim quisquam est principum,
„ cui aliqua ex parte pro muneribus mihi collatis devinctus sim.
„ Interim verò non negaverim, me olim, (scribebat hæc A.
„ 1522.) à Romano Pontifice munera quædam recepisse: sed
„ jam dudum eadem hæc abolita & sublata sunt. Olim enim li-
„ citum & fas esse putabam Pontificum largitionibus uti, cum
„ illius religionem fidemque pro viribus tueri mihi pium &
„ sanctum esse videretur. Postquam vero crevit in me (ut Pau-
„ lino more loquar) peccati agnitio, mox & Pontifici & mune-
„ ribus ipsius longum valere renuntiavi. „ (a)

§. CXII. Atque ita, cum partim ex scriptis partim ex Concionibus Zwinglii, novis quotidie auctibus sine ullo perturbationis motu cresceret Reformatio, factum est, ut non ubivis solummodo ipsum Zwinglii nomen percrebesceret, quod jam literæ A. 1521. Argentorato ad ipsum datæ (b) significabant, & cumprimis quæ Glarona ad ipsum mittebantur, quibus *Franciscus Cervus* ita Zwinglium alloquitur, „ Plurimum gaudeo,
„ Tuam jam famam passim, atque per totum orbem indies ma-
„ gis magisque divulgari & excrescere. Nam te à compluribus
„ undique audio commendari, præcipuè à Beato Rhenano, à
„ quo nuper accepi literas, quæ te in cœlum usque attollunt. „
Quid? quod & novo tum inter Tigurinos suos honore tanquam virtutis, pietatis, & eruditionis præmio afficeretur, qui eundem d. XXVII. Aprilis in Canonicorum ita dictorum numerum referebant, locum *Henrici* ENGELHARDI Viri egregii, quem is per liberam resignationem fecerat vacuum, & Zwinglius sibi expetebat, ipsi tribuentes (c) publicis eam in rem adornatis literis; in quibus, quod diligenter notandum, neque violatæ fidei, neque apostasiæ, neque vocationis neglectæ accusatur, quin potius ad ipsos honores & emolumenta sine ulla exprobratione evehitur:
Et

(a) vid. Opera ZWINGL. T. I. p. 341. b.
(b) apud HOTTING. Sec. XVI. P. II. p. 309.
(c) vid. HOTTING. Sec. XVI. P. IV. p. 32, 33. ubi ipsum instrumentum publicum, quo is in Canonicorum numerum est adoptatus, exhibetur, ut de solenni saltem Zwinglii ad ministerium Vocatione dubium esse possit nemini.

Et quanquam non ab onere multiplicique negotiorum ſtrepitu (a) is honor eſſet divulſus, ingruerentque, cumprimis ſucceſſum capiente Evangelio, adverſitates & mala, ut quoque de abdicando munere (b) iterum cogitaret, ipſe tamen eventus docuit, quam animo reſumto, Deique fiducia fretus, omnia potius contemſerit pericula, quam ut à Statione, non dimiſſus recederet: Hinc ſane illa ejus profecta Vox fidei plena, quam ad *Oſw.* MYCONIUM A. 1522. ſcribebat: (c) „ Tam crebri ſunt pulſus, „ tam vehementes ictus, qui domum Dei dejicere tentant, ut „ non injuſtè quis aliquando crediderit, nec ventos eſſe nec im- „ bres, ſed grandines ac fulmina, ac, ni aperte viderem, Do- „ minum cuſtodire civitatem, jam dudum clavum abjeciſſem. „ Verum, cum eum videam rudentes firmare, antennam dirige- „ re, velum tendere, & quid multa? ventis imperare, iners „ nec hominis nomine dignus fuero, ſi ſtationem deſerens nihi- „ lominus ignominioſe perirem, totum itaque me illius benigni- „ tati &c. „ Quidquid ſit, cum civibus Tigurinis libertatis Evangelium annunciaretur, atque, quam à dierum, ciborum, locorum delectu eſſent immunes Chriſtiani, inculcaretur, tum ea res res ita altè ipſorum inſidebat mentibus, ut vel Papæ Legem, de vetito carnium eſu perrumperent, (d) ſuisque inde ab A. 1522. juribus fruerentur: Atat, hæc erat illa Actio quam adverſus cives coràm Magiſtratu inſtituebant, libello peculiari Præpoſitus atque Plebani Eccleſiæ Tigurinæ, quo querebantur, (e) eſſe nonnullos, qui ruptis legibus Eccleſiaſticis, promiſ-

(a) Sic ipſe ad B. Hallerum d. 4 Decemb. 1521. ſcribebat: ***negotiorum ſtrepitus, & eccleſiarum curæ ita me undique quatiunt, ut nuper Henr. Engelhardus Dec. doctor diceret, ſeſe vehementer admirari quod nondum eſſem ad inſaniam redactus .... ſcribunt ad nos Suevi, exigunt quotidie, quod ipſe præſtare nequeo, tametſi pro virili ipſis ſatisfaciam. Scribunt ex Helvetiis fermè omnes, qui propter Chriſtum premuntur.*** v. Ep. ZWING. & OECOL. fol. 38. b.

(b) v. HOTTING. Sec. XVI. P. II. p. 235.

(c) v. HOTTING. Sec. XVI. P. IV. p. 270.

(d) vid. SCULTET. qui hæc ad A. 1520. annotat, p. 69. cum proprie ad Ann. 1522. uti ſtatim videbimus hæc ſint referenda.

(e) vid. HOTTING. Sec. XVI. P. V. p. 334.

miscuum sibi facerent carnis usum, diebus etiam prohibitis: Rogare proinde, ut pœnam talibus designent, donec aliter à superioribus prospiceretur: Et agebatur in hoc scripto reus præcipue *Christophorus Froschouerus*, insignis ille atque primus Tigurinorum Typographus, qui prolixo statim scripto (a) ostendit, non detrectaturum se mulctam, si, in leges vel divinas vel politicas peccasse convinci posset. Familiæ autem suæ & operarum typographicarum rationem non permittere, ut quod Deus Lege sua ubique concessisset, superstitioso Ecclesiasticæ potestatis cultu eripi sibi pateretur.

§. CXIII. Neque hæc adeò facile consopita lis est, quin ansam potius subministravit, primò quidem, *colloquio* omnium *primo* Zwinglium inter & Joh. Fabrum habito, quod à ZWINGLIO ipso ad V. D. *Erasmum Fabritium* est descriptum, (b) deinceps verò etiam, libello, quem inter reliqua scripta, primum publicavit Zwinglius. Quod *Colloquium* illud concernit, Episcopus Constantiensis Hugo, trium doctorum legationem, (c) ad Tigurinos, unà cum parænesi ad Senatum Canonicorum, quem Capitulum vocant, mittere, qui eandem illam, quam plebani instituerant, urgerent actionem, atque litis contestationem facerent: Erant hi legati, *Johannes* (d) FABRI Theol. D. & Vicarius Constantiensis, *Johannes* VANNERUS Evangelista Constantiensis, satis Christianus, quemque invitum huic dicunt interfuisse negotio, & N. BRENLIUS, Eremita. Hi postea quam querelam suam instituerant, adversus eos, qui omnium cerimoniarum usum abrogatum vellent, cum cerimoniæ tamen essent manuductio ad virtutes, quin imo pro virtutum fonte essent reputandæ, atque adversus eos, quos dicebant doctrinas novas irritabiles ac seditiosas docere, porrò, adversus eos, qui se à reliquis

(a) vid. HOTTING. l. c. p. 335.
(b) Quam descriptionem Monumentis pietatis ac rei literariæ Part II. p. 19-31. cum inseruerit Cel. MIEGIUS, eandem sed emendatiorem longè, nec tot maculis atque erroribus typographicis conspurcatam, huic ipsi Operi subjunximus, num. XXI.
(c) vid. ZWINGL. Archeteles. Opp. Tom. I. p. 144.
(d) v. HOTTING. Helv. K. G. T. III. p. 77.

liquis Christianis & Christiana Ecclesia separarent, putantes sibi quidquid libuerit licere &c. &c. Tum post aliquot dierum interjectam moram & seriam deliberationem, ipsi Tigurinorum pastores, quos, tacitis licet ipsorum nominibus, potissimum tamen indigitari patebat, ut causam dicerent, admissi sunt, *Huldricus* scil. ZWINGLIUS, *Henricus* ENGELHARDUS & *Rudolphus* RUSCELLUS: Zwinglius, loquendi potestate facta, statim ea quæ J. Faber reliquorum nomine proposuerat, uberioribus verbis refutare, ac docere, quam nullæ novæ, nedum seditiosæ doctrinæ, Tigurinis annunciatæ essent, vel ex eo solo patere, quod nullibi Evangelium Christi & doctrina Apostolica, quæ concionum suarum suorumque collegarum argumentum continerent, pacatius audiretur, & sine ullo tumultu, quam quidem apud Tigurinos; (a) Unde sibi videri, quod discordiam effingant, ubi unanimiter unoque ore juxta Pauli verbum nomen Dei glorificatur. Porrò, quam omnino exoptet, ne tanto cerimoniarum jugo tamque difficili premerentur Christiani, ad legem libertatis regiam vocati, quum vel eæ, quæ nunc ubivis inculcentur & onere & amaritudine cerimoniæ, ipsas exsuperarent Judaicas cerimonias, & quam tamen eapropter minime docuisset unquam, quod nulla humana præcepta sint vel servanda vel statuenda, à qua sententia se suosque profitetur alienissimos, neque adeò, vel se vel suorum quenquam à Christiana ecclesia separationem aut facere aut moliri, ipsam vero ecclesiam unicè Verbo scripto, Sacrisque literis debere inniti, seque suosque paratos esse ad reddendum rationem de ea, quæ in ipsis erat, fide, itemque de modo, quo Sacras literas hactenus tractavissent, ac tractaturi erant imposterum, coram cœlestibus terrenis & infernis. Quo pacto Legati Constantienses dimissi sunt: Decreto à senatu Tigurino facto, ne quis privatus sibi sine gravissima causa, licentiam arrogaret vescendi carnibus, diebus vetitis, usque

(a) Verba ZWINGLII ad ipsum Hugonem Episcopum in Archetele id confirmant, quando p. 124. b ita scribit: *Tiguri enim, quod ad doctrinam Christi adtinet, tam pacata sunt omnia, quam usquam gentium, tam vulgo docti sunt etiam idiotæ Evangelium, ut nolint ullam præter hoc recipere doctrinam.*

dum hæc res uberius ab ipso Episcopo esset exposita & illustrata, (a) illos verò qui contra facerent pœnitentiæ subjiciendos esse: Dum interea Zwinglius eodem adhuc mense Aprilis d. 14. primum suum, publicè editum typisque vulgatum profert Libellum *de delectu & libero ciborum esu &c.* ad Ecclesiam Tigurinam præcipuè directum, in quo gravissimè totam illam perorat causam, nec quidquam omittit eorum, quæ ad rem pertinere videri poterant, simul verò etiam, quam Papalem & tyrannida & avaritiam intolerabilem judicet, ac aversetur, fidem facit: Ipsi verò Constantienses, cum spe sua se frustratos esse persentiscerent, id quod coràm perficere non poterant, per literas ausi sunt aggredi, omnemque movere lapidem, quò missis adversus Zwinglium ad Tigurinos literis, horum animum, irrito tamen conatu, permoverent, ut Zwinglii causam desererent, eumque ipsum dimitterent: Sic enim, primò ipsum Episcopum jam d. 2. Maji ejusmodi publicasse libellum, constat, Evangelio & doctrinæ puriori adversum: (c) Zwinglius intereà una cum collegis suis ad ipsum Hugonem libellum supplicem (d) mittere d. 2 Julii, qui tantò est memorabilior, quod is primorum Reformatorum Helveticorum subscripta quoque servat nomina: *Balthasaris Trachseli* Pastoris Artensis in Svitia, *Georgii Calybei* Pastoris Weinimgensis, *Werneri Steineri* Pastoris Tugiensis, *Leonis Judæ* Einsiedlensis, *Erasmi Fabricii* Canonici Tigurini, *Simonis Stumpfii* Pastoris Hongensis, *Jodoci Kilchmeyeri* Canonici Lucernensis, *Huldrici Pistoris* Pastoris Usterani, *Casparis Megandri* concionatoris Tigurini, *Joh. Fabri* Cappellani Tigurini, & *Huldrici Zwinglii*. Qui omnes, uno ore, &, ne induci se patiatur, ut edictum in Evangelii præjudicium promulget, Episcopum hortantur, atque ut scortationis scandalum amplius ferre non velit, orant

(a) HOTTING. Helv. K. G. T. III, p. 80. Atque hoc ipsum decretum verbotenus insertum legitur à Cl. FUSSLINO, documentis ad Hist. Ref. Helvet spectantibus Tom. II. p. 1. &sqq

(b) vid. Opp ZWINGL. Tom. I. p. 324-340.

(c) vid. HOTTING. Helv. K. G. p. 81. ex Bulling. Hist. Reform. p. 53.

(d) v. ZWINGL. Opp. T. I. p. 120-124.

orant, simulque ut, ipsis Clericis matrimonia legitima permittantur, vel saltem ut ad eorum nuptias conniveatur, expetunt, dicentes inter alia: „ ex quorum numerosa (a) multitudine nos pri-
„ mi

(a) v. Opp. ZWINGL. T. I. p. 122. Conf. SCHELHORN. Amoenit. liter. T. IV. p. 398. qui ex diario *Spalatini* MSS. rationes quibus hi legitimum sibi expetebant matrimonium, affert hunc in modum.

1. *Matth* 19.

2. 1 *Cor. VII. propter scortationes unusquisque ducat uxorem. Neminem excepit, neque sacerdotem neque monachum.*

3. 1 *Cor. VII. Quod si se non continent. nubant. Melius enim est nubere, quam uri.*

4. 1 *Cor. VII. De virginibus præceptum Domini non habeo, consilium autem do. Paulus Doctor gentium, instrumentum Dei electum.*

5. 1 *Tim. IV. Oportet episcopum unius uxoris maritum esse.*

6. *Tit. I. Si quis sit inculpatus, unius uxoris maritus.*

7. 1 *Tim. IV. Spiritus aperte dictat, postremis temporibus esse futuros, qui vetent nuptias.*

8. *Hebr. IX. Preciosa cumprimis res est connubium & thorus incontamitus. Scortatores vero & adulteros damnabit Deus.*

Per igitur communem Christum, per libertatem ejus sanguine partam, per pronum affectum, quem nobis debes, per miseriam animularum nostrarum, per vulnera conscientiarum, per quicquid est divinum, quicquid est humanum, te oramus, ut supplices clementer respicias, ut, quod temere ædificatum est, cum consilio demoliri sinas: ne quando moles ista non ex patris cœlestis sententia constructa cum fragore longe perniciosiore corruat.

Nisi consilio rebus multis subveniatur, actum erit aliquando de universo sacerdotum ordine.

Qui rerum scriptores id facti unquam celabunt? qui non docti præconiis vehent? qui non olores venienti mundo canent? qui cedri a vetustate & interitu non defendent?

Hoc unum caveris, ne oblatam occasionem e manibus male consertis elabi sinas. Auguramur enim res novam faciem induituras, nobis etiam ingratissimam. Quod ubi factum erit, nequicquam adipiscendæ gloriæ occasionem neglexisse quereris.

Favet nostræ petitioni opifex iste, qui marem & fœminam fecit primos homines. Favet usus veteris Testamenti, novo multo rigidioris, quo summi etiam sacerdotes lento matrimonii jugo colla submittebant. Favet Christus, dum castitatem liberam facit, quin jubet, dum non vult pusillos scandalizari. Favet ubique magno plausu, imo spiritum Dei habens præcipit Paulus. Favet universus piorum & cordatorum numerus.

Jam

„ mi tua mansuetudine freti prodire ausi sumus, ac obsecrare,
„ ut id nobis annuas, haud ut arbitramur temere, &c. &c.

§. CXIV Hæc inter, ipsi Pontificii omnia agere, quo Evangelicæ doctrinæ per Zwinglium annunciatæ obicem ponere possent, eumque in finem procurant, ut Episcopus iterum d. XXIV. Maji 1522. novam ad Senatum Præposituræ mitteret Parænesin, (a) querelarum & injuriarum plenam; in qua equidem, astuto consilio, nec Zwinglii, nec collegarum ejus, mentio fit expressa, sed occultè tamen, atque sub involucro eorum doctrina sugillatur, iique turbarum, defectionis à fide, schismatum, conculcati ordinis, atque neglectæ disciplinæ Ecclesiasticæ, rei arguuntur, ac tandem ipsis Canonicis hoc injungitur: „ Quem-
„ admodum ergo beatissimus Papa noster, felicis memoriæ Leo X.
„ & Serenissimus Imperator Romanorum Carolus V. nuper hu-
„ jusmodi nova dogmata damnaverunt, & damnata publicis
„ mandatis declaraverunt, tanquam illa, quæ sint contrà ecclesi-
„ asticam dispositionem, contra Evangelicam legem, institu-
„ tionis Evangelicæ unitatem: ita vos, quos nobiscum Spiritus
„ sanctus posuit regere Ecclesiam Christi, quam acquisivit san-
„ guine suo, cohortamur, per eam quam quilibet Christianus de
„ immaculatæ sponsæ suæ ecclesiæ fœda scissione compassio-
„ nem gerit, ut hæc dogmata postponantur, abjiciantur inte-
„ rim, non prædicentur, disputentur, aut doceantur, vel pub-
„ lice vel occulte, nihil etiam alteretur, immutetur, aut in-
„ novetur circa ecclesiæ ritum, donec illi, quorum interest, de
„ ec-

Jam rumor est, plerosque conjuges dudum designasse, non modo apud Helvetios nostros, verum etiam passim apud omnes, quos sopire profecto supra vires fuerit, non modo tuas, sed longe potentioris, pace Tua dixerimus.

Proinde parvitatem nostram ne nauci feceris. Sæpe etenim est olitor valde opportuna locutus. Et quamvis pusilli sumus, Christi tamen sumus. Quos tantum abest, ut contemnas ut receptis, evenire Tibi salutem firmiter credas.

Deus Optimus Maximus Excellentiam Tuam diu incolumem & recte de se sentientem conservet, quam summa humilitate cupimus exorari, ut omnia æqui bonique consulat. Ex Eremo D. Virginis apud Helvetios M. D. XXII. secunda Julii.

(a) v. Opp. ZWINGL. T. I. p. 120. sqq. ubi ipsa hæc Parænesis legitur.

„ ecclesiæ negocio conveniant, & collatis consiliis cum discipli-„ na pariter & misericordia temperatam figant sententiam &c. „ Ad hanc itaque Paræncsin, paucis post mensibus, die scil. 23 Augusti gravissimam Zwinglius adornavit Responsionem, quæ sub nomine *Archeteles* ejus Operibus est inserta, (a) quæque veram ac genuinam, Zwinglianæ Reformationis nobis repræsentat, longeque aliam, quam quidem V. E. LOESCHERUS (b) nobis in famigeratissima Historia uti appellat Motuum, effingit, imaginem, dignaque est, quæ legatur ab omnibus. In hac, inter alia de Constitutionibus humanis ita: *Negari ut arbitror non potest, humanarum constitutionum tantam esse farraginem, ut sexcenti boves Cyprii ad exedundas eas non sufficerent, nec id injuria, cum quisque sibi permissum esse putet novas fingendi pro libidine, dum nemo obstat, nemo resilit, ut jam tantum non hoc tyrannicum apud eos receptum sit*, Licet quicquid libet, *cum tamen è diverso Christus caveat, dicens: Frustra colunt me docentes doctrinas & præcepta hominum; Si igitur apud Deum hæc nobis nihil prosunt, sed premunt tamen interea miseras oves, adeò ut Deus illarum misertus, per prophetam se polliceatur amoturum pastores eos qui sese pascebant, & oves dissipatas visitaturum & liberaturum. Quidnam est, si quis queratur perpetuo Christianum populum plus æquo opprimi? cum nihil profecto aliud fecerit, quam quod Deus ipse, quod Christus, Paulus, Moses.* Porro, de ejus temporis Præsulibus, ita: (c) „ Fateor, quod ad me adtinet, sæpe dixisse, „ justam nostra tempestate præsulum partem, non veros sed „ personatos esse Episcopos: id quod mihi ne imputari quidem „ posse arbitror, quum Jesaias eos canes mutos appellet, & „ Christus fures & latrones; De his dico, qui non per ostium in „ ovile ovium introjerunt: paucos enim reperias, qui Episcopi „ munere vel pro virili fungantur, & non potius agant Dyna-„ stas, Satrapas, Reges. „ Est verò ante omnia notabilis, ipsius

(a) v. ZWINGL. Opp. Tom. 1. fol. 124-144.

(b) Ut mirum quoque sit, & ne tanto quidem Viro dignum, Cel. MOSHEMII Judicium de ipso Zwinglio, ejusque Reformatione, quasi is *improvidè* circà hanc causam fuerit versatus, *unde graves deinde inimicitiæ, & deplorandæ calamitates sint ortæ.* vid. §. CXXI.

(c) ZWINGL. l. c. fol. 131.

ipsius Prædicationis Evangelii apud Tigurinos à Zwinglio susceptæ ordo, quem ipse his delineat verbis (a) „Anno enim ab „ hinc quarto (ut rationem prædicationis nostræ Tiguri pro- „ mulgatæ habeatis) solidum Evangelium secundum Matthæ- „ um prædicavi, quo tempore illorum nomina ne nominari qui- „ dem audieram, quorum factionis (b) me insimulatis. Adjunxi „ Evangelio protinus Apostolorum acta, ut Tigurina ecclesia „ videret, quo pacto, quibusve authoribus Evangelium propaga- „ tum esset ac promulgatum. Successit mox prior Pauli ad Ti- „ motheum epistòla, quod mire videretur conducere optimo „ gregi, in ea enim veluti canones quidam morum Christiano „ dignorum continentur. Hic quum de fide quidam scioli non „ recte sentirent, secundam epistolam ad Timoth. distuli, do- „ nec eam, quæ Gallogræcis scripta est, enarrassem, tum illam „ quoque adjunxi. Cumque, jam dicti scioli eo insaniæ ac im- „ pietatis processissent, ut Pauli nomen tantum non infame „ redderent, jactantes hæc pia scilicet, quæ neminem offen- „ dunt, Quis tandem Paulus? nonne homo est? Apostolus est, „ sed suburbanus tantum, non ex duodecim viris, cum Christo „ non est conversatus, articulum fidei non composuit; ego tam „ cuivis Thomæ vel Scoto credo quam Paulo. Enarravi etiam „ Petri utramque epistolam Apostolorum antesignani, ut liquido „ viderent, an eodem imbuti spiritu eadem ambo locuti essent. „ His absolutis, epistolam ad Hebræos orsus sum, ut Chri- „ sti beneficium clarius agnoscerent ac gloriam. Hic discent „ Christum summum esse sacerdotem, ac jam fermè didicerunt. „ Nec est, ut me quorundam scriptorum insimuletis, nam ante- „ quam ea ad manus nostras venerint, orsi eramus negotium, „ imò ante annum ferè polliciti sumus id facturum. Discent „ item, Christum una ac semel tantum oblata hostia in æternum „ consummasse sanctificatos. Hæc plantavimus; Matthæus, „ Lu-

(a) vid. ZWINGL. loc. cit. fol. 132. b. Scriptus autem is liber est d. 23 Augusti 1522.

(b) Est ea factio *Lutherana*, quo nomine Zwinglii causam denigrare allaborabant Pontificii.

„ Lucas, Paulus, Petrus rigaverunt; Deus autem incremen-
„ tum dedit admirabile: quod ipse non ebuccinabo, ne videar
„ meam non Christi gloriam ambire. Ite nunc, & dicite hanc
„ plantationem, ut ad compendium redeam, non esse cœlestis
„ patris. Ego, inquam, nullis captiosis fomentis, dolis, vel
„ hortamentis, sed simplicibus, ac apud Helvetios natis verbis
„ ad vulneris sui cognitionem quosvis traxi, id à Christo ipso
„ doctus, qui prædicationem suam hinc orsus est. Ab episcopi
„ sui concordia neminem unquam abduxi, modo esset Episco-
„ pus, non fur aut latro, quales Christus signavit Joan. 10.
„ Disciplinam ecclesiasticam ex quibus fontibus hauserim, pau-
„ lo ante commemoratum est. Gloriam nostræ professionis ve-
„ hementer hortatus sum ut teneant, Hebr. 4. habentes Ἀρχιερέα
„ magnum Jesum filium Dei, inquiens, qui penetravit cœlos,
„ tenete confessionem hanc, nec gloriam à se mutuo quærant,
„ id quod Judæos avocasset quo minus Christo crederent, Joan. 5.
„ Quomodo vos potestis credere qui gloriam ab invicem acci-
„ pitis, & gloriam quæ à solo Deo est non quæritis? Signate
„ hæc attentius obsecro. Ego ab omni prorsus spe ullius creatu-
„ ræ, quam maxime possum, avoco, ad unum verumque Deum,
„ & Jesum, Filium ejus unicum Dominum nostrum, in quem qui
„ fidit non morietur in æternum. Induco nervis omnibus, ut
„ veniam petant ab eo, qui peti etiam cupit ultro, quanquam
„ peccemus, inquiens Matth. 11. Venite ad me omnes qui la-
„ boratis & onerati estis, & ego Ἀναπαύσω vos. Hoc ei tam fir-
„ miter credo, ut si ita casus exigat, me non ullo putem vel
„ Episcopo vel Sacerdote opus habere, qui pro me satisfaciat:
„ nam id olim Christus fecit, qui corpus suum pro nobis tradi-
„ dit hostiam, & sanguine suo, felicissimo lavacro, abluit.
„ Totum presbyterorum ordinem ita veneror, ut angelorum
„ Dei: ventrium tametsi abominer, fero tamen, sinoque cor-
„ choros inter olera crescere. Sine intermissione orare præci-
„ pio, sed spiritu & mente: & ut juxta Christi vaticinium, ado-
„ rent patrem in spiritu & veritate, imò ad odium usque pul-
„ sare jubeo, quod apud Lucam viduæ parabola docet.

De Generalibus Conciliis & horum authoritate, ita: (a) „ Generalia concilia nescio an ea intelligi velitis quatuor, quæ quidam tradunt Evangelii loco haberi debere, an omnia? Si illa, nolim equidem illis quicquam detractum esse, quanquam, quod æqualem illis fidem haberi volunt atque Evangelio, nescio quam pium sit: viderint hi, qui hoc pronunciant. Si omnia, rogabo vos, num omnibus fidem servari debere sentiatis, inviolataque custodiri? Quod si dixeritis: obsecro ut hanc controversiam explicetis, utris ne accedendum sit, iis ne, qui, ut habetur dist. 25. 26. & 28. ac 29. statuerunt, ut Episcopus sit unius uxoris maritus, an iis, qui nuptias dæmoniorum instinctu vetant? Nonne hic ad Scripturam recurrere oportebit? „ Et deinceps, paucis interjectis: (b) „ Concilia igitur, quæcunque tandem, si divinæ legi sunt conformia, quis non suscipiet? Quanquam rectius mihi sentire videntur, qui hic dicunt: Si Concilia divinæ Legi sunt conformia, quid opus sit, eis acceptum ferre, id quod retractarunt solum, ac non potius ipsi Scripturæ Sanctæ, quæ testimonium majus habet, juxta Christi verbum: Nam testimonium Dei majus est hominum testimonio, ut cui Johannis Baptistæ quoque testimonium cedat, Joh. v. Si vero contra, divinæ legi reclament, quis non mox id Apostolicum ingeret? Obedire oportet Deo magis quam hominibus: „ De Vi autem externa atque violentis religionem inculcandi remediis quænam Reformatori nostro hæserit mens, patet ex his verbis: (c) „ Sed quoniam in hunc locum Luc. XIV. incidimus, cui vim quidam faciunt, dicentes: En Christum dicentem, *compelle intrare:* igitur vi, imperioque premendi sunt immorigeri, volumus eum pro virili excutere, ne eo perpetuo abutantur. *Primum* itaque, videmus servum qui ad cœnam compellebat solum esse missum: qui autem fieri potuisset, ut unus numerosam multitudinem cogeret, si id vi, imperioseque tentandum erat, ut istis placet? *Deinde*, nemo violentia nititur ali-

„ quem

(a) ZWINGL. l. c. fol. 137. a.
(b) ZWINGL. l. c. fol. 138. a.
(c) ZWINGL. l. c. fol. 141. a.

„ quem ad cœnam vel mensam impellere: hoc enim nimis inci-
„ viliter fieret: quamvis quidam eousque importunitatis in vo-
„ cando procedunt, ut penulam etiam rumpant imprudentes
„ tamen. Unde Proverbium apud Germanos etiam tritissimum
„ natum est, Scindere penulam: adhuc tamen omnia intra ami-
„ citiam fiunt, non ex imperio, eo saltem, quo isti cristam eri-
„ gunt, tametsi amicitia jus quoque suum habet imperandi.
„ Hinc patere puto, quod in prædicta parabola, Lucæ XIV.
„ *compelle intrare*, non aliud signat, quam si dicas, Vehe-
„ menter eos urge, ut ad cœnam veniant. Non enim verisi-
„ mile est, eum, qui negavit regnum suum esse de hoc mundo,
„ hic sui oblitum imperasse, ut increduli ad se cum imperio co-
„ gerentur, aut satellitum vi, sed invitantium indefatigato
„ studio: quemadmodum Lucæ ult. hi duo discipuli, quibus se
„ Emaum euntibus sociavit, eum coegerunt, amico nimirum
„ vocandi more, non vi, quali eum traxerant Judæi ad tribunal. „
Claudit tandem, ipso ad Christum directo sermone, hunc Tracta-
tum, atque inter alia (a) „ Quod autem ad nos attinet, inquit,
„ nihil opus est te vocare testem, quonam animo quæque fa-
„ ciam, ipse enim nosti, quam longissimè à teneris abfuerim ab
„ omni dissensione & tumultu, nec tamen destiteris nos ad id
„ muneris invitum ac reclamantem trahere: quamobrem te nunc
„ merito appello, ut bonum opus, quod cœpisti, perficias us-
„ que in diem domini, & si unquam quicquam minus dextere
„ atque oportet ædificavero, dejicias, si fundamentum aliud
„ præter te jecero, demoliaris, quò grex tuus Spiritu tuo du-
„ ctus & imbutus, eò cognitionis veniat, ut sciat sibi nihil de-
„ futurum, si te Pastore & Episcopo ducatur & pascatur. Tu
„ enim, o Fili Dei, protector es & advocatus omnium in te spe-
„ rantium. „

§. CXV. Enimverò, hic idem erat Annus vicesimus secundus, dies autem XVII Julii, quo cum *Francisco* LAMBERTO, Viro docto atque pio, Franciscano, concionatore Apostolico & Generali conventus *Avenionensis*, &, cui jam veritas cœlestis antehac

(a) ZWINGL. l. c. fol. 144. a.

affulserat, quique lectis Lutheri libris, Minoritarum consortio excesserat, & nunc Tigurum *Berchtoldi Halleri* (a) Reformatoris Bernensis commendatione gavisus, adierat, publicam in conclavi Canonicorum (*Chorherren stube*) instituit Disputationem *Zwinglius*: *Lambertus* enim, qui & Genevæ, & Lausannæ, & Friburgi, & Bernæ, aliquoties Latino sermone concionatus erat, idem quoque Tiguri instituebat, atque inter alia *Sanctorum* adhuc defendebat *Invocationem*, cui rei cum obloqueretur *Zwinglius*, eumque errare affirmaret, tum *Lambertus*, sibi, cum de hoc, tum de aliis articulis, expetere colloquium cum Zwinglio, cui petito morem gerere Zwinglius, atque ita hanc causam instruere, ut victus Lambertus, suum agnosceret errorem, atque complicatis ad Deum manibus Deo publice ageret gratias. (b)

§. CXVI. Sed repetimus filum nostrum. Vix enim annus *vicesimus secundus* in orbem redierat, cum ecce, per ipsam Domi-

(a) B. HALLERI Epistola, quam nobis conservavit. J. H. HOTTING. Sec. XVI. P. II. p. 584. hæc erat: *Singularis Tua humanitas, cujus omnes implevisti ergà me numeros, & hujus boni fratris Franciscani sanctum concionandæ veritatis institutum, quasi suo jure aliquid literarum à me exigere videntur, quæ mei memoriam apud Te foveant, nec tam planè apud Te frigescere patiantur. Mea autem cautio esse debet, ne diutius quam par est, Te hominem, ut audio, occupatissimum obtundam. Itaque rem ipsam in pauca conferam.* Pater ille Franciscanus, & nihil minus quam Monachus, Concionator tamen Apostolicus & Generalis Conventus Avenionensis ad quinquennium jam fermè docendæ veritatis Christianæ officio functus, Gebennis, Lausannæ coram Episcopo, Friburgi, & jam Bernæ, Latino tamen sermone concionatus est nostris sacrificulis, nondum ex omni parte in re Christiana sanis, de Ecclesia, Sacerdotio, Sacrificio & Missa. Rursus de Romanorum Pontificum Episcoporum traditiunculis, de ordinum & religiosorum fatuis, & planè hypocriticis superstitionibus, cæterisque multis, quibus omnibus nonnihil profuit. *Non quod hæc à nobis aliena sint, verùm, à tali homine, Franciscano, Observante, Gallo (quæ omnia mare superstitionum confluere faciunt) inaudita videbantur. Is igitur totam peragrabit Germaniam, & itinere ad Tigurum accinctus, petiit ut Tibi eum commendarem.* Non dubito, quin pro Tua in me humanitate, eum humanissimè sis tractaturus. Ipse mox videbis, cujus ingenii, doctrinæ & eruditionis sit.

(b) HOTTING. Helv. Kirch. gesch. T. III. p. 83. ex *Bulling.* & *Steineri* Hist. Ref. MSS. it. ex *Lavateri* Vita Zwinglii MSS. Cf. SCHELH. Amœn. Liter. T. IV. p. 325.

minicanorum qui dicuntur monachorum importune obstrepentium, & Zwinglii doctrinam ut impiam & minus orthodoxam pro concione traducentium, voces, ipsiusque Zwinglii, suam doctrinam cum Sacra Scriptura consonam asserentis, replicam, effectum est, ut, ipse Senatus Populusque Reip. Tigurinæ, ne quid temere aut privato affectu in hoc Reformationis negotio agi videretur, Synodum (a) indicaret, sapientissimo decreto, solennem, ad diem XXIX. Januarii Anni 1523. Ad eam undique ex ditione Tigurina & vicinis Ecclesiis magna cleri & populi multitudo, uti convocata erat, ita confluebat. Constantiensem (b) quoque rogant Episcopum per literas amanter, ut aut ipse veniat, aut è suis aliquem eò mittat. Quum igitur, ad constitutum diem venissent frequentes, adesset etiam episcopi vicarius, Joannes Faber, Consul Tigurinus verba facit, & quoniam de doctrina sit ortum valde grave dissidium, idcircò decretum hunc esse conventum, ait, ut si quis omnium sit, qui contra Zwinglii doctrinam aliquid habeat, libere illud nunc proponat. Zwinglius jam ante, certis locis atque thematis doctrinam suam incluserat, numero ad LXVII. &, ut instructi venirent omnes ad eum conventum atque disputationem, evulgarat, nunc ergò, cum finem sermonis consul fecisset, rursus illa proponit, & ad congressum eos invitat. Ibi Faber, postea quam suæ missionis caussam explicasset, conatur persuadere, certamen hoc non esse hujus loci, verum ad concilii notionem pertinere, quod brevi sit futurum: urgente autem Zwinglio & postulante, si quid habeat, ut ne dissimulet, ille scripto se refutaturum ipsius dogmata profitetur. Post multa utrimque commutata verba, cum ex omnibus nemo prodiret amplius in aciem, dimisso conventu, Senatus per suos fines edicit, *ut traditionibus hominum omissis, Evangelium purè doceatur è veteris & novi testamenti libris.* At-

(a) Hujus Synodi descriptionem, calamo consignatam ab homine Pontificio *Johanne Salato*, Graphiario Lucernensi, nobis exhibet J. CONR. FUESSLINUS in collectione documentor. ad Histor. Reform. P. II. pag. 81.-150. quæ licet omni modo animum partibus addictum prodat, quoad principaliora tamen, cum ipsis Actis in Opp. Zwinglii Tom. II. p. 608. reperiundis, convenit.

(b) vid. SLEIDAN. Lib. III. fol. 47. a. & SCULTET. p. 167.

Atque is primus omnium, publica authoritate convocatus fuit *Conventus*, in causa religionis, *Tigurinus*: Inter eos autem, quos diximus, Zwinglii, vel articulos, vel conclusiones, articulus decimus octavus, (a) ita se habebat: *Christus, qui sese semel in cruce obtulit hostia est & victima satisfaciens in æternum pro peccatis omnium fidelium. Ex quo colligitur, Missam non esse sacrificium, sed sacrificii in cruce semel oblati commemorationem, & quasi sigillum redemtionis per Christum exhibitæ.* Quæ verba, quam non solùm Pontificiorum Transsubstantioni, &c. quod ei innititur, Sacrificio Missatico sint opposita, verùm etiam, ipsam puriorem quam Zwinglius jam abinde professus est, de Eucharistiæ Sacramento doctrinam nobis exhibeant, est manifestum. Neque enim dubitare quispiam potest, quin antequam funesta illa inter Lutherum & Carolostadium in Saxonia, de verborum Institutionis S. Cœnæ sensu lis oborta esset, Zwinglius, æque ac alii, defœcatam hanc, quæ etiamnunc nostra est, jam sententiam fuerint assecuti, id quod partim ex his Conclusionibus, (b) partim ex singulari quodam Scripto Apologetico ipsius Senatus Tigurini, (c) ad confœderatos suos, qui sacrilegii Tigurinos accusaverant, dato, partim denique, ex memorabili quadam colligi potest Historia, quæ equidem ad Ann. 1524. refertur paucis tantummodò verbis à LAVATERO, (d) in ejus Historia, Sacramentaria, hunc in modum: „ Factum quoque est, ut Joannes Rhodius & Georgius „ Saganus, pii & docti viri, Tigurum venirent, ut de Eucharistia cum

(a) Hos omnes articulos, huic Operi subjunximus, inter documenta Num. XXII. non equidem lingua Germanica, quamvis ea prius sint conscripti, sed Latina, in quam à Leone Judæ sunt translati.

(b) Conf. ea quæ ZWINGLIUS ad harum Conclusionum syntagma & cumprimis ad articulum hunc XVIII. notavit, integrum in eas commentarium conscribendo, Operum Tom. I. fol. 35. & seqq.

(c) Apud FUESSLIN. Collect. cit. T. II. p. 249. ubi reliqui Confœderati Tigurinos accusant, quod foverent tales, qui vel ipsa Sacramenta annihilarent, addentes „ und es bleibt gar weinig über, dasz der zarte „ fronleichnam Jesu Christi in des priesters händen nicht etwann ange- „ rühret, und in einiger menschen glaube in zweifel gezogen werde. „

(d) LAVATER. Histor. Sacram. pag. 1. b.

„ cum Zwinglio conferrent. Qui cum ejus ſententiam (a) au-
„ diviſſent, diſſimulantes ſuam, gratias egerunt Deo, quod à
„ tanto errore liberati eſſent, atque HONII Batavi epiſto-
„ lam protulerunt, in qua (EST) in verbis inſtitutionis Cænæ
„ Dominicæ, per SIGNIFICAT explicatur, quæ interpreta-
„ tio Zwinglio commodiſſima videbatur. „ (b)

Atqui, ne illud quidem prætermitti debere videtur, quod ZWINGLIUS ſtatim à principio Reformationis, cujus inculcabat & adſtruebat neceſſitatem, quoque illam, quæ dicitur *ſub utraque ſpecie* communionem, & æquam, & inſtitutioni Chriſti conſentaneam & neceſſariam aſſeruerit, quodque is, inter alia, in *Explanatione* ipſius illius, quem commemoravimus *Articuli decimi octavi* (c) poſteaquam graviter ea de re diſſeruiſſet, addat, apud Helvetios omnino inde ab antiquo, *ſub utravis ſpecie* ſacramentum, *unicuivis, non ſolùm viris*, (uti ait,) *& mulieribus ſed etiam pueris ac adultis, fuiſſe adminiſtratum*, idque comprobet ex vetuſto quodam libro à ſe in Glaronenſi eccleſia invento, ſive pontificali ſive obſequiali: Verba ejus notabilia hæc ſunt: „ Et
„ quomodo auſi ſunt ſtultiſſimi homines inſtitutionem Chriſti in
„ hac ſacratiſſima cœna invertere aut concidere, quum verba
„ Chriſti tam clara ſint? Præſertim quum ambæ ſpecies tam
„ panis quam vini in Germania apud Helvetios in uſu fuerunt,
„ non ſolum viris & mulieribus, ſed etiam pueris & adultis?
„ Teſtimonia hujus rei certa adferam. Nam quum miniſter
„ eſſem apud Claronam Helvetiorum, librum ibidem reperi
„ (Obſequiale vocant pontificii) in Mollis vetuſtiſſimum, ſed
„ integrum adhùc & nulla parte quod ad literas adtinet vitia-
„ tum. Titulus erat (rubricam vocant) in eo loco, quo de ritu

(a) Erat verò Zwinglii ſententia, *corpus & ſanguinem Chriſti ſpiritualiter, non corporaliter, non ore, ſed mente ac fide percipi.*

(b) Sed, cum ipſam illam HONII Batavi Epiſtolam à Zwinglio deinceps A. 1525. publici juris factam, (ſit licet opuſculum rariſſimum,) in ſcriniis noſtris aſſervemus, tum eandem, inter Documenta huic Operi annexa, Lectoribus noſtris communicabimus, atque etiam ſimul ea, quæ ad hanc Hiſtoriam uberius enodandam facient, illuſtrabimus.

(c) vid. ZWINGL. Opp. Tom. 1. fol. 34. a.

„ baptisandi præscribit, hujusmodi verbis scriptus: Baptisato „ puero mox detur Eucharistiæ sacramentum. Similiter poculum sanguinis. Non hic probo hunc usum, quo sacramentum „ Christi pueris datum est, sed hoc tantum ostendo, cœlestem „ hanc alimoniam aliquando sub utraque specie in nostris terris „ datam esse. Interfuerunt huic rei, simulque mecum viderunt, viri aliquot boni & docti, Adamus tum minister verbi in „ Mollis, Gregorius Buntzli minister verbi in Vuesen, & Joannes Varschon.

„ Hoc jam anno, quem numerant à nato Christo vicesimum „ tertium supra millesimum, venerunt ad me Valentinus Scudi „ successor meus in Clarona, & Joannes Herus, indicantes similem librum se invenisse in templo Claronensi, tam similem „ omnino Mollensi, ut alter ex altero videatur esse descriptus. „ In eodem libro prædicta verba etiam contineri. Quandiu mos „ iste apud Claronenses duraverit, certum non est, sed hoc certum „ est non esse ducentos annos (*elapsos* scilicet) quod hic mos in usu „ fuerit in Mollis. Reperi enim literas quasdam vetustissimas apud „ ipsos, quæ indicant quo pacto quaque ratione Mollis à Clarona sit segregata, quæ annos ducentos non excedunt. Ante „ hujusmodi separationem Obsequiale nullum habuit nimirum „ Mollis quum sacramenta in ea nulla administrarentur. Adparet ergo Mollensem librum ex Claronensi esse descriptum, „ quo postea in nova ecclesia uterentur. Hæc tam proprie „ tamque diserte, adeoque testibus adhuc viventibus mihique „ charissimis in Christo fratribus, ostendo, ut discamus hæresim nullam esse, *Christum cibum animæ si quis sub utraque* „ *specie aut forma accipiat*, imò hoc institutioni Christi esse „ vicinius & conformius, quam si unum duntaxat symbolum „ sumamus.„

§. CXVII. Cæterum, de ea quam diximus, Disputatione pauca quædam ad ipsius causæ intellectum tantò dilucidiorem observamus, quæ ex ipsis Actis unicuique in conspectum venient: Quod enim *primò* omnes legitimi Colloquii de rebus Religionis ineundi partes in ea fuerint observatæ, ne hostes quidem diffiteri poterunt: Locus erat tutus, atque ab omni coactio-

ctionis periculo immunis, dicendi libertas utrique parti ex æquo concedebatur, modo decentiæ servarent utrique regulas & modestiæ: Erant per Magistratus Tigurini (cui quin hæc competierit potestas, inquirendi in veritatis professionem publicam, quis quæso amplius dubitaverit?) diploma publicum evocati, & ditionis propriæ Clerici, & ipse, qui tantò posset omnia moderari felicius ac dirigere prudentius, Episcopus Constantiensis, ejusque Legati: Ut tanto magis observationem *secundò* mereatur, quod ipsi tamen suæ causæ nimium diffidentes ac circà veritatem tergiversantes Pontificii, adeò liberaliter invitati, disputandi aleam subire vererentur, variisque ac pœnitendis effugiis tempus terere, atque elabi conarentur; Sed &, quis *tertiò* non justissima percellitur indignatione, quod ipsis opponentibus in hac velitatione gravissima, Pontificiis, tam sæpe puerilia ipsisque prorsus indigna, &, quod magis est, tam impia & blasphema sæpe exciderint Paradoxa. Certè ipsius J. FABRI responsio, vix homine Christiano, nedum Episcopi Vicario, atque deinceps Episcopo, digna censeri poterit, quando is, *amicè simul* (a) *atque pacificè vivi posse affirmabat, & si nullum extaret Evangelium:* Et, quid de sacrificulo Schlierensi dicemus, qui cum ab aliis de legenda S. Scriptura esset monitus: *Quid verò*, regerebat, *illi agendum fuerit, cui sacerdotii reditus sunt tenuiores, quam ut hujusmodi libros, Testamentum videlicet, emere queat? Quartum* quod notamus, est, quod argumenta, si quæ pro causa Pontificia afferrentur, omnia plumbea essent atque elumbia: *Faber* sane cum de Invocatione Sanctorum disputaretur, (b) diu tergiversatus tandem in hæc prorupit verba: „*Communi & unanimi Ecclesia Christiana consensu illud receptum & approbatum est, omnes denique Christi fideles, illud credunt & recipiunt, simulque Letania & Canonis Missæ authoritas idem illud confirmat & asserit; quod nimirum DEI matrem & sanctos omnes invocare debeamus, ut pro nobis intercedere dignentur. Testatur idem ipsa Maria Virgo apud Lucam hisce verbis: Ex hoc me beatam dicent omnes gene-*

(a) v. ZWINGL. Opp. Tom. II. fol. 622.
(b) v. ZWINGL. ibid.

„ *rationes. Et cognata ipsius Elizabet, amicissime ipsam compellans,*
„ *inquit: Unde mihi hoc, ut mater Domini mei veniat ad me? Item,*
„ *Benedicta tu inter mulieres. Accedit his mulieris Evangelica testi-*
„ *monium, clamantis: Beatus venter, qui te portavit, & ubera,*
„ *qua suxisti. Quotidiano item Ecclesia ritu celebratur quod cani-*
„ *mus; sentiant omnes tuum levamen &c. Porrò, si, qua nos dici-*
„ *mus, vana sunt, & pro nugis habentur, mihi prorsus tacendum esse*
„ *video.* „

Et, ne quis credat, ejus coadjutores aut doctiores in hanc arenam descendisse, aut sapientiores: En *Martini* BLANTSCHII Doctoris Tubingensis, (a) quibus Fabro opem ferre annitebatur, verba, nihilo præstantiora: „ *Multis quidem contra Christiana Ecclesia ri-*
„ *tus & consuetudinem variaque ejus statuta, (qua in sacro sanctis*
„ *Patrum Conciliis, in DEI Spiritu congregatis, ordinata sunt, qua-*
„ *que non sine laude digna usurpatione in hunc usque diem retenta &*
„ *custodita esse cernuntur) hactenus disputatum est. Hoc verò re-*
„ *prehendere aut impugnarè magna temeritatis opus est. Quacunque*
„ *enim per Patres in quatuor illis Principalibus Conciliis statuta sunt,*
„ *eorum in Christiana Ecclesia Evangelio par debet esse authoritas,*
„ *quemadmodum Pontificio Jure distinct. 15. traditum est. Ecclesia*
„ *enim, per Concilia in Spiritu sancto congregata, errare nequit.*
„ *Nefas ergo est, contra hujus decreta aut constitutiones quicquam vel*
„ *dicere vel facere: quemadmodum & Christus in Evangelio testatur*
„ *dicens: Qui vos audit me audit. Qui vos spernit me spernit. Hac*
„ *discipulis suis dicit Christus, & omnibus iis, qui Apostolorum loco*
„ *Christianam Ecclesiam gubernant, quales sunt Pontifices & Episco-*
„ *pi, sic enim jam multis annorum centuriis receptum est, ut Romana*
„ *Ecclesia omnium aliarum mater sit, quod ipsum Christi verbis con-*
„ *firmatur Matth. 16. quemadmodum videri est Distinct. 10. & 12.*
„ *Ca. Nova & Ca. Quamvis. Praterea contra Sanctorum invocatio-*
„ *nem multa hìc dicuntur; quasi verò divinus ille & honestissimus*
„ *mos, longi temporis consuetudine in Christiana Ecclesia confirmatus,*
„ *nullis scriptura testimoniis probari possit: Cum tamen Hieronymum*
„ *habeamus, multa de Divorum intercessione ad Jovianum scriben-*
„ *tem, qui eandem nobis utilissimam esse evidentissimis scriptura ora-*
„ *culis*

(a) vid. HOTTING. H. E. Sec. XVI. Tom. III. p. 629. sq.

„ *culis comprobat. Testimonii loco hic nobis est divina Missæ Canon,*
„ *veterum Pontificum & Episcoporum opera & studio compositus. Letania item per Gregorium instituta, quæ per universum Christianorum orbem magna cum solemnitate cantari consuevit, & Divorum, virginisque Mariæ intercessionem non temere institutam esse, clarissime testatur. Accedit his quotidiana experientia, quæ miraculis nusquam non locorum celeberrima est. Iniquissimè ergo mihi facere videntur, qui hanc vel scripturis contrariam esse judicant.* „

Quodsi verò, ipsum ZWINGLIUM, *quintò*, atque ejus collocutores eorumque agendi ac disputandi rationem intueamur, videbimus, quam equidem ipse Zwinglius noster, in omni antiquitate fuerit versatissimus, sed ita, ut eam tamen eruditionem cassam prorsus existimaret, atque frustraneam, in doctrina fidei demonstranda, quippe quæ, non hominum sed solius Dei nititur authoritate, cujus Verbum & doctrinæ normam & fidei vitæque regulam exhibeat. Sic inter alia: (a) „*Paratus equidem & prompto animo sum ad respondendum & ubicunque voles, imò Constantiæ quoque (ut jam ante testatus sum) si ea fide salvus conductus exhibeatur serveturque, qua tibi nunc à nostris exhibitus est. Judices verò alios, præter sacras Scripturas nullos unquam admittam. Has (inquam) ut à DEI Spiritu prolata sunt, non ullum alium hominem audiemus. Citius autem cœlum & terra peribunt, quam aliqua harum per te expugnari possit. DEI enim verbum sunt.* „

Ut egregie jam annotaverit Vir Doctus, unius hujus disputationis Acta diligenter probare, quam in Scriptura Papismus nihil habuerit subsidii, meritóque ipsi subscribamus judicio doctissimi HOORNBEEKII, (b) qui, *Non scio aliam* scribit, *disputationem institutam, habitamque meliori ordine fuisse, majorique cum fructu uspiam, ac hanc: ad quam, absque tumultu, præeunte maturo examine, disputatione, omniumque instructione, convictis Adversariis, Ecclesiæ Magistratusque unanimi consensu, in urbe & agro sequuta fuit felicissima Reformatio. Post finitam actionem, & factum illud Senatus-consultum, Faber, qui antea semper exceperat, se dispu-*

(a) ZWINCL. Oper. Tom. II. p. 621.
(b) vid. *Joh.* HOORNBEEK. Summ. Controvers. pag. 242.

putare nolle, nisi forte in Academia aliqua, Parisiensem nominans, Coloniensem aut Lovaniensem, Zwinglio interfante, quid verò si Erfordia aut Viteberga huic negotio destinaretur? Respondit ad hoc; minime, quia Lutherus nimis vicinus est; ab aquilone panditur omne malum: vel scripturum se ajebat adversus Zwinglii Conclusiones, jam ante ab eo compositas editasque, ne quis ignoraret, qua de re habenda foret disputatio; denique & ad Concilium propediem habendum, isto, vel proximo, (dicens) anno rem differre volebat Faber: sed finitâ jam disputatione, quasi post prælium, loca aliqua Scripturæ proferre incipiebat, ad quod antea perduci non poterat, pro Ecclesiasticis *traditionibus &c. decertans, ad quæ facillimâ operâ respondet Zwinglius.*

§. CXVIII. Atque ita quidem Reformationis TIGURINÆ jacta erat alea; Erat enim hæc Senatus conclusio sapientissima & moderatissima: *Quoniam contra Huldrychum Zwinglium majoris nostræ ecclesiæ antistitem & ecclesiasten (quem hactenus multi clam hæreticum esse convitiati sunt) post articulorum aut propositionum ipsius promulgationem, nemo prodire visus est; qui illum sacræ scripturæ oraculis convincere conaretur, licet non semel eos provocarit, qui illum ante hæreticum dixere: prudentissimi viri Cos. S. P. Q. Tigurinus decreverunt & omnino ratum volunt, ut Huldrychus Zwinglius sacrosanctam Evangelii doctrinam & divini verbi oracula (ut hactenus ab illo factitatum est) annunciare & prædicare pergat. Præterea aliorum quoque, quotquot vel in urbe vel agro verbi ministerio præsunt, est, non quicquam aliud instituere aut docere, quam quod Evangelicæ doctrinæ testimonio & sacræ scripturæ authoritate per ipsos probari potest. Ab omnibus vero vel hæresium vel aliorum scelerum criminationibus illos abstinere & in totum sibi temperare volunt. Si qui enim in his sese immorigeros & rebelles præbuerint, eas de se pœnas sumi sentient, ut se inique & injuste fecisse omnibus testari queant. Actum Tiguri Januarii* XXIX. *Anno* M. D. XXIII. neque operæ censemus pretium, vel Varillasii ac Maimburgii ineptas plane de hac disputatione narrationes confutare, vel, ipsum quod unicuivis Christiano Principi competit Jus circa sacra luculentius aut diffusius asserere, cum ipse Zwinglius accurate satis in ipsa disputatione, hujus

(a) vid. HOORNBEEK. l. c. p. 241.

jus ipsius potestatis fixerit limites, indicando, quam Judicis partes in dirimendis Religionis controversiis sibi arrogare nullus queat, vel Princeps vel Magistratus, sive is Civilis sit sive Ecclesiasticus, uti nec in his Tigurinum Magistratum (a) vel ullum alium audiendum esse insinuabat, cum sola Scriptura Sacra, & viam salutis & credendi leges, & amussim juxta quam à vero devia dijudicari queant dogmata, exhibeat, nec alio quam ipsa Scriptura controversiarum Judice indigeamus, ut nec in homines nostra recumbat fides, nec hominum innitatur vel commentis vel authoritati, sed Soli Deo in verbo suo loquenti fideique regulam præscribenti:

Interea tamen Evangelii hostes abinde multos ciere strepitus; Faber saltem, futilem quandam de rebus Tiguri in Synodo gestis edere narrationem, atque petere à Zwinglio, ut articulos illos LXVII. uberius, cujus rei fidem fecerat, elucidaret, cui petito Zwinglius obtemperare. Atque inde illa, quæ in Operibus Zwinglii legitur, enata est horum articulorum Elucidatio, quam tamen ipse Faber intactam relinquere debuit, magna spirans, sed ita, ut corvos deluderet hiantes; Et quanquam brevi post (b) ad amicum Moguntinum *Quod ex me*, scriberet, *nova expectes, certi quicquam non habeo, nisi quod apud Tigurinos novus Lutherus exoritur, qui tantò gravior est, quantò austeriorem populum habet, Huic contraire, velim, nolim, cogor etiam invitissime, id quod in brevi agnosces, emisso libello, quo Missam esse sacrificium probo.* Quam tamen ea mera fuerint verba, eventus docuit. Quod verò, sese odio variorum per hanc agendi rationem exposuerit Zwinglius, discimus ex ejus Epistola ad *Wernerum Steiner* Tugiensem brevi post data, (c) in qua: *Admonuit*, scribit *amicus quidam integer, quod Episcopus Constantiensis & Ennius Verulanus,*

(a) HOTTING. Helvet. Kir. Gesch. T. III. p. 115. Accedit, quod magna in ipso Papatu fuerit Magistratus Tigurini, in Monasteria, totumque clerum authoritas, comprobante id J. H. HOTTINGERO in *Speculo Tigurino* p. 395. sq.

(b) Scil. III Junii 1523. vid. HOTTING. Sec. XVI. T. II. p. 229.

(c) v. ZWINGL. & Oecolamp. Epist. fol. 148. b. Est autem hæc data Epistola d. 14 Aprilis 1523.

nus, gravibus insidiis me sint petituri. Ego verò (ne metuas, hoc dico, non ut jactem) si insidias fuissem veriturus unquam, non tam constanter suscepissem Evangelii prædicandi provinciam: Cæterùm quod accuratè Tigurini suo inhæserint decreto, partim ex Actis Tigurinorum publicis ejus anni, partim ex iis qui rerum gestarum ejus reipublicæ Annales consignarunr, colligitur: Atque fuit hoc anno inter Tigurinos sacerdotes omnium primus *Gulielmus* RUBLINUS, qui misso cœlibatu, d. 28 Aprilis cum Adelheida Lemannia matrimonium contraxit: ringentibus adversariis legitimum. (a)

§. CXIX. Sic itaque Helvetiorum (b) prope soli Tigurini sequebantur Zwinglii doctrinam; Ex reliquis verò plerique fremere ac indignari; Et cum Bernæ propterea convenissent, erant, qui Zwinglium graviter accusarent, & invidiæ concitandæ causa dicerent, illum pro concione dixisse non semel, ipsos, qui cum exteris iniissent fœdus, vendere sanguinem, & vesci carnibus humanis. Eo cognito, simul ac Legati Tigurini domum reverterant, Zwinglius per epistolam sese purgat, neque sic esse locutum, sed in genere dixisse, docet, *esse nonnullos, qui esum carnis, lege pontificia interdictum, abominentur ut impium, quod autem humanas carnes auro divendant & ferro consumant,* (c) *in eo nullum esse piaculum existiment:* Nominatim abs se nullam gentem esse notatam, neque se consuevisse, suos in Helvetios ad hunc modum invehere; quos propter communem patriam vehementer amet: vitia quidem necessariò se reprehendere, quæ nunc sanè plurimùm exundent: id autem ad bonos & innocentes minimè pertinere: Quinam verò hujus Epistolæ Apologeticæ fuerit effectus, non melius quam ex *Ammani* TSCHUDII Glaronensis epistola ad Zwinglium data colligitur; siquidem is referat, decretum tum apud Bernenses esse factum, de Zwinglio, ubicunque fieri posset, in captivitatem di-

(a) HOTTING. Helv. Kirch. Gesch. T. III. p. 117.
(b) SLEIDAN. lib. IV. p. 54. a.b. cujus hæc verba sunt.
(c) vid ZWINGL. Oper. Tom. I. pag. 147. ubi ipsa Zwinglii legitur Apologia, qua in publicis Helvetiorum Comitiis Bernæ congregatis ad quædam falsò sibi intentata crimina respondet.

ducendo, suum verò erga ipsum simul quoque idem ille aperit affectum tenerrimum: (a)

Interea verò Zwinglius, cum privatim, tum publicè pergere, atque hoc ipso anno edere, suam *de Canone Missatico* in Ecclesia Pontificia hactenus inde à temporibus Gregorii M. usurpato, tractationem (b) utilissimam certè, atque tanto salubriorem, quantò robustius ipsius Ecclesiæ Pontificiæ totiusque Papatus fundamentum est, ipsa illa *Missa Pontificia*, ut rectè jam à *Luthero* (c) fuerit monitum, *Missa triumphata totum Papatum triumphari. Nam super Missam*, ita is scribit, *ceu rupem nititur totus Papatus cum suis monasteriis, episcopatibus, collegiis, altaribus, ministris & doctrinis, atque adeò cum toto ventre suo.* Intelliguntur autem per *Canonem*, apud Pontificios, preces illæ consecratoriæ, quibus Eucharistia consecratur, quin imò omnia illa legenda, quæ in celebratione Eucharistiæ populo præleguntur, quo sensu in Mediolanensi Ecclesia Canon *Ambrosianus* ita dictus, in Romana *Gelasianus* primò, & deinceps *Gregorianus*, in Gallia *Gallicanus*, in Hispania *Mozarabicus* locum obtinuit: Quidquid sit, Zwinglius illum *receptum Canonem*, *inscitia plenum*, (d) *infantia, & impietate*, asserit, deincèps *à variis non uno tempore consarcinatum, sæpius correctum & immutatum, variisque & gravissimis erroribus atque superstitionibus coinquinatum*, ut eundem *prorsus abrogari debere* sciscat, substituto, cujus rationem tum reddebat,

O o no-

(a) vid. J. J. HOTTING. Helvet. Kirch. Gesch. T. iii. p. 131, 132. Verba TSCHUDII hæc erant. *Ihr seyt nicht bericht, des zu Bern gemachten Anslags. Die meinung ist, wo man euch in der Eidgenosschaft begreiffen könte, euch gefänglich anzunemmen.*

(b) v. Zwingl. Oper. Tom. 1. fol. 175. b. & sqq. sub tit. de Canone Missæ Επιχειρησις ad Theobaldum à Geroldsegg, de quo jam suprà quædam monuimus, & de quo in ipsa dedicatione hujus libelli testatur Zwinglius, quod is sit *ille, qui posteaquam ad aratrum manum admoverat, non respiciat retro.... sed quod nullo adversitatis vento vel tantillum reflecti sinat, quæ constantia germanæ fidei sit argumentum.*

(c) In Libro ad Henricum VIII. Angliæ Regem apud SECKENDORF. 1. §. CXVI. fol. 189.

(d) v. Tract. cit. Opp. T. 1. fol. 180.

novo. (a) Sed & , eodem anno, *Missam* ipsam, & *Imagines*, quæ vera Pontificis erant arma, oppugnare fortius aggrediebantur Tigurini, Zwinglius præcipuè, Engelhardtus, & Leo Judæ, ita ut, cum resisterent alii, res quodammodo in contentionem veniret, atque interventu quorundam ex plebe zelotarum, statua quædam Crucis, eximiæ magnitudinis in via publica erectæ, dei loco deturbaretur, atque conculcaretur. Atque hæc res, quum eorum quidam (b) carceri, quod propria authoritate res novas molirentur, manciparentur, proximam dedit secundo Conventui per Senatum Tigurinum, ne quid scilicet immaturè, aut zelo quidem bono, sed non secundùm scientiam ageretur, convocando occasionem (c); Qui & ipse Conventus ad diem 26. Septembris 1523. celebratus frequentissimus fuit, dicunturque adfuisse ex universa Helvetia plus quam nongenti. (e) Vocati etiam erant Episcopi, Constantiensis, Curiensis, Basileensis: Illi verò nec adfuerunt ipsi, nec miserunt legatos; Et nihilo tamen secius, hæc posterior Synodus, priore quod fuerit longe celebrior, dubitari nequit. Erant duo primaria hujus Disputationis capita: De *tollendis Imaginibus*, & de *abroganda Missa*. Durabat autem hæc per integrum triduum Disputatio, quæ sub præsidio Virorum prudentissimorum, atque clarissimorum, *Joachimi* VADIANI (f), *Sebastiani* HOFMAN-

(a) De hoc tamen *novo Canone* notari meretur, quod verè substitutus fuerit nunquam, quodque id provido Numine fuerit factum, cum intra biennium, jam totus ille processus Missaticus, uti statim, §. CXX. p. 294. videbimus, abrogaretur.

(b) *Nicolaus* HOTTINGERUS atque alii, de cujus martyrio vid *Miscell Tigurin.* Tom. I. p. 3-13.

(c) Decretum ea de re factum ad Vesperam S. Galli A. 1523. suæ collectioni inseruit FUESLINUS. Tom. II. pag. 30. 31.

(d) Acta hujus Conventus habemus in ZWINGLII Operibus Tom. II. p. 623. sqq.

(e) v. FUESSLIN. Collect. cit. T. I. p. 26. quanquam Hoornbekius, Hottingerus, & alii, tantum commemorent, plus minus sexcentos.

(f) De *Joach.* VADIANO Reformatore Sangallensi Nobili & eximio, ipse ZWINGLIUS in Pastore suo Opp. T. I. p. 283. hoc fert testimonium: *Jo-*

MANNI (a) & *Christophori* SCHAPPELERI (b), peragebatur; His enim, ut præsiderent, atque sedulò, ne quid quod vel Scripturæ sacræ esset adversum, vel bonis moribus inimicum, vel ageretur vel concluderetur, provideret, erat authoritate publica injunctum. Et fuit hæc non minus Disputatio secunda æque ac prima, ad justas colloquii de Religione leges instituta, siquidem liberum esset unicuique, suas agere partes, suaque, debita cum modestia, proponere, atque justis rationibus munire; Quid? quod etiam unusquisque nominatim ad opponendum invitaretur (c) Quanquam, cum nihil prorsus, vel ad defensionem Iconolatriæ, vel Sacrificii Missatici, à quoquam, quod solidum creparet afferretur (d), factum est, ut tandem *Joachimus Vadianus*, qui cum reliquis duobus præsidio fungebatur, omnes obtestaretur, quò, si quis sibi non satisfactum esse putaret, sententiam suam disertis verbis proferret, quando tandem, cum nemo prodiret, ipse *Zwinglius*, Collegio Carolino ex voto plurimorum suffragante breviter peroravit, tum, Leo *Juda*, postea, *Joach. Vadianus*, & denique, Reip. Tigurinæ Consul meritissimus

Joachimus Vadianus, celeberrimus ille, fidelissimusque, tam animarum, quam corporum medicus, Sangallensis civitatis, nobilissimæque patriæ suæ, totiusque Helvetiæ, imò universæ Christianæ Ecclesiæ eximium decus: Fuit is verò etiam deinceps in Patria ad Senatoriam dignitatem, quin imò etiam ad Consulare fastigium evectus.

(a) *Hofmanni* hujus, Lucernensis natione sed Scaphusanæ Ecclesiæ deinceps Reformatoris, nomen satis est notum

(b) De C. SCHAPPELERO vid. SCHELHORN Amœnit Literar. Tom. VII. p. 281.

(c) Quod partim ex Actis publicis impressis, atque Tomo II. Operum Zwinglii adjectis, partim ex Msstis Bullingeri opera confectis, elucescit.

(d) Nisi quod Conradus *Hofmannus* Canonicus Tigurinus (à *Seb. Hofmanno*, Scaphusano diversus) post multas tergiversationes, declinare tandem totam hanc disputationem videretur, ipsamque vel doctrinæ vel rituum reformationem ex eo capite accusaret, quod Canonici omnes, inter quos & ipse & Zwinglius erant, juramento fidem fecerant, se nil quicquam innovaturos, aut contrà ea, quæ per majorem & prudentiorem Capituli partem statuta essent, molituros esse. vid. HOTT. H. E. Sec. XVI. T. IV. p. 93-95. qui simul p. 121. &sqq. quam in his ipsis fidem non fefellerit Zwinglius, quin præstiterit potius ipsius illius juramenti, liquidò ostendit.

mus *Marcus* REUSTIUS (a), cujus verba ἀπολυτικὰ sunt: „ *Fuere quidem, fratres, qui ea in medium producere conati aliquoties sunt, quæ ad rem præsentem minus facere videntur. Hos meritò quidem tacere jussi. Oro autem, ne quid hîc iniquiori animo ferre velitis. Vobis verò, Præsides dignissimi, Tigurinæ Civitatis Senatus gratias, quam potest, maximas agit, qui hanc operam vestram illis non denegandam putaveritis: Simulque se idem vobis præstiturum esse volenti animo offert. Vos autem oro & obtestor P. C. ut DEI Verbum fortiter, viriliter & citra omnem animi metum aut terrorem recipere studeatis. Non deerit piis & sanctis conatibus Dominus DEUS Omnipotens. Agnosco quidem meam in re tam ardua infantiam, & quod de hac pro dignitate disserere non possim. Attamen Dei Verbum inconcussâ mente amplecti & retinere decet. Dominum Deum invocemus Fratres, ut is tantis conatibus felices successus largiri dignetur, Amen.* Tanto cum ordine, tamque feliciter processit Reformatio Reip. & ditionis Tigurinæ: Neque verò, (quanquam id privatim unicuique parocho liberum relinqueretur, prouti vellet, Missam vel legere amplius vel minus, atque etiam unicuique Laico permitteretur, privatas suas ex templis si tollere vellet Imagines,) publicè tum adhuc vel abrogata legitur Missa, vel sublatæ sunt Imagines; Est tamen visum *Magistratui, tempus jam esse,* (b) *ut pro suo officio ea tolleret, quæ jam didicerat apertissimè cum verbo Dei pugnare. Primò igitur omnium mandavit Sacerdotibus & Monachis, ne posthac ullas publicas Processiones instituant: & præsertim ne consecratum panem in pompa per urbem & agrum circumferant, aut in Templis adorandum proponant, quod hac manifeste primæ Institutioni Cœnæ adversentur. Præterea delecti è Senatu una cum Ministris, è præcipuis Urbis templis tumbas, in quibus dicebant, corpora Martyrum, vel reliquias eorum esse reconditas, sustulerunt, & his apertis, vel nulla prorsus ossa, sed nescio quas quisquilias repererunt in quibusdam, vel in*

(a) Cf. HOTTING. H. E. Sec. XVI. Tom. III. p. 633. ubi quantæ authoritatis Vir idem ille *Reustius* Tigurinus Consul fuerit, & quam adamatus ipsis Pontificibus ejus temporis Julio II. & Adriano VI. ex fide dignis ejus temporis documentis eruit p. 634-638.

(b) vid. HOSPINIAN. Histor. Sacrament. P. II. fol. 23. a.

in aliis aliqua sunt inventa, quæ reverenter terræ mandata, non, ut multos dicere non puduit, abjecta, aut contumeliis affecta sunt. Sacerdotibus quoque mandatum est, ne Organis posthac ludant in templis, ne Campanarum pulsu, funera plangant: aut tempestates averruncare seu arcere conentur, ne palmarum ramos, sal, aquam, cereos, & similia consecrent, neve morituros oleo inungant, quem novissimum Baptismum vocare solent: hæc enim omnia superstitiosa esse, & cum expresso Dei verbo pugnare.

De reliquo autem ipse Senatus Tigurinus prudentissimo consilio, ad Episcopos, Curiensem, Constantiensem, & Basileensem, itemque ad Academiam Basileensem & reliquas Provincias literas iterum conscribi curavit, quas, unà cum *Isagoge in doctrinam* (a) *Evangelicam* juxta quam Reformatio in ditione propria esset instituenda, ipsis transmittebat, amicissimum addendo petitum, ut si quid adversus hanc Summam, ex Verbo Dei possent afferre, id amicè monerent, se plane non fore immorigeros, atque etiamnunc, ab ulteriori Reformatione se destituros esse, usque ad sequentis anni A. 1524. Pentecosten, quando tamen id quod Verbo Dei deprehensuri sint consentaneum, essent effecturi.

§. CXX. Atqui, ne tum quidem, cessarunt Canonici quidam atque Sacerdotes Tigurini, inter quos idem ille, Conradus *Hofmannus*, & quidam ejus socii, qui vehementem in modum quiritari, atque mussitare, sibi nullo pacto esse satisfactum, rem majori successu se esse acturos, si defendendi partes denuò ipsis concederentur: Tum verò, Amplissimus Magistratus, cui nec curæ quidpiam magis erat nec cordi, quam ipsa veritas, de novo eos con-

(a) Publicaverat enim tum quoque ipse Senatus Tigurinus libellum sub titulo: *Kurtze und Christliche Einleitung &c.* quem Gualtherus deinceps in Latinum idioma transtulit, atque operibus Zwinglii inserendum curavit, sub tit. *Brevis & Christiana in Evangelicam Doctrinam Isagoge scripta per H. Zwinglium & à Prudentissimo Tigurinæ Civitatis Senatu cunctis Ecclesiarum tam in agris quam in urbe Ministris exhibita, ut ea instructi Evangelicam Veritatem purè & sincerè prædicare possent:* In qua ipsa Isagoge ipsius Missæ fundamentum denuò concutitur. vid. FUSSLIN in docum ad Hist. Ref. Helv. Tom. 1. p. 40. in notis.

convocari, (a) & si quid in Papismi patrocinium haberent edicere jussit: Dies ei rei dictus est XIII. & XIV. Januarii A. 1524. quando *Hofmannus* (b) cum suis ab una parte, *Zwinglius* verò *Engelhardtus* & *Leo Juda* ab altera parte, coram delegatis quibusdam ex ipso Senatu comparuerunt, atque eandem denuò ventilare de *Missa*, *Imaginibus* & *Invocatione Sanctorum* causam instituerunt, quam, cum deserere tandem, vel eadem oberrantes lyra, vel prorsus conticescentes, vel forum illud de novo excipientes, deberent Papistæ, nilque regerere aliud possent, nisi quod scriptum quoddam ad Ampliss. Magistratum, quo nil nisi principii petitiones continebantur, exhiberent, factum est, ut priori non tantummodò decreto inhæreret Senatus, sed &, ipso facto, *Imagines ex templis abolendas* esse publica authoritate decerneret, (c) ita tamen, ut circa Missam, nil quicquam hactenus definiret, antequam prior illa de Imaginibus aliquantisper sopita lis videri posset, quanquam reverà, vel tum (d) jam nulli fermè amplius, eorum, qui fideles erant, Missæ interessent; Ipsis verò illis Canonicis injungebatur, ut ne amplius obloquerentur decretis ab Ampl. Magistratu factis, ceterum ipsi crederent impune, quæcunque vellent. (e)

Sed

(a) vid. FUSSLIN. docum. ad Hist. Ref. Helv. Tom. II. p. 46. sqq.
(b) v. J. J. HOTT. Helv. K. G. pag. 149. 150.
(c) vid. ZWINGL. Oper. Tom. I. fol. 261. b. ubi egregie, modus & ordo traduntur, quo Tigurina Ecclesia in idolis demoliendis est usa.
(d) Quod ZWINGLIUS testatur in Ep. ad Math. Alberum Reutlingerum data A. 1524. d. 16 Novembris: vid. Ep. Zwingl. & Oecol. p. 117. a. ubi simul quoque de suo quod antehac ceperat consilio refert, sed de quo sibi gratulatur, quod illud effectum non fuerit sortitum. Verba ejus hæc sunt: „ Nostri qui fideles sunt, Missæ nulli prorsus intersunt. Et nos „ Veterem Missandi ritum, aliquando statueramus novo aliquo abolere, „ sed rursus Dei dono factum est, ut res alio ceciderit. Nam si nobis „ obtemperatum esset, nihil aliud quam clavum clavo pepulissimus, & „ recens acceptus ritus difficilius potuisset antiquari, quam qui à priscis „ manavit. „
(e) RUCHAT Hist. de la Ref. T. I. p. 204. cf. FUSSLIN docum. cit. pag. 51. verba decreti hæc erant: *dass sie nun hinfüro die sachen bey mei-*

Sed factum est paulò post, ut cum indies magis atque magis illa de religione simultas invalesceret, ut reliqui pagi, primò Lucernæ ad diem 26 Januarii conventum celebrarent, ibique decernerent: (a) Ne quis verbum Dei, quod supra mille quadringentos annos nunc denunciatum sit, neve Missam, in qua corpus Christi consecratur ad ipsius honorem, & vivorum atque mortuorum solamen, derideat aut contemnat: qui cœnam Domini per ætatem percipiunt, delicta sua, quadragesimæ tempore, sacerdotibus confiteantur, & reliqua omnia more consueto faciant: Ecclesiæ ritus omnes atque consuetudines serventur: suo quisque Pastori pareat, ab eoque sacramenta percipiat, uti fieri solet, & quam debet annuam ei pecuniam, persolvat: sacerdotibus exhibeatur honos: diebus vetitis abstineatur ab esu carnium, & per quadragesimæ tempus, ab ovis etiam atque caseo: Lutheri nihil privatim aut publice doceatur adversus receptum Ecclesiæ morem: In cauponis atque conviviis, Lutheri, vel novæ cujuspiam doctrinæ nulla fiat mentio: divorum imagines atque statuæ sint ubivis inviolatæ: ministri ecclesiæ rationem suæ doctrinæ reddere non teneantur, nisi Magistratui tantum: tutela præstetur illis atque patrocinium, si quis forte motus ingruat: qui sancti Spiritus, Mariæ virginis, divi Antonii circumferunt reliquias, à nemine rideantur: quas Constantiensis episcopus tulit de religione leges, eæ serventur: qui decretum hoc violarint, magistratui deferantur, & sint ubique tanquam inspectores eorum quæ fiunt.

Deinceps verô, cum ne hoc quidem Reformationis negotio ponere posset obicem, nisi quod hujus edicti severitatem experiri tum

meiner Herren Räthe und Bürger Mandaten, Erkantnüssen und Urtheilen bleiben lassen, und nichts darwider handlen, und weder heimlich noch öffentlich thuen, sonst lasse man sie glauben was sie wollen, und wo sie das thuen, werden meine Herren ihnen desto gnädiger seyn: wo sie aber das nicht thuen, habe man sie dann herein in die Stadt und auf ihre pfründe genommen, so werde man sie auch wiederum von den Pfründen thun, und ihnen den weg weiter zur Stadt hienaus zeigen.

(a) vid. SLEIDAN. lib. IV. pag. 54. 4.

tum debuerit *Nicolaus* HOTTINGERUS Tigurinus civis (a), qui primus propter religionem tum occisus est, & cujus exemplum multum ad Evangelii propagationem profuisse dicitur, reliqui pagi, die 21. Martii (excepto Scaphusano, qui tum jam deperditæ causæ patrocinium suscipere detrectabat) missis legatis ad Tigurinos, dolorem suum testati sunt, hunc in modum: „ Antiquitus (b) omnia recte pieque constituta, nec ullam doctrinæ „ fuisse contentionem: nunc autem à temerariis aliquot hominibus „ pulcherrimum hoc otium, & quietem tum Ecclesiæ tum Rei„ publicæ turbari, & discordiæ semina spargi: nimirum opor„ tuisse jampridem crescenti malo medicinam facere, ac more „ majorum vindicare Dei omnipotentis & Mariæ virginis & „ Divorum gloriam atque nomen, in eoque facultates omnes vi„ tam atque sanguinem profundere. Nunc etiam imprimis, ut „ ita fiat, tempus ipsum postulare. Nam alioqui futurum, ut „ ipsis omnibus perniciem & animæ quoque jacturam ea res ad„ ferat. Cujusmodi sit enim hujus, quam Lutherus invexit do„ ctrinæ fructus, nunc satis apparere: populum videlicet ac „ promiscuam multitudinem vix cohiberi jam posse: multa face„ re proterve ac insolenter, sumere sibi magnos spiritus, & ad „ rebellionem omnino spectare, quin etiam ejus rei nuper dedisse „ non obscuram significationem. Hujus verò mali contagionem „ à Zwinglio esse profectam ad ipsos, atque Leone Juda, qui „ verbum Dei, quod pacem atque concordiam adferre debebat, „ sic doceant, proque suo arbitratu interpretentur, ut turbis at„ que dissidiis omnes aditus patefaciant. Et quanquam sibi non „ planè constet quid illi doceant, tamen quid ex eorum doctri„ na sequatur incommodi, quotidie sese in multis experiri: die„ bus ab Ecclesia vetitis edi nunc indifferenter carnes & ova, „ sacerdotes & Deo consecratos, tum viros tum mulieres, vio„ lata fide, deserere professionem ac ordinem suum, & contrahe„ re matrimonia, cultum omnem divinum intermitti, nihil jam „ in

(a) vid. suprà pag. 290. & Miscellan. Tigurin. HOTTING. H. E. Sec. XVI. T. V. p. 176. 177.

(b) vid. SLEIDAN. L. IV. p. 57. b. & HOSPIN. l. c. fol. 23. b.

" in templis cantari, nullas fieri preces, in contemptum venire
" sacerdotes, monachorum dissipari sodalitia, delictorum con-
" fessionem atque pœnitentiam negligi, sic quidem, ut iis præ-
" termissis, percipere cœnam Domini quidam nihil vereantur:
" Missam proscindi conviciis, virginem Mariam cæterósque
" Divos affici contumelia, statuas & imagines revelli, confrin-
" gi & dissecari, Sacramentis Ecclesiæ nullum deferri hono-
" rem, & tantam nunc esse licentiam ac impunitatem, ut in ma-
" nibus sacerdotis vix tuta sit hostia sacrosancta, panis videlicet
" azymus Christi corpus repræsentans: Hæc omnia tanti esse
" momenti, ut meritò sint deploranda: Se quidem non illa pos-
" se ferre diutius, & nuper in proximo conventu, quosdam è
" sociis, ordinis ecclesiastici, communi missa legatione, suam
" opem implorasse. Quæ quum ita sint, orare, discedant ab
" instituto, inque veteri majorum religione permaneant. Si
" quid verò sit, in quo sese gravari putent à Pontifice ac ipsius
" clientela, Cardinalibus, Episcopis, & id genus aliis, quando
" scilicet illi præfecturas ecclesiarum invadunt, permutant,
" vendunt, quando suis indulgentiis pecuniam regionis exhau-
" riunt, quando nimiam sibi jurisdictionem usurpant, &, quæ
" solùm in rebus sacris exerceri debebat, eam ad res prophanas
" atque civiles applicant potestatem, Hæc & ejus generis alia
" permulta, si molesta sint ipsis atque gravia, non se recusare,
" quo minus corrigantur. Nam sibi quoque vehementer illa
" displicere, & una cum ipsis velle deliberare, quemadmodum
" opus illud excutiant." Tigurini verò, rebus suis minimè de-
futuri, ad hanc Legatorum querelam masculè respondent: (a)
" Suos ecclesiæ ministros nunc in quintum annum docere sa-
" cra: & initio quidem doctrinæ genus hoc novum sibi fuisse
" visum, eo quod nihil ejusmodi prius audissent. Cum autem
" intelligerent ac viderent, hunc ejus esse scopum atque finem,
" ut Jesum Christum ostendat, aram præsidiumque salutis, qui
" pro mundi delictis vitam atque sanguinem profuderit, & so-
" lus ab æterna morte miseros liberarit, & sit unicus apud Deum
" humani generis advocatus, non se potuisse tam salutare nun-

(a) Conf. SLEIDAN. l. c. p. 58. sq.

" cium ardenti studio non complecti: Summam extitisse concordiam olim & consensionem inter Apostolos & eos, qui post illorum ætatem Christi doctrinam complectebantur: idem sese sperare nunc quoque futurum inter illos, qui huc animum adjiciunt, postpositis hominum traditionibus, alienis à verbo Dei. Quod si Lutherus, aut quivis alius ita doceat, recte fieri, neque tamen idcirco nomen ejus obduci oportere, quasi propter ipsum dogmati fides habeatur: hoc enim & esse invidiosum, & ad verbi Divini contumeliam pertinere. Cæterum, & si Christum solum adorent, ad eumque confugiant, nullam tamen injuriam idcircò facere vel virgini matri, vel cæteris etiam Divis. Nam hos omnes, quum in terris agerent, per solius Christi nomen æternam salutem expectasse: nunc eam esse lucem excitatam in animis multorum, ut plerique omnes in sua civitate Biblica scripta diligenter evolvant: nec esse quod Ecclesiæ ministri Scripturam detorqueant, quæ sic in manibus omnium versetur. Nullam ergo sectam sibi posse objici, sed nomen istud in eos recte quadrare, qui sui quæstus atque splendoris retinendi causa, verbum Dei, quo volunt, inflectunt. Errorem sibi attribui, neque tamen ab ullo demonstrari, Constantiensem, Basiliensem, Curiensem Episcopum, Academias etiam aliquot, & ipsos adeò non semel esse rogatos, ut id facerent, sed in hunc usque diem nihil esse præstitum. Adhæc, in postremo suo conventu neminem ab Episcopis nec ab ipsis etiam adfuisse, præter Schafusianos & Sangallios. Qui verò tunc aderant, eos re tota diligentius considerata suam in sententiam venisse. Quod Episcopi forte dicant, non ipsis licere passim ita verbum Dei tractare, id nulla ratione niti: quum enim sit illorum officii, cavere ne pereant oves, æquum esse profecto, ut aberrantes in viam reducant. Sed quoniam id non faciant, & ad Patres atque Concilia rem omnem rejiciant, velle se, non quid homines decernant, sed quid Christus velit atque jubeat, audire. Suos doctores atque ministros non dare causam ullam divulsionis Reipublicæ, verum in illos hanc esse conferendam culpam, qui sui compendii & emolumenti causa, diversum à

" ver-

" verbo Dei docent. Nam ab iis & seduci populum in erro-
" rem, & graviter offendi Deum, qui variis deinde calamitati-
" bus audaciam istam ulciscatur. Dissidium hoc omne ex eorum
" cupiditate manare. Qui metuunt, ne quid commodis ipsorum
" decedat: quod si puram isti doctrinam sequerentur, & quæ
" sit non hominum, sed Dei voluntas, inquirerent, non dubi-
" um esse, quin fastum, luxum & avaritiam omnem ab se re-
" moverent, & concordiæ rationes inirent. Inundasse jam mul-
" ta vitia, majoribus ipsorum incognita, quæ suæ civitatis do-
" ctores reprehendant, & simul ad metum numinis Divini co-
" hortentur. Quod autem concionibus illorum plerique non
" emendentur, neque fructum ea doctrina dignum proferant, id
" non seminis projecti, sed ipsius fundi vitium esse. Certè suos
" intra fines non eum vulgò conspici luxum, nec intemperanti-
" am, quæ passim alibi regnet. Imprimis verò suæ ditionis ho-
" mines non sectari militiam illam externam & mercenariam, ut
" olim, quæ certe multorum vitiorum materiam subministret.
" De carnium & ovorum esu, quanquam liber sit, minimeque
" prohibitus à Christo, legem se tulisse, qua temeritas & offen-
" diculum prohibentur. Matrimonii Deum authorem esse, qui
" omnibus illud permiserit. Paulum etiam jubere, ut Ecclesiæ
" minister sit unius uxoris maritus. Et quum Episcopi, Sacer-
" dotibus accepta pecunia concubinas permittant, turpi nimi-
" rum exemplo, neque fœminis illi carere, vel possint aut ve-
" lint, non se posse Deo, qui conjugium instituit, reluctari.
" Eandem esse rationem, ad fœminas quod attinet, quæ casti-
" tatem vovisse dicuntur: nam putare se genus hoc obligationis
" atque voti, minus gratum esse Deo. Cumque donum conti-
" nentiæ non sit omnibus datum, præstare multò, sua quidem
" opinione, ut nubant, quam ut in impuro vivant cœlibatu.
" Canonicorum & id genus alia collegia quondam esse instituta
" propter homines egenos: nunc autem eas facultates ab iis ple-
" runque teneri, qui satis alioquin habent ex patrimonio. Ne-
" que raro fieri, ut unus aliquis possideat quantum ad multos
" alendos satis esse posset. Æquum ergo sibi videri, ut in pau-
" perum usus ea bona rursus accommodentur: qua tamen in re

„ moderationem hanc adhibeant, ut usufructum possessoribus
„ permittant, donec è vita decedant, ne quis videlicet querimo-
„ niæ causam habeat. Templorum ornamenta non pertinere ad
„ verum Dei cultum, sed hoc esse Deo vehementer gratum,
„ quando miserorum sublevatur inopia. Christum adolescenti
„ locupleti mandasse, non ut sua bona suspenderet in templo,
„ sed ut vendita distribueret in pauperes. Ordinem Sacerdo-
„ tum ab se minimè contemni, sed eos magni fieri, qui suum
„ munus faciant & recte doceant: reliqua verò turba, quæ pu-
„ blice nihil prodest, imò nocet, si paulatim & sine offensio-
„ ne minuatur, eorumque bona pios in usus assumantur, non se
„ dubitare, quin Deo sit illud officium longe gravissimum. An
„ autem Deo sint acceptæ cantiones illorum atque preces, in
„ dubium posse vocari. Nam ex ipsis plerosque non intellige-
„ re quid dicant, deinde, mercede conductos illud facere.
„ Confessio illa tacita, quæ delicta recenset & numerat, quan-
„ ti sit æstimanda, in medio sese relinquere, sed illam, qua ve-
„ re pœnitentes confugiunt ad Christum intercessorem, arbi-
„ trari sese non utilem modò sed necessariam quoque perturba-
„ tis & mole peccati depressis conscientiis. Genus illud satisfa-
„ ctionis usitatum & quæstuosum sacrificis, permultum habere
„ tum erroris tum impietatis. Hoc demum esse verè pœnitere
„ & satisfacere, si quis vitam emendet. Monachorum ordines,
„ inventum esse humanum, non institutum Dei. Sacramenta
„ quæ Deum habeant authorem, summa veneratione sese prose-
„ qui, neque pati ut quis ea contemnat: utendum autem illis
„ juxta verbum atque præscriptum Divinum, & cœnam Do-
„ mini non eo transferendam esse, quasi vel oblatio sit aut sa-
„ crificium. Quod si clerus ille, qui nuper missa legatione
„ querimoniam habuit, impedimentum ipsis illarum, vel erro-
„ rem aliquem suum docere possit, non se recusare, quo minus
„ illis satisfiat. Sin minus, tum æquum sibi videri, ut jubean-
„ tur officium facere: nimirum ut vera doceant, & ab aliorum
„ abstineant contumeliis. Quod Pontificiorum rapinas illas &
„ explicationes & immoderatam potestatem aboleri cupiant,
„ auditu sibi fuisse longe gratissimum: id autem nulla ratione

„ pos-

„ posse fieri melius, quam si verbum Dei per omnia recipia-
„ tur. Nam quoad leges illorum atque mandata valebunt, non
„ esse quod libertationem aliquis expectet: sola verò prædica-
„ tione verbi Divini dignitatem illorum omnem atque poten-
„ tiam labefactari. Quanta sit enim Evangelii vis atque verita-
„ tis, illos videre satis & intelligere, & quia suis viribus diffi-
„ dant, regum implorare subsidia. Si nunc igitur hac quidem
„ in parte Scripturæ sit utendum adminiculo, rem ipsam postu-
„ lare, ut idem in aliis quoque rebus fiat, & ut ea, quibus of-
„ fenditur Deus, abrogentur. Quemadmodum verò sit iis om-
„ nibus medendum, ad hoc libenter sese non operam tantum &
„ consilium, sed fortunas etiam collaturos. Jam olim enim hoc
„ oportuisse fieri. Quod quum ita sit, orare ut ista boni con-
„ sulant, & diligenter secum expendant. Se quidem nihil ex-
„ petere vehementius, quam ut pacem colant omnes: nihil
„ quoque facturos contra leges atque pacta fœderis. In hac ve-
„ rò causa, quæ sempiternam ipsorum salutem contineat, non
„ se posse aliter facere, nisi demonstretur error. Itaque, sicut
„ nuper, ita nunc quoque vehementer ipsos orare, si doctrinam
„ istam sacris literis adversari putent, ut hoc intra certum tem-
„ pus, nimirum ante finem Maji sibi demonstrent: nam eous-
„ que se responsum ab ipsis atque etiam ab Episcopis & Acade-
„ mia Basiliensi velle expectare.

§. CXXI. Constituto itaque termino, elapso, nec ullo accepto responso, ipsum antehac de Idolis & Imaginibus removendis decretum factum, exsecuti sunt Tigurini, quam rem non melius nec accuratius, quam ipsis ZWINGLII (a) in Responsione ad Valentinum Comparem verbis, Lectori nostro repræsentari posse confidimus: Totam vero causam is ita enarrat: „ Cum jam eo deventum esset,
„ ut idola passim à quibusdam dejicerentur importunius, totius
„ majoris Senatus, quem Diacosios (*die zweyhundert*) dicimus, au-

(a) vid. ZWINGL. Oper. Tom. I. fol. 261. b. quæ omnia justificantur ex ipso specialiori adhuc Decreto Tigurinorum A. 1524. postridie S. Viti facto, quod suæ collectioni inseruit FUSSLINUS Tom. II. p 60. 61. qui & Tomo I. ejusd. collect. n. IV. p. 142. & sqq. Edictum Tigurinorum exhibet, quod ii pagorum præfectis miserunt, de exterminandis Imaginibus ex ædibus Sacris.

„ thoritas intercessit, publico edicto interdicens, ne quis privatus idola qualiacunque subverteret (nisi si quis domi suæ privata haberet, vel quæ ipse suis impensis fieri curavisset, quæ in sua non alterius potestate essent sita) usque dum quid hic fieri debeat Senatus posset statuere. Hac ergo magistratus de privatis imaginibus permissione factum est, ut non exiguus earum numerus ex templis ejiceretur, idque illorum opera, qui vera fide instructi, pio zelo idola omnia è medio sublata esse cupiebant. Posthæc rursus à Senatu Diacosiorum decretum est, ut singulis ecclesiis liberum sit, idola è templo suo dejicere, præscripto tamen certo quem observarent ordine. Jubebantur enim omnes, qui ad ecclesiam aliquam pertinebant, una cum episcopo vel pastore suo in unnm collecti convenire, & simul quid de idolis sentirent conferre. Ut si vel omnes simul, vel major illorum pars, tollenda esse pronunciarent, jam id commode sine turbis & tumultu importuno exequerentur. Quod si vero majori ex parte adhuc imperiti rerum & rudes esse conspicerentur, negotium hoc eousque differre jubebat magistratus, donec per pastorem de hac & aliis rebus vere instituti, unanimi consensu eadem quoque demolirentur. Ut autem hæc publico Senatus consulto statuta sunt, sic etiam ipse magistratus eadem observavit, nec quisquam imperiose, ut idola tolleret, coactus est. Dum vero hæc in agro geruntur, in urbe quoque (quæ tres ecclesias particulares habet) idem illud negotium hoc modo transactum est Primum idolorum patronis certum aliquem temporis terminum constituerunt, intra quem singulis sua idola, si quæ illis propria essent, domum asportare liceret. Unde factum est, ut rursum magna ex parte idolorum numerus imminueretur. Constituto autem illis tempore jam elapso, ex omnium tam clericorum quam laicorum numero tres illos trium ecclesiarum ministros, *Heinrychum Engelhardum*, *Leonem Judæ*, & *me*, una cum duodecim Senatoribus è singulis tribubus desumptis delegerunt, addito simul ædili publico una cum fabris lignariis, ferrariis & alia servorum manu ad illud opus idonea: qui omnes templa ingressi, clausis post se jànuis, mag-

„ no

„ no cum labore & studio non vulgari idola omnia demoliti
„ sunt, (a) quæ deinde è templis exportata opportuno tempore vel
„ flammis exusta conflagrarunt, vel in alios usus consumpta
„ sunt. Pleræque vero in agro ecclesiæ magna alacritate nos,
„ qui in urbe sumus, prævenientes, confestim ea exusserunt.
„ Hoc autem admiratione dignum esse videtur, quod nullum
„ inter Deos illos ligneos invenire licuit, quantumvis magno &
„ eximio honore hactenus cultum, qui flammas effugerit sua
„ virtute & potentia, sed omnes simul taciti nec quicquam re-
„ sponsantes ignis supplicium subierunt. Sed miraculum quod-
„ dam hic commemorare libet. Lapidea quædam statua divæ
„ virginis Mariæ apud moniales in Oetenbach magno cum ho-
„ nore colebatur, erat enim miraculi cujusdam fama celebris.
„ Ferebant enim hoc constanti sermone moniales, eam loco mo-
„ veri non posse, vel, quoties loco mota alio transportata fuisset,
„ & seris fortissimis conclusa, toties, priusquam crastina dies il-
„ lucesceret, in basi sua pristina comparuisse firmam & stabi-
„ lem. Quid verò de hac factum, audi, Posteaquam à nobis,
„ qui serio rem agebamus, dejecta fuit, nunquam remeavit am-
„ plius. Et quis non miraculum illud esse prædicet? Ignoscite
„ quæso, fratres Christiani, quod ludens quodammodo & ri-
„ dens de hisce rebus loquar. Fabulis enim & nugacissimis
„ commentis, quæ de idolis fingere hactenus neminem puduit,
„ hæc tam ridicula conveniunt. Quos enim divos vocabamus &
„ venerabamur, à fabris dejecti instar ligni alicujus aut lapidis
„ magno cum fragore ruebant: & qui eosdem concremaverunt,
„ jurejurando affirmarunt eos, præter lignum, non fuisse ali-
„ quid

(a) vid. HOTTING. Helv. K. G. T. III. p. 179. & legitur in Werneri Steineri descriptione Reformationis MSS. *dass innert dreyzehn tagen alle Kirchen in der Stat gesaubert seyn*, porro, *dass zu Zurich nach abschaffung der bilderen alles glucklicher und einträchtiger von Statt gegangen, als biebevor* itemque, *dass als ettliche aussgestreuet, zu Zurich seyen nicht allein die bilder abgethan, sondern auch die Kirchen gar in pferdeställen verandert worden, habe mann ihnen geantwortet: pferd und andere thiere, so voorhin darin gewesen, auch den palm-esel seye aus den Kirchen gemüstert, und Gottes hauss davon gesaubert worden.*

" quid. Gaudeo igitur & omnibus aliis congratulor, quod turpissimam illam imposturam ex hominum oculis tandem sublatam esse videam. His enim sublatis, reliqua quoque omnia Pontificiæ religionis figmenta felicius & majori cum consensu omnium nostrorum expugnata sunt. Deo, cujus virtute & gratia omne id factum est, sit laus & gloria in sæculum, Amen.

Quæ plena ipsius ZWINGLII relatio, jam illam plane confundet quorundam, quos id minime quidem decebat, cavillationem, quasi importuno consilio, nec re bene pensitata Reformationem aggressi fuerint Helvetii; Quin imò etiam, hæc ipsa relatio, nervum incidet Viri Docti observationi, quæ plus fellis quam mellis habet, quasi *Zwinglio, cæteroquin eximio viro & antiquæ fidei, evenerit, id quod illis evenire solet interdum, qui ex tenebris subitò emergunt, ut ipso luminis splendore impediantur, ne scopulos & saxa videant.* (a) *Qua ex re,* si credere fas est, *graves inimicitiæ & deplorandæ calamitates natæ sint.*

§. CXXII. Constantiensis Episcopus interim (b), habito consilio, respondet Tigurinis, uti petierant, & conscripto libello hæc potissimum agit. Cujusmodi fuerint olim idola, & simulacra: quomodo prophanæ gentes illa coluerint, atque Judæi, cur Ecclesia receperit imagines ac statuas, quo primum tempore sint introductæ, quid aliarum Gentium atque Judæorum idola differant à statuis hominum Christianæ professionis. Exitus hic est, ut dicat, Scripturam, ubi statuas & imagines removeri jubet, loqui solum de Judæorum atque Gentium idolis: itaque retinendas esse receptas ab Ecclesia imagines. Ab hoc, Missam tractat, & multis adhibitis Pontificum atque conciliorum testimoniis, oblationem & sacrificium esse contendit. Hunc verò librum, ita conscriptum, & sic satis prolixum, mittit Senatui sub Calend. Junias, & ne vel imagines auferant, vel Missam abrogent, néve populum aliter doceri patiantur, multis gravibusque verbis hortatur. Librum deinde typis evulgari jubet, quum

(a) vid. J. L. MOSHEM. Histor. Sec. XVI. Sect. I. c. 2. §. 8. p. 31.
(b) vid, SLEIDAN. L. IV. pag. 60. a.

& quum ad alios, tum ad canonicos etiam, uti vocant, Tigurinos mittit. Et quanquam ista Senatui sint scripta privatim, qui hoc ab se flagitarit, tamen quod aliis etiam in locis hac de re quæstiones audiat atque simultates oriri, voluisse, dicit, una eademque opera cæteris etiam consulere. Sequantur ergo receptam Ecclesiæ consuetudinem: nec ullius oratione diversum persuaderi sibi patiantur. Senatus ad ea respondet Augusti mensis die duodevigesimo. Librum sibi diligenter esse lectum atque relectum: quod autem in lucem illum emiserit, lætari sese plurimum: sic enim futurum, ut utri justiorem causam defendant, appareat. Posteà suorum hominum atque doctorum sententiam explicant, & è Scripturis contrarium demonstrant.

Sed prius quam ei rescriberent; jam, quod observavimus, in Urbe, & quam latè patet ipsorum ditio, in tota regione, statuas omnes in universum Senatus aufferri jusserat, & flammis aboleri; veruntamen sine ulla turba, summa cum modestia, atque ita ut publica tranquillitas ne levissimè quidem violaretur. (a)

Intereà dum hæc geruntur, ipse ZWINGLIUS die 2 Aprilis 1524. matrimonium contrahit cum *Anna Reinharta*, quadraginta circiter annorum fœmina Nobili, vidua *Johannis Meyeri* Domini de Weininguen, Comitatus Badensis; atque ex ea plures uno suscipit liberos, quorum duo ipsi Zwinglio supervixerunt, *Huldricus*, Archidiaconus deinceps, & Canonicus Tigurinus, & *Regula*, quæ *Rodolpho* GUALTERO Theologo Eximio, postmodum nupsit: Quum verò ipsius Matronæ, Maritus prior fatis dives fuisset atque opulentus, tum ea res Zwinglio vitio vertebatur, à malevolis quibusdam, eundem vel avaritiæ vel ambitionis, qui accusabant, ut is singulari quoque edita *Apologia*, se ab hac calumnia purgare debuerit, quam Apologiam, quod non nimis est longa, quodque ea ad ejus temporis faciem rite cognoscendam facit, & ipsius Zwinglii honestam atque generosam prorsus

(a) Sic enim ipsa Decreti verba præ se ferebant: *dass man die Götze und Bilder mit züchten hinweg thun solle, damit dem worte Gottes statt gegeben werde: Und damit dieses mit fug, züchtiglich und nach inhalt des Urtheils ohne aufruhr geschehe* &c. vid. FUSSLIN. l. c. p. 60.

ſus indolem nobis repræſentat, hic inſerere voluimus (a):
„ Quod de Nobis, qui Tigurinæ Eccleſiæ Miniſtri ſumus, di-
„ citur, quam pinguia nimirum nobis Sacerdotia ſint, adeo fal-
„ ſum eſt & vanum, ut certò teſtari poſſim, me hoc anno
„ proximè elapſo, (qui à Chriſti Nativitate vigeſimus quartus
„ ſupra milleſimum quingenteſimum numeratur,) nunquam po-
„ tuiſſe ad 60. aureorum ſummam pervenire, niſi Collegii no-
„ ſtri Præſides prærogativa quadam prævenissent. Quod ſi qui
„ ſunt, quibus plura, quam mihi ſuppetunt; non adeò multò
„ me opulentiores eſſe ſcio. Atqui hi ſunt trecenti illi, ſi Diis
„ placet, aurei: hæc tot & tanta Sacerdotia, quæ adverſarii
„ noſtri, nobis non minus falſò, quam impudenter tribuunt.
„ Nec tamen ideo hæc dico, quod quidquam de mea tenuitate
„ & inopia conquerar. Deum enim teſtor, cujus ſolius benefi-
„ centia vivo & nutrior, me his ita contentum eſſe, ut ſi quid
„ mihi deeſſe doleat, non alius hic dolor ſit, quam quod ege-
„ nis, & pauperi mulierum turbæ minus, quam ipſe cupiam,
„ poſſim ſuccurrere. Et ſane, ſi carnis conſilium ſequi velim,
„ me non aliquod ſtipendium, imò ne teruncium quidem re-
„ cepturum eſſe; facile pollicerer, modo à periculoſa hac fun-
„ ctione mea me tuto extricare poſſem. Sed ut hoc faciam, nec
„ temporum noſtrorum iniquitas, nec talentum mihi commiſ-
„ ſum admittere poteſt. Hac autem Adverſariorum improbita-
„ te compulſus, vel invitus dicere cogor, Uxorem meam, *An-*
„ *nam Reinhardin* opulentiſſimam eſſe, & divitiis undiquaque
„ affluere, ſtolidiſſimi homines prædicant; quæ tamen, demptis
„ veſtibus ſuis, & reliquo muliebri mundo, non ultra quadrin-
„ gintos nummos aureos poſſidet, veſtes verò ſplendidiores, an-
„ nulos item, & alia hujus generis clenodia, & ſi habeat, ita ta-
„ men negligit, ut ex eo die, quo mihi matrimonio juncta eſt,
„ iis nunquam ſit uſa; ſed inſtar honeſtæ matronæ, ut & reli-

„ quæ

(a) vid. ZWINGL. Operum Tom. II. in Eccleſiaſt. p. 476. b. & apud RUCHAT in documentis Tomo I. ſubjectis n. IV. pag. 495. ſqq. conf. Epiſt. BUCERI ad Zwingl. in J. H. HOTTING. H. E. Sec. XVI. T. IV. p. 281. 282. cujus ipſe Autographum poſſideo.

„ quæ Civium nostrorum uxores, amicta incedit. Ea verò,
„ quæ à liberis suis, (inclyta nimirum Majorum familia,) in vi-
„ tæ suæ sustentationem recepit, non potest quidem respuere;
„ cum jam annum fere ætatis quadragesimum attigerit, & ex
„ me quoque liberos quam plures suscipiat, quorum desiderium
„ me, ut illam uxorem duxerim, impulit. Hic tamen non ve-
„ rentur impudentissimi homines, nescio quæ magnifica de illius
„ opibus, vestitu, mundo muliebri, aliisque quam plurimis de-
„ tonare, cum interim nemo è nostris tam cæcus sit, qui non
„ mendacium hoc videat; nemo tam malignus, qui non horum
„ malitiam agnoscere cogatur. Sed de absentibus vana quædam
„ & falsa spargere, ut frequens, sic etiam tutissimum est. Li-
„ beros equidem habet opulentissimos: Deus faxit, ut opibus
„ suis digne utantur. Ipsi verò de tantis opum thesauris non
„ quicquam tribuitur, præter vestitum & reliquum mundum
„ muliebrem, una cum triginta aureorum stipendio, quod in
„ vitæ suæ sustentationem quotannis recipit. Quid, quod nec
„ sponsalia, quæ ipsi jure debebantur, molestius exigere volui?
„ Imo opes ipsius non magis curo, quam si à me essent quam
„ alienissimæ. Nec tamen hæc quisquam fraudi mihi vertat
„ velim: Paulum quoque non semel suarum rerum patronum
„ agere videamus, si quando à calumniis, sibi intentatis, sese
„ famamque suam fortissimè asserit, quoties nimirum iis, non tam
„ suam quam Evangelii gloriam obscurari animadvertit. Facile
„ enim hoc ferrem, nec aliqua mihi Apologia opus esse puta-
„ rem, nisi Christi doctrinam, quam prædico, hisce conviciis
„ infamari sentirem.

§. CXXIII. Tum verò etiam, nova Tigurinis, Reformationis suæ caussam defendendi, oborta est occasio: Præterquam enim quod ad (a) Helvetios in fide retinendos præfervida jam diplomata scripserat d. 15 Aug. 1523. HADRIANUS, Pontifex, quibus modo laudibus & cohortationibus Basileenses Canonicos inflammaverat, ut veterem Religionem tuerentur, modò deterrendo,

(a) Vid. PALLAVICIN. Hist. Concil. Trid. Lib. II. c. 12. §. 5. pag. 68. cujus hic leguntur verba.

puniendæque *Theobaldum* quendam Eremitanæ Ecclesiæ administratorem mala (uti PALLAVICINUS inquit) femina ibi jacentem: Eadem officia postmodum à CLEMENTE continuata sunt, missis (d. 18 Aprilis 1524.) literis perhonorificis, summæque benevolentiæ plenis, tam ad Helvetiorum rempublicam universè, quam ad eos seu Ecclesiasticos seu Laicos peculiariter, qui in Fide Catholica sustinenda sui specimen illustrius dederant. Quæ literæ, id effecerunt, ut, cum apud Tugios reliquorum decem pagorum celebrarentur comitia, hi denuò suos legatos, ad Tigurinos, Scaphusanos, & Abbatiscellanos miserint, qui Scaphusanos & Abbatiscellanos ab instituto reformandi dehortarentur, Tigurinis verò exprobrarent, vario modo ab ipsis commissum sacrilegium, atque totius Religionis Christianæ eversionem, simulque significarent, quam ipsi nec in ditionibus propriis, nec in præfecturis communibus, hanc doctrinam Lutherianam (sic enim invidiæ causa eandem appellabant) tolerare vellent, quin potius quod ipsos Lutherianos gravissimis pro re nata, tum supplicio capitis tum ablatione omnium bonorum, pœnis essent affecturi. Sex vero etiam pagi, *Lucerna*, *Suitium*, *Vrania*, *Underwaldum* *Tugium* & *Friburgum*, ulterius progressi, Tigurinis suo nomine nunciabant: „ Se nolle amplius, eos vel vocare ad conventus „ communes, vel permittere ut Tigurini suis interessent con„ ventibus, priusquam hisce novitatibus renunciassent: „ Enimverò Tigurini, qua erant prudentia atque moderatione, tum nil aliud sibi regerendum esse censuerunt, quam, *quod crederent, se nihil plane, quod Christianos non deceat commisisse, cum unica ipsorum in his omnibus esset fuissetque regula, Verbum Dei.* Et quanquam ea res variis contentionibus atque collisionibus deinceps ansam dederit, cumprimis in præfecturis communibus, ut quidam etiam, atque inter eos præcipuè *Johannes Hospinianus*, Pater & Filius, quorum alter, *Adriani*, qui itidem carceri jam mancipatus erat, sed intercessione matris, liber evaserat, Pater, alter Frater erat, martyrio vitam finire (a) debuerint, ipsi tamen Tigurini

(a) v. J. J. HOTTING. Helv. K. G. p. 185. 186. sq. & cumprimis Mar-

mi in proposito constantes, ad *Bernenses*, *Glaronenses*, *Scaphusianos*, atque *Abbatiscellanos*, tum ut se converterent (a) æquum judicarunt, eos imploratum ne discidium hoc vel toti Helvetiorum Reipublicæ Confœderatæ, vel suæ cumprimis Ditioni esset internecinum, ut vellent reliquorum animos si pote rationibus componere, eosque adhortari ad pacem atque moderationem; quidquid à se factum esset, id ita factum esse, ut si quis ex verbo Dei meliora eos edocere vellet, statim ab incepto essent destituri &c. Petebant verò etiam cumprimis, ut priusquam tota res ad reliquos pagos referretur, prius cum *Solodurienſibus* atque *Basileensibus* inire consilia vellent. Quatuor illi pagi id in se receperunt, & *Tigurinos* de opera sua impendenda jusserunt esse securos. Ipse quoque Zwinglius tum plus semel hanc Evangelii causam publice privatimque defendere atque permultis adversariis os obturare coactus est, quanquam in hæc omnia nos jam specialius non immittamus, uti nec Sacramentariæ litis, cujus utinam jam abolita quoque esset memoria, eo ferè tempore agitatæ, nunc pandimus originem, quippe de qua in sequentibus plura commemoranda venient.

§. CXXIV. Sublatis enim, eo, quo diximus modo, Imaginibus, ipsum quoque Collegium Abbatissanum (dictum *Frauen-Münster*) quod & antiquitate & singularibus iisque summis privilegiis ac immunitatibus erat nobilitatum, sponte sua veritatis fulgore tactum se Magistratui Tigurino submittebat (b), atque reditus suos omnes opimos longeque maximos atque splendidos, in manum Amplissimi Magistratus tradebat, additis precibus, ut reformare illud, hosque reditus deinceps, in usum sacrum, atque pauperum solatium dirigere benigniter vellent Tigurini Proceres, quibus inde ab eo tempore privilegium cudendi Monetas, novum Tribunal erigendi, atque ejus nomine Jus dicundi, demum est usurpatum, cum hæc & alia, antehac non tam Sena-

Martyrol. Helvet. insert. *Miscellan. Tigurin.* T. II. pag. 13–31. ubi Acta hujus Martyrii memoratu digna leguntur. Cf. RUCHAT. Tom. I. p. 256–262

(a) HOTTING. l. c. pag. 191. RUCHAT. l. c. p. 263.
(a) HOTTING. lib. cit. p. 206.

cui Urbis quam huic potius Collegio competerent. Ipsa autem Catharina de Cimmern, Abbatissa tradito cœnobio in manus Consulis, viro nupsit, honestis reditibus annuis a Magistratu dotata. (a) Id exemplum non ita multò post Canonici (b) fuerunt secuti, circà festum scilicet Natalitiorum ejusdem anni 1524. quando certis legibus cum Senatu transegerunt, & quo modo collegii facultates atque bona debeant impendi est constitutum. Sed collegit tum quoque Senatus Tigurinus, ex tribus mendicantium monasteriis (c), Prædicatorum, Augustinensium, & Minorum, omnes fratres, nil tale opinatos in unum, ac in Minoritarum monasteriis contrusit. „ Fuerunt enim pauci, reminiscuntur autem, qui in aliis conventibus, ut vocant, primo recepti sunt ad eos ipsos. Qui apud nos (d) primo recepti sunt, à Senatu vel artificiis discendis locantur, si juvenes sunt: vel ad extrema alentur, si vetuli, qui nihil amplius discere possunt. Servatur in omnibus charitas. „ Et est tum Dominicanorum Conventus in Pandocheum publicum, ipsa verò ipsorum Ecclesia, in quartam Ecclesiam parochialem constituta; nam & reliqui conventus ad pios usus sunt relati. (e) Sed restabat in his omnibus adhuc Missa, quanquam ejus authoritas quotidie magis magisque vilesceret (f), cum nemo amplius ad eam cogeretur, & plerique ex concionibus & disputationibus Zwinglii abominationes ejus agnoscere didicissent. Enimvero, quoniam Missa, tanquam medicato quodam poculo omnes Terrarum Reges, Principes, & populi hucusque ab annis proxime sexcentis ita fuerant inebriati, ita stuporis & vertiginis spiritu impleti, ut salutis suæ proram ac puppim in hac una collocarent,

(a) SCULTET. Ann. p. 221. 222.
(b) HOTTING. l. c. p. 207. Ipsam illam constitutionem nobis exhibet FUSSLIN. in docum. ad Hist. Ref. Helv. T. 1. n. 1. p. 1-24. ita tamen ut censuerim loco 1523. legi debere 1524.
(c) Verba sunt ZWINGLII ad Fratres quosdam Epist. Zwingl. & Oecolamp. fol. 35. a.
(d) Sunt verba ZWINGLII l. c.
(e) RUCHAT T. 1. p. 273.
(f) vid. HOSPINIAN. Hist. Sacram. P. II. fol. 25. a.

rent, accedebat, quod vulgo crederetur hoc propitiatorium esse sive expiatorium pro vivorum pariter ac mortuorum peccatis sacrificium, inde erat, quod Magistratus Tigurinus eandem prius abrogare prorsus nollet, antequam bene edocta plebs esset, de Institutione ac vero Sacræ Cœnæ in Missæ locum substituendæ usu.

§. CXXV. Erant ex Helvetiorum civitate communi, *Scaphusiani* cumprimis & *Basileenses*, ubi tum Joannes Oecolampadius docebat, qui sensim aliquid de offensione remittebant: Cæteri verò præsertim *Lucernates*, *Urani*, *Suitenses*, *Untervaldii*, *Tugiani*, *Friburgenses* nulla ratione poterant placari. Et quum Turegiæ præfectus (a), quam ad regionem Tigurum pertinet, sacerdotem quendam, de nocte comprehensum abduceret, ac ille contiato clamore fidem auxiliumque vicinorum imploraret, natus est, repentinus tumultus, uti fieri consuevit, & dato signo per agros, ad arma discurrunt omnes, factum hoc ad injuriam suam pertinere Tigurini dicebant, eo quod in ipsorum ditione captus esset ille. Quumque multis alioquin adficerentur probris, quarta Januarii die, Anni 1525. datis literis ad omneis confœderatos atque socios, Christus, inquiunt, unam ferienti maxillam jubet alteram quoque præberi feriendam. Hanc ejus doctrinam secuti, multa profectò toleravimus, & patienter quidem: nunc autem quando nullus est injuriarum finis aut modus, cogimur ad illud confugere, quod Christus usurpavit: & si malè quid egimus, doceri petimus illud atque demonstrari. Certe, quia tantam sustinemus invidiam, & passim apud omnes traducimur, ipsa res postulat, & responsionem à nobis extorquet. Explicabimus igitur hujus odii caussam, & refutabimus criminationes, & quomodo simus erga patriam communem affecti, docebimus. Ac primò quidem, cum Galliæ rex Franciscus, diu multumque de fœdere solicitasset, & vestram in eo consensionem obtinuisset: nos, licet interpellati sæpius à vobis, recusavimus illud facere, quum aliis de causis, tum imprimis, quod ea ratio nobis minime

(a) Ita rem omnem nobis concilii SLEIDANUS ad A. 1525. pag. 64. a. sq. refert.

me placeret: subministrare videlicet copias & militem nostrum aliis, ut mercede conducti, bello persequantur eos, à quibus nunquam læsi fuerunt, introducere mali rem exempli, & ad otium illos assuefacere: qui si militiæ perirent, uxores atque liberos in extremam essent conjecturi miseriam. Indignum enim esse putavimus, maximo nostro cum dispendio servire cupiditati regis, & nostræ ditionis homines illi prope mancipare. Libertatem igitur illam & corporis & fortunarum, quam nostri majores virtute summa, cruentisque manibus nobis pararunt, simili virtute constantiaque retinendam nobis esse judicavimus. Hæc autem res, omnis offensionis causa nobis esse videtur & fons & origo: nam si fœdus esset à nobis comprobatum, nullam fuisse putamus orituram simultatem. Etenim à vobis interpellati subinde, ne secessionem faceremus, quid esset nostræ mentis, ostendimus, nimirum, velle nos amicitiam colere cum Rege, juxta formulam pacis jam antea constitutæ: deinde, servaturos esse leges pactaque fœderis, inter nos olim initi, pro communis patriæ defensione atque salute. Et quoniam in eo permansimus, aliunde nobis est conflatum odium, post exortam enim Evangelii lucem, onus illud, quod nobis idiotis Pontifex ac ipsius clientela gravissimum imposuerat, excussimus, & errores manifestos antiquavimus. Hanc occasionem nonnulli vestrum nuper arripuerunt, & per legatos à nobis, ut ad sanitatem reverteremur, postularunt: Nos autem ad illud, ut antea non semel, ita tunc quoque respondimus, *agere nos ex præscripto verbi Divini: si quis errorem nobis ullum demonstrare possit, mutaturos propositum:* sin minus, æquum esse profectò, ut Deo magis quam hominibus obtemperetur. Ibi tum consurgens *Eglius* Lucernæ præfectus, nisi Lutheri sectam atque Zwinglii repudiemus, fore dicebat, ut Lucernates, Urani, Suitenses, Untervaldii, Tugiani, Friburgenses nolint in conventibus assidere nobis deinceps. Neque multo post, quam hoc inter se lege confirmassent, Turegiæ præfectus, verbi ministrum, *Joannem Oxlinum*, noctu comprehensum domi suæ, captivum abduxit. Qua quidem in re duplex nobis est injuria facta: primum, quod nostræ ditionis non homo tantum, sed termini quoque violati

sunt:

sunt: deinde, quod, cum ad clamorem illius undique multi confluerent armati, &c, ut in ejusmodi turbis fieri consuevit, multa facerent insolenter, in nostros homines, qui promiscue cum illis evolaverant, adeoque in nos omnis hujus facti confertur invidia. Jam, altera illa criminatio quæ nobis objicitur, originem habet ex eo conventu, quem Ferdinandus Austriæ princeps egit anno superiori Ratisbonæ, cum suæ ditionis præfectis, item Episcopis & id genus aliis, qui puram doctrinam ferre non possunt. Quid autem illi jam pridem moliantur & agant, non est obscurum: hoc videlicet, ut dissidium inter nos excitent, & alteros ab alteris divellant. Quo magis etiam nobis dolet, quod iis fidem habetis: nam sunt in ipsis nonnulli, quos aliquando, velut homines nequam & improbos notastis, quos etiam nos, ipsorum intellectis dolis ac insidiis, è finibus nostris exire jussimus. Hi scilicet ipsi, quando suis technis occlusas invenerunt nostras aures, ad vos transierunt, & nos hodie criminantur, quasi cum Austriaca domo factum & susceptum aliquando fœdus, violatum sit à nobis. Ajunt nos Vualsutensibus vicinis contra principem suum Ferdinandum auxilia dedisse: sed id falsum est. Cum enim ob religionis professionem essent in discrimine Vualdsutenses, nec ad dicendam causam admitterentur, è nostris aliquot, sua sponte, nobis insciis, eo transcurrerunt, ut vim & injuriam ab insontibus depellerent: nos autem certiores de eo facti, statim eos revocavimus. Jacet igitur illorum criminationis caput Si verò præterea quid habet Ferdinandus princeps, quo fœdus illud violatum esse videri possit, adducat in medium: Sic enim respondebitur, ut utra pars in officio permanserit, liquidum sit unicuique futurum. Quod igitur cum Ferdinandicis privatim egistis, à colloquio remotis nostris legatis, hoc sane pro eo ac decet, valde miramur. Etenim, si de vetusto fœdere tractatum ibi fuit, æquum erat profecto, nos etiam admitti: si verò de religione, cur non iis conditionibus agitis nobiscum, quas jam subinde vobis obtulimus? Rumor increbuit conjurasse vos in perniciem sectæ Lutheranæ. Quod etiam si verum esset, tamen quia sumus tam illi, quam vobis fœdere conjuncti: deinde, quia non Lutheri, sed Sacræ Scripturæ vestigia sequimur, non oportuit

tuit nos in eo numero censeri. Sed quia nescimus quid sit iner vos actum, & verò delati sumus à malevolis, quasi civitates aliquot, vobis insciis de conferendis auxiliis interpellatæ sint à nobis: profitemur hanc esse meram calumniam. Ejusdem generis est illud, quod ajunt dato signo velle nos ad arma suo tempore homines convocare, Badenam & alia quædam invadere. Nimirum hæc eo spectant & excogitantur ab illis, ut vos, iis occupatis oppidis, præsidium adversus nos imponatis. Quod si fieret, non dubitant, quin major aliquis ex eo sit oriturus motus atque turba, quæ bellum inter nos domesticum inflammet atque civile. Multæ præterea sunt in nos conficæ calumniæ, in quibus etiam hæc est una, nos docere, quasi Maria Christi mater plures habuerit filios, quasi minor Jacobus Apostolus mortem pro nobis obierit, non ipse Christus. Hæc & id genus alia quædam eramus Lucernæ refutaturi, sed a vobis prohibiti fuerunt nostri homines, ne ad populum verba facerent. Cum etiam Eccius nunciaret, se velle Zwinglio suos errores demonstrare, gavisi profecto fuimus, & non ei tantum, sed aliis etiam publica fide diligenter cavimus, hortati magnopere ut veniret, & omnem ei benevolentiam polliciti. Magnam insuper offensionem vobis peperit, ut quidem audimus, imaginum & statuarum abolitio: sed ejus rei jam ante causam & rationem explicavimus. Cum igitur adversus pacta fœderisque leges nihil sit à nobis admissum, cum pro communis patriæ salute nullum recusemus periculum, & vos omnes ea complectamur charitate, qua semper, modo per vos nobis liceat, cur patimur hanc inter nos fieri divulsionem? Notum est, cujusmodi fuerit majorum aliquot nostrorum conditio, qui suis contenti finibus, & duro labore sibi familiæque victum parantes, indigna servitute premebantur à nobilitate: sed benigne respexit illos Deus. Nam, profligatis tyrannis, libertatem sibi compararunt, & aucti facultatibus eorum quos ejecerant, fœdere sese munierunt, cujus præsidio vim omnem externam fortiter à suis finibus depulerunt, & de hostibus non semel triumpharunt: multi enim societatem illam infringere conati sunt, atque dissolvere, sed frustra. Quid autem à majoribus nostris in ea temporum difficultate sit collatum

tum opis atque subsidii, memoria vos tenere nihil dubitamus. Et hoc quidem paucis dictum esse volumus de fœderis nostri primordio. Quæ verò fuerit ab eo tempore diligentia, fides atque studium nostrum, in amplificanda communis patriæ dignitate, non opus arbitramur esse commemorare. Certe, quæ fuit ad hoc usque tempus, eadem nunc quoque nobis est mens atque voluntas: Quod cum ita sit, valde nobis dolet, vos aliorum impulsu, qui sua modo compendia quærunt, sic erga nos exacerbari. Cogitate potius in animis vestris, quæ fuerit semper inter nos amicitia, quando diversis in locis, tam domi quam foris, tandem belli fortunam subivimus, & multa præclare fecimus. Profecto hujus rei memoria non modo nos, verum etiam nepotes nostros arctissima necessitudine copulare debet. Si causa religionis, aut quoduis aliud nostrum factum, vos offendit, cur non amice rem agimus inter nos atque disceptamus, ut socios & confœderatos & fraterno quodam vinculo conjunctos decet? Non enim sumus vel morosi vel intractabiles vel obstinati: sed meliora doceri libenter obtemperabimus, ut sæpe à nobis auditum est. Quia verò puræ doctrinæ professio, & fœderis Gallici repudiatio, & multæ præterea in nos excogitatæ calumniæ, vestros à nobis animos alienarunt, & pristinam voluntatem immutarunt, necessario nobis hæc scribenda fuerunt, honoris & existimationis nostræ tuendæ causa. Nisi enim, quod jam sæpe dictum est, sacra Scriptura duce, nobis demonstretur error, non possumus ab eis quæ de religione fecimus decretis, abscedere, quæcunque tandem vis eo nomine intentabitur.

Quidquid sit, Zwinglius anno superiori, *vicesimo quarto*, ediderat veritatis de Gratia Dei per Christum confirmationem, ad *Prolixum Lindoverum* Bremgartensium Concionatorem, (qui se veritatis inimicum professus fuerat,) *Expostulationem* (a) bona fruge plenissimam, refellendo, duas illas præcipuè Theses, quas Linouerus pro concione, asseruerat: *Christum solummodo pro eorum delictis esse passum qui sub Veteri Testamento vixerunt*. Et: *Per Christum nobis non alia delicta condonari, quam quæ baptismo abluuntur*,

(a) v. ZWINGL. Oper. Tom. 1. fol. 202. [illegible]

nam, quæ postmodum perpetraverimus, Sacramentis ecclesiæ elui oportere.

Sed &, eum in confirmationem libri *de Canone Missæ* (a) in quem *Hieronymus* EMSERUS Suevus, Juris Canonici Licentiatus & Professor Lipsiensis calamum strinxerat, tum temporis edidisse tractatum, sub titulo *Antiboli* (b) quem Leo Judæ deinceps ex Latino in vernaculum sermonem transtulit, (c) est notum, in quo varia de Ecclesia, de Invocatione sanctorum, de Missa, de Purgatorio & similia, traduntur, dum ipse LEO JUDÆ (d) communi fortassis collegarum nomine, singulari scripto, quam, *Missa verbo Dei esset adversa*, commonstrat, quamque ea *in ipsam Christ Passionem sit injuria*; &, quod, si juxta verbum Dei sit instituenda doctrinæ vel ecclesiæ reformatio, necesse sit, ut *sub utraque specie* corpus & sanguis Christi, in commemorationem Passionis ejus, populo Christiano communicetur; Id quod, ut sib & collegis suis, circà festum quod instabat Natalitiorum Christi concedatur, orat, atque petit, additis gravissimis, quæque it maximopere urgere poterant, argumentis; quanquam tamen e petitioni tum nondum accesserint Tigurini Proceres quippe quoc in annum hunc nostrum 1525. quod fuerit dilatum, videbimus.

§. CXXVI. Tum verò, infelix Anabaptisticæ, quæ in Germania lacertos movebat, sectæ, lolium sese genuino immiscere tritico, apud ipsos quoque cœpit Tigurinos; Erant enim, qui primo clandestinis susurris, deinceps apertè magis, totam reformationem, quæ tum instituebatur, dicerent angustam nimis esse, & exilem, non satis spiritualem, altam & perfectam: Atque horum quidam, Zwinglium cum (e) accessissent, gravibusque & compositis verbis ei exprobrassent, quasi tardè nimis & frigidè res ecclesiæ & regni Christi ageret, atque addidissent, „tempu [illegible] „ nun [illegible]

(a) vid. §. CXIX. p. 289.
(b) v. ZWINGL. Opp. T. I. fol. 192. sq.
(c) Teste ipso ZWINGLIO ad Valentin. Comparem Opp. T. I. fol. 236. a.
(d) v. J. J. HOTTING. Helv. K. G. T. III. pag. 212. 213.
(e) vid. BULLING. advers. Anabapt. L. I. p. 10. a. conf. Zwinglii Oper. Tom. II. fol. 7. sqq. & fol. 57. a.

„ nunc esse & spiritum urgere, ut res majori studio agantur „ alioqui nullam esse spem salutis, eumque in finem separationem plenariam ab aliis civibus esse necessariam, ut colligatur „ pura ecclesia genuinorum Dei filiorum, qui præditi sint spiritu Dei & ab ipso regantur; „ ZWINGLIUS peramicè iis respondit, ejusmodi schisma præter omnem necessitatem, inter opera Spiritus referri non posse, nec esse eum ecclesiæ regnique Dei his in terris statum, ut nil quidquam quod emendandum sit, remaneat reliquum; ab operibus potius tenebrarum oves Christi separari debere, quam à concivibus &c. Tum verò hi inter alia, quo separationi suæ prætexerent fucum, baptismum infantum damnare, dicentes, eum non à Deo esse institutum, sed à Papa Nicolao II. inventum, adeoque iniquum, & ex diabolo esse, ut, qui Christi sunt, rebaptizari debeant. Hisce Zwinglius strenuè cum iret obviam (a) tum brevi in tantum res illa dissidium excrevit, ut Magistratus Tigurinus singulare quoddam inter horum antesignanos & inter Zwinglium, indiceret colloquum, quod d. 17 Januarii 1525. publicè coram Senatu, civibus & doctis, fuit habitum, & altera vice instauratum die x. Martii: Sed utroque hoc colloquio, cum nihil admodum effectum esset, dum varias hi homines ciere non desinerent turbas, atque quidam ipsorum, abjecta zonâ salice aut reste cincti, ad Jonæ imitationem veterumque Prophetarum, per urbem cursitarent, atque clamarent, Tigurum paucis diebus submergendum, *Væ Tiguro, Væ, Væ: Agite pœnitentiam, securis ad arborem posita est &c.* Tum, horum turbonum quosdam, carceri includendos esse decrevit Senatus Tigurinus, quod turbæ illæ civitati molestæ, & tranquillitati publicæ essent adversæ, inprimis, cum ipsi omnem Magistratui denegare obedientiam, atque ejus monita respuere, cum doctrina tum opere, aggrederentur, variaque alia ipsi societati civili infesta traderent: Horum quidam, cum promi-

(a) Ipse ZWINGLIUS l. c. refert, quam dies Martis cujuscunque hebdomadæ fuerit destinatus, ejusmodi amicæ collationi, si forte hi homines veritati victas manus dare vellent, sique hac ratione in officio possent contineri.

misissent, se renunciaturos suo errori, impuniti sunt dimissi, alii pertinaciter in instituto perseverantes, ne majoris seditionis & turbarum authores essent, custoditi fuerunt atque adservati, donec paulo post, partim pecunia mulctarentur, partim extra fines & pomoeria ditionis Tigurinæ relegarentur; quidam verò etiam, ex carcere elabendi rimas cum sibi quæsivissent, inde elapsi, per incredibilem animi malitiam, effingebant, Angelum quendam sibi januam carceris aperuisse, seque adeò liberos evasisse, quo commento scelestissimo, quod incautos etiam multos in suas pertraxerint casses, tristis docuit experientia. Quidquid sit, Zwinglius ipse, tum primò *Elenchum adversus Catabaptistas*, (a) directum ad omnes Evangelii ministros, & deinceps *Tractatum de baptismo* conscripsit, ad S. P. Q. San-Gallensem (b), atque in his scriptis omnem horum hominum, cum pietatem tum versutiam, fanaticumque quo ducebantur spiritum, qui nunquam non tumultum & seditiones spirat, ita detexit, ut quod cum ratione illis responderent, ne horum quidem antesignanis relinqueretur.

§. CXXVII. Interea verò cum ipse Episcopus Constantiensis nil quicquam responderet, ad ultimas Tigurinorum literas (c), Ecclesiæ Tigurinæ Ministri, ZWINGLIUS, LEO, ENGELHARDUS, MEGANDER & MYCONIUS d. XI. Aprilis Senatum Ducentorum, ut Missam (d), unà cum panis ac vini adoratione, & similibus, aboleret, multis ex verbo Dei adductis argumentis, hortati sunt, eaque de re post deliberationes & consultationes prævias, Decretum obtinuerunt. Sed juvat ipsis Zwinglii verbis hanc causam exponere: Is ita (e): *Cum ad undecimam diem Aprilis coram senatu Diacosiorum, (is est senatorum ducensorum,) de abolendis, Missa & panis ac vini adoratione, ageretur*-

(a) ZWINGL. Opp. T. II. p. 5. sqq.
(b) ZWINGL. Opp. T. II. p. 56. &sqq. qui ultimus tractatus VI Kalendas Junii 1525. signatus est.
(c) vid. pag. 305.
(d) LAVATER. Hist. Sacrament. pag. 3. b.
(e) ZWINGL. Oper. Tom. II. p. 247. in Subsidio de Eucharistia, apud SCULTET. Annal. ad A. 1525. p. 304. sq.

remus: & ibi Scriba quidam (a) (*qui* albus an ater sit, *non est hujus instituti dicere*) *fortè surrexisset, atque ad hunc modum quiritaretur:*
„ *Equidem Patres conscripti, non eo sum ordine aut loco, ut mihi co-*
„ *ram vobis verba facere liceat, dummodò causa ageretur, quantum*
„ *vis magna, quæ ad Rempublicam attineret: cum autem hic, ani-*
„ *marum salutis cardo vertatur, ipsaque fides periclitetur, cujusque*
„ *esse arbitror, ut in medium adducat quæ sentiat? Ego igitur firmi-*
„ *ter credens in isto pane verum corpus, ac verum sanguinem edi, te-*
„ *stor, me in hac esse opinione, neque me patiar ab ea divelli, spe-*
„ *roque de vobis., Patres conscripti, quod nullo pacto sit is me ad*
„ *Zwinglii opinionem adacturi. Et tu, Zwingli, inquit, sophista-*
„ *rum versutiis acerrime obstitisti, nunc verò, ut plane dicam quod*
„ *sentio, videris nos denuo sophistarum cavillis circumscribere.*„ *Mul-*
ta denique alia, quæ ad hanc rem facerent, questus esset, ut illi vi-
debatur scite ac graviter. Cumque nos ad ea, quæ responsione digna videbantur, puta, Tiguri neminem unquam ad fidem fuisse compulsum, neque ad ullam rem: neque sophisticum esse, si hanc vocem, EST, per SIGNIFICAT quisquam exponat (hoc enim sophisticum esse dixerat) cum inquam respondissemus ad ea, quæ roboris aliquid habere videbantur: isteque jam ad hæc arma se converteret: „ *Ego sic credo,*
„ *sic sonant verba: hoc est corpus meum: EST est verbum substanti-*
„ *vum, ideo alius intellectus esse nequit, quam quod panis sit caro,*
„ *& similia, quæ carnis cupidi objectant.*„ *Tum* Henricus Eugelhardus, *olim Pontificii juris Doctor, nunc verò pauperis Christi discipulus, vir gravi judicio, ausculta, inquit, paulisper, ego abunde ostendam tibi ex sacris literis, panem corpus Christi esse non posse:* Ac conversa oratione ad Patres conscriptos, hunc in modum,
„ Si ulla unquam in re, Patres Conscripti, perniciose, inquit,
„ erravimus, hoc quoque in adoratione Eucharistiæ factum est,
„ non solum perniciosè, verum etiam stultè: Cum enim debea-
„ mus Scripturam ex Scriptura, Christo etiam monitore, qui
„ scrutari jubet scripturas, exponere, quid, oro, causæ est,
„ cur non per omnem N. T. scripturam navigando lustremus,
„ quam

(a) Erat verò huic secretario nomen: *Joachimi à Grat.* v. J. H. HOTTING. H. E. Sec. XVI. T. IV. p. 363.

„ quam variè corpus Christi accipiatur. Invenimus autem trifariam de Christi corpore mentionem in S. literis fieri. *Semel* de naturali corpore isto, quod ex Virgine Maria natum est, quo esurivit, sitivit, fervit, alsit, hilaris ac tristis fuit, quod postremò in ara crucis pro nobis cæsum est. *Iterum* invenimus de corpore, quod à mortuis excitatum, atque ab his morbis defæcatum, per miraculum tamen discipulis ad tangendum exhibitum est. *Postremo*, de mystico ejus corpore, quod est, Ecclesiæ. Expendamus igitur, quodnam istorum corporum sit hic, discipulis datum. Non *primum* hoc naturale, sic enim edi non posset, nisi dentibus mandaretur, ac, ut reliqui cibi, commoleretur, à qua manducatione Christus ipse avocat Joh. 6. Cum Judæis, de sensibilis corporis manducatione cogitantibus, dum ipse de fiducia in se habenda dissereret, ad hunc modum respondit, *Caro non prodest quicquam.* Hoc unicè volens confutare, in quo isti hallucinabantur, nempe corpoream manducationem: hoc enim pacto neque dentibus tritus, neque stomacho perfectus, quicquam prodest. Quod si discipuli ad hunc modum edissent, aliter nimirum edissent atque nos, ipsis enim edentibus nondum erat in cruce cæsus. Deinde, quomodo potuisset corporaliter edi, quem opòrtebat in cruce corporaliter extendi; Cum ergo neget, se corporaliter devoratum quicquam prodesse, constat, hæc verba: *Hoc est corpus meum*, nulla causa de naturali corpore intelligi debere, ut panis sit corpus: nam corpus ad hunc modum nihil prodest, cum caro sit. Sed neque de corpore *secundo* loco accepto intelligi possunt: primum, quod discipuli non eodem modo, quo nos, edissent: ipsis enim edentibus, ne occisus quidem etiamnum erat, nedum à mortuis excitatus. Secundò, quod hoc corpus, quod à mortuis resurgendo purissimum ac mundissimum reddidit, cœlis intulit: ubi ad dexteram Dei sedet usque ad diem istum, quo mundum judicabit: expectans, donec inimici ejus scabellum pedum suorum fiant, Heb. 10. De *mystico* verò corpore, quod est Ecclesia, sic non possunt intelligi Christi verba, ut nullum sensum minus ferant, quam, *Hoc est corpus meum*, id est, Iste pa-

„ nis

„ nis est Ecclesia mea: nam Ecclesia non traditur pro nobis:
„ at continuo sequitur, Quod pro vobis traditur. Quum er-
„ go Christus pro nobis traditus sit, non Ecclesia (quid enim
„ est Ecclesia quam nos?) colligitur, in his verbis Tropum
„ esse, neque ulla ratione de carnali corpore Christi posse in-
„ telligi.

„ *Objiciebat rursus Scriba iste*, Christum ex Virgine natum „ esse, à qua re sensus non minus abhorreret, quam ab ista „ carnali manducatione: „ *ad quæ Zwinglius illi pro dignitate respondit. Post conflictationem istam cum scriba habitam, statuit Senatus, ut à prandio Senatores quatuor cum* Henrico Engelhardo, Leone, Megandro, Myconio, *atque* nobiscum (sunt hæc Zwinglii verba,) *conveniant, quo res tanta graviter ventilaretur. Id verò ad hunc usum maximè fiebat, ut quibusdam obstrepentibus undique satisfieret. Deliberabatur aliquandiu variè, sed omnis deliberatio hunc exitum accepit, ut sequenti die duodecimo Aprilis ad Senatum universa causa iterum referretur. Cum ergo duodecimâ Aprilis die ad Senatum rediremus, atque ut Missa in universum aboleretur, ageremus, prodit denuo scriba iste, atque eandem cantilenam canit. Additque, me quidem sic docuisse, ut ista vox EST in præsentibus Christi verbis pro SIGNIFICAT posita sit, at ægre scripturæ testimoniis probavisse ad hunc modum accipi debere: Nam isti sermones: Semen est verbum Dei, Luc 8. &, Ager est mundus, inimicus homo est Diabolus, &c. Matth. 13. ad hoc propositum nil faciunt, Christus enim hic parabolice loquutus sit, non etiam istic, cum dicit:* Hoc est corpus meum. *Cui breviter respondimus: Christum ista dixisse post finitam parabolam, quando tropicè quidem, sed tamen non amplius parabolicè loquebatur: differre enim tropum & parabolam: cumque missâ contentione è Senatu nos recepissemus, sequutum est* Senatus Decretum *totius Ecclesiæ nomine ad hunc ferme modum:*

„ Eucharistia, Deo volente, juxta institutionem Christi, A-
„ postolorumque ritum posthac utiminor. Infirmis ac in fide
„ adhuc rudioribus fas esto hac vice tantummodo vetere more uti.
„ Missa in universum sic abolita, antiquata & ablegata esto, ut
„ ne crastino quidem die repetatur.

Mox, quod felix faustumque sit, gratulata est tota Ecclesia, præter

ter paucos, ne quid atrocius dicam, vel imbecilliores vel rudiores, qui in hanc lucem etiamnum aciem dirigere nequibant. Restabat adhuc haud minimus conatus, quo scilicet exempla proderemus, qua nulla cum parabola conjuncta forent. Cœpimus ergo cogitare omnia, omnia revolvere, attamen nihil aliud exemplorum occurrebat, quam quod in commentario proditum est, aut quod occurrebat, erat illorum simile. Cum verò tredecima dies adpeteret (vera narro, adeoque vera, ut celare volentem conscientia cogat effundere, quod Dominus impertiit, non ignorans, quantis me contumeliis, risibusque exponam.) Cum inquam tredecima Aprilis lux appeteret, visus sum mihi in somno, multo cum tadio denuo contendere cum scriba, sicque obmutuisse, ut, quod verum scirem, negante linguâ beneficium suum, Proloqui non possem: qui me angor, ut solent nonnunquam somnia fallaci ludere nocte (nihil enim altius quam somnium narramus, quod ad nos attinet, tametsi leve non sit, quod per somnium didicimus, gratia Deo, in cujus solius gloriam ista prodimus) vehementer turbare videbatur. Ibi Ἀπὸ μηχανῆς *visus est monitor adesse* (ater an albus, *nihil memini, somnium enim narro) qui diceret: Quin, ignave, respondes ei, quod Exodi* XII. *scribitur.* Est enim Phase, *hoc est transitus Domini. Protinus ut hoc phasma visum est, expergefio, & è lecto exilio. Locum apud Septuaginta primum undique circumspicio, ac de eo coram tota concione pro virili dissero: qui sermo ubi acceptus est, quemadmodum paulo post dicemus, omnibus sacrarum literarum candidatis, qui adhuc nonnihil propter parabola obstaculum harebant, omnem nebulam discussit. Factumque est, ut tribus istis diebus, Cœna Domini, Parasceves, & Resurrectionis, tantum Pascha Christi celebratum sit, quantum ipse nunquam vidi, eorumque numerus, qui ad allia ollasque Ægyptias respectarent, opinione longe minor esset.*

§. CXXVIII. Enimverò, præterire silentio hic nequimus, illas gravissimas quorundam, cum ex Papistis, tum etiam ex Lutheri asseclis, sugillationes, minimè Christianas, quibus & Zwinglium, & ipsam ejus Doctrinam, hujus Somnii ingenuè à se relati causa, exagitarunt, & exagitant, ut nec ipsos *Historiæ Augustanæ Confessionis* compilatores puduerit affirmare (a) *Zwinglium*

(a) vid. *Histor. August. Confess.* quæ Lingua Germanica est consarcinata, at-

um consilio atri monitoris obtemperasse, unde dogma Sacramentarium profectum & hucusque agitatum fuerit, & hos denso deinceps agmine fuerint secuti, *Schlusselburgius*, *Schutzius*, *Hunnius*, *Agricola*, *ab Hoë*, *Balduinus*, *Waltherus*, & alii, quin verò etiam, ut inter recentiores, præclari ceteroquin Viri, *Val. Ern.* LOESCHERUS (a) & *Ern. Sal.* CYPRIANUS (b), à quorum eruditione & gravitate id minimè expectassemus, non dubitaverint, eandem calumniam in scriptis suis repetere, atque exinde concludere, *Zwinglium* saltem *somnio huic suam de verbis Institutionis S. Cœnæ inædificasse sententiam*, atque adeò, quæ Cypriani est argutatio, *nostras Ecclesias, non purè Scripturæ Sacræ regulæ inhærere, sed delabi ad somnia & revelationes immediatas:* Uti præ reliquis illæ passim inter oralis manducationis corporis Christi patronos jactantur voces, quæ stomachum nobis facessunt: *Zwinglius in somnio primùm doctrinam suam didicit; Zwinglius nescit, à quo Spiritu doctrinam suam acceperit; Zwinglio malus dæmon doctrinam suam revelavit.* & sim. Quum horum tamen adeò nihil ex ipsis Zwinglii verbis elici possit, ut mirum sit, tanta cum inhumanitate dicam an immanitate hæc & spargi & inculcari.

Quid enim? Isne doctrinam suam in somnio demum A. 1525. didicisse, dici potest, qui jam dudum ante, non solùm, ne altius assurgamus, cum *Sagano* & *Rhodio* collocutus, HONII Batavi sententiæ & adstipulatus erat, (c) & eandem esse suam declaraverat, sed &, qui in illa ad *Matthæum Alberum* Epistola, quæ tamen d. 16 Novemb. 1524. est conscripta, & paulo post edita, eandem inculcavit & asseruit? qui pridem quoque, in libris de *vera & falsa* (d) *religione*, ipsam illam *de Cœna Domini*, atque

Ss 2

atque Lipsiæ 1584. fol. edita, ibi enim pag. 37. hæc verba margini leguntur annotata: *Zwingel folget dem raht des schwartzen gespenstes, daher der Sacramentirer wesen entstanden, und bisher getrieben worden.* Quot verba, tot indicia της χολης της πικριας, qua horum cor oppletum erat!

(a) LOESCHER Histor. motuum. Part. 1. p. 68-72.

(b) CYPRIAN. in libello germanico adversus Unionem Protestantium Ecclesiasticam cap. XIII. §. I. p. 310. 311.

(c) vid. §. CXVI. pag. 280. 281.

(d) vid. Inprimis editionem ejus *Commentarii* A. 1525. mense Martio publicatam in 8. pag. 257-267.

que de *verborum Institutionis* sensu, sententiam latius adstruxerat? Porrò, qui dicit, se in somnio hac illave de re esse admonitum, num is eapropter Spiritum quendam effingit monitorem? Cum ipse Zwinglius, interdiu omnia de explicando tropo cogitaret, atque recogitaret, viderine mirum nobis potest, si mens in somniis eadem illa recogitaverit? (b), ita, ut non sine provido Dei nutu, hæc ipsa menti ejus inciderent verba, quæ etiam vigilanti incidere potuissent, antehac minus attentè lecta, nunc accuratius relegenda? An deinceps, is, qui adagialiter (c) edicit, sibi non constare, quomodo hæc illave in mentem venerint, idque tali phrasi, quæ, quod Zwinglio (bene an male, nihil refert) fuerit familiaris, ex illius ipsius narrationis principio, addiscitur; statim falsæ vel incertæ saltem doctrinæ est (d) insimulandus? Num, quæ per Adagium dicuntur, nobis licebit, absolutè interpretari? atque incommodam inde emergentem sententiam impingere, Viro, tot ceteroquin laudibus conspicuo, atque de posteritate optimè merito? Illene à Dæmone suam hausivisse doctrinam dici poterit (e), qui, nil quidquam, nisi quod disertis Scripturæ Sacræ locis innititur, quodque per communem sensum stabilitur, vel tenere voluit vel asserere? Quid verò etiam, si illorum, qui se Lutheranos vocant, hic sequi exemplum, atque pari insolentia chartam dedecorare vellemus, hi regererent, cum ea ipsa, quæ Zwinglio nostro objiciunt, si non longè

(b) *Vix aliquis reperietur homo studiosus* (ita RIVETUS Exercit. in Genes. c. 28. p. 478.) *qui simile non senserit, dormienti nempe visum fuisse, vel quod in libris aliquid legeret, vel cum aliquo disputaret, aut ratiocinaretur, quem antea non meminisset sibi visum, Talia somniorum genera inter naturalia & pæne ordinaria referuntur.*

(c) Certè ipsa ERASMI Adagia hanc calumniam refellere potuissent, cum ex iis constet, quam Latinis Scriptoribus, ea locutio, *aterne an albus? nescio*, sit consueta, de re vel homine ignoto, vid. Oper. ERASM. Tom. II. fol. 261. ubi varia eum in finem allegata, ex Authoribus priscis atque Patribus Ecclesiasticis videmus exempla, jam non repetenda.

(d) Et, quidni, tum ipsi Luthero, qui Tom. I. Epist. p. 124. Papam dum Antichristum esse refert: *Nescio*, scribit, *unde veniant istæ meditationes*? ejusmodi dogmatum vel incertitudo vel falsitas adscriberetur?

(e) Conf. J. Henr. HOTTING. H. E. Sec. XVI. T. IV. p. 322-395.

gè potiori, saltem eodem jure, in proprium ipsorum reflecti queant magistrum, quippe qui, non angelum quendam, sed ipsummet *Diabolum* (a) commemorat, idque non adagialiter, sed *narrative*, qui se *noctu adortus fuerit*, *sæpiusque adoriatur*, secumque habuerit *colloquium*, se denique de multis *Missæ Pontificiæ* abusibus erudierit? uti alibi (b) *se multa fecisse & facere*, ait, *quæ Satana sunt*. Non ignoramus equidem, hanc ipsius Lutheri de spiritualibus Satanæ insultibus, narrationem, à *Cochlæo*, *Bachmanno* & similibus (c), in teterrimum scomma esse transmutatam, ipsique Luthero, commercium cum Diabolo fuisse imputatum, quippe quod ipse jactaverit, & de quo fuerit fassus, hunc esse præceptorem suum, à quo didicerit, nihil boni esse in Missa, sicque similia plura improbè ab Evangelii adversariis in ipsum jacta esse. Sed, viros doctos, qui Zwinglio, phrasin incommodam importunè imputant, saltem ad animum revocare oportuisset, hæc, quæ criminantur in alio, Luthero suo majori specie & imputari potuisse & imputata fuisse; Quin &, eandem illam Responsionem, quam ad excusandum Lutherum afferre consueverunt, ipsos intime simul convincere, de injuria, quam sibi ita fieri nolunt, ut eam tamen faciant aliis: Sed, quam exoptassemus, illa, modo fieri potuisset, supersedere commemoratione, rei prorsus ingratæ, quæque Historiæ huic nostræ nec fulgorem conciliare potest, nec decus inferre!

 §. CXXIX.

(a) vid. LUTHERI Opp. German. Ed. Jenens. Tom. VI. fol. 826. ubi ita: *Ich bin einmahl zu mitternacht aufférwacht, da fing der Teuffel mit mir in meinem hertzen eine solche disputation an, wie er mir denn gar manche nacht bitter und saur gnug machen kan...... der Teuffel weis seine argument wol anzusetzen, und fortzudringen, und hat eine schwere und starcke sprache, und gehen solche disputation nicht mit langen und viel bedenken zu, sondern ein augenblik ist ein antwort ums ander, und ich habe da wol erfahren, wie es zugehet, das man des morgens die leute im bette tod findet, Er kan den leib erwürgen, das ist eins, er kan aber auch der seelen so bange machen mit disputieren, das sie ausfahren mus in einem augenblik, wie ers mir gar oft fast nahe gebracht hat &c.*

(b) v. Epist. LUTHER. Tom. II. ad Eb. Brisgerum p. 359. a. b.

(c) vid. Illust. SECKENDORF. Histor. Lutheran. L. I. §. CII. add. I. fol. 167. 168. 169.

cos, quos jam A. 1523. in Saxonia Lutherus publicaverat, & cujus Versionem hi fundamenti loco tum posuisse dicuntur, emendatis iis, quæ sibi videbantur à textu originali recedere, & immutatis iis, quæ minus cum dialecto Helvetica (a) convenirent: *Deinceps*, per institutam, loco Sacrificii Missatici, quod quotidie fuerat celebratum nunc verò abrogatum, Tiguri Lectionem Biblicam plurium linguarum in Choro summæ ædis, quæ solenniter est inchoata, decima nona (b) Junii: ita ut ZWINGLIUS ab hoc voto exordiretur: *Omnipotens, sempiterne ac misericors Deus, cujus verbum lucerna est pedibus nostris, & lumen semitarum nostrarum, aperi & illumina mentes nostras, ut oracula tua piè & sanctè intelligamus, & in illud quod rectè intellexerimus, transformemur, quo Majestati Tuæ nulla ex parte displiceamus, per Jesum Christum Dominum nostrum Amen.* Lectum deinde à studioso quodam est caput Biblicum Latine, quod idem mox *Johannes* CEPORINUS Hebraice, ZWINGLIUS Græce ex LXX. Intetpretibus, postremò Pastor quidam, Germanice legerunt & interpretati sunt. Quo facto, habitis iterum precibus, cœtus est dimissus. Sed iste legendi & interpretandi Biblia ordo postea mutatus, & ratio Lectionum Theologicarum ad consuetudinem aliarum Academiarum fuit conformata.

(a) Conf. le LONG Biblioth. Sacr. Tom. II. p. 250. 251. ubi & docemur, quam reliqua Bibliorum pars, à Ministris Tigurinis ex textu Originali fuerit translata, nulla ratione habita Versionis Lutheri, quippe quæ, saltem in Prophetas, demum A. 1531. & 1532. est absoluta, cum Tigurini jam A. 1529. universa Biblia in Linguam Germanicam translata & absolvissent & edidissent cum præfatione Leonis Judæ & variis glossulis. Tiguri apud Froschouerum A. 1525-1529. 3 Vol. in folio.

(b) Ex Chronico Bullingeri MSS. SCULTETUS p. 310.

F I N I S.

Errata Typographica

Pauca admodum inveniet Lector benevolus, quæ mentem turbent Primaria verò ita corrigere licebit. p. 14. lin. 12. pro processus lege *professus* p. 42. lin. ult pro *& signis* lege *& ignis* p. 60. lin. 3. pro decimo octavo lege *decimo sexto* p. 78. lin. 9. pro *literis* lege *litoris* p. 84. l. 29. pro *vele recta* lege *vel erecta*, p. 149. lin. 17. pro *nollemus* lege *vellemus* p. 291. lin. 5. à fine, pro *erant* lege *erat*, & pro *fecidant* lege *dederant*.

LEMMATA
PARAGRAPHORUM

virorum *agitur*. *Itemque de* Linguæ Hebraicæ *patronis*.

§. XI. Maximiliani I. *Imperatoris in literas favor*, *vel in Decreto de erigendis in* Germania Academiis, *conspicuus laudatur*.

§. XII. Ludovici XII. *Galliarum Regis*, *in Pontificem* Julium II. *hostilis animus*, *& Nummus cusus*, *cum inscriptione*: Perdam Babylonis Nomen, *referuntur*, *itemque*, *ejus* de Waldensibus *Judicium*. Francisci I. *itidem Regis Gall. summus erga literas amor*.

§. XIII. Henrici VII. & VIII. *Regum Angliæ in literas merita efferuntur*, *itemque variorum aliorum Principum*, *inter quos* Alphonsus V. *Arragoniæ Rex*, Hercules *Dux Ferrariensis*, Rupertus *Palatinus*, Fridericus *Saxo*, *quinimo*, *ipse* Leo X. *Pont. Ro. & Gens* Medicea.

§. XIV. *Quo pacto in genere renata fuerit eruditio omnis ac literatura docetur*, *eumque in finem* Medici, Jureconsulti, Philosophi & Philologi *præclari recensentur & monetur*, *quam multi in* Monasteriis *hactenus delitescentes deinceps in dias luminis auras prodierint*, *ac inter* Theologos Reformatores *nomen habuerint*.

§. XV. *Transitus fit*, *ad* corruptos Ecclesiæ Pontificiæ mores & depravatam Religionis doctrinam, *delineandos*, *quod verbis fit* Mezeræi, *Scriptoris Pontificii*.

§. XVI. Pontificum Romanorum *ulcera denudantur*. *Et quidem* Alexandri VI. Julii II. & Leonis X. *scelera omnem pæne fidem superantia*, *ipso Pontifice* Hadriano VI. *non diffitente*.

§. XVII. De Ignorantia *Paparum dissseritur*, *& inprimis de* Ignorantia Biblica, *porrò de* turpi *clericorum vita*, *ex testimoniis* Æneæ Sylvii *& Conciliorum*, Pisani, Constantiensis ac Basileensis. *Memorabile* Nicolai Cusani *responsum*, *de Scriptura S*.

§. XVIII. *Patrum* Pisanæ Synodi II. *de corruptione Ecclesiæ testimonium ad* Maximilianum Imp. *Eorundem decretum adversus* Julium II. *cum ipsi hi tamen parum quoque essent meliores*.

§. XIX. *Epistola* Luciferi ad malos Principes Ecclesiasticos *commemoratur*. *De* Lateranensi Concilio à Julio II. *convocato quædam habentur &* Ægidii Viterbiensis *Oratio laudatur*, *itemque* Richerii *de hoc Concilio Judicium*, *porrò*

Fa-

§. XXX. Andreas Proles & Baptista Mantuanus *in hunc censum quoque vocantur.*

§. XXXI. Friderici Myconii, *Thuringiæ Evangelistæ* Somnium *singulare ac memorabile de Instanti Reformatione enarratur.* Rodolphi Langii *Vox laudatur.*

§. XXXII. Friderici Electoris Saxoniæ Somnium *recensetur, & quid de eo sit habendum discutitur, adducto* Joh. Majoris *de* Luthero *epigrammate.*

Lutherus, Decimum confecit strage Leonem,
De clava noli quærere, penna fuit.

Ejus*dem* Friderici *Saxonis Visum singulare adducitur, addita epicrisi.*

§. XXXIII. *De statu* orbis politico *agitur circa ævum Reformationis, adductis, cum* Imperatore, *tum Regibus* Galliæ *atque* Angliæ *itemque* Scotiæ, Hispaniæ *porrò, atque* Lusitaniæ, Danorum *quoque &* Suecorum, Hungariæ *deinceps atque* Poloniæ. *Quænam &* Helveticæ Reipublicæ & Belgii *fuerit tum temporis ratio indigitatur.*

§. XXXIV. Saxonicæ *domus Electoralis atque ducalis hoc tempore facies.* Friderici Sapientis *Elogium. Electores & Marchiones* Brandenburgici. *Electores & Comites* Palatini. *Duces* Brunsvico-Luneburgenses. Hassiæ *Landgravius* Philippus Magnanimus. Wurtenbergici & Badenses *Imperii Principes.* Anhaltini. Pomerani. Meklenburgenses. Bavarici *Duces.* Moguntini, Trevirenses, Colonienses *Electores & Archiepiscopi.* Turcarum *Imperium quale fuerit hoc tempore notatur.*

§. XXXV. Leonis X. Pontificis Romani *Mores delineantur. Ejus in Literatos amor, atque studium laudantur, sed facetiæ atque irreligiositas reprehenduntur, ab ipsis scriptoribus* Pontificiis. *Vita ejus voluptuosa, turpis, & lasciva, luxus porro immanis notantur.*

§. XXXVI. *Ambitio* Leonis X. *atque fastus incredibilis ex ejus temporis monumentis demonstrantur, itemque ex* nummo, *quem ipse cudendum curavit, cum Inscriptione:* Vicit Leo de Tribu Juda. *Ejus corradendi pariter ac profundendi nummos libido reprehenditur, sicque via paratur ad materiam de* Indulgentiis.

§. XXXVII. *De* Indulgentiarum

3. *Eum non per* Fridericum Saxonem *fuisse instigatum ad hoc opus.*

§. XLVI. Lutherum *conscientiæ stimulis actum hanc causam fuisse aggressum indicatur.*

§. XLVII. *Ad* Helvetiorum Reformationem *enarrandam fit transitus, quem in finem* Joh. Geileri *dicti* Keisersbergeri *conamina ecclesiam* Argentoratensem *reformandi, recensentur, itemque* Thomæ Wittenbachii *studia.*

§. XLVIII. Huldrici Zwinglii *Vita & Studia usque ad A.* 1516. *quando is Reformationem inchoabat. Observatio de* Luthero *pariter atque de* Zwinglio.

§. XLIX. Zwinglii *Reformatio à quibus initiis processerit, docetur, itemque, quando is* Tigurum *fuerit vocatus, ibidemque eandem continuaverit.*

§. L. Bernhardi Samsonis *Impudentia, in venundandis inter Helvetios* Indulgentiis.

§. LI. Leonis Judæ *Vita & Studia ante* Reformationem *susceptam enarrantur. Ejus in* Lutherum *& ejus scripta animus.*

§. LII. Conradi Pellicani *Studia enarrantur. Ejus in literaturam Hebraicam amor laudatur, & reliqua, quæ ante* Reformationem *ab ipso peracta sunt, referuntur.* Paulus Scriptoris Pellicani *præceptor laudatur.*

§. LIII. *Singularis, eaque memorabilis de* Pellicani *cum* W. F. Capitone *colloquio,* de Sacramento corporis & sanguinis Christi *A.* 1512. *habito, historia narratur.*

§. LIV. Pellicani *de* Lutheri Thesibus *primò editis Judicium.*

§. LV. Wolfg. Fabricii Capitonis *Vita & Studia, itemque ejus in rem sacram merita ante Reformationem susceptam exponuntur. Monetur eum cum* Zwinglio *jam ante* Lutherum *contra Papam egisse.*

§. LVI. Joh. Oecolampadii *Vita exponitur, & ejus in rem sacram merita referuntur. Is inprimis* Erasmo *in edendo* Novo Testamento Græco, *quod opem præstiterit docetur. Pontificiis is factus adversarius sese recepit ad* Franc. à Sickingen, *ibidemque* Reformationi *perinsignem navavit operam.*

§. LVII. Reformationis Helveticæ *negotium brevi summa comprehenditur.*

§. LVIII. *De* Indulgentiarum Papalium *fortuna & fatis in* Helvetia. Bernh. Samsonii

Im-

itemque ejus peregrinationes varia.

§. LXX. *Jecit is* Reformationis *fundamentum, editione* Novi Testamenti Græci *à se* A. 1516. *procurata. Promovit Patrum studium, & plus dicitur nocuisse Pontifici Ro. jocando quam Lutherus stomachando. Scripta ejus, in quibus* Ecclesiæ Romanæ *corruptos mores sugillat, indicantur. Varia ejus* Epistolæ *ad Reformatores datæ laudantur. Noluit is tamen videri* Lutheranus, *semperque alienum* à Luthero *animum testatus est, quippe qui & contentionis serram* de Arbitrio sive libero, sive servo, *reciprocavit cum Luthero.* Ejus mors.

§. LXXI. Johannis Staupitii Vita *breviter recensetur, & quomodo is* Luthero Scripturæ S. lectionem *commendaverit, itemque quomodo is eum labantem sæpius erexerit: Is Abbas* Salisburgensis *creatus paulatim à* Luthero *factus alienior, cum quo tamen paulo ante mortem rediit in gratiam. Scripta ejus, & in Deum pietas laudantur.*

§. LXXII. Ulrici Hutteni *Fata plurima enarrantur: Scripta ejus indicantur & quomodo* Ecclesiæ Romanæ *ulcera tetigerit. Amici ejus enumerantur, atque quas insidias illi struxerit* Romana curia, *docetur, usque dum ærumnosam vitam clauderet.*

§. LXXIII. *Herois fortissimi* Francisci *van* Sickingen, *autoritas, bello parta, & in doctrinam emendatam studium singulare prædicantur. Arx ejus* Ebernburgum, *refugium præbuit Viris Doctis quamplurimis. Inter quos* Henrici Schwebelii *nomen est conspicuum, &* Casp. Aquilæ *&* Jo. Oecolampadii *&* Martini Buceri. *Is primus inter suos instituit cultus sacri Reformationem. Mors ejus.*

§. LXXIV. *De* Bilibaldo Pirckheymero *agitur. Is Renato Evangelio favit, à* Lutheri *tamen &* Zwinglii *nomine alienus, in quo* Erasmum *est sectatus. Merita ejus in patriam & literas elegantiores laudantur. Amici ejus.*

§. LXXV. *Ejus favor erga veritatem atque* Reformationis *negotium commemoratur, & quam* Lazarum Spenglerum, *in eo sibi fuerit expertus socium ac comitem, docetur. Scripta ejus.*

§. LXXVI. Jacobi Fabri Stapulensis *Nativitas, status, studia, atque profectus laudantur.*

Ejus

est delata ad Pontificem Leonem X. *Cujus in hac causa imprudentia à quam multis reprehenditur.* Prierias, Eckius, & Hoogstratus *se* Luthero, *& ejus Thesibus opposuerunt.*

§. LXXXV. *De* Sylvestro de Prierio, *& ejus adversus* Lutherum *Dialogo, in quo* Romanæ Ecclesiæ *authoritatem is ita evehit, ut asserat Scripturam ab ea suum trahere Robur & Authoritatem, variaque ad* Indulgentiarum *virtutem spectantia asserit incredibilia.*

§. LXXXVI. *De* Joh. Eccio *& ejus* Obeliscis, Luthero *oppositis admodum virulentis.*

§. LXXXVII. *De* Jacobi Hoogstrati *adversus* Lutherum *moliminibus, & animo minas & sanguinem spirante.*

§. LXXXVIII. *De Reformatione* in Palatinatu, *atque in oris* Rhenanis, *per* Jodocum Gallum *&* Jac. Wimpfelingium *inchoata. Disputatio* Heidelbergensis A. 1518. *ansam dedit ulteriori reformationi in* Palatinatu *instituenda.* Paradoxa à Luthero *edita de* libero arbitrio *post peccatum, de fide, justificatione, Operibus bonis,* &c. Lutheri *in doctrina profectus quotidianus. Disputationis ipsius Historia & ejus successus.*

§. LXXXIX. Lutherus *editis* Resolutionibus *quibusdam adversariis suis in genere ivit obviam. Harum* Resolutionum *breve argumentum traditur.*

§. XC. *Adversus* Sylv. Prieratem *quomodo in scenam prodierit, docetur, edita singulari Responsione, ex qua memorabilia quædam adducuntur, quæ demonstrant, quam solius Scripturæ S. authoritati cedere voluerit* Lutherus, *repudiata omni humana atque etiam cumprimis Papali authoritate, quanquam ipsum* Leonem X. *vehementer laudet, ad* Sylvestri Replicam, *& brevissimum* Epitoma. *Responsio* Lutheri, *quæ graviter detonat in Curiam Romanam.*

§. XCI. *Ad* Eccii Obeliscos, *responsionis loco prodeunt* Lutheri Asterisci, *in quibus tamen, quod aliquantum ultra terminos, fidei terminos extendat* Lutherus, *docetur.*

§. XCII. Hoogstratano *quoque respondet* Lutherus. *Et ad* Hieronymum Episcopum Brandeburgensem *scribit, itemque ad* Jo. Staupitium: *Porrò etiam ad* Leonem X. *cui nimiam testatur reverentiam ac venerationem.*

§. CXIII.

is in Acad. Witebergensi *Sacras literas professus fuerit, Luthero doctoralem lauream imposuerit, de Prædestinatione adversus Pelagianos disputaverit, Theses pro veritatis causa ediderit,* Indulgentiis *se opposuerit,* Lutherique *defensionem adversus* Eccium *in se susceperit, aliaque perfecerit Evangelio promovendo inservientia.*

§. C. Georgii Spalatini *Natales & Studia. Summa ejus in* Reformationis *negotium merita recensentur. Scripta & Mors ejus Epicedio ornata à* Jo. Stigelio.

§. CI. Philippi Melanchtonis *in omnem eruditionem merita enarrantur. Is Juvenis annorum* XVIII. *in* Tubingensi *Academia Professorem agebat Oratoriæ & Anno* XXI. Witebergam *vocabatur. Vitam ejus conscripsit* Joach. Camerarius. *Is* Lutheri *amicus & socius fuit dum vivebat, post mortem verò* Lutheri, *ab ingratis discipulis multa debuit pati indigna. Mors ejus pia.*

§. CII. Wenceslai Lincci *Studia & labores recensentur, quippe per quem &* Reformatio Witebergensis, & *totum Reformationis negotium fuit promotum. Amici ejus laudantur & Mors.*

§. CIII. Johannes Bugenhagius *Pomeranus, summus* Lutheri *amicus & Reformationis in variis urbibus & regionibus promotor. Ejus* Comm. in Psalmos *laudatur, itemque labor adjutorius in Versione Bibliorum* Lutheri *cum* J. Jona, Ph. Melanchtone *&* Math. Aurogallo. *Ejus Scripta & Mors.*

§. CIV. Jodoci, sive, Justi Jonæ *Vita & Merita recensentur, subjungitur in ejus obitum Epitaphium elegans.*

§. CV. *Transitus fit ad enarrandam* Disputationis Lipsiensis A. 1519. *habitæ historiam. In ea primariæ fuerunt partes* Carolostadii *&* Eccii, *qui de Libero arbitrio, & efficacia Gratiæ disputabant, ita ut* à Carolostadii *partibus victoria maneret. Deinceps* Lutherus *&* Eccius *acriter de primatu Papæ disputarunt, itemque de rebus aliis donec colloquium dissolveretur, resque tota referretur ad Academias* Erfurtensem *&* Parisiensem.

§. CVI. *Effecta hujus Colloquii enarrantur, inter quæ &* Joh. Polyandri, *qui in ipsa disputatione Notarium egerat à parte Eccii, conversio refertur.*

§. CVII. Bohemi Fratres *amicas ad* Lutherum *literas brevi post col-*

colloquium Lipsiense exararunt exhortatorias & confortatorias, dum nequicquam eos a Luthero *abstrahere conabatur* H. Emserus, *doctor Lipsiensis.*

§. CVIII. *Reliqua Anni* 1519. *memorabilia in negotio Reformationis commemorantur.* Lutheri *Commentarii in Psalmos, Decalogum & Ep. ad Galatas recensentur, itemque ejus* Sermo de Eucharistia, pro communione sub utraque, *ob quam is hareseos* Bohemitarum *est accusatus.*

§. CIX. Erasmi *ad* Lutherum *litera de successu doctrina ejus data* 3. Kal. Jun. 1519. *ex quibus patet, quam Monasterii* Antverpiensis Prior *jam tum Evangelium pure docuerit.* Capitonis *ad Lutherum Epistola adducitur, & quadam de* J. Oecolampadio *in urbe Augustana Evangelium docente itemque de* Jo. Schwebelio *Pfortshemii docente referuntur.*

§. CX. *Speciatim* Zwinglii *&* Tigurinorum Reformatio *ex suis eruitur principiis:* Zwinglius *constanter in Evangelio* Tigurinis *predicando progreditur,* Samsonis *impudentiam agnovit ipse* Faber *vicarius Constantiensis:* Zwinglii *doctrina ab* Episcopo Constantiensi Hugone *primum approbatur, sed paulo post improbatur.* Zwinglii *Acta cum Ant. Puccio legato Pontificis.*

§. CXI. *Sub finem anni* 1519. *jam Evangelii Confessores ad* bis mille *in urbe Tigurina dicuntur excrevisse.* Zwinglii *precatio rythmica adversus pestem laudatur.* Tigurini *jam* 1519. *vel* 1520. *primum decretum formarunt, de insistendo soli verbo Dei in rebus fidei:* Chalybeolus, Luthius, & Ceporinus, Zwinglio *adfuerunt socii:* Zwinglius A. 1520. *se totum à Pontificiis segregat, & stipendio, quod hactenus à Pontifice acceperat, renunciat.*

§. CXII. Zwinglii *nomen apud exteros celeberrimum. Is A.* 1521. *in numerum Canonicorum Tigurinorum est receptus Ejus in munere constantia ac imperterritus animus laudatur. Evangelium Libertatis* Tigurinis *annunciatur, unde ii Legem Pontificiam de vetito carnium esu contemnere, incipiunt. Qua res querelis Clericorum quorundam ansam dedit.* Chr. Froschouerus *in primis neglecta legis Pontificia est accusatus.*

§. CXIII. *Historia* Colloquii primi A. 1522. *apud* Tigurinos *habiti inter Zwinglium & Jo. Fabrum Vicarium Constantiensem*

sum enarratur, de usu cerimoniarum & observatione praeceptorum humanorum. Decretum tum est factum à Tigurinis, *ne quis sibi propria authoritate arrogaret licentiam violandi leges hactenus observatas.* Zwinglii *liber* de delectu ciborum &c. Constantienses *adversus* Zwinglium *librum edunt.* Zwinglius *& collega ejus petunt ab Episcopo* Constantiensi, *ut sibi legitimum concedatur matrimonium.*

§. CXIV. *Pontificii omnibus viribus ut Reformationi* Zwinglii *obicem ponant, annituntur. Ipse* Episcopus Constantiensis *ad Prælatos Tigurinos mittit Rescriptum, sive* Paræneſin, *ad quam respondet* Zwinglius *in Opere cui tit.* Archeteles, *Quo, vera* Zwinglianæ Reformationis *facies nobis depingitur. Varia ex illo Opere excerpuntur* de Constitutionibus humanis, de sui temporis Præsulibus, de ordine susceptæ Reformationis propriæ, de Conciliis generalibus, de Vi externa ad religionem propagandam minus accommodata. *& sim.*

§. CXV. Lamberti Avenionensis *cum* Zwinglio *contracta amicitia, atque institutum Colloquium* A. 1522. d. 17. Julii de Invocatione Sanctorum &c.

§. CXVI. Senatus Tigurini A. 1523. ad d. 29. Januarii *Synodum indixit generalem, in qua* Zwinglii Conclusiones LXVII. *fuerunt ventilata; Fuit ea finita decretum publicatum, ut missis hominum commentis Evangelium purè doceatur è Veteris & Novi Testamenti libris.* Zwinglii *sententia de* Eucharistiæ *Sacramento indicatur, atque ostenditur, quam is nunquam* cum Luthero *senserit:* Honii Batavi *Epistola laudatur de verborum Institutionis S. Cœnæ sensu, quæ* A. 1524. Zwinglio *est oblata.* Zwinglius *urget* communionem sub utraque, *quam Helvetiæ Ecclesia semper quoque usque ad seculum* XIV. *observaverit.*

§. CXVII. *De ipsa Disputatione publica quædam referuntur memorabilia.*

§. CXVIII. *Ipsum* Senatus Tigurini *decretum exhibetur. Pontificiorum retunduntur cavillationes, quasi nimiam circa res sacras potestatem Magistratui tribuerit Zwinglius.* Zwinglii *Elucidatio, articulorum* LXVII. Gul Rublinus *inter conjugatos sacerdotes Helveticos primus.*

§. CXIX. *Reliquorum Helvetiæ pa-*

pagorum infestus erga Tigurinos *animus indicatur.* Zwinglius *calumnia accusatus se purgat. Is de* Canone Missatico A. 1523. *edit tractatum, ex quo excerpta quadam communicantur.* Missam *tum quoque & Imagines acrius oppugnarunt,* Zwinglius Engelhardtus *&* Leo Judæ *Qua res Conventui secundo publico ansam dedit qui ad d. 26. Sept.* 1523. *est celebratus, atque id effecit ut* publicæ Processiones *fuerint sublata itemque* sanctorum reliquiæ, *variaque alia cerimonia superstitiosa:* Senatus Tigurinus *tum quoque* Isagogen in doctrinam Evangelicam *reliquis pagis misit cum voto ut ante sequentis Anni* 1524. *Pentecosten, velint respondere, si quid illi doctrina esset adversum.*

§. CXX. *Canonici quidam Tigurini tertio Conventui indicundo ansam præbuerunt, qui d.* XIII. *Januarii* 1524. *est celebratus, post quem* Imagines ex templis esse abolendas *decretum est formatum.* Tigurini *adversus reliquos pagos suam causam defendere sunt coacti.* Nicolaus Hottingerus *Civis Tigurinus, Evangelii restituti Proto Martyr.*

§. CXXI. *Ipsa* Idolorum *&* Imaginum *sublatio est facta à Tigurinis* A. 1524. *Cujus Historia ipsius* Zwinglii *verbis exhibetur, ad confundendum quosdam ex Lutheranis, qui importunum consilium* Zwinglio & Tigurinis *exprobrant.*

§. CXXII. *Episcopus Constantiensis libellum ad* Tigurinos *mittit responsorium, cui respondent* Tigurini. *Interea* Zwinglius *uxorem ducit* Annam Reinhartam *fœminam nobilem & honestam, atque pro hoc suo matrimonio Apologiam conscribit.*

§. CXXIII. Tigurini *denuò adversus reliquos sibi infestos pagos causam* Reformationis *defendere debuerunt, dum interea* Bernenses, Abbatiscellani & Scaphusani *ipsis jam essent faventiores.*

§. CXXIV. *Collegium Abbatiscellanum pariter atque etiam reliqua collegia sacra se Magistratui Tigurino submiserunt A.* 1524. *quando prudenti consilio reditus ipsorum annui ad causas pias sunt destinati.*

§. CXXIV. Scaphusani & Basileenses *Evangelio redditi addictiores.* Tigurini *autem* A. 1525. *scripto ad reliquos pagos libello, de insigni sibi facta injuria & disruptis fœderis communis vinculis conqueruntur, totamque causam suam masculè defendunt.*

Zwin-

Zwinglius *tum* Expostulationem *adversus Lindouerum edidit &* Antibolon *adversus* H. Emserum *doctorem Lipsiensem.* Leo Judæ *iterum* Missæ abolitionem *urget, quam brevi post demum cum suis impetrat.*

§. CXXVI. Anabaptisticæ *sectæ origo inter* Helvetios *panditur, & quomodo his* Zwinglius & Tigurini *iverint obviam.*

§. CXXVII. Missæ abrogatio *solenniter apud* Tigurinos *est decreta & peracta, quod, qua ratione sit factum verbis Zwinglii exponitur.* Henr. Engelhardti *Oratio laudatur adversus præsentiam corporis Christi in S. Cœna, & Eucharistia adorationem.*

§. CXXVIII. Zwinglius *defenditur adversus calumnias quasi* atri monitoris *consilio morem gesserit, suamque doctrinam* in somnio *primum didicerit* &c. Lutherus, *quo sensu se* diaboli insultibus *expositum fuisse, retulerit, exponitur. Monentur Fratres* Lutherani, *ne criminando Zwinglium apertum latus præbeant adversariis.*

§. CXXIX. Cœnæ Dominicæ *celebratio omnium prima, ex more Apostolico & juxta normam Evangelii in urbe* Tigurina *d.* XIII. *Aprilis* 1525. *magno cum applausu est instituta.*

§. CXXX. *Versio Bibliorum Germanica à* Tigurinis *tum quoque est edita, atque* Lectiones publicæ Biblicæ *loco sacrificii quotidiani Missatici sunt instituta.*

F I N I S.

MONU-

MONUMENTA
ANTIQUITATIS
ad illustrandam
HISTORIAM REFORMATIONIS ECCLESIASTICAM FACIENTIA.

Partim hinc inde ex impressis
Documentis rarioribus

PARTIM EX MSS. ERUTA.

Num. I.

TRACTATUS DE RUINÆ ECCLESIÆ PLANCTU.

QUanquam nec de authore hujus libelli nec de præciso ejus tempore quicquam determinare possimus, id tamen certum est, esse eum seculi XV. foetum, atque vivide admodum ex eo cum genium seculi tum fortunam ecclesiæ publicam colligi posse: Est verò is jam A. 1517. Haganoæ editus in forma 4. quanquam propter eximiam ejus raritatem superiori seculo eundem V. D. *Herm. v. d.* HARDT inseri curaverit Præfationi Tomi III. Autograph*on* Lutheri Helmst. 1693. 8. à se editorum, depromto exemplari ex antiquæ rei thesauro, in Bibliotheca domestica Rudolphi Augusti recondito; Neque ingratum fore Lectori confidimus, eundem inde descriptum, hic legere. Titulus ita se habet:

Tractatus admirabilis *vom stand der Christenheit*,
Qui diu clam delituit, *wem mag es nicht seyn leid?*
Sed adhuc vivit Dominus *der hat uns das anzeigt.*
Revixit ipsa veritas, *die hat sich zu uns geneigt.*

Planctus ruinæ Ecclesiæ. Quo primo creaturam ad fletum & planctum hortatur autor.

Cœlum, terra, maria, *Und alle Creatur*,
Tabescant, tremant, defleant, *darzu die gantz Natur.*
Non cessent cordis oculi *die heissen Zehren rinnen*,
Ruinam hanc dum audiunt *verlesen oder singen.*

Creatrix rerum omnium, *heilge Dreyfaltigkeit*,
Nostris adsis gemitibus, *höchste Barmhertzigkeit*,
Acceptum tibi effice *alles das ich hier sag.*
Fac omnibus proficuum *den Jammer, den ich klag.*

Auscultent corda saxea, *Ihr grosse Härtikheit*,
Lumen precentur gratiæ *treulich mit Hertzeleid.*
Ut parcat & illuminet *durch seinen Heilgen Namn*
Alpha bonorum omnium. *Mit der so heb ich an.*

Nunc deflet lapsum omnis status in genere.

Quam magnum malum oritur *jetzt hier auf dieser Erd*,
Justitia jam moritur, *und alles ist verkehrt.*
Magnates & Prælati, *darzu ihr Unterthan*,
Post cuncta currunt vitia, *und wollen nicht ablahn.*

Omnis status Ecclesiæ *ist gantz zerrüttet worden*,
Jam nullus est, qui teneat *dazu er ist geordent.*
A summo ad novissimum *regieret all Boszheit*,
Fraus, dolus & mendacium, *Wem möcht das nicht seyn leyd?*

Descendit in specie ad clerum ordinatum.
Et primo generatim plangit omnes.

Angelos dominicos *soln wir von Hertzen klagen.*
Sic eos vocat Dominus *die wir für Priester habn.*
Et vere plus quam angeli, *das mögen wir nicht laugen*,
Qui summum creant Dominum, *als inhält der Gelauben.*

O dignitas altissima, *wie gar bistu verdorben!*
Sic te stravit cupiditas, *da liegstu gantz erstorben*,
Quæ olim supra angelos *bist hoch in Ehrn gestanden*,
Pene heu infra Dæmones *liegst heut in grossen Schanden.*

Nec ullum est flagitium *das dir zu grosz mög seyn*,
Sed omne prorsus vitium *treibst heut in grossen Schein.*
Nihil formidas penitus, *das thun die Teufel nicht*,
Qui contremiscunt Dominum, *als uns beweist die Schrift.*

In-

Invaluerunt nimium *so gar in Ubermuht*,
Aversi sunt plenissime *von Gott und allem Guht.*
Sic pompis mundi inhiant, *mit Kräfften darnach streben*,
Quasi cœlestis gloria *werd' ihnen drum gegeben.*

Tanquam monarchi principes, *mit Gewalt und grosser Macht*,
Stipati exercitibus, *sie treten hoch mit Pracht.*
Dilatant phylacteria *mit köstelicher Zier.*
Humilitas altissimi *scheint leyder! wenig an dir.*

Regum ac Ducum curias *suchen ihr viel mit fleisz*,
Ut nomen grande aucupent, *und gewinnen hohen Preisz.*
Honorem summum sitiunt, *von Fürst und jederman*,
Cœlestem Regem negligunt, *sein sach geht sie nichts an.*

Relictis pastoralibus *all Welt wolln sie regiern.*
Orbis cuncta negotia *solln seyn nach ihrem Hirn.*
O quanta hinc dispendia, *an seel, leib, gut geschehn*,
Testantur regna omnia, *als wirs mit Augen sehn.*

Se dominari astruunt *im Himmel und auf Erd*,
Et maledictum reputant *der sich darwider kehrt.*
Potestas plena, inquiunt, *ist uns allein gegeben*
In cœlis, terris, inferis, *uns mag nichts widerstreben.*

Sic affectus dominii *hat sie so gar verblendt*
Ut Dominos se jactent omnium, *so gänszlich unverschamt.*
Subesse volunt omnia, *ohn alle Widerred*,
A nullo prorsus argui *ihr schnodes ungefehrt.*

Nam tanta est ambitio, *ich mag nicht langer schweign*,
Quod si foret possibile, *sie wurden Gott vertreiben.*
Nec est ulla sublimitas, *die ihr Begier mag stillen*,
Et si non subsunt omnia, *so ists ohn ihren Willen.*

Ah grandem hanc superbiam! *die niemand forschen mag*,
Jam supra cœlos tollitur, *und giebet doch nicht nach.*
Coli ut Deus cupiunt, *man sihts an manchen sachen*,
Autoritati se æquant, *Gott wird es selber strafen.*

Deplorat negligentiam & defectum pastoralis officii & operis injuncti.

Sed si placet autoritas, *die dir verliehen ist*,
Cur non placet & regula, *des Herren Jesu Christ?*
Mensuram, modum, pondera, *hat er dir selbst gesetzt*,
Quo te & suos dirigas, *die nimmer ubertreitst.*
Ubi nunc continentia *und priesterliche Zucht?*
Ubi exempla congrua *und aller Tugend Frucht?*
Mutata sunt in scelera, *viel hoffart, geiz und spiel*,
Tabernas & cubicula! *o Herr! sein ist zu viel.*
Ubi nunc vigilantia *der Hirten vor die Schaf?*
Ubi jam est devotio, *Lehr, Ebenbild und Straf?*
Ubi vel sacra hostia, *das allerhochste Pfand?*
Sic rarus est qui peragat, *als sey es ihm ein schand.*
Raro tu legem Domini, *was Gott und Seel antrifft*,
Nec audis salutaria *von ihm nach H. Schrift.*
Nam cuncta Christi actio, *die heilgen zehn Gebot*,
Doctrina Evangelica, *ist ihnen lauter Spott.*
Quod semel os egressum est, *das mag nimmer hinein*,
Sed nisi reddas strenue, *bringt es dir grosse Pein.*
Non tuum limitare est, *nach deinem eignen Muht*,
Sed ut intendit Dominus, *ist es gewisz nicht gut.*
Hæc, & præceptum Domini, *sollst nimmermehr vergessen*,
Mores, vitamque, tempora, *sollst allzeit darnach messen*,
Ne cum ibi deliqueris, *sonst alles recht geschicht*,
Contemnat totum Dominum, *wer G'bot und Glauben bricht.*
Si modo quovis alio *fursichtig meinst zu seyn*,
Et non attendens jugiter, *wie das mit Gott mog seyn*,
Fide tene firmissima, *es kan nicht lang bestehn*,
Cum cumulas pericula, *den du nicht kanst entgehn.*
Non licet ullo tempore *was boses fangen an*,
Nec ulla prorsus ratio *dich da entschulden kan.*
Penuriam, infamiam, *sollst leiden Angst und noht*,
Priusquam unum deseras, *gehn williglich zum tod.*

Pars

Pars tua solus Dominus, *nichts bessers kanst begehrn*,
Thesaurus tuus coelum est, *dahin solt du dich kern:*
Nil potest pretiosius *seyn in der gantzen Welt*
Excellit plene omnia, *gold, silber, g'stein und geld.*

Non damno providentiam, *die Gott vor Augen hat*,
Et summo semper studio *halt seine zehn Gebodt.*
Quæ cum & necessaria *mit Gott mocht haben nicht*,
Relinquat statim omnia, *eh dasz sie Glauben bricht.*

Sed tempus ante respice, *wie gar sorglich das ist*,
Jam tollitur substantia, *und alls das unser ist.*
Non est tentandus Dominus, *wir mussen haben fleisz*,
Qui rationem contulit, *das wir trachten nach speisz.*

Heu miseranda coecitas, *wohin steht dir dein sin*,
Votum tuum respicias, *ob du es findst darin.*
Vovere, & non reddere, *ob Gott das mog gefallen.*
Vel adhuc pedem revoca, *du mochtst wohl tieffer fallen.*

Sed admirandum nimium, *dasz Gott das nicht gericht*,
Quando præcepit, edidit, *solch Greul das nun geschicht*,
Si prænotavit omnia, *es ist ein seltzam Sach*,
Quod non dedit lætitiam, *dasz man der G'bot nicht acht*

Quam incompassibilia *itzt haben sich vereint!*
Contemtor mundi habitus, *der Welt doch lieber Freund.*
Si habitum respicias, *ist nichts als Heiligkeit*,
Sed si induti opera, *siehstu dein Hertzeleid.*

Solo tenentur nomine, *Glaub', Armuth, geistlich Zucht*
Nil cernitur in opere, *dabey man kennt die Frucht.*
Si minimum subtrahitur *an Speisen oder Kleid*,
Inquietantur maxime, *und murr'n ohn unterscheid.*

Si venerit adversitas, *die macht sie wol bekand.*
Horum impatientia, *nimt bald fast uberhand.*
Tædet me plura dicere, *das ist leyder zu viel.*
Hic veteres aspiciat *der das basz wissen wil.*

O Deus,

O Deus, paſtor optime, *laſz uns nicht ſo vergehn*,
In tam ſævis periculis, *wollſt unſer Seel beyſtehn.*
Tuæ lumen clementiæ *ſey unſer Gnadenſchein*,
In hora mortis ſuſcipe, *behut uns vor ew'ger Pein.*

Paſſio ſacratiſſima, *dein Roſenfarbes Blut*
Nos miſeros ſuſcipiat, *halt uns in ſeiner Hut*,
Ne Dæmon, leo rugiens, *uns fuhr in arme Noht*,
Quos tam amare liberas, *behut uns vorm ewgen Tod.*

De cœlo alto reſpice, *du hochſte Gutigkeit*,
Tantas preſſuras animæ, *die laſz dir doch ſeyn leid.*
Paſtores ſanctos præfice *der heylgen Chriſtenheit.*
Qui ſecum greges elevent *zu dir in Ewigkeit.*

Ibi fac tecum vivere, *du ſtarcker hochſter Gott*,
Ubi non poſſunt premere; *ſorg, pein, trübſal und noth.*
Sed gaudium, lætitiam, *die ewiglich mag wahrn*,
O Clemens pater, tribue, *wollſt gnadiglich beſchern*,

Si hoc cui diſpliceat *das ich geſungen hab*,
Intentum ſi reſpiciat, *und merckt wol was ich klag*,
Si ſecus eſſe judicat. *Das geb der groſſe Gott*,
Qui oves cum paſtoribus *erhebt aus aller Noht.*

Eſt aliud ut plurimum, *das dich zu ſolchem neigt*,
Nomen boni regiminis, *daſz man das von dir zeugt:*
Eſt gubernator providus, *ſein haus nimt gluklich zu*,
Theſaurum multum congregat, *halt alle Ding in Ruh.*

Jam commendatur nimium, *der ſolcher Liſt viel kan*,
Extollitur ab omnibus *als gar ein nutzer Mann*,
Prælatus hic eſt optimus, *das ſchreyen groſz und klein*,
Licet ſit vita reprobus, *und ein pur lauter Schein.*

Sic laudat providentiam *ſolch heimlich Gutigkeit*,
Et glorientur maxime, *um ſolche Liſtigkeit.*
Talem dicunt prudentiam, *ſolt man ſich nicht verſehn.*
Periret cultus Domini, *wir muſten ſelbſt vergehn.*

O vitii

O vitii astutia, *wie schon deckst du dein Werck*
Sub zelo cultus latriæ, *damit man dich nicht merck.*
Tamen si cultus Domini *dir hertzlich wolgefalt,*
Hunc scis majorem omnium, *dasz man sein Gbot behalt.*

Forte non sciret Dominus, *wer seinen Dienst behut,*
Nisi fraude, mendaciis, *komst um das geistlich Gut:*
Si colitur sic Dominus, *wie falsch ist dañ die schrift?*
Quæ hoc morte perpetua *verdamt als lauter Gifft.*

Sic vere non sic Domino, *du dienst Mammon allein,*
Cum quo Deo altissimo *kanst nimmer dienstbar seyn,*
Jam ergo præsto Domino, *fallst in des Teufels band,*
Te cruciat cupiditas *dein Gut nimt uberhand.*

Sanctissimum officium *ist ihn'n so gar unwehrt,*
Ut nihil putes vilius *auf dieser ganszen Erd*
Nam cuncta pastoralia, *fuhrn keine Lust mit sich,*
Christus cum suis ovibus, *ist ihnen widerlich.*

Ac totus cultus Domini, *und alle Lehr der schrifft*
Negotia cœlestia *sind ihn'n ein bittres Gifft.*
Sic cunctum mutant ordinem, *den ihn'n GOTT hat gesezt,*
Semper agunt contraria, *der hochst und auch der lezt.*

Nunc amplius deflet maxime avaritiam,
simoniam & cupiditatem.

Et gula & luxuria *sind sicher zu beklagen.*
Sed potius hæc sileam, *man solls nicht alles sagen.*
Cupiditate maxima *sind sie gantz uberladen,*
Quâ cuncta regna vacuant, *bringt allen Landen Schaden.*

Jam fides, conscientia, *o Herr, sind gantz dahin,*
Omnis sensus, industria, *steht auf zeitlich Gewinn.*
Quantum tibi displiceat; *das wissen sie selbst wol,*
Nec est qui te aspiciat, *der keiner wird ie voll.*

Simonia hic defletur. &c.

Nec ulla beneficia, *wie hoch wie viel der ſeyn*,
Hanc complent avaritiam, *es muſz vielmehr herein*.
Sic dona ſpiritalia, *und alle Sacrament*,
Sunt omnia venalia, *ach Gott, niemand das wend.*

Nam latas indulgentias *gibt man in alle Welt*,
Et cauſa non diſcutitur, *man fraget nur nach Geld.*
Sit reprobus, impœnitens, *wil er nur Pfennig geben.*
Etſi foret Diabolus, *er muſt ins ewge Leben.*

Quantum quis Deum læſerit, *kan leicht vergeben werden*,
Qui vero vel tetigerit *der Hohen ein auf Erden*,
Mox traditur Diabolo, *kommt nie zu Gnaden an*,
Niſi grandis pecunia *ihn noch verſohnen kan.*

Nunc ſacramenta dirimunt, *die Gott ſelbſt hat gemeldt*,
Votaque ſæpe diſſipant, *gar um ein ſchnodes geld.*
Sic animæ periclitant, *die meinen es ſey ſchlecht*,
Cum totum Deus irritat, *iſt wider Gott und Recht.*

Vendunt & præſidentias, *man ſieht kein G'wiſſen an*
Non mores, non ſcientiam, *ob einer gnugſam kan*,
Sed ſolum favor, munera, *ob einer viel wil geben*,
Si ſit inhabiliſſimus, *er wird bald recht und eben.*

Sit ſimonia Gehaſi, *nichts heilig iſt auf Erden*,
Hæc omnes jam ſanctificat *die nun Prælaten werden*,
Quam ſummo colunt ſtudio, *gar hoch in groſſem Schein*,
Qui hanc vellet arguere, *der muſt ein Ketzer ſeyn.*

Adhuc terribiliſſimum *das gleichwol doch geſchicht*,
Corpus Chriſti & ſangvinem *man ſie verkauffen ſicht*,
O Jeſu clementiſſime, *was werden ſie noch machen!*
Corda pia, dum audiunt, *mochten im Leib'erkrachen.*

Nunc lupi mercenarii *ſind leyder mehr und mehr*
Heu non per Chriſtum, oſtium, *durch Gab ſie kommen her:*
Idcirco gregem devorant, *Haar, Wolle, Fleiſch und Bein*,
Utque dederunt reparant, *und was noch mehr mag ſeyn.*

Non vultum sui pecoris, *wo ers doch kennen muge*,
Sed fraudulenter cogitat, *wie ers zu fahen duge*,
Leones, ursos, præficit, *die ihm' fein konnen binden*,
Ut ossa, pellem, viscera, *gar mog herunter schinden.*

Miserrimæ oviculæ, *wie gar seyd ihr verbaast*,
Dum pastor & refugium *treibt Macht nnd uberlast.*
Qui vos â feris omnibus *im Tode retten solt'*
Crudelius dilacerat *Leib*, *Leben*, *Gut und Gold.*

Sed adhuc ultra sæviunt *schweer in die arme seel*,
Quas secum heu præcipitant *in den Abgrund der Hell.*
O vere horrendissimum, *grausamer kan nichts seyn*,
Quam sic crudele idolum, *das bringet lauter Pein.*

Heu fera atrocissima, *dir mag kein Mord gleich werden*,
Nec Dæmonum malitia, *noch einig Weg auf Erden.*
Hic laceras immaniter *die Armen um ihr Gut*
Flammis voras perpetuis *Seel*, *Leib*, *in Hellen glut.*

O oves Christi inclitæ *wie elend seyd ihr worden*,
Spes, salus, totum periit, *seint Wolff sind Hirten worden*,
Nec locus ullus superest, *dasz ihr euch trosten kent*,
Dum videtur fidelissimus *der euch am meisten treñt.*

Sub vestimentis ovium *erzeigt er sich gar wohl*
Occulte semper ruminat *wie er dich wurgen soll.*
Sævissima rapacitas, *lasz dich am Gucken gnugen*,
Si cœlum ipsa despicis, *lasz Schaf' sich dahin fugen.*

Redit ad pastores, illorum cœcitatem & duritiam in periculis animarum deplorans.

Pejores heu sunt populis *ihr viel ohn Widerred*,
Qui impudenter peragunt, *das offt ein Ley nicht that*,
O dolor, pudor, dedecus, *der grossen Blindigkeit*,
Lux es & non intelligis *das sehr beklagte Leid.*

Jam

Jam ſal infatuatum eſt, *dein Weisheit gantz verſchwindt*,
Heu Dux & lumen populi, *wie biſtu doch ſo blind!*
Apertis curris oculis, *frolig in ewge Pein*,
Et cœcus cœcos dirigis, *fuhrſt ſie mit dier hinein.*

Mala creſcunt quotidie, *Sund*, *Bosheit*, *ſtets ſich mehrt.*
Divina lex contemnitur, *niemand das widerred't.*
Nemo ſe minimum objicit, *um Seelen Seligkeit*,
Qui animas redimeret *vons Todes Ewigkeit.*

Jam nulla ſacrilegia *die ihr Gewiſſen ſchrecken*,
Nulla prorſus pericula *konnen ihr Hertz erwecken.*
Animarum perditio *iſt leyder nur ein Spott*
Tu gregem ipſe viſita *Herr*, *allmachtiger Gott.*

Revocat hic ad memoriam ſanctorum patrum curam,
& uberrimum ſtatum primitivæ Eccleſiæ.

Ovile ſanctum Domini, *wo ſind dein Hirten hin?*
Qui pro te dabant animas, *Leib*, *gut und all gewiñ.*
Te paſcuis uberrimis *ernahreten mit Fleiſz*,
Hoc ſummum fuit ſtudium, *zu gewinnen ewig ſpeis.*

Amabant te tenerrime *mehr als ihr eigen Blut*,
Te corde ferventiſſimo *hielten in groſſer Hut*,
Non erat ulla requies, *wer dir zuwider war.*
Conſtanter mortem tolerant, *daſz du frey vor gefahr.*

Tunc ſignis & virtutibus *warſt aller Gnaden voll*,
Et puro cordis gaudio *gefielſt dem Hochſten wohl.*
Et ſpiritus paracletus *erfullt dir Herrz*, *ſinn*, *muht*,
Ut hoſtem non metueres, *hielt dich in ſeiner Hut.*

O ſacra Dei vinea, *wie wol ſtund deine Sach'*,
Pax plena erat cordium, *dem niemand ſchaden mag*,
Non reges, non imperia, *noch keine Macht auf Erd.*
Creſcebas magno numero, *Gnad*, *Freud ſich taglich mehrt.*

Heu

Heu rupta eſt maceria, *dein ſchutz vernichtet iſt*,
Dum tam ſanctis paſtoribus *du gantz beraubet biſt.*
Jam cunctis pates hoſtibus, *dich reiſſen alle Thier*,
Et ſunt tui domeſtici, *die böſen ſind bey dir.*

Hic numeratione præſentium quorumdam & imminentium periculorum hortatur paſtoralem digniſſimam ſublimitatem, ad vivam converſionem ad Deum, cum contemtu univerſorum.

O paſtoralis dignitas *du allerhöchſter Stand*,
Excutere de pulvere, *merckt deine groſſe Schand.*
Tu colli ſolve vincula, *eh dich der Fall beſtrickt*,
Revertere ad Dominum, *ruff, daſz er Hülffe ſchikt.*

Jam reſera præcordia, *geh ſelber in dein Hertz*,
Quam graviter cecideris *bedenck mit groſſem Schmertz.*
Agnoſce clementiſſimum, *ergib dich gäntzlich ihm*,
Non obſurdeſcas amplius *zu ſeiner Gnadenſtimm.*

Si te humiliaveris *im Hertzen Siñ und Muth.*
Piiſſimus eſt Dominus, *er zeigt ſich dir bald gut.*
Nec unquam recordabitur *der Sünd, wenn ſie dir leyd*,
Sed tribuet juſtitiam *hier und in Ewigkeit.*

Paternis crede oſculis, *der ſelbſt empfanget dich*,
Vult ſtola prima candida *dich kleiden würdiglich.*
Cunctam pellit infamiam *ſeine Barmhertzigkeit*,
Fulgebit laus poſterior *mehr als die erſt Klarheit.*

Hic conatur commemoratione contumeliæ & vilipenſionis ſecularis ad Deum per mundi contemtum revocare.

Cenſeris jam viliſſima, *laſz dir zu Hertzen gehn*,
Forte poſcuntur crimina, *drum wollſtu dich fürſehn*,
Tua cognoſce vulnera, *daſz Treu an dir erſchein*,
Sanabis te & alios, *die an dir geehret ſeyn.*

Jam cunctis es in canticum, *gantz aller Welt ein Spott*,
Contra te modo murmurat *schier iederman zu Gott.*
Te omnes produnt digito, *woselbst sie dich nur sehn*,
Pro quorum nos sceleribus *hier und dort gar vergehn.*
Post tergum movent capita, *man redt von dir gar doll*,
Ad tuam jam infamiam *ist allen Menschen wohl*,
Intret hæc penetralia, *weil nichts umsonst geschicht*,
Cave ne restent alia, *ob dus schon achtest nicht.*
Hæc tu aufer opprobria, *du hochste Gotts Gewalt*,
Vitam & mores corrige, *verander ihr Gestalt*,
Et mundum stultum desere, *wo sie sich nicht bekehr*,
Cum cœlo tu sis altior, *schmahn selbst ihr grosse Ehr.*
Sunt tantum hæc præludia, *es ist noch als ein Spiel.*
Te pius palpat Dominus, *dich nicht betruben will*,
Compatitur miseriæ, *der grossen Blodigkeit*,
Monet pie ut redeas, *vermeidest grosser Leyd.*
Si pietatem negligas, *sein grosse Gnad und Gut*,
Cervicemque duraveris, *und dein verstockt Gemut*,
Te flagellabit gravius, *du magst nicht widerstehn*,
Per pestem, famem, gladium, *mustu zu trummern gehn.*
Sequuntur verba verbera, *ie harter du wilt seyn*,
Plagæ, livor, & vulnera, *ie grosser wird die Pein*,
Nudus pauper, ac profugus, *magst seyn an allen Enden*,
Tunc forte cuncta sperneres, *mochst dir das Leben wenden.*

Hortatur, ut per emendationem talia pericula conetur evitate.

Nunc tantum malum prævide, *als etwan kunfftig war*,
Futura enim pœna est, *die grosz und uberschwer.*
Et si nec tunc terreberis, *betracht das letzt Gericht*,
Ubi tunc juxta opera *den Menschen recht geschicht.*
Festina, ne neglexeris *die grosse Genaden-Zeit.*
Securis stat ad arborem, *der Fall ist schon bereit.*
Ne a te quærat sanguinem, *vor seine Unterthan'n*,
Non erit tunc quo fugias, *fur seinem grosen Nam'n.*

Sur-

Surge, surge, te obsecro, *du hochste Wurdigkeit*,
Clama in fortitudine *zu Gott mit Hertzeleyd*,
Ne fiat insanabilis *dein schroklich grosser schlag*,
Dic, miserere Domine, *mit wahrer Reu und Klag.*

Oportet primus redeas, *es mag nicht anders seyn*,
Utplaces posthac Dominum, *um alle sund und pein.*
Nam quæ spes esse poterit *der Gnaden ubers Volck*,
Si sis ingratus domino *der das versunen soll?*

Resume pastoralia, *zu Gott kehr gantz dein hertz.*
Relinque cuncta alia, *Konig, Keyser, Gut und Schertz.*
Tecum oves concilia, *die du verfuhret hast*,
Et judicem præoccupa, *schrey zu ihm sehr und fast.*

Dic, nimium offendimus *durch manche schwere Sund*,
Tu pietate maxima *dein Lieb in uns entzund*,
Nec reddas juxta scelera, *zeig uns die genaden bahn*,
Et nos simul cum ovibus *nimm Herr in Gnaden an.*

Nos sumus qui peccavimus, *dich, Herr, nicht recht geehrt*,
Exemplo, negligentia, *darzu das Volck verkehrt.*
Tu tensa laxa viscera *dein'r strengen g'regtigkeit*,
Cunctisque præsta veniam *durch deins Creutz Bitterkeit.*

Hic se vertit ad Deum, orans, ut ipse in pastoribus perficiat ad quod ante hortatus est, & susceptum officium implere faciat.

Corda heus quis aperiat, *der heilgen Priesterschafft*,
Ut intus hoc percipiant, *in sonderbarer Krafft.*
Tu sola, Dei pietas, *die disz alleine kan*,
Prostratis ergo mentibus *ruffen wir darum an.*

O Deus, quos in gregibus *hast Hirten lassen seyn*,
In eos rora desuper *dein Gnaden-reichen Schein.*
Ut toto corde impleant *deinen gottlichen Willen.*
A recidivo prohibe, *dasz sie dein Wort erfullen.*

Sint strenui in opere *in aller Tugend rein*,
Calescant corda omnium *in deiner Lieb allein*,
Fac sanctitatis speculum *all ihr Gebet und Lehr*,
Pro omnibus opprobriis, *gib ewig Freud und Ehr.*

Nunc ad religiones se convertit, Evangelicæ perfectionis miserrimum lapsum intime deplorans. Primo institutionis ejus originem narrat.

Jam viros Evangelicos, *ich mein die heilgen Orden*,
Quis, rogo, digne defleat, *den Jammer der da worden?*
Quod vita Apostolica, *das Gott selbst hat erkohren*,
Nunc facta est vilissima, *verdorben und verlohren.*

Hos segregavit Dominus *allein von aller Welt*,
In filios charissimos *hat er sie selbst erwahlt*,
Ut soli sibi serviant, *verschmahen allen Schein*,
Ardenti corde sitiant *bey Gotts Thron zu seyn.*

Nobilitavit Dominus, *mehr als ein Konigreich*,
Ut reprobus vilissimus *nehmen sies Himmelreich*,
Et coæquarent angelis, *durch Keuschheit hie auff Erden*,
Paresque Dei filio *durch Ghorsam mochten werden.*

O quam immensa gratia, *wie grosz ist Gottes Gnad*,
Quam vermibus vilissimis *er selbst verliehen hat*,
Quos sibi amicissimos, *er selber hat ersehn.*
Præ creaturis omnibus *seind sie die liebsten Sohn.*

Ab omnibus tumultibus *behutet er das Hertz*,
Ne mundi vanis actibus *entstehe grosser Schmertz*,
Sed starent in absconditis, *bey ihm in hochster Ruh.*
Gustent cœli delicias, *ihr reines Hertz darzu.*

Summa est ergo sanctitas *gebuhrend solchem Stand*,
Quem omnibus præextulit *die gwaltige Gottes Hand.*
Mens, fama, vita, opera, *soll rein und heilig werden.*
Ac sanctitatis speculum, *gantz aller Welt auff Erden.*

Se ipsum totum abneget *der Welt, Lob, Er und Guth*;
Ut flamma sacra ferveat *in aller Menschen Muht.*
Inflammet corda omnium, *die reine Heiligkeit*,
Sic per te laudent Dominum, *hier und in Ewigkeit.*

Sic in cœlestes animos *mussen verwandelt werden*,
Quos ad vitam angelicam, *der Herr beruft auf Erden*,
Ut sint hic solo corpore, *zum Himmel sey das Hertz.*
Et dum mens illic figitur, *all Freud ist hier ein Schmertz.*

Hic commemorat sanctum antiquorum Patrum fervorem, qui cuncta respuentes, ardenti animo ad æterna festinarunt.

Ferventissimo spiritu *sie habens hie vollbracht*,
Nihil præter cœlestia *gar inniglich betracht.*
Mundus cum omni gloria *war ihnen Hellenpein*,
Quia cum summo gaudio *begehrten stets zu seyn.*

Paupertas, continentia *war ihnen lieb undwehrt*,
Sic mititas, humilitas, *als sie der Herr gelehrt*,
Sancta obedientia *fur Silber und fur Gold.*
Ac omnium penuria *war ihn'n der reichste Sold.*

Panni vel abjectissimi *waren ihr bestes Kleid*,
Victusque tenuissimus *war ihre Hertzens-Freud.*
Omnis mundi adversitas, *war ihn'n ein kuhler Thau*,
Quia anhelo spiritu *ihr Hertze stund hinauff.*

Nil erat odibilius *als zeitlich Ehr und Gut*,
Contemptus & inopia *erfreut ihrs Hertzen Muth.*
Probra & contumeliæ *war ihnen grosz Gewin*,
Proximo plane despici, *begehrt ihr heilger Sinn.*

His tanta erat puritas *in allen ihren Handel*,
Ut in terrenos angelos *meint man sie gantz verwandelt*,
Hic erant solo corpore *das Hertze hoch bey Gott*,
Erant mundana gaudia *so bitter als der Tod.*

Sic flamma sancti spiritus *ihr Hertz und Seel entzundt*,
Quid præter Deum quærere *war Schmertz und grosse Sund*,
Calcabant pure omnia, *die Welt mit aller Zier*,
Latere in absconditis, *sucht fleissig ihr Begier.*

O tu sancta humilitas *du allerheilgste Zucht*,
Quam redolebat dulciter *dein himmlisches Geruccht.*
Nam per te flagrans charitas *sie gantzlich hat umgeben*,
Lucebat innocentia *in allem ihren Leben.*

Quæ castigabant corpora *durch manche schwere Sach*,
Vota & desideria *den strengen Muth zerbrach*,
Ac hominis consortia *flohn sie mit allem Fleisz.*
Et anathema judicant, *mehr han als Kleid und Spies.*

Tunc placuerunt Domino, *auch hielt die Welt sie wehrt*,
Quem tanto plus contemserant, *jemehr sie ihr begehrt*,
Per terras, sylvas, maria, *sucht man sie anzuschauen*,
Mirabantur Dei gratiam, *beyd Mannen und auch Frauen.*

Nec alte sita civitas, *mocht lang verborgen seyn*,
Nec lucerna abscondita, *mocht bergen ihren Schein*,
Cognovit omne seculum *ihr grosse Heiligkeit*,
Quos scire nemo poterat, *rufft aus die Gottligkeit.*

Tandem deflet essentialia religionis, & præcipuorum spiritualium exercitiorum.

Audivimus originem *des Allerheilgsten Stand*,
Et mores sacratissimos, *den Vatern vor bekant*,
Jam mirum est quod lacrymas *das Hertz verhalten mag*,
Quod successorum aspicit *so jammerlichen Schlag.*

Sic vere fuit humilis, *ihr allererst Anfang*,
Sed multo plus est flebilis *ihr so grosser Abgang.*
Jam tegi heu non patitur, *weil mans mit Augen sicht*,
Palparique jam poterit, *wer es sonst glaubet nicht.*

O de-

O deflenda mutatio, *wie hat es sich verkehrt*,
Cum sancti jam sunt pessimi, *und sich das taglich mehrt*,
Sic fatue jam ambulant *recht als die wilden Thier*,
Illorum reformatio *steht jetzt allein bey dir*.

Ordo quisquis consunditur *in dem Christlichem Stand.*
Nam seculares animos *deckt nun das geistlich Gwand*,
Jam cuncti volunt monachi *leider gantz weetlich werden*,
Subvertunt legem Domini *ohn alle Furcht auf erden.*

Jam fundamentum periit, *das Gott selbst hat gelehrt*,
Paupertas atque castitas *sind gantz und gar verheert*,
Humilitas, subjectio, *liegen in grosser Noht*,
Nec potest quis eruere, *als nur der ewig Gott.*

Nunc gemmæ sanctuarii *sind gantz und gar zerstreut*,
Quietis mens impatiens *last keiner Ruhe Zeit*,
Nullum sic vile forum est, *da man sie nicht anfind*,
Est emtor astutissimus, *der viel an ihn'n gewinnt.*

Quem hic ad præcedentia *Gott gnadig hat behut*,
Immensas agas gratias *seiner gottlichen Gut*,
Ut hunc affectum auferat *gantzlichen von ihm wend*,
Indesinenter postulet *treulich bis an sein End.*

Is dignitates fugiat, *darzu die bose Welt*,
Et omnia despiciat, *Freud, Gsellen, Gut und Geld*
Pericula consideret, *darinn er warlich steckt*,
Soli Deo cor sitiet, *so wird kein Schad erweckt.*

Ut cum sic mors advenerit, *da uns nichts gewissers ist*,
In qua nos mundus deserit, *und alles uns vergiszt*,
Rex lætus nos suscipiat, *der aller Richter ist.*
Maria hoc nobis impetra, *der Sunder trost du bist.*

Tantum.

Num. II.

D. ERASMI Epiſtola ad W. F. CAPITONEM.

De renaſcentibus ſeculo XVI. *literis.*

Quum hæc ipſa Deſ. ERASMI Roterodami Epiſtola mirificè faciat ad ejus temporis, quo refloreſcere videbantur omnis generis bonarum artium ſtudia, ſtatum ritè deſcribendum, neque ipſa Eraſmi Operum Volumina, unicuique harum rerum cupido ſint, vel eſſe poſſint ad manus, opportunum cum maximè arbitrati ſumus, eandem hic, Lectorum, quod equidem bona ipſorum cum venia futurum nobis perſuademus, noſtrorum ſubjicere oculis, cum bonæ frugis multa exinde hauriri queant, animusque de ſpe, quam tum præſagiebant viri docti, meliorum temporum informari poſſit: Eſt verò ea, (prouti inter Epiſtolas Eraſmi Tom. I. n. CCVII. fol. 186—189. legitur) ſcripta ex Urbe Antverpienſi d. XXVI. Febr. 1516. atque ita ſe habet:

Eraſmus Roterod. Guolfgango Fabricio *Capitoni* S. D.

Non ſum equidem admodum vitæ avidus, eruditiſſime *Guolfgange*, ſive quod animo meo jam propemodum vixi ſatis, videlicet annum ingreſſus primum & quinquageſimum; ſive quod in hac vita, nihil adeo magnificum aut ſuave video, quod magnopere ſit expetendum, ei cui Chriſtiana fides vere fidem fecerit, qui pietatem hic pro ſua virili fuerint amplexi, hos multo hac feliciorem manere vitam: ſed tamen in præſentia pene libeat aliquantisper rejuveneſcere, non ob aliud, niſi quod videam futurum, ut propediem aureum quoddam Seculum exoriatur. Adeo

Adeo cernimus ceu divinitus immutatos Principum animos, ad pacis concordiæque ſtudium totis viribus incumbere, idque præcipue auctoribus *Leone* pontifice, non titulo tantum maximo; & *Franciſco* Galliarum Rege, non minus egregiis factis, quam ſolenni cognomine Chriſtianiſſimo. Huic cum & animus, & opes ſic ad bellum gerendum ſuperent, ut nemini principum magis: tamen graviter perpendens, hujusmodi Principum diſſidiis conflictationibusque & Chriſtianorum vires, opesque maximopere labefactari, & e diverſo noſtræ religionis hoſtibus opes & animos addi: tum, quæ major etiam peſtis, quidquid eſt veræ religionis, quidquid bonarum legum, quidquid civilis diſciplinæ, quidquid proborum morum, quidquid honeſtarum artium, militari licentia inter aſſiduos armorum crepitus, aut intermori prorſus, aut certe frigere vehementer: proque his ſemel univerſum malorum & calamitatum agmen inundare in vitam mortalium, nihil non tum facit, tum patitur, ſubmovendi belli pacisque conglutinandæ ſtudio: his quoque ultro ſubmittens ſeſe, quibus haud quaquam par erat, ſi celſitudinis & dignitatis ſuæ rationem habere maluiſſet, quam communibus mundi commodis conſulere: hac quidem in re, ſicut in cæteris omnibus, animum vere ſublimen ac germane regium præſtans. Itaque poſtquam video ſummos orbis principes, regem Galliæ *Franciſcum*, *Carolum*, regem catholicum, Regem Angliæ *Henricum*, Cæſarem *Maximilianum*, funditus reciſis bellorum ſeminariis, pacem ſolidis, &, uti ſpero adamantinis vinculis adſtrinxiſſe, nimirum certam in ſpem vocor, fore, ut non ſolum probi mores, pietasque Chriſtiana, verum etiam purgatiores illæ, ac germanæ literæ, pulcherrimæque diſciplinæ, partim reviviſcant, partim eniteſcant: præſertim cum hoc quoque pari ſtudio jam agant diverſis mundi regionibus, Romæ *Leo* P. M. apud Hiſpanos *Cardinalis Toletanus*; apud Anglos Rex *Henricus*, ejus nominis *octavus*, nec ipſe litterarum imperitus; apud nos Rex *Carolus*, divinæ cujusdam indolis adoleſcens; apud Gallos Rex *Franciſcus* huic negotio veluti natus, qui præmiis etiam ampliſſimis invitat, & allicit undecunque, viros virtute, doctrinaque excellentes; apud Germanos cum alii complures egregii principes

& Episcopi, tum præcipue *Maximilianus* Cæsar, cujus senectus tot jam bellis fessa, in pacis artibus decrevit acquiescere, quod simul & ipsius ætati magis fuerit decorum, & orbi Christiano felicius. Horum igitur pietati debemus, quod passim videmus, ceu signo dato, excitari, erigique præclara ingenia, & ad restituendas optimas literas, inter sese conspirare. Quid enim est aliud, quod tam multi eruditissimi viri, aliunde alius, operas inter sese partiti, non acriter modo, verum satis etiam feliciter pulcherrimum hoc negotium aggrediuntur, ut certa pene spes sit, disciplinas pene omnes multo purgatiores ac sinceriores in lucem prodituras. Primum enim politiores literas pridem ad internecionem pene exstinctas, jamdudum & *Scoti*, *Danique* & *Hyberni* colunt, amplectunturque. Medicinam vero quam multi vindicant? Romæ. Nicolaus *Leonicenus*, Venetiæ *Ambrosius Leo* Nolanus, apud Gallos *Gulielmus Copus*, ac Joannes *Ruellius*; & apud Britannos *Thomas Linacrus*; Jus cæsareum instaurat Lutetiæ *Gulielmus Budæus*, apud Germanos *Udalricus Zasius*; Mathematicen apud Basileam *Henricus Glareanus*. Porro in re Theologica plusculum erat negotii, quod hanc fere professi sunt hactenus, qui a melioribus literis pertinacissime solent abhorrere, quique suam inscitiam hoc felicius tuentur, quod id faciant prætextu pietatis, ut indoctum vulgus, ab his persuasum credat religionem violari, si quis illorum barbariem cœperit incessere. Nam isti apud imperitam plebeculam potissimum solent quiritari, & ad lapides provocare, si periculum viderint, ne quid nescisse videantur. Verum hoc quoque successurum confido, si trium linguarum cognitio publicitus in scholas, ita ut cœpit, recipi pergat. Nam & hujus ordinis qui doctissimi sunt, minimeque maligni, partim adjuvant, partim favent huic instituto: quo quidem in negotio præter alios, non instrenuam operam præstitit *Jacobus Faber* Stapulensis, quem tu ut cognomento, ita plerisque dotibus refers. Nos porro, sicut par est, infimam hujus operis partem sortiti, an aliquid contulerimus, nescio; Certe iis, qui nolint mundum resipiscere, sic stomachum movimus, quasi nostra quoque industriola momenti nonnihil attulisset: quanquam mihi quidem non hac fiducia

ducia labor ille susceptus est, quod confiderem docere me posse præclarum aliquid, sed libuit aliis majora conaturis viam munire, quo minus offensi salebris ac lamis, speciosa illa ac sublimia, facilius inveherent. Et tamen quidquid est industriæ nostræ docti candidique non adspernantur, nec oblatrant nisi quidam adeo stupidi, ut apud idiotas etiam paullo cordatiores explodantur. Nuper hic quidam apud plebem, in sacra scilicet concione, lachrymabili voce deploravit, actum esse de divinis Literis ac Theologis, qui hactenus fidem Christianam suis humeris fulsissent, posteaquam exstitissent, qui Sacrosanctum Evangelium, atque adeo ipsam precationem Dominicam emendarent: perinde quasi ego *Matthæum* aut *Lucam* reprehendam: ac non eos potius, quorum inscitia incuriave depravatum est, quod illi recte scripserunt. Apud Anglos unus, aut alter vociferatur, indignum facinus *Hieronymum* tantum virum a me doceri: quasi mutarim id quod ab Hieronymo scriptum sit: ac non magis restituam quod ille scripsit. Et tamen magni Theologi sibi videntur, qui nenias hujusmodi obganniunt, quas & fullones exsibilent, paulo saniores. Sed posteaquam nos provinciam tradidimus, ut multo quam ante faciliorem, ita non paulo minus obnoxiam jam invidiæ, age, accingere, Fabriti optime, & hanc lampadem a nobis traditam accipe. Nos pro nostra infelicitate, quod licuit præstitimus, tibi nihil non egregie suppetit, quod ad hoc pulcherrimum facinus requiri videatur. Ætas integra, & vigens etiamnum virensque; corpus vegetum ac laborum patiens; ingenium felix, judicium acre, trium linguarum haud vulgaris cognitio, eloquentiæ tantum, quantum non sustinendo solum, verum etiam illustrando negotio sufficiat; pectus ardens, nec ullius rei appetentius, quam bene merendi de mortalium universo genere; fortuna, si non amplissima, certe sufficiens, atque etiam honesta; auctoritas adest, tuis potissimum virtutibus tibi parta, quippe qui sub ornatissimo præsule Basiliensi Christophoro in æde celeberrima, concionatoris munus obeas: super omnia mores sic integri, fama sic illibata, ut nemo sit tam impudens Sycophanta, quem non pudeat male loqui de *Fabritio*. Nam ut apud Aulum Gellium olim, bonam laudatamque sententiam auctoris im-

pro-

probitas elevabat: ita jure optimo studiorum fructum auctoris existimatio commendat. Adjuvabit & illud, quod præter istam penitiorem doctrinam tuam, etiam illa in scholis solennia, quæ cæteri sola probant, sic calles tenesque, ut non alius magis, ne quod solent, cavillari queant, te ob id ad diversum studii genus divertisse, quod illa parum fueris assecutus. Efficacissime refellit, quisquis errorem optime novit. Nemo melius medetur morbo, quam cui malum maxime cognitum est. Non quod optem hoc Theologiæ genus, quod hodie receptum est in scholis obliterari: sed quod accessione veteris veræque litteraturæ, cupiam & locupletius reddi, & castigatius. Neque enim hinc vacillabit sacrarum Literarum, aut Theologorum auctoritas, si quædam posthac emendata legentur, quæ hactenus habebantur depravata, aut rectius intelligentur, in quibus hactenus professorum vulgus hallucinabatur; imo hoc gravior habebitur illorum auctoritas, quo sincerius divinas litteras intellexerint. Primam coitionem, quam acerrimam vocat Terentius, nos sustinuimus: quanquam huic quoque difficultati, tu ceu *Geryones* quispiam, triplici literatura instructus, imo tot præsidiis armatus fultusque, maxime poteras esse par. Ad hæc video nec *Theseos* defore, negotium hoc semel aggresso. Tum ea est animi tui fortitudo, ut invidiam, quæ sic ex virtute eximia nasci solet, quemadmodum ex lumine umbra, facile contemnas: ea rursum morum tuorum suavitas, ut morosis etiam placere possis. Quid multis? Omnia mihi pollicentur, rem felicissime successuram: unus adhuc scrupulus habet animum meum, ne sub obtentu priscæ literaturæ renascentis caput erigere conetur Paganismus: ut sunt & inter Christianos, qui titulo pene duntaxat Christum agnoscunt, cæterum intus Gentilitatem spirant: aut, ne renascentibus Hebræorum literis, Judaismus meditetur per occasionem reviviscere: qua peste nihil adversius, nihilque infensius inveniri potest doctrinæ Christi. Sic enim fert natura rerum humanarum, ut nullius unquam boni tanta fuerit felicitas, quin hujus prætextu, mali quippiam simul conaretur irrepere. Optarim frigidas istas argutias, aut amputari prorsus, aut certe solas non esse Theologis, & *Christum* illum Simplicem ac purum penitus in-

inſeri mentibus hominum: id quod hac potiſſimum via fieri poſſe exiſtimo, ſi linguarum adminiculis adjuti, in ipſis fontibus philoſophemur. Sed utinam ſic hoc mali vitemus, ut non incidamus in aliud fortaſſe gravius. Nuper exierunt in vulgus aliquot libelli merum Judaismum reſipientes. Video quantum ſudarit *Paulus* ille noſter, quo *Chriſtum* a Judaismo vindicaret, & ſentio quosdam eodem relabi clanculum. Tum audio nonnullos alia quædam moliri, quæ ad Chriſti cognitionem nihil adferant, ſed ſumos tantum offundant oculis hominum. Quo magis optem te hanc provinciam capeſſere, cujus ſincera pietas nihil aliud ſpectabit, ſat ſcio, quam Chriſtum ipſum, cui uni omnia tua deſudant ſtudia. Reverendo Patri *Chriſtophoro* Epiſcopo Baſilienſi fac me diligenter commendes. Cæteris item amicis ſalutem meis verbis annunciabis: nominatim autem *Ludovico Bero*; *Henrico Glareano*, *Beato Rhenano*, fratribus *Amorbachiis*, *Gulielmo Neſeno*, Doctori *Lucæ*, LL. Doctori *Gerardo*, *Joanni Fabro* officiali, cæteriſque omnibus, quorum, cum iſtic eſſem, ſuaviſſima conſuetudine magnopere delectabar. Bene vale. Antverpia 26. Febr. Anno 1516.

Num. III.

FRID. MYCONII,

Querela de corrupto Eccleſiæ ſtatu.

Eſt Frid. MYCONII, cujus memorabile Somnium in ipſo Opere §. XXXI. p. 54. ſq. à nobis relatum eſt, hæc Querela, ejus *Hiſtoriæ Reformationis*, quam ex propria ſui ipſius, qui monachus fuerat, experientia, & manifeſta omnium notitia, cui contradici non poterat, compoſitam reliquit inde ab A. 1524. ad A. 1541. inſerta, atque ex ipſius Myconii MSS. depromta ab Ill. SECKENDORFIO in Comment. de Lutheraniſmo Lib. I. Sect. 2. §. II. pag. 4. atque hunc in modum ſe habet:

Papatus Antichristianus bestia fuit tam abominabilis & turpis, ut à Paulo & Joanne describi vix satis potuerit. Passio & satistisfactio Christi, ut nuda historia, veluti Odyssea Homeri tractabatur, de fide, qua ejus Justitia & sanctitas cum hæreditate vitæ æternæ apprehenditur, altum erat silentium, Christus ut sævus judex describebatur, omnes qui intercessionibus sanctorum & Pontificum gratiis carerent, damnaturus. Subrogarunt itaque Christi loco intercessores & salvatores, Mariam Virginem, ut pagani Dianam, dein alios sanctos, quorum subinde novi plurimi a Pontificibus creabantur. Docebant tamen neque hos pro nobis orare, nisi id de iis, &, quos fundaverant, Ordinibus seu Societatibus mereremur. Ostendebatur quibus operibus id fieri posset. Nihil tamen de veris bonis operibus, in decalogo mandatis & cuilibet hominum ordini incumbentibus, proponebatur, vilia erant illa, nova inveniebantur quotidie, quæ multum pecuniæ sacerdotibus & Monachis afferebant. Qui enim illa copiose præstarent, aut ab aliis redimerent, illos pœnitentiam vere agere & vitam æternam promereri dictitabant; qui id negligens moriebatur, is aut in infernum, aut in purgatorium incidere dicebatur, in hoc tam diu flammis urendus, donec ipse, aut alii ejus nomine satisfecissent. Opera itaque illa magni fiebant, & pluris quam passio & innocentia Christi; jejunia puta, & pronunciatio frefrequentissima orationis dominicæ & salutationis angelicæ, rosaria, pallium Mariæ, precationes Ursulæ, Brigittæ, Psalterii & Canonicarum horarum recitationes, diu noctuque indesinenter canendum, boandum, clamandum, mussitandum erat, non attento dicto Christi: *cum oraveritis nolite multum loqui ut Ethnici faciunt*, Aderant sacerdotes & Monachi, variis vestibus, ceremoniis, ritibus, vivendique & jejuniorum ratione distincti, qui ista servantes salvari dicebantur; eorum merita etiam redimi & aliis applicari, ut ajebant, poterant. Sic plus quam dimidia opum pars ad ordines monachorum delata est; confirmabat omnes Pontifex & protegebat, prohibitus erat carnium, butyri, casei usus, transgredientes rei peccatorum fiebant, quæ tamen pecunia lui poterant. Inde etiam multitudo festorum, peregrinationes, Romana & Hierosolymitana item ad S. Jacobum, ad S.

Catha-

Catharinam in monte Sinai, ad S. Michaëlem, ad Aquisgranum, Fuldam, S. Wolfgangum: quot fere montes, valles, ſylvæ, imo & arbores, tot erant loca ad quæ peregrinandum erat, ſed & hæc moleſtia ære redimi potuit. Apportabantur in monaſteria & ad ſacerdotes nummi & pretioſa, gallinæ, anſeres, anates, ova, linum, cannabis, butyrum, caſei. Dum ſtrepebant, ſonabant, fervebant omnia cantu, pulſu campanarum, ſuffitu, oblationibus: popinæ inſtruebantur, largæque compotationes: ſuccedebant Miſſæ, quibus omnia confirmabantur. Nec a libidine & a ſtupris abſtinebatur: confluebant meretrices, & ſcortatores. *Schweſter Hurlein und bruder Bublein blieben nicht auſſen.* Peccatilla id erant, indulgentia Pontificia facile expianda. Nova etiam habebant Sacramenta, confirmationem, unctionem ſeu chrisma. Epiſcopi non concionabantur, ſed conſecrabant ſacerdotes & monachos, campanas, templa, ædiculas, ſacella, imagines, liba & placentas, cœmeteria, omnia iſta clero magnos afferebant reditus. Reliquiæ in magno pretio erant, oſſa, brachia, pedes, aureis argenteisque capſulis incluſa, miſſæ tempore oſculanda porrigebantur, neque id gratis: Sanctorum vero illorum, quorum, oſſa, membra, capilli contrectabantur, precibus apud Deum juvari ſe credebant. Fraternitatum infinitus pene numerus erat, hominum in factiones coeuntium, & Leges conſcribentium; hi ſuos habebant ſacerdotes, altaria, ædes, cereos, ſuffitoria, ferias, quibus congregabantur ad miſſas & oblationes ſacerdotibus faciendas, accedebant redituum fundationes, iſtis quoque ſalus procurabatur. In monaſteria recipiebantur liberi invitis parentibus, aliquando & conjuges, deſertis thori ſociis. Vota monaſtica erant, obedientia, paupertas, caſtitas. Hæc toti paſſioni Chriſti præferebantur, & publice prædicabatur, baptismo illa præſtare. Miſſa & communio a paſtoribus ordinariis raro fiebat. Quotidie in urbibus, pagis, arcibus, templis, ſacellis plurimæ miſſæ celebrabantur, conſtitutis harum cauſa ſacerdotibus, & fundatis ad eos alendos, domibus, agris, & reditibus. Pleræque miſſæ pro mortuis, etiam iis qui ante aliquot ſecula deceſſerant, fiebant, aderant vivi & ad altaria nummos deferebant, ſacerdotum commodo cedentes. Tanta vero

 cle-

clericorum copia fuit, ut saltem in hoc oppido Gothano (id domos ad summum tunc habuit 700.) alerentur XIV. Canonici XL. Sacerdotes XXX. Monachi Augustiani, duo Terminari XXX. Moniales. Hi sancti habebantur, qui cœlum nobis promererentur: vita autem eorum turpissima & fœdissima, qua pejor in orbe reperiri non potest. A matrimonio enim prohibiti, nec tamen continentia præditi, urbem stupris, adulteriis & peccatis sodomiticis replebant, neque tamen coerceri aut puniri poterant, jurisdictioni Ecclesiasticæ solum subjecti. Illis Pontifex Dei loco & infallibilis habebatur, cui nemo contradicere deberet, neque id ferebant. Papæ Cæsarem, Reges, Principes, totasque Provincias excommunicabant, & contra se invicem instigabant &c.

Num. IV.

FRID. MYCONII,

Antistitis Gothani Epistola ad *Paulum Eberum* de Primordiis Emendatæ Religionis.

Quum præter illam generaliorem *de corrupto Ecclesiæ statu* querelam, hæc ipsa quoque ejusdem MYCONII ad manus nostras pervenerit Epistola ad *Paulum Eberum* d. 21. Februarii A. 1546. data, de *primordiis emendatæ religionis*, quam ob argumenti præstantiam, ex annalibus P. *Jenisii* Annæbergicis, repetiit, atque tractatui *de vita Tezelii* à se edito subjunxit Godefridus HECHTIUS, tum eandem itidem huic de Evangelio Renovato Operi subjungere visum fuit, ne præstantissimo hoc monumento careremus, atque ut ex ipsius Myconii relatione informaremur, de eo, quod ex *Melch. Adami* relatione in ipso Opere pag. 54. seq. enarravimus, Myconii somnio prorsus memo-

morabili: De reliquo, neminem ex nostris offendere debent, ea quæ author sub finem epistolæ refert, de præservatione sui ipsius ab erroribus & communione Carolstadianorum, Zwinglianorum, Oecolampadiorum, Sacramentariorum &c. quos in numerum eundem cum turbonibus & Anabaptistis seditiosis refert, quandoquidem ejusmodi præjudicia multis modis regnent, & in eorum & in recentiorum temporum scriptis, cum recentiora tamen tanto magis justam hic mereantur censuram, quantò & indicatum est magis & demonstratum, in ipsa fidei summa, inter eos qui Lutherum & Zwinglium vel Oecolampadium sequuntur, dissensum esse nullum. Carolostadium autem ne quidem ullos suæ sententiæ privos asseclas reliquisse, certum est, atque nos Anabaptistarum seditiosa molimina, & abominari, & gravissimis scriptis, eorum jam, cum errores tum versutiam denudasse ac refutasse constat; ut hujusmodi nomina nostris temporibus recitata, atque ad ravim usque inculcata, solummodo pervicax prodant ingenium, atque malignitatem animi ab omni pace & concordia vere Christiana alieni. Sed hæc ita se habent.

En ipsam Tibi B. L. Epistolam.

* * *

Insignis ille deprædicator indulgentiarum Romani Pontificis, JOHANNES DEZEL, ordinis Dominicanorum, per totum biennium, in nova illa civitate Annæberga dementabat populum, ita, ut persuasum esset tandem omnibus, nullam esse aliam viam consequendi remissionem peccatorum & vitam æternam, quam satisfactionem per nostra opera, quam tamen docebat impossibilem esse, sed hanc solam restare viam, si eam redimeremus nummis a Romano Pontifice, & sic emeremus nobis indulgentias papales, quas definiebat esse remissionem peccatorum & certum ingressum vitæ æternæ. Stupenda & pene incredibilia possem enarrare, quæ hoc biennio (nam quotidie concionabatur) audierim. Quem ego adeo attente audiebam, ut possem deinde aliis integras conciones, imitando etiam gestus & pronunciationem, denarrare, non quidem ludendo, sed serio. Credebam enim, hæc prorsus esse oracula Dei, &, quicquid a Papa mitte-

ceretur, ab ipſo Chriſto ad nos pervenire. Tandem eodem anno, circa Pentecoſtem, minatur, ſe depoſiturum crucem, clauſurum apertas cœli januas, neque futurum, ut vita æterna & remiſſio peccatorum poſthac tam vili precio haberi poſſent: Neque ſpem eſſe, quod tanta liberalitas Romanæ ſedis in Germaniam unquam, dum ſtaret mundus, eſſet reditura, hortabatur, ut haberet quisque ſuæ & ſuorum mortuorum animæ ſalutis rationem, Nunc eſſe diem ſalutis, nunc tempus acceptabile. (*Ach verſuime ja niemand ſeiner Seelen Seeligkeit!*) Niſi enim habueris literas Papæ, a multis peccatis & caſibus reſervatis non poteris a quopiam abſolvi. Affigebantur publice valvis & parietibus templorum literæ impreſſæ, in quibus mandabatur, ut in ſignificationem gratiarum actionis alicujus pro devotione populi Germanici literæ indulgentiales, & plenaria illa poteſtas, non tanto auro, quanto in principio, ſed minore precio venderentur. Et in fine erat adjunctum inferiori ſpacio *pauperibus dentur gratis propter Deum.* Hinc oritur mihi actio cum commiſſariis illis indulgentiarum, ſed certe agente, excitante & urgente me Spiritu ſancto, quod tamen nec ipſe tum intelligebam, quid agerem. Docuerat me Pater meus adhuc puerum & infantem *Decalogi verba*, *Orationem Dominicam*, & *Symbolum*, & cogebat me frequenter orare. *A ſolo enim Deo nobis eſſe omnia, & illum nos gubernaturum, ſi diligenter orarem, perſuadebat. Item ſanguinem Chriſti eſſe precium pro peccatis mundi, & cuilibet Chriſtiano eſſe neceſſariam hanc fidem: Quod ſi tres tantum homines ſperent, ſe per Chriſtum ſalvari, tamen certiſſime ſtatuendum, ſe eſſe unum ex illis tribus, & contumeliam eſſe in ſanguinem Chriſti, de hac re dubitare.* Indulgentias Papales eſſe retia, quibus caperetur pecunia ſimplicium, certe remiſſionem peccatorum & vitam æternam non poſſe emi pecunia, ſed offendi ſacerdotes, ſi iſta dicerentur. Verum, quia ego in concionibus nihil, niſi laudes indulgentiarum, gratiæ autem Chriſti & ſatisfactionis ejus pro peccatis mundi nullam mentionem fieri, audiebam, eos fieri tantum mortis Chriſti participes, exiſtimabam, qui vel bonis operibus meruiſſent, vel emiſſent pecunia. Manebam in tenebris, utrum magis ſacerdotibus, aut patri crederem, dubius,

plus

plus tamen credebam ſacerdotibus. Sed hoc unum admittebam, remiſſionem peccatorum impetrari non poſſe, aut numerandam pecuniam, maxime, qui eſſent pauperes. Mire ergo placebat clauſula in fine literarum Papæ, *pauperibus dentur gratis propter Deum.* Cumque poſt triduum deponenda eſſet ſolenniter crux & dejiciendi gradus illi & ſcalæ ad cœlum, vehementer me urgebat Spiritus, ut adirem commiſſarium, & peterem literas illas de remiſſione peccatorum gratuita, pro pauperibus, & allegarem, me peccatorem eſſe, & pauperem indigere gratuita remiſſione & participatione meritorum Chriſti: Altera die circa veſperum, in domo Joannis Pflogs, ubi cum confeſſoribus & turba erat Detzelius, adii turbam illam, & oratione latina precabar, ut, juxta mandatum in literis, daretur mihi pauperi jus petendi abſolutionem a peccatis omnibus *gratis propter Deum*, etiam nullo caſu reſervato, & hujus conceſſionis teſtimoniales literas Papæ. Ibi admirati ſacerdotes orationem latinam, quod tunc rarum erat apud pueros, ſubito ingrediuntur ex hypocauſto cubile ad commiſſarium Detzelium, proponuut ei, quid velim, etiam pro me intercedunt, ut daret literas *gratis*. Tandem poſt longam conſultationem redeunt, reſpondentes: Mi fili, tuam petititionem diligenter propoſuimus Domino commiſſario, qui fatetur, ſe libentiſſime velle dare locum petitioni tuæ, ſed ſe non poſſe, etiamſi vellet, tamen illa conceſſio eſſet caſſa & nulla. Quia ſignificavit nobis; quod hæ literæ Papales ſignanter haberent expreſſum, eos vere capaces & participes futuros iſtarum largiſſimarum indulgentiarum, qui manum porrigerent adiutricem, id eſt, qui nummos darent. Sed ego contra proſtantibus literis ad valvas templi eos docui, eundem ſanctiſſimum Papam mandaſſe, *ut pauperibus gratis condonarentur propter Deum*, & eſſe adſcriptum *ad mandatum Domini Papæ proprium.* Iterum ingrediuntur ad ſuperbiſſimum monachum, & eum orant, ut meæ petitioni annueret, qui eſſem adoleſcens ingenioſus & facundus, atque adeo dignus, in quem aliquid beneficii præ cæteris collocaret. Sed redeunt cum reſponſo de manu adiutrice, quæ ſola eſſer capax indulgentiarum. Ibi vero ego etiam inſto, quod injurii eſſent in me pauperem, quem & Deus, & Pontifex nollent excluſum a

gra-

gratia, ipsi me propter pauculos numulos rejicerent, quos non habebam. Ibi tandem fit conventio, ut vel aliquid darem, vel, ne abesset manus adjutrix, unum grossum darem. Respondeo, non habeo, pauper sum. Postremo, ut tantum sex nummos darem, Respondeo iterum, ne nummum quidem habeo. Secedebant illi, & colloquebantur, ac de duabus rebus maxime eos sollicitos esse, audiebam, Primo me nullo modo dimittendum sine literis, ne si forte res esset ab aliis subornata, aliquid in me Tragædiæ excitaretur, cum literæ vere hanc clausulam continerent *Pauperibus gratis:* deinde aliquid certe a me accipiendum, ne alii audientes, literas has indulgentiales gratis dari, tota turba Scholæ & mendicorum obrueret eos, volentes singuli habere gratuitas indulgentias. Finito consilio, acceditur rursus ad me, & offert mihi quidam sex nummos, ut illos darem commissario, & sic essem constructor ædis Petri Romanæ, & oppressor Turcarum, particeps gratiæ Christi, & indulgentiarum. Sed ibi, motu quodam Spiritus, ingenue dixi, me, si vellem emptas indulgentias, vel divendito aliquo libro meo, argento emere posse. Sed vellem *gratis & propter Deum*, aut ipsi redderent rationem Deo de neglecta animæ salute propter sex nummos, quem tamen Deus & Papa vellent participem fieri remissionis peccatorum, quam nobis Christus meruit, & impertivit, sed tamen credebam illam totam commissam esse Romano Pontifici distribuendam pro meritis singulorum, sed *pauperibus gratis.* Quærunt tandem, a quonam essem huc submissus? Ego hoc respondi, quod verissimum erat, a nullo prorsus homine, vel monitore, vel impulsore, imo neque consultore, sed me unum, sine consilio ullius hominis, *sola fiducia gratuitæ remissionis*, in literis promissæ, fretum, istam petitionem instituisse. Neque mihi unquam cum tantis viris talem fuisse congressum, essem enim natura verecundus, &, nisi sitis gratiæ Dei & remissionis peccatorum coegissent, non fueram aliquid magni accepturus, ut ad talem cœtum me jungerem. Iterum promittuntur literæ emptæ sex nummis meo loco & mihi gratis donatæ. Sed volui ab eo, qui haberet loco Papæ autoritatem donandi gratis peccati, aut *gratuitam peccatorum meorum remissionem*, aut rem committere Deo. Sic di-

dimittor & tristabantur sacri fures: Sed & ego partim dolebam, nullas mihi obtigisse literas, partim gaudebam, quod adhuc aliquis esset in cœlo Deus, qui vellet peccata etiam pro nullo precio, aut pecunia remittere pœnitentibus, juxta illud, quod sæpe cantaveram, *vivo ego, dicit Dominus, nolo mortem peccatoris &c.* Domine Deus, tu nosti, quod hic nihil mentior. Totus enim adhuc eram in densissimis tenebris, Et tamen tum digredior ab illis. Ita commovit Spiritus totum cor & corpus meum, Spiritus ille tuus, illustrator & vivificator, consolator & renovator. Et totus in lachrimas in redeundo ad hospitium volutor, & orabam, ut, quia illi mihi negarent gratiam, propter defectum pecuniæ, tu, mei misertus, gratia tua remitteres mihi peccata, esses mihi propitius Deus, & tu me absolveres. Redeo sic ad hospitium, & ingredior cubile, & imaginem Christi crucifixi, quam semper in mensa musei mei habebam, accepi, & posui super scamnum & coram illa me prostravi in terram. Scribere hic non possum, sed sentire tunc potui Spiritum gratiæ & precum, quem tu, Domine, Deus meus, in me effundebas. Erat autem summa, quod orabam, tu mihi Pater esses, tu mihi remitteres peccata, Ego me totum tibi dederam, ut de me faceres, quicquid velles, cumque illi mihi sine pecunia nolebant esse gratiosi, tu mihi gratiosus Deus & Pater esses: Sentiebam totam naturam meam immutari, & tædebat me jam omnium rerum, mundi, etiam hujus vitæ satur esse videbar, una cupiebam cum Deo vivere, ita ut placerem illi. Sed quis hic me doceret, quomodo? aut per quem certo consequerer remissionem peccatorum, gratiam & vitam æternam? Verbum, vita & lux hominum erant per totum orbem sepulta in densissimis tenebris humanarum & stultissimarum traditionum. De Christo aut altissimum silentium, aut proponebatur durissimus judex quem vix mater, & omnes sancti, in cœlis sanguineis lachrimis placare possent, ita tamen, ut pœnitentem pro quolibet peccato mortali ad septennales pœnas purgatorii, nihil differentes ab inferno, nisi quod non essent æternæ, protruderet. Tamen spem mihi suggerebat Spiritus, futurum, ut Deus mihi vellet propitius esse. Ergo aliquot dies deliberavi de ratione mutandi status vitæ. Videbam peccata mundi, & totius

generis humani, quæ nemini non erant ob oculos posita, videbam & peccata mea multa, & magna nimis valde. Audieram autem de occulta & magna sanctitate, & innocentissima vita monachorum, quomodo Deo dies noctesque servirent, abstracti ab omni corruptione seculi, & sobrie, juste & caste viverent, missantes, psallentes, jejunantes & orantes. Videram etiam speciem illius vitæ, quam non intelligebam, summam hypocrisin & idololatriam esse. Quid hic dicam, Domine Deus meus? biduo aut triduo jam te mihi propitium factum orabam, ut hoc consilium gubernares, significo deinde præceptori meo, *Andreæ Staffelstein*, supremo gubernatori scholæ Annæbergensis, & in tanta re ejus cosilium imploro. Ille statim consulit & suadet, ut ingrederer monasterium Franciscanorum, a novo tum isthic ædificari cœeptum, &, ne permulta mora consilium meum immutaret, statim mecum ingreditur ad monachos, laudat ingenium, laudat pietatem, me semper unum habuisse, in quo spem haberet vere pii hominis. Ego rem etiam ad parentes, quibus adhuc superstitibus, eram unicus filius, & hæres, referri, cupiebam, Sed illi docent ex sententia Hyronymi, *prostratum patrem, & jacentem matrem, conculcatos pedibus, contemnere & fugere ad crucem Christi, Item, nemo mittens manum ad aratrum, & respiciens, aptus est ad regnum Dei, dieses muſt alles zwingen, dringen, und gebieten, das man Mönch würde*, Taceo hic infinitos laqueos; quibus conscientiam meam constringebant, neque futurum, ut in æternum salvarer, si, oblata gratia divinitus, non statim uterer. Sed ego, qui etiam mori potius voluissem, quam, aut excidere gratia Dei, aut carere salute æterna, statim fidem dedi, me intra triduum rediturum, & incepturum, ut vocant, probationis tempus, hoc est, vellem fieri monachus, devotus, probus, per omnia religiosus.

Ingressus in monasterium Anno Domini 1510, proxima die ante festum divisionis Apostolorum, quæ fuit 14 Julii, hora secunda, post meridiem, comitatus præceptore meo, & aliquot condiscipulis paucis, & aliquot devotissimis matronis, quibus ad portam dixi causas, cur ingrederer monasterium, videlicet, ut servirem Deo, & illi in æternum placerem, pro meis & aliorum

re-

remiſſione peccatorum orarem, & quantum poſſem abſtinerem a peccatis omnibus, ac viverem in pœnitentia: Deinde dixi illis vale: Qui omnes cum lachrimis mihi benedictionem Domini precabantur, ſicque ingredior monaſterium. Tu, Domine, noſti, quod hæc vera ſunt, neque otium quærebam, neque ventri ſervire, neque florere ſpecie aliqua ſanctitatis, ſed tibi placere, tibi ſervire, ſic palpitabam in tenebris denſiſſimis.

Somnium. Primo monachi me ducebant ad refectorium, donec veſpere pulſibus daretur ſignum. Deinde deducebar ad chorum, & ad pſalmodiam, poſtea ad cellam quandam novam, in qua ſtratum novum erat de ſtraminibus & pulvillis ex abraſuris pannorum laneorum. Poſt cœnam iterum eo reducor, & ut in veſtibus dormirem, præcipiebant. Ego vero, qui me ſervituti tuæ Domine Deus, dedicaveram, etiam volebam in nuda humo & ſuper lapide dormire: Sed illi prohibebant, dicentes, mihi diu ſerviendum eſſe Domino. Poſt completorium ubi ſinguli ſe ad ſua ſtramina compoſuiſſent, ego per horam proſtratus in genua, commendabam anxia oratione hoc meum novum inſtitutum tibi Domino Deo meo, te hujus rei inceptorem futurum, te orabam eſſe gubernatorem, te mihi conſtituebam prælatum & ſummum præpoſitum, Tu me dirigeres, ne quid deſignarem contra gloriam nominis tui, & animæ meæ ſalutem. Tandem me ſimul cum induſio laneo & tunica ſeculari componebam in lectulum, dormiturus, & oro orationem dominicam, atque ſic obdormiſco. Agebam, ut ſupra dixi, annum ætatis 20, neque videram regulam aut inſtituta monachorum, neque audieram, quæ eſſet illa nova vivendi ratio, ſed expectabam, ut poſt me illa monachi docerent, quod & egregie fecerunt, ſepelientes me in tenebris denſiſſimis. Ubi obdormio, aut dormiens vere vigilo, video me perveniſſe in heremum vaſtiſſimam, ubi nihil erat, niſi perpetua vaſtitas & contigui ſcopuli petræ acutiſſimæ, & tales, quales pingi aut ſculpi ſolent ſub imagine Chriſti crucifixi, aut quales ſunt circa arcem Stolpen in Miſnia. Ita videbatur mihi totus mundus nihil aliud eſſe, quam petroſum deſertum. In hoc miſere errans deveneram ſine ullo comite aut ductore. Nulla hic erat virens arbor, nullum virgultum, nulla herba aut gramen,

 ſed

ſed erat ipſiſſima vaſtitas, & exitioſa ſolitudo. Ibi quærebam exitum, ut rurſus redirem ad locum cultum, ubi vel homines, vel beſtiæ morarentur. Nam ibi nihil tutius erat, ſed vaſtitas immenſa, ubi aliquandiu per ſcopulos repto, nunc aſcendens, nunc deſcendens, nunc huc nunc illuc: Tandem feſſus deſperare incipio, me nunquam evadere poſſe ex vaſtitate prorſus in omnem orbem & in infinitum extenſam. Videbam a longe ſcopulum, cæteris eminentiorem, & ſuggerebat mihi Spiritus, ut illuc reptarem, & aſcenderem, ac circumſpectarem, an alicubi viderem vel fumum., vel vaporem, vel ſigna aliqua campi, vel ſtagnorum. Etiam hæc cum maxima difficultate tento, conſcendens circumſpicio, ſed in tota creatura & rerum natura nihil erat, quam talium ſcopulorum perpetua quædam & indeterminabilis vaſtitas. Ibi tum deſpondi animum, deſperavi, certiſſime videns, mihi ſic periclitandum & moriendum eſſe. Deſcendo iterum cum incredibili triſtitia, gemitu ac dolore, O Deus! Deus meus! quis iſta dicere poteſt? dum cogito; me ut in æternum viverem, creatum eſſe, & tamen ſic miſere mihi pereundum, acceſſit ad laſſitudinem etiam fames ac ſitis (ut ſentiebam) corporalis. Nam aliquot diebus ac noctibus videbar mihi fuiſſe in hac errandi & reptandi in ſcopulis anguſtia. Ubi deſcendi, deliberabam brevibus, quid mihi eſſet faciendum. Breviter res ipſa cogebat concludere conſilium, commendandam eſſe animam meam Chriſto, & in manibus Dei Patris, & moriendum: neque enim ambulare, nec ſtare ultra, præ laſſitudine poteram. Circumſpicio ergo, & video ſub petra angulum, quo me compono, & ſedeo, & caput, & utraque latera illuc reclino, jam manus extendebam, & oculos ad cælum levabam, anxie commendans ſpiritum meum in manus Dei Patris. Et, dum ita ſedeo, expectans voluntatem Domini, ecce, audio quaſi veſtigia procul ambulantis & accedentis hominis, dumque arrectis auribus intentus ſum, an quisquam veniat, accedit ad me vir quidam mediocri ſtatura, fronte ſerena, ſed calva, capillus & barba, quam habebat prolixam, ad caſtaneæ nucis colorem inclinabat, erant aſperſi cani capilli, veſtitus erat interius brevior, viridis tunica, foris amictus rubra chlamyde, cum nodo in ſcapula ſiniſtra. Ego ſtatim vidi, di-

vum Paulum esse: sicut illum pingi videram inter Apostolos. Is me interrogat, dicens: Tu quid agis? Cui ego, deductus sum in eremum, neque scio, a quo, aut quomodo, unum scio, adeo confectus sum reptando, & me eripiendo, sed dum labore, fame, siti, ac dolore conficior, despero de evasione, quia video, hanc heremum in infinitum porrectam: Ideo me hic ad moriendum compono, Deumque oro: ut mihi propitius peccatori, animam meam suscipiat. Hæc vix dicere potens dixi. Ille vero subito ad me accedit, manu dextera sinistram meam arripit, & in pedes statuit, dicens, surge, & me comitare, ac sequere, res tuæ meliores erunt. Ah Domine Deus meus, quam exhilarabar! Sed tremebat moribundum corpus, & incedere non potui. Ille vero me complectitur dextra, ita portans, ut vix pedetentim inter angustias viarum ingredi possem: Interdum, ubi angustiæ constrictiores erant, me totum portat. Ambulamus parvum spatium, & fit via nonnihil tritior & lætior, sed tamen adhuc nulla videbam humani pedis vestigia, adeo in in interiora deserti aberraveram in locum desertum & inaquosum. Procedimus adhuc paululum, & ecce aperit se vallis amœnissima, & apparet pratum jucundissimum, ubi nescio, an aliquid possit cogitari pulchrius, amœnius, & jucundius. Hærebant in gramine ex rore guttulæ, resplendentes ex sole, vario colore, quasi stellæ, Florum & colorum erat tanta varietas, tanta fragrantia, ut nec tota dies narando sufficeret divinum ornatum & cœlestem fragantiam. Recreabar supra modum, & hic nonnihil requiescere cupiebam, sed divinus meus ductor urgebat me progredi. Devenimus in mediam vallem, videbatur mihi autem esse circa decimam vel undecimam horam diei. Ibi demum audio susurrum defluentis rivuli, & subito video aquam vivam salientem, non cum horrendo fragore, sed suavi susurro. Aspicio, erat autem aqua lucidissima & cristallina, fundus aspiciebatur, undique lapilli & arena aurei coloris erant, nihil immundi crescebat in ripis, sed aut flores, aut floridissima herba. Ibi procubui in genua, videbam enim, ideo mihi hunc cœlestem ductorem missum, ut ad has aquas vitæ me perduceret, parabam me ad hauriendum aquam manu, ut sitientem & moribundam recrearem animam, sed non permittit

ductor: Imo de fontis ſcaturigine ipſe bibito: veni, inquit, ſimul me erigens. Ego autem ex aſpectu, ſuſurro, & aura refrigerante, magis accendebar bibere, & metuebam ne longe abeſſet fons, & ego magis excruciarer. Tum hoc me conſolabatur, quia tam fidelem ductorem nactus eſſem, ſi videret me deficere, facile permiſſurum, ut biberem, confidebam. Procedimus paululum, & ecce apparet nobis marmor albiſſimum, rotundum, altitudine forte ſeſquiulnarum, dumque accedimus, video ſolidum lapidem: ubi prorſus nullæ erant juncturæ in rotundum excavatum. Interius erat foramen rotundum, unde fluvius ille quaſi vi quadam erumpebat. Hic me ductor jubebat ex fonte bibere. Ego primo procubui in genua, Deo gratias agens, poſtea erigo me, manibus hauſturus ex fonte potum. Sed dum aſpicio, video imaginem Chriſti in ipſo fonte, vice cancelli. Videbatur autem mihi eſſe vivus Chriſtus, & lignum, cui erat affixus, erat in quadrum affixum marmori, &, ut eſſet veluti fortiſſima crates. Non ſupervacabat, ſed aqua eminebat ſupra crucem, ad altitudinem duarum, aut forte ſesquiulnarum. Dumque manibus jam haurire volo, video omnem illam abyſſum aquarum (inferius enim nullus erat finis profunditatis) ſcaturire ex vulneribus crucifixi, manibus, pedibus, & latere, primo tanta rubigine, ut gemmæ rubini obſcuri ſint ad illum lucidiſſimum ruborem, & ſubito omnia in tantam claritatem mutabuntur, ut cryſtallina fierent. Ego vero, dum hæc video, ita reverentia quadam præſentiſſimæ divinitatis in hoc fonte tangor & afficior, quod, indignum me judicabam vel guttulam attingere aquæ ex corde filii Dei ſcaturientis, & cunctabar haurire, ſicut Petrus dicebat, *Exii a me*, *Domine*, *homo peccator ſum*, Et iterum procubui ingenua, ibi ductor meus dextera apprehendit pedem meum dexterum, cui ſiniſter erat ſuppoſitus, & me in ipſum fontem præcipitat: Dn. Deus meus, quid hic fiebat in me? Nam, capite contingebam pectus Chriſti, & ſcaturiginem illius magni vulneris lateris, genibus & manibus contigi corpus crucifixi, cui nitebar, ne ſubmergerer, & prorſus fuiſſem ſubmerſus, niſi in hoc ſubvectus & affixus me ſuſtentaſſes, ingrediebatur ſimul os meum, cor & corpus meum, potus dulciſſimus,

mus, vivificans omnia, interiora & exteriora mea. Sed, dum, potu refrigeratus, caput erigo, pudebat, me, quod tantus peccator deberet inniti tali sustentaculo, restitui potu, quo neque Angeli, neque ulla creatura, digni sunt. Accipit me ductor meus, & extrahit me de hoc fonte salutis, & quærit, an biberim? anne recreatus sim? Ego vero gratias egi Deo Patri Dn. nostri Jesu Christi, pro hac sua erga me extremum peccatorem clementia, fatebar, me indignum tanta bonitate, sed tamen non audebam, præ reverentia, objurgare illum, quod me ita præcipitasset in fontem super Christum crucifixum. Sic, inquit, scis, te non ex rivulo, sed ex fonte, & fontis auctore, potasse. Paululum quiescimus illic ad fontem, jubet, præcingam me, & se comitarer, facio, præcingor, & jam ambulare potui, nimium restitutus potu aquæ vitæ. Progredimur juxta fluvium in prato illo amœnissimo. Erat autem, ut mihi videtur, circa horam primam postmeridianam. Vix unam horam iter fecimus. Et ecce apparet nobis campus maximus, longissimus, latissimus, quasi rursus totus mundus esset campus, plenus frugum, tritici & siliginis. Ibi, inquit, tibi nunc laborandum est, & metendum. Ego vero respondi, me quidem nihil abhorrere ab ullo labore, imo odisse otium, sed me neque unquam tractasse falcem, neque unum culmum, aut manipulum, posse demetere. Respondit ille, doceberis, quod nescis, disces. Dumque ad initium agrorum pervenimus, stabat quidam messor, ita instructus falce, & confortatis brachiis, qui ita instabat tanta instantia, quasi solus vellet hunc infinitum campum demetere. Et certe una die magnum spacium frugum deposuerat falce. Huic inquit ductor, adjunge te, ab illo disces, & adjuvaberis. Et, dum illum video virum gravem, justa ætate, erat ductori meo similis, ita, ut dubitarem, an idem esset, an duo. Quid multa? accipit falcem, & duos, aut tres manipulos metit, simul ostendens, sic mihi esse faciendum. Accedit etiam is, qui metebat, &, me sibi socium contigisse, gaudebat, commonstrat, quomodo ipse sinistra aristas conjungeret, deinde falce dextra proscinderet. Accipio falcem in nomine Domini Jesu Christi, lente opus primo procedebat, sed paulatim ex usu disco artem. Astat ductor,

tor, probat, quod ita promoverem. Tandem ubi videt me nimis occupatum, ut non tantum ariſtas, triticum, & culmos, ſed etiam inferiorem partem ſtraminum demeterem, ait ad me, Non eſt Domino meo opus ſtraminibus, modo, triticum, ariſtæ, & culmi perveniant in horrea, remorantur te, ut video, ſtipulæ & ſtramina: Et accipit falcem rurſus, & docet, quomodo per medium ſtraminum tantum culmos proſcinderem. Rurſus falcem reſtituit, & jubet, ne ariſtas utiles relinqueremus. Valde ſtudioſe me adjuvat ille venerandus præpoſitus, & juſtiſſ. Dominus, cui eram adjutor, & collega adjunctus. Et, ubicunque videt, me a tergo relinqui, etiam in meas partes occurrit, & me adjuvat. Aſtabat horas aliquas ductor meus, attente aſpiciens, ſi recte faceremus opus. Cumque metendo ad tumulum quendam, non ita altum, pervenirem, erigo me, & circumluſtro campum oculis, & dico ductori, Bone Deus! quando & quanto tempore demetemus hanc infinitam meſſem? Et ecce! video venientes a longe, nunc unum, nunc duos, qui & ipſi in aliis partibus campi metere incipiebant: Sed pauci mihi videbantur ad campi magnitudinem infinitam, & meſſis multitudinem. Hic igitur cum venerando collega & gubernatore meo meto, ut mihi videbatur, multis diebus, ita, ut viderem, poſſibile eſſe, inſtantia laboris hunc campum meſſe pervinci: &, ubi feſſi ſumus, progredimur ad rivulum, & habebat panem, piſces, & carnes etiam aſſas, unde reficiebamur, nihil etiam non impertiebat mihi, ſumma charitate. Appropinquabant etiam ad nos, qui ex dextra & ſiniſtra laborabant. Toto tempore meſſis mihi in cœlo eſſe videbar, laborare & metere cum tali ſodalitio. Ductor meus ſe ſtatim primo veſpere inſtitutæ meſſis ſubduxerat, neſcio quo, niſi, quod credebam, eum in aliis partibus campi urgere opus. Victum mittebat Dominus meſſis, nec quicquam nobis deerat, nec eramus multum ſolliciti, quod tanta eſſet meſſis, & prorſus, ut putabamus infinita, & noſtrorum eſſent tam pauci, & anguſtiabamur, dum ſentiremus, approximare hyemem, ne quid relinqueremus non miſſum ad horrea. Tandem ſentio, non animi, ſed corporis, vires ex illa inſtantia metendi & defalcandi attenuari, & mihi aut quieſcendum

eſſe,

esse, aut in agro considendum. Recrearunt me multum collegarum labores, maxime ille meus gubernator & magister operis, cui eram adjunctus, & etiam languidus aliquandiu perduro in labore, faciens quantum potui: Verum post pauculos dies reducor, neque scio, a quo, aut quomodo, in cubile, & repono me ad lectulum lassus & ægrotus. Dumque sic jaceo, & difficulter traho spiritum, intueor pectus meum, ibi video omnem carnem meam ita absumptam, ut in toto corpore nihil esset reliquum, quam sub arida cute misere cohærentia ossa. Animus vero per omnia firmus erat, nisi, quod pro hac una re valde sollicitus eram, ne optimo patrifamilias quicquam remaneret in agro non demessum, ante venientem hyemem. Dumque nunc sollicitudine, nunc spe, memetipsum aut affligo, aut erigo, astat subito ille meus liberator ex heremo scopulorum, ductor fidelissimus. Erat cum eo alius quidam, Apostolico habitu & vultu, ut solent pingere Andream aut Philippum. Ibi ductor meus me multum & jucundo vultu, & hilari voce consolabatur. Dumque illum attente audio, video imaginem crucifixi Christi, in quem conjectus fueram in fontem recta ex adverso lecti, in pariete affixam eadem specie, sed prorsus diversa qualitate. Nam in fonte videbatur caro omnis lucida: Ibi vero membris omnibus exaruerat, ut omnia ossa & membra facile dinumerari possent, & erat prorsus tristis aspectus. Video iterum pectus meum, quod similiter nihil aliud erat, quam ossa velata cute, & vere vix trahebam spiritum præ ægritudine. Ibi Paulus ille, dux meus, digito pulsat pectus meum, deinde porrecto indice & dextera ad Christum, ex adverso ante me positum ita ad me inquit: *Huic oportet te conformem fieri.*

Ex hoc contactu, & ista commonstratione, & sententia audita, evigilo, & disparet omnis visio, relinquens in animo mirabiles cogitationes, quid ista sibi vellent. Neque cum ullo monacho volebam unquam aliquid conferre, aut disserere, ne me irriderent. Certissime enim videbatur aliquid magni significare. Deus meus! quam stultas & prorsus alienas interpretationes mihi hic feci. Vastam heremum scopulorum, in quibus hæseram, interpretabar secularem meam anteactam vitam. Eductionem, faciebam religionem Franciscanorum, Messem, fructus religio-

gionis ſervatæ regulæ & ſtatuta patrum. Sed obſtabat, quod in toto ſomnio nullum monachum videram, nihilque monaſticorum operum. Verum, dum ad monaſtica inſtituor, proponitur regula, proponuntur ſtatuta, regulæ declarationes, diſpenſationes: Ibi vere deveni in deſertum, & tentabar vere, & vexabar a Diabolo. Et comperi, nusquam minus, quam in religionibus, inveniri conſcientiæ tranquillitatem, remiſſionem peccatorum, fidem & ſpem vitæ æternæ. Ibi vero ego addidi mihi ipſi labores, & opera ſupererogationis, quibus compenſarem defectus indebitis operibus, pſalteria, miſſas quotidianas, electivas preces, jejunia, ſilentia &c. Eligebam novos Patronos mortuos, ſanctos Apoſtolos, martyres, imagines, confeſſores, quos mediatores conſtitui inter me & Chriſtum, ſed ſemper magis ſeducebar per illos, annos pene ſeptem. Totus mihi liber ſcribendus eſſet; ſi ſudores, vigilias, anguſtias ſtudiorum meorum Theologicorum depingere in hoc labyrintho vellem. Ordine gloſſavi & ad ſummulas reduxi textum magiſtri ſententiarum, noctu reliquis monachis dormientibus, bis a principio ad finem, per omnes quæſtiones & diſtinctiones librorum quatuor. Totam tertiam partem Alexandri de Hales de gratia, de peccatis, operibus bonis, deſcripſi manu mea, & in ſummas redegi: Legi Bonaventuram, Gabrielem Biel, & in omnibus quærebam, ubinam quærenda eſſet ſalus, ubi figenda ſpes, legi etiam aliquot veteres ſcriptores, ubi mihi Auguſtinus in libris de gratia, de libero arbitrio, de peccatorum meritis, & de remiſſione, de corruptione & gratia, item illius Pſalterium mire placebat: Sed Scholaſticorum & traditionum feces ita me excœcaverant, ut nihil certi intelligerem, quam me miſerum & damnatum peccatorem eſſe, arborem malam, quia fructus erant mali, præſcindendam igitur, & in ignem mittendam. Conſtituerant me monachi lectorem menſæ, ubi per ſeptem annos Biblia cum interpretatione Lyræ ita legeram, ut ea pene memoriter ſcirem. Sed erant omnia mihi liber clauſus: Tamen libenter narrabam hiſtorias patrum & regum. Sed uſum nullum cognoſcebam, niſi exempla morum. Contigit mihi id, quod ſanguinifluæ, qui ſub meis medicis ſemper habebam deterius, & pro ſanitate quotidie novis vulneribus ſau-

sauciabar. Despero tandem etiam de studiis, disco operas manuarias, compingere literas, tornare, & dolabra conterere tempus, & valde irascebar creatori meo, quod me creasset, & non daret, ut probus fierem, sed malis operibus mihi demeterem æternum supplicium. Taceo de tentatione super prædestinatione nostra, per quam ita dejiciebar ad inferna novissima, ut si quando confessorem meum aut alios monachos pro auxilio implorarem, & explicatione, illos similiter tentationi involverem, ita, ut tandem nemo me audire vellet. Sed ibi Dominus & mei, & omnium hominum hujus novissimi temporis misertus. Anno MDXVII ætatis meæ XXVII misit virum suum, angelum ad hoc electum, D. MARTINUM LUTHERUM, qui de vera pœnitentia, remissione, ac satisfactione pro peccatis nostris scripsit & edidit propositiones: *Dominus & Magister noster:* quem ego statim sentiebam virum illum esse, qui ad me in desertum missus esset. Statim enim aperuit mihi DEUS oculos & aures meas, imo per illum modum me corripuit, duxit ad fontem, & super Christum conjecit, Et is, ubi me periclitari sensit, duxit, explicationem gubernavit: Huic me statim anno 1517 totum in confessione doctrinæ Christi adjunxit. Quinquies me proscripserunt monachi, toto sesquianno ita observarunt me, ut neque cum ullo homine loqui, aut ullas aliis scribere literas, aut ab aliis accipere possem. Sed tamen & mihi minabantur perpetuum carcerem, & sepulchrum vivi corporis, ut fecerunt Jo. Hiltenio. Sex annos confitebar Euangelium inter monachos, & ubi licebat Christum concionari, prædicabam, & remissionem peccatorum & vitam æternam in sola fide consistere, statim hujus doctrinæ summam comprehenderam. Tandem post septennales crucifixiones monachorum liberavit perfecte ex illorum potestate & e manibus etiam corpus, cujus antea conscientia erat liberata. Et an. 1527 veni Cygnæam, Deinde missus Gotham, & satis bene per loca agri Domini agitatus: Sed universum Domine omnibus tuis miserationibus debeo, servus inutilis fui, neque potui vel tantillum rependere, pro his ah! gratuitis beneficiis. Quid vero rependam ductori meo, præposito, gubernatori & adjutori in hac messe Luthero? Quid ejus collegæ D. Philippo? Sed & illi sic-

ut Deus pater & Christus in me gratis benefici fuerunt. Et ego certe avare usus sum illorum liberalitate, Et nihil unquam ediderunt, quin mihi mel fuerit: imo erat *panis ille, qui de cœlo venit, & dat vitam manducantibus: & aqua illa, quam quis bibens non sitiet in æternum, sed de ventre ejus fluunt aquæ vivæ, & fons saliens in vitam æternam*, sicque cum sancto præposito meo Reverendo patre Luthero, Angelo Domini, laboravi in hac messe ab anno 1517. usque ad hunc 1546. juxta gratiam Domini, & *gratia ejus in me vase fictili indigno, & per se inutili vana non fuit.*

Mi Paule Ebere, quoties, quoties Lutherus in suis commentariis pingit & ob oculos ponit, qualis sua & aliorum conscientia fuerit sub papatu, & in mediis illis tenebris ignorantiæ Christi, toties me tibi totum depingit: imo miserior eram, quam quisque me pingere possit. Sed *qui dilexit mundum, qui dives est in misericordia, qui commendavit charitatem suam, cum adhuc inimici ejus essemus: qui voluit hos inimicos suos sibi reconciliari per filium, qui dilexit me, & tradidit semet ipsum pro me, qui mortuus est, ut ego reviviscerem*, qui in heremum & desertum venit, ut tentaretur a diabolo, & me ex omni tentatione eriperet, *Qui ex regno tenebrarum me eripuit, & transtulit in regnum dilecti filii sui, qui jam reconciliatum multo magis vult reservatum ab ira, qui ibi facit superabundare gratiam, ubi abundavit peccatum*, qui etiam inhabitans peccatum non imputat, modo non regnet in mortali corpore peccatum, *propter Spiritum ejus, qui excitavit Christum Jesum a mortuis, & vivificavit mortalia corpora nostra, ut non secundum carnem ambulemus, sed Spiritu facta carnis mortificemus, qui cœpit in me nec cessabit, donec perficiat, & destruat in me perfecte opus Diaboli*, & reparabit imaginem Christi: Qui ovem annumeratam a patre, perditam & reinventam humeris superimponit, quæ seipsam nec supra dorsum Christi servare potest, sed deciderat, ut nemo possit eam ex manibus suis eripere, sed annumerabit eam salvam Patri suo: Is, inquam, in cujus pectus in fontem abyssi Scripturæ & aquæ vivæ, per Lutherum & Scripturam prorsus super vulnus lateris filii Dei, Spiritu, corde, & pectore procubui, & ad satietem bibi, ita tamen, ut recte sentire inceperim: Is, inquam, qui jussit, me sibi conformem fieri de-

debere in morte & in vita: is, inquam, ſcit, quid mihi in hac vita una nocte diviſionis Apoſtolorum anno 1510, oſtenderet in ſomnis: ſed non fuerunt mihi vana ſomnia, quicquid alii judicent: nam ſecuta eſt ſtatim per annos XXXVI, quorum prioribus ſex reptavi in deſerto non modo mundi, ſed ipſiſſimi inferni, poſterioribus triginta aut XXIX liberatus, cum viro Dei ſudavi in meſſe, quem ego etiam hodie præ reverentia non ſatis admirari poſſum, per quem me Deus reduxit, & in meſſe ita reſervavit contra Carolſtadianos, Münzeros, ſeditioſos ruſticos, Zuinglianos, Oecolampadios, Sacramentarios, Münſterenſes, Knollios, Knipperdollios, Schlatſchaffios, Leydos, Rottmannos: poſtea Antinomos, Graculos, Leuculos, & omnia infauſta illa nomina Schwermerorum, Servetianorum, Lampanorum, Galilæorum, Sabbathariorum, & ſecurorum Epicureorum, liberavit inquam, & liberabit, & ſervabit in curſu miniſterii ſui, quem, jam conſummavi: nihil magis dolens, quam, quod non inſtantius laboravi, & corpus meum & vires ejus me deſtituunt, ut vos jam depugnantes, & reliquos proſtratos, fugatos & trucidatos non poſſim adjuvare. Scio multos voluiſſe, ut cauſam Chriſti & Lutheri etiam in ſcribendo, & libris, & commentariis adjuvarem, idque certe felicius potuiſſem, quam graculi, Leuculæ, cuculi & upupæ: Sed videbam & intelligebam, ad quid maxime vocatus eſſem, *ut eſſem vox clamans*, *ad parandam viam Domino*, *& rectas faciendas ſemitas Dei noſtri*, *& aperirem oculos*, *ut viderent præſens ſalutare Dei noſtri*, *& videbam*, Spiritum ſanctum dediſſe ſcribam doctum, linguas eruditas & prorſus igneas, ita, ut ſuperbia eſſet, ſi ego vellem poſt Lutherum, Brentium, Philippum, eſſe & fieri aliquis corvus aut graculus. Scripſi poſteriora omnia brevius, quam oportuit, ſed tu ex præterita viſione, & Lutheri ſcriptis, ubi ſuam & aliorum conſcientiam, in tenebris, in medio inferni poſitam, & nunc liberatam depingit, cetera æſtimabis.

Nolo iſta legat vel Lutherus, vel Philippus, quibus ſæpe iſta recenſui, & habent meliora, quibus pro nobis occupentur, ſed reliquis, qui ea volunt cognoſcere, communicabis. Non pudet me neque humilitatis meæ, neque Euangelii, quod eſt *potentia*

Dei ad ſalutem omni credenti. Et gratias ago Deo Patri, qui aperuit mihi per ſervum & virum Dei ſuum Lutherum, & per Spiritum Sanctum oculos, ut viderem *gloriam Chriſti, gloriam quaſi unigeniti a patre, plenam gratia & veritate, de cujus plenitudine omnes accepimus gratiam pro gratia.* Ejus gratiam non abjiciam, ſed libenter volo gloriari in Domino, ut inhabitet in me virtus Chriſti. *Die wird ſich wol offenbaren zu ſeiner Zeit. Amen.* Vale mi amantiſſime Paule, & pro me ora, ut fiat voluntas Dei Patris, quia vere bona & utilis eſt. Saluta Philippum, Rorarium, Crucigerum, Marcellum, Pomeranum, M. Curionem meum, & fratres omnes. Infirmitas Lazari, Jeſu Chriſti amici, non eſt ad mortem, ſed gloriam Dei patris, ut glorificetur per eam. Nolumus impedire gloriam Dei. Gothæ 1546, 21 Februarii.

FRIDERICUS MYCONIUS,
Gothanæ Eccleſiæ in Thuringia Paſtor.

Num. V.

ÆGIDII VITERBIENSIS,

Oratio habita in Synodo Lateranenſi A. 1512.

Quantò celebriora ea erant tempora quæ Reformationis Æram veluti conſtituunt, tantò celebrius haberi debet, illud quod Anno ſeculi ejus duodecimo à Julio II, P. R. convocabatur Concilium Lateranenſe XII. quippe quod, non nobis ſolummodò mirum in modum, qui Pontificis authoritatem rejicimus, argumenta ſubminiſtrat, ſed & ipſis Pontificiis inſervit, cum vel ipſe *Rob.* BELLARMINUS Cardinalis lib. II. *de Concilior. auctoritate* Cap. XVII. ad id provocet, ut evincat, *Pontificem eſſe ſupra concilia:* Quin autem, primarius ejus concilii ſcopus fuerit, ut hæreſis repente ſuborta

(ſic

(sic enim *Pisanum concilium* vocabant Papæ parasiti) exstingueretur, dubitari nequit, uti ipsius Julii animus militaris & ferox, nil nisi bella spirabat quin imò minas & cædes, quanquam in ipsa convocatione dicat, *se Deo bene propitio sperare, ut omnes sentes ac vepres ex agro Domini penitus extirpentur, depravati mores emendentur, Pax inter Principes Christianos concilietur, expeditiones contra fidei hostes instruantur.* Quidquid sit, quum ÆGIDIUS noster Viterbiensis, Augustianani Ordinis Generalis pro ea quo pollebat authoritate, publica eandem Synodun exorsus fuerit Oratione, eaque, uti RICHERIUS in Hist. Concil. General. L.IV. P.II. C.IV. §.I. ait, eleganti, polita, & liberiori quidem quam Julius & illa tempora ferebant; quippe in qua acriter & libere animum militarem & gesta bellica Julii reprehendit, quumque in tota hac Synodo, quicquam Synodica libertate dignius non occurrat hac memorabili Oratione, tum eandem ex Actis Conciliorum à Jo. HARDUINO editis Volum IX. fol. 1576. hic exhibere visum fuit, eum in finem, ut persuadeamur, quam ea fuerit omnium, non eorum solummodo qui sedi Romanæ erant adversi, sed eorum quoque, qui ejus sputa lingebant, vox: *Corruptissimum esse Ecclesiæ statum, qui omni virium intentione sit renovandus atque reformandus: Illamque Reformationem inchoari debere ab ipso Pontifice, seque extendere ad omnia Ecclesiæ membra.* Addimus veró etiam *Jacobi* SADOLETI, qui omnium primus eandem in publicam lucem produxit epistolam ad *P. Bembum*, quæ nos informat de ipso Oratore, & quis ille vel qualis fuerit Ægidius, exponit, quamque ea, quæ is in hac Oratione tangit ulcera Ecclesiæ, ipsi intimè fuerint perspecta, & præterea omnium oculis exposita, ut nulla adversus ea valere possit exceptio: En itaque ipsam primò *Epistolam:*

Jacobus Sadoletus Petro Bembo salutem plurimam dicit.

Habes, *Bembe* orationem *Ægidii Viterbiensis*, quam tanta ope expetivisti, dignam illam quidem propter elegantiam, quæ ab iis potissimum legatur, qui judicare aliquid de præstantibus ingeniis possunt, sed aliis quoque commendationibus prælucentem: tum quod magna authoritate Lateranensis principia concilii auspicata est, quod a Julio II, P. M. paulo ante institutum, sanctæ

tæ Chriſtianæ reipublicæ optamus fore ſalutare, tum quod ab eo viro eſt, quem ego & tu ſæpe ſoliti ſumus in ſermonibus noſtris clariſſimum hujus ſæculi tanquam obſcuraſcentis lumen appellare. Et quidem quæ in communibus hominum ſenſibus poſita ſunt, ea nemo eſt, qui in Ægidio ſumma eſſe non cognoſcat. Sumus enim experti pluries illam hujus viri mulcentem omnium aures atque animos eximiam eloquentiam, vernacula quidem lingua Etruſcorum, quæ illi patria eſt, abundantem, ſed ex uberrimis & græcæ & latinæ eruditionis fontibus deductam. Magno enim hic ſtudio theologiæ ac philoſophiæ altiſſimis artibus comites literas politiores adjunxit. Ergo illa in ſacris concionibus divina ſemper & admiranda, flectere arbitrio ſuo hominum mentes, refrænare incitatas, languentes accendere, vel inflammare potius, ad virtutis, Juſtitiæ, temperantiæ ſtudium, ſummi Dei venerationem, ſanctæ religionis obſervantiam, novit. Nec vero quidquam interfuit, illo dicente, inter doctos homines & idiotas, non ſenex ab adoleſcente, vir a muliere, non princeps ab infimo homine potuit dignoſci, ſed omnes pariter vidimus præcipites ferri impetu animos audientium, quocunque eos Oratori impellere libuiſſet. Tanta vis orationis, tantum flumen lectiſſimorum verborum, pondus optimarum ſententiarum ex eo ferebatur. Ex quo, quod ſemper evenire cernimus, jam plnaè intelligimus neceſſitate evenire non caſu, ut quotiescunque dicturus eſt, concurſus maximi omnibus ex locis audiendi cauſa fiant. Sed nos hæc popularia cum multis, illa ſecretiora cum paucis cognoſcimus. Soleo enim mirari te, Bembe, vehementerque probare Judicium tuum, cum ita dicas: humanitatem ipſam & eas artes quæ humanitatis propriæ & affines ſunt, ſi malo hominum fato intereant, ab hoc uno homini exprimi & repræſentari poſſe, nec adumbrata in eo ſimulacra, ſed totam effigiem virtutis agnoſci. Quod vero addis, grandiorem tibi etiam, in cubiculo videri Ægidium, quam in pulpito, ubi certe eſt maximus, facile tibi aſſentior. Sed hæc alias. Nunc Orationem leges, de qua teſtatum eſſe apud omnes volo, quicunque eam in manus ſument, redempturos eos non Hectorem, ſed Hectoris corpus, quod ipſum tamen tanti pretii eſt, ut jure optimo re-

pen-

pendi auro queat. Certe non aderit calor ille & vis in dicendo oratoria, ſpiritusque ζώσης ut ajunt φωνῆς, quo tantum potuit Ægidius, ut omnium adſtantium animos primum ſuaviſſime demulſerit, deinde ad extremum vehementiſſime commoverit. Verum quid opus hæc ad te ſcribere, qui amore quidem & benevolentia erga Ægidium mihi par, Judicio omnibus antecellis? Ego quod egi, ut elucubratio optimi & religioſiſſimi viri non lateret in tenebris ſuppreſſa, ſed in populum exiret, ſpero me bonis omnibus gratum feciſſe, tibi quidem certe ſcio. Vale.

Sequitur ORATIO quæ ita ſe habet.

Neminem hoc loco non mirari exiſtimo, cum tot in Urbe viri ſint graviter copioſeque dicendi facultate clariſſimi, cur ipſe unus qui cum luminibus his nulla ſim ratione comparandus, & pro roſtris appaream, & in tanta præſertim re, tantoque conſeſſu, quo ſpectatius ſacratiusque nihil habet terrarum orbis, audeam verba facere. Dicam ſane aliquid interceſſiſſe, quamobrem ego non virtute ulla aliis præpoſitus, ſed quadam ſuperiorum tum temporum, tum actionum ratione, & tanquam a cauſa ipſa invitatus videar, qui primus hoc conflictu telum jaciam, & ſacroſancti Lateranenſis concilii auſpicia capiam. Nam cum annis abhinc circiter viginti, quantum in me fuit, & perexiguæ vires tulere, evangelia populis interpretatus ſim, prophetarum vaticinia aperuerim, Joannis Apocalypſim de ſucceſſu Eccleſiæ, univerſæ ferme Italiæ enarraverim, ac ſæpenumero affirmaverim, eos qui tunc audiebant, ingentes Eccleſiæ agitationes, & clades viſuros, illiusque emendationem aliquando conſpecturos, nunc par eſſe viſum eſt, ut qui hæc dixerat ventura, idem veniſſe teſtetur, & qui toties exclamaverat, *viderunt oculi mei ſalutaria tempora*, jam tandem exclamet: *viderunt oculi mei ſalutare ſanctumque principium exſpectatæ inſtaurationis.* Modo adſis, orbis inſtaurator, divini parentis proles, Servator, ſoſpitatorque mortalium, desque vim mihi dicendi orationi commovendi, patribus non verbis, ſed ipſa re, veri, ſancti, exacti concilii celebrandi, extirpandi vitia, virtutes excitandi, ad vulpes, quæ ſanctam demoliendam vineam hac tempeſtate ſcatent, capiendi, ac denique collapſam religionem in veterem puri-

tatem,

tatem, in antiquam lucem, in nativum ſplendorem, atque in ſuos fontes revocandi. Dicam itaque de Synodo, & quam Eccleſiæ commoda ſemper ſit, & quam noſtris temporibus neceſſaria: præfatus, oraculorum ſtylum me invertere non auſurum eſſe, ſed integra, ut legi ſolent, verba atque orationes uſurpaturum, tum quod homines per ſacra immutari fas eſt, non ſacra per homines, tum quod ἁπλὸς ὁ μῦθος τῆς ἀληθείας ἔφυ ſimplex ſermo veritatis eſt. Atque a principio partitio illa in mentem venit, rerum alias divinas eſſe, cœleſtes alias, alias humanas. Divinæ quippe, quod ſunt motus ac mutationis expertes, emendatione non egent, cœleſtes vero atque humanæ agitationi obnoxiæ, inſtaurationem deſiderant. Nam luna cum ad ſolis commercia venerit, ſol cum a cancro in brumam deſcenderit, quaſi magno mortalium diſpendio, damna ab integro reponunt, coguntur que, præſcribente natura, lucis jacturam rependere & quidquid cadendo abſtulerint, aſcendendo mortalibus reſtituere. Quod ſi cœleſtia ſiderum itinera, quamquam perpetua, immortalia, ſempiterna, redeunt tamen reſtituunturque, quidnam tertium hoc faciet rerum genus, utpote fluxum, caducum, mortale? Profecto aut interitu cito pereat neceſſe eſt, aut continua innovatione reficiatur. Quod enim eſt cibus corporibus, ut vivant, quod genitura generibus, ut perpetua ſint, id præſtat humanis animis ſua pro tempore emendatio, cultura, diſciplina: quamque abſque ciborum alimentis animantia diu vivere, tam humanæ animæ, tam Eccleſia, abſque cura Synodorum probe agere non poteſt. Ac quemadmodum ſi pratis imbres, ſi hortulis rivos, ſiagris cultum, ſi vineis putationem, ſi denique viventibus alimenta ſubduxeris, illa areſcent brevi, ſilveſcentque, hæc vivere deſinent, atque emorientur, ita ferme poſt Conſtantini tempora, ut ſacris rebus multum adjecere ſplendoris & ornamenti, ita morum & vitæ ſeveritatem non parum enervarunt; quoties a Synodis habendis ceſſatum eſt, toties vidimus divinam ſponſam a ſponſo derelictam, illudque Euangelii factum, quod heri recitabatur, Joan. 16. *Jam modicum, & non videbitis me.* Vidimus Chriſtum in navicula obdormientem, vidimus ventorum rabiem, hæreticorum furorem in candida veritatis vela irruentem. Vidimus perditam malorum auda-

audaciam adversus jura, auctoritatem, majestatem ecclesiæ sævientem. Vidimus malas cupiditates, diram auri atque habendi sitim. Vidimus inquam, vim, rapinas, adulteria, incestus, omnem denique scelerum pestem ita sacra profanaque miscere omnia, ita in sanctam naviculam impetum facere, ut pæne scelerum fluctibus illa latus dederit, ac prope mersa & pessumdata sit. Rursus cum eo monente spiritu, cui hodie supplicationes decetæ sunt, patres ad Synodum confugerunt, quamprimum emendavere, composuereque omnia, ventis, turbinibusque imperavere & quasi in tutissimum portum delati, impetum rationi, injuriam Justitiæ, vitia virturi, tempestates ac fluctus serenitati tranqullitatique cedere compulerunt, hymnumque cecinetunt Sancto Spititui, piscatorum, maris atque aquarum Deo, Can. 8. *aquæ multæ non potuerunt extinguere caritatem.* Et illud: Can. 2. *Jam biems transiit imber abiit, & recessit, surge amica mea.* Jacet enim sponsa, ut hieme frondes arborum; surgit revirescitque Synodorum studio, ut silvæ veris tempore revocato sole frondescunt, ad solis redeuntis radios, & fecundi spirant Zephyri & læta plantaria germinant: ad Synodorum lumen, & divini spiritus flant auræ, & emortui Ecclesiæ oculi reviviscunt ac recipiunt lucem, ubi pars altera impletur oraculi Joan. 16. *iterum modicum videbitis me.* Quod quidem nihil aliud sibi vult, nisi quod Sancti Spiritus lux, quæ Synodis omissis extinguitur, tanquam excussus è silice novus ignis iterum accenditur & recuperatur in Synodis. Ad hæc Paulus Apostolorum decus, cum salutis caput ostenderet, *Absque fide*, inquit, Heb. 11. *Deo placere nullo modo* possumus. Atqui sine Synodis stare non potest fides, absque synodis igitur salvi esse non possumus. Verum quod ratione dicimus, ut etiam experimento probemus, cogitandum nobis est, tres esse credendarum rerum radices e quibus universa Ecclesiæ fides manat. Prima divinæ naturæ unitas est. Altera eadem in natura, Parentis, sobolis, amoris, felicissima Trinitas. Tertia in virginis utero, prolis divinæ conceptio. In quibus veluti in altissimis apicibus ac sanctissimis montibus, & reliquæ fidei partes novem, & pietas universa fundata est. Ps. 86. *Fundamenta enim ejus in montibus sanctis.* Unitas nempe, mons Dei

nuncupatur, quod in una duntaxat Dei essentia sit atque natura: & ut unitatem illam non solitariam, non sterilem, sed uberrima fœcunditate præditam cogitemus, ideo mons pinguis adjicitur. Corpus vero in Virgine Verbo junctum, montem coagulatum vocat vates. Hæc itaque tripartita illa vinea est super vertice montium sita, quam & futuram cecinere oracula, & præsentem evangelia indicavere. Sed jam perierat vinea; nam, ut testis est David, illam aper e silva depopulatus erat. *Arius* primum montem avellere conatus est qui unitatem discerpsit. *Sabellius* secundum, qui personas confudit. *Photinus* tertium, qui partum Virgineum impura temeritate labefactavit. Tres veluti impiissimi gigantes, qui gloriæ cupiditate de rerum novarum studio illecti montes loco movere ausi sunt, ut viam sibi facerent ad cœlum oppugnandum rescindendumque. Et erant jam voti compotes, nam quæ ipsi philosophia persuadebant, armis ea recipi principes imperabant. Philosophia nos argumentis urgebat, arma collatis signis oppugnabant. Illa præstigiis, hæc vi, fidem evertere conabantur. Illa invertere quæ credebantur, hæc eos qui credebant perdere conabantur. Illa in pietatem & animas, hæc in corpora vitamque sæviebant. Quid faceret divina sponsa jamjam peritura? quo se verteret? quo confugeret? cujus fidem, cujus opem, cujus auxilium imploraret? exhorrescebat tempestas, navicula mergebatur. Denique, ne multis morer, nulla effugiendi nulla evadendi inventa via est, nisi Nicæna Synodus: ubi Sylvestro ad clavum sedenti, & jamjam naufragium facienti, e cœlo sese ostendens Deus. Mat. 14. *Modicæ* inquit *fidei, quare dubitasti?* Ac statim divinis fulminibus & fidei montes restituit, & gigantum temeritatem disjecit, ubi erepta puella experimento didicit, cum quidquam sibi adversi imminere videat, nullum omnino præsidium ad se vel vindicandam efficacius habere, quam Synodum, qua sola fit, ut nullæ aquæ ecclesiæ caritatem extinguant, utque divinus Spiritus in nostris animis motionem efficiat, qui unicus velut aquarum victor, tempestatumque potens, teste Mose, fertur super aquas. Jam vero quod de fide dixi, quæ utique nulla esset si Synodi institutio non fuisset, idem ferme de Temperantia, Justitia Sapientia, ceterisque virtutibus existimari velim. Omnes enim desi-

desidiam pro labore, otium pro negotio, voluptatem pro sollicitudine expetimus. Verum cum animadvertimus, qnandoque fore, quod in Synodis fit, ut census habeatur, ut morum, & vitæ exploretur ratio, ut improbi deprehendantur, judicentur, plectantur, contra probi alliciantur, foveantur, attollantur, incredibiles stimuli appetendæ virtutis injiciuntur, ut homines colligant sese, ut meliora deliberent, ut ad vitia relinquenda & ad virtutem capessendam accendantur, nihilque non honestum, nihil non magnificum moliantur. Illud, illud Synodi discerniculum fuit, unde veluti ex equo Trojano tot clarissima ingeniorum lumina emicuere. Illa virtutum approbatio, illa detestatio vitiorum, *Basilios*, *Chrysostomos*, *Damascenos*, *Græciæ*, *Hieronymos*, *Ambrosios*, *Augustinos*, *Gregorios*, *Italiæ* peperit, qui cum magna similium turba, bone Deus, quos libros, quæ scripta, quæ monumenta, quod doctrinarum, quod disciplinarum, quod divini vel auri vel argenti genus in Christianum ærarium non congesserunt? Rem prætereo, nisi tempus obsisteret, minime prætereundam, de ecclesiarum rectoribus, de pastoribus populorum, in quibus quidem universa rei Christianæ sita est & summa salus. Ut enim inferior hic mundus cœli tum motu, tum lumine regitur, ita Christianæ gentes a rectoribus suis, cœlestibus pastoribus gubernantur, qui si boni futuri sint necesse est ut & lumine disciplinarum fulgentes, alios doceant, & motum sanctarum actionum exercentes, quæ docuerint, ipsi inprimis & maxime agendo præeant. Hæc duo illa sunt, quæ & docuit pastorum princeps Christus, & cum lucernas ardentes gestare ad clare instituendum, & ad sancte agendum præcinctos esse jussit, simul ipse mirifice exercuit, cum & lux mundi, & divini patris sapientia fuerit, & Sanctus Sanctorum appellatus sit, quod probos omnes vitæ Sanctimonia antecesserit, atque, eas ob res *Ego* inquit, *sum pastor bonus*. Quod vero ob utrumque, bonum se dixerit, testatur evangelista, qui cœpisse eum scribit tum facere tum docere. Quin & duodecim illi duces, qui super omnem terram constituti sunt principes, Spiritus afflati numine, completique, ita utramque cœli vim sunt assecuti, ut etiam Cœli appellationem promeruerint, ut vulgatissimum jactatur oraculum: *Cœli*

 enar-

enarrant gloriam Dei. Quo monemur, eorum rectorum celebrandam esse gloriam, qui cœli tum lucem sapientia, tum conversiones sanctimonia imitati consecutique sint. Hujus itaque rei, quæ omnium longe maxima est, quanta cura Synodis fuerit, historia memorat. Nam qui præstanti doctrinæ sanctum vitæ institutum adjunxerint, a Synodorum patribus ex universo terrarum orbe conquisiti, evecti, exornatique sunt, summa cum eligentium laude, ecclesiarum fructu, commodo, lætitia, plausu populorum. Quid illud omnium gravissimum ac periculosissimum loquar, quod nemo tempestate nostra non deplorat? Injurias principum dico, legionum insolentiam, armatorum minas. Quid enim miserius vel audiri vel cogitari potest, quam ut cœli terrarumque regina ecclesia, aut vi servire aut manus dare, aut grassantium tela pertimescere cogatur? Quæ quidem pestis adeo serpit hoc tempore; adeo insurgit, adeo invalescit, ut omnis illa ecclesiæ auctoritas, atque a Deo tradita libertas, eversa, profligata & plane extincta esse videatur. Quam ob rem cave, Juli secunde, Pontifex Maxime, cave credas ullum mortalium quidquam melius salubriusve cogitasse unquam, quam ipse, Spiritu Sancto monente, cogitaveris in Synodo instituenda: cujus quidem nulli Reges, nulli Principes possunt vel decreta contemnere, vel jussa negligere, vel auctoritatem detrectare. Si qui enim forte Pontificem ipsum per se inermem parvi pendere ausi sunt, Synodi auctoritate, principumque & nationum consensu ac studiis instructum metuere ac vereri consueverunt. Nam si Synodorum res gestas repetamus; nihil illis potentins, nihil majus nihil munitius esse intelligimus. Synodo namque in *Joannem Hispanum* & *Alphonsum Lusitanum*, *Rodulphnm* Imperatorem, designat *Gregorius* X. Synodo *Martinus* IV. in *Petrun Arragonensem* animadvertit. Synodo *Octavus Bonifacius* in *Philippum* regem decernit. Synodo & olim *Gregorius* alter & patrum memoria *Eugenius* Græcam ecclesiam Latinæ conjungit. Synodo in *Fridericum* Imperatorem agit & IV. *Innocentius* & *Gregorius* VIII. Quin in hac eadem æde omnium principe, & quæ vincere hostes semper solita est, vinci nunquam, non nisi Synodo & II. Innocentius adversarios dejecit, & III. *Alexander Victorem* sociosque superavit:

vit: & III. *Innocentius Othonem* imperio submovit, & *Martinus* V. hostilia tyrannorum arma dissipavit. Et, ne omnia persequar; quidquid laude, quidquid gloria dignum a Melchiadis ætate in ecclesia gestum est; aut ad hostem arcendum, aut ad rempublicam componendam, id omne de Synodis originem sumsit, & proinde Synodis referendum acceptum est. Quid enim aliud Sancta Synodus, est nisi malorum metus, proborum spes, errorum ejectio, seges & restitutio virtutum, qua dæmonum fallacia vincitur, sensus illecebræ auferuntur, ratio amissam arcem recipit, terris e cœlo justitia restituitur? Redit siquidem ad mortales Deus. Nam dixerat: *Ubi duo vel tres meo nomine convenerint, ad eos venio, interque eos sum:* quanto heic libentius se conferet, quo non duo tantum, vel tres, sed tot ecclesiæ capita proficiscuntur? Nam si Angelos Joannes appellat ecclesiarum pastores, quid est, quod vel votis petere, vel precibus a Deo consequi non possit tanta simul frequentia Angelorum? Hic Eva ab exsilio revocatur, hic serpentis caput talo premitur puellæ sanctioris: Abraham educitur e Chaldæorum terris, Agar ancilla obtemperat dominæ: fœdus cum Deo rursus, animorum circumcisio introducitur. Hic scalam figens patriarcharum pater in cœlum aditum pandit, Deo jungitur in palæstræ ludo, & a videndo Deo accipit nomen. Hic populi velut in solitudine fame oppressi, divinitus suppetias impetrant, cœli angelorumque panem recipiunt, & suavitate vescuntur cœlestium epularum. Hic cum hominum pectora tanquam saxea evaserint, Mosis virga percussa, aquarum fontes effunduntur. Hic thesaurus in agro abditus effoditur, margarita emitur, lampades accenduntur, semen in bonam seritur terram, sinapis granum surgit in arborem, & feraci oleæ oleaster inseritur. O beata itaque illa tempora, quæ Synodos susceperunt! hæc stulta, si non agnoverint: misera, si non admiserint. Et quoniam vetera Synodorum commoda strictim attigimus, nunc quam brevissime nostra delibemus. Appello ergo te, Juli secunde, Pontifex Maxime, summus ille te appellat Deus, qui suam te gerere in terris vicem voluit, qui e tanto jam pridem senatu te unum delegit, qui nonum usque in annum ecclesiæ suæ te Sponsum defendit: qui & bonam cogitando mentem, & mag-

nam

nam agendo facultatem dedit, quantam nulli majorum unquam præstitit; scilicet ut prædones abigeres, vias purgares, seditiones tolleres, domini templum omnium quæ usquam visa sunt magnificentissimum excitares: militiæ, quod nemo ante hac potuit, ecclesiæ arma magnis regibus metuenda faceres: ut denique imperium propagares, ut Ariminum, Faventiam, Ravennam, & permulta recuperares. Quæ etsi eripere tibi hostis potest, quin tamen primus Pontificum hæc omnia gesseris, efficere non potest. Magnorum enim Principum virtus non ex casu aut ex eventu, sed ex consiliis actionibusque censenda est. Nunc rebus gestis hæc duo deerant: ut Synodum vocares & communi Christianorum hosti bellum indiceres: & quæ ab initio semper cogitasti, spospondisti, decrevisti, jam Deo, jam Christiano gregi, jam tuæ præstes tum pietati, tum fidei. Ac scias te bonos omnes in magnam spem erexisse: quippe qui bellorum & malorum temporum injuria ad hæc differenda coactus quidem fueris; ad negligenda vero & differenda non minis, non telis, non cladibus adduci potueris: quin animum ea constantia firmaveris, ut ii fluctus, hæ aquæ: quanquam multæ: firmam tamen caritatem tuam extinguere non potuerint. Ille itaque idem Deus, qui præter hæc omnia quæ ad animum excitandum enumeravi, immortalia beneficia, his superioribus annis, tum Bononiæ, tum Romæ, cum etiam intra ædes tuas extinctus habereris, in vitam revocavit, & ad hæc maxima opera gerenda reservavit, uti & ipse Deus extincto Pontifici manifestissimo miraculo & Pontifex extinctæ ecclesiæ sanctæ sanctissima Synodo vitam restitueret, atque una cum reviviscente Pontifice etiam ecclesia moribus reviviscerent. Ille, inquam, Deus petit mandatque, ut duo illa animo volutes, cures, peragas; & quemadmodum Propheta jubet, destruas, evellas, eruas, errores, luxum, vitia: instituas, ædifices, plantes, moderationem, virtutem, sanctimoniam. Ad hæc vero agenda, cum alia permulta, tum præcipue exercitus amissus nos excitare debet, quod equidem putem divina providentia factum, quo armis Ecclesiæ alienis freti cederemus, ut ad nostra redeuntes victores evaderemus. Nostra autem arma, sunt pietas, religio, probitas, supplicationes, vota, lorica fidei, atque arma lucis, ut Apo-

Apostoli verbis utar. Ad quæ si Synodi opera redibimus, ut armis non nostris inferiores aliquo hoste fuimus, ita nostris erimus omni hoste superiores. Veniat quæso in mentem Mosis bellum, quod adversus Amalec regem gessit. Videbis populum Deo carum, gladiis fidentem, vinci semper, contra semper vincere precibus supplicantem. Josuæ exercitum in prælium ducebat, Aäron sacerdos cum Hur ac Mose montem ascendebat. Illi armato corpore ferebantur in hostem, hi Deum purgato animo precabantur: illi ensibus, hi votis agebant, illi ferro, hi pietate pugnabant, vidimus utraque arma, militiæ scilicet ac Religionis: Sed jam quæ nostra sint, rem Deo ostendente cognoscamus. Dum Moses inquit, manus attollebat, noster vincebat exercitus: dum manus remittebat, exercitus inclinabat. Ac, ne casu factum id suspicemur, in calce sermonis illius scribitur, adversus Amalec, hoc est, in Ecclesiæ hostem, Dei manum ac bellum esse in generatione & generationem. Quibus quidem verbis monet Deus, utramque generationem, atque utramque Ecclesiam, & Mosis & Christi, militiæ armis vinci, pietatis studio vincere. Superari telis decertando, sacra faciendo superare. Freta initio suis armis Ecclesia Africam cepit, Europam obtinuit, Asiam occupavit, non bello, non ferro, sed religionis actionibus & sanctitatis opinione per universum orbem Christiana signa circumtulit. At ubi sponsa quæ tunc undique vocabatur, accersebatur, expetebatur in vestitu deaurato, aureum paludamentnm ardentis Spiritus ferreis Ajacis insani armis commutavit, imperium duodecim Ducum partum sanguine, amisit, Asiam & Jerusalem perdidit, Africam Ægyptumque relinquere coacta est. Europæ cum Byzantino imperio & græciæ bonam eripi sibi partem vidit. Vox Dei est, dicentis lassis Mosis manibus, votis precibusque cessantibus, Josue vinci, vincere Amalec: ita & nos vidimus cum religio vota ferro commutavit, toto fere orbe pulsam, ejectam, explosam Ecclesiam, aucto in immensum Mahumete, qui nisi ferro relicto rursum in pietatis sinum ad aras & Dei pulvinaria redeamus, crescet in dies magis, subiget imperio omnia, orbem universum nostræ impietatis ultor impiissimus occupabit. Video, video nisi vel hoc concilio, vel alia ratione nostris moribus modum im-

H pona-

ponamus, nisi nostram humanarum rerum cupiditatem, malorum fontem cedere divinarum amori compellamus, actum de republica esse Christiana, actum de religione, actum etiam de iis ipsis opibus, quas patres divino cultu aucto peperere, nos contra, neglecto, amissuri sumus. Eæ enim ita ex extrema pauperie pervenere ad summum, ut non ita multo post interituræ esse videantur, ac nisi receptui canamus, nisi rationibus nostris consulamus, infula illa ditissima, cujus ad ornanda sacerdotis tempora usus fuit, vix ad operienda inveniatur. Audite divinas voces undique sonantes, undique synodum, pacem, sanctam illam expeditionem efflagitantes. Quando enim vita nostra mollior, quando ambitio petulantior, quando cupiditas inflammatior, quando peccandi licentia impudentior, quando audacia adversus pietatem loquendi, disputandi, scribendi, aut frequentior, aut securior fuit: Quando in populis rerum sacrarum, quando Sacramentorum, quando & clavium & sanctorum præceptorum non modo negligentia, sed & contemptus major, quando apertius religio & fides nostra ludibrio vel tenui plebeculæ fuit! Quando proh dolor! Schisma in Ecclesia perniciosius, quando bellum periculosius, quando hostis potentior? Quando exercitus truculentior? Quando obiter monstra, portenta, prodigia, tum cœli minitantis, tum terræ expavescentis, aut crebiora, aut horribilia apparuere? Quando (heu fletus me impedit) cœdes, quando clades, aut post Brixiana, vel postea Ravennate cruentior, quando inquam ullus inter infaustos dies, quam sanctissima illa resurgentis Christi lux, aut luctuosior aut calamitosior illuxit. Quæ quidem omnia nisi ferrei simus quidnam aliud quam cœlitus missæ voces sunt? voces namque Dei, uti Proclus ait, facta sunt, de quo uno ajunt oracula, Ps. 148. quod, *dixit & facta sunt*. Et in arcanis Hebræorum legimus, decem dictis quæ in Genesi leguntur, Orbem universum esse conditum. Voces igitur sunt quæ fieri cernimus, voces monentis Dei ac præcipientis ut synodum habeas, ut Ecclesiam emendes, ut utriusque hominis bellum tollas, ut sponsæ tuæ undique lacessitæ pacem utramque restituas, ut gladios avertas urbis, & Italiæ jugulis imminentes, ut nostram frenes vivendi licentiam, Ecclesiæ viscera majoribus vulneribus ferientem. Non enim

enim multi refert, quantum agri possideamus, sed quam justi, quam pii, quam divinarum rerum studiosi simus, ut denique post tot mala, tot incommoda, tot calamitates, principem Christum audias, Petro posterisque synodum ostendentem, ut unicam omnium malorum medicinam singularem periclitantis naviculæ portum, solam reipublicæ confirmandæ rationem. Luc. 22. *Tu* inquit *Petre aliquando conversus confirma fratres tuos.* Audis Petre, audis Paule? Auditis augustissima semper capita, tutela ac præsidium urbis Romæ? Auditis in quem malorum cumulum, Ecclesia vestro fundata sanguine deducta sit? Videtis acies utrimque profligatas, videtis cædes, videtis clades, videtis campos occisorum acervis opertos, videtis terram hoc anno plus cruoris hausisse, quam pluviæ, minus imbrium bibisse, quam sanguinis. Videtis tantum occubuisse Christiani roboris quantum fuerat ad fidei hostem debellandum satis, nihil nobis nisi exitium, nihil nisi interitum superesse. Ferte opem, juvate, succurrite, & quam de Judæorum & tyrannorum faucibus eruistis Ecclesiam, nunc domesticis cladibus occumbentem erigite. Orat populus, viri, fœminæque, omnis ætas, omnis sexus, omnis orbis, rogant Patres, obsecrat Senatus, obtestatur ipse denique supplex Pontifex, ut se, ut Ecclesiam, ut urbem Ronam, hæc templa, has aras, hæc sacra, hæc vestra ipsorum capita servetis, ac Synodum Lateranensem, hodie ante ora vestra a Julio II. P. M. indictam (quod felix fortunatumque sit nobis, Ecclesiæ vestræ, totique reipublicæ Christianæ) in orbis terræ certissimam salutem sancti Spiritus numine firmetis, curetisque & pacari Christianos principes, & in publicum Christi hostem Mahumetem, nostrorum regum arma converti, atque his fluctibus, his tempestatibus, his aquis non modo non extingui Ecclesiæ charitatem, sed almæ crucis meritis & divini Spiritus ductu, quibus junctim hodie sacra fiunt, ablui potius ab omnibus conceptis maculis, & in antiquum splendorem munditiamque restitui. Dixi.

Habita fuit Oratio in Æde Lateranensi, quinto Nonas Majas M. D. XII.

Num. VI.

Appellatio universitatis Parisiensis.

Pro sacrarum Electionum & juris communis defensione, adversus Concordata Bononiensia. A. 1517.

Non est, ut diffusius, hic, *de Sanctione*, apud Gallos ita dicta *Pragmatica*, de qua in ipso Opere quædam monuimus, differamus, aut in genuinam ejus inquiramus ætatem, atque authorem primum, aut eviſceremus, quæ inde à multis annis Seculo XIII. & XIV. Jam per varios Pontifices, ad eam abrogandam sunt instituta molimina, cum hæc ad aliud forum pertineant. Id monere saltem proderit, in his ipsis, quæ sub *Pragmaticæ Sanctionis* nomine deinceps venerunt, vel ritibus, vel scitis, atque *decretis*, uti Electiones Episcoporum & Abbatum, reliquorumve Ecclesiæ Gallicanæ Prælatorum, manebant liberæ, atque vel à capitulis vel à monachis ipsis dependebant, beneficia autem conferebantur juxta receptas leges, ita, omnes Curiæ *a*) Romanæ exactiones,

a) Sunt hæc ipsius illius Constitutionis verba, à SARPIO in Tract. de Beneficiis §. XXXV. p. 206. 207. adducta: „ Statuimus & ordinamus „ primò, ut Ecclesiarum regni nostri prælati, patroni, & beneficiorum „ collatores ordinarii jus suum plenariè habeant, & unicuique sua juris- „ dictio servetur.... Item promotiones, collationes, provisiones, & „ dispositione prælaturarum, dignitatum, & aliorum quorumcumque be- „ neficiorum, & Officiorum Ecclesiasticorum Regni nostri, secundum „ dispositionem, ordinationem, & determinationem juris communis, „ Sacrorum Conciliorum, Ecclesiæ Dei, atque institutorum antiquorum „ Sanctorum Patrum, fieri volumus & Ordinamus. Item exactiones & „ onera gravissima pecuniarum per Curiam Romanam Ecclesiæ regni no- „ stri imposita, vel impositas, quibus miserabiliter regnum nostrum de- „ pauperatum extitit; sive etiam imponendas vel imponenda, levari aut „ colligi nullatenus volumus, nisi dumtaxat pro rationabili, pia, & „ urgentissima causa, vel inevitabili necessitate, & de spontaneo & ex- „ presso consensu nostro, & ipsius Ecclesiæ regni nostri. „

nes, omnem in conferendis beneficiis simoniam, omne jus collationis papale, sub amittendi beneficii pœna, Prælatis, qui collationem sibi à Papa fieri paterentur, prohiberi, nihilque adeò, tam fuisse Ecclesiæ Gallicanæ, ejusque Libertati salutare, aut Monarchiæ Pontificiæ contrarium, quam eandem hanc *Sanctionem*; Sed &, nihil Ecclesiæ Gallicanæ, ejusque Libertati accidere potuisse magis funestum, quam illam antiquationem, cum qua simul imminens Ecclesiæ ruina, ab iis, qui ad gubernacula sedebant, prospiciebatur, ut, quidquid erat Virorum in Gallia doctorum, iis, inter FRANCISCUM I. & LEONEM X. in *Sanctionis* hujus locum substitutis *Concordatis*, obloqueretur, seseque opponeret: Quæ res, eruditè atque solide ab *Edm.* RICHERIO est exposita in ejus *Hist. Concilior.* L. IV. P. II. Cap. V. p. 52. seqq. Enimverò hæc fuit ratio, quod Ordo Amplissimus *Parisiensis Academiæ*, per hanc, quam hic exhibemus, solennem *Appellationem*, testatum fecerit, quam Tota Universitas huic instituto reclamaret: Hæc vero *Appellatio*, cum publicum deploratissimi status Ecclesiæ Romanæ eorum temporum præbeat testimonium, tum eandem Annalibus his subjungere non dubitavimus, prouti & BOCHELLUS in Decretis Ecclesiæ Gallianæ L. VIII. Tit. XXV. C. VIII. p. 1249. & RICHERIUS l. c. p. 44—51. & V. E. LOESCHERUS in Act. & Document. ad Reformat. spectantibus Tom. I. p. 554. & seqq. eandem nobis exhibuerunt.

Ea ita se habet, retento etiam vetusto, licet vitioso, scribendi genere.

Universis præsentes litteras inspecturis Rector & Universitas magistrorum doctorum & scolarium parisiis studēn. Salutem in dno. Notum facimus quod nos apud Sctm bernhardum parisiis super infrascriptis & aliis nostris negotiis agendis, per juramentum convocati & congregati, modo & forma contentis in quodam codice papireo. (cujus tenor inferius describitur & inseritur) provocavimus & appellavimus provocamus & appellamus. Cujus quidem codicis papirei tenor sequitur, & est talis: Premissis expresse protestificationibus quod contra unam sanctam catholicam &

Apoftolicam ecclefiam, quam totius orbis effe magiftram. & obtinere principatum credimus. fanctęque fedis Apoftolice auctoritatem. ac fanctiffimi dni noftri Pape bene confulti poteftatem nihil dicere intendimus. Si quid ex lubrico lingue forfan male dictum fit parati emendare. Sed quoniam is qui vices dei gerit in teris. quem Papam dicimus. quamvis a deo poteftatem immediate habeat. per hanc poteftatem non impeccabilis efficitur, nec poteftatem non peccandi accepit Ita ut fi quid quod injuftum eft faciendum effe præceperit pacienter fuftinere debeat fi non fiat, quod ei prava fuerit infinuatione fuggeftum. eique parendum non fit. fi quid contra divina precepta ftatuens decreverit. immo ei refifti jure poteft. quod fi illi potentum auxilio falfa forfam fuggeftione. vel minus fano confilio deceptorum adjuto refifti non poteft. Sublataque funt refiftendi remedia. Unum tamen jure naturali proditum eft. quod nullus princeps tollere poteft, appellationis remedium. cum fit quædam defenfio, que jure divino. naturali. & humano cuique competit. que non poteft auferri a principe. Ut in Cle. paftoralis. de fen. & re judi. & notat fplendor ille Canoniftarum. Inno. in c. que in ecclefiarum De conftitut. Ad hujusmodi ergo appellationis remedium (quo oppreffi relevantur) confugientes. nos rector & univerfitas ftudii parifienfis. Illuftriffimi ac Chriftianiffimi principis noftri Francorum regis filia primogenita, antiqua ftudiorum parens. vice ac nomine nris fingulorumque Doctorum. Magiftrorum. Ac fcolarium parifien. ftuden. animoque & intentione provocandi & appellandi. A perfonis. Et gravaminibus infra fcriptis dicimus. & proponimus. nosque loco & tempore oportunis. & congruis probaturos offerimus que fequuntur. Imprimis quod cum prifcis illis temporibus herefes multe pullularent plurimique errores infurgerent. & chrifti fidelium diffidia orirentur ecclefiafticique ftatus deformatio confpiceretur. Fuerunt facra generalia concilia proinde ftatuta. in quibus herefes extirparentur. mores reformarentur. Chrifticolarum diffidentium adinvicem reconciliationes fierent prout facrorum generalium conciliorum incumbit officio. Et precipue ante omnia facra Conftantien. & Bafilien. concilia. que fucceffive ac legitime in fpiri-

spiritu sancto congregata universalem Ecclesiam representatis quamplurima circa premissa statuerunt. maxima circa status ecclesiastici. tam in capite. quam in membris reformationem. que illis diebus precipue indigere reformatione videbantur. cum deformitates in ecclesia dei excrescere. & mores corruptos eandem ecclesiam inficere conspicerent. ut repressis deformitatum scelerumque regnantium enormitatibus perniciosis. que per cristianitatem (spretis antiquorum Patrum decretis & institutionibus salutaribus) multas clades multaque discrimina injecisse videbantur. divinus honor refloreret in terris. lumen catholice veritatis Christo vera luce auxiliante effulgeret. & ecclesiastice libertatis conservatio subsisteret. populusque Christianus salubriter regeretur. & ad salutem perducerentur eternam. Et inter cetera perpendit ipsum sacrum Basiliense concilium qualiter per sanctos patres antiquos. sacri Canones salubriaque decreta pro felici regimine jam dicti status ecclesiastici, tam super electioibus. modisque ministros ecclesiæ assumendi & instituendi conditi fuerunt. qui quam diu fuerunt observati. ecclesia dei fructus honoris & honestatis felici ubertate produxit. discipline ecclesiastice vigor perstitit, religio. pietas. charitas. ubertim floruerunt, hominesque inquietudine animi constituti. deum auctorem pacis devotissime coluerunt Sed postquam damnate ambitionis improbitas. & detestande cupiditatis insaciabilitas humanitatis jura violando. ipsa sanctorum patrum decreta paulatim cepit deserere. atque contemnere & in vicia ruere. subsecute sunt deformationes status ecclesiastici. atque deculorationes & usurpationes præsertim per prelaturarum dignitatumque & aliorum beneficiorum reservationes. & gratiarum ad vacatura beneficia expectativarum a jure exorbitan. multiplicationes & innumerabiles concessiones. & alia gravissima & importabilia onera. quibus ecclesie ecclesiasticeque persone graviter afflicte. & fere ad externam evacuationem & destructionem illis diebus ruere conspiciebantur. Cum beneficiorum ecclesiasticorum patrimonia & bona indigni occupabant. & sepe dignitates, ac beneficia notabilia & opulentiora personis conferebantur incognitis. & indignis. que in iisdem beneficiis minime residebant, & animarum cura,

cura, que eſt ars artium. neglecta. velut mercenarii ſolum temporale lucrum querebant. ſicque cultus minuebatur divinus. animarum cura negligebatur. eccleſiaſtica jura periebant. ruebant edificia. que magnificentia extruxerat deceſſorum. Et clerici literarum ſcientiis. & virtutibus effulgentes. qui ad Chriſtiane plebis edificationem ſalutarem vacare poſſent. quorum perlucida & ſalutaria documenta predictam illuſtrarent eccleſiam. decorarent virtutibus. & moribus infomarent per quos quaſi per luminoſas ardentesque lucernas ſuper candelabrum in domo domini poſitas (errorum tenebris profugatis) totius corpus eccleſie. tanquam ſydus irradiaret matutinum. eorumque fecunda facundia celeſtis irrigui gratia influente ſcripturarum enigmata reſerarent obſcura dilucidarent. dubiaque declararent. profundisque ac decoris illorum ſermonibus ampla ipſius eccleſie fabrica velut gemmis vernantibus rutilaret. & verborum elegantia ſingulari glorioſius ſublimatata choruſcaret que etiam regnorum. & rerum publicarum conſiliis forent oportuni propter ſpem congrue promotionis eis ablatam divinarum. & humanarum ſcientiarum ſtudia deſerebant. viſu per reſervationum & expectativarum occaſione captande mortis aliene votis ingerebatur. lites ſuſcitabantur. contentiones & rixe inter Chriſti miniſtros oriebantur. ambitio pluralitatis beneficiorum execrabile fovebatur pauperes clerici variis & innumeris perſonarum & rerum diſcriminibus ſubjiciebantur. beneficia quoque eccleſiaſtica, per litium involutiones. & multiplicationes ſepius injuſte occupabantur. & ſine divinis officiis ſepius remanebant. materia injuſtis vexationibus parabatur. abuſus peſtiferi. horrenda & deteſtanda ſpecie labis ſymoniace reſperſi committebantur. juvenibus bone indolis. quam in ſtudioſis & virtuoſis actibus incendere deberent evagandi materia prebebatur & breviter ſtatus eccleſie confundebatur. plurimaque adverſus divina. & humana jura in animarum perniciem. ac eccleſie & regnorum. atque provinciarum (precipue Regni Franciæ & Delphinatus Viennen.) oppreſſionem. & deſtructionem perpetrabantur. quorum quarumque theſauri in extraneas regiones aſportabantur. Ut eo exhauſto ſacerdotioque depreſſo regna ipſa. & ſubditi debiliores in adverſis redde-

derentur. beneficiaque jam non gratis (juxta Euangelicam doctrinam Christique preceptum dicentis. Gratis accepistis. gratis date & contra concilium lateranense &c. unicum. ecclesiastica beneficia.) sed cum summa ambitione & avaritia. aurique & argenti exactione conferebantur. His igitur tam detestabilibus incommodis divine procul dubio displicentibus voluntati, saluberrime providere cupiens concilium Basiliense memoratum, Contra hec saluberrima constituit. & edidit statuta, & decreta, volens. & ordinans. ut tales ecclesie preficerentur Pastores. qui tanquam columne & bases ipsam ecclesiam doctrina & meritis firmiter sustentarent. non quidem per reservationes generales ecclesiarum hujusmodi. sed per electiones. & confimationes canonicas, juxta juris communis dispositionem ecclesiis ipsis metropolitanis, cathedralibus monasteriis collegiatis ecclesiis & dignitatibus electionis vacantibus debite provideretur Reservationes generales hujusmodi reprobando. (certis duntaxat exceptis) certam salutaremque formam antiquis formis a jure introductis adjiciendo. Et insuper ut per singulas ecclesias ministri instituerentur idonei qui scientiis & virtutibus effulgerent ad Christi gloriam. & populi Christiani salutarem edificationem. reprobando multitudinem grãrũ expectativarum que dignorum ministrorum institutioni. & promotioni obviabat. ac reservationes quascunqe beneficiorum. sive per Papam. sive per legatos reprobans, ac nullas & invalidas declarns. Voluit insuper, & statuit ut per prelatos & eos ad quos beneficiorum collatio & dispositio. spectare dignoscitur. viris studiosis ceterisque qualitatibus specificatis preditis qui per universitates generalium studiorum ejusdem prelatis. & Patronis nominarentur Canonice provideretur. certis modificationibus. & decreto irritante adjectis. preterea ut fraterna charitas in clero. & populo vigeret. & ne quis proximum suum indebitis vexationibus opprimeret. sed justitia ordine debito cuilibet ministraretur. ad obviandum infinitis abusibus & variis incommodis. que inoleverant. statuit ut pro salute & quiete subditorum. Justitia in ptibus cum honestate & facilitate ministraretur, ne studentes, & alii subditi extra regna. & provincias suas ad curiam Romanam traherentur. & citarentur. ne etiam per hoc hu-

jusmodi regnorum. & provinciarum facultates, exhaurirentur. Damnavit insuper hujusmodi sacrum concilium, abusum illum jam damnatum de annatis solvendis salutifere prohibens illarum exactionem. & solutionem. Multaque alia sancta & salubria statuit idem concilium ad divini cultus augmentum ac salutem ac quietem subditorum que omnibus innotescunt. Que quidem statuta serenissimus ille Princeps divini nominis & ecclesiastici honoris exaltator devotissimus & conservator excellens Karolus septimus Francorum Rex in suo celebri concilio ecclesie Gallicane Bituri celebrato recenseri fecit. & ea salutifera. & suo regno ac Delphinatui utilissima, saluti & quieti subditorum consulens inconcusse servari precepit. & per Regnum & Delphinatum promulgari fecit. prout conservata & observata fuerunt ac ex eorum observantia cultus perseveravit divinus. salus advenit subditorum. omniaque in eisdem Regno & Delphinatu prospere successerunt. Sed romani propriis cupiditatibus. & commoditatibus inhiantes, attendentes his mediis aurum & argentum. sicut antea. ex dictis Regno & Delphinatu ad se pro suo voto non deferri. hujusmodi statutis invidentes ea per Romanos Pontifices arrogari facere studuerunt. quod auxiliante domino hactenus prohibitum extitit donec advenit dominus Leo Papa decimus. qui Romanis plus debito favens. in quodam cetu in Romana civitate. que contra nos est. nescimus qualiter, non tamen in spiritu domini congregato. cum quo nihil contra legem divinam & sacra Concilia statui. decerni aut ordinari potest. Opera enim que ego facio ipsa testimonium perhibent de me. premissa tam salutifera statuta abroganda esse, nescimus quo fretus consilio, censuit contra fidem Catholicam. & auctoritatem sacrorum generalium conciliorum veniendo sacrum Basiliense concilium damnavit. In quo inter cetera judicatum est gloriosam virginem Mariam sine peccato originali fuisse conceptam. nec de illo habet ecclesia aliam decisionem. quedam alia statuta pro libito voluntatis. (cum venia dictum) sit condendo. in Perniciem Regni & Delphinatus predictorum. & subditorum illustrissimi Principis nostri Francie Regis detrimentum. Per hoc enim Canonicas electiones. quibus sancte & salubriter ecclesiis Metropolitanis, Cathedralibus Mona-

Monasteriis. & aliis collegiatis ecclesiis eorundem Regni & Delphinatus providebatur destruxit. Hujusmodi ecclesiarum provisiones cum vacaverint sibi reservando. collocationesque & interpretationes beneficiorum non expresso vero valore irritas esse declaravit. subditorumque Regni in prima instantia per Cardinales & curiales sedis Apostolice passim vocari. & nominationes universitatum in parte reprobavit & damnavit. ita ut à modo si talia statuta tolerarentur. non hi quibus virtutum merita. & literarum scientia. sed quibus pecuniarum acervi. & potentum favores suffragabuntur ad ipsarum ecclesiarum non dicimus regimen. sed proh dolor perniciem & ruinam assumentur. cum hujusmodi personarum mores ac vicia non perscrutabuntur. & indigni sepius ad regimen assumentur animarum, contra sacri generalis concilii salutiferum statutum. recte judicans nihil esse quod ecclesie dei magis officiat. quam quod indigni assumantur prelati ad regimen animarum. & propterera statuens. ut is ad quem pertinet electionis confirmatio, processum electionis & electi personam diligenter examinet. antequam eidem electio. munus confirmationis impendat penam contra facien. imponens Per hec etiam & alia que idem dominus Leo statuendo decrevit. viris studiosis & literarum scientia pollentibus spem promotionis ademit. Et aptissimum modum. facultates. & substantiam totius Regni & Delphinatus exhaurien. invenit. quoque etiam hujusmodi Regni & Dephinatus subditi improbis machinationibus ad Curiam Romanam evocentur. Et indebitis vexationibus fatigentur. hujusmodi que sic novis editis statutis jam dictus dominus Leo Papa serenissimum Principem nostrum Franciscum Regem modernum in partibus Italicis agentem in maximo strepitu armorum consensum prebere quorundam suasu coegit. Et, ne promissionis infractor idem princeps illustris videatur, jam dicti domini Pape monitis obtemperans. hec que dicta sunt de novo edita statuta (que CONCORDATA vocantur) ruinam ecclesie. totiusque Regni inde imminentem non attendens, nobis, dictaque universitate & aliis quorum intererat non vocatis nec auditis publicanda esse imperavit non dijudicans quam ei dictoque Regno & Delphinatui & subditis perniciosa esse viderentur. Ex quibus

bus nos Rector & universitas gravatos lesosque & oppressos esse sentientes, cum per ea ad superius enarrata incommoda sensim deveniri posse prospiciamus. Idcirco a domino nostro Papa non recte consulto, & jamjam dicti sacri Basiliensis concilii ac subsecute & ei adheren. pragmatice sanctionis statutorum abrogatione. novorum statutorum editione, consensus prestatione. ac attentata illorum quadam publicatione & omnibus inde secutis & secuturis tam pro nobis. quam omnibus & singulis suppositis ipsius universitatis. & nobis ac illi adherentibus & adherete volentibus. Ad futurum concilium legitime. ac in loco tuto. Et quem libere. & cum securitate (non eadem universitas vel a nobis. & ab ea deputandi) adire poterimus. Et ad illum vel illos. ad quem seu quos de jure. privelegio consuetudine vel alias nobis provocare licet & appellare. provocavimus & appellavimus. prout in his scriptis provocamus & appellamus. Instanter. instantius. & instantissime protestan. hanc appellationem prosequi per viam nullitatis. abusus. iniquitatis vel injusticie. Et alias prout melius poterimus optione nobis reservata (Astantes in testimonium invocantes) addendi. diminuendi. mutandi. corrigendi & in melius reformandi, omnique alio juris beneficio. nobis ac nostris adherentibus & adherere volentibus semper salvo. Datum & actum Parisiis in nostra congregatione generali apud sanctum Bernhardum solenniter celebrata Anno domini millesimo quingentesimo decimo septimo die vicesima septima mensis Martii ante pascha. Postmodum vero preinserta appellatione sic interjecta die prima Mensis Aprilis, vir venerabilis magister Arnulphus Monart in artibus magister & in jure civili licentiatus, noster procurator generalis & ad hoc specialiter constitutus coram venerabili & circumspecto viro magistro Guillermo Huc, utriusque juris licen. insignis ecclesie Parisien. Decano tanquam coram persona autentica. & in dignitate constituta personaliter comparens. Tum illum seu illos. ad quem seu ad quos appellamus adire non possumus hujusmodi appellationem. & contenta in ea nomine nostro & pro nobis intimavit. insinuavit & notificavit, Apostolosque cum instantia debita sibi dari petiit & requisivit. Qui quidem dominus Decanus cum reverentia & honore

de-

debitis eidem appellationi reverenter detulit & Apostolos reverentiales & tales quales de jure & consuetudine vel privilegio dare poterat & debeat. dedit & concessit. Acta fuerunt hec ultimo dicta & facta in ecclesia Parisien. Anno & die predictis. Presentibus ibidem venerabili & scientifico viro Magistro Petro de Valle in Theologia doctore Canonico dicte ecclesie Parisien. & Magistro Arturo Alouff, in artibus magistro, testibus ad premissa vocatis & rogatis. Sic signatum le. Roux & hubert & sigillata in duplici cauda & cera rubea, magno sigillo dicte universitatis.

Lapellation de Luniversite de Paris pour les Recteurs Docteurs Maistres Regens Estoliers & suppostz dicelle & leurs adherens des greifz & cy dessus declarez.

Num. VII.

Indulgentiarum à TEZELIO. & SAMSONIO venditarum quædam Exemplaria.

Non melius nec vividius nefandam illam Indulgentiarum nundinationem posse describi, persuasi sumus, quam si ipsa quædam hujus modi Bullarum benevolo lectori demus Exempla, ex variis Authoribus, qui Originalia horum exemplorum habuerunt, depromta, quæ id cumprimis evincant, & ampla nimis his nundinatoribus data fuisse privilegia, & libertatem justo diffusiorem; Quanquam ipsi tamen hi Authores quoque observent, nundinatores eos, nequidem intra suos limites substitisse, quin potius non semel sui muneris leges transgressos esse, atque tabulas eam in rem editas longe adhuc liberius extulisse, iisdemque plus quam vel fieri ex authoritate Papali debuisset, tribuisse, quando v. g. impiè affirmant: *Non opus esse ut qui has tabulas teneret perpetratis peccatis tantopera doleret, proque iis apud Deum unquam de-*

precaretur, addentes, *eandem iis gratiam*, *qua cum Deo reconciliari homo queat*, *contineri* & sim. Quidquid sit, horum exemplorum *primum* debemus, Viro Cl. HERM. VON DER HARDT, qui illud omnium primus singulari impressum tabula A. 1696. publicavit. Vid. Ej. Facula Philolog. p. 77. & ejusdem Histor. Literar. P. VI. p. 12. Unde Cl. KAPPIUS in *Theatro Nundinationis Tezelianae* statim in principio operis, illud depromtum nobis exhibuit. *Secundum* exemplar HOEPFNERUS in Saxonia Evangelica p. 121. seq. ex ipso Originali publicavit primus, atque ex eo idem KAPPIUS l. c. p. 26. seq. *Tertium* antehac à *Dan.* CRAMERO in Chronico Pomeraniae p. 37. editum, itidem suae collectioni inseruit doctiss. KAPPIUS lib. cit. p. 35. *Quartum* desumsimus ex HOTTINGERI Hist. Eccles. Sec. XVI. Part. III. pag. 164. & seqq.

A.

ALBERTI Moguntini, Diploma Indulgentiarum Leonis X. Anno 1517.

ALBERTUS Dei & Apostolicae sedis gratia sanctae Moguntinensis sedis ac Magdeburgensis Ecclesiae Archi-Episcopus, Primas & Sacri Romani Imperii in Germania Archi-Cancellarius, Princeps Elector, ac Administrator Halberstattensis, Marchio Brandenburgensis, Stettinensium, Pomeraniae, Cassuborum, Sclavorumque Dux, Burggravius Nurenbergensis, Rugiaeque Princeps, Et Guardianus fratrum ordinis Minorum de observantia Conventus Moguntini, per Sanctissimam Dominum nostrum Leonem Papam decimum, per provincias Moguntinenses ac Magdeburgenses, ac illarum & Halberstattensis civitates & dioeceses, nec non terras & loca, illustrissimi & illustrium Principum dominorum Marchionum Brandenburgensium temporali dominio mediate vel immediate subjecta, Nuncii & Commissarii, ad infra scripta specialiter deputati, Universis & singulis praesentes literas inspecturis Salutem in Domino. Notum facimus, quod Sanctissimus Dominus noster Leo, divina providen-

videntia Papa decimus modernus, omnibus & singulis utriusque sexus Christi fidelibus, ad reparationem Fabricæ Basilicæ Principis Apostolorum sancti Petri de Urbe juxta ordinationem nostram manus porrigentibus adjutrices, ultra plenissimas indulgentias ac alias gratias & facultates, quas Christi fideles ipsi obtinere possunt, juxta literarum Apostolicarum desuper confectarum continentiam misericorditer etiam in Domino indulsit atque concessit, ut idoneum possint eligere confessorem presbyterum secularem, vel cujusvis etiam mendicantium ordinis regularem, qui eorum confessione diligenter audita, pro commissis per eligentem delictis & excessibus, ac peccatis quibuslibet, quantumcunque gravibus & enormibus, etiam in dictæ sedi reservatis casibus, ac censuris Ecclesiasticis, etiam ab homine ad alicujus instantiam latis, de concensu partium, etiam ratione interdicti incursis, & quorum absolutio esset eidem sedi specialiter reservata, Præterquam machinationis in personam sanctissimi Pontificis, occisionis Episcoporum aut aliorum superiorum prælatorum, & injectionis manuum violentarum in illos aut alios prælatos, falsificationis litterarum apostolicarum, delationis armorum & aliorum prohibitorum ad partes infideliuum, ac sententiarum & censuarnm, occasione aluminum tulfæ apostolicæ de partibus infidelium, ad fideles contra prohibitiónem Apostolicam delatorum, incursarum, semel in vita & in mortis articulo quotiens ille imminebit, licet mors tunc non subsequatur, Et in non reservatis casibus totiens quotiens id petierit, plenarie absolvere, & eis pœnitentiam salutarem injungere, Nec non semel in vita & in dicto mortis articulo plenariam omnium peccatorum indulgentiam, ac remissionem impendere, & eucharistiæ sacramentum (excepto die Paschatis & mortis articulo) quibusvis anni temporibus ministrare, Nec non per eos emissa pro tempore vota quæcunque (ultramarino, visitationis liminum apostolorum & sancti Jacobi in Compostella, religionis & castitatis votis, duntaxat exceptis) in alia pietatis opera commutare, autoritate apostolica possit & valeat. Indulsit quoque idem sanctissimus Dominus noster, præfatos benefactores, eorumque parentes defunctos, qui cum charitate decesserunt, in pre-

precibus, suffragiis, elemosynis, jejuniis, orationibus, horis canonicis, disciplinis, peregrinationibus, & ceteris omnibus spiritualibus bonis, quæ fiunt & fieri poterunt in tota universali sacrosancta Ecclesia militante, & in omnibus membris ejusdem in perpetuum participes fieri. Et quia devoti, *Meckel relicta Rodts*, *Peters & Adam Rodt*, ad ipsam fabricam & necessariam instaurationem supra dictæ Basilicæ principis Apostolorum, juxta sanctissimi domini nostri Papæ intentionem & nostram ordinationem de bonis suis contribuendo se grat*os* exhibu*erunt* & libera*les*, in cujus rei signum præsentes literas a nobis accepe*runt*, ideo eadem autoritate apostolica nobis commissa & qua fungimur in hac parte, ipsis, quod dictis gratiis & indulgentiis uti & iisdem gaudere possint & valeant, per præsentes concedimus & largimur. Datum *in Göttingen* sub sigillo per nos ad hæc ordinato, die *prima* mensis *Julii*, Anno Domini M. CCCCC. XVII.

Forma absolutionis totiens quotiens in vita.

Misereatur tui &c. Dominus noster JEsus Christus per meritum suæ passionis te absolvat, autoritate cujus & Apostolica mihi in hac parte commissa & tibi concessa, ego te absolvo ab omnibus peccatis tuis. In nomine Patris & Filii & Spiritus S. Amen.

Forma absolutionis & plenissimæ remissionis, semel in vita & mortis articulo.

Misereatur tui &c. Dominus noster JEsus Christus per meritum suæ passionis te absolvat, & ego autoritate ipsius & Apostolica mihi in hac parte commissa & tibi concessa te absolvo primo ab omni sententia excommunicationis majoris vel minoris, si quam incurristi, deinde, ab omnibus peccatis tuis, conferendo tibi plenissimam omnium peccatorum tuorum remissionem, remittendo etiam tibi pœnas purgatorii, in quantum se claves sanctæ matris Ecclesiæ extendunt. In nomine Patris & Filii & SS. Amen.

B.

Diploma Indulgentiarum Arcimboldi, unà cum ſubſcriptione TETZELII ejus Subcommiſſarii.

JOhannes Angelus Arcimboldus, Juris Utriusque Doctor, Præpoſitus de Arciſate, Protonotarius & Referendarius Apoſtolicus, nec non ad Colonienſem, Treverenſem, Salzburgenſem, Biſuntinenſem, Bremenſem, ac Upſalenſem, provincias illarumque, ac Cameracenſem, Tornacenſem, Morinenſem, Attrebatenſem, Caminenſem & Miſnenſem civitates & diœceſes, ſuper executione pleniſſimarum indulgentiarum immenſæ Fabricæ baſilicæ Principis Apoſtolorum cœlorumque Clavigeri de urbe Nuncius & Commiſſarius, a Sanctiſſimo in Chriſto Patre & Domino noſtro, D. Leone Papa X. ſpecialiter deputatus, prout in literis ejusdem ſanctiſſimi Domini noſtri Papæ ſub plumbo editis plenius continetur, Dilecto nobis in Chriſto *Andreæ Hummelshayn* ſalutem in Domino ſempiternam.

Exigente piæ devotionis affectu, quem nos erga Deum, & dictam baſilicam te habere cognovimus, eo quod pro continuatione tam immenſi operis ex pinguedine charitatis juxta Apoſtolicum indultum manus porrexiſti adjutrices. Ideo autoritate Apoſtolica nobis tradita * te concedimus facultatem eligendi idoneum ſecularem, vel cujusvis etiam mendicantium ordinis regularem confeſſorem, qui confeſſione tua diligenter audita, pro commiſſis per te exceſſibus, criminibus, delictis atque peccatis quantumcunque gravibus & enormibus, etiam ſedi Apoſtolicæ reſervatis, etiamſi talia forent, propter quæ ſedes ipſa Apoſtolica eſſet merito conſulenda, ac cenſuris Eccleſiaſticis, etiam ab homine ad alicujus inſtantiam latis, de conſenſu partium etiam ratione interdicti incurſis, & quorum abſolutio dictæ ſedi eſſet reſervata, præterquam machinationis in perſonam

K

* Ita contra Syntaxin habet litera diplomatis, cui, cætera omnia impreſſo Tetzelius nomen petitoris indulgentiarum, & pronomina applicationis *te*, *tuorum*, *tibi*, *tuis* manu ſua inſcripſit.

nam summi Pontificis, occisionis Episcoporum & aliorum superiorum Prælatorum, & injectionis manuum violentarum in illos & alios Prælatos, Falsificationis bullarum & literarum Apostolicarum, Delationis armorum & aliorum prohibitorum ad partes infidelium, & sententiarum & censurarum occasione aluminum sanctæ matris Ecclesiæ, ac de partibus infidelium ad fideles, contra prohibitionem Apostolicam, delatorum incursarum semel in vita, & in non reservatis casibus toties, quoties id petieris, & in mortis articulo plenariam omnium peccatorum tuorum indulgentiam & remissionem impendere, ac pœnitentiam salutarem injungere, nec non Eucharistiæ Sacramentum, præterquam in die Paschæ, & in mortis articulo aliis anni temporibus ministrare, & emissa per te vota quæcunque, ultramarino, ingressus religionis, & castitatis votis duntaxat exceptis, in utilitatem dictæ fabricæ commutare possit. Ita tamen, quod durante tempore præsentis commissionis & publicationis, cum præfato Commissario, vel Subdeputatis ab eo super commutatione dictorum votorum in utilitatem dictæ fabricæ fiat compositio, nec non tibi & parentibus cæterisque defunctis tuis, qui in sinceritate fidei & unitate sanctæ matris Ecclesiæ decesserunt omnium & singularum Missarum, Orationum, divinorum officiorum, jejuniorum, disciplinarum, stationumque, eleemosynarum, suffragiorum, omniumque bonorum Spiritualium, quæ fiunt & fient, in perpetuum in universali Sacrosancta militante Ecclesia, & membris ejus participationem impartimur. In quorum fidem & testimonium præsentes fieri, & sigilli, quo in talibus utimur, fecimus appensione muniri. Datum in Wortzen, Anno M. CCCCCXVI. die 24 Mensis Apr. Pontificatus præfati sanctissimi Domini nostri, Anno 4.

Forma Absolutionis plenariæ, præmissa confessione.

Misereatur tui &c. Dominus noster Jesus Christus per merita suæ sanctissimæ passionis te absolvat, & ego autoritate ejusdem, & beatorum Petri & Pauli Apostolorum ejus, sanctissimi Domini nostri Papæ tibi concessa, & in hac parte mihi commissa te absolvo: primo ab omnibus censuris Ecclesiasticis per te quomodolibet incursis: Deinde ab omnibus peccatis, delictis & excessibus tuis ha-

cte-

ctenus per te commiſſis quantumcunque enormibus, etiam ſedi Apoſtolicæ reſervatis, in quantum claves ſanctæ matris Eccleſiæ ſe extendunt, remittendo tibi per plenariam indulgentiam omnem pœnam in purgatorio pro præmiſſis tibi debitam, & reſtituo te ſanctis Sacramentis Eccleſiæ, & unitati fidelium ac innocentiæ & puritati, in qua eras, quando baptizatus fuiſti, ita quod tibi decedenti clauſæ ſint portæ pœnarum, & ſint apertæ januæ Paradiſi delitiarum, quod, ſi non morieris, ſalva ſit iſta gratia, quando alias fueris in mortis articulo. In nomine Patris, & Filii, & Spiritus Sancti. Amen.

FR. JOHANNES TETZEL
Sub-Commiſſarius manu propria ſcripſit.

C.

Diploma Indulgentiarum TETZELII
Generalis ſubcommiſſarii
Alberti Electoris Moguntini.

Frater JOHANNES TETZEL, ordinis prædicatorum, Conventus Lipſienſis, ſacræ Theologiæ Baccalaureus ac hæreticæ pravitatis Inquiſitor a Reverendiſſimo in Chriſto Patre & Domino, Domino *ALBERTO*, Sanctarum Magdeburgenſium & Moguntinenſium Eccleſiarum Archi-epiſcopo, Primate & Sacri Romani Imperii in Germania Archi-cancellario, Principe Electore & Adminiſtratore Halberſtadendiſi Marchione Brandenburgenſi, Stetinenſi, Pomeraniæ, Caſſuborum, Sclavorumque Duce, Burggravio Norinbergenſi, ac Rugiæ Principe, Sanctiſſimi in Chriſto Patris, & Domini noſtri, Domini Leonis, divina providentia Papæ decimi, ac ejuſdem ſanctæ ſedis Apoſtolicæ ad Magdeburgenſes & Moguntinenſes provincias, ac illarum, & Halberſtadenſes civitates & Diœceſes, nec non terras & loca Magdeburgenſium & Moguntinenſium Archi-epiſcoporum, & Marchionum Brandenburgenſium temporali dominio mediate vel immediate, directe vel indirecte ſubjecta, pro executione ſacratiſſimarum indulgentiarum, pro fabrica Baſilicæ

principis Apostolorum de urbe in forma Jubilæi concessarum nuncio & Commissario, una cum Guardiano fratrum minorum S. Francisci de observantia in civitate Moguntina, in hac parte collega suo, Sub-Commissarius generalis, cum potestate substituendi ad præfatas provincias & diœceses, ac omnia illustrissimorum & illustrium Dominorum Marchionum dominia prædicta deputatus & constitutus, dilecto nobis in Christo *Tilemanno de Kopenik* Brandenburgensis Diœcesis, salutem in Domino sempiternam. Exposuisti nobis, quod volebas suem percutere, in quo casu puer tuus, te non vidente, tibi appropinquavit, quem (percutiendo post suem) contra omnem voluntatem tuam, cum infinita cordis tristitia, tetigisti & occidisti. De quo peccato ex intimo doles. Unde volens saluti animæ tuæ consulere, a nobis de oportuno Absolutionis remedio tibi provideri humiliter postulari fecisti. Quocirca nos, qui salutem quorumlibet quærimus, te, qui nobiscum secundum vires tuas in commodum præfatæ fabricæ compositionem fecisti, autoritate Apostolica, qua fungimur in hac parte, ab homicidio misericorditer absolvimus: Teque eadem autoritate per nos *a dicto homicidio absolutum esse*, per præsentes denunciamus literas. Mandamus etiam omnibus & singulis, ad quos pervenerint, sub sententiis, censuris & pœnis, in literis facultatum nostrarum Apostolicarum contentis, ut fidem hisce tribuant, te plenissime absolutum esse, statuant, hujusque cædis nequaquam te quisquam accuset. Ad fidem & Testimonium, sigillum præfatæ fabricæ. quo ad hujusmodi utimur, impressimus. Datum Berlin, Anno Domini 1517. 5. Octobris, Anno quinto Imperii sanctissimi Domini nostri Papæ &c.

D.

Diploma Indulgentiarum signatum
per F. Bernhardinum SIMSONEM.

LEo Papa X. Universis præsentes literas inspecturis pateat, *qualiter propter eleemosynariam contributionem factam juxta formam Apostolici indulti infra scripti, in subsidium fabricæ Basilicæ, Principis*

Apo-

Apostolorum de urbe concessum est, ut Magnificus & Nobilis D. Antonius Spilman cum uxore sua D. Dorothea Rossin, cum filiabus suis, & Ægidio, Patre suo, cum tota familia sua uti, potiri, & gaudere valeant beneficio & indulto Apostolico per literas sub plumbo datas Romæ apud S. Petrum in subsidium & reparationem Basilicæ, Principis Apostolorum de urbe, à S. D. N. Leone Papa X. noviter emanatas, anno incarnationis Dominicæ 1517. 18. Cal. Octobris, Pontificatus verò ejusdem anno quinto: Et facultatis sive Commissionis á præfato S. D. N. in & super eisdem literis concessæ & factæ Reverendissimo in Christo Patri & Domino, D. Christophoro de Forlivio, Tituli S. Mariæ in Ara Cæli Presbytero Cardinali, ac totius ordinis Minorum Ministro Generali super 25. provinciis in Bulla numeratis: Et sub quibus etiam tota Italia, Sicilia, Corsica, Creta, Cyprus, Rhodus usque ad Hierosolymam: Dalmatia, Croatia, Bosnia, Hungaria, Austria, Bohemia, Polonia, ac Insulæ maris mediterranei continentur: & consequenter mihi infra scripto, tanquam ab eo prædicta authoritate Apostolica, deputato & delegato, ac etiam (*hæc in margine*) præfati S. D. N. Papæ Nuncio & Commissario Apostolico Generali in partibus Dominorum Helvetiorum, prout patet in literis Apostolicis datis Romæ in forma Brevis, apud S. Petrum d. 15. Novemb. 1517. quantum ad infra scripta, videlicet, quod præfati possint *idoneum eligere Confessorem*, Presbyterum, secularem vel Regularem, cujuscunque ordinis etiam Mendicantium; qui Confessione eorum diligenter audita, pro commissis hactenus tempore electionis per eos excessibus, delictis, & peccatis quibuscunque, *etiam Sedi Apostolicæ reservatis; & à Censuris Ecclesiasticis, etiam quarum absolutio dictæ Sedi reservata foret:* Etiam de his, quæ in Cœna Domini reservantur (præter quam occasione machinationis in personam summi Pontificis; occisionis Episcoporum, Prælatorum, & injectionis manuum violentarum in illos, aut alios Prælatos; falsificationis Bullarum, aut literarum Apostolicarum, delationis armorum, aut aliorum prohibitorum ad partes in fidelium Aluminum Tulphe; ac de partibus infidelium ad fideles contra prohibitionem Apostolicam delatorum inversis, *non tamen sub spe & prætextu præsentis Commissionis*, ac prævia satisfactione dejure competenti) in vita semel, nec non in articulo mortis, & quoties

 tiens

tiens de illo dubitatur; absolutionem & remissionem ac plenariam Indulgentiam impendere: In non reservatis verò casibus & Censuris, licet aliis, inferioribus Papa, forent reservari, totiens, quotiens id petierint, absolutionem impartire, ac pœnitentiam salutarem injungere. Ac quæcunque tunc per eos emissa vota (ultramarino, ingressus religionis, ac castitatis votis duntaxat exceptis) in alia pietatis opera commutare: *Omnia insuper juramenta in quibusvis contractibus, instrumentis & obligationibus (præter quam in foro Cameræ) relaxare:* Et ab eisdem, nec non à quocunque perjurio absolvere valeat. Similiter præfati eligentes, Quadragesimalibus, *& aliis temporibus prohibitis, ovis, butyro, caseo, & aliis lacticiniis, ac etiam carnibus de utriusque Medici consilio*, uti, frui, vesci, liberè, & licitè, & absque conscientiæ scruplo possint. Nec non omni tempore anni, etiam in die Paschatis, & in mortis articulo (sine tamen Rectoris & proprii Curati præjudicio) Eucharistiæ sacramentum ubicunque voluerint, & à quocunque Presbytero, seculari vel regulari devotè suscipere: *Et si personæ Nobiles aut Presbyteri extiterint* altare portatile, quod cum debita reverentia & honore retineant, & super quo in locis ad hoc congruentibus & honestis, etiam non sacris, & Ecclesiastico interdicto, generali & speciali, tam Apostolica, quam ordinaria authoritate suppositis (dummodò hujusmodi interdicto caussam non dederint) habere etiam antequam elucescat dies (circa tamen diurnam lucem) in sua ac suorum domesticorum præsentia, juxta formam capituli, Alma, de sententia excommunicationis, libro sexto: Missas & alia divina officia per se ipsos, qui Presbyteri sunt, aut pro tempore erunt, celebrare, seu per alios sacerdotes celebrari facere. Tempore quoque interdicti istiusmodi divinis interesse, & eorum corpora (sine funerali tamen pompa) Ecclesiasticæ tradi sepulturæ. *Ac demum tot & similes Indulgentias & peccatorum remissiones, quas si singulis diebus Quadragesimalibus & totius anni singulas dicta nobis & extra Ecclesias, quæ Christi fidelibus propter stationes dictæ urbis assequendas, visitare solent*, personaliter visitarent, aliquam vel aliquas Ecclesiam vel Ecclesias, juxta ejusdem Nuncii & commissarii, seu deputandi, vel deputandorum, aut subdelegandorum ab eo providam ordinationem super hoc faciendam devotè visitando, *& in capsis* (NB.) *ad hoc in subsidium dictæ fabricæ, pias eleemosynas effectualiter*

por-

porrigendo consequeretur, auctoritate Apostolica per dictas literas concessa, consequi possint & valeant. (*In margine sua videtur manu Samsonius adscripsisse:* Pro stationibus consequendis conceditur, ut eligant, quamcunque Ecclesiam voluerint, dicendo ter Pater nostri; & totidem Ave Maria.) Conceditur etiam Apostolica authoritate, ut accipiens istud Confessionale, & juxta ordinationem Commissarii, & ab eo deputatorum manus adjutrices ad opus fabricæ porrigens, *omnium spiritualium bonorum, quæ fient in tota universali Sacro-Sancta Ecclesia militante, particeps in perpetuum fiat.* Constitutionibus & ordinationibus, ac literis Apostolicis quorumcunque Prædecessorum Romanorum Pontificum, *præsertim Pauli II. & Sixti IV.* quibus expresse & sufficienter per dictas literas derogatur; cæterisque aliis in contrarium facientibus, non obstantibus quibuscunq;. Adhæc præfatus S. D, N. per prædictas literas inhibet ordinariis & aliis quibuscunque sub Excommunicationis latæ sententiæ; *& quingentorum Ducatorum auri fabrica prædicta applicandorum pœnis*, ne post concessionem, confessionem, & absolutionem hujusmodi, de præmissis casibus, se quovis modo intromittere, vel tales contribuentes, quominus hujusmodi facultatibus & gratiis liberè uti, potiri & gaudere valeant, impedire aut molestare. Aut ipsi Commissario, vel delegandis. vel subdelegandis ab eo, aut eorum Ordine regularis observantiæ, *modo aliquo in præmissis, vel eorum occasione detrahere: Aut eosdem, dictas Indulgentias, & facultates* (NB. hæc iterum Institoris manu) *emisse, vel super eis cum aliquo convenisse, & composuisse, præsumant asserere.* Ista tamen Confessionalia se non extendunt *ad commutationes votorum emissorum, sive absolutiones peccatorum commissorum, ante receptionem illorum;* quia tunc de emissis votis, sive commissis peccatis, aliâs reservatis, debent absolvi, sive dispensari à Deputatis: Suffragabuntur autem postea pro futuris. In quorum omnium præmissorum fidem ego *F. Bernhardimus Samson*, de Mediolano, Ordinis Minorum, Regularis observantiæ ad præmissa deputatus, manus propriæ subscriptione, & sigilli impressione munitas præsentes tradidi literas, & consignavi. Dat. Bernæ 1518. d. 15. in Novemb.

Num.

Num. VIII.

MAXIMILIANI Imp. Edicta duo

Indulgentias concernentia.

MAXIMILIANUM I. Imperatorem in ipso Opere jam diximus pag. 85. admodum graviter de corruptionibus Ecclesiæ quas vividè sibi repræsentabat, sæpius esse conquestum, eundemque Nundinationes illas Papales quibus tota ferme opibus exhauriebatur Germania, ægrè tulisse, atque improbasse; Huc certè illud facit, quod Cl. SCHELHORNIUS ex ipso Originali autographo, quod in *Memmingensium* asservatur Bibliotheca, nobis suppeditavit, Edictum ejus, quo *Memmingensibus* severe A. 1515. interdixit, ne à familiæ Dominicanæ monachis Augustanis, indulgentiarum mangonibus, loculos sibi emungi paterentur, quodque ex ipse *Amoenitatibus literariis* Tom. VI. pag. 312, 313. huc retulimus, sub lit. A. Intereà tamen, cum nec ipse Imperator ei tempestati, quæ universum orbem obruebat sedandæ par esset, factum est, ut non solum ipse Imperator, eodem adhuc anno, hoc ipsum edictum revocaret, quam revocationem E. S. CYPRIANUS inseruit Præfationi ad Fr. Myconii Histor Reform. p. 12. sed & ut ipse *Arcimboldus*, tum cum Papales Indulgentias Leonis X. in *Misnia* atque Episcopatu *Camminensi* venundare vellet, ab ipso hoc *Maximiliano* literas obtineret, si non commendatitias, saltem tales, quæ et indulgerent nimium, et huic ipsi perverso negotio faverent, quas itidem literas, ob rei memoriam ex W. E. TENZELII Histor. Reformat cap. II. pag. 102, 103. hic exhibere visum fuit, sub lit. B. bona ut speramus cum Lectorum nostrorum, quotquot hujusmodi monumentis rei antiquariæ delectantur, gratia.

A.

Maximiliani Edictum adversus Indulgentias A. 1515. d. 7. Martii.

Wir Maximilian von Gots Gnaden Erwelter Romischer Kayser zu allenn zeiten Merer des Reichs Germanien, zu Hungarn, Dalma-

macien, Croacien, &c. Kunig, Erz-Herzog zu Osterreich, Herzog zu Bungundi zu Brabannt und Pfalzgrave, &c. Empieten unnsern und des Reichs liebengetreuen Burgermeister und Rat der Stat Memmingen unser Gnad und alles guet. Lieben Getreuen. Vnns ist glaublich angelangt, wie die Brueder Ordens zu Augspurg in verschiener zeit von Bäpstlicher Heiligkeit ain Indulgennz und Ablass zu Baunng irs Closters daselbs zu Augspurg auf Ewr und etlich annder unnser und des Reichs Stat erlangt, und in Chrafft desselben Ablas ain merkliche Summa gelds darauf einpracht haben, und noch für und für einbringen sollen. Dieweil dann solchs on unnser als Römischen Kaysers wissen und verhengnus beschehen ist, und die vom heiligen Geist in Saxea zu Rom (a) *auch solch Indulgenz und Ablas erworben, die wir dann denselben vom heiligen Geist, in betrachtung, das solch Gelt allain zu underhaltung der Armen dürfftigen um Goz willen und zu Goz diensten und kain ander sachen angelegt wirdet, auf ir bete, auf Ewr und etlich annder unnser des Reichs Stet zuvor zuegelassen haben. Demnach und damit durch solch der Prediger oder annderer Ablas unnser und dess Reichs unnderthannen nit erschöfft, und die vom heiligen Geist mit Irer Indulgenz verhindert werden, so empfehlen wir Euch bey vermeydung unnser sweren ungnad und straff ernstlich gepietend und wollen, das Ir alles das Gelt, so die benannten*

L

(a) Ordinis S. Spiritus institutum est, miseros, valetudine & ætate infirmos, pauperes, orphanos & expositios suscipere. Ejus igitur curæ demandata sunt Nosocomia & Xenodochia, inter quæ caput effert magnum illud & amplissimum hospitale Romanum, cui adjacet templum S. Spiritus in Saxia, ita vocatum a Saxonibus exulibus, qui Caroli M. ævo Romam venisse, ac in ea regione templum, B. Virgini Mariæ consecratum, ædificasse dicuntur, prout refert Maximilianus Misson in Itinerario Part. II. p. 736. edit. Lipf. 1713. Hunc ordinem seculo a Christo nato duodecimo instituit Guido ex Comitibus Montis pessulanis, de cujus primatu jam a longo tempore disceptant Romani & Montis pessulani. Qui illis eum tribuunt, etiam extari, se nominant fratres Ordinis S. Spiritus Romæ in Saxia, quale Monasterium hodienum floret. vid. Petri Saulnier Galli, Romanæ domus Professi Diss. de capite Sacri Ordiuis S. Spiritus, in qua ortus, progressusque ordinis totius, ac speciatim Romanæ domus amplitudo, prærogativum jus, & œconomia disseruntur, edit. Lugd. 1694. in 4. & alia scripta, quæ est observatio Cl. SCHELHORNII, in notis ad h. l.

ten Prediger oder jemands annder ausserhalb der vom heiligen Geist in Saxea also erlangt, in Arrest und verpot leget, und das bis auf weiter unsern bevelch nyemands volgen, auch hinfüro solchen Ablas unnd Indulgenz der Prediger Munich, noch jemands anndern, sonder unnsers wissen, in Ewr Stat weiter nit publiciren, ausgeben anschlahen noch verkunden lasset, sonnder unns dieselben zueschiket, und dawider ganz kayn annders thuet, damit wir nit geursacht werden, in annder weg gegen Euch zu handlen. Daran thuet Ir unnser gefallen, und Maynung. Geben in unnser Stat Ynsprugg am sybenden tag des Monats Marcy, nach Cristi Geburt funffzehenhundert und im funffzehenden, unnser Reiche des Romischen im dreyssigsten und des Hungarischen im fünff und zwainzigsten Jaren, &c.

B.

Maximiliani Edictum in favorem Arcimboldi A. 1516. d. 27. Augusti.

Wir Maximilian von Gottes gnaden erwehlter Romischer Keyser zu allen zeiten Mehrer des reichs, in Germanien, zu Hungarien &c. bekennen, das wir den Ehrsamen unseren lieben andächtigen Johannsen Arcimboldo Bäbstlichen legaten, zugelassen und erlaubt haben, wissentlich mit den brief, alzo das er die päbstliche Indulgentz in den Stifften Meissen und Camyn publicieren und gebrauchen, und alles geld, so davon gefallen, haben und nehmen mag, von männiglich unverhindert: und entfelen darauff unsern fursten den Bischoffen zu Meissen und Camyn, ernstlich und wollen, dass sie den genannten Pästlichen Legaten solch Jubel-geld ohn irrung folgen lassen: das ist unsere ernstlyke meyning: Geben in unserm Schloss Ernberg am 27 tag des Monats Augusti anno 1516. unsers reichs im 31 Jahre.

Ad mandatum Domini Imperatoris proprium.
Auscultata et collationata est præsens copia per me Johannem Helbigk de Friberga Clericum Lipsiensis dioeces. publicum, sacris Apostolica et Imperiali authoritatibus Notarium, et concordat cum suo vero originali, quod attestor manu mea propria.

Num. IX.

Num. IX.

ALBERTI Moguntini
Summaria Instructio Sub-commissariorum in causa Indulgentiaria.

HOc documentum ad *Historiam Reformationis* spectans, longè rarissimum, ex Bibliotheca Amplissimi *Senatus Lipsiensis*, omnium primus denuò publicavit Cl. KAPPIUS in Theatro Indulgentiarum Tetzelianarum Num. VI. pag. 117-185. tantique illud æstimavit, ut non detrectaverit laborem, illud in Germanicam simul linguam convertendi: Judicavimus itaque opportunum, idem illud inde repetere, illudque nostris hisce, ad illustrandum illud negotium Indulgentiarium, Monumentis inserere.

Instructio summaria ad Sub-commissarios: Penitentiarios & Confessores pro executione gratie plenissimarum indulgentiarum ac aliarum amplissimarum facultatum, in favorem fabrice ecclesia seu Basilice principis apostolorum de urbe: per Sanctissimum dominum nostrom Papam Leonem decimum moderunum in forma Jubilei largissime concessarum subdeputandos & ordinandos.

ALBERTUS Dei & Apostolice sedis gratia, sanctarum Magdeburgensis ecclesie ac Moguntinensis sedis Archiepiscopus, Primas & sacri Romani imperii in Germania Archicancellarius, Princeps elector ac Admi-nistrator Halberstadensium ecclesiarum. Marchio Brandenburgensis, Stetinensis, Pommeranie, Cassuborum, Sclavorumque Dux, Burggravius Nurenbergensis & Rugie Princeps, & Guardianus fratrum ordinis minorum de observantia conuentus Moguntini, prefatarum gratie plenissime indulgentie aliarumque apostolicarum facultatum, specialiter conjunctim & in solidum Commis-

missarii apostolici deputati. Cunctis viris ecclesiasticis secularibus & quorumcunque ordinum, etiam mendicantium regularibus pro executione negotii plenissimarum indulgentiarum : aliarumque facultatum &c. In favorem fabrice Basilice principis apostolorum de urbe per sanctissimum dominum nostrum Leonem Papam decimum nuper in forma jubilei gratiose concessarum sub deputandis & eligendis Salutem in domino sempiternam. Mittimus circumspectioni vestre processum summarium in executione negotii indulgentiarum hujusmodi observandum.

1 Confessores tenentur jurare fidelitatem.

Quem vos omnes & singuli diligenter & fideliter omni dolo & fraude cessantibus: & in quantum humana fragilitas permittet. sub juramento: quod propterea expresse tenebimini in manibus nostris: aut officialium nostrorum: seu eorum quos ad hoc ipsum specialiter deputaturi sumus servare ac sequi debetis.

2 Transgressores hujus summarii sunt ipso facto innodati sententiis in bulla latis.

Volumus insuper quod si aliquis ex vobis hujusmodi nostrum summarium processum ac infra scripta mandata, inhibitiones, instructiones, informationesque scienter frivole & in fraudem dicti nostri negotii transgredi presumpserit: quod eo ipso censuris sententiis & penis in literis apostolicis contentis & fulminatis sit innodatus. Et quod ab hujusmodi censuris sententiis & penis sic incursis non nisi a sanctissimo domino nostro Papa, aut nobis. seu eis quibus quod ad hoc mandatum speciale dabimus absolvi possit.

3 Confessores per quid privantur auctoritate concessa. Confessores quomodo

Item primo ordinamus quod nostri Subcommissarii deputandi & penitentiarii ac confessores per nos aut eos eligendi. ante omnia querere debeant honorem omnipotentis dei. Salutem animarum: ac sancte sedis Apostolice reverentiam, predicteque fabrice profectum & utilitatem. Si vero quod absit. aliquis predictorum: huic nostro statuto frivole & in fraudem dicti negotii contravenire cogitaret vel disponeret. Iste sciat quamprimum hujusmodi cogitare efficaciter ceperit se privatum esse auctoritate penitentiarii: & audiendi confessiones. Et si contumaciter

pre-

presumpserit: sic privatus & absolutus audire confessiones: tunc ipso facto pro tunc prout ex nunc ipsum censemus esse innodatum censuris, sententiis & penis in Bulla Apostolica fulminatis, a quibus absolui non debet: nisi a sanctissimo domino nostro Papa: aut nobis vel aliis quibus quoad hoc mandatum speciale dabimus.

incidunt penas latas.

Volumus insuper, quod Subcommissarii per nos deputandi: ac Penitentiarii & Confessores, per nos aut dictos nostros Subcommissarios eligendi. In locis commissionis nostre honeste ac probe quoad vitam & conversationem se habeant: tabernas suspectaque loca omnino devitando & simpliciter abstinere debeant a sumptuosis & inutilibus expensis. ne ipsorum exercitia contemnantur: quorum vita despicitur. Nos insuper in talibus notorie culpabiles & convictos gravissime puniemus: quam etiam animadversionem nobis absentibus. nostris Subcommissariis per presentes committimus.

4 Subcommissarii & Confessores honeste vivere debent.

Item Ordinamus & statuimus quod dicti nostri Subcommissarii ac per nos aut eos eligendi Confessores, studeant pro summa virili Penitentiarios apostolicos Rome constitutos cum omni decentia representare. & propterea prefati Penitentiarii & Confessores. Sedes pro confessionum audientia sibi assignatas: debent per suppositionem unius de armis summi pontificis insignire. Adjuncto etiam titulo nominis & cognominis sui in grossa & magna scriptura.

5 Confessores representant penitentiarios urbis tempore Jubilei.

Quibus etiam inhibemus ne sub sermonibus & crucis stationibus in locis publicis: & etiam nimis secretis aut obscuris, prefatam confessionum audientiam exerceant: quominus videantur populum a fructu divini verbi retrahere, vel scelerum latibula delegisse.

6 Sub sermonibus non debent audiri confessiones nec in obscuris locis.

Precipimus etiam eis sub censuris sententiis & penis in Bulla apostolica fulminatis, ne aliquo pacto frivole se intromittant de absolutionibus, dispensationibus, commutationibus, compositionibusque casuum per Bullam Apostolicam nostram aperte & plane non concessis, aut per-

7 f g h 7 Confessores de non concessis non se intromittant

permissis. Nec se intromittant ad faciendas absolutiones censurarum per ordinarios & alios judices latarum: nisi forte de consensu partium hoc fiat. Veruntamen poterunt dicti nostri Subcommissarii ac Penitentiarii innodatos sententiis est censuris per ordinarios & alios judices latis absolvere in foro conscientie: & ad effectum dictas indulgentias consequendi duntaxat: premisso quod a sic absolvendis prius accipiant idoneam mediante juramento cautionem: quod infra terminum competentem parti lese si nondum fecerunt & poterunt: satisfaciant. Ac insuper excommunicatori se presentare velint, suis mandatis pro viribus parituri. A sententiis autem & censuris per Canonem latis: & etiam non ad alicujus instantiam, nostri Subcommissarii & penitentiarii confitentes sibi simpliciter absolvere poterunt: non solum vigore gratie plenissime remissionis, octennio nostre commissionis durante: sed etiam auctoritate confessionalis redimendi post dictum Bulle nostre nostrumque octennium finitum.

Confessores absoluunt a sententiis judicum ad effectum consequendum indulgentias & quomodo.

Item absolvunt a sententiis & censuris juris & non ad instantiam partis latis simpliciter.

8 Item statuimus quod in singulis locis in quibus cruces erigentur, pro predictis indulgentiis quam diu crux erecta permanserit: quottidie seu quotiens nobis seu Subcommissariis nostris visum fuerit post vesperas & completorium; seu ante Salue: aut alio tempore laudes crucis per clerum & penitentiarios cum baculis albis, & Subcommissarium in fine & medio eorum stantem, debita cum solennitate & devotione coram cruce exolvantur: & stationibus hujusmodi peractis, Subcommissarii cum penitentiariis & confessoribus in Sacristia pro dubietatum, difficultatumque emergentium resolutione conveniant. In qua conventione confessores non fictorum & impertinentium casuum: sed duntaxat vere pro tunc occurrentium eis, dubia si qua habent proponere debent.

Modus celebrandi stationes omni die.

a Conventio confessorum pro casibus resolvendis.

9 Item ordinamus, quod penitentiarii & confessores nequaquam audiant confessiones; preterquam in ecclesia in qua crux erecta fuerit: nisi impeditarum personarum utpote infirmorum, senum, mulierum impregnatarum, ac si-

Ubi confessiones audiri debent.

ſimilium aliorum. Et etiam magnorum nobiliumque virorum, niſi ex aliqua cauſa magna videatur dictis Subcommiſſariis noſtris concedendum eſſe, aliquibus confeſſoribus aliquas perſonas vel caſus extra dictam eccleſiam: & in aliis locis ad id aptis, in confeſſione audiendi, quod dictorum noſtrorum Subcommiſſariorum diſcretioni committimus.

y 10

In locis erectionis crucis ſingulis hebdomadis tres ad minus ſermones fiant.

Item ordinamus quod in qualibet civitate & loco. In quibus predicte facultates & indulgentie fuerint publicate, quam diu crux erecta permanſerit, per totum tempus illud, tres ſaltem fiant ſermones in hebdomada: videlicet die dominica aliisque feſtivis diebus per hebdomadam: vel ſi non ſint feſta: quarta & ſextis feriis.

In adventu & quadrageſima ſingulis diebus predicabitur.

Tempore autem Adventus & Quadrageſime quottidie hora congrua fiat unus ſermo: & in diebus feſtivis duo: in eccleſia in qua crux erecta fuerit. Volumus etiam quod ſub eisdem horis alibi non predicetur etjam per quoscunque, niſi forte de licentia generalis Subcommiſſarii ſpeciali obtenta.

11

In prima hebdomada poſt erectionem crucis: Bulla totaliter debet declarari in ambone.

Volumus etiam quod domini predicatores in ſuis ſermonibus Bullam cum ſuis articulis omnibus, per primam octavam, erectionem crucis immediate ſequentem populo ad integrum declarare debeant, referendo inter predicandum maximam ſummi Pontificis & vicarii Dei auctoritatem, hujusmodi gratiam & facultates dare potentem, & quam neceſſaria ipſa ſit omni homini vitam perhennem habere volenti. Et omnino non negligant per dictam primam octavam: ac in omnibus ſuis depoſt futuris ſermonibus, populo immenſum illum & inappreciabilem dictarum indulgentiarum & facultatum apoſtolicarum fructum, aperire & manifeſtare, quam dicto octennio durante, & pro ſe, ac animabus fidelibus defunctis ex hujusmodi indulgentiis aſſequi poſſunt.

12

Bulla debet textualiter declarari.

Volumus etiam quod dicti predicatores ſolum textualiter procedendo exponere debeant caſus, qui vigore Bulle & confeſſionalis abſolvi poſſint: atque in & ſuper

qui-

quibus casibus auctoritate dicte Bulle dispensatio, commutatio ac compositio fieri possint, peregrinis & impertinentibus questionibus simpliciter obmissis. Verba enim Bulle ex quo profunda & sublimia sunt: satis arduam & abundantem materiam: exclusis omnibus subtilitatibus requirunt: & revera ex mediis sacre Theologie jurisque canonici fontibus deprromptam.

13 Indulgentie prelatorum debent intimari.

Prefati etiam predicatores populo insinuare debent indulgentias, quas domini prelati diocesium provinciarum nostrarum de thesauro sibi credito in majorem dicti negotii accumulationem pie erogarunt. Etjam eas quas nos ad hoc ipsum dedimus nostra auctoritate ordinarii.

14 In singulis sermonibus populus dicat unum pater noster.

Adhortari etiam debent predicatores in singulis suis sermonibus populum ad orandum unam orationem dominicam cum salutatione angelica pro felicitate domini nostri Pape, sancteque sedis apostolice: atque totius militantis ecclesie. proq; conversione peccatorum obduratorum & istud negotium frivole oppugnantium, eo quod impossibile est devotorum multitudinem non exaudiri.

15 Post primam octavam Predicatores debent in suis sermonibus quattuor vel tria puncta ex Bulla declarare.

Finitis itaque prime octave post crucis erectionem sermonibus, dicti predicatores debent de post & constanter in omnibus suis sermonibus ad minus tria vel quattour puncta summarii ex Bulla populo resumere: & ad plenum in quantum eis possibile fuerit interpretari: ac magnificare: ne per oblivionem tantarum concessionum populus indulgentiarum nauseam patiatur, & beneficium facultatum apostolicarum in despectum veniat.

C D 16 Populus debet invitari in singulis sermonibus ad promerendas stationes & redimen-

Predicatores etiam in singulis suis sermonibus populum monere debent: quatenus stationes ecclesiarum aut altarium diligenter visitent: ad consequendas dictarum stationum indulgentias. Et ut in redimendis animabus negligentes non inveniantur. Persuadeant etiam fidelibus Christi, quo pro summa virili studeant consequi participationem omnium bonorum totius ecclesie militantis. Que participatio hominum utilior est ad acquirendam gratiam ipsamque conservandam: ac ad vincendas potesta-

testatum tenebrarum temptationes, quam si in statu peccati mortalis per se, omnium bonorum hominum opera faceret. Dicantque Predicatores quod homines hujusmodi participationem possunt consequi ex litterarum confessionalium redemptione. dum animas. Valor maximus participationis bonorum operum exprimitur.

Item volumus insuper simpliciter quod Predicatores sequentia tria puncta populo in omnibus suis sermonibus intelligibili voce insinuare debent. 17 Nota quod predicatores sequentia tria puncta in singulis sermonibus declarabunt & insinuabunt.

Primum quod Christi fideles indulgentias hujusmodi consequi volentes ex honestate seu devotione poterunt pro die confessionis sue jejunare. & statim altera die sequenti per manus sui pastoris curati: aut alterius idonei sacerdotis, in ecclesiis suis parrochialibus. vel ubi sibi magis placuerit venerabile sacramentum Eucharistie recipere.

Secundum Predicatores in singulis sermonibus debent suspensionem omnium indulgentiarum, dicto octennio 3
durante factam ac prohibitionem omnium questarum fiendarum: similiter dicto octennio durante, demandatam, populo efficaciter insinuare & intimare: ne pretextu indulgentiarum prius concessarum ac questarum (a) apud eos fieri solitarum. presentes nostras indulgentias ac inauditas apostolicas facultates negligat vel contemnat.

Tertium Predicatores non obmittant in omnibus suis sermonibus censuras, sententias & penas contra directe vel indirecte, inobedientes, rebelles & impeditores latas fidelibus efficaciter intimare. ipsosque avisare ne eas incurrant & incidant: eo quod ab eis non nisi a domino nostro Papa. aut nobis vel nostris Subcommissariis absolvi possunt.

Item statuimus quod Predicatores in suis sermonibus. 18 a
& penitentiarii in confessionum audientia. fidelibus diligentissime exponere debent. Predicatores in primis octo sermonibus continue: & in post futuris sepius. Confessores autem semper ad singulos sibi confitentes. causam necessariam: qua sanctissimus dominus noster motus est ta- Causa concessionis hujus gratie.

(a) *Questa*, dicitur tributum, quod exigitur, quæritur, petitur.

tales maximam gratiam & facultates prout in principio Bulle habetur dare & concedere: videlicet quoniam ecclesia beatorum Petri & Pauli que est caput omnium ecclesiarum mundi: per pie memorie Julium Papam usque ad fundamenta destructa sit. animo & intentione. construendi aliam novam, que prout decet parem in mundo habere non debet: eo quod aliarum est caput. Et apud eam Pape vicarii dei: qui etiam cum Christo unum possidet tribunal: sit residentia. & in ea varia maxime dictorum beatorum apostolorum Petri & Pauli & innumerabilium martyrum & aliorum sanctorum corpora sita sint: que corpora propter talem ruinam pluviis & grandinibus continue dehonestantur Quibus attentis sine magna ignominia sanctitatis sue: & totius Christiane reipublice. non posset diutius truncus ille informis & pluvialis remanere. Verum cum ecclesia ipsa sit tanto sumptu incepta. quod ad ejus perfectionem totius Romane ecclesie redditus non sufficerent. Ideo ad Christi fidelium suffragia necesse fuit sanctitati sue devenire. quos ad ea facienda. his indulgentiis. que sunt proprius thesaurus sancti Petri deo ipsum instigante provocare voluit. Non erit ergo indignum fideles christi ad hujusmodi fabricam sancti Petri contribuere: ex quo idem beatus Apostolus ad hujusmodi contributionem recompensandam contribuentibus. thesaurum hunc suum & regnum celorum aperit & promittit.

Sequuntur quattuor principales gratie per Bullam apostolicam concesse. quarum quelibet per se sine alia potest obtineri. Circa predictas quattuor facultates predicatores summam suam diligentiam impendere & facere debent. singulas fidelibus efficacissime insinuando & in quantum eis possibile fuerit interpretentur.

19 e Prima gratia principales & quomodo quecunque

Prima gratia est plenaria remissio omnium peccatorum qua quidem gratia nihil majus dici potest eo quod homo peccator & divina gratia privatus: per illam perfectam remissionem & dei gratiam denuo consequitur. Per

quam

quam etiam peccatorum remissionem sibi pene in purgatorio propter offensam divine Majestatis luende plenissime remittuntur atque dicti purgatorii pene omnino deleantur. Et licet ad tantam gratiam promerendam nihil satis dignum possit retribui. eo quod donum dei & gratia estimationem non habet. tamen ut Christi fideles ad illam consequendam facilius invitentur, sequentem modum observandum statuimus videlicet. persone eam consequi possunt.

20 Primo unusquisque corde contritus & ore confessus: vel saltem habens animum & intentionem ad confessionem faciendam tempore debito. Visitet saltem septem ecclesias ad hoc deputatas: videlicet in quibus affixa sunt arma Pape. & in qualibet ecclesia dicat devote quinque Pater noster, & quinque Ave Maria, ad honorem quinque vulnerum domini nostri Jesu Christi: per quem fuit facta redemptio nostra. Aut unum Miserere, qui psalmus ad veniam peccatorum impetrandam plurimum convenit.

21 Infirme autem & impedite persone visitabunt septem altaria: per Commissarios seu Subcommissarios in ecclesia in qua crux erit deputanda. quibus similiter affixa erunt arma Pape, cum eadem devotione & orationibus ut supra. Infirme persone quomodo facient.

22 Et si persone adeo infirme sint, quod ad talem ecclesiam commode venire non possent: tunc confessor suus seu penitentiarius deputabit aliquod altare ad locum idoneum secundum ejus discretionem. Quem visitando & ad vel ante altare orando indulgentias promereantur. ac si septem ecclesias visitarent.

23 His vero qui lecto incumbunt poterit deputari aliqua devota imago: coram qua vel ad quam aliquas orationes secundum Penitentiarii arbitrium dicant: quibus similiter pro visitatione ecclesiarum septem satisfecisse debent. Decumbentes in lecto quid facere debent.

24 Si vero aliqui vel aliqua visitationem ecclesiarum aut altarium predictorum aliqua ratione vel causa sibi peterent Non valentes ecclesias

vel altaria visitare quomodo compensabunt.

rent remitti. tunc Penitentiarii audita ratione vel causa id facere poterunt. visitationem tamen predictam faciant majori contributione compensari.

25 c d

Modus contribuendi in cistam. Quo vero ad contributionem ad capsam pro dicte fabrice principis apostolorum constructione. In primis quidem debent Penitentiarii & confessores post expositam confitentibus hujusmodi plenarie remissionis & facultatum magnitudinem eos interrogare: pro quanta contributione vel pecunia aut aliis bonis temporalibus vellent secundum suam conscientiam dicta plenissima remissione & facultatibus carere. Et hoc ideo, ut postea possint ipsos facilius ad contribuendum inducere. Et quoniam nimis varie & diverse sunt hominum conditiones: quas considerare non valemus. & sic certas taxas imponere. Ideo visum nobis est communi cursu hujusmodi taxas ita posse distingui.

26. Contributio magnarum personarum.

Reges & Regine eorumque filii, Archiepiscopi & Episcopi, ac alii magni principes ad loca in quibus crux erecta est confluentes: aut alias in eis existentes solvant saltem florenos aureos Rhenenses viginti quinque. Abbates & ecclesiarum Cathedralium Prelati majores, Comites & Barones, ac alii nobiles potentiores & eorum uxores pro quolibet solvant florenos similes decem. Alii prelati & nobiles minores, ac Rectores insignium locorum. Omnesque alii, qui vel ex redditibus stabilibus vel mercibus aut alias communiter percipiunt in anno florenos similes quingentos, solvant florenos similes sex. Alii cives & mercatores qui percipiunt communiter florenos ducentos solvant florenos similes tres Alii cives & mercatores mechanici proprios redditus & familiam habentes florenum unum similem. Alii minores medietatem floreni similis. Et ubi premissa forma non posset ita perfecte teneri. Declaramus quod prefati Reges, Episcopi, Duces, Abbates, Prepositi, Comites, Barones, Nobiles magni & prefecti, aliique omnes qui supra juxta dictamen recte rationis, secundum magnificentiam

Contributio mediocrium personarum.

Omnes persone tenentur imponere juxta consilium & de-

&

& liberalitatem suas Vicecommissariorum ac penitentiariorum & suorum confessorum audito consilio & decreto imponere debent, seu imponi curare, quo hujusmodi gratiam & facultates plene consequantur. Reliqui vero omnes arbitrio confessorum & penitentiariorum relinquuntur, qui semper agendo meliorem Fabrice conditionem hujusmodi sibi confitentes ad plus dandum inducere debent, neminemque gratia vacuum omnino dimittant, quia hic non minus salus Christi fidelium, quam fabrice utilitas queritur. Et qui pecunias non habent precibus jejuniis suam contributionem suppleant, Regnum enim celorum non plus divitibus quam pauperibus patere debet.

[Margin: cretum sui confessoris aut subcommissarii.]

27 Et licet uxor de bonis mariti eo invito disponere nequeat, tamen e propriis suis bonis dotalibus seu parafernalibus aut aliunde justo sibi modo provenientibus inuito marito, in hoc casu poterit contribuere. Si autem nihil habuerit: seu a viro impedita fuerit hujusmodi contributionem precibus suppleat. Quod etiam intelligendum esse volumus de filiis familias.

[Margin: De contributione uxoris & filiorum familias & vide quomodo imponere possunt.]

28 Si vero prefati pauperes mulieres & filii familias ab aliis divitibus devotisque personis hujusmodi taxas & contributiones mendicare: aut alias sibi procurare possent: tales sic acquisitas contributiones in cistas ponere debent. Ubi vero nulla via eis patet hujusmodi contributiones acquirendi: tunc precibus & orationibus tam pro seipsis quam defunctis prefatas gratias consequi possunt.

[Margin: Uxores & filii familias pauperes debent contributionem petere ab aliis.]

29 In premissis omnibus vicecommissariorum & confessorum moderatio locum habere debet: qui secundum deum & conscientiam oculum & respectum habere debent quatenus quieti conscientiarum & indemnitati personarum omnium predictarum feliciter consulatur.

[Margin: Circa impositiones & contributiones vicecommissarii & confessores moderationem facere habent secundum deum & conscientiam.]

30. Secunda gratia principalis continet signanter septem magna privilegia.

Secunda gratia principalis est confessionale plenum maximis & relevantissimis & prius inauditis facultatibus: quod etiam nostre Bulle octennio expirante semper vigorem vimque habebit. Cum textus Bulle dicat. *Nunc & imperpetuum participes fiant.* Cujus continentiam ac tenorem Predicatores & Confessores summis viribus explanare ac extollere debent. Conceditur enim in confessionali ipsum redimentibus: Primo facultas eligendi confessorem idoneum etiam mendicantium ordinum regularem: qui in primis eos a quibuscunque censuris etiam ab homine latis de consensu partium absolvat. Secundo a quibuscunque gravissimis delictis: etiam sedi apostolice reservatis: semel in vita & in mortis articulo. Tertio in casibus non reservatis sedi apostolice totiens quotiens. Quarto qui semel in vita & in mortis articulo quotiens ille imminebit licet mors tunc non subsequatur indulgentiam plenariam omnium peccatorum possit impendere. Quinto qui vota quecunque (ultramarino: visitationis liminum apostolorum: & sancti Jacobi in Compostella: Religionis & castitatis: votis solenniter emissis, duntaxat exceptis) in alia pietatis opera commutare possit. Sexto qui Eucharistie sacramentum omni tempore anni preterquam in die pasche: & in mortis articulo eis ministrare possit.

31. Confessionale redimitur pro quarta parte floreni Rhenensis. Collegia & monasteria debent componere cum generali subcommissario pro habendo.

Statuimus autem quod unum ex hujusmodi Confessionalibus quatenus pauperes a gratiis in eo contentis non excludantur: pro quarta parte aurei floreni Rhenensis dari & distribui debet: nisi fortassis nobiles & ditiores ex eorum devotione & liberalitate aliquid plus dare voluerint. Quod quidem plus ultra taxam ordinariam, in capsa indulgentiarum imponi debet. Si vero collegia aut monasteria tam virorum quam feminarum tale confessionale peterent: tunc attendi debent numerus & facultates eorum per Subcommissarios: cum quibus etiam cum taxa componere debent. Qui etiam Subcommissarii scribendas literas confessionalis sigillare & eas manu

pro-

propria subscribere debent cum annotatione taxe pro confessionali date. — confessionale.

Volumus etiam quod in Confessionalibus unus tantum inscribatur. nisi fuerint maritus & uxor qui sunt duo in carne una: quibus etiam ad di poterunt filii & filie in eorum patria potestate existentes: propriumque peculium non habentes. Et quatenus predicti omnes ac pauperes: aliique mediocriter habentes hujusmodi confessionalia consequi valeant. Damus per presentes facultatem nostris generalibus Subcommissariis: taxandi numerum personarum inscribendarum: secundum quod viderint fabrice predicte propensius expedire. — 32 Numerus personarum & quot earum in unus literis scribi debent.

Volumus etiam quod nomina singulorum comparantium confessionalia aut alias aliqua ex causa gratis ea obtinentium per distributores in speciali libro scribantur. Quodque iidem distributores sese singulis literis confessionalibus subscribant: ne in posterum ratio de eis reddenda deficiat: seu fraudulentus error occultetur. — 33 Nomina comparantium confessionalia debent in registro scribi.

Volumus insuper quod dicte litere Confessionalis in omnibus nostre Commissionis locis in quibus etiam crux non est erecta, durante octennio per habentes a nobis vel nostris generalibus Subcommissariis in scriptis commissionem autenticam distribui possint. — 34 In quibus locis hujusmodi confessionalia possunt distribui etiam gratia in eis non intronisata.

Tertia principalis gratia est participatio omnium bonorum ecclesie universalis, que in hoc stat, quod contribuentes pro dicta fabrica ac eorum parentes defuncti qui in charitate decesserunt. nunc & imperpetuum participabunt in omnibus precibus, suffragiis, elemosynis, jejuniis, orationibus, peregrinationibus quibuscunque: etiam ad terram sanctam. Stationibusque in urbe: missis, horis canonicis, disciplinis: & ceteris omnibus spiritualibus bonis: que fiunt & fieri poterunt in universali sacrosancta ecclesia militante: & omnibus ejus membris. Quam participationem fideles tunc consequuntur: quando literas confessionales redimunt. Circa quam facultatem Predicatores & Confessores summope- — 35 Tertia principalis gratia est participatio omnium bonorum vide que & qualis sit.

pere insistere debent. fidelibus persuadendo ne ipsam & confessionale redimere negligant.

36 Ad redimenda confessionalia & consequendum participationem hujusmodi non requiruntur contritio & confessio.

Declaramus etiam quod pro dictis duabus gratiis principalibus consequendis non est opus confiteri: seu ecclesias aut altaria visitare, sed duntaxat confessionale redimere. Quamuis etiam aliqui de confessionalibus priorum gratiarum sunt provisi. Nihilominus tamen inducendi sunt: ad hec nostra etiam redimenda. Attento quod in nostris confessionalibus tres gratie magne conceduntur. que in aliis prioribus concesse non sunt. videlicet absolutio a censuris etiam ab homine latis. Insuper ab homine latis ad nullius tamen instantiam: & sacramenti Eucharistie per eligendum confessorem administratio. Atque votorum ultramarini, visitationis liminum apostolorum: & sancti Jacobi in Compostella: castitatis & religionis non solenniter emissorum atque omnium aliorum in alia bona opera commutatio. Que tamen commutatio durante nostro octennio pro fabrica sancti Petri fieri debet.

37 C Anime redimuntur per hujusmodi gratiam de purgatorio & quomodo.

Quarta principalis gratia est pro animabus in purgatorio existentibus: plenaria omnium peccatorum remissio: quam remissionem Papa dictis animabus in purgatorio existentibus: per modum suffragii largitur & concedit. Ita videlicet quod pro eis in capsam contributio per viventes fiat. qualem unus dare aut facere pro se haberet. Volumus tamen quod nostrorum Subcommissariorum moderatio in hujusmodi contributione pro defunctis facienda locum habere debet. atque eorum quibus ipsi eandem moderationem specialiter dare curaverint. Nec opus est quod contribuentes pro animabus in capsam sint corde contriti & ore confessi. cum talis gratia charitati in qua defunctus decessit: & contributioni viventis duntaxat innitatur: prout ex textu Bulle claret. Circa istam gratiam efficacissime declarandam Predicatores diligentissimi esse debent. eo quod animabus defunctis per hanc certissime subvenitur. Et negotio

gotio fabrice ſancti Petri fructuoſisſime accumulatisſimeque conſulitur.

Alie gratie & facultates Apoſtolice quattuor priores principales nunc ſequuntur. Quas Domini Confeſſores & Predicatores non perſunctorie ſed digeſtisſime legere & ruminare debent. eo quod concesſio ipſarum pene omnibus hominibus ſaltem ratione utentibus: & ſi non ſingulis in toto: tamen in parte aut partibus ad ſalutem neceſſaria eſt. Ipſarum etiam conſecutio negotio fabrice ſancti Petri propenſiorem utilitatem affert. *ex quo ab antea tam largisſime diſpenſationes, commutationes & compoſitiones a ſede Apoſtolica non emanarunt.* 38 Sequuntur alie gratie preter priores.

Sciendum tamen quod eisdem facultatibus indigentes pro ipſis ſpecialiter in uſum preſentis negotii ad Capſas poſitas imponere debent per ſe vel alias fide dignas perſonas ſi poſſunt: quantum alias pro ipſarum conſecutione exponere haberent: videlicet verſus urbem Romanam: aut ad ſanctum Jacobum: vel alibi locorum: eundo: ſtando & redeundo ac deſuper literas expediendo. Niſi domini Subcommiſſarii generales ſuper hoc a nobis ſpecialem commisſionem habentes perſonarum & cauſarum meritis exigentibus duxerint taxam hujusmodi limitare. 39 e d

Prima igitur eſt votorum omnium (exceptis votis viſitationis liminum apoſtolorum & ſancti Jacobi in Compoſtella: caſtitatis: religionis: & Hieroſolimitani dumtaxat ſolenniter emisſis) in uſum dicte fabrice commutatio. Que commutatio dupliciter pro nunc fieri poteſt videlicet vigore plenisſime remisſionis & Jubilei ac confesſionalis. k 40 Commutatio omnium votorum quomodo fiat.

Volumus etiam quod noſtri generales Subcommiſſarii non paſſim & indifferenter quibuscunque penitentiariis & confeſſoribus: atque aliis particularibus comiſſariis per nos ſeu eos deputatis, facultatem concedant vota quecunque commutandi Sed committant talibus ex eis quibus committendum eſſe perſpexerint: & etiam k 41

quantum voluerint: & pro negotio expedire cognoverint: quod maxime observandum esse statuimus circa vota majora. In minoribus autem in quibus expense eundi & redeundi cum oblationibus: aut onera voto incumbentia valorem decem florenorum auri Rhenensis non excederent: poterunt particulares subcommissarii & Penitentiarii omnes compositionem facere, augendo semper dicte fabrice meliorem conditionem.

42 Dispensatio cum simoniacis quibuscunque & irregularibus.

Secunda facultas est dispensatio & compositio cum simoniacis & irregularibus: tam super beneficiis quam super indebite perceptis fructibus in utroque foro. Quam facultatem quantum ad simoniacos. ad vitandum secularium scandalum. Predicatores parce & cum modestia ac in genere explicare debent.

43 Subvencio simoniacorum ratione fructuum.

Quo vero ad eos qui indebite percepissent fructus beneficiorum Predicatores expressius loqui possunt: eo quod conscientie quo ad hoc multipliciter gravantur: videlicet ratione obmissionis divinorum officiorum propter quam ad restitutionem fructuum perceptorum ex beneficiis ad ratam temporis in quo hore canonice obmisse sunt: tenentur & obligantur: quod etiam procedit in distributionibus quotidianis que canonicis residentibus dare consueverunt. Nam si debite non residerunt: aut debitis horis aut aliis divinis officiis non interfuerunt ecce secundus modus. Vel aliquo modo statutis ecclesie sue fraudem fecerunt: qui est tertius modus conscientiam gravandi: ad restitutionem distributionum sic indebite perceptarum in foro conscientie tenentur.

44 Generales subcommissarii habent in ista facultate liberum arbitrium & quomodo. Simoniaci quando non

Circa istam facultatem particulares Subcommissarii & penitentiarii ac confessores omnes se habere debent prout generales Subcommissarii: aut unus generalis: quatenus unus tantum esset. eis committere & concedere decreverint aut decreverit: eo quod taliter simoniacus non habet beneficium: & sic vacat. Unde per talem facultatem eidem providetur de beneficio in utroque foro. Pro qua gratia ad capsam solvat fructus unius anni be-

beneficii per simoniam obtenti: super quibus generales Subcommissarii singularem respectum habere debent. habent beneficia.

Idem dicitur de his qui commiserunt irregularitatem. ut solvant fructus unius anni: ex quo cum eis in utroque foro dispensatur. Advertendi etiam sunt fructus beneficiorum & prebendarum. Si enim beneficium vel prebenda in corpore tenuis esset: sed oblationes vel distributiones & alia extraordinaria essent pinguia: tunc secundum illa debet imponi gravior taxa: attento etiam isto, quod cum talibus dispensatur quo ad ordines susceptos & suscipiendos: & ut in eis de post possint ministrare. 45 Quid simoniaci & irregulares ad capsam dare debent.

Quo vero ad perceptos fructus beneficiorum per simoniam vel alias indebite. possessores eorum induci debent semper ad plus contribuendum: videlicet ut medietatem aut tertiam vel quartam partem & etiam minus quando qualitas indebite occupationis non esset gravis: aut esset aliquo modo excusabilis. 46

Si vero Simoniaci aut irregulares nulla haberent beneficia: tunc modus commisse Simonie aut contracte irregularitatis ponderari debet: & secundum quod magis vel minus gravis fuerit: secundum hoc gravior vel minor taxa eis imponi debet. Circa istam totam facultatem Subcommissariorum generalium moderamen salvum esse debet: quibus injungimus quod quo ad ista nihil in fraudem negotii faciant, sub censuris ipso facto incurrendis in Bulla latis. 47 Statutum de simoniacis & irregularibus non habentibus beneficia.

Tertia facultas est componendi super male ablatis incertis. vel etiam certis in aliquibus casibus videlicet infra scriptis. Quando foenerator deberet foeneratori: & ipse requisitus recusaret usuras restituere vel si privatis ecclesiis deberetur, in quibus Romana Ecclesia succedere deberet aut posset de iure. Item in his que ad aliquorum manus quocunque modo pervenerint: sed quibus restituenda sint ignorent vel dubitent. Item in his que relicta fuerint: & que relinqui ac legari conti- 48 Compositio super male ablatis incertis & etiam certis. Compositio super inventis. Compositio

super relictis pauperibus vel ecclesiis in genere.

gerit in futurum dicto octennio durante: pauperibus Christi in genere: vel alicui ecclesie sine determinatione. Istos omnes casus, debent Predicatores populo explicare: & super eis insistere ut bene intelligantur. Presertim in primo casu super male ablatis incertis: quoniam in hoc multi sunt illaqueati precipue mercatores, qui aliquos incognitos aliquo modo decipiunt plus vendendo quam merces valent. vel vendendo malum pro bono: vel accipiendo aliquid plus in precio ex eo, quia solutionem precii per tempus expectant: vel aliquibus aliis modis qui infiniti sunt.

m 49 In his casibus restitutio fieri debet & quomodo.

In his enim omnibus casibus restitutio fieri deberet: & nescitur cui. Unde examinent conscientiam suam in quam summam possent habere male ablata. & componendo ab omni male ablatorum restitutione liberabuntur. Similiter explanentur omnes alii casus de bonis certis: maxime quando aliquis deberet solvere aliquam summam piis locis aut pauperibus in genere: & forte non habeat commoditatem solvendi totam summam: tunc enim potest cum Subcommissariis componere in aliqua honesta portione & liberatur ab omnimoda solutione.

50 Confessores quomodo circa hanc facultatem se habere debent.

Ad illam facultatem Penitentiarii & Confessores se non intromittant: nisi circa eos qui haberent conscientiam lesam a viginti florenis Rhenensibus. Si vero conscientia in majori gravata esset: tunc Subcommissariis insinuare debent: & cum eis de debita taxa concludere. Veruntamen generales Subcommissarii in hujusmodi omnibus liberum habebunt judicium & moderamen. Ita tamen quod in fraudem negotii sub censuris & penis ut & quibus supra, nihil agant.

51 n Dispensatio cum ordinatis ante legitimam etatem.

Quarta facultas est dispensandi cum eis qui ante etatem legitimam sine dispensatione ad ordines sacros sunt promoti super irregularitate: & ut possint in susceptis ordinibus ministrare. Ista etiam facultas per Predicatores populo publicabitur: & inhibetur Confessoribus ne eos absolvant: sed communicent cum generalibus Sub-

Subcómmiſſariis: aut quibus hec commiſerint: qui cum talibus procedere debent ſicut in ſecunda facultate. De aliis irregularibus dictum eſt. Sed ſi non habent beneficia mitius cum eis agant.

Quinta facultas eſt diſpenſandi cum his qui in gradu 52 n o
prohibito conſanguinitatis & affinitatis contraxerunt, ſcienter vel ignoranter. ſimiliter cum his qui contraxerunt impediti in aliqua ſpecie cognationis ſpiritualis. Seu cum his qui alias quomodolibet impediti contraxerunt.

Pro quo ſciendum quod cum impeditis in gradibus 53 o
divina lege prohibitis nullatenus diſpenſamus hujus gratie vigore. Sed in gradibus lege pontificia prohibitis diſpenſandum committimus ſic videlicet. Quod impediti in primo & ſecundo gradu affinitatis per copulam fornicariam contracto: & non publicam: ſi contraxerunt & matrimonium carnaliter conſumaverunt tunc ſic diſpenſamus cum eis quod primo eos a ſententia excommunicationis incurſa abſolvimus: ſecundo a peccatis. tertio proles ſuſceptas & ſuſcipiendas legitimas declaramus: damusque eis licentiam ut a novo contrahant vel ut in ſic contracto permaneant. Et hec omnia facimus in foro conſcientie dumtaxat. Si vero affinitas iſta contrahentium eſſet ex copula publica: ita quod ſciretur affinitas inter eos exiſtens. Aut hujusmodi impedimentum in judicium deductum fuerit: tunc propter ſcandalum publicum vitandum: cum talibus non volumus eſſe diſpenſandum. Bulla enim apoſtolica hujusmodi diſpenſationem non intendit. Si autem predicta affinitas perpetuo ſecreta manebit: tunc ſic contrahentes etiam perpetuo in matrimonio ſic contracto cohabitare: & proles in bonis eorum ſuccedere poterunt. Si vero in lucem talis copula fornicaria veniret: tunc per judicium contentioſum dirimi poterit.

In gradibus prohibitis lege divina non diſpenſatur.

Diſpenſatur in primo & ſecundo gradu affinitatis per copulam fornicariam contracto: & quomodo queat in foro conſcientie dumtaxat.

Si talis affinitas publicata. tunc poſſunt dirimi.

In tertio autem & quarto gradibus tam affinitatis o 54
quam conſanguinitatis in utroque foro tam conſcientie quam contencioſo diſpenſandum committimus. ut matri-

In tertio & quarto gradu affinitatis

& consanguinitatis dispensatur in utroque foro super contracto sed non contrahendo.

trimonium de novo contrahatur: vel ut in contracto permaneant: & ut proles suscepte ac suscipiende legitime declarentur. Quod sic intelligi volumus, quod si aliqui contraherent, & matrimonium per copulam carnalem consumarent: qui in tertio vel quarto gradibus affinitatis seu consanguinitatis conjuncti essent, cum illis dispensandum esse committimus: sed minime cum volentibus contrahere de futuro.

n 55 Dispensatur cum omnibus impeditis cognatione spirituali excepto levante & levato in utroque foro.

Qui autem contraxerunt matrimonium & impediti sunt: per cognationem spiritualem, illos absolvimus omnes a peccatis. cum eis similiter in utroque foro dispensamus: ut in sic contracto matrimonio licite permanere valeant. Proles ut supra legitimas decernendo.

Si vero levans & levatus contraherent: cum his dumtaxat dispensari non potest: ut in contracto matrimonio permaneant.

56
57 Quomodo generales subcommissarii circa prefatas dispensationes se habere debent.

Volumus autem quatenus generales nostri Subcommissarii circa dispensationes sic impeditorum omnium, diligenter invigilent: & eas faciendas dumtaxat committant his: quos ad hoc idoneos esse cognoverint. Non autem passim omnibus & indifferenter: eo quod super hujusmodi dispensationibus in foro contentioso prefati nostri Subcommissarii patentes & autenticas litteras dare debebunt. Nostri etiam generales Subcommissarii hoc ordinare debent: quod indigentes hujusmodi dispensationibus tantum contribuere debent ad cistam, quantum pro ipsarum consecutione eundo scilicet ad urbem & redeundo: atque etiam litteras desuper ibidem expediendo: respective exponere haberent. Poterunt tamen prefati nostri generales Subcommissarii & alii quibus hoc committent hujusmodi contributionem causarum meritis exigentibus limitare.

c d Quantum hujusmodi dispensationibus indigentes contribuere debent.

58 p Compositio cum detentoribus ho-

Sexta facultas est componendi cum injuste occupantibus bona ecclesiarum vel monasteriorum: qui judicialiter ad illorum restitutionem compelli non possunt: quia hi quibus restitutio fieri deberet non habent instrumenta & pro-

& probationes necessarias. Nam ita possidentes etiam si haberent penes se tales probationes, possunt componere: & facta solutione compositionis ad capsam, ab ulteriori restitutione dictis ecclesiis liberabuntur: & quod in posterum libere retinere possint conceditur in utroque foro.

norum ecclesiarum & monasteriorum.

Volumus etiam quod predicatores sepissime hunc punctum in ambone efficacissime publicent. Dicendo quod hi qui saltem dubitarent: an hujusmodi bona haberent aut occuparent. quamuis hoc pro certo non scirent: facere deberent compositionem: eo quod in dubiis conscientiam concernentibus artior via semper eligenda est. Cum tamen sic dubitantibus an prefata bona occuparent: mitius agendum erit.

59 m Dubitantes se hujusmodi bona habere quomodo componere debent.

Ad illam facultatem dumtaxat generales Subcommissarii nostri manum apponere debent. & pauci alii quibus hujusmodi committenda esse perspexerint. Verum tamen si hujusmodi compositio valorem viginti florenorum non excederet: poterunt Penitentiarii & Confessores se intromittere. Ita tamen quod sub penis quibus & ut supra, nihil in fraudem negotii: sed & semper meliorem negotii conditionem agant. Sic autem hujusmodi bona occupantes componere habebunt: quod medietatem valoris bonorum vel quantum generales Subcommissarii admiserint ad cistam ponant.

m 60 Prefata compositio generalibus Subcommissariis dumtaxat committitur

Septima facultas est apprehendendi & de jure assequendi ad usum dicte fabrice omnia bona, res & pecunias que hactenus relicta sunt & durante dicto octennio relinquentur pro male ablatorum restitutione in quacunque ultima voluntate: quibuscunque incertis ecclesiis aut piis locis & personis. Similiter & certis vel absentibus de quibus noticia haberi non possit. Quia illa sanctissimus dominus noster Papa dicte fabrice applicavit. Et advertatur quod differentia est inter istam facultatem & tertiam suprapositam: quia ibi non sunt relicta pro male ablatis. Et sic Papa non applicat fabrice sancti Petri

m p 61 Relicta pro male ablatorum restitutione in quacunque ultima voluntate quomodo fabrice applicantur. Relicta certis vel absentibus perso-

nis incogniti fabrice applicantur. tri: sed solum dat facultatem quod illi qui deberent illa dare incertis ecclesiis, piis locis, & pauperibus in genere, possunt si volunt non incertis ecclesiis vel pauperibus solvere: sed cum agentibus pro fabrica super illis componere. In isto autem presenti casu quia sunt relicta pro male ablatis dicte fabrice omnino applicantur. & sic possunt per agentes pro fabrica apprehendi.

p 62 Bona injuste detenta. Similiter applicat Papa dicte fabrice omnia bona que per aliquos injuste detinentur. Sed illi quibus illa bona restituenda essent aliqua ratione non possunt illa repetere.

p 63 Bona relicta pro captivorum liberatione. Item omnia bona que pro redemptione captivorum exponi deberent, & que ad dictam redemptionem: per quoscunque relicta sunt vel fuerint durante dicto octennio.

64 p Bona consumenda ex voro in conviviis. Item omnia bona que ex voto, statuto vel consuetudine in conviviis vel aliis celebritatibus expendi deberent.

65 y Prefatos casus omnes predicatores & confessores intimare debent fideliter. Item mandamus Predicatoribus sub penis & censuris in Bulla contentis ut supra: ut populo omnes dictos casus & maxime de relictis super male ablatorum restitutione bene notificent declarent & intiment. Atque quod omnes qui aliquo modo noticiam habent de dictis casibus ut sunt Notarii qui de dictis ultimis voluntatibus sunt rogati: ac testes: & quilibet alii, sub eisdem penis in Bulla contentis ut supra, obligati sint dominis Subcommissariis illa respective infra octo dies, dictam intimationem sequentes notificare & significare: quo per prefatos Subcommissarios ipsa bona apprehendi possint. A quibus censuris & penis hujusmodi noticiam habentes & intimare negligentes: non nisi previa dicta notificatione absolvi possunt. Sed caveant Confessores ad dictam facultatem manum apponere nisi valor compositionis infra viginti florenos Rhenenses existeret. Generales tamen Subcommissarii in his omnimodam facultatem cessante frau-

fraude & dolo habere debent. Sub tamen conditionibus prius positis circa alias & priores compositiones.

Et quoniam antecedenter de impeditis dictum est declaramus per presentes impeditos esse captivos omnes, ac vinculis detentos. personas partui vicinas aut proles nutriendas quibus abesse non possunt habentes. Item eos qui propter inimicitias, Bannum, vel alias timore mortis aut periculi magni, locum indulgentiarum nec valent aut audent accedere. 66 Qui censentur impediti.

Item mulieres conjugatas quibus sine consensu viri, & filios ac filias familias quibus absque voluntate parentum abire non licet: Senes valetudinarios, divinis aut humanis servitiis implicatos: & universaliter omnes quibus de jure vel facto peregrinari non licet. Cum prefatis omnibus dispensari potest per Subcommissarios & Penitentiarios ne ad ecclesiarum aut altarium visitationem obligentur.

Si vero prefati omnes per se ipsos contributiones suas in cistas ordinatas pro dicta fabrica sancti Petri imponere non possunt: tunc per alias personas fide dignas eas faciant imponi: Ita tamen quod mandatarii hujusmodi in fraudem negotii talem impositionem non differant: sub censuris: sententiis & penis in literis apostolicis latis: quas sic differentes sine urgentissimis causis: ipso facto incurrere volumus: a quibus etiam non nisi per sanctissimum dominum nostrum Papam: aut nos vel nostros generales Subcommissarios absolvi poterunt. 67 Impositio per manus mandatariorum. pena mandatariorum.

Item declaramus & statuimus quod Religiosi utriusque sexus omnes tam mendicantes quam non mendicantes in casu quo ipsorum superiores contempserint aut neglexerint, istas indulgentias & facultates nobis commissas: pro se ac subditis suis redimere vel procurare: quatenus eis in Conventibus seu monasteriis perfruantur: possint si quid justum habuerint contribuere. Et si nihil habuerint tale tunc poterunt a quibuscunque secularibus vel spiritualibus personis proprias pecunias habentibus ele- b 68 Quomodo religiosi indulgentias possunt consequi. Religiosi possunt contributionem mendicare.

mosynam petere, & efficere: quatenus dictam elemosynam dantes eandem pro ipsis religiosis in cistam ponant.

69 Subcommissarii possunt religiosis confessores dare etiam contra statuta ordinum eorum.

Si autem nihil ab aliis impetrare possent unde imponant: tunc precibus & jejuniis vel aliis piis operibus contributionem suam compensabunt: Declaramus etiam quod si Prelati religiosorum predictorum: noluerint dare licentiam subditis suis eundi ad loca: in quibus crux erecta & indulgentie solenniter intronisate sunt: tunc eorum subditi libere & licite auctoritate apostolica & nostra poterunt confiteri confessoribus: quos nostri Subcommissarii eis deputaverint: aut ipsi sibi deputari & dari ab eis petierint minime obstantibus eorum ordinum privilegiis & constitutionibus: etiam auctoritate apostolica concessis & confirmatis. De confitendo illis confessoribus dumtaxat qui fuerint ipsis per suos superiores deputati & assignati. Ne tamen per hujusmodi nostram declarationem videamur dictis religiosis utriusque sexus plus justo indulsisse: & propterea monasticam observantiam evacuare.

Religiosi absolvuntur a casibus preteritis.

Volumus quatenus ipsi religiosi propter dictam nostram concessionem dumtaxat a preteritis culpis excessibus ac criminibus suis, non solum eorum superioribus: sed etiam sanctissimo domino nostro Pape reservatis, absolvi possint: dictis etiam suis superioribus invitis & contradicentibus. Quibus etiam sub pena excommunicationis late sententie auctoritate apostolica mandamus ne hujusmodi impediant pro ista vice dumtaxat. qua eorum privilegia & constitutiones sunt suspense.

70 Pauperes quicensentur.

Item declaramus quod in proposito pauperes intelligantur non solum religiosi prefati: sed etiam omnes qui victum mendicant: & illi qui de laboribus suis vivere habent: & tamen victum quottidianum dumtaxat. ex hujusmodi laboribus acquirentes: ad futuros dies nihil sibi ex hujusmodi laboribus reponere possunt. Horum pauperum & aliorum quorumlibet qualitates nostri Subcommissarii & Penitentiarii diligenter examinare debent:

&

& cognita veritate eorum saluti & indemnitati misericorditer consulere.

Item declaramus quod semel expediti pro nostre plenarie remissionis consecutione recidivantes: dummodo ex confidentia istarum indulgentiarum nihil illicitum com miserint. seu obmissorum vel oblitorum recordati fuerint: possint de novo in locis ubi publicatur gratia, confiteri, imponere. Et hujusmodi indulgentias promereri: nec eis opus erit ad priorem confessorem ire: nisi hoc meritorie facere voluerint. Sub qua nostra declaratione omnes comprehendi volumus: qui presentem gratiam consecuti sunt vel consequentur. 71 Statutum pro recidivantibus.

Item declaramus quod penitentiam publicam acturi: quorum occasione tota vicinia scandalisata fuerit: aut locus in quo excesserunt si secularium severitas legum non timeatur. sic se habere debent. In primis denudentur & discalcientur femoralibus dumtaxat seu camisiis retentis. in Capella aut sacristia idonea. De post gestabunt virgam in una: & candelam in alia manibus, in modum crucis ante pectus cancellatis, processionemque euntem ad stationem precedent: seque ante crucem erectam genuflexi reponant: quousque cantus ibidem cum versiculo & Collecta sit totaliter finitus. Deinde facto silentio & Commissario psalmo *Miserere mei.* incipiente, statim ducantur a suis Confessoribus per medium stationis. Primo ad Commissarium: qui accepta virga de manu penitentis: ipsum modeste ter in dorsum verberabit dicendo, *Parcat tibi deus & dimittat delicta tua*, singulis penitentiariis & confessoribus sic ex ordine ulterius facientibus, dicto itaque psalmo *Miserere mei deus* alternatim cum *gloria patri.* Incipiat Commissarius *Kiryeleison Pater noster. Et ne nos. Salvos fac domine servos tuos. Deus &c. Mitte eis auxilium de sancto &c. Domine exaudi orationem meam &c. Dominus vobiscum &c. Oremus. Deus cui proprium &c.* Et postea confessor penitentem ipsum sic ante crucem constitutum absolvat, per absolu- 72 Modus agendi publicam penitentiam.

lutionem apostolicam competentem, & sic communioni fidelium restitutum declaret. Clericis autem & juvenibus publica penitentia facile non imponatur. Mulieres etiam propter sexus honorem saltem discalcientur.

73 Publice penitentes quid facere tenentur.

Debent etiam sic penitentes ante absolutionem impendendam cautionem juratoriam facere, quod velint stare mandatis absolventis & juxta proprias facultates amendam lesis prestare, atque excommunicatoris mandatis parere.

74 Statutum de negato salvo conducto.

Ubi vero salvus conductus volentibus sic penitere negabitur aut alia pericula timentur, tunc nostri Generales subcommissarii facultatem habebunt hujusmodi absolvendi, & absolvi facere, a penitentiariis, prout saluti & indemnitati penitentium viderint expedire, Isto adjecto quod penalitatem majoris discipline, contributionis gratia compensabunt.

Forma absolutionis universalis.

g 75 Forma absolutionis generalis.

MIsereatur tui &c. *Dominus noster Jesus Christus per meritum sue passionis te absolvat: Et ego auctoritate apostolica, mibi in hac parte commissa & tibi concessa, te absolvo, ab omnibus censuris sententiis & penis ecclesiasticis, quibus quomodolibet ligatus existis. Deinde a commissis per te excessibus, delictis, criminibus, & peccatis quibuslibet, quantumcunque etiam gravibus & enormibus, & ex quavis causa specialiter vel generaliter sanctissimo domino nostro Pape ac sedis apostolice reservatis. Etiam in litteris. que in cena domini singulis annis publicantur contentis. ac etiam a talibus de quibus nunc specialem oporteret fieri mentionem. Omnem inhabilitatis & infamie maculam sive notam. per te premissorum occasione contractam abolendo: remittendoque tibi penas purgatorii: & restituendo te illi innocentie in qua eras quando baptisatus fuisti: in quantum claves sancte matris ecclesie se extendunt. Et restituo te sacramentis ecclesie & unioni fidelium in nomine patris & filii & spiritus sancti Amen.*

Scien-

Sciendum autem est quod excommunicati & aliis ecclesiasticis censuris ligati ad instantiam alicujus partis. Ita absolvi possunt. parte etiam adversa dissentiente. *Dominus noster Jesus Christus te absolvat: & ego auctoritate Apostolica in hac parte mihi commissa: & tibi concessa te absolvo ab omnibus censuris, sententiis, & penis ecclesiasticis quibus quomodolibet ligatus existis. Etiam a censuris & sententiis quibus ad instantiam partium innodatus existis. Et hoc quantum ad effectum hujusmodi indulgentiarum consequendum dumtaxat. Ita quod parti lese si poteris satisfacias teque excommunicatori tuo mandatis suis pro viribus pariturus presentes. Deinde a commissis per te excessibus.* & sic consequenter tota legatur absolutio. 76 g Absolutio excommunicatorum ad instantiam partium & quomodo fieri debet.

Commissarii etiam nostri & Penitentiarii antequam sic excommunicatos & censuris innodatos ad instantiam partium absolvant: debent ab eis juramentum exigere: quod velint partibus lesis si poterunt satisfacere: & excommunicatori suo elapso termino eis prefixo pro consecutione gratie se presentare suisque mandatis parere, prout antecedenter per nos statutum est. 77 g Juramentum excommunicatorum ad instantiam partium.

Predicta etiam forma absolutionis generalis juxta qualitatem excessuum confitentium & facultatum petitarum in Bulla concessarum exigentiam respective extendi potest & debet. 78

Exempli gratia.

FActa compositione super non restituendo addendum est. *Et eadem auctoritate indulgeo atque concedo: ut soluta parte tali vel tali summa pro hoc sancto opere: a reliquorum injuste possessorum ulteriori restitutione absolutus existas: & ultra minime restituere tenearis. In nomine patris & filii & spiritus sancti Amen.* 79 n Forma absolutionis supra non restituendo.

In commutatione votorum addendum est. *Et eadem auctoritate tale vel tale votum in opus indulgentiarum hujusmodi commuto. In nomine patris & filii & spiritus sancti.* k 80 Commutatio votorum in absolutione.

1 o 81 Dispensatio in absolutione cum irregularibus & simoniacis.

Quoad irregulares & simoniacos addendum est. *Et eadem auctoritate dispenso tecum super irregularitate contracta; & super simonia in assecutione ordinum vel beneficiorum commissa: & concedo tibi ut ad omnes etiam presbyteratus ordines possis promoveri. Et in susceptis per te ordinibus ministrare ac sic acquisita beneficia ecclesiastica retinere. & alia quecunque beneficia tibi alias canonice conferenda recipere. In nomine patris & filii & spiritus sancti, Amen.*

1 82 Nova collatio beneficiorum simoniacorum.

Ubi beneficia simoniace adepta de novo conferuntur addendum erit. *Et confero tibi de novo quecunque, quotcunque & qualiacunque beneficia ecclesiastica: cum cura & sine cura per te illicite acquisita: cum omnibus juribus & pertinentiis suis: & eadem auctoritate te in realem & corporalem possessionem illorum de novo immitto & induco. In nomine patris & filii & spiritus sancti Amen.*

1 o 83 Dispensatio cum quomodolibet illicite conjugatis.

Simili modo agendum est cum his qui prohibita contraxerunt matrimonia & consummarunt: eos primum absolvendo juxta formam universalis absolutionis. *Deinde cum eis dispensando quod non obstante impedimento hujusmodi in sic contracto per eos matrimonio in simul possint licite remanere. Vel aliud de novo contrahere. prolem legitimam decernendo* prout clare in Bulla habetur. Premissa omnia intelligantur fieri in foro tam conscientie quam contentioso.

f g h 84 A quibus peccatis & casibus confessiores absolvere possunt.

Item declaramus quod Confessores & Penitentiarii possunt absolvere ab omnibus peccatis quantumcunque gravibus & sedi apostolice reservatis. Exceptis his que superius specificata sunt. Veruntamen in casibus reservatis summo pontifici ac presulibus de jure. Bonum est si persona delinquentis sit magni status & magnarum facultatum: verbum facere cum Subcommissariis: & tacitis nomine & cognomine: solum expressis qualitate delicti. aut delinquentis facultatibus: de taxa cum eis deliberare ac aliis eis imponendis penitentiis.

85 b In foro contensioso con-

Item Penitentiarii & Confessores non faciant absolutiones a vinculis excommunicationis: & aliarum censurarum

rum in foro contentioso: sed hujusmodi remittant ad Subcommissarios.

fessores non absolvant a censuris.

Item mandamus etiam prefatis penitentiariis & confessoribus quod quotiescunque per nos aut nostros Subcommissarios vocati fuerint: comparere debeant. & si quid in prejudicium indulgentiarum factum esse intellexerint, illud nobis aut nostris Subcommissariis insinuare debent.

86 Confessores vocati parere debent.

Mandamus etiam prefatis Penitentiariis & confessoribus sub censuris: sententiis: & penis ut supra latis: ne a sibi confitentibus accipiant contributionem & elemosynas in manus suas: sed per Christi fideles in capsis manibus propriis, & ut prefertur reponi faciant.

87 Confessores non recipiant contributiones fidelium ad manus suas.

Mandamus etiam prefatis confessoribus quod sibi confitentibus ultra taxam imponendam: & ecclesiarum visitationem: nullam aliam penitentiam imponant sub censuris & penis quibus supra: nisi forte modicas orationes & per breve tempus ad restringendum recidivationem.

88 Confessores nihil imponant preter taxam& visitationem.

Volumus etiam quod a sibi confitentibus nihil exigant mercedis. ratione confessionis, quia simoniacus esset: sed gratis oblata dumtaxat recipiant sub censuris & penis quibus supra.

89 Confessores nihil exigent a confitentibus.

Item predicatoribus dicti nostri negotii precipimus sub omnibus censuris & penis quibus supra. Quatenus non negligant ad minus in dominicis & festis diebus populis intimare: ne contributiones suas quas propter gratiam & facultates consequendas: aut animas redimendas imponere debent: offerant seu dent ad manus subcommissariorum & penitentiariorum: sed per se aut alias fide dignas personas imponant: seu imponi faciant. Dicant etiam eis quod si hujusmodi facere contempserint: tunc sciant se indulgentias non promeruisse: nec facultates consequutos esse: nec animas redemisse. Volumus etiam quod Confessores & Penitentiarii circa singulos sibi con-

90 Predicatores quibus diebus debent dicere ne contribuentes pecunias dent subcommissariis & confessoribus pro taxa.

confitentes, ſub ſimilibus penis quibus ſupra facere debent ut predicatores.

91 Subcommiſſarii non debent ad manus ſuas recipere contributiones.

Statuimus inſuper quod noſtri generales. Subcommiſſarii ſimiliter contributiones fidelium ſub prefatis penis quibus ſupra ad manus ſuas accipere non debent: quinimo omni conatu ſuo elaborabunt: quo omnia & ſingula ſupraſcripta, realiter & effectualiter ad debitum effectum perducantur: atque per Predicatores & Confeſſores prout ſingulos reſpective concernunt ad unguem obſerventur.

92 Pecuniam confeſſionalium generalis Commiſſarius recipere poteſt.

Admittimus autem quod noſtri generales Subcommiſſarii pecunias confeſſionalium in quibus certa taxa facta eſt, ad ſuas recipiant manus, atque de receptis nobis: aut his quibus ad hoc commiſſionem faciemus ſpecialem rationem legalem reddant.

93 Confeſſionalia non debent imprimi per aliquem ſpecialiter non deputatum.

Mandamus etiam ſub pena excommunicationis late ſententie, & mille ducatorum dicte fabrice applicandorum. ne prefata confeſſionalia aliquis imprimere preſumat: niſi per eos aut noſtros generales Subcommiſſarios deputatus fuerit. Volumus etiam quod in ſingulis locis in quibus crux erecta fuerit, unus ſolus ſit confeſſionalium diſtributor, qui comparantium nomina & cognomina inſcribere debet, etiam aliorum qui gratis confeſſionalia habebunt: quique etiam ſingulis confeſſionalibus manu propria ſe ſubſcribere debent.

c d 94 Modus agendi cum ciſta ſeris & ejus apertione.

Mandamus inſuper ut fraudis & negligentie ſuſpicio omnis tollatur: quod ad quaſcunque capſas que pro predictis indulgentiis deputabuntur. ſaltem tres claves apponantur: quarum una maneat penes Subcommiſſarium. Alia penes Theſaurarium, cui ad hujuſmodi mandatum dabimus ſpeciale: aut apud eum quem dictus theſaurarius deputabit. Alia penes poteſtatem ſpiritualem aut ſecularem loci prout Subcommiſſariis melius viſum fuerit. Volumus etiam quando tempus dictas capſas aperiendi advenerit. quod in preſentia omnium qui claves habebunt. Atque Notarii publici & teſtium idoneorum

ad

ad hoc vocatorum aperiantur. & pecunie non prius per quempiam attingantur, quam fuerint in presentia dictorum numerate: & per peritos estimate: ac ad valorem florenorum auri Rhenensis reducte. Supra qua etiam summa, instrumentum per Notarium legalem fieri debet. In quo prenominatorum presentia describatur & maxime Thesaurarii aut per eum deputati. Qui de pecunia ordinabit & faciet: prout sibi in mandatis dabimus.

De instrumento faciendo super summa extracta qualibet vice.

Reliqua Subcommissariorum predicatorum & penitentiariorum discretio ac sollicitudo suppleant: qui a domino & deo nostro, atque beatis Apostolis Petro, & Paulo premia pro tam felici opere: recipient eterna.

Num. X.

Facultatis Parisiensis
Decretum adversus Indulgentias.

Hujus Decreti prorsus memorabilis, cum in ipso hoc Opere Historico mentionem injecerimus, tum idem hoc, nobis exhibitum à Doctissimo *Carolo du Plessis* D'ARGENTRE' Episcopo Tutelenti & Doctore Sorbonico in ejus Opere, sive *Collectione de novis Erroribus* Tom. I. Part. II. fol. 355. 356. atque ex ipso Originali excerptum, Lectori nostro communicare voluimus; Illud ita se habet.

Anno 1518.

Qualificatio duarum propositionum ad indulgentias Cruciatæ pertinentium, Parisiis definita

Anno Domini Millesimo, quingentesimo, decimo octavo, die Jovis, sexta mensis Maji, congregata Theologorum Sacratissima facultas apud Sanctum Mathurinum Parisius, Missa ejusdem

Veluti nec in genere *Indulgentias* rejicit *Papales*, quippe quas adm
dum reverenter *Apostolicas venias* appellat, Class. III. Th. 21. dicen
do: *Contra veniarum Apostolicarum veritatem qui loquitur, sit ille an*
thema & maledictus. item Th. 23. *Sicut Papa juste fulminat, eos, q*
in fraudem negotii veniarum quacunque arte machinantur &c. &c.

Id verò tamen hic negligi non debebat, haud paucos deinceps e ipsis Pontificiis per harum Thesium, quam eæ leves videantur exiguæ, lectionem fuisse conversos ad Veritatem Evangelican quæ res à G. H. GöTZIO in schediasmate *de Conversione Pontifici rum ex lectione librorum Lutheranorum* est exposita. Cæterum, h ipsas Theses, uti eas ex H. v. d. HARDT Histor. Reform. lit rar. publicavit primò LOESCHERUS, in Docum Hist. Re Tom. I. p. 438 & sq. Deinceps JO. ERH. KAPPIUS in Th atro Nundinationis Indulgentiariæ Tezelianæ p. 73 & sq. public mus, sequentes eam quoque quam Kappius observavit, in cert classes divisionem.

Disputatio D. MARTINI LUTHERI
Theologi, pro declaratione virtutis Indulgentiarum.

AMore & studio elucidandæ veritatis hæc subscripta disput buntur Wittenbergæ, Præsidente R. P. Martino Luther Artium & S. Theologiæ Magistro, ejusdemque ibidem lectore ord nario. Quare petit, ut qui non possunt verbis præsentes nobiscu disceptare, agant id literis absentes. In nomine domini nostri Je Christi, Amen.

I. Dominus & Magister noster Jesus Christus, dicendo, Poen tentiam agite &c. omnem vitam fidelium, pœnitentiam esse volui

II. Quod verbum pœnitentiæ de pœnitentia sacramentali (confessionis & satisfactionis, quæ sacerdotum ministerio celebratu non potest intelligi.

III. Non tamen solam intendit interiorem: Imo interior nulla es nisi foris operetur varias carnis mortificationes.

IV. Manet itaque pœna donec manet odium sui (i. pœnitentia ve ra intus) scilicet usque ad introitum regni cœlorum.

V. Pa

V. Papa nec vult nec potest ullas pœnas remittere præter eas, quas arbitrio vel suo vel canonum imposuit.

VI. Papa non potest remittere ullam culpam, nisi declarando aut approbando remissam a Deo. Aut certe remittendo casus reservatos sibi, quibus contemptis culpa prorsus remaneret.

VII. Nulli prorsus remittit Deus culpam, quin simul eum subjiciat humiliatum in omnibus sacerdoti suo vicario.

VIII. Canones pœnitentiales solum viventibus sunt impositi: nihilq; morituris secundum eosdem debet imponi.

IX. Inde bene nobis facit *Spiritus sanctus in Papa*, excipiendo in suis decretis semper articulum mortis & necessitatis.

X. Indocte & male faciunt sacerdotes ii, qui morituris pœnitentias canonicas in *purgatorium* reservant.

XI. Zizania illa de mutanda pœna canonica in pœnam purgatorii, videntur certe dormientibus Episcopis seminata.

XII. Olim pœnæ canonicæ, non post, sed ante absolutionem imponebantur, tanquam tentamenta veræ contritionis.

XIII. Morituri, per mortem omnia solvunt, & legibus canonum mortui jam sunt, habentes jure earum relaxationem.

XIV. Imperfecta sanitas seu charitas morituri, necessario secum fert magnum timorem tantoque majorem quanto minor fuerit ipsa.

XV. Hic timor & horror, satis est, se solo, (ut alia taceam) facere pœnam purgatorii, cum sit proximus desperationis horrori.

XVI. Videntur infernus, purgatorium, cœlum differre, sicut desperatio, prope desperatio, securitas differunt.

XVII. Necessarium videtur animabus in *purgatorio* sicut minui horrorem, ita augeri charitatem.

XVIII. Nec probatum videtur illis, aut rationibus aut scripturis, quod sint extra statum meriti seu augendæ charitatis.

XIX. Nec hoc probatum esse videtur, quod sint de sua beatitudine certæ & securæ, saltem omnes, licet nos certissimi sumus.

XX. Igitur *Papa per remissionem plenariam omnium pœnarum*, non simpliciter omnium intelligit, sed a seipso tantummodo impositarum.

XXI. Errant itaque indulgentiarum prædicatores ii, qui dicunt, per Papæ indulgentias hominem ab omni pœna solvi & salvari.

XXII. Quin nullam *remittit* animabus *in purgatorio*, quam in hac vita debuissent secundum Canones solvere.

XXIII. Si remissio ulla omnium omnino poenarum potest alicui dari: certum est, eam nonnisi perfectissimis i. paucissimis dari.

XXIV. Falli ob id necesse est majorem partem populi, per indifferentem illam & magnificam poenæ solutæ promissionem.

XXV. Qualem *potestatem habet Papa in purgatorium* generaliter, talem habet quilibet Episcopus & curatus in sua dioecesi & parochia specialiter.

I. Optime facit Papa, quod non potestate clavis (quam nullam habet) sed per modum suffragii, dat animabus remissionem.

II. Hominem prædicant, qui statim ut jactus nummus in cistam tinnierit, evolare dicunt animam.

III. Certum est nummo in cista tinniente, augeri quæstum & avaritiam posse: Suffragium autem Ecclesiæ est in arbitrio Dei solius.

IV. Quis scit, si omnes animæ in purgatorio velint redimi, sicut de sancto Severino & Paschali factum narratur.

V. Nullus securus est de veritate suæ contritionis: multo minus de consecutione plenariæ remissionis.

VI. Quam rarus est vere poenitens, tam rarus est vere indulgentias redimens, i. rarissimus.

VII. Damnabuntur in æternum cum suis magistris, qui per literas veniarum securos sese credunt de salute.

VIII. Cavendi sunt nimis, qui dicunt, venias illas Papæ, donum esse illud Dei inæstimabile, quo reconciliatur homo Dei.

IX. Gratiæ enim illæ veniales tantum respiciunt poenas satisfactionis sacramentalis ab homine constitutas.

X. Non Christiana prædicant, qui docent, quod redempturis animas, vel confessionalia non sit necessaria contritio.

XI. Quilibet Christianus vere compunctus habet remissionem plenariam a poena & culpa, etiam sine literis veniarum, sibi debitam.

XII. Quilibet verus Christianus, sive vivus sive mortuus, habet participationem omnium bonorum, Christi & Ecclesiæ, etiam sine literis veniarum, a Deo sibi datam.

XIII. Remissio tamen & participatio Papæ nullo modo est contemnenda, quia (ut dixi) est declaratio remissionis divinæ.

XIV. Difficillimum est etiam acutissimis Theologis, simul extollere veniarum largitatem, & contritionis veritatem coram populo.

XV. Contritionis veritas pœnas quærit & amat. Veniarum autem largitas relaxat, & odisse facit. saltem occasione.

XVI. Caute sunt veniæ Apostolicæ prædicandæ, ne populus falso intelligat, præferri ceteris bonis operibus charitatis.

XVII. Docendi sunt Christiani, quod Papæ mens non est, redemptionem veniarum ulla ex parte comparandam esse operibus misericordiæ.

XVIII. Decendi sunt Christiani, quod dans pauperi, aut mutuans egenti melius facit, quam si venias redimeret.

XIX. Quia per opus charitatis crescit charitas, & fit homo melior: Sed per venias non fit melior, sed tantummodo a pœna liberior.

XX. Docendi sunt Christiani, quod qui videt egenum, & neglecto eo dat pro veniis, non indulgentias Papæ, sed indignationem Dei sibi vendicat.

XXI. Docendi sunt Christiani, quod nisi superfluis abundent, necessaria tenentur domi suæ retinere, & nequaquam propter venias effundere.

XXII. Docendi sunt Christiani, quod redemptio veniarum est libera, non præcepta.

XXIII. Docendi sunt Christiani, quod Papa sicut magis eget, ita magis optat in veniis dandis pro se devotam orationem, quam promptam pecuniam.

XXIV. Docendi sunt Christiani, quod veniæ Papæ sunt utiles, si non in eas confidant, sed nocentissimæ, si timorem Dei per eas amittant.

XXV. Docendi sunt Christiani, quod si Papa nosset exactiones venialium Prædicatorum, mallet Basilicam S. Petri in cineres ire, quam ædificare cute, carne & ossibus ovium suarum.

I. Docendi sunt Christiani, quod Papa sicut debet, ita vellet, etiam vendita, si opus sit, Basilica S. Petri, de suis pecuniis dare illis, a quorum plurimis quidam concionatores veniarum pecuniam eliciunt.

II. Vana est fiducia salutis per literas veniarum, etiamsi Commissarius, ima Papa ipse suam animam pro illis impignoraret.

III.

III. Hostes Christi & Papæ sunt ii, qui propter venias prædicandas verbum Dei in aliis Ecclesiis penitus silere jubent.

IV. Injuria fit verbo Dei, dum in eodem sermone æquale vel longius tempus impenditur veniis quam verbis evangelicis.

V. Mens Papæ necessario est, quod si veniæ (quod minimum est) una campana unis pompis & cærimoniis celebrantur, Evangelium (quod maximum est) centum campanis, centum pompis, centum cærimoniis prædicetur.

VI. Thesauri Ecclesiæ, unde Papa dat indulgentias, neque satis nominati sunt neque cogniti apud populum Christi.

VII. Temporales certe non esse patet, quod non tam facile eos profundunt: sed tantummodo colligunt multi concionatorum.

VIII. Nec sunt merita Christi & sanctorum: Quia hæc semper sine Papa operantur gratiam hominis interioris, crucem, mortem infernumque exterioris.

IX. Thesauros Ecclesiæ S. Laurentius dixit esse pauperes Ecclesiæ, sed locutus est usu vocabuli suo tempore.

X. Sine temeritate dicimus, claves Ecclesiæ (merito Christi donatas) esse thesaurum istum.

XI. Clarum est enim, quod *ad remissionem pœnarum & casuum sola sufficit potestas Papæ.*

XII. Verus thesaurus Ecclesiæ est sacro sanctum Evangelium gloriæ & gratiæ Dei.

XIII. Hic autem est merito odiosissimus, quia ex primis facit novissimos.

XIV. Thesaurus autem indulgentiarum merito est gratissimus, quia ex novissimis facit primos.

XV. Igitur thesauri Evangelici retia sunt, quibus olim piscabantur viros divitiarum.

XVI. Thesauri indulgentiarum retia sunt, quibus nunc piscantur divitias virorum.

XVII. Indulgentiæ, quas concionatores vociferantur maximas gratias, intelliguntur vere tales quoad quæstum promovendum.

XVIII. Sunt tamen revera minimæ ad gratiam Dei & crucis pietatem comparatæ.

XIX. Tenentur Episcopi & Curati veniarum Apostolicarum Commissarios cum omni reverentia admittere.

XX. Sed magis tenentur omnibus oculis intendere, omnibus auribus advertere, ne pro commissione Papæ sua illi somnia prædicent.

XXI. Contra *veniarum Apostolicarum veritatem* qui loquitur, *sit ille anathema & maledictus*.

XXII. Qui vero contra libidinem ac licentiam verborum Concionatoris veniarum curam agit, sit ille benedictus.

XXIII. Sicut Papa juste fulminat eos, qui in fraudem negotii veniarum quacunque arte machinantur.

XXIV. Multo magis fulminare intendit eos, qui per veniarum prætextum in fraudem sanctæ charitatis & veritatis machinantur.

XXV. Opinari, venias papales tantas esse, ut solvere possint hominem, *etiamsi quis per impossibile Dei genitricem violasset*, est insanire.

I. Dicimus contra, quod veniæ papales nec minimum venialium peccatorum tollere possint quoad culpam.

II. Quod dicitur, nec si S. Petrus modo Papa esset, majores gratias donare posset, est blasphemia in S. Petrum & Papam.

III. Dicimus contra, quod etiam iste & *quilibet Papa* majores habet, scilicet Evangelium, virtutes, *gratias curationum* &c. 1 Cor. XII.

IV. Dicere crucem armis papalibus insigniter erectam, cruci Christi æquivalere, blasphemia est.

V. Rationem reddent Episcopi, Curati & Theologi, qui tales sermones in populum spargi sinunt.

VI. Facit hæc licentiosa veniarum prædicatio, ut nec reverentiam Papæ facile sit etiam doctis viris redimere a calumniis, aut certe argutis quæstionibus laicorum.

VII. Scilicet, cur Papa non evacuat purgatorium, propter sanctissimam charitatem, & summam animarum necessitatem, ut causam omnium justissimam cum tamen infinitas animas redimit propter funestissimam pecuniam ad structuram Basilicæ, quæ est causa levissima?

VIII. Item, cur permanent exequiæ & anniversaria defunctorum, & non reddit aut recipi permittit beneficia pro illis instituta, cum jam sit injuria pro redemptis orare.

IX. Item, quæ illa nova pietas Dei & Papæ, quod impio & ini-

mico propter pecuniam concedunt, animam piam & amicam Dei redimere: Et tamen propter necessitatem ipsiusmet piæ & dilectæ animæ, non redimunt eam gratuita charitate?

X. Item, cur canones pœnitentiales, re ipsa & non usu, jam diu in semet abrogati & mortui: Adhuc tamen pecuniis redimuntur per concessionem indulgentiarum tanquam vivacissimi?

XI. Item, cur Papa, cujus opes hodie sunt opulentissimis Crassis crassiores, non de suis pecuniis magis quam pauperum fidelium struit unam tantummodo Basilicam S. Petri?

XII. Item, quid remittit aut participat Papa iis, qui per contritionem perfectam jus habent plenariæ remissionis & participationis?

XIII. Item, quid adderetur Ecclesiæ boni majoris, si Papa sicut semel facit, ita centies in die cuilibet fidelium has remissiones & participationes tribueret?

XIV. Ex quo Papa salutem quærit animarum per venias, magis quam pecunias, cur suspendit literas & venias jam olim concessas, cum sint æque efficaces.

XV. Hæc scrupulosissima laicorum argumenta, sola potestate compescere, nec reddita ratione diluere, est Ecclesiam & Papam hostibus ridendos exponere, & infelices Christianos facere.

XVI. Si ergo veniæ secundum spiritum & mentem Papæ prædicarentur, facile illa omnia solverentur, imo non essent.

XVII. Valeant itaque omnes illi prophetæ, qui dicunt populo Christi, pax, pax, & non est pax.

XVIII. Bene agant omnes illi prophetæ, qui dicunt populo Christi, crux, crux, & non est crux.

XIX. Exhortandi sunt Christiani, ut caput suum Christum per pœnas, mortes, infernosque sequi studeant.

XX. Ac sic magis per multas tribulationes intrare cœlum, quam per securitatem pacis confidant.

MDXVII.

Num.

Num. XII.

Wolfg. Fabricii Capitonis
Epiſtola ad
Criſtoph. Utenhemium
Epiſcopum Baſileenſem.

De ſuſcipienda ac maturanda Eccleſiæ Reformatione.

Eſt hæc Epiſtola, digniſſima quæ legatur, præfixa *Johannis* CLICHTOVÆI, Viri Doctiſſimi, *Elucidatorio Eccleſiaſtico*, quod Baſileæ prodiit A. 1517. menſe Auguſto, ut ipſe habet libri titulus: Eam, Autographis *Lutheri* aliorumque celebrium Virorum, inſeruit *Hermannus* van der HARDT, Vir Doctiſſimus, Tom. I. pag. 43. ſq.

Per biennium, quo ſum officio Concionatoris in ornatisſimo templo Baſileenſi functus, cui tu, Reverende Pater, merentiſſime præſides, diu multumque dubitavi, quonam fonte tantum vitiorum omnium agmen in clerum ſemel invaſerit. Occurrebat primum eorum incuria, qui fidei gubernaculis asſident, ut qui ad quamlibet impia conniventes, licentiam atque delinquendi conſuetudinem alunt, extirpandam utique facili operâ, modo ipſi, quia nolunt ex animo, vel levi articulo ſe fingant ſaltem repugnare, nihil arrideant, impudentiæ multitudinis neutiquam faveant, ne in familias convictumque ſuum recipiant præfractos illos nebulones. Excuſabiles tamen fortasſis ideo cenſentur, quod eam nolunt morum redintegrationem experiri, quam ſe, vel omnibus nervis incumbentes, aſſequi poſſe diffidunt. Quandoquidem robuſtiora ſunt per ætatem vitia, radicesque altius demiſerunt, quam quod ligone prælatorum aſſiduaque correctoris diligentia erui exſtirparique valeant. Etiamſi mihi videatur nihilo ſecius annitendum, iſque curſus, quem in emendandis erroribus poſſunt, perpetuo tenendus. Quicunque enim ad viam omnia moliuntur reducere, nunquam ſpe tota fruſtrantur. Quin imò

consequentur multo ampliora, quam si vana desperatione debilitati, και εξυπνιαζοντες manum neglexissent admovere. Etenim si non ex animo, certe, ne in mulctam incidant, ex officio ferme solent respondere. φευγουσι γαρ το σχοινιον μεμιλτωμενον. Usque adeo bonis moribus severum præstat exemplum. Atqui res sit utcunque, non impedio, nonnullos tamen hoc seculo invenire est vere Episcopos, in quorum numero Tua quoque dignitas habetur, qui sunt pietatis ac religionis maximi cultores, quos angit injuria Christi, qui vesanæ multitudinis crimina, maxime Sacerdotum, dolore prosequuntur. Summam itaque illorum integritatem, in accusatione hac perseverans, videri possum non satis grato animo interpretari. Quamobrem ejus mali rationem alteram comminiscar, nempe inscitiam, & sacrorum supinam ignorantiam, quibus nos, qui dicimur Levitæ, quotidie operantes cum filiis Cath, onera mysteriorum involuta humeris portamus. Sine intellectu, και πανταθεν ασοργοι, horarias preculas cursim perstrepimus, nihil de ratione sacrificii, nihil de ritu cantus Ecclesiastici nobis constat. Quo fit, ut officii nostri male memores, in scelera proni prolabamur, quovis lenone (sit venia verbo) turpiores. Cujusmodi pessimum malum Jodocus *Clichtoveus*, celebris Parisiorum Theologus, eliminari cupiens, iis quatuor libris, quibus ab argumento titulum fecit Elucidatorium Ecclesiasticum, Ecclesiæ officium exposuit, non minus simpliciter quam apposite, etiam ad vocabulorum vires interim descendens. Præterea flosculis eos amœnissimis ex areolis scripturæ passim adornans, quis sensus, quo loco sit ex Bibliis mutuatus, identidem ostendit. Idque verbis non omnino mutis, neque indoctis plane. Quos tibi, Reverende Pater, dedico, nuncupoque, munusculum, si usum idoneum spectas, profecto dignum episcopali nomine. Nam celebre est Hebræis adagium ירק ארחת טוב. h. e. in tempore præbitum suave est opiparumque prandium, olus & herbulæ virentes. Atque nostris his Commentariis nihil est uspiam tempestivius, nihil uspiam æque proficiens, & ad intellectum, & ad affectus sinceritatem. Sacra enim verba quæ tam sedulo dicimus, dum intelliguntur, amplectitur memoriæ stomachus, adeoque decoquit, absumitque in naturam & imitationem virtutis. Ergo tuum erit, hoc munus Commentariorum benigniter susceptum, Advigilantissime Præsul, Mystis curæ

tuæ

tuæ commissis, quo mysteria probe pernoscant, quoquo modo potes, emendum injungere. Ea quidem industria tum ad clerum redituræ post longa exilia pietati aditum pandens, tum ipsam videberis terram subjicere quasi Antei pedibus. Nemo medius fidius legendis istis religionem Christi non efficiet in se pleniorem, ut interim de intelligentia, quæ inde subnascitur, taceam. Nemini non inspirabunt animos ad salutem. Neminem in spem bonam bonæ frugis non excitabunt. Nisi quis adeo modis omnibus desertus sicut Pharao à Deo, prorsus in saxum obduruerit, similisque Grillo fuerit illi, quem in suem à Circe incantatum, nullis rationibus Ulysses apud Plutarchum adducere potuit, ut in hominem velit redire. Nondum audeo equidem την ολων μετανοιαν nostro sperare seculo. Proh pudor etiamnum sunt inveterati quidam dierum malorum, quos inter Veneris pudorem, sordes Simoniacas, fastum, luxuriam omnem, emori pertinaciter juvat. A quorum sanguine tunc demum liberi erimus, dum instamus, dum increpamus, opportune, importune. Nostro quidem penso taliter persoluto, scelerum vindicem, dicentem jus extremum, quasi nostris partibus probe perfuncti, perquam securi feremus. Vale in Christo Jesu, Reverendissime Præsul, quem ille pietati, moribusque sanis instaurandis, diu servet incolumem. Basileæ. III. Idus Augusti. Anno M. D. XVII.

Num. XIII.

Leonis X. Pontif. Ro.

Diplomata ad Cajetanum duo.

A.

Prius est depromtum ex HOTTINGERI Hist. Eccles. Sec. XVI. Tom. III. pag. 180. atque ita se habet:

LEO *Episcopus servus Servorum perdilecto filio Thomæ, titul. S. Sixti Presbytero Cardinali, ad Charissimum in Christo filium nostrum Maximilianum, in Imperatorem electum, nostro & Apostolicæ Sedis Legato salutem*, & Apostolicam benedictionem. Cum, postquam

 cir-

circumspectio Tua ad Germaniam applicuit, ad aures nostras pervenisset, quod nonulla religiosi, etiam ad Evangelizandum verbum Dei deputati, super Indulgentiis, à nobis, & Romanis Pontificibus, Prædecessoribus nostris, immemorabili tempore citra, concedi solitis, publice prædicando, multorum cordibus imprimerent errores; idque nimis grave & molestum esset, alias nostris literis, eidem circumspectioni tuæ, de qua propter ejus singularem doctrinam, & in rebus agendis experientiam, specialem in Domino fiduciam obtinemus, commisimus, ut auctoritate nostra approbatione digna approbare, ea vero, *quæ minus recte dicta essent etiam per eos, qui Romanæ Ecclesiæ doctrinam se sequi paratos assererent, reprobare & damnare curaret.* Et ne de cætero quisquam ignorantiam allegare, aut hujusmodi ignorantiæ prætextu se excusare, aut protestatione conficta se juvare, sed ut ipsi *de notorio mendacio, ut culpabiles convinci, & merito damnari possint, per præsentes tibi significandum duximus, Romanam Ecclesiam, quam reliquæ tanquam Matrem sequi tenentur, tradidisse Romanum Pontificem Petri Clavigeri successorem, & Jesu Christi in terris Vicarium, potestate clavium, quarum est aperire tollendo illius in Christi fidelibus impedimenta, culpam scilicet & pœnam pro actualibus peccatis debitum; Culpam quidem mediante Sacramento pœnitentiæ; pœnam vero pro actualibus peccatis secundum divinam justitiam debitam, mediante Ecclesiastica Indulgentia, posse pro rationabilibus causis concedere eis de Christi fidelibus, qui charitate vigente membra sunt Christi, sive in hac vita sint, sive in Purgatorio Indulgentias ex superabundantia meritorum Christi & sanctorum, & tam pro vivis, quam defunctis Apostolica authoritate Indulgentiam concedendo thesaurum meritorum Christi & Sanctorum dispensare, per modum tamen absolutionis aut suffragii,* ac propterea omnes, tam vivos, quam defunctos, qui veraciter omnes Indulgentias hujusmodi consecuti fuerint, à tanta temporali pœna, secundum divinam justitiam, pro peccatis suis actualibus, debita, liberari, quanta concessæ & acquisitæ Indulgentiæ æquivalet; *& ita ab omnibus teneri, & prædicari debere sub excommunicationis latæ sententiæ pœna, à qua illam incurrentes ab alio, quam Romano Pontifice, nisi in mortis articulo nequeant absolutionis beneficium obtinere, auctoritate Apostolica earundem tenore præsentium decernimus:* Et, ne quispiam de præmissis valeat ignorantiam allegare,

cir-

circumspectioni tuæ mandamus, quatenus universos & singulos Germaniæ Archiepiscopos, Episcopos, & alios Locorum ordinarios, in virtute sanctæ obedientiæ, & sub suspensionis à divinis pœna moneas, eisque districte præcipiendo mandes, ut præsentes literas, sive earum transumtum auctenticum infra tempus per circumspectionem tuam eis præfigendum, in eorum Ecclesiis, dum inibi populi multitudo ad divina convenerit, publicare, circa Indulgentias prædictas, sub simili excommunicationis latæ sententiæ pœna tenere & prædicare debeant, & nullius contra ea, quovis modo directe vel indirecte venire præsumat, tibi nihilo minus contra præsumentes & inobedientes procedenti, illosque debitis pœnis, quibus tibi videbitur, puniendi, plenam & liberam etiam per præsentes concedimus facultatem, in contrarium non obstantibus quibuscunque. Et quia difficile foret easdem præsentes literas ad singula quæque loca, in quibus expediens fuerit, deferri, volumus & dicta auctoritate decernimus, illorum transsumtis manu publica Notarii inde rogati subscriptis & sigillo alicujus Prælati; seu personæ Ecclesiasticæ in dignitate constitutæ munitis, vel curiæ Ecclesiasticæ, ea prorsus in judicio & extra, ac alias, ubilibet fides adhibeatur, quæ præsentibus adhiberetur, si fuissent exhibitæ vel ostensæ. *Dat. Romæ apud S. Petrum, a. D. 1518. Cal. Jan. Pontificatus nostri a. 6.*

B.

Posterius est depromtum ex *Odorici* RAYNALDI Annalibus ad Ann. 1518. n. 53. atque ita se habet:

Dilecto filio Thomæ tit. S. Sixti presbytero Cardinali ad charissimos in Christo filios nostros Maximilianum in Imperatorem electum, & Christiernum Daciæ, Sueciæ & Norwegiæ Regem Illustrem, ac universa eorum regna, omnesque & singulas illorum provincias, terras atque loca illis subjecta & alia eis adjacentia, nostro & Apostolicæ sedis legato.

Cum hodie circumspectionem tuam pro sanctissimæ & pernecessariæ contra Christi nominis hostes expeditionis negotio, ad cha-

charissimos in Christo filios nostros, Maximilianum in Imperatorem electum, & Christiernum Daciæ, Sueciæ & Norwegiæ Regem illustrem, ac universa ejus regna & loca eis subjecta nostrum & Apostolicæ sedis legatum de latere, tanquam pacis angelum, de fratrum nostrorum consilio per alias nostras literas duxerimus destinandum, prout in illis plenius continetur; nos igitur matura consideratione intra nostræ mentis arcana revolventes, plurimum expedire pro hujusmodi sancta expeditione, ut Bohemiæ regnum, quod olim catholicum in quoscunque errores a pluribus annis & hæreticam labem, inimico humani generis operante, lapsum fuit, ad obedientiam sanctæ matris militantis Ecclesiæ reducatur, cogitantesque, quod circumspectio tua pro singulari tua doctrina & prudentia, magnitudine animi, & consiliis, dicti regni barones, nobiles, militares, ac universitates, & primates civitatum, præsides & juratos aliarumque terrarum & oppidorum officiales, ac alios quoscunque sive cives, sive populares, cujuscunque gradus, ordinis, & præeminentiæ existant, eorumque complices & sequaces ad veram Christi fidem reducere, & in rectam semitam revocare poteris, eodem Maximiliano in Imperatorem electo auxilium præstante; ac de tua circumspectione, prudentia, usu rerum, nobis in arduis eximia probitate & fide cognitis & perspectis sumentes in Domino fiduciam, quodque scies & poteris fluctuantes errorum turbines discutere & sedare, & regnum ipsum in formam pristini decoris restituere; confidentes etiam in Domino, quod cum regnum etiam ipsum ad obedientiam sanctæ Romanæ militantis ecclesiæ redierit, cum bellicosum semper habitum sit, non tam pro mundana gloria, quam etiam adversus infideles pugnando sibi peperit; quam pro fidei Catholicæ defensione contra Turcas communes hostes prævio invictæ crucis vexillo cum cæteris Christi fidelibus insurget, tibi cum omnibus & singulis dicti regni & partium adjacentium, cujuscunque gradus & conditionis existant, ad veræ fidei lumen redire, & hujusmodi errores deserere & obviare volentibus, eos recepta ab eis abjuratione hæresis & errorum hujusmodi facienda, præstandoque per eos juramento, quod talia per se deinceps non committent, vel aliis talia committentibus consilium, auxilium, favorem per se non præstabunt, & alias in forma ecclesiæ consueta absolvendi, & ad nostrum & ejusdem Eccle-

clesiæ gremium, nec non gratiam & benedictonem prædictæ sedis restituendi & recipiendi, nec non eis nostro & Apostolicæ sedis nominibus tractandi, componendi, ac sub illis capitulis, pactis, conditionibus, formis, poenarum adjectionibus, obligationum renunciationibus, commissionibus, cautelis, clausulis, & solemnitatibus, atque modo, quibus amplius commodius & melius poteris concordare, seu componere, agendi, transigendi, firmandi, roborandi, ac firmata hinc inde sub excommunicationis, suspensionis & interdicti, aliisque censuris, & poenis inviolabiliter servari mandandi, *& infra*, concedimus facultatem, auctoritatem, & potestatem.

Igitur onus tibi per nos injunctum ad honorem Dei & animarum salutem, & Christianæ fidei exaltationem sic suscipias, sicque studeas & efficaciter & diligenter illud adimplere diligentia, studio, opera, & auctoritate tua ex eo regno locisque aliis convicinis, quæ longo quasi contagio infecta sunt, omnes errores & hæreticæ pravitatis labes expurgetur, evellatur, & penitus deleatur, ut vinea Domini Sabaoth fructus ferat, sublatis pestiferis palmitibus, & noxiis catholicæ puritatis; tuque ex ea re & profecto tam sancto opere & laudabili palmam æternæ gloriæ non solum consequi merearis, verum etiam apud nos & hanc sedem sanctam prædictam de exacta diligentia, fide & integritate valeas plurimum commendari. *Datum Romæ apud S. Petrum anno &c. MDXVIII. III. non. Maji, pontificatus nostri anno VI.*

Num. XIV.

LEONIS X. Pontificis R.

Bulla

Contra errores M. LUTHERI & sequacium

Hæc illa est, quam ad XVII. Kalendas Julii 1520. edidit Leo decimus, adversus LUTHERUM Bulla, cujus breve prius argumentum, ex SLEIDANO Lib. II. Historiar. fol. 27 b & 28 subjungimus, atque deinceps ipsam hic exhibemus formulam, ex BZOVIO, qui in Annalibus ad A. C. 1520. fol. 367-371. eandem refert: Breve

ejus argumentum ita nobis SLEIDANUS l. c. delineat: „ Primum,
„ adductis aliquot scripturæ locis, & ad suum propositum accom-
„ modatis, Leo pontifex, Christum, deinde Petrum, Paulum, re-
„ liquosq; divos implorans, ut impendens ecclesiæ periculum aver-
„ tant, gravissime queritur, nunc demum exoriri doctrinam, quæ
„ & damnatas jam olim hæreses ac novos etiam errores & meram
„ contineat impietatem: hoc eo sibi dolere vehementius, quod ea
„ pestis ortum habeat in Germania, quæ non solum magna semper
„ observantia fuerit in ecclesiam Romanam: verum pro hujus quoque
„ dignitate vitam aliquando profuderit, & acerrimas susceperit dimi-
„ cationes: in recenti adhuc esse memoria, quantis animis & quo ar-
„ dore Bohemos oppugnarint & Hussitas: nuper etiam academias
„ aliquot pristinæ virtutis atque roboris præclarum edidisse docu-
„ mentum: quia vero sibi suæque curæ sit à Christo demandata to-
„ tius orbis Christiani multitudo, non se posse diutius ad tantam rem
„ connivere: post, recitatis Lutheri dogmatis, adversari ea dicit
„ charitati Christianæ, et reverentiæ, quam omnes ecclesiæ Romanæ
„ debeant: itaque congregationem fecisse cardinalium senatus & ali-
„ orum, qui quidem a multa disceptatione pronunciarint, ea minime
„ recipi oportere, quod & conciliis & patribus & ecclesiæ fidem de-
„ rogent: de illorum ergo consensu ac voluntate doctrinam hanc
„ omnem damnat, & pro ea, quam habere se dicit, potestate, mandat
„ omnibus, ut eam defugiant, gravi constituta pœna singulis, pro
„ sua cuique dignitate & ordine ac vitæ genere: mandat etiam ma-
„ gistratui, præsertim Germano, nequid ejus doctrinæ comprobent
„ aut defendant: libros quoque Lutheri, quibus ista continentur,
„ jubet exhiberi atque incendi, commemorat deinde, quam egerit
„ amanter atque paterne, ut illum ad sanitatem revocaret, quomodo
„ per legatos eum sit adhortatus, quo modo Romam evocarit, quo-
„ modo de profectione caverit, & viaticum promiserit: illum vero
„ contempta citatione, ad concilium à se provocasse, contra Pii &
„ Julii II. decretum, quo sit cautum, ut qui sic provocant, pœnam
„ subeant hæreticis constitutam: ideoque sibi tunc integrum fuisse
„ quidem, adversus illum agere pro ipsius merito, sed tamen pro
„ sua mansuetudine longius quoddam tempus atque moram indul-
„ sisse, si forte, tanquam filius prodigus, calamitate sua melior

effeo-

„ effectus, ad gremium ecclesiæ redire vellet: ejus etiam animi erga
„ illum adhuc quidem esse: vehementer itaque per omnia sacra ro-
„ gare tam ipsum, quam socios, ut desinant perturbare ecclesiam: id
„ si faciant, multam eis benevolentiam pollicetur. Luthero tamen
„ mandat interim, ut à docendi munere discedat: deinde dies 60
„ præfinit, intra quos ad sanitatem redeat, & suos ipse libros abo-
„ leat, & doctrinam suam publice detestetur: nisi pareat, damnat
„ & proscribit, ut hæreticum, & pœnam legibus constitutam jubet
„ irrogari, & sacris interdicit, & mandat omnibus, ut aditum ip-
„ sius atque sermonem defugiant, nec ullam rem cum eo communi-
„ cent: qui secus fecerint, iisdem legibus pœnisque subiicit, & de-
„ cretum hoc omnibus in templis ac populi conventibus, certis die-
„ bus recitari jubet.

Ipsa autem Bullæ formula ita se habet:

LEO Episcopus, servus servorum Dei. Ad perpetuam rei memoriam.

Exsurge Domine, & judica causam tuam, memor esto improperiorum tuorum, eorum quæ ab insipientibus fiunt tota die: Inclina aures tuas ad preces nostras, quoniam surrexerunt vulpes quærentes demoliri vineam, cujus tu torcular calcasti solus, & ascensurus ad patrem, ejus curam, regimen, & administrationem Petro tanquam capiti, & tuo Vicario, ejusque successoribus, instar triumphantis Ecclesiæ commisisti. Exterminare nititur eam aper de sylva, & singularis ferus depascitur eam. Exsurge Petre, & pro pastorali cura præfata, tibi, (ut præfertur divinitus demandata,) intende in causam Sanctæ Romanæ Ecclesiæ, matris omnium Ecclesiarum, ac fidei magistræ, quam tu, jubente Deo, tuo sanguine consecrasti: contra quam, sicut tu præmonere dignatus es, insurgunt Magistri mendaces, introducentes sectas perditionis, sibi celerem interitum superducentes; quorum lingua ignis est, inquietum malum, plena veneno mortifero; qui zelum amarum habentes & contentiones in cordibus suis, gloriantur, & mendaces sunt adversus veritatem. Exsurge tu quoque, quæsumus Paule, qui eam tua doctrina, ac pari martyrio illuminasti atque illustrasti. Jam enim surgit novus Por-

 phy-

phyrius: quia sicut ille olim sanctos Apostolos injuste momordit; ita hic sanctos Pontifices prædecessores nostros contra tuam doctrinam eos non obsecrando, sed increpando, mordere, lacerare, ac ubi causæ suæ diffidit, ad convicia accedere non veretur, more hæreticorum, quorum (ut inquit Hieronymus) ultimum præsidium est, ut cum conspiciant causas suas damnatum iri, incipiant virus serpentis lingua diffundere; & cum se victos conspiciant, ad contumelias prosilire. Nam licet hæreses esse, ad exercitationem fidelium, tu dixeris oportere; eas tamen, ne incrementum accipiant, neve vulpeculæ coalescant, in ipso ortu, te intercedente & adjuvante, extingui necesse est. Exsurgat denique omnis sanctorum ac reliqua universalis Ecclesia, cujus vera Sacrarum literarum interpretatione posthabita, quidam, quorum mentem pater mendacii excæcavit, ex veteri hæreticorum instituto, apud semetipsos sapientes, Scripturas easdem aliter quam Spiritus Sanctus flagitet, proprio duntaxat sensu, ambitionis, auræque popularis causa, teste Apostolo, interpretantur, imo vero torquent & adulterant; ita ut juxta Hieronymum, jam non sit Euangelium Christi, sed hominis, aut quod pejus est, diaboli. Exsurgat, inquam, præfata Ecclesia sancta Dei, ut una cum Beatissimis Apostolis præfatis, apud Deum Omnipotentem intercedat, ut purgatis ovium suarum erroribus, eliminatisque à fidelium finibus hæresibus universis, Ecclesiæ suæ sanctæ pacem & unitatem conservare dignetur.

Dudum siquidem, quod præ animi angustia & mœrore exprimere vix possumus, fide dignorum relatis ac fama publica referente, ad nostrum pervenit auditum, imo vero, proh dolor, oculis nostris vidimus, ac legimus, multos & varios errores, quosdam videlicet jam per Concilia ac prædecessorum nostrorum Constitutiones damnatos, hæresim etiam Græcorum & Bohemicam expresse continentes; alios vero respective vel hæreticos, vel falsos, vel scandalosos, vel piarum aurium offensivos, vel simplicium mentium seductivos, à falsis fidei cultoribus, qui per superbam curiositatem mundi gloriam cupientes, contra Apostoli doctrinam plus sapere volunt, quam oporteat; quorum garrulitas (ut inquit Hieronymus) sine scripturarum authoritate non haberet fidem, nisi viderentur perversam doctrinam etiam divinis testimoniis, male tamen interpretatis roborare.

A quorum oculis timor Dei recessit, humani generis hoste suggerente, noviter suscitatos, & nuper apud quosdam leviores in inclyta natione Germanica seminatos. Quod eo magis dolemus ibi evenisse, quod eandem nationem, & nos, & prædecessores nostri, in visceribus semper gesserimus charitatis. Nam post translatum ex Græcis à Romana Ecclesia in eosdem Germanos imperium, iidem prædecessores nostri, & nos, ejusdem Ecclesiæ Advocatos, defensoresque ex eis semper accepimus, quos quidem Germanos Catholicæ veritatis vere germanos, constat hæresium acerrimos oppugnatores semper fuisse; cujus rei testes sunt laudabiles illæ constitutiones Germanorum Imperatorum pro libertate Ecclesiæ, proque expellendis exterminandisque ex omni Germania hæreticis, sub gravissimis pœnis, etiam amissionis terrarum & dominiorum, contra receptatores, vel non expellentes, olim editæ, & à nostris prædecessoribus confirmatæ; quæ si hodie servarentur, & nos & ipsi utique de hac molestia careremus. Testis est in Concilio Constantiensi Hussitarum ac Wicclefflistarum, nec non Hieronymi Pragensis damnata ac punita perfidia. Testis est toties contra Bohemos Germanorum sanguis effusus. Testis denique est prædictorum errorum, seu multorum ex eis per Colonienses & Lovanienses Universitates, ut pote agri Dominici piissimas religiosissimasque cultrices, non minus docta quam vera ac sancta confutatio, reprobatio, & damnatio. Multa quoque alia allegare possemus, quæ ne historiam texere videamur, prætermittenda censuimus. Pro pastoralis igitur officii divina gratia nobis injuncti cura, quam gerimus, prædictorum errorum virus pestiferum ulterius tolerare seu dissimulare, sine Christianæ religionis nota, atque Orthodoxæ fidei injuria, nullo modo possumus. Eorum autem errorum aliquos præsentibus duximus inserendos, quorum tenor sequitur & est talis.

I. Hæretica sententia est, sed usitata, Sacramenta novæ legis justificantem gratiam illis dare, qui non ponunt obicem.

II. In puero post baptismum negare remanens peccatum, est Paulum & Christum simul conculcare.

III. Fomes peccati, etiamsi nullum adsit actuale peccatum, moratur exeuntem à corpore animam ab ingressu cœli.

IV. Imperfecta charitas morituri, fert secum necessario magnum timo-

morem, qui se solo satis est facere pœnam Purgatorii, & impedit introitum regni.

V. Tres esse partes pœnitentiæ, contritionem, confessionem & satisfactionem, non est fundatum in sacra scriptura, nec in antiquis sanctis Christianis Doctoribus.

VI. Contritio, quæ paratur per discussionem, collationem & detestationem peccatorum, qua quis recogitat annos suos in amaritudine animæ suæ, ponderando peccatorum gravitatem, multitudinem, fœditatem, amissionem æternæ beatitudinis, ac æternæ damnationis acquisitionem hæc contritio facit hypocritam, immo magis peccatorem.

VII. Verissimum est proverbium, & omnium doctrina de contritionibus hucusque data præstantius, de cætero non facere, summa pœnitentia; optima pœnitentia, nova vita.

VIII. Nullo modo præsumas confiteri peccata venialia, sed nec omnia mortalia quia impossibile est, ut omnia mortalia cognoscas. Unde in primitiva Ecclesia solum manifesta mortalia confitebantur.

IX. Dum volumus omnia pure confiteri, nihil aliud facimus, quam quod misericordiæ Dei nihil volumus relinquere ignoscendum.

X. Peccata non sunt ulli remissa, nisi remittente Sacerdote credat sibi remitti: immo peccatum maneret, nisi remissum crederet; non enim sufficit remissio peccati, & gratiæ donatio, sed oportet etiam credere esse remissum.

XI. Nullo modo confidas absolvi propter tuam contritionem, sed propter verbum Christi, *Quodcumque solveris* &c. Hic inquam confide, si Sacerdotis obtinueris absolutionem; & crede fortiter te absolutum, & absolutus vere eris, quicquid sit de contritione.

XII. Si per impossibile confessus non esset contritus, aut Sacerdos non serio, sed joco absolveret, si tamen credat se absolutum, verissime est absolutus.

XIII. In Sacramento pœnitentiæ, ac remissione culpæ, non plus facit Papa aut Episcopus, quam infimus Sacerdos: imo ubi non est Sacerdos, æque tantum quilibet Christianus, etiam si mulier aut puer esset.

Nul-

XIV. Nullus debet Sacerdoti respondere, se esse contritum, nec Sacerdos requirere.

XV. Magnus est error eorum qui ad Sacramenta Eucharistiæ accedunt, huic innixi, quod sint confessi, quod non sint sibi conscii alicujus peccati mortalis, quod præmiserint orationes suas, & præparatoria; omnes illi ad judicium sibi manducant & bibunt: sed si credant & confidant se gratiam ibi consecuturos, hæc sola fides facit eos puros & dignos.

XVI. Consultum videtur, quod Ecclesia in communi Concilio statueret, laicos sub utraque specie communicandos, nec Bohemi communicantes sub utraque specie, sunt hæretici, sed schismatici.

XVII. Thesauri Ecclesiæ, unde Papa dat indulgentias, non sunt merita Christi & Sanctorum.

XVIII. Indulgentiæ sunt piæ fraudes fidelium, & remissiones bonorum operum; & sunt de numero eorum quæ licent, & non de numero eorum quæ expediunt.

XIX. Indulgentiæ his qui veraciter eas consequuntur, non valent ad remissionem pœnæ pro peccatis actualibus debitæ apud divinam justitiam.

XX. Seducuntur credentes indulgentias esse salutares, & ad fructum spiritus utiles.

XXI. Indulgentiæ necessariæ sunt solum publicis criminibus, & proprie conceduntur duris solummodo & impatientibus.

XXII. Sex generibus hominum indulgentiæ nec sunt necessariæ, nec utiles; videlicet mortuis seu morituris infirmis, legitime impeditis, his qui non commiserunt crimina, his qui crimina commiserunt, sed non publica, his qui meliora operantur.

XXIII. Excommunicationes sunt tantum externæ pœnæ, nec privant hominem communibus spiritualibus Ecclesiæ orationibus.

XXIV. Docendi sunt Christiani, plus diligere excommunicationem, quam timere.

XXV. Romanus Pontifex, Petri successor, non est Christi Vicarius super omnes totius mundi Ecclesias, ab ipso Christo in Beato Petro institutus.

XXVI. Verbum Christi ad Petrum, *Quodcunque solveris super terram* &c. extenditur duntaxat ad ligata ab ipso Petro.

Cer-

XXVII. Certum est, in manu Ecclesiæ aut Papæ prorsus non esse, statuere articulos fidei, imo necleges morum, seu bonorum operum.

XXVIII. Si Papa cum magna parte Ecclesiæ sic vel sic sentiret, nec etiam erraret; adhuc non est peccatum aut hæresis contrarium sentire, præsertim in re non necessaria ad salutem, donec fuerit per Concilium universale alterum reprobatum, alterum approbatum.

XXIX. Via nobis facta est enervandi auctoritatem Conciliorum, & libere contradicendi eorum gestis, & judicandi eorum decreta, & confidenter confitendi, quicquid verum videtur, sive probatum fuerit, sive reprobatum à quocumque Concilio.

XXX. Aliqui articuli Joannis Husz condemnati in Concilio Constantiensi, sunt Christianissimi, verissimi, & Euangelici, quos nec Universalis Ecclesia posset damnare.

XXXI. In omni opere bono justus peccat.

XXXII. Opus bonum optime factum, est veniale peccatum.

XXXIII. Hæreticos comburi, est contra voluntatem Spiritus.

XXXIV. Præliari adversus Turcas est repugnare Deo visitanti iniquitates nostras per illos.

XXXV. Nemo est certus, se non semper peccare mortaliter propter occultissimum superbiæ vitium.

XXXVI. Liberum arbitrium post peccatum, est res de solo titulo; & dum facit quod in se est, peccat mortaliter.

XXXVII. Purgatorium non potest probari ex Sacra Scriptura, quæ sit in Canone.

XXXVIII. Animæ in purgatorio non sunt securæ de eorum salute, saltem omnes; nec probatum est ullis aut rationibus aut scripturis, ipsas esse extra statum merendi, aut augendæ charitatis.

XXXIX. Animæ in Purgatorio peccant sine intermissione, quamdiu quærunt requiem, & horrent pœnas.

XL. Animæ ex Purgatorio liberatæ suffragiis viventium, minus beantur, quam si per se satisfecissent.

XLI. Prælati Ecclesiastici & Principes seculares non malefacerent, si omnes saccos mendicitatis delerent.

Qui quidem errores, respective, quam sint pestiferi, quam perniciosi, quam scandalosi, quam piarum & simplicium mentium seductivi, quam denique sint contra omnem charitatem, ac S. R. E. ma-

matris omnium fidelium, & Magistræ fidei reverentiam, atque nervum Ecclesiasticæ disciplinæ, obedientiam scilicet, quæ fons est & origo omnium virtutum, sine qua facile unusquisque infidelis esse convincitur, nemo sanæ mentis ignorat. Nos igitur in præmissis, utpote gravissimis, propensius (ut decet) procedere, nec non hujusmodi pesti, morboque canceroso, ne in agro Dominico tanquam vepris nociva ulterius serpat, viam præcludere cupientes, habita super prædictis erroribus & eorum singulis diligenti trutinatione, discussione, ac districto examine, maturaque deliberatione, omnibusque rite pensatis, ac sæpius ventilatis cum Venerabilibus Fratribus nostris Sanctæ Romanæ Ecclesiæ Cardinalibus, ac Regularium Ordinum Prioribus seu ministris Generalibus, pluribusque aliis Sacræ Theologiæ, nec non utriusque Juris professoribus, sive magistris, & quidem peritissimis; reperimus eosdem errores, respective (ut præfertur) aut articulos non esse Catholicos: nec tamquam tales, esse dogmatizandos, sed contra Ecclesiæ Catholicæ doctrinam sive traditionem, atque adeo veram divinarum scripturarum receptam interpretationem, cujus auctoritati ita acquiescendum censuit Augustinus, ut dixerit se Euangelio non fuisse crediturum, nisi Ecclesiæ Catholicæ intervenisset auctoritas. Nam ex eisdem erroribus, vel eorum aliquo, vel aliquibus palam sequitur, eandem Ecclesiam quæ Spiritu sancto regitur, errare & semper errasse. Quod est utique contra illud, quod Christus discipulis suis in Ascensione sua, ut in sancto Euangelio Matthæi legitur, promisit, dicens; *Ego vobiscum sum usque ad consummationem seculi.* nec non contra Sanctorum Patrum determinationes, Conciliorum quoque & summorum Pontificum expressas ordinationes, seu Canones; quibus non obtemperasse, omnium hæresium & schismatum, teste Cypriano, fomes & causa semper fuit. De eorumdem itaque Venerabilium fratrum nostrorum concilio & assensu, ac omnium & singulorum prædictorum matura deliberatione prædicta, auctoritate omnipotentis Dei, & Beatorum Apostolorum Petri & Pauli, & nostra, præfatos omnes & singulos articulos, seu errores, tanquam (ut præmittitur) respective hæreticos, aut scandalosos, aut falsos, aut piarum aurium offensivos, vel simplicium mentium seductivos, & veritati Catholicæ obviantes, damnamus, reprobamus, atque omnino reji-

cimus, ac pro damnatis, reprobatis, & rejectis, ab omnibus
usque sexus Christi fidelibus haberi debere, harum serie decern
& declaramus; Inhibentes in virtute sanctæ obedientiæ, ac sub
joris excommunicationis latæ sententiæ; nec non quoad Ecclesi
cas & Regulares personas, Episcopalium omnium, etiam Pat
chalium, Metropolitanarum, & aliarum Cathedralium Ecclesia
quoque & Prioratuum etiam Conventualium, & quarumcu
dignitatum, aut beneficiorum Ecclesiasticorum, secularium,
quorumvis Ordinum Regularium, privationis, & inhabilitati
illa & alia in posterum obtinenda; quo vero ad Conventus, Ca
la, seu Domos, aut pia loca secularium, vel Regularium, e
Mendicantium, nec non Universitatis etiam studiorum General
quorumcumque privilegiorum indultorum à sede Apostolica,
ejus Legatis, aut alias quomodolibet habitorum vel obtento
cujuscumque tenoris existant; nec non nominis & potestatis stu
Generale tenendi, legendi, ac interpretandi quasuis scienti
facultates, & inhabilitatis ad illa, & alia in posterum obtine
Prædicationis quoque officii, ac amissionis studii Generalis, &
nium privilegiorum ejusdem. Quo vero ad seculares ejusdem
communicationis, nec non amissionis cujuscumque; emphyte
seu quorumcumque feudorum, tam à Romana Ecclesia, quam
quomodolibet obtentorum, ac etiam inhabilitatis ad illa, & al
posterum obtinenda. Nec non quoad omnes & singulos sup
nominatos, inhibitionis Ecclesiasticæ sepulturæ, inhabilitati
ad omnes & singulos actus legitimos, infamiæ ac diffidationis
criminis læsæ majestatis, & hæreticorum, & fautorum eorumde
jure expressis pœnis, eo ipso & absque ulteriori declaratione per
nes & singulos supradictos, si (quod absit) contra fecerint, in
rendis. A quibus vigore cujuscumque facultatis, & clausula
etiam in confessionalibus quibusuis personis, sub quibusuis ve
rum formis contentarum, nisi à Romano Pontifice, vel ali
eo ad id in specie facultatem habente, præterquam in mortis ar
lo constituti, absoluti nequeant. Omnibus & singulis utriu
sexus Christi fidelibus, tam Laicis quam Clericis, secularibus
quorumvis Ordinum Regularibus & aliis quibuscumque pers
cujuscumque status, gradus, vel conditionis existant, & qua-

que Ecclesiastica vel mundana præfulgeant dignitate, etiam S. R. E. Cardinalibus, Patriarchis, Primatibus, Archiepiscopis, Episcopis, Patriarchalium, Metropolitanarum, & aliarum Cathedralium, Collegiatarum, ac inferiorum Ecclesiarum Prælatis, Clericis, aliisque personis Ecclesiasticis, secularibus, & quorumcumque Ordinum etiam Mendicantium Regularibus, Abbatibus, Prioribus, vel ministris Generalibus vel particularibus, Fratribus seu Religiosis, exemptis & non exemptis; studiorum quoque Universitatibus secularibus, & quorumvis Ordinum etiam Mendicantium Regularibus, nec non Regibus, Imperatoris Electoribus, Principibus, Ducibus, Marchionibus, Comitibus, Baronibus, Capitaneis, Conductoribus, Domicellis, omnibusque Officialibus, judicibus, Notariis, Ecclesiasticis & secularibus, Communitatibus, Universitatibus, potentatibus, Civitatibus, castris, terris & locis, seu eorum vel earum civibus, habitatoribus & incolis, ac quibusvis aliis personis Ecclesiasticis vel Regularibus (ut præfertur) per universum Orbem, ubicumque, præsertim in Alemania existentibus, vel pro tempore futuris, ne præfatos errores, aut eorum aliquos, perversamque doctrinam hujusmodi asserere, affirmare, defendere, prædicare, aut illi quomodolibet, publice vel occulte, quovis quæsito ingenio, vel colore, tacite vel expresse favere præsumant.

Insuper, quia errores præfati, & plures alii, continentur in libellis, seu scriptis cujusdam *Martini Lutheri*, dictos libellos & omnia dicti *Martini* scripta, seu prædicationes, in Latino, vel quocumque alio idiomate reperiantur, in quibus dicti errores, seu eorum aliquis continetur, similiter damnamus, reprobamus, atque omnino rejicimus; & pro omnino damnatis, reprobatis, ac rejectis (ut præfertur) haberi volumus: mandamtes in virtute sanctæ obedientiæ, & sub pœnis prædictis eo ipso incurrendis, omnibus & singulis utriusque sexus Christi fidelibus superius nominatis, ne hujusmodi scripta, libellos, prædicationes, seu schedulas, vel in eis contenta capitula, errores aut articulos supradictos continentia legere, asserere, prædicare, laudare, imprimere, publicare sive defendere, per se vel alium, seu alios, directe vel indirecte, tacite vel expresse, publice vel occulte, aut in domibus suis, sive aliis publicis vel privatis locis tenere quoquo modo præsumant: quin imo illa statim

post harum publicationem, ubicumque fuerint, per Ordinarios, & alios supradictos diligenter quæsita, publice & solenniter in præsentia Cleri & populi, sub omnibus & singulis supradictis pœnis, comburant.

Quod vero ad ipsum *Martinum* attinet, bone Deus, quid prætermisimus, quid non fecimus, quid paternæ charitatis omisimus, ut eum ab hujusmodi erroribus revocaremus? Postquam enim ipsum citavimus, mitius cum eo procedere volentes, illum invitavimus, atque tam per diversos tractatus, cum Legato nostro habitos, quam per litteras nostras hortati fuimus, ut à prædictis erroribus discederet, aut ad nos, oblato etiam salvo conductu, & pecunia ad iter necessaria, sine metu seu timore aliquo, quem perfecta charitas foras mittere debuit, veniret, ac Salvatoris nostri Apostolique Pauli exemplo, non in occulto, sed palam & in facie loqueretur. Quod si fecisset, pro certo (ut arbitramur) ad cor reversus, errores suos cognovisset: nec in Romana Curia, quam tantopere, vanis malevolorum rumoribus plusquam oportuit tribuendo, vituperat, tot reperisset errata: docuissemusque eum luce clarius, Sanctos Romanos Pontifices, prædecessores nostros, quos præter omnem modestiam injuriose lacerat, in suis Canonibus, seu Constitutionibus, quas mordere nititur, numquam errasse: quia juxta prophetam, *nec in Galaad resina, nec medicus deest*. Sed obaudivit semper, & prædicta citatione, omnibusque & singulis supradictis spretis venire contempsit, ac usque in præsentem diem contumax, atque animo indurato, censuras, ultra annum sustinuit; & quod deterius est, addens mala malis, de citatione hujusmodi notitiam habens, in vocem temerariæ appellationis prorupit, ad futurum Concilium, contra Constitutionem Pii II. ac Julii II. prædecessorum, nostrorum, qua cavetur, taliter appellantes hæreticorum pœna plectendos, Frustra etiam Concilii auxilium imploravit, qui illi se non credere palam profitetur: ita ut contra ipsum, tamquam de fide notorie suspectum, imo vere hæreticum, absque ulteriori citatione vel mora, ad condemnationem & damnationem ejus, tamquam hæretici, ac ad omnium & singularum suprascriptarum pœnarum & censurarum severitatem procedere possemus. Nihilominus de eorundem Fratrum nostrorum consilio, Omnipotentis Dei imitantes

tes clementiam, qui non vult mortem peccatoris, sed magis ut convertatur & vivat; omnium injuriarum hactenus nobis & Apostolicæ sedi illatarum obliti, omni qua possumus pietate uti decrevimus, & quantum in nobis est agere, ut proposita mansuetudinis via ad cor revertatur, & à prædictis recedat erroribus; ut ipsum tamquam filium illum prodigum ad gremium Ecclesiæ revertentem, benigne recipiamus. Ipsum igitur *Martinum*, *& quoscunque ei adhærentes*, ejusque receptatores & fautores, per viscera misericordiæ Dei nostri, & per aspersionem sanguinis Domini nostri Jesu Christi, quo & per quem humani generis redemptio, & sanctæ matris Ecclesiæ ædificatio facta est, ex toto corde hortamur, & obsecramus, ut ipsius Ecclesiæ pacem, unitatem, veritatem, pro qua ipse Salvator tam instanter oravit ad patrem, turbare desistant, & à prædictis tam perniciosis erroribus, prorsus abstineant: inventuri apud nos, si effectualiter paruerint, & paruisse per legitima documenta, nos certificaverint, paternæ charitatis affectum, & apertum mansuetudinis & clementiæ fontem.

Inhibentes nihilominus eidem *Martino*, exnunc, ut interim ab omni prædicatione, seu prædicationis officio omnino desistat. Alioquin, ut ipsum *Martinum*, si forte justitiæ & virtutis amor à peccato non retrahat, indulgentiæque spes ad pœnitentiam non reducat, pœnarum terror coerceat disciplinæ, eundem *Martinum*, ejusque adhærentes, complices, fautores, & receptatores tenore præsentium requirimus & monemus, in virtute sanctæ obedientiæ, & sub prædictis omnibus & singulis pœnis, eo ipso incurrendis, districte præcipiendo mandamus, quatenus infra sexaginta dies, quorum viginti pro primo, viginti pro secundo, & reliquos viginti dies pro tertio & peremptorio termino assignamus, ab affixione præsentium in locis infrascriptis, immediate sequentes numerandos, ipse *Martinus*, complices, fautores, adhærentes & receptatores prædicti, à præfatis erroribus, eorumque prædicatione, ac publicatione & assertione, defensione quoque, & librorum seu scripturarum editione super eisdem, sive eorum aliquo omnino desistant, librosque ac scripturas omnes & singulas, præfatos errores, seu eorum aliquos quomodolibet continentes comburant, vel comburi faciant. Ipse etiam *Martinus* errores & assertiones hujusmodi omnino revocet, ac de re-

vocatione hujusmodi per publica documenta in forma juris valida, in manibus duorum Prælatorum consignata, ad nos infra alios similes sexaginta dies transmittenda, vel per ipsummet (si ad nos venire voluerit, quod magis placeret) cum præfato plenissimo salvo conductu, quem extunc concedimus, deferenda, nos certiores efficiat, ut de ejus vera obedientia nullus dubitationis scrupulus valeat remanere. Alias, si (quod absit) *Martinus* præfatus, complices, fautores, adhærentes, & receptatores prædicti secus egerint, seu promissa omnia & singula infra terminum prædictum cum effectu non adimpleverint, Apostoli imitantes doctrinam, qui hæreticum hominem, post primam & secundam correptionem vitandum docuit, exnunc prout extunc, & è converso, eundem *Martinum*, complices, *adhærentes*, fautores, & receptatores præfatos, & eorum quemlibet, tamquam aridos palmites in Christo non manentes, sed doctrinam contrariam, Catholicæ fidei inimicam, sive scandalosam, seu damnatam, in non modicam offensam divinæ majestatis, ac universalis Ecclesiæ, & fidei Catholicæ detrimentum & scandalum dogmatizantes & prædicantes, Claves quoque Ecclesiæ vilipendentes, notorios & pertinaces hæreticos eadem authoritate fuisse & esse declarantes, eosdem ut tales, harum serie condemnamus, & eos pro talibus haberi ab omnibus utriusque sexus Christi fidelibus supradictis volumus & mandamus, eosque omnes & singulos omnibus supradictis & aliis contra tales à jure inflictis pœnis, præsentium tenore subjicimus, & eisdem irretitos fuisse & esse decernimus & declaramus.

Inhibemus præterea sub omnibus & singulis præmissis pœnis, eo ipso incurrendis, omnibus & singulis Christi fidelibus superius nominatis, ne scripta, etiam præfatos errores non continentia, ab eodem *Martino* quomodolibet condita vel edita, aut condenda vel edenda, seu eorum aliqua, tamquam ab homine Orthodoxæ fidei inimico, atque ideo vehementer suspecta, & ut ejus memoria omnino deleatur de Christi fidelium consortio, legere, asserere, prædicare, laudari, imprimere, publicare sive defendere, per se vel alium, seu alios, directe vel indirecte, tacite vel expresse, publice vel occulte, seu in domibus suis, sive aliis locis publicis vel privatis, tenere quoquo modo præsumant: quinimo illa comburant, ut præfertur. Monemus insuper omnes & singulos Christi fideles supradictos, sub eadem

dem

dem excommunicationis latæ ſententiæ pœna, ut hæreticos prædi-ctos declaratos & condemnatos, mandatis noſtris non obtemperantes, poſt lapſum termini ſupradicti evitent, & quantum in eis eſt, evitari faciant, nec cum eisdem vel eorum aliquo commercium, aut aliquam converſationem, ſeu communionem habeant, nec eis neceſſaria miniſtrent. Ad majorem præterea dicti *Martini*, ſuorumque complicum, fautorum & adhærentium, ac receptatorum prædictorum, ſic poſt lapſum termini prædicti declaratorum hæreticorum, & condemnatorum confuſionem, univerſis & ſingulis utriuſque ſexus Chriſti fidelibus, Patriarchis, Archiepiſcopis, Epiſcopis, Patriarchalium, Metropolitanarum, & aliarum Cathedralium, Collegiatarum, ac inferiorum Eccleſiarum Prælatis, Capitulis, aliisque perſonis Eccleſiaſticis, ſecularibus, & quorumuis Ordinum etiam Mendicantium (præſertim ejus Congregationis, cujus dictus Martinus eſt profeſſus, & in qua degere vel morari dicitur) Regularibus, exemptis & non exemptis, nec non univerſis & ſingulis Principibus, quacumque Eccleſiaſtica vel mundana fulgentibus dignitate, Regibus, Imperatoris Electoribus, Ducibus, Marchionibus, Comitibus, Baronibus, Capitaneis, Conductoribus, Domicellis, Communitatibus, Univerſitatibus, Potentatibus, Civitatibus, terris, caſtris & locis, ſeu eorum habitatoribus, civibus & incolis, omnibusque & aliis ſupradictis, per univerſum orbem, præſertim in eadem Alemania conſtitutis, Mandamus, quatenus ſub prædictis omnibus & ſingulis pœnis, ipſi vel eorum quilibet, præfatum *Martinum*, complices, adhærentes, receptantes, & fautores perſonaliter capiant, & captos ad noſtram inſtantiam retineant, & ad nos mittant: Reportaturi pro tam bono opere à nobis & ſede Apoſtolica remunerationem, præmiumque condignum; vel ſaltem eos, & eorum quemlibet, de Metropolitanis, Cathedralibus, Collegiatis & aliis Eccleſiis, domibus, Monaſteriis, Conventibus, Civitatibus, dominiis, univerſitatibus, Communitatibus, caſtris, terris ac locis reſpective, tam Clerici & Regulares, quam laici omnes & ſinguli ſupradicti, omnino expellant. Civitates vero, dominia, terras, caſtra, villas, comitatus, fortalitia, oppida & loca quæcumque ubilibet conſiſtentia eorum & earum reſpective Metropolitanas, Cathedrales, Collegiatas, & alias Eccleſias, Monaſteria, Prioratus, Domus,

Con-

Conventus, & loca religiosa vel pia, cujuscumque Ordinis, ut præfertur, ad quæ præfatum *Martinum*, vel aliquem ex prædictis declinare contigerit, quamdiu ibi permanserint, & triduo post recessum, Ecclesiastico subjicimus interdicto.

Et ut præmissa omnibus innotescant, mandamus insuper universis Patriarchis, Archiepiscopis, Episcopis, Patriarchalium, Metropolitanarum, & aliarum Cathedralium, ac Collegiatarum Ecclesiarum Prælatis, Capitulis, aliisque personis Ecclesiasticis, secularibus, & quorumvis Ordinum supradictorum regularibus, fratribus, religiosis, monachis, exemptis & non exemptis supradictis, ubilibet, præsertim in Alemania constitutis, quatenus ipsi vel eorum quilibet, sub similibus censuris & pœnis eo ipso incurrendis, *Martinum* omnesque & singulos supradictos, qui elapso termino hujusmodi mandatis seu monitis nostris non paruerint, in eorum Ecclesiis, Dominicis & aliis festivis diebus, dum inibi major populi multitudo ad divina convenerit, declaratos hæreticos & condemnatos publicè nuncient, faciantque & mandent ab aliis nunciari, & ab omnibus arctius evitari: Nec non omnibus Christi fidelibus, ut eos evitent, pari modo sub prædictis censuris & pœnis: & præsentes litteras vel eorum transsumptum sub forma infrascripta factum, in eorum Ecclesiis, Monasteriis, domibus, conventibus & aliis locis, legi, publicari & affigi faciant. Excommunicamus quoque & anathematizamus omnes & singulos, cujuscumque status, gradus, conditionis, præeminentiæ, dignitatis, aut excellentiæ fuerint, qui, quominus præsentes litteræ, vel earum transsumpta, copiæ seu exemplaria, in suis terris & dominiis, legi, affigi & publicari possint, fecerint; vel quoquo modo procuraverint per se vel alium, seu alios, publice vel occulte, directe vel indirecte, tacite vel expresse.

Postremo, quia difficile foret præsentes litteras ad singula quæque loca deferri, in quibus necessarium foret; volumus & Apostolica authoritate decernimus, quod earum transsumptis manu publici notarii confectis & subscriptis, vel in alma Urbe impressis, & sigillo alicujus Ecclesiastici Prælati munitis, ubique stetur, & plena fides adhibeatur, prout originalibus litteris staretur, & adhiberetur, si forent adhibitæ vel ostensæ. Et, ne præfatus *Martinus*, omnesque alii supradicti, quos præsentes litteræ quomodolibet concernent, ignoran-

tiam earundem litterarum, & in eis contentorum omnium & ſingulorum prætendere valeant, literas ipſas in Baſilicæ Principis Apoſtolorum, & Cancellariæ Apoſtolicæ, nec non Cathedralium Eccleſiarum Brandenburgen. Miſnen. & Merſpurgen. valvis affigi & publicari debere volumus; decernentes, quod earundem literarum publicatio ſic facta, ſupradictum *Martinum*, omneſque alios ſingulos prænominatos, quos litteræ hujusmodi quoquomodo concernunt, perinde, arctent, ac ſi literæ ipſæ die affixionis, & publicationis hujusmodi, eis perſonaliter lectæ & intimatæ forent; cum non ſit veriſimile, quod ea quæ tam patenter fiunt, debeant apud eos incognita remanere. Nam obſtantibus Conſtitutionibus & ordinationibus Apoſtolicis, ſeu ſi ſupradictis omnibus & ſingulis, vel eorum alicui, aut quibuſuis aliis a ſede Apoſtolica prædicta, vel ab ea poteſtatem habentibus, ſub quavis forma etiam Confeſſionali, & cum quibuſuis etiam fertiſſimis clauſulis, aut ex quavis cauſa ſeu grandi conſideratione, indultum vel conceſſum exiſtat, quod interdici, ſuſpendi, vel excommunicari non poſſint per literas Apoſtolicas, non facientes plenam & expreſſam, ac de verbo ad verbum, non autem per clauſulas generales id importantes, de indulto hujusmodi mentionem, ejusdem indulti tenores, cauſas, & formas, perinde ac ſi de verbo ad verbum inſererentur, ita ut omnino tollantur præſentibus, pro expreſſis habentes.

Nulli ergo omnino hominum liceat hanc paginam noſtræ damnationis, reprobationis, rejectionis, decreti, declarationis, inhibitionis, voluntatis, mandati, hortationis, obſecrationis, requiſitionis, monitionis, aſſignationis, conceſſionis, condemnationis, ſubjectionis, excommunicationis, & anathematizationis infringere, vel ei auſu temerario contraire. Si quis autem hoc attentare præſumpſerit, indignationem Omnipotentis Dei, ac Beatorum Petri & Pauli Apoſtolorum ejus, ſe noverit incurſurum.

Datum Romæ apud Sanctum Petrum, anno Incarnationis Dominicæ Milleſimo, Quingenteſimo Viceſimo, decimoſeptimo Calendas Julii, Pontificatus noſtri anno octavo. Viſa. R. Milaneſius Albergatus.

Num. XV.

Valentini à TETELEBEN

Epiſtola ad Albertum Epiſcopum & Electorem Moguntinum.

De *Valentino à* TETELEBEN jam non uberiora proferimus, præter ea quæ de eo obſervavimus in Miſcellaneis Groningaanis Tom. II. quando Ejuſdem alias quaſdam Epiſtolas ad *Albertum Moguntinum* datas recenſebamus. Tota hæc, de *Hieronymi* ALEANDRI in Germaniam legatione cum potiſſimum agat, tum, ut *Aleandri* quandam nobis formemus imaginem, non erit injucundum: Fuit is inſequentibus temporibus purpura Cardinalitia ornatus, atque a Pallavicino miris encomiis evehitur; SECKENDORFIUS interea, longe ab his diverſa de eodem nobis retulit. Hiſtor. Lutheraniſm. Lib. I. §. LXXXI. n. 3. 4. fol. 125. ubi & Lutheri verbis, in Tomis Jenens T. I. fol. 496. eundem ita deſcribit: *Venit his diebus Hieronymus Aleander, vir, ſua opinione longe maximus, non ſolum propter linguas, quas eximie callet, ſiquidem Hebræa illi vernacula eſt, Græca à puero illi coaluit, Latinam autem didicit diutina profeſſione, ſed etiam mirabilis ſibi videtur ob antiquitatem generis. Nam Judæus natus eſt, quæ gens immodicè gloriatur, de Abraham vetuſtiſſimo ſe Originem ducere. An vero baptiſatus ſit, neſcitur. Certum eſt enim non eſſe Phariſæum, quia non credit reſurrectionem mortuorum, quoniam vivit perinde atque cum corpore ſit totus periturus, adeo nullum a ſe pravum affectum abſtinens. Uſque ad inſaniam iracundus eſt, quavis occaſione furens. Impotentis arrogantiæ, avaritiæ inexplebilis, nefandæ libidinis & immodicæ, ſummum gloriæ mancipium, quanquam mollior, quam qui poſſit elaborato ſtylo gloriam parare, & pejor, quam qui vel conetur in argumento honeſto. At ne neſciamus ceſſit feliciſſime ſimulata defectio ad Chriſtianos. Nactus enim ſic eſt anſam illuſtrandi Moſis ſui, & obſcurandi Chriſti gloriam, quæ hoc ſeculo cœpit reflorescere, flacceſcente ſuperſtitione & peſtiferis hominum traditiunculis.*

lis. Itaque instructus literis pontificiis nuper venit, perditurus (quantum potest) optima quaque.

Reverendissime & Illustrissime in Christo Pater ac Domine, Domine observandissime, humillimam commendationem. Clarissimus Vir Dominus *Hieronymus Aleander*, natione Italus, patria teruisatus, Moderni Leodiensis Episcopi olim, & nunc Rmi. & Illmi Dni Cardinalis de Medices Secretarius, ac Summi Pontificis Bibliothecarius, Hebraice, Græce, Latinè apprime doctus, qui Rmæ & Illmæ Dignitati vestras has literas reddit, sedis Apostolicæ per Pontificem ad Sacram Cæsaream & Catholicam Majestatem nuntius mittitur: Eum, tum, quod mihi semper fuerit cognitus, tum quod nomine Pontificis apud Rmam & Illmam D. V. de plerisque negotiis, ut ab ipso factus sum certior, acturus esset, vacuum meis literis abire non sum arbitratus: Habet multa de Fratris *Martini Lutters* novitate, & *Ulrici Hutten* temeritate, ob editos in publicum in sedem Apostolicam & personam Pontificis famosos libellos, cum Rma & Illma D. V. commentari, præsertim quod familiaritas *Hutteni* qui Rmæ & Illmæ D. V. semper curiam dicitur secutus, & locus, in quo libelli impressioni dati fuerunt, civitas scilicet *Moguntina*, nonnullis in Urbe non levem contra Rmam & Illmam D. V. suspitionem pepererint. Apud eundem Dominum *Hieronymum*, in excusationem Rmæ & Illmæ D. V. multis verbis egi, primum, quod *Huttenus* curiam Rmæ & Illmæ D. V. non sequeretur, neque pro familiari ab eadem habitus fuerit: Deinde: quod libellus ille Moguntiæ præter voluntatem seu scientiam Rmæ & Illmæ D. V. formis expressus fuerit, vel eo maxime conjici possit, quod Rma & Illma D. V. in tota Germania, unicus semper sedis Apostolicæ clypeus fuerit, ejusque libertatem, dignitatem, honorem, atque commodum, fortiter & constantissime semper asseruerit, tutataque fuerit, &, ut mihi videbatur, satis sibi excusatio ejusmodi probabilis & rationabilis pro Rma & Illma D. V. videbatur: Quamobrem operæ pretium fore sum ratus, posteaquam tempore aliquo ipse apud Rmam & Illmam D. V. fuerit commoratus, ut etiam ad Pontificem pro uberiori Sanctitatis suæ satisfactione & mitigatione & Rmæ & Illmæ D. V. excusatione, literas perscribat. De qua re Rmam

& Illmam D. V. admonuisse sat erit, cui me humillime & officiosissime commendo. Dat. Romæ, die quinta mensis Julii, Anno 1520.

E. Rmæ & Illmæ

D. V.

humilis

Capellanus

Valentinus de Teteleben Doctor.

Rmo in Xpo patri & Illmo principi & Dno Dno Alberto Hº Sancti Grisogoni S. Ro. Ecl. Presbro. Cardinali Germaniæ Primati & Sacri Rom. Imperii Principi Electori & Domino meo observandissimo.

Num. XVI.

Jo. Oecolampadii Epistola ad Casp. Hedionem Responsoria:

Quod expediat Epistolæ & Evangelii lectionem in Missa, vernaculo sermone plebi promulgari.

Quum ipsa, quæ ad hoc negotium spectant originaria exemplaria, quibus & Historia Vitæ OECOLAMPADII pariter atque etiam *Francisci von* SICKINGEN, ex cujus Arce Ebernburgo, hæc ab *Oecolampadio* perscribebantur, illustratur, ad me ex Bibliotheca *Jo. Alb.* FABRICII Viri summi, pervenerint, tum eadem benevolo Lectori ut communicaremus, quanquam ipsa etiam res ea quæ deinceps demum evolventur tempora concernat, æquum judicavimus, atque opportunum.

Præmittimus verò ipsius *Hedionis* ad *Oecolampadium* Epistolam, quæ ita se habet.

CASPAR HEDIO, JO. OECOLAMPADIO *Theologo.* S. D.

Constans hic fuit fama, optime Oecolampadi, at quam vera, ignoro: te novo quodam & singulari ordine habere sacrum. Nam

quæ

quæ latine hactenus in templo, patrum consensu lecta sunt, horum tu quædam dicebaris alemannica lingua legere: quædam omittere prorsus, tanquam nihil ad rem facientia: ut temporis jactura tibi semper visa est periculosissima. Epistolam, Euangeliumque dicebant te vulgariter tantum proferre. Canonem, quem vocant, Missæ, à te non audiri, aut certe quam brevissimis verbis perstringi. Præterea ceremoniis hisce, quibus libenter & cum fructu in utraque, hoc est, vivorum & mortuorum memoria utuntur quidam, te nequaquam uti. Hujusmodi sane non mediocrem alicui injicere possent de te admirationem, quisnam te spiritus huc adegerit. Adeo magni quidam, hæc quæ scribo & quæ non scribo, asseverabant. Quare per Christum te oro, cui tua studia, mores, & tota vita semper sudant, ut quam primum me per epistolam certiorem reddas, de toto negocio, & quidnam mutaris, quid omiseris. Sunt enim, apud quos retulerit, certa & vera posse respondere. Et sunt rursus, qui quidvis etiam utcunque pium, parum pie interpretantur. Scio pectus tuum tam vere Christianum, ut abhorreat à seditiosa novitate, & ab his quæ sunt citra salutem animarum, finem fidei nostræ, ut Apostolus Petrus inquit: Pacificos esse oportet, ut filii Dei vocemur. Scio quoque, quod tu Majorum decretis, æquissimis inquam, nullo non tempore obtemperasti: neque nunc, arbitror, aliud in mentem tibi venit Vellem & ego Christi doctrinam saluberrimam non modo in urbibus, sed & in castris, pure, clare, atque concordia magna doceri. Faxit (oro) Christus ut in suam gloriam dirigantur omnia. Bene Vale, Moguntiæ. M. D. XXII. Kal. Junii.

JO. OECOLAMPADIUS CASPARI HEDIONI *Concionatori Moguntino.* S. D.

Equidem, mi Hedio, cum res pie & inculpate gestas, quæ in gloriam Dei, utilitatemque proximi cedunt, timide ac verecunde celare, perinde vitiosum & indecens arbitrer, atque tumentibus buccis prædicare. Nam ut arrogantia, boni exempli proventus perit: ita exemplis bonis ignoratis, ad æmulationem nullus provocatur. Tenebras ament filii tenebrarum, lucem filii lucis: Regum arcana celentur, Dei gloria prædicetur. Videantur, ait Christus, vestra opera

 bona,

bona, ut glorificent patrem vestrum in coelis, eapropter, quod quidam parum fideles testes de me significarunt, quibus & fama, ut scribis, constans subscripsit, *me novo quodam & singulari ordine habere sacrum:* non debuisset ingratum esse, nec fuisset, si non ut fieri solet vana pro veris, ambigua pro certis, sed rem sicut acta est, fideliter narrassent. Neque enim aliquid gessimus, vel attentavimus impium, vel ad aedificationem proximi inutile, vel Apostolicae doctrinae adversum, cujus nos pudeat, vel quod occultum optemus, vel cujus rationem reddere detrectemus, non modo tibi aut tam amice expostulanti, aut tam officiose percontanti, sed & omnibus, atque his maxime, qui nunc latrant, ubi nulli fures, queruntur, ubi nullum damnum, impingunt, ubi nullum offendiculum, impietatis & arrogantiae accusant, ubi charitatis ac pietatis prima ratio habita est. Sed quid mirum, si factum nostrum etiam digna fide annuntiatum, *minus probent*, male interpretentur, condemnent? Quid non reiicit aegrotorum stomachus? quid non arrodunt catuli? Itaque tibi, siquidem per Christum oras, imò adiuras, rem ipsam certius aperiam: confidens tenui patrocinio me non modo ab omni impietate, sed & à temeritate, & omni reatu, te & optimis quibusque arbitris absolutum iri. Nam quantum ad illos attinet, etiam si justa eis oratione respondere adnitar, vel etiam si tu eos meo nomine demulcere voles, vereor parum proficiemus. Quam gratiam enim, vel quem locum apud eos inveniant veritas & pietas, tute ipse non dubito experiris, cum illorum putida ulcera tangis vel extremo digito, teneris adhuc impendio parcens. Sed tu vide sis, an Euangelici sermonis libertati ad amussim haec tua respondeat modestia. Fortassis hinc novam calumniandi ansam arripient, quasi Camarinam denuo moveam, sed ferendum, quicquid illi adversus nos loquantur, modo nobis bene conscii simus. Non est nostrum, ut studeamus placere hominibus, alioquin, quo pacto erimus servi Christi? *Quantum ex nobis est, pax quidem habenda cum omnibus: spectandum tamen, ne dum eam sectamur immodice, Christum ipsum amittamus:* qui non pacem, sed gladium veniens misit, & per Prophetam maledicit, prohibentem manum à sanguine, ne dum pro terrena pace servanda loquimur & tacemus, adulamur & carpimus, facimus & patimur, simulamus & dissimulamus omnia. coelestem illam, quam mundus dare non potest,

test, tandem desideremus. En offerimus pacem, sed non illi vicissim. Vellent nos sibi parêre in pravis, sed nolunt ipsi nobis obsecundare in rectis. Vellent nos secum per suarum traditionum præcipitia trahere, nolunt autem nobiscum ambulare in securis mandatorum Dei itineribus. Vellent nos seculi contagionibus pollui, & nolunt ipsi verbo Dei purificari. Utri dignius cedunt? utri justius aliis succensent? sed ad rem pergimus. Fateor, mi Hedio, *egi aliquid præter morem vulgi:* sed aliquid illud, non est aliud, quam quod in liturgia *Epistolam & Euangelium* vernaculo nostro, non latino sermone, popello hujus arcis promulgavi. Alia quæ de me feruntur, vana sunt: tantum Euangelium & epistolam germanico, & non latino sermone, legi. Fateor, hæc legi, ut tibi relatum: sed ea modestia, gravitate, & reverentia, qua decet sacrosancta Dei verba annunciare: nihil alioquin insolitum admittens, nihil ex consuetis ceremoniis prætermittens, nihil ex hactenus observato ordine invertens. Tantum idioma mutavi, in utilitatem auditorum: idque mea opinione non infeliciter. Et hoccine tantum flagitii? Qui latine ita corrupte & misere legunt, ut nec ipsi legentes, nec audientes inde sensum aliquem haurire possint, veniam merentur. Qui lectionem ita silenter secum mussitant, ut nemo eos legere credat, innoxii habentur. Qui cachinnis, lasciviis, incompositisque moribus interstrepunt: vix facti admonentur. Unam ego rem facio, neque ingratam Christo, qui, ut non est personarum acceptor, ab omnibus linguis prædicari & laudari debet, neque inutilem fratribus; maleque audio apud eos, quorum erat gratulari, & factum comprobare. Habentne hic, quod male interpretentur? habentne, quod pro flagitio ducant? Ducunt plane pro flagitio, & ideo stomachantur, zelant, carpunt, traducunt: & quibus nominibus, haud ignoro. Nam licet tu modeste, ut soles, insinuas, quod rem piam male interpretentur: nuntiatum tamen per alios, quo modo Acarnani illi in conviviis sui similes sint. Verum illorum licentiosæ dicacitati satisfacere nolo, tuis literis respondere decrevi: quæ, cum eas penitius excutio, ita mitius mecum expostulare videntur. Ignosce autem, si ad severiorem trutinam eas expendero, quam verborum suavitas doceat. Tu me tangere durius noluisti: ego lectis ipsis adulari mihi non debeo. Tendunt tamen in hanc, ni fallor, sententiam. *Cum*

adeò

adeò sancta atque reverenda leges omnes sint, ut sine illis concentus rerum, & ordo omnis turbetur ac solvatur: maxime tamen reverenda, quæ ad religionem & ad aras spectant. Nam hæ non modo ad pacem reipublicæ faciunt, sed & Deo nos quodam modo conciliant. Unde qui in rebus sacris, à præscriptis patrum consuetudinibus, quæ legum & canonum vice sunt, deficiscunt, tumidi primum & rebellis animi arguuntur, dein aliquid *autoritati Ecclesiasticæ derogant*, ad hæc seditiosæ novitati serviunt, unde minus in admiratione sacra mysteria, despicabilior cleri dignitas, importunior vulgi licentia. Et quid postea tutum? quid tranquillum? quid religiosum? Me igitur suspicantur quendam legum & consuetudinum temeratorem, ac sacrorum prophanatorem, quod mihi permiserim, id quod à multis seculis sua autoritate vel prælatus, vel episcopus attentarit nullus. Apparere rem magnam, alioqui non tantam, novitas facit. Unde hoc humilitati dabit nemo, sed arrogantiæ omnes. Nemo pacis, sed omnes seditionis studio asscribent, quandoquidem in his tumultibus, nihil tam periculosum, quam moliri quippiam quod vel speciem novitatis præ se ferat, præsertim cum populus non tam salutaria, quam nova audire cupiat, atque totus pruriat. Nemo hoc prudentiæ, sed omnes vecordiæ tribuent: nemo menti piæ, sed omnes menti maligno spiritu agitatæ, & in summa, nemo bonitati, sed desperatæ malitiæ omnes acceptum ferent. In hunc modum per epistolam tuam, non tu, sed ipse me accuso. Non desunt tamen, qui factum hoc similiter istic interpretantur, apud quos, ut habeas, quod pro me respondere possis, si forte audient, patienter lege, quæ pro me, ut reus, affero. Rem per se honestam, honestiorem dices, si quibus causis, quibusque modis acta sit, cognoveris. Quæ mox subjunxissem, ni tu commemorares consensum patrum, consuetudinem ceremoniarum, & decreta majorum: quæ tamen nihil me urgent, nisi quod alicubi cavent, ut metropolitanæ, cathedralisve ecclesiæ ritus, ecclesiæ inferiores imitentur. Quamvis autem haud operæ precium crediderim, tecum, utpote homine theologo, & in his jam exercitato, multis agere, agendum tamen aliqualiter, fortassis hinc potissimum justificabor. Igitur legibus honorem suum salvum, atque inviolabilem esse autoritatem, optavi quidem semper, atque nunc maximopere velim: sed cogitare oportet, quæ legum dignitas, & quan-

& quantum jus. Non enim illæ ſupra homines: neque homines propter leges, ſed leges propter homines. Leges, quomodocunque illas appelles, ſive decreta, ſive ritus, ſive aliis nominibus, ut pharmaca ſunt, quæ ſanis ſupervacanea, ægris vero cum male habent, ſi accommodentur probe, in ſummo ſunt precio. Legum uſus eſt, ut magis mens legum quam verba ſpectentur, neque peccat aliquis in eas, qui relicta litera, ſenſum ſectatur. Alioquin, ut res humanæ omnes nunquam in eodem ſtatu permanent, ita & leges male ſtabiles ſunt. Interim eas omnino reſpuit neceſſitas: interim duriores, mitioresve petit, nunc ſtant, nunc cadunt. Itaque videndum primo, quatenus conducant, & an ſalubrius aliquid afferri queat. Eatenus ſanctæ ſunto: modo non conferantur cum Lege Domini, qui ſolus ſancit nullo ævo abolenda, ſolus ſtatuit omnibus temporibus accommoda. Qualis eſt dignitas hominis, qui natura mendax, ad Deum, qui verax & fidelis in operibus ſuis, talis eſt & humana conſtitutio, ad divinam comparata. In æternum permanet verbum tuum Domine, dixit Pſaltes; At Chriſtus: Donec tranſeat cœlum & terra, jota unum aut apex unus non præteribit à lege. Exiccatum eſt fœnum, dicit nobilis Propheta, & cecidit flos, verbum autem Domini manet in æternum. Salutem Chriſtus non in obſervatione των δευτερωσεων ſitam docuit dicens: *Fruſtra colunt me, docentes doctrinas & mandata hominum.* At de præceptis Dei, inquit: *Si vis ad vitam ingredi, ſerva mandata Dei*, item: *Sermonem meum ſi quis ſervaverit, non guſtabit mortem uſque in æternum.* Humanæ traditiones nunc labruſcæ vocantur in ſcriptura, quas ingrati rependunt: nunc harena, ſupra quam infeliciter ædificatur: nunc ciſternæ, quæ aquas continere non valent, nunc diadema Heſter abominabile, nunc panni ſordidiſſimi, nunc aliis vilioribus nominibus. Contra, lex Domini quanto honeſtioribus appellatur, nempe fons aquarum viventium, lignum vitæ, petra ſuper quam bene ædificatur. Et quid multis? Apoſtoli in primo concilio ſuo decreverunt, *abſtinendum eſſe à ſanguine & ſuffocatis:* & quis hodie hoc ut legem agnoſcit? *Serviebat hoc probe illorum temporum paci, nunc momenti nullius eſt. Itaque vigeant leges, ſed quatenus proſunt, & ne vinum* ab impiis cauponibus miſceatur, diſcriminatæ ſint humanæ atque divinæ.

Jam cum ad sacra venitur, in primis opus est, ut leges serventur; sed primum, si quæ à Christo datæ, similiter & ritus, si qui à Christo præscripti, & dein suo loco, quod ab hominibus accepimus, ubi commodum fuerit ac conducibile. Hic dolere, hic ingemiscere, hic deplorare licet. Vere enim hic ordo rerum turbatur: zelus non est secundum scientiam. Hominum mandata defensantur, divina impune negliguntur. Consuetudines patrum jactant, iterumque jactant, non secus ac illi, in quorum ore erat, Templum Domini. Deum ac salvatorem Patrum blasphemare non verentur. En quam brevis, quam facilis, quam simplex, quam nudus à ceremoniis hujus sacri mysterii ritus, uti à Christo nimirum optimo prudentissimoque legislatore institutus. Cætera quam varia ac multiplicia, in universum omnia, quæ ab hominibus adjecta sunt, & offendes quidem aliqua, quæ non multum aut eruditionis aut pietatis sapiant, invenies autem & quæ spiritu sancto afflati proculdubio in ecclesiis iisdem horis tractari voluerunt. Quorum omnium divinissimum & certissimum credo esse verbum Dei. Ait enim Apostolus: Cum convenitis, unusquisque vestrum psalmum habet, doctrinam habet, revelationem habet, linguam habet, interpretationem habet: omnia ad ædificationem fiant. Similiter è bono spiritu profectum est, ut fiant obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus, & pro regibus, & omnibus qui in sublimitate constituti sunt, ut quietam & tranquillam vitam agamus in omni pietate ac castitate. Verum quales, & quantæ preces, vel quæ & quantæ lectiones, hoc nostri arbitrii est. In divinis nihil nobis est juris. Atque ô utinam, in divinis nihil mutatum videremus: & zelus noster hic tam flagraret. Cæterum in aliis ritibus ego sane nihil offendor: tantum in ecclesiis ægre probarem, deesse preces: maxime autem, si prophetiæ desiderarentur. Hæc ubi aliquo modo constant, in aliis, sive ceremoniis, sive ritibus, non plurimum momenti est, tantum, ne superbe in scandalum pusillorum contemnantur, qui vix hoc lacte abarceri possunt. At nihilominus, si vel evidens proxima utilitas, vel Dei gloria aliud requirat, scilicet ut quid præter solitum morem agatur: non video quid impedire debeat, aut possit, quo minus audeatur. Neque in his episcopi consensu semper opus. Præsens ipse, quanto magis valet consilio ac pietate, tanto magis audiendus,

dus, absentem in re per se pia, atque à Christo permissa, quid opus est consulere? præsertim cum ferme omnia non nisi præstita pecunia, multisque precibus obtinentur, & difficile, atque ipsi aliis negociis dediti sunt. Aut, si in die Dominico, vel confessoris alicujus festo, quo in cæteris templis legitur, prout docent ephemerides annuæ, ego pro sedandis quibusdam tumultibus, de charitate, & ex epistolis & euangeliis selectiores quosdam locos depromptos promulgarem, reus essem inconsulto episcopo, etiamsi non longe abesset, etiamsi adesset, & nihil illi harum rerum curæ foret? Et nescio, an id genus hominum episcopos appellare debeam, si præter infulæ & baculi gestamen, & inunctiones, & characterum scripturam, ac ejusmodi, episcopale reliquum habent nihil. Certe ab his, qui spiritum Dei habent, non agnoscuntur, nisi ut parietes dealbati, ut arbores absque fructu, ut nebulæ turbinibus agitatæ. Nam forte vix constituti sunt in caudam, & pro capite se venditant: alieni sunt ab omnibus charismatibus spiritus, & præcipua munia sibi vendicant, quasi sat sit ab homine unctum esse, & non superne. Unicuique, ait, datur manifestatio spiritus ad utilitatem: alii quidem per spiritum datur sermo sapientiæ, alii sermo scientiæ secundum eundem spiritum, alii discretio spirituum, alii genera linguarum, alii interpretatio sermonum: Hæc autem operatur omnia unus atque idem spiritus, singulis prout vult. Prodeant illi, & vel unum illorum donorum proferant, ut eis alii jure cedant. Apparent quidem cymbala, vestes, pompæ, suffitus, faces, boatus, & rerum proh nimium remotiorum figuræ: sed sunt non nisi theatrica, ad utilitatem ecclesiæ vel nihili, vel minimum facientia, propter quam tamen Spiritus datur. Nam ipsi interim dum quærunt quæ sua sunt, occidunt, mactant, & perdunt. Et unde illa, vel quæ illa potestas? Potestas, inquit, in ædificationem, non in destructionem data est. Atqui vivant illi in delitiis, servandi in diem illum victimæ, quo in conculcandis ipsis, is qui venit de Aedom, tinctis vestibus de Bosra, sanguine illorum omnia vestimenta sua coinquinabit: Nos aliorum nobis exempla proponamus, interrogantes videlicet patres nostros, qui constituti sunt principes super omnem terram, & ipsi dicent nobis, Majores nostros, & ipsi respondebunt nobis. Nam si cæci speculatores non vident, quid utile gregi, vel magis, utile oculatis ne

V 2 alius

aliis propterea cessandum ab admonitione? Obmutescentibus, quorum est dicendi officium: obmutescemusne semper & nos, ubi tetigerit corda nostra Spiritus? Timentibus sibi, & nihil aggredi audentibus, his qui primas partes tenent: prohibebiturne prætextu clavium, quibus gloriantur, ne progrediantur alii? Melius suis providet Christus: & jubet, ut unusquisque secundum gratiam sibi datam operetur. Ab uno quovis rationem talenti concrediti quæret: Unamquamque infructuosam arborem maledicet: Maledictus omnis qui non relinquit semen in Israël. Hortatur nos Apostolus, ne in vacuum gratiam Dei accipiamus. Pertinet etiam ad nos, quod Timotheo dicitur. Noli negligere gratiam, quæ tibi data est per impositionem manuum. Quæritur etiamnum, an fideles dispensatores mysteriorum Dei simus? Demandatum est, & nobis de proximo: Et omnibus modis urgemur, si Christi sumus, non quæ nostra sunt quærere, sed quæ aliorum, idque in Christo Jam quid, quod præsidet episcopus, & violenta est consuetudo? Apostolus ille non ab hominibus, sed à Deo vocatus, inquit: Quod si alii revelatum fuerit, prior taceat En, legentem diaconum ut auscultet episcopus, religio jubet. Necesse item, ut cuivis τῶν θεοδιδάκτων cedat, ubi spiritus affuerit. Et quid mali, si aliquid prioris consuetudinis aboleri sinatur, ut longe conducibilior succedat? Spiritus, ait, prophetarum, prophetis subjectus est, & quanto magis consuetudo ipsa? Non spectant spirituales quorsum eat multitudo, sed quod iter commodius: contendunt magis ire per angustam, quam per amplam. Ubi spiritus, ibi libertas. Et si spiritu ducimini, non estis sub lege. Aut, si tanta vis consuetudinis: qua autoritate alii hymnos, alii tropos, alii alia cantica, alii alios ritus antea incognitos invexerunt? Excusavit illos pietas, & animi synceritas, vel saltem persuasa populis: cur non & nostra ætate aliquid præter instituta patrum agere culpa caret? Fieri potest, sub boni spiritus specie, tegant se mala: sed spirituales dijudicent omnia. In summa, mihi nulla esse videtur legum temeratio, vel sacrorum prophanatio, ubi menti legis aut consuetudinis fit satis, hominumque saluti consulitur. Et de his satis: Excurrit enim sermo latius quam volebam. Pergat nunc ad ea, quæ pollicitus sum: ut scilicet, quibus modis hoc negocii tractatum sit discens, videas me plane eodem

dem

dem quo olim animo esse. Sed accipe. Quoniam *Franciscus à Sickingen*, clarissimus Germaniæ eques, & Imperatorii exercitus capitaneus, *me accersivit ut familiam suam* in templo Christiane instituerem, imo jam pridem *institutam spiritualibus sermonibus* pascerem: nihil tam muneris mei putavi, quam ut illi lex euangelica, familiaris, cognita, & in promptu esset, unde postea per seipsam ad vera synceraque Christianismi studia tenderet, nempe pacem, mansuetudinem, modestiam, charitatem, pietatem, & ante omnia, egregiam in Deum fiduciam. Et *per dies quidem* quadragesimæ, quibus aderam, nihil obstabat, quin lectum latine *Euangelium* mox interpretari possem, & familiariter ad pietatis studia inhortarer. At post pascha id minus commodum fuit, non enim familiæ vacat, ut multam temporis partem in templo transmittat, alio vocantibus negociis. Et sunt, quibus quantumvis parva illic mora, fastidium parit. *Plerique tamen, ut ferme ubique mos est, amant quotidie audire, imo videre sacrum:* imo audire non intellecta nostra murmura, & spectare ceremonias, adesse benedictioni, & interim perfunctorie sese Deo commendare, atque ita se, illo quo hæc observant die, satis pios esse putant. Quod sane exigui fructus est: & credo plerisque interim conducibilius, vel arare, vel texere, vel ligna incidere, vel aliud quiddam operæ. *Templum enim Christianis* totus orbis est: & nusquam non orare, & Deum colere, *spiritu & veritate* (ut scilicet coli vult) atque etiam preculis labiorum, & laudibus *convenit*. *Templa Christianorum maxime* extructa sunt, ut in eis commodius *ad audiendum verbum Dei, & mysteria celebranda* conveniretur: non adeo *propter preces, & cantilenas. Tametsi nunc nullis* non tumultibus (ita enim à prophetis cantus quorundam dicuntur:) verbum Dei cedere, & esse loco postremo cogitur. Itaque de ea re, cum *Francisco* Decurione & patrono egi, ut quotidiana aliqua sacra lectione in templo sui pascerentur; visumque est ipsi (ut acris est judicii,) nec non & nobilibus & clarissimis viris *Diethero* à *Talburg*, & *Hartmudio à Cronberg*, quos tu scis, quam vere Christiani sint, visum, inquam, est eis, *esse in rem rudium & piorum*, si invertatur vulgaris ille mos, quo solemus *dominico tantum die verbum* Domini annunciare, & per integram hebdomadam *Missas habere:* ut potius, omnibus diebus annuntietur verbum Domini, & solis dominicis ac fe-

festis diebus fiat saerum, siquidem utroque potiri non datu. Quæ sententia & mihi probabatur. Attentata tamen est via alia per me: nempe, ut epistola, euangeliumque *vernaculo nostro idiomate* legatur. Posse autem, & licere hoc, Pauli testimonio docebam, & ita semper affore pabulum verbi Dei, & non defore sacrum, neque plus solito temporis insumi. Non est repugnatum, sed assensum ab omnibus, quorum intererat. Proinde ne cui repentina rei novitate offendiculo essemus, negocio in diem dominicum dilato, primum auditorum animos familiari oratione paravimus: Quam ad te quoque perscribo, uberius enim ex illa accipies, quare id ausus fuerim. Forte autem fortuito lectum erat in Euangelio: *Venit hora, cum jam non in parabolis loquar vobiscum.* Hinc opportunitatem dicendi aucupatus, in hanc ferme sententiam verba feci.

SERMONIS THEMA.

Venit hora, cum jam non in parabolis loquar vobiscum.

Quam vellem, amici, ut magister & Dominus noster Jesus etiam nobis loqueretur, idque non peregrino sermone, neque per parabolas: sed aperte. Quid enim beatius, *& quid jucundius*, quam audire eum, cui angeli auscultant, qui *fons est omnis* sapientiæ, qui thesaurus omnis scientiæ Dei? Imo *loquitur nobis* multifariam, multisque modis: nunc per beneficia, nunc per pœnas, *nunc per scripturas*, nunc per creaturarum pulchritudinem & ornatum ac usum. At *nos crassiores parum intelligimus.* Voluimus esse, ut dii, scientes bonum & malum: & *aperti sunt oculi nostri ad malum*, obscurati ad bonum. Loquitur præsentissime nobis, quoties vel epistola, vel prophetia, vel euangelium prælegitur. Et doleo nostram miseriam, in quam peccatum invexit. Non satis erat, pusillos esse ingenio, & intellectu. Ex peccato superborum, qui usque in cœlum turrim & monumentum nominis excitare volebant, confusæ sunt & linguæ, ita ut alter alteri sit barbarus. Unde cum pleraque, quæ per sanctos suos annuntiat Christus, non solum uti per parabolam dicuntur, sed & pror-

prorſus non intelliguntur: & ob neglectum interpretationis ego quoque vobis ſæpe barbarus ſum. Sane nihil unquam in ſacris lego, quod non ex toto animo precor, à vobis quoque intelligi, ut aperte vobis loquatur Chriſtus, & non per parabolam. Et profecto, quantum in me eſt, nihil à vobis celarem unquam, ni ferrea conſuetudinis lex tam obſtaret: quo non ſolum eodem animo, ſed & idiomate eodem Chriſtum glorificemus: & quoties mihi in ſcripturis loquitur Chriſtus, loquatur & vobis, & me Deo loquente, eodem idiomate, vos quoque mecum Deo loquamini. Atqui ego latine, vos Germanice loquimini, & ſi ejusdem, ut confido, animi, in ſacris tamen non ejuſdem labii. Et in his, quæ Deo loquimur, non tantum, imo nihil periculi eſſet, etiam ſi unuſquisque propriam linguam habeat, nam hoc eſt, Deo & ſibi ipſi loqui. Cæterum, dum ego vel alius epiſtolam, aut Euangelium legit, cum non ſibi, ſed eccleſiæ legit, multum refert, an intelligamur ab eccleſia, alioquin ſumus, ut in aërem loquentes. At quoties hoc contingit, rem ita firmante inveterata conſuetudine? Non ſinit brevitas temporis ſemper, ut latine lecta interpreter. Attamen charitas jubet, ut quoad fieri poteſt, proſim. Urgeor igitur hinc & inde. Vellem per me prophetas & Chriſtum aperte loqui, ita ut ab omnibus capiar, ſed obſtat conſuetudo, qua hactenus non niſi latina lectio habita: & ſi vacabat, addita eſt interpretatio. Quid faciam? Scio. Dabo aliquid conſuetudini, dabo etiam aliquid charitati. Excuſabit charitas, quod decedit priſtinæ conſuetudini, feret charitas, quod indulgebitur conſuetudini. Excuſet igitur charitas: ut (ſicut deliberavimus) *alemanice epiſtolam & euangelium legamus*, ſi interpretandi latinam lectionem opportunitas defuerit: & ita conſuetudini aliorum refragabimur. Ferat charitas, quod præterea nihil aliud immutamus. Ut enim quædam mutamus, veſtra charitate facimus, quod vero in aliis non idem facimus, aliorum charitas cogit: ne putent nos omnino eorum morem faſtidire, & occaſionem quærere, ut ab amicis diſſideamus. Quod omnium maxime abſit, ut propterea periclitetur charitas, quin potius, hac via quæratur & fundetur charitas. Audietis enim omnia ad charitatem nos allectare, charitatem ſolam præcipi, in charitate legem & prophetas impleri. Hanc quærite, hanc diſcite, hanc ſervate virtutem. Solet rerum novatio,

tio, quantulacunque ea est, parere superbiam mentis quibusdam, at nobis humilitatem & modestiam hæc novatio inferat. Ne quis inde alios, qui hunc morem non observant, vel observarunt, contemnat, judicet, arguat, ne quis propterea clero obmurmuret, ne quis charitatis vincula rumpat. De dono habete gratiam Christo, si hic, vel alibi lingua, quam intelligitis, vobis loquatur Christus. Sin aliter, ut hactenus, contingat, ne sitis cuipiam molesti, sed orate Dominum, ut sua vobis verba revelet: ne claudat super vos cœlum, ita ut sit æneum, & nubes sanctæ imbrem ac stillicidia divinorum eloquiorum super vos non pluant: orate, mittat operarios in messem: orate, ne desint interpretes. Charitas sanè vult, ne efferamur, si feliciter nobiscum agatur: & ne graves simus, his quibus minus datum est. Charitas omnia in optimam partem interpretatur. Itaque abundent alii in sensu suo. Nos non valde anxii sumus, quid patres moverit, quod peregrino idiomate maluerunt sacra legi: sive hoc ob simplicitatem, sive ob incommoditatem introductum: aut quod parum canticis aptus olim fuerit sermo patrius, utpote parum nitidus, & qui ob barbariem vix scribi potuit: aut quod in magnis templis ob advenas peregrinos, Latina lingua illustrior, & communis proderat, ut etiam orientalibus Græca aut in hoc Magnatibus nonnunquam est gratificatum. Nos magis veterum candidos mores, ardentem fidem, sequacia & obedientia pectora, facilitatem & sanctimoniam admiremur: imò imitemur. Tantum, quantum ad id negocii attinet, ne despiciantur à nobis alii, sive superioris, sive nostri seculi. Sequuti sunt illi ea quæ sibi conducere visa sunt: neque præscribere potuerunt posteritati, ut id ipsum cogeretur facere. Liberum igitur est & nobis sectari, quæcunque animabus nostris maxime prosunt. Et hoc est, quod præsenti sermone, ut vos admonerem, jussit charitas: ne forte si repente, & præter expectationem hoc me agere videretis, sinistra subrepat cogitatio: Quid hic novi molitur? cur non more parentum nostrorum nos relinquit simplicitati? an non & alii bonæ frugis sacerdotes sunt? Excludite hos cogitatus, depellite hæc hostis jacula, ne facite ex antidoto venenum. Invidet vobis antiquus serpens hanc felicitatem. Nihil ei molestius contingere potest, quam dum sacra Scriptura ita legitur, ut ab omnibus intelligatur. Nam simul atque buccinæ harum tubarum clanxerint,

mu-

muri Hierichuntini corruunt: deteguntur foveæ, & laquei, & doli; Non ita pastorum vocem lupi fugiunt. Sicut etiam nihil gratius dæmoni, auditorum somnolentia & surditate. Regnum enim suum nullis præsidiis tam firmat, ut oblivione beneficiorum Dei, & neglectu verbi divini. Cavet, ne lux irradiet. Abscondit se, ne audiat verba incantantis sapienter. Et quemadmodum olim confusæ sunt linguæ ædificantium turrim Babel, ut ædificantes à stulto superboque cœpto desisterent, sic & dæmoni unicum studium est, confundere linguas, ita ut doctor discipulo barbarus sit, minusque ædificentur muri cœlestis Hierusalem. Hinc stupenda illa quorundam sciolorum temeritas & ostentatio, qui cum vix tria vel quatuor verba latine sciunt, totas conciones quas habent latinis peregrinisque aliis verbis ita interpolant, ut maximam temporis partem absque fructu transmittant. Nihil ita amat verbum Dei, quam ut dilucide prædicetur, & clare, atque adeo super tecta & in plateis. Non factum *est sine consilio Spiritus Sancti*, euangelicas historias tam simplici stilo descriptas. Et certe non est qui legit, & excusari possit, si rejicit tam fideliter tradita, tam obvia, tam fuci nescia. Esto autem, sint quædam verba, quæ euangelistæ ac patres non sunt interpretati, utpote sunt, Alleluja, Adonai, Eli, Osia ana, Amen: non *est tamen, quod Porphyrius* & *Lucianus* nobis improperent, quasi peregrinis & *incognitis vocibus* simplicitati plebis impostum sit. Neque enim ignorari eas voluere patres, sed jam frequens erat, & recepta imitatio hæc, & ludus quidam sanctus, patrum consuetissima verba in promptu tenere, ita convictu docente. Igitur scio dæmonem vobis hanc felicitatem invidere, nec omissurum, quin excitet quorundam sibila, qui factum hoc carpant, quasi irreligiosum, & fortassis impedire conabuntur. At vos, ne dederitis locum hosti. Orate, ut expellat Christus hoc *dæmonium surdum & mutum*. Res vestra agitur amici. Vestri causa cœpta sunt hæc. Ego sane privatum commodum nullum hinc expecto, nisi forte, ut à nonnullis perversis male audiam, imo in vobis situm est, ut multum hinc lucri mihi accrescat. Vestram enim utilitatem, & vestros fructus, pro meis maximis lucris habeo. Fides vestra, & salus, indeprædabiles mihi thesauri erunt. Et per omnia commodi multum, & incommodi nihil proveniet. Unde dic, obsecro, salus? nonne ex fi-

de? Unde fides? nonne ex auditu? Et quomodo audiemus, nisi sint qui mittantur, & doceant? Quodsi nobis illi fuerint barbari, vel nos surdi, quæ spes salutis? Perinde autem est, ac si non audias, si audis, quod non intelligis. Esto autem, ut aliis temporibus hæc doceantur, clare, & manifeste, habet tamen miram quandam energiam, dum inter sacra intelligitur verbum Dei, & non vulgariter mentem afficit, & rapit, mysterium aliud mox subsequuturum, quod est, quasi vox clamans, ut paretur via Domino jam adventanti. Hanc potissimum liturgiæ partem à vobis capi oportet, ipsaque propter vos potissimum agitur. Qui euangelizat, aliis euangelizat, qui Apostolus est, aliis Apostolus est. Unde jure vestro fraudari vos nolim, pabulo scilicet verbi dei. Quo quid utilius, magisve ad vos pertinens dici potest? Verbo Dei è tenebris ad lucem transitis, & illustramini. Verbum *Dei vos pracedit in hoc deserto, ut columna* ignis per noctem. Verbo Dei, ut sagena *quadam à spiritualibus* piscatoribus in portum trahimini, quo siccato humore noxio, edulium sitis Christo. Verbo Dei, ut clavi, vobis cœlos aperiunt Apostoli, si ipsos auditis, vel vos inferis & exterioribus tenebris obnoxios relinquunt, si contemnitis. Verbo Dei muniti, stare potestis adversus principes & potestates mundi, adversus rectores tenebrarum harum, adversus spiritualia nequiciæ in cœlestibus. Verbo Dei, ut cœlesti pane, & vero manna vegetamini, & crescitis in virum perfectum. Non in solo pane, ait Christus, vivit homo, sed in omni verbo, quod procedit ab ore Dei. Et tantáne commoda, tantos fructus, tantam beatitatem, citra culpam absconderem? At quid multis? Ubi verbum Dei, ibi abesse non potest Christus. Itaque dum me auditis, non me auditis: sed Petrum, vel Paulum, vel Joannem, vel cujus scriptura recitatur, imo non illos auditis, sed in ipsis Christum. Nam Paulus, jam non est Paulus, nec Pauli verba, verba sunt Pauli, nec Pauli mandata, mandata sunt Pauli, dicit enim. *Vigo ego, sed jam non ego, sed vivit in me Christus*,, & iterum: An experimentum *ejus quaritis, qui in me loquitur Christus?* & alibi: Si quis propheta videtur esse, *aut spiritualis, cognoscat qua scribo vobis*, quia Domini sunt mandata. Quis non *libenter audiat Christum*, habentem verba vitæ æternæ? Quis se ab ejus colloquio abstrahet? Hinc se vobis offeret quotidie honestior confabulandi materia, hinc piarum cogitationum

onum nascetur turba, hinc bonorum operum proventus crescet, *hinc quasi ad speculum vel sordidi maculas* detergent, vel puri se magis adornabunt. Hinc sibi ipsi quis prædagogus erit, & repente doctor evadet. Sed manifestior est utilitas, quam ut de ea verba facere opus sit. Etiam si non tanta esset, ut est maxima, omnia tamen quæ interim aguntur, omnes ceremoniæ, omnes ritus, ut diligentes auditores simus, nos vocant. Quare altiori voce cantatur euangelium, si non assunt qui capiunt? quare in æditiorem locum conscenditur? quare ad populum proditur? quare accenduntur cerei? quare surgunt omnes? quare adaperiunt capita? quare arrigunt aures? Si igitur desit interpretatio, annon dici vobis poterit, populus hic auribus me honorat, cor autem eorum longe est â me? Non impropero vobis Judæorum maliciam, qui incircumcisi auribus, audientes non audiebant. Non mihi estis domus exasperans, ut palato meo lingua adhærere debeat, & sim vobis ut mutus, juxta Ezechielis dictum. Attamen vere ad vos pertinet vaticinium & maledictio, si gratum est, quod auditis, & non intelligitis, si ita auribus astatis, ut alibi cor vagetur. Res, ajo, ludo similior videtur, quam religioni. Intelligit Græcus, quid sibi legatur. Intelligit Judæus. Quomodo nos Christiani deterius habebimus? Quis ludit populo comœdiam vel tragœdiam, peregrina tantum lingua? Quis legatos suscipit, cum quibus nullum linguæ commercium haberi potest? Cui tam gratus nuntius, cujus sermo ignotus: ut is, qui verba loquitur quæ intelligi possunt? An non hoc est, quod conqueritur Moses, ille alioqui in omni Ægyptiorum disciplina eruditus, cum ait: *Ah Domine, non sum eloquens ab heri & nudius tertius, ex quo loquutus es ad servum tuum, impeditioris & tardioris linguæ sum*? Quid dixisset, si totus barbarus? Annon & idem caussatur Hieremias, cum super gentes & regna constitueretur propheta, & diceret: A, a, a, Domine Deus, Ecce nescio loqui, quia puer ego sum. Non omnino mutus erat, sed diffidebat se populo posse persuadere. Nobis ne curæ erit, ut omnino non intelligamur, nec intelligamus? Estne hoc argentum eloquentiæ, quod in ædificium tabernaculi inferimus? Sunt ne hæc mystica sacerdotalis vestis cymbala? Sunt hæ *tubæ argenteæ ductiles*, ad congregandam multitudinem? Multa possem ex scripturis testimonia colligere, sed sufficiat nobis unius Pauli autoritas, cujus fisi divinæ menti, non est quod vereamur,

mur, ab aliis consuetudinem nobis objici. Audite ergo, quid scribat Corinthiis, In priore epistola, capite XIV. copiosis verbis sic ait: *Sectemini charitatem*, æmulemini spiritualia, in primis ut prophetetis. Nam qui loquitur lingua, non hominibus, sed Deo loquitur, nullus enim audit, Spiritu vero loquitur mysteria. Cæterum qui prophetat, hominibus loquitur, ædificationem & exhortationem, & consolationem. Qui loquitur lingua, seipsum ædificat, at qui prophetat, congregationem ædificat. Quod est *illud prophetiæ genus? certe; lectio evangelii* & epistolarum, & prophetarum, & *eorundem interpretatio, hæc enim maxime* ad ædificationem, & exhortationem, & consolationem ecclesiæ pertinent. Nam ut ad Romanos ait: Quæcunque præscripta sunt, in nostram doctrinam præscripta sunt, ut per patientiam & consolationem scripturarum spem habeamus. Et quid quæso ædifico, si non intelligor? quis melior abit? quis resipiscit? quis compungitur? quis fortior & patientior ad ferenda hujus seculi mala, & resistendum dæmonibus, quis ad pietatem & virtutes flagrantior efficitur? Volo autem (subdit) omnes vos loqui linguis, magis tamen, ut prophetetis, major enim qui prophetat, quam qui loquitur linguis, nisi interpretetur, ut ecclesia ædificationem accipiat. Nunc autem; Fratres, si veniam ad vos linguis loquens, quid prodero, nisi vobis loquar, aut per revelationem, aut per scientiam, aut per prophetiam, aut per doctrinam? Ecce Paulus tam admirabilem gratiam sortitus, nihil se profuturum fatetur, quid ergo nobis arrogamus? Adjungit concinnam similitudinem: Etenim inanima vocem reddentia, sive tibia, sive cithara, nisi distinctionem sonis dederint, quomodo cognoscetur quod tibia canitur, aut cithara? Nam si incertam vocem tuba dederit, quis apparabitur ad bellum? Sic & vos per linguam, nisi significantem sermonem dederitis, quomodo intelligitur, quod dicitur? Eritis enim in aërem loquentes. Tam multa, verbi gratia, genera vocum sunt in mundo, nihil horum mutum. Utinam expenderent hæc verba nostri sacerdotes, & cognoscerent quibus conferuntur. Nam inferiores eos facit tibiis & tubis & ciharis, & dicit loquentes in aërem. Et quid est loqui in aërem, nisi bonas horas, & preciosum tempus male collocare, & ut sic dicam, equitare in arundine longa? Itaque si nesciero vim vocis, ero ei qui loquitur barbarus, & is qui loquitur, apud me barbarus.

Vi-

Vide, non solum inutile dixit, sed & fastidiosum esse insinuat. Fastidium autem in rebus sacris non potest non esse damnosum. Itaque & vos, quandoquidem sectatores estis spirituum ad ædificationem ecclesiæ quærite ut excellatis. Quapropter qui loquitur lingua, oret, ut interpretetur. Nam si orem lingua, Spiritus meus orat, at mens mea fructu vacat. Quid igitur? Orabo Spiritu, sed orabo & mente. Canam Spiritu, sed canam & mente. Alioqui si benedixeris spiritu, is qui implet locum indocti, quomodo dicturus est Amen, ad tuam gratiarum actionem? quandoquidem quid dicas nescit. Non vult nos Paulus in insipientia perseverare, sed progredi in cognitione. Qui in via Dei subsistunt, retrogradiuntur. Curandum igitur, ut abundemus & excellamus, sicut & ad Colossenses scribit: Non desinimus pro vobis orare & poscere, ut impleamini agnitione voluntatis Christi, in omni sapientia & prudentia spirituali, ut ambuletis digne Domino, ut per omnia placeatis in omni opere bono, fructificantes & crescentes in agnitionem Dei. Instat autem hic Paulus, ut etiam benedictiones intelligantur, quo commodius populus respondeat Amen. Qua in re adhuc aliquandiu consuetudini parebimus. Non quod aliquid in sacris nostris sit, quod nostro vulgo pandere non liceat, neque enim ita arcana sunt, ut Valentinianorum & Eleusinorum: sed quia in hoc Apostolus indulgentior est, & non tantopere urget, in hoc cedimus. Subdit enim: Nam tu quidem gratias agis, verum alius non ædificatur. Vides, ut rem bonam esse sinit, sed meliorem vellet, quo ædificaretur & proximus. Et exemplo suo magis quam præcepto allicit, ait enim: Gratias ago Deo meo, quod magis quam omnes vos, linguis loquor, sed in ecclesia volo quinque verba, mente mea loqui, ut & alios instituam, potius quam decem millia verborum, lingua. Agam & ego Deo gratias, sicubi de mensa Domini spirituales dapes afferre potero. An non totus Paulus pro nobis? ne quis rem novam nos exordiri dicat. Autoritas Apostoli, præcepti vice nobis sit. An legunt Græci latine, vel latini Græce? Si omnino in verbis ipsis vis esset, Græco & Hebraico sermone utendum foret, quo usi sunt Apostoli & Patres. Proinde, ut adhuc Pauli verbis utar: Fratres, ne sitis pueri sensibus, sed pueri malicia, sensibus vero perfecti. Pueri aliis loqui nesciunt, neque sublimes è verbis sensus capere possunt, tales ne sitis, sed pueri,

quales Christus ait intrare in regnum cœlorum, alienos scilicet ab affectibus malignis, & pie simplices, nondum pravis cupiditatibus infectos. Concludit Paulus minis prophetæ Esajæ, qui dicit: Variis linguis & labiis variis loquar populo huic, & ne sic quidem audient me, dicit Dominus. Sicut, cum Judæi neglexerunt signum, quod datum est in varietate linguarum Apostolis per Spiritum sanctum, dati sunt in cæcitatem & laqueos, facti ex filiis regni filii tenebrarum, nam propter incredulos id signi dabatur. Ita cum interpretationis gratia, quæ propter credentes data contemnitur, non defuturam & nobis nostram pœnam, ne ambigamus. Proinde boni, quod in rem vestram agitur, consulite. Denique, ne etiam alia prorsum vos lateant, audire ne grave sit, adhuc pauca quædam non inutilia. *Aspergi soletis aqua*, *Accenduntur cerei*, Offeruntur Deo munera: Quid sibi hæc volunt? Ne frustra spectetis, trium vobis curam in sacris esse velim. *Primum* purificetis mentem, humiliter confitentes Deo peccata vestra, idque sub initium liturgiæ, sæpe dicentes, Kyrie eleyson, Domine miserere, & Orationem dominicam. *Secundo*, *illuminemini*, *audiendo verbum Domini*, quod lucidum est, & oculos illuminat, intellectumque dat parvulis, ac divinis promissionibus animum in fide & spe confirmat. *Demum*, post hæc vos Deo offeratis. Offeratis inquam, non aurum vel argentum, sed vos ipsos in sacrificium & holocaustum, jam nihil vobis tribuentes, sed totos vos Christo devoventes, postea non ex vestro, sed illius arbitrio victuri. Offerte item & sacrificia laudum, & gratiarum actiones pro beneficiis suis in vos, præsertim, quod pro vobis in cruce tam amaram mortem objerit. Non minus autem diligenter auscultate verba testamenti gloriosissimi, innitentes firmissime promissionibus Christi, vitamque in Christo, & remissionem peccatorum assequuturos vos sub ineffabilibus & divinis pignoribus confidite. Atque curæ vobis sit, ut vel spiritualiter communicetis, quamvis *vellem etiam sacramenti signa vos frequentare*, quo magis firmaretur vestra fides, *& vos capiti corporique Christi incorporaremini*, unum cum ipso spiritum assequuti. Atque ita procul dubio feliciter pasti, securique, ac læti hinc abire poteritis, siquidem *& vos vias vestras Deo revelastis*, & ipse vobis per scripturas loquutus est verba *pacifica & amica*, promittens summas pollicitationes, remissionem scilicet peccatorum *& vitam æternam*,

tam, & ne qua parte vacilletur, eas per symbola mysteriorum certas fecit: Atque ita futurum, ut olim non peregrina lingua, nec per parabolam, ut Judæis excæcandis, nec per ænigmata, ut infirmis, & carne gravatis, sed prorsus aperte, ut angelis & beatis loquatur, & se nobis in gloria sua ostendat. Quod concedat ipse, qui cum Patre & Spiritu sancto, regnat unus Deus in secula, Amen.

Ex his opinor, mi Hedio, conjectabis, an pristinum animum abiecerim, cuique spiritui id facti tribuendum. Arrogantem vocent, δαιμονιζόμενον vocent, impium vocent, seditiosum vocent, vocent hæreticum, & quibus volent nominibus: Certe, ut talem me coarguant, alia facta in medium afferant, necessum est. Id plane nihil reprehensionis merebitur. Esto autem, intempestivum videatur, sed si fructus spectetur, & animus, quomodo intempestivum? Mihi neque purius, neque opportunius, neque majori gravitate, quam his horis, verbum Dei annuntiari posse videtur, dum nemo suspicatur aliquid meditatum afferri, dum sequaciores sunt animi, dum locus & hora & ceremoniæ ipsæ si adhibeantur favent. Forte unum & alterum verbum auditorum pectoribus insidebit profundius. Quis scit, quando escam devorabunt, & in sagena capti inter bonos pisces numerabuntur? Quis scit, quando semen in terra bona fructus afferet? quando hymbrem matutinum & serotinum daturus est Dominus? Me sane ejus facti nec pœnitet, nec pudet: Imitentur, quibus commodum fuerit. Qui imitari dedignantur, ne gravatim ferant, si, quæ nobis prosunt, quærimus: Ipsi suis vivant moribus. Opto tamen, ut nemo non aliorum salutem procuret, sic ut & suo satisfaciat sensui, & apud infallibilem judicem non confundatur. Et de his nunc satis. Expendat, qui velit, rem secum in trutina castigatiore, neque mihi ulla opus erit apologia. Jam ad alia, quæ scribis, satis fuerit hoc unum respondere, quod nihil eorum agnoscam. Nihil enim vel ex pristinis ritibus, vel verbis canonis omitto. An non impudens est audacia, hoc de me affirmantium? Ego non adeo temerarius, ut immutem quæ bona conscientia servare possum: & mihi *nequaquam periculosus est canon*. Neque enim ob nomina quædam *sacrificii*, *oblationis*, *& munerum*, *atque alia similia*, *abhorreo*, neque propterera Christum, qui nostram scit infantilitatem, & ipse infantiliter nobiscum loqui in scripturis non dedignatur, mi-

hi

hi male propitium timeo, quod pacis gratia hisce vocabulis non abstineo, modo pie, atque Christiane sententiam. Non est tam morosa interpres charitas, non ita addictos literæ amat spiritus, non ita plagosus Christus. Doleo tamen, quod multi seipsos illis nominibus misere circumveniunt, imo non solum se, sed & alios. *Et ego olim ita docebar, ut mysterio* huic aliud, quam erat, tribuerem. Multa *de opere operante, & opere operato*, de applicatione meriti Missarum, de dignitate sacrificorum, quanto plebe majores, quantum situm in multiplicatione Missarum, deblaterabantur, *quæ tandem inania, & nugas esse rescisco.* Atque ô utinam insignes illi errores laterent neminem: imo latuissent nullum, nesciretur forsitan multorum fastus & supercilium: Essent salvæ viduarum domus, quas ignavi illi devorant: Florerent magnæ quædam familiæ, quæ intra paucos annos interciderunt. Unde & ego non inficias eo, mihi olim non adeo tutam fuisse, & hodie multis non esse securam, canonis illius lectionem, cujus Scholasticum quendam ajunt autorem, nostro maxime vitio, qui parum placabilem Deum nobis pollicemur, qui non tam accipere à Deo, quam *illi offerre & dare* videri volumus, qui plebe circumstante, quantumcunque pia, & in Christi verbis fidente, meliores nos putamus, qui aliis mysteria à nobis sumpta profore arbitramur, etiam nescientibus ipsis. Cæterum his nunc ereptus tenebris, & misericordiam assequutus, alius ad aras prodeo, nempe, conscius meæ infirmitatis, certus benignitatis Christi, memor peccatorum meorum, memor & promissionum Christi. Nihil habens quod retribuam, & inveniens calicem quem accipiam. Proinde nihil me periclitari confido, præsertim, quod inter divina & humana in his non admodum difficile est discernere. Christus pontifex, per proprium sanguinem introivit semel in sancta, æterna redemptione inventa, ut Apostolus scribit, & iterum: Quemadmodum hominibus statutum est semel mori, *sic & Christus semel oblatus est*, ad multorum exhaurienda peccata. Itaque *Christus ille agnus Dei*, unica hostia est semel oblata, verum nos ejus sacrificii continuo *memores recte sumus.* Et *quid mali, cum majoribus nostris, tam orientalibus quam occidentalibus, recordationem tanti sacrificii, immolationem vocare?* modo absint perniciosæ opiniones aliæ. Natus est semel Christus, resurrexit semel, mortuus est semel, & egregii concionatores declama-

mare ſolent in Genethliis; Chriſtus naſcitur, glorificate: Chriſtus e cœlis, occurrite, Chriſtus ſuper terram, exaltemini. Et pietas pie dictum, pie intelligit. Quin & *alia ratione non formido hiſce ſacrificii*, vel *oblationis* nominibus uti. Offerimus enim nos ipſos, & alios Chriſto hoſtiam vivam, atque Deo placentem, *cumque corpus Chriſti verum, & panis ille, myſtici illius corporis ſymbolum ſit, quantum labor, ſi hac mentem referens, nihil ab illis vocabulis abhorream?* Corinthiis ſcribit Apoſtolus. Calix benedictionis, cui benedicimus, nonne communicatio ſanguinis Chriſti eſt? Et panis quem frangimus, nonne communicatio corporis Chriſti eſt? Quoniam unus panis, & unum corpus multi ſumus, omnes qui de uno pane & uno calice participamus. Ita NAZIANZENUS *Theologus, in oratione quadam ait plebi: Hoſtiam obtuli, vos ipſos inquam obtuli. Nam ut Deo, nos offerimus, ita & alios, vel pro quibus precamur, vel quos Chriſtiano inſtituimus*, Deo offerimus. Itaque, ut ſcripſi, nihil hic turbor. Verum ut nihil à me mutatum, ita ſi quid precum aut verborum pia mente, deditaque opera omitterem, non peccaſſe me crederem in Chriſtum, neque cum quoquam contendam, cui hoc probatur, quando ſcilicet ab hominibus id adjectum eſt. Alia ſunt immania dedecora, & nefanda ſcelera, peſtes totius orbis, quæ abominor, & in quæ exardeſcere illos ſuperciliosos cenſores vellem, in quibus ipſi potiſſimum connivent, ſi non & ipſimet rei ſunt. *A ſcortis, & vomitu, ad aras itur. Vectigales ſunt Miſſæ, & nundinatio quædam, ac mundi expilatio. Det Deus his malis ſuum aliquando finem, ne nomen, quod laudare nemo ſatis poteſt, à nobis contaminetur in gentibus.* Et ut tecum concludam: faxit Chriſtus, ut in ſuam gloriam cedant omnia. *Ebernburgi.* Menſe Junio, Anno 1522.

Num. XVII.
Bilib. PIRCKHEYMERI
Epistola
ad Hadrianum VI. Pont. Ro.

De motibus in Germania per Dominicanos excitatis & de occasione Lutheranismi.

Quis qualisve *Bil.* PIRCKHEYMEKUS fuerit, in ipso Opere à nobis p. 167–172. est expositum, quando simul quoque indicavimus, eum equidem Lutheri partibus ita non planè fuisse addictum, ut tamen Evangelio, causæque Lutheri, omninò faverit, atque, gravissimas adversus Clerum Pontificium querelas instituerit, quas cumprimis in hac ad ipsum Pontificem Romanum Hadrianum VI. transmissa Epistola non obscure insinuat, unde eandem, quod polliciti sumus, pag. 171. ex Operibus *Pirckheymeri* pag. 372. seq. per *Conr. Rittershusium* editis, decerptam, Lectori nostro exhibemus: Ea autem ita se habet:

Quum anteactam vitam tuam, *Adriane* Pontifex Maxime, considero, ac diligenter mecum revolvo, qualiter illam ab ineunte instituderis ætate, semperque virtute & optimis excolueris literis, tandemque ad summum culmen rerum sine malis evectus sis artibus, plane divinæ bonitatis in te gratiam exuberare perspicio. Quo pacto enim hoc tam improbo, ne infoelici dicam, seculo, eo pertingere potuisses, quo nec unquam cogitationes tuæ pervenerant, nisi plane Deus, qui universas vias tuas ab ineunte direxerat ætate, te etiam in summo fastigio collocare voluisset, præcipue nil tale cogitantem, minus vero ambientem aut solicitantem? Quum igitur solius Dei nutu adeo sis exaltatus, minime dubitandum est, te etiam quæ Dei sunt, & in suam tendant gloriam, velle, exoptare ac summopere desiderare. Quo pacto enim in publicis, & ubi de fide, pace, ac certissima animarum Christianorum agitur salute, non optima, & quæ in Dei gloriam & gregis commissi vergant salutem, concupisceres? cum in privatis etiam, nil nisi quod rectum ac sanctissimum

fuit, probaris, elegeris, ac sectatus fueris. Quod quum ita se habeat, consentaneum quoque est, te haud aspernaturum, si quis in hoc tumultu ac rerum discordia, consilium utile, vel saltem haud contemnendum, in medium afferat, non quod tu consilio indigere videaris, in cujus pectore omnimoda inclusa videtur sapientia: sed ut recte de imminentium rerum mole instruaris, admonearisque, quid tibi potissimum sectandum, quidque sit fugiendum: in qua re vel maxime huc usque erratum fuit. Licet enim per te recte sapias, multisque ac sapientissimis abundes consiliariis: constat tamen, eos qui huc usque sedis Apostolicæ negocium apud Germanos egere, non parum in eo fuisse deceptos, cum rerum & linguæ ignorantia, tum ob morum diversitatem, ac nimiam adulatoribus fidem adhibitam: siquidem non omnes populi, uno ac eodem modo conciliari aut tractari volunt, sed habet gens quæque peculiare aliquid, & à ceteris diversum. Id nisi quis recte discernere, & aliter inter Germanos, aliter inter Italos, Gallos, aut Hispanos se gerere novit, is præterquam quod vix aliquando voti compos evadet, in multis fallatur & aberret necesse est, etiamsi ipse sibi vel callidissimus videatur: ut obiter prætercam, quod optimis ferme dominis, pessimi ut plurimum ministri obveniant, qui quum sæpe perquam utilia habeant in mandatis, iis tamen omissis deteriora sectari minime dubitant; quum sciant, non omnia ad dominorum cognitionem pervenire posse; partim quod majorum rerum urgeantur mole, partim quod mentem eorum præstigiis quibusdam obtenebrari posse confidant.

His rationibus, præcipue tamen patriæ motus amore, has literas ad Sanctitatem tuam dare ausus fui, non quod prudentiæ meæ, quam admodum tenuem esse non ignoro, multum tribuerem; sed quia longis jam annis & ineunte ætate in rebus versatus essem gerendis, mores quoque nostrorum perbelle noscerem; literas vero non penitus ignorarem: ac ideo diuturno usu edoctus longius mihi prospicere viderer, quam homines quidam temerarii, quos cernere est animi magis impetu quam certis rationibus, aut ulla moderatione præcipites ferri, & qui nihil pensi habent, dum modo voti sui compotes fieri, ac libidini, arrogantiæ, avaritiæ, ac reliquis vitiis cunctis indulgere possint, ac interim verbis se spiritales appellare non erubescunt, cum re ipsa omnibus larvis mundaniores & perversiores existant. Ceterum, ni

Sanctitas tua rite percipiat, unde turbæ tam immensæ exordium sumpserint, vix ullum remedium adhibere valebit: quemadmodum nec medicus quispiam, etiam peritissimus, ægrotum aliquem curare poterit, ni antea morbum & illius causas plane intellexerit. Constat igitur, dolos, Sycophantias, ac omnes malas artes Fraterculorum illorum, qui Dominicastri vocantur, tam horrendas concitasse Tragœdias. Ii enim, cum longo rerum successu cristas in immensum extulissent, jamque nil humile animo volutarent, ac sibi ipsis persuasissent, omnia quæ luberent ac conducerent, confestim etiam sine ullo probitatis aut honestatis respectu licere, jamque ab egregio Bernensi (a) excidissent molimine, alia via, quoniam illa minus successerat, grassandum esse censuerunt. Quo pacto enim quietem agerent, quos non solum victus & vestitus alienus irritaret, sed plane divina exagitaret vindicta. Bonarum igitur literarum odio flagrantes, ac omnes eruditos, tanquam machinationibus suis minus idoneos, deprimere, aut etiam è pedibus tollere satagentes, primum virum optimum & apprime doctum *Jo. Capnionem* selegerunt, ut potissimum in illum involitarent, ac venenata arma sua sub pietatis prætextu distringerent. Eo enim devicto vel etiam oppresso, nil sibi reliquum fore censebant, quod non ludibriis eorum expositum foret. Ceterum ne potius invidia aut calumniandi gratia provinciam hanc suscepisse viderentur, neve, si res parum ex voto successisset, soli ipsi periculum sustinerent (jam enim Bernensi calamitate aliquantulum redditi erant cautiores) Theologos nonnullos, quos pari odio flagrare sciebant, in consortium sumpsere, ac Judæum quendam male ablutum, in Capnionem immisere, ita instructum, ut quam primum ipse pugnam ciere incepisset, se cum universis copiis subsidio venturos expectaret. At satelles ille sceleris rem gnaviter aggessus est, ac bonum Capnionem instructis conviciis ac injuriis lacessere cœpit, qui cum doli instructi penitus esset ignarus, ac sibi cum solo semi-Judæo rem esse censeret, totam tandem sceleratorum hominum aciem in se unum explicari sensit. Porro quibus commentis, dolis, imposturis ac simula-

la-

(a) Quale illud, quod per Dominicanos agitatum est in urbe Bernensi A. 1509. Tragicum scelus, nemini potest esse ignotum: Retulit integram ejus Historiam J. H. HOTTING. in H. E. Sec. XVI. T. I. p. 334--413.

lationibus egregii illi Dominicastri rem egerint, enumerare operæ pretium haud est, quum nemo bonus aut doctus tam Romæ quam per Germaniam universam tantarum Sycophantiarum sit ignarus. Nec sat erat, Capnionem subdole circumvenire, nisi etiam Deum optimum ac maximum technis suis testem adhibuissent, ac nefandis perjuriis majestatem illius contaminassent. Securus enim Capnio, promissionibus & præstito fidebat juramento, nec rem aliquam nefandam illos molituros suspicabatur: cum interim Sanctuli illi clam omnem lapidem Romæ moverent, ac pollicitationibus, fraudibus, & muneribus fas & jura subverterent, ac optimum virum omnium impietatum earum ignarum circumvenirent. Quantum vero laudis aut dedecoris machinationes tam nefandæ illis pepererint, jam pridem, ni fallor, plane sunt experti. Hoc vero nemo ignorat, omnes, qui nondum ob execrandum Bernense facinus abalienati fuerant, plane ob illusiones tam abominandas ab illis descivisse, & Vatiniano odio illos prosequi cœpisse: nec mirum, cum non solum tam perdite in Capnionem velitati fuissent, sed optimum quemque, quem tam nefandam rem moleste ferre, aut Capnioni amicum esse rescivissent, mordicus arripuissent, & omni conviciorum genere lenonum instar proscidissent, nulla ratione habita, generis, conditionis, honestatis aut eruditionis, ut eo pacto tanquam furiis agitati omnes tandem exasperarent, & in caput proprium irritarent: quamvis & lucelli expectatio viros tam lepidos in tantam egisset rabiem. Jam enim spe haud penitus inani Judæorum voraverant aurum. Ceterum hoc hominum scelestorum scelus sceleratissimum, non solum Leoni Pontifici ac urbi Romanæ sempiternam notam inussit, Dominicastros in odium & abominationem omnium conjecit, sed & optimum quemque ac doctissimum in Lutherana castra propere migrare coegit. Jam enim viri egregii, ne tantisper desiderent, Tragœdiam illam aliam & incendium novum excitare inceperant. Quo pacto enim Satanas quiesceret? Nam cum *indulgentias* illas suas plus æquo extollerent, nefandissimis quibusdam contaminarunt blasphemiis, ita ut inter cetera detestanda homines sacrilegi palam obgannire auderent, *si quis etiam Beatissimam Dei genetricem* (proh scelus, etiam auditu horrendum!) *stuprasset, se illum absolvendi potestatem habere, nec se Christo ullo pacto inferiores esse*, &c. Quæ cum optimi

animi cujusque aures offendissent, nemo tamen libenter se mendicabulis illis palliatis opponeret, quæ non nisi litium & contumeliarum avidissima esse sciret, tandem Lutherum impulerunt, ut vel modestissime obviam illis iret. At illi, lætissimi, occasionem perquam opportunam sibi oblatam esse putarunt, ut in virum bonum ac doctum venenatam ac solitam suam rabiem evomere possent: quem etiam facinoribus suis impulerunt, ut longe majora aggredi auderet. Ceterum, quum jam viderent, temeritatem solam ad Lutherum debellandum haud sufficere, ac se doctrina & eruditione longe illo esse inferiores, ad solitas confugerunt versutias nonnullosque sollicitare cœperunt, quos noscerent non tam invidia quam inanis gloriæ cupiditate flagrare: quos ita in illum instigarunt, ut tandem longe plus semetipsos & sedem Romanam quam Lutherum offendisse sentirent: ut interim sileam, quantis ludibriis propugnatores suos exposuerint. Advenit tum forte fortuna (vel potius eorum infortunio) *Cardinalis* quidam *Cajetanus*, olim hæresin eandem sectatus, cujus præsentia ita elati sunt, ut jam plane debellatum esse censerent. At vir ille bonus, cum potius modestia & ingenii dexteritate tantum incendium extinguere deberet, ita alere cœpit, ut etiam summa rerum fastigia comprehenderet. Porro quæ *Prierius* quidam cum complicibus suis scripserit ac egerit, nil attinet enumerare, præter id solum, quod mundo manifestum reddiderint, se neque fide, neque veritate, neque ulla doctrina sana præditos esse. Dominicastri interim, ut nil intentatum relinquerent, planeque è fumo flammam excitare possent, præsultorem illum suum *Eckium* Romam delegarant, quem scirent omni facinorum genere pollere, ac jam Lipsica disputatione experti fuerant, temeritate & impudentia nil eis inferiorem esse. Ille igitur Romam properans, nugisque & clamoribus ac vanis promissionibus omnia complens, Bullis quam plurimis suffarcinatus in Germaniam rediit non solum Lutheranis infensus, sed optimum quemque, quem aut virtutis aut eruditionis gratia oderat, Bullis suis infestare cœpit, ut privatam malignitatem suam sub publica vindicare auctoritate posset.

* *Cetera in autographo imperfecto deerant.*

Num. XVIII.

Num. XVIII.

Mart. Buceri ad B. Rhenanum
Relatio Historica, De Disputatione *Heidelbergensi* A. 1518. Ex ipso Buceri MSS. Autographo.

UTi memorabilis illa planè fuit Evangelii sementis prima, quam *Heidelbergæ* in Palatinatu, Deus, per *Martini Lutheri* ministerium fieri voluit, ita, quin ejus rei memoria meritò omnibus Evangelium amantibus grata sit & accepta, dubitare nemo potest. Quum igitur ea, per solennem Disputationem d. 26 Aprilis A. 1518. indictam à Luthero, in Acroaterio Augustinianorum Heidelbergensi, sit facta, ejusque Disputationis summam, hac ipsa Relatione Historica, *Martinus* BUCERUS, qui tum commendatione *Francisci à* SICKINGEN, Friderico Palatino Heidelbergæ à sacris erat, perscripserit ad Popularem suum, virum Doctissimum, *Beatum* RHENARUM Selestadiensem, eandem in sinum tuum, benevole Lector, qui Historiam Reformationis accuratius pernoscere cupis, non potuimus non recondere, tanto lubentius, quanto eadem typis exscripta est nunquam, & hæc talia tamen ejus ævi Κειμήλια & præstantissima sint & quovis auro cariora. Habuit hoc ipsum hujus Epistolæ autographum, *Abr.* SCULTETUS, uti ex ejus Annalibus patet, atque abinde illud in *Henrici* ALTINGII Theologi prius Heidelbergensis, deinceps Groningani manus devenit, qui in *Historia de Ecclesiis Palatinis* testatur, pag. 24. *illud penes se esse, atque in ea enarrari, & ordinem disputationis, & sententias novas Scholis inauditas, sed ex verbo Dei depromptas*; Ab *Henrico* ALTINGIO Patre, ad manus Viri Amplissimi, *Mensonis* ALTINGII Filii Civitatis Groninganæ quondam Consulis spectatissimi illud est devolutum, ex cujus scriniis literariis illud hæreditatis jure ad Cel. hujus quondam Academiæ Professorem J. *Ad.* ISINGIUM, pervenit, per cujus Filium, Rev. ISINGIUM illud donationis jure meum est factum:

Quum

Quum igitur V. E. LOESCHERUS, Vir Cl. in Actis & Documentis ad Historiam Reformationis spectantibus Tom II. p. 46. id videatur à *Sculteto* & *Altingio* efflagitasse, ut hanc Epistolam publicassent, ipse tandem, huic Viri, petitioni satis honestæ, atque plurimorum eruditorum desiderio, deesse, nullo modo volui, quin potius eandem, Tibi, jam ex ipso Autographo de verbo ad verbum communico.

Beato Rhenano Literatorum humanissimo
Martinus Bucerus S. P.

Nescio ferme, quid proximis meis literis impudenter nimis tibi literarum antistiti oganierim, eruditissime idem & humanissime Beate, adeò amor sibi nunquam constans, tumultuaria quædam tum effutire me coëgit. Et quanquam longe alium oportebat esse amorem literarium, ne dicam Christianum, quam ut inconditum aliquid, quodque non ad rationis æquilibrium, perpensum esset, vel lingua vel calamo immitteret, nescio tamen quo pacto, se in rationis quoque regiam, minime raro insinuet affectus, atque per clancularios subingressus cuniculos, etiam hic perturbet omnia; Somniamus enim potius, quam habeamus, sive Stoicorum illam ἀπαθειαν, sive perditionem nostræ animæ, carnisque mortem multo felicissimam.

Non igitur aliam dico causam, nisi quia amo, & ut amplius me amare cognoscas, en amplius peccabo, ac si in superioribus literis impudens fui, jam ero impudentior, ut plane sentias non rationi sed amori in me esse imperium; Quanquam & aliud est, quod, pariter ut impudens fiam, hoc est, scribam fusius, me impulit; Scis autem maxime proverbium, quam paululo negotio in præcipitium agatur sphæra. Legi, quam tuo stilo nostros Theologos impetiveris, pupugerisque, id mihi profecto doleret, si esset vanum, eoque, ne per nos Heidelbergenses tu deserta causa tibi victor videare, (nam alias senior noster, ille Wimphelingius, perquam egregiè nos tutatus est,) ego tibi objiciam Theologum, quamquam non nostrum, apud nos tamen his diebus auditum, qui usque adeo Sophisticis remoris & Aristotelicis nugis, longum valere jussit, ita sacris addictus, in tantum suspiciens obsoletos illos in Schola nostra, si maxime Theologos,

gos, (nam forte hoc qua est facundia posset extorquere,) certe rhetoricos Theologos, (sic enim nos illos vocamus) ut ex diametro quod ajunt, à nostris iste dissideat; *Hieronymus*, *Augustinus*, et hujus farinæ alii perinde illi noti sunt, atque nobis, vel Scotus potest esse vel Tartaretus. Is est *Martinus* ille *indulgentiarum*, quibus nos minime parum nobis hactenus indulsimus, *sugillator*, Qui in suorum Fratrum apud nos celebrata Synodo, literariæ pugnæ solenni more præfectus, ea disputavit Παραδοξα, (a) quæ non modo opinionem omnium superarent, verum plerisque etiam visa sunt hæretica: Sed quid bone Jesu, illi probarent verè & germane theologicum, quibus in approbandis refutandisque dogmatibus, ceu lydius lapis habetur, quicquid tradidit *Aristoteles*, imo, quod hujus corruptores disseminarunt *pestilentissimum virus*. Quare verò non sic appellarem horum *nugacissimas nugas*, quibus fœdant, inquinant, conspurcant divinissima mentis nostræ pabula SS. oracula, & horum sanctissimos interpretes, cœlestium lautitiarum elegantissimos structores faciunt oblitarari? Sed stomachum in se justissimum reprimam, ne nimis seria

Z du-

(a) Ea sunt hujusmodi, uti ex Tomis *Lutheri* Jenensibus T. I. fol. 26. b. ea depromsit V. E. LOESCHERUS in *Actis & Documentis Historiæ Reform.* T. II. p. 43. sq.

EX THEOLOGIA.

Diffidentes nobis ipsis prorsus, juxta illud Spiritus consilium: Ne innitaris prudentiæ tuæ, humiliter offerimus omnium, qui adesse voluerint, judicio, hæc Theologica Paradoxa, ut vel sic appareat, bene an male elicita sint, ex divo Paulo, vase & organo Christi electissimo, deinde & S. Augustino interprete ejusdem fidelissimo.

I. Lex Dei, saluberrima vitæ doctrina, non potest hominem ad justiciam promovere, sed magis obest.

II. Multo minus opera hominum, naturalis dictaminis auxilio, frequenter, ut dicitur, iterata possunt promovere.

III. Opera hominum, ut semper sint speciosa bonaque videantur, probabile tamen est, ea esse peccata mortalia.

IV. Opera Dei, ut semper sint deformia, malaque videantur, vere tamen sunt merita immortalia.

V. Non sic sunt opera hominum mortalia, de bonis, ut apparent, loquimur, ut eadem sint crimina.

VI.

ducant ludicra initia. Ad *Martinum* illum *Lutherium* redeo, Ut summa quidem vi nostri primores amolirentur, ne latum unguem tamen ab instituto dimovere, suis argutiis, *Mira in respondendo suavitas, in audiendo incomparabilis longanimitas, in dissolvendo Pauli agnovisses acumen, non Scoti, adeo brevibus, adeo scitis, eque divinarum scripturarum penu depromptis responsis, in sui admirationem facile cunctos adduxit;* Fuit postridie cum viro, familiaris mihi, & procul arbitris, amica confabulatio sed & cœna, non dapibus sed doctrinis longe paratissima optatissimaque; Quæcunque sciscitarer, luculentissime explicabat, *Cum Erasmo, illi conveniunt omnia, quin uno hoc præstare videtur, quod, quæ ille duntaxat insinuat, hic aperte docet & libere.* O utinam mihi tempus esset de hoc tibi scribere plura! Is effecit ut Wittenburgæ, triviales isti auctores sint ad unum exploſi omnes,

VI Non sic sunt opera Dei merita, de iis, quæ per hominem fiunt, loquimur, ut eadem non sint peccata.

VII. Justorum opera essent mortalia, nisi pio Dei timore, ab ipsismet justis, ut mortalia, timerentur.

VIII Multo magis hominum opera sunt mortalia, cum & sine timore fiant, in mera & mala securitate.

IX. Dicere, quod opera sine Christo, sint quidem mortua, sed non mortalia, videtur periculosa timoris Dei remissio.

X Imo difficillimum est intelligere, quonam modo sit opus mortuum, nec tamen noxium mortaleve peccatum.

XI Non potest vitari præsumptio, nec adesse vera spes, nisi in omni opere timeatur judicium damnationis.

XII Tunc vere sunt peccata apud Deum venialia, quando timentur ab hominibus esse mortalia.

XIII. Liberum arbitrium post peccatum, res est de solo titulo, & dum facit quod in se est, peccat mortaliter.

XIV. Liberum arbitrium post peccatum, potest in bonum, potentia subjectiva, in malum vero activa semper.

XV. Nec in statu innocentiæ potuit stare activa, sed subjectiva potentia, nedum in bonum proficere.

XVI Homo putans se ad gratiam velle pervenire, faciendo, quod est in se, peccatum addit peccato, ut duplo reus fiat.

XVII. Nec sic dicere, est desperandi causam dare, sed humiliandi, & quærendæ gratiæ Christi studium excitare.

XVIII.

omnes, Græcanicæ literæ, Hieronymus, Auguſtinus, Paulus, publice doceantur.

Sed ecce vides plura ſcribendi non eſſe locum. Mitto per eum diſputata *Paradoxa* juxta & eorum explicationes, quantum inter diſputandum excipere potui, aut poſtea ab ipſo fui edoctus. Suſpicabar enim hoc tibi fore gratum, ſi ſecus fuerit, boni conſule vel animum. Obrutus enim occupationibus, nactus tamen tabellarium, ut vides, ſumma feſtinantia hæc effudi potius quam ſcripſi. Tu jam, ſi libet, hominis lege dogmata.

I. *Paradoxum primum:*

Lex Dei ſaluberrima vitæ doctrina, non poteſt hominem ad juſtitiam promovere, ſed magis obeſt.

Hoc præfatum, licet ex D. Paulo ſit deſumptum, eoque de Moſis antiquata lege intelligi illud conveniat, nam ad Rom. VIII.

XVIII. Certum eſt, hominem de ſe penitus oportere deſperare, ut aptus fiat ad conſequendam gratiam Chriſti.

XIX. Non ille digne Theologus dicitur, qui inviſibilia Dei, per ea, quæ facta ſunt intellecta, conſpicit.

XX. Sed qui viſibilia & poſteriora Dei, per paſsiones & crucem conſpecta intelligit.

XXI. Theologus gloriæ dicit malum bonum, & bonum malum, Theologus crucis dicit id quod res eſt

XXII. Sapientia illa, quæ inviſibilia Dei ex operibus intellecta conſpicit, omnino inflat, excæcat, & indurat.

XXIII. Et lex iram Dei operatur, occidit, maledicit, reum facit, judicat, damnat, quicquid non eſt in Chriſto.

XXIV. Non tamen ſapientia illa mala, nec lex fugienda; Sed homo ſine Theologia crucis optimis peſsime abutitur.

XXV. Non ille juſtus eſt, qui multum operatur; Sed qui ſine opere multum credit in Chriſtum

XXVI. Lex dicit: Fac hoc, & nunquam fit. Gratia dicit: Crede in hunc, & jam facta ſunt omnia.

XXVII. Recte opus Chriſti diceretur, operans, & noſtrum operatum, ac ſic operatum placere Deo, gratia operis operantis.

XXVIII. Amor Dei non invenit, ſed creat ſuum diligibile, Amor hominis fit a ſuo diligibili.

ferme habetur, tamen quum D. *Augustinus* in libro cui titulus *de Spiritu & litera*, hujusmodi sententiam ad quamcunque legem deducit, quæ modo foris manens, quicquam faciendum præscribat, de nulla non lege, sive data esset auctore Deo, sive homine, scripta aut tantum animo complexa, se loqui testabatur, Nam mentem lex hujusmodi quæcunque illa sit erudit quidem, at affectui nullam præbet efficaciam implendi ejus quod præcipit in gloriam Dei, eoque manet foris nec in cor ipsum instar-ignis penetrat perinde ac lex Spiritus; enim vero est quoque lex Spiritus, quæ eadem lex gratiæ dicitur, & digito Dei, divino nimirum spiritu, cordibus hominum non membranis aut codicillis insculpitur, non voce, aut cogitatione etiam, quod rectum quod honestum sit commonstrans, sed

EX PHILOSOPHIA.

XXIX. Qui sine periculo volet in Aristotele philosophari, necesse est, ut ante bene stultificetur in Christo.

XXX. Sicut libidinis malo non utitur, bene, nisi conjugatus, Ita nemo philosophatur bene, nisi stultus, id est, Christianus.

XXXI. Facile fuit, Aristoteli, mundum æternum opinari, quando anima humana mortalis est ejus sententia.

XXXII. Postquam receptum est, tot esse formas substantiales, quot composita, necessario & tot esse materias, fuerat recipiendum.

XXXIII. Ex nulla re mundi aliquid fit necessario, ex materia tamen necessario fit, quicquid fit naturaliter.

XXXIV. Si Aristoteles absolutam cognovisset potentiam Dei, adhuc impossibile asseruisset, materiam stare nudam.

XXXV. Infinitum actu nullum est, potentia tamen & materia tot sunt, quot in rebus composita, juxta Aristotelem.

XXXVI. Aristoteles male reprehendit ac ridet Platonicarum idearum, meliorem sua, Philosophiam.

XXXVII. Imitatio numerorum in rebus ingeniose asseritur a Pythagora, sed ingeniosius participatio idearum a Platone.

XXXVIII. Disputatio Aristotelis adversus unum illud Parmenidis, verberat, Christiano venia sit, äera pugnis.

XXXIX. Si Anaxagoras, infinitum forma posuit, ut videtur, optimus Philosophorum fuit, invito etiam Aristotele.

XL. Apud Aristotelem videntur idem esse privatio, materia, forma, mobile, immobile, actus, potentia.

ſed ſpiritali afflatu illuſtrans, purificans pariter & ad bonum perficiendum impellens & perficiens legemque adimplens. *Hac ceu fons piarum actionum usque adeo boni omnis auctor exiſtit*, ut ſine hac, non modo non ſalutare ſit, quodcunque etiam operetur bonum in ſpeciem, verum noxium quoque & peſtilens; at vero, ſi cordibus hominum hoc eſt affectibus inſcribatur, jam non ipſi vivunt aut agunt, ſed vivit potius in ipſis Chriſtus, & non tam agunt quam aguntur, utique Spiritu, eoque filii Dei & ſunt & vocantur, tum ſive bibant, edant, aut etiam animi gratia quæritent bulbos, ut eſt in cordibus ipſorum diffuſa charitas per Spiritum ſanctum, ita omnia hæc condita charitate, pia ſunt, ſancta ſunt, Deum ſpirant, divina reſpiciunt, ac Chriſtum inhabitantem planiſſime referunt, atque, ut ſummatim jam complectamur hæc omnia: eſt lex Spiritus divina quædam Ενίελεχεια humanæ menti deitus illapſa, *a*) irrequieta, perenni impulſu ſurſum ciens omnia, qua homo & animo prono juſta percipit, & ſumma cum voluptate operatur; *Hanc verò ita dari à Deo contendit, ut nulla prorſus mortalium opera emereri queat:* Eam ipſam appellari quoque ſubinde *gratiam*, nonnunquam *fidem*, *legem vitæ*, *legem Spiritus*, ac etiam *novam legem*. Hac ſola etiam legem δεκαλογον, tum etiam præcepta Chriſti, & quamlibet ſive divinitus ſive datam humanitus vitæ doctrinam impleri, de hac item ceciniſſe Davidem, *Lex Dei in corde ipſius, & non ſupplantabuntur greſſus ejus;* Per hanc in novam creaturam hominem inſtaurari, atque ideò, ait, ſe nihil exigere præparamenti, quin *tantò* huic ſuſcipiendæ

 aptio-

(*a*) Patet ex hiſce quam TAULERO ſuo & *Theologia Teutonica* myſtica principia inculcantibus, tum aliquantum adhæſerit LUTHERUS, qui & eod. anno ipſam *Teutonicam Theologiam* cum præfatione encomiaſtica edidit. atque de TAULERO, non diu ante ad *Georg. Spalatinum* ita ſcripſerat: „ Si te delectat, puram, ſolidam antiquæ ſimillimam Theologiam legere, in Germanica lingua effuſam, ſermones *Johannis* „ TAULERI, Prædicatoriæ Profeſſionis, tibi comparare potes: cujus totius velut epitomen ecce hic tibi mitto. Neque enim ego vel „ in latina vel in noſtra lingua Theologiam vidi ſalubriorem, & cum „ Evangelio conſonantiorem. Guſta ergo & vide quam ſuavis eſt „ Dominus, ubi prius guſtaris, & videbis quam amarum eſt quicquid nos ſumus. „

aptiorem esse hominem, quanto magis fuerit peccator, modo talem se agnoscat, id quod tamen & ipsum huic legi Spiritus acceptum ferat oportet: Etenim cum pluribus se obnoxium sceleribus homo animadvertit, quam nihil sit, quam penitus nihil suo marte queat, manifestò admonetur, eoque ceu ansa porrigitur salutis, nempe *ut confugiat ad Christum*, pastorem & curatorem animarum nostrarum, quoniam ex se, nisi mori, nisi perdi nihil possit. Huc denique pertinere & illud: *Dominus mortificat & vivificat, pauperem facit & ditat*, siquidem vivificaturus, semper mortificat prius, antequam ditat, efficit pauperem, hoc est, homini liquidò ostendit, quod pauper, quod plane sit mortuus, si non ipsi aspiret vitam, opesque largiatur. Et hoc pacto, sunt *tenebræ super faciem abyssi, priusquam feratur super aquas* Spiritus Domini. Hæc fermè ille inter respondendum disseruit, *de Lege Spiritus*, qua una excepta, quæcunque alia sit, nequaquam hominem possit ad justitiam promovere, sed obesse potius, libera voce pronunciabat.

Prius illud D. Paulo vocato ad partes astruebat, potissimum autem ex Cap. VIII. ad Rom. ubi ita (vers. 3.) habetur: *Etenim, quod lex præstare non poterat, in quo inbecillis erat ea, nimirum ut nos liberos redderet à jure peccati & mortis.* Si igitur inefficax est lex, ad asserendos nos in libertatem, à jure peccati & mortis, ad justitiam neutiquam promovet; Siquidem id demum ajebat ad justitiam promovere, quod, ut illa impleatur, præbet efficaciam, hoc autem ab uno Christo expectetur oportet. *Etenim Deus*, inquit Paulus Rom. VIII. (3. 4.) *proprio filio misso, in assimilatione carnis peccati, & de peccato, condemnavit peccatum, in carne, ut justificatio legis impleretur in nobis:*

Quod verò eadem obsit, ex VII. Cap. ad Rom. plurifariam confirmabat, ut id caput, unum hoc, per totum ferme prædicat, *Prodit enim lex peccatum*, inquiebat, *eoque irritat*, nam *robur ad vincendum peccatum nullum injicit*, ideoque *obest*. Atque ex eo capite plura adducebat, ut & minime pauca illic, quæ sententiæ ejus plane videntur suffragari.

Quæ tametsi in Mosis legem tantum proferantur ab Apostolo, atque in eam solum, quatenus carnalis est, Maximè tamen. D. *Augustinum* insecutus, ad omnem legem, quæ foris maneat, id

est,

eſt, agenda duntaxat præſcribat, & non etiam, niſum amoremque explendi præſcripta, animo immittat, deduxit: Porrò *ex his, velut jactis feliciter fundamentis, universa, quæ sequuntur, eduxit:* Quippe ſi imbecillis & inefficax ſit lex Dei, vitæ ſaluberrima doctrina, ut ad juſtitiam hominem promoveat, quid conducere arbitrabimur noſtræ præſcriptum rationis, tanto utique divina lege infirmius, quanto eſt potentior homine Deus. Mitto interim mentis noſtræ genuinam obſcuritatem, item, quas *φιλαυτια* ingerit nebulas, quibus fit, ut non admodum raro, quod libet, id licere quoque nobis exiſtimemus, mitto denique & peccatorum tenebras, quibus tam non involvimur, quam ſumus liberi peccatis, & pleraque alia, quibus haud mediocre negotium exhibetur rationi, verum juſtumque in rebus disquirendi, ſubinde nihil hinc accedit homini, quam, ut cognoſcat agendum, idque ægre, quod longe limpidius præſtat lex divina; Hoc autem adeo nihil ad veram juſtitiam promovet, ut & remoretur & deterreat, oſtenſa nimirum pariter, juſti difficultate:

Quamobrem ſecundum proloquium in hunc ſubtexuit modum.

II. *Paradoxum ſecundum:*

Multo minus opera hominum naturalis dictaminis auxilio frequenter (ut dicitur) *iterata poſſunt promovere.*

Nam ſi propriis ſe homines viribus æſtiment, quidnam aliud de ſe ipſis ſentient, quam quod de ipſis pronuntiavit Paulus ad Rom. III. (10. 11.) hoc eſt, *non eſſe juſtum ne unum quidem, non eſſe qui intelligat* &c. Quod ſi inutiles facti ſunt mortales omnes, adeò ut non ſit qui faciat bonitatem, non ſit usque ad unum, mirum ſanè, ſi quicquam ad juſtitiam homo promoveat, ſua quantumlibet opera explicet. Quod enim ſemel editum placere non poteſt, nec placebit frequentius iteratum, quin veluti crambe bis poſita magis putrebit. Proinde, quanquam in ſpeciem decora appareant, hominum opera, peccati tamen labem, non effugiunt. Juſtitia enim à Deo, non ex hominibus, injuſtum igitur quicquid abſente Deo geritur ab homine. Idem verò eſſe mortale, hoc eſt, noxium, Paulus oſtendit ad Galat. III. (10.) ita dicens: *Quotquot ex operibus legis ſunt, maledictioni ſunt obnoxii:* Itaque, ſi ex legis operibus, quæ ut præſtatur his, quæ ductu fiunt naturalis rationis,

ita

ita quoque longe videntur ſpecioſiora, maledictioni ſunt mortales obnoxii, conſequens eſt, ut ea pariter peccata ſint mortalia, quæ ſuis freti viribus homines faciunt ſine Chriſto: Hinc & ex D. *Hieronymi* in h. l. commentariis robur minime lene poterit arrogari. Denique, quoniam ita præceptum eſt mortalibus, ut Deos alienos non habeant; ut plane graviſſime peccet iſtud transgrediendo, transgrediantur autem, quoties quicquam non Deo tribuant, eique ferant acceptum, reliquum eſt, ſi vacui ſint gratia & charitate ut ſane Deo referre nihil prorſus queant ita lethaliter delinquant, Atque ideo hoc modo ſuccinit.

III. *Paradoxum Tertium.*

Opera hominum ut ſemper ſpecioſa ſint bonaque videantur, probabile tamen eſt ea peccata eſſe mortalia.

Ut autem opera hominum ſi interius conſiderentur, mala fœdaque vere cenſentur, quamcunque fronte pulchritudinem præ ſe ferant, ita opera Dei, id eſt quæ juſti Deo auctore agunt, non nunquam ipſis piis, quod ſuum eſt in illis, ſpectantibus, licet qua ſunt humilitate ſanctaque modeſtia videantur deformia, & ſint plane, ſi quod Chriſti eſt ab eis ſecernatur, quia tamen Chriſto adſpirante fiunt, merita ſunt immortalia per Chriſtum, ſiquidem legis ſit adimpletio & ipſo merente in nobis noſtraque (ignoſcendo) purificante, præmium paratur vitæ. Quare ſic adfirmat:

IV. *Paradoxum quartum.*

Opera Dei ut ſint ſemper deformia malaque videantur vere tamen ſunt merita immortalia.

Quanquam autem hominum opera (ea ſunt quæ ſuapte virtute operantur) certe mortalia ſint, quod ea ſine execrando raptu in Deum, peculatusque crimine eſſe nequeant (nam Deo digne referri ſine charitate nihil poteſt) tamen quoniam criminari ob quæcunque opera homo jure non poſſit neque crimina juſta adpellanda ſunt, perinde ut eſt adulterium, veneficium & reliqua hujus notæ ſcelera. Et hæc auctore D. *Auguſtino quarto contra Julianum libro* dogmatizabat, ideoque in hunc modum conſequenter decernit.

V. *Pa-*

V. *Paradoxum quintum.*

Non sic sunt opera hominum mortalia (de bonis ut adparent loquimur) ut eadem sint crimina.

Præterea quoniam in omni pio opere & sic Christus sit architectus, eoque id Dei opus non indigne adpellitetur, nihilo secius tamen & suum in hoc dimensum homo accipit, & vel instrumenti vice & ipse operatur, quare non potest non adesse quædam in gesto labecula atque defectus; nam & in Christo manentem palmitem pater purgat, haud purgaturus nisi vitii nonnihil inesset. Denique Ecclesiastes ait: non est homo justus in terra qui faciat bonum & non peccet. Hoc etenim neque sic accipi potest, ut non sit justus qui faciat bonum, verum jugiter peccet; justus enim injuria diceretur, neque ut peccet quidem, non autem, cum facit bonum, otiosa enim esset hæc particula, bonum faciat, quum nihil plus diceretur, quam non est justus qui non peccet; at vero ad hunc modum alibi dicitur: septies in die cadit justus, nec additur, qui faciat bonum. Hunc igitur esse verborum Ecclesiastis intellectum, qui modo non sit sophistica acrimonia exoculatus, citra negotium perpendet, non est justus qui faciat bonum & non peccet, hoc est: qui non faciendo bonum delinquat; Nunquam enim tam feliciter Christi ductum nostra sequitur imbecillitas, ut non perinde ac dentata dolabra, licet a probatissimo ducta fabro, impingat alicubi, & porcorum sulcos efficiat, adeo sumus ad Justitiæ munia nostra natura inepti; Proinde justus orat, servus Domini, non iniquus perfuga non scelestus, ne intres in judicium cum servo tuo Domine quoniam non Justificabitur in conspectu tuo omnis vivens: & Job: verebar omnia opera mea, non tantum mala, non solum reproba, sed quæ pia etiam sanctaque illi videbantur & utique erant. His aliisque minime paucis arcanarum literarum fretus eloquiis ille meo quidem judicio vere Paullinus theologus nihil contatus ita pronuntiat:

VI. *Paradoxum sextum.*

Non sic sunt opera Dei merita (de iis loquimur quæ per hominem fiunt) ut eadem non sint peccata.

Sub hæc quoniam nullus est rectæ mentis Christianus, qui diffiteatur, omnia nostra oportere Deo ferre accepta quæ bona sint,

mala autem nobis tribuere ipsis, qualia sunt sane quæcunque agimus, nisi Christi favore pia reddantur, & hunc si adsit penitus ignoramus, fit plane consequens, ut nisi opera nostra ceu mortalia vereamur hoc ipso mortalia fiant, etenim quemadmodum nos latet si quæ agimus Christi agamus auspiciis, eoque sint Dei magis quam nostra, ita constat nos in illis operari eoque adesse imperfectum. Si igitur non timemus, confidimus plane & in securitate sumus, nihil autem minus securum quam Christum inhabitare nostras mentes, itaque sequitur securos nos esse de nobis, ac nostra velut justa essent reputare, at vero, hoc est sibi ipsi placere fruique se ipso, gloriam auffere Deo, a quo uno omnis nostra sufficientia, semet ipsum sibi constituere Deum & summa perversitas. Agnoscat igitur se homo & quam curta sibi sit suppellex adcurate perpendat & qui nescit dignusne sit amore vel odio, ignoretque an in se Christus operetur nec ne, non autem nesciat a se geri quod agitur, in quolibet opere timeat, vereatur, ne non suum agat opus & peccet mortaliter, abjiciat se in Christum cujus opitulamine tantum confidat, illius opem ardentibus votis postulet, sic enim quod gerit & si quatenus suum est inconsummatum sit, peccato obnoxium, & foedum recte æstimetur, Christi numine expurgabitur, cœlesti succo perfusum reddetur divino palatui non insipidum atque jam non Christiani sed Christi opus censebitur. Ideoque post hæc non tam rarenter quam vere hoc paradoxum subjunxit.

VII. *Paradoxum Septimum.*

Justorum opera essent mortalia nisi pio Dei timore ab ipsismet justis ut mortalia timerentur.

Porisma hoc usu venit justis, malis idem contingere non potest quales profecto sunt quotquot Dei timorem expectorarunt; pari igitur scriptura parique pondere sic consequenter definit.

VIII. *Paradoxum octavum.*

Multo magis hominum opera sunt mortalia cum & sine timore fiant in mera & mala libertate.

Hominum siquidem opera (ut præfatum est) ea vocat quæ ab ipsis fiunt suis auspiciis, Christo neutiquam adspirante, in his enim confidere sibi, quasi ex se quicquam posset boni arrogare, est descíscere a Deo, & in pestilentissimam cacodæmonis superbiam

proruere. Subinde quam certum est nobis cumprimis nocere & animæ præsentaneam adferre mortem, si vel tantillum nobis cum Stygio principe conveniat, ut hanc arbitremur rapinam, quicquam nobis tribuentes & non potius actus nostros & universa opera adscribamus Patri luminum, a quo omne bonum omneque donum perfectum descendit; hoc autem non minus nobis existit impossibile, cum sumus mortui, cum abest a nobis Christus vita nostra, quam ut calorem in quicquam transmittamus ipsi rigentes gelu; modo & isti hominum deificatores * fatentur, sine Christo sine gratia nec hominem vivere, nec in Deum quicquam posse referre, non magis quam spongia atramento plena tabulæ detergere maculas. Non autem maxime animadvertunt, hominem quantus sit, Dei esse, & omnia sua in ejus fore gloriam vel Apostolo præcipiente oportere, eoque, id cum non possit manens extra Christum vacuusque gratia non tantum quodcunque & qualecunque agat opus id mortuum esse, verum etiam mortiferum quippe quod illud agens in

 Deum

* Nostrates Theologos ita subinde adpellare solet, eo quod afferant, accepto speciali Dei adflatu in manu hominis esse ut se ad gratiam suscipiendam disponat, vel surda aure Dei admonitionem posthabeat; at vero, volunt ii specialem illum adflatum nunquam homini deesse, si tantum auscultet, ex quibus plane sequitur, summam salutis ab homine esse, complementum solum a Deo, nempe qui possit adflatum recipere quo ad gratiam se paret, quod ubi fecerit, necessario illi gratia infunditur, quid autem id aliud quam ex homine facere Deum ut cui integrum sit parare immortalitatem sibi eoque & divinitatem? (*Hæc est ipsa Buceri in Mss nota*).

Cæterum, uti ex universo hoc Lutheri ratiocinio liquet, quam totus is fuerit eo saltem tempore in ea opinione, quam nunc adeò quoque detestantur, ejus asseclæ; nomen ejus qui tamen sectantur in omnibus: Ita fanè, quam ultra terminos quoque extenderit Lutherus hanc causam, incommodas adhibendo loquendi formulas, tam hic, quam in ejus libro *de Arbitrio hominis Servo*, non est quod dubitemus, uti vel eapropter Erasmus, ne hæc atque similia paradoxa ingererentur auribus imperitæ multitudinis volebat: *Nihil refert, qualia sint opera nostra; tantum habeto fidem & servaberis.* Et: *Homo quicquid agit, nihil aliud agit quam peccat.* Quæ ut in aliquo sensu vera sunt, tamen

Deum pressus suis peccatis non referat, sed rapiat sed sibi tribuat, in eo, quæ sua sunt non quæ Christi quærat, igitur in sana doctrina noster Theologus ita præcipit.

IX. *Paradoxum nonum.*

Dicere quod opera sine Christo sint quidem mortua sed non mortalia videtur periculosa timoris Dei remissio.

Nec majori negotio & istud, nimirum eidem innixus rationi statim adjunxit.

X. *Paradoxum Decimum.*

Imo difficillimum est intelligere quonam modo sit opus mortuum nec tamen noxium, mortaleve peccatum.

Nam si mortuum, Deo referri, qui vita sit vitæque fons non potest, cum autem referri omnino oportebat, rapitur Deo suum, & alienum sibi Deum se aut quodvis aliud sibi homo peccator statuit, transgreditur igitur legem Dei qua sancitum est: non habebis Deos alienos: peccat igitur quodcumque agat, quantumlibet in speciem bonum illud videatur, itaque non tantum mortuum, sed mor-

ta-

men ab imperitis alio rapiuntur, quam expedit. Inprimis ubi non alia ad horum effatorum interpretationem noxiam vitandam, afferebantur, quam quæ videmus allata. Ejus commatis etiam sunt illa, quæ in Diatr. *de servo arbitrio* p. 113. & 114. edit Schmid. proferuntur, hunc in modum: *Christiani verò non libero arbitrio, sed Spiritu Dei aguntur Rom.* 8. *Agi verò non est agere, sed rapi, quemadmodum serra aut securis à fabro agitur. Et hic ne quis dubitet, Lutherum tam absurda dicere, verba ejus recitat diatribe* (Erasmi Sc.). *quæ sane agnosco. Fateor enim articulum illum Wiclefi, omnia necessitate fieri, esse falso damnatum in Constantiensi conciliabulo, seu conjuratione potius & seditione.* Uti idem Lutherus lib. cit. p 41. 42. *Sic* (inquit) *humana voluntas in medio posita est: ceu jumentum: si insederit Deus, vult & vadit, quo vult Deus, ut Psalmus dicit: factus sum sicut jumentum & ego semper tecum. Si insederit Satan, vult & vadit, quo vult Satan, nec est in ejus arbitrio, ad utrum sessorem currere aut eum quærere, sed ipsi sessores certant ob ipsum obtinendum & possidendum.* Sed, hæc obiter. Cum solummodò referamus, quid Lutherus docuerit, & quænam ejus mens fuerit, non autem nos immittamus in ipsam illam vel rerum vel verborum ab ipso adhibitorum disquisitionem;

tale etiam ſibi noxiumque fuerit; Ad hæc, neque literæ ſacræ neque latinæ hunc habent loquendi modum, ut mortale aliquid non ſit, & tamen ſit mortuum, quin latinis plus ſonat mortuum quam mortale. Sed, utcunque ſit de verbis, res ipſa indignisſima eſt Chriſtianis nedum Theologis; Si enim & ipſi quod extra gratiam ſit mortuum aſſerant, audiant quæſo Dominum quam ſibi hæc mortua placeant teſtantem Jeſ. I. *incenſum*, inquit, *abominatio eſt mihi*, Νεομηνίας &c. *facta ſunt mihi moleſta*, *laboravi ſuſtinens* &c. &c. *Victima impiorum abominabiles.* Præterea circa opus tale aliquod mortuum hominem quoquo modo affici oportet, amabit enim aut odiet (ſit vero illud, exempli gratia, elargitio ſtipis) Non odiet, malus enim eſt, & illud agit utique quod collubitum, amabit igitur, & peccato immunis quomodo cenſebitur? quem ſane oportebat ſuper omnia amare & glorificare Deum, non diligere quod ille averſatur & venditare ſe eo, quod creatori ſuo eſt abominabile. Jam ex prælibatis ſatis ſuperque habetur, in omni etiam juſti opere eſſe nonnihil ſordis, quod in illo etiam homo & non tantum Chriſtus operetur, ex quo maxime, & conſulto ſenſu communi patere etiam hoc poteſt, aut nullum, aut eſſe perquam rariſſimum, nullo non atro Cygno inſolentiorem, quam juſtus, adeo ſe in Chriſtum perimat, ut ſe ipſum non pariter amet ſibique non nihil tribuat, eoque cauſſam habeat timendi damnationis horrendum judicium, ut qui adhuc in ſe offendat quod niſi Chriſti Juſtitia aboleretur, gehennæ plane faceret obnoxium. Quapropter Theologus & hoc adfert præfatum.

XI. *Paradoxum undecimum.*

Non poteſt vitari præſumtio nec adeſſe vera ſpes niſi in omni opere timeatur judicium damnationis.

Niſi enim hoc timeatur ab homine, quid aliud conſequens eſt quam quod is confidat, in ſe non eſſe quod illud mereatur, atque ita ſibi ipſi non probe cognitus, præſumet male & non in uno Deo ſpem ſuam collocabit ut qui commeruerit nihil, quare ob gehennæ tormenta trepidaret. Quando autem Deus remittere aſſoleat, dum ipſi nos accuſamus facile poteſt intelligi & ea, quam mox ſubjungit propoſitionem verbis quam ſententia rariorem, ea ſonat in hunc modum.

 XII.

XII. *Paradoxum duodecimum.*

Tunc vero sunt peccata apud Deum venialia quando timentur ab hominibus mortalia.

Et quoniam peccatum faciens servus est peccati, & servum Domino suo oporteat esse morigerum, facile sequitur liberum arbitrium post peccatum rem quidem aliquam animæque esse potentiam, at in bonum liberum esse minime, denique, ex se nisi peccare non posse; Etenim quidquid ex se agat homo, istud Deus non agnoscit, nec illi potest referri, admittitur igitur raptus jam sæpe dictus. Quare superiora tenenti haud videbitur obscurum quod sequitur paradoxum.

XIII. *Paradoxum decimum tertium.*

Liberum arbitrium post peccatum res est de solo titulo & cum facit quod in se est peccat mortaliter.

Et hoc quidem August. lib. II. contra Julianum aperte comprobat & ad idem facit quod habetur Oseæ XIII. *Perditio tua Israel ex me tantum modo auxilium tuum;* quoad bonum, ille arbitrii libertatem in hunc modum docebat: ut visum est Deo ad se quempiam avocare, prævenit ipse hominis voluntatem & in se convertit, quo fit ut homo Dei nutum summa cum voluptate sequatur, nec quidquam aliud velit, sicque ab omni coactione non autem necessitate liberi simus; Non Deus, inquiebat, sic movet ut bonum tantum ostendat homini, ipsi relinquens acceptare illud aut respuere, sed simul dat velle & posse, atque mox delectabitur bonum quod offert, amplecti.

Ex his atque D. *Augustini* sententia libro contra Pelagianos libro de gratia & correctione, item *Petri Longobardi* Diss. XXIV. citra negotium quoque intelligi possunt XIV. XV. XVI. * propositiones.

Nam quod ad XVI. pertinet, si annitatur ex se quispiam parare gratiam, minimum & Deum deserit fontem vivum & suarum sibi virium veteres nimirum cisternas fodit, duo mala pariter committens, quod per Jeremiam Dominus ipse queritur: Mirum autem, si sit agens, non etiam duplo reus fiat, qui geminum item

* Hæ sunt illæ, quæ jam à nobis pag. 178. 179. sunt adductæ.

item peccatum admittit. Nec hoc pacto unquam desperanti ulla fenestra aperitur, verum semet abjiciendi, auxilium postulandi à Deo, & plane humiliandi se, ut exaltetur, non mediocris occasio præstatur. His jam enucleate perpensis, nullus ut mea fert opinio, reliquis paradoxis scrupus cum esse poterit, præsertim si quis D. Paulum vel a limine salutavit. In XXV. tamen, advertendum hoc est, non illum contendere justum esse absque operibus, sed non opera, eum, verum fidem efficere justum; justus enim ex fide vivit.

Hæc sunt, Beate, quæ inter disputandum ut licuit excepi, in non nullis tamen ab ipso disputatore postridie, non potest dici qua facilitate, quo docendi spiritu, adjutus. Statueram vero etiam nostratium Theologorum tibi tela describere, verum ubi ea repeto videntur tam flaccida tam ficulnea, tam nihilo nisi Aristotelis Scotique σκοτια tenebricantia tantisper, luculentamque veritatem apud Sophistam fortasse aliquem non autem Theologum qui in apertissima Evangelii divique Pauli luce versetur obfuscatura, ut sim plane veritus sub incudem ea mittere tui exactissimi judicii. Quod superest, Humanissime Beate, te oro teque per sacra obtestor, hæc nemo nisi amicus videat, ne mihi ipsi malum accersam, dum obsecundare amico studeo. Et, sive tuum addas subducasve calculum, te per amicitiam nostram obsecro hanc meam ineptiam in amicam partem accipias & dum olim liberrimum tibi fuerit ac vacuum maxime, tuam amicorumque sententiam rescribas. Vale, tuoque Martino si non ad rem aliam vel ad risum interim utare, quem tam egregie depuduerit. Ex *Heidelberga* Kalend. Majas anno Christi cIↄ Iↄ XVIII. rogarem ut illatinam meam dictionem, præcipitem scribendi festinantiam, liturasque, conniveres, nisi viderem illico petendum mihi, ne mea legeres.

Num. XIX.

Num. XIX.

Petri MOSELLANI ad Jul. Pflugium
De disputatione Lipsiensi A. 1519. *habita*
Epistola.

DE *Petro* MOSELLANO, cum pluribus in ipso Opere §. LXXX 189-193. differuerimus, plura jam non afferimus, nisi quod pag. 191. lin. 29. ita legi velimus: „ Et extat Mosellani „ nostri ad Julium Pflugium non minus, quam etiam ad Bilibaldum „ Pirckheymerum, de colloquio Lipsiensi A. 1519. habito, Epi„ stola, utraque elegantissima &c. Et deinceps in not. (c) v. *Scultet Annal. Dec.* I. p. 37. *Seckend. Hist. Luth. Lib.* I. p. 90. 91. *Priorem Cel. Heumannus denuò cum ediderit*, &c.

Julius autem PFLUGIUS, insignis ille erat, postea Numburgensis Episcopus, cujus in Historia Lutheranismi mentionem facit satis luculentam Ill. SECKENDORFIUS, uti ejus Vitam habemus à J. H. ACKERO descriptam, atque Orationi *de Ordinanda Republica Germaniæ* subjunctam A. 1724. De ipsa Disputatione itidem egimus §. CV. p. 250-256.

Hanc Epistolam, prius à B. *Gualthero*, porro à *Foersfero*, deinceps à *Schiltero*, denique à *Loeschero* editam, ante hoc biennium denuò accuratius recudi fecit, instituto laudabili, C. A. HEUMANNUS, Polyhistor Academiæ Gottinganæ eximius, eandemque annotatiunculis quibusdam illustravit; Ut ex ejus manu jam de verbo ad verbum hic eandem exhibeamus legendam.

Petrus Mosellanus Julio suo S.

Nuper cum a Treuiris *a*) meis, quo ex negotio quodam, Principe bene favente iter confeceram, in hanc tuam patriam me reciperem, ma-

(*a*) Natus scilicet erat *Petrus* noster in regione Trevirensi juxta *Mosellam* amnem: a quo nomen sive sumsit sive accepit.

mali suspicans nihil, tantam rerum omnium permutationem, imo perturbationem offendi, ut subitaneos adeo rerum humanarum motus satis mirari non possem. Nam statim, ut Erphurdiam in redeundo perveni, amici, quos illic habeo multos & magnos, civilia aut potius familiaria Saxonum inter sese bella narrabant: tum literarias conflictationes Lipsiæ ac Wittenbergæ, ex quo abiissem, famosæ illius disputationis occasione existentes, ac sine fine progredientes: quarum & ipse pars essem. Postremo, quæ extrema videbatur calamitas, pestilentiæ undique grassantis horrorem sic verbis atrocibus depingebant, & quasi ante oculos statuebant, ut pæne cum Vergiliano Ænea obstupescerem, starentque comæ, & vox faucibus hæreret. Quanquam autem boni viri me non hortabantur modo, sed & conditione optabili proposita orabant, ut illic apud se vel hyematurus tantum subsisterem, nec imbecillam hanc valetudinem in casum ac periculum darem; malui tamen ad flammam accedere propius, & incendii vastitatem qualitatemque coram certius explorare. Itaque biduum tantum refovendis equis commoratus, Numbergam *b*) ad *Ryneckum* nostrum contendo. A quo pro mutua nostra amicitia humanissime exceptus, de meis rebus nonnihil edoceor, simulque, te ab Italis reducem, audio. Hic in summis malis tanta mihi oborta est lætitia, ut ferme omnes animi molestias abstergeret: non aliter, atque rustici gaudere solent, si quando diuturno imbre madentibus sol ille amabilis nube discussa aureum illud os suum ostenderit. Tametsi apud hunc nec mora nec requies: quod hostis jam muros haberet, & undiquaque appareret plurima mortis imago. Quare postridie, quam eo veneram, mane, Lipsia ad sinistram relicta, certissima tui conveniendi spe ardens Pegam *c*) contendo: atque ibi in diversorio fortuna Marcum, patris tui scribam, invenio. Rogo, domine sis, an Misnæ agas. Abesse te Misnæ, ajebat. Hic quasi in trivio constitutus, quo me verterem, dubitavi. Nam apud animum meum sta-

(*b*) Schilterus ita edidit ex autographo Significatur *Numburgum*. Sic etiam Melanchthon *lib. I. Epist.* 3. urbem *Coburgum* vocavit *Cobergam*.

(*c*) Rectius vocatur *Pegauia*. Germanicum nomen est *Pegau*.

ſtatutum omnino erat, Misnam, quo Princeps Academiam transtulerat, concedere: quod propoſitum urgebat eo magis, quo te tanto intervallo videre & jucundiſſima tua conſuetudine frui ardentius geſtiebam. Sed univerſa rerum mearum ſupellex etiamnum reditum meum Lipſiæ exſpectabat: ut ſine libris Misnam fruſtra conceſſurus eſſem, & nihilominus a Lipſia adeunda peſtis metu deterrerer. Inter hæc fluctuanti demum ex valetudinis meæ uſu videbatur recta ad te Misnam contendere. Atqui caſu quodam accidit, ut nobis jam accinctis & equis ephippiatis jactaretur inter familiam, Doctorem *Alexandrum de Tzneyman*, cui ego diſcedens rerum mearum curam demandaveram, una cum fratre ſuo in unis ædibus prope Martispyrgum *d*) agere. Sedi nomen eſt *Rötzlitz*. Hic locus, ſtudioſe ſciſcitari cœpi, quantum a Pega tua abeſſet, &, an cum ejus diei luce eo pervenire liceret. Cum annuiſſent, per transverſos agros (neque enim via aliqua ducebat eo,) ſub noctem, quo deſtinaram, devenio. Hic totum pæne triduum nobis eſt extractum, dum videlicet vir ille optimus & amiciſſimus genus omne humanitatis in nos exercet, & miniſter in urbe ſarcinas componit, ac aurigas, quibus devehendas committat, quærit. Dum ſic *e*) movemus, & parum mature promovemus, ecce nobis *Julius* interea Misna relicta e manibus effugit. Ita omni ſpe fructus, quam ex mutuo noſtro conſpectu pariter & colloquio ingentem conceperam, dejectus, δευτερον πλουν πειραζεσθαι, hoc eſt, literas ad te dare cogitavi. Eas jam adornatas tuæ ex inſperato oppreſſerunt. Quibus legendis facile intellexi, meam in hac re infelicitatem non minus tibi, quam & mihi, dolori fuiſſe. Tametſi mea pluris intererat, quam tua. Neque enim tantum de communibus rebus, ſed peculiariter etiam de vitæ meæ rationibus tecum, amantiſſimo mei homine, communicaſſem. Imitabor ergo te, &, quod coram non licuit verbis, abſens agam literis. Nam quod ad *Martini* Theologi cauſam tanta tot ſophiſtarum æmulatione in ſummam invidiam hic adductam attinet, cujus hiſtoriæ te imprimis cupidum video, quanquam ita habet mea ſenten-

(*d*) *Merſeburg*.
(*e*) Ita rectius in MS. Loeſcheriano pro *manemus*, quod Schilterus edidit.

tentia, ut eam literis quantumuis obſignandis committere parum ſit tutum, ne tamen *Julio* meo negare videar quicquam, paucis totius tragœdiæ (*f*) ſummam bona cum fide repræſentabo. Sed heus tu, cave quenquam præterea ſpectatorem admittas. Alioqui ſcito mihi perſonam in media actione caſuram. Principio ſatis conſtat, ut (*g*) nullus repetam, quantæ fuerit invidiæ *Martino* ſuus conatus apud omnes, & qui vel Romanenſium iſtorum impietatem ignorant vel eorum vitiis aluntur, & qui totam ætatem in ſophiſticis tricis conſumſerunt; quamque concluſionibus per totam Germaniam ſparſis utrinque ſit pugnatum, dum ille Philoſophiam Ariſtotelicam, quam ſolam, quamvis nunquam intellectam, iſti tenent, ex Theologorum theatro explodit, hi eam ceu amaſiam ſuam mordicus tenent, & quibus poſſunt armis tueri ſtudent, dolone an virtute, quis in hoſte requirat? Non enim ſoli Lipſienſes noſtri concluſiones ſuas Martinianis oppoſuerunt, ſed & *Eccius* in Bavaris Theologum agens αεροβατων τε (*h*) και τον Θεον ωσπερ Σωκρατης απο ταρρυ υπερφρονων rei novitate permotus Epiſcopo Eiſtettenſi corollaria aliquot contra *Martinum* exhibuit. Quod ubi *Martinus* per amicos reſciviſſet, mox *Caroloſtadium*, Wittenbergenſem Archidiaconum, in eum immiſit, hominem ad παλινωδιαν cogere niſus. Ille ſemel atque iterum reſpondit, ſed meo judicio frigidius, quam ut doctrinæ alicujus eminentis fidem lectori cordato facere videatur. Neque enim *Eccius*, quam eſt lingua promtus, tam & calamum habet expeditum, δεινος (*i*) μεν λαλειν, αδυνατος δε λεγειν. Quare hoc genere pugnæ victoriam deſperans ad theatricum illum publicæ disceptationis congreſſum provocat. Nimirum ιππος εις πεδιον Non detrectant certamen Wittenbergenſes. Sic utriſque pugnandi fit copia in Theologorum noſtrorum vere φροντιστηριω, XXVII. Junii menſis die ad congrediendum condicta. Mature utrique advenerunt. *Eccius* ſolus cum ſolo miniſtro eoque commodatitio,

 Prin-

(*f*) Verius vocaſſet *comœdiam*.
(*g*) Hoc eſt, *licet id non repeterem*.
(*h*) Petita hæc verba ſunt ex Ariſtophanis *Nub. act. I, ſc.* 3.
(*i*) Hoc eſt, vir magnæ loquentiæ, ſed expers eloquentiæ.

Principi nostro Fuccari (*k*) literis commendatus. *Martinus* ac *Carolostadius* optimam Academiæ suæ partem secum trahebant: inter quos insignis erat *Barnimus*, Pomeranorum Princeps, juvenis modestissimus, & literarum amantissimus, & mihi peculiariter favens. Confluebant autem eventus videndi studio omnis ordinis homines, Abbates, Comites, Equites aurati, docti simul atque indocti, ut ex tot auditoriis, quot amplissima habet hæc schola, nullum tantæ multitudinis capax esset. Qua in re Principis providentia clarissime exstitit. Is enim, quod futurum erat, animo prospiciens, capacissimum illud atrium, quod est in arce, in præsentem usum destinatum apparari jusserat. Et quia invito Episcopo Merseburgense, reclamantibus Theologis nostris, partibus disputandi copiam fecerat, in se quoque omne procurandæ rei onus sponte suscepit. Dat negotium Senatui, ut pro hospitum dignitate hospitia procurent, &, ne in re tanta quid tumultus oboriatur, in armis esse jubet. Curantur omnia recte: præsertim cum Principis nomine pater (*l*) tuus non solum omnibus interesset, sed & præesset. Jam dies condicta illuxerat, cum mane hora (ut hic numeramus,) sexta in prosperiorem cœpti negotii successum apud Divi Thomæ *Sacrum* (*m*), omne genus musicis adhibitis, magnifice peragebatur. Post magnifica plane instructa pompa agminatim in arcem festinarunt omnes. Verum, ne turba omnis citra delectum irrueret, armatis aliquot, qui fores obsidebant, cautum erat. Ut vero introgressi jam quisque pro suo ordine sedem ceperant, miser ego homuncio nonnihil adhuc febricitans per posticum intromissus suggestum adscendo, Principis nomine & summa omnium exspectatione dicturus. Terrebat me primum, fateor, tantus tantorum hominum consessus, tanta omnium exspectatio, tanta tanti Principis persona: cui gerendæ

(*k*) Id est. *Fuggeri.* A cujus divitiis pecuniosus quisque homo vocari cœpit *ein reicher Fucker. Phil. Engentinus* in poëmatio. *Erasmi Copiæ verborum ac rerum* præfixo:

Fuccarus haud unquam convectis undique gazis
Orbe pererrato tot cumulavit opes, cætera.

(*l*) *Cæsar Pflugius*, Ducis Georgii Minister primarius. Ejus mentionem facit *Seckendorfius Hist. Luth. p.* 89. & 389.

(*m*) Hoc est, *Missa.*

dæ (*n*) ut par futurus essem, verebar. Dixi (*o*) tamen, si non magna cum laude, ita tamen, ut cum optimis quibusque id Princeps ipse boni consuleret. Ubi jam peroratum esset, & jam omnes finem cuperent, (effluxerant enim duæ pæne clepsidræ,) musici aliquot, meo consilio in hoc adornati, itidem per posticum introducti canticum illud, cujus initium est: *Veni Sancte Spiritus*, suavissimo concentu modulabantur, auditoribus omnibus in genua venerabunde procumbentibus. His quasi *παρασκευαις* antemeridiano tempore consumto in prandium discessum est, & per præconem totum auditorium a prandio redire jussum. Rediere omnes exspectabundi. *Carolostadius* atque *Eccius* uterque pro se ex more veniam præfati in arenam descendere. Inter hos certatum est *de libero arbitrio*, videlicet ut illud se haberet erga opus hominis salutare. Nam *Carolostadius* obtinere studebat, quicquid in dictis ac factis hominis salutare esset, id totum DEO ceu soli bonorum omnium fonti deberi; porro hominis voluntatem suo consensu nihil bonitatis addere, sed tantum cœlestis gratiæ influxum excipere: breviter, DEUM esse fabrum, nostrum arbitrium malleum, quo ille nostram salutem fabricet. Cui sententiæ haudquaquam absurdæ (si quid in his ipse intelligo,) totum pæne triduum ab *Eccio* reclamatum est, opus meritorium (sic enim vocare solebat,) partim gratiæ, partim hominis voluntati tribuente. Huc tandem res devolvebatur, ut *Eccius* daret, totum opus bonum esse a Deo, sed non totaliter, *μακρα χαιρειν φρασας ρητορων τω απο συζυγων τοπω.* Quam distinctiunculam non tantum in præsens elusit *Carolostadius*, sed & postea longissima epistola in vulgus edita frigidissimum commentum confutavit. Qui labor quam aliis probetur, nescio: mihi certe, quod ad causam attinet, abunde fecit satis. Successit *Carolostadio Martinus*, sustentaturus hoc, Romanam Ecclesiam ejusque Episcopum cæteris superiorem probari tantum ex decretis nuper natis: contra

(*n*) Ait, *se gessisse personam Principis*, quia *ejus nomine*, uti paulo ante dixit, verba faciebat

(*o*) Inseruit hanc MOSELLANI *Orationem* Ven. LOESCHERUS *Actis Reformationis*. & quidem tertii Tomi capiti decimo, p. 567-578. Edita ea primum fuerat Lipsiæ & OTTONI à PACK inscripta ipso illo anno 1519.

quæ ſtaret & Scripturæ & Niceni Concilii auctoritas. Quam ſententiam ut everteret, *Eccius* nihil non tentavit, hucque omnes ingenii ſui machinas admovit, & dies continuos octo impendit, obiter illud potiſſimum ſtudens, ut plerisque Bojemicæ factionis articulis objectis hominem in majorem invidiam adduceret. Quas inſidias ſtatim intelligens *Martinus*, graviter & velut ſpiritu quodam infremuit, huc ſe παρεργως inſidioſe trahi. Porro objecta dogmata partim magna cum indignatione rejecit, partim etiam ut Chriſtiana amplectebatur, niſus ubique vel Scripturæ libratiſſimis teſtimoniis, vel veterum Conciliorum decretis. In ſumma, nihil tam ſtuduit, quam Boiemici diſſidii per ſe approbandi ſuſpicionem procul a ſe amovere. Rurſus *Eccius* in hoc erat totus, ut hanc de *Martino* opinionem omnibus ingereret, ipſo *Martino* quamtumuis reclamante. His & id genus aliis, *de ſtatu animarum in purgatorio degentium*, *de pœnitentia ſcintilla timore*, *de p) condonationibus*, XX. pæne dies conſumebantur. Necdum finis fuiſſet ullus, niſi nuntiatum eſſet, *Joachimum*, Marchionem Brandenburgenſem, Francofordia a Principum Electorum comitiis *q*) redeuntem in propinquo adeſſe. Ei enim Principis noſtri juſſu hoſpitium Lipſiæ in arce adornandum erat. Itaque ſic eſt diſceſſum, ut utraque factio victoriæ palmam ſibi vendicaret. *Eccius* enim triumphat apud omnes, qui vel οιοι λυρας ακροαται totum negotium non intelligunt, vel jam inde a pueris in *Petro Hiſpano* conſenuerunt, vel qui alia aliqua ex cauſa Wittenbergenſibus male volunt. *Martini* ac *Caroloſtadii* victoria eo minus eſt celebris, quo docti & judicio præditi ſunt pauciores, & in ſuis rebus deprædicandis modeſtiores. Habes fabulam breviter & quaſi ſaltuatim, multis parum ad cauſæ ſtatum facientibus in medio relictis, a me tibi perſcriptam. Sed quid? Non plauſum etiam attollis? Ineptus fortaſſe tibi videor υποκριτης, aut necdum ſatur plura exſpectas. Explebo igitur te vel ad faſtidium usque his epulis, & ipſos belli hujus duces tibi quaſi in tabula depictos oſtendam. *Martinus* ſtatura eſt mediocri, corpore gracilento, curis pariter ac ſtudiis exhauſto, ſic, ut propius intuenti omnia pæne oſſa liceat dinumerare; ætate vi-

(*p*) Hoc eſt, indulgentiis.
(*q*) In quibus Rex Hiſpaniæ Carolus creatus fuerat Imperator.

virili adhuc & integra: voce acuta & clara: doctrina vero & Scripturæ cognitio in eo admirabilis, adeo, ut omnia pæne in numerato habeat. Græce & Hebraice hactenus didicit, ut de interpretationibus judicium facere possit. Nec ei deest dicendi materia: suppetit enim & rerum & verborum sylua ingens. Judicium *r*) fortasse & utendi rationem in eo desideres. Porro in ipsa vita ac moribus civilis & facilis, nihil Stoicum, nihil superciliosum præ se fert, imo omnium horarum hominem agit: in congressibus festivus & jucundus (*s*) nugator: alacris & securus, ubique & semper læta facie florens, quantumuis atrocia comminentur adversarii: ut haud facile credas, hominem tam ardua sine Numine Divum moliri. Sed, quod ei vitio dant plerique omnes, in reprehendendo imprudentior paulo & mordacior, quam vel tutum sit τω τα θεια καινοτομουντι, vel decorum homini Theologo. Quod vitium haud scio, an non cum omnibus τοις οψιμαθεσι habeat commune. Hæc pleraque omnia in *Carolostadio* paulo minora deprehendas: nisi quod huic statura est brevior, facies & nigricans & adusta, vox obscura & inamœna, memoria infirmior, & iracundia promtior. Jam *Eccio* status est procerus, corpus solidum & quadratum, vox plena & plane Germanica, lateribus fortissimis subnixa, ut non tragœdis tantum, sed & præconibus sufficere possit; aspera tamen magis, quam expressa. Tantum abest, ut nativam illam Romani oris suavitatem, Fabio ac Ciceroni tantopere laudatam, referat. Os & oculi, totus denique vultus, sunt ejusmodi, ut hinc certe quemuis lanium aut Carem militem citius, quam Theologum, possis agnoscere. Quod ad ingenium attinet, memoria pollet insigni: quæ si in parem incidisset intellectum, jam omnibus numeris naturæ opus fuisset absolutum. Deest homini intelligendi promta vis, deest judicandi acumen: sine quo cæteræ dotes omnes frustra contingunt. Atque hæc causa est, quod, cum disputat, tot argumenta, tot Scripturæ testimonia, tot authorum dicta citra ullum omnino delectum congerit, interim non ad-

(*r*) Hæc verba: *Judicium-desideres*, utrum casu, an consilio, sint omissa a Ven LOESCHERO in *Actis Reform. T. III. p.* 247. non quidem certe scio, credo tamen prius.

(*s*) Hoc verbum *nugator*, etiam omissum est a LOESCHERO p. 248.

advertens, quam pleraque sint frigida, quam suis locis recte intellecta ad præsens nihil faciant, quam denique sint αποκρυφα (t) vel sophistica. Hoc enim tantum curat, ut copiosam farraginem spargens auditoribus magna ex parte stupidis fucum faciat, & victoriæ opinionem de se præbeat. Adde his incredibidem (u) audaciam, quam admirabili tegit vafricie. Etenim si quando per hanc in adversarii laqueos incidisse se sentit, disputationem paulatim alio deflectit: nonnunquam vero & adversarii sententiam aliis verbis conceptam pro sua amplectens, absurdam suam in adversarium mirabili calliditate detorquet: ut quemvis Socratem vincere videri possit: nisi quod ille το ειρωνευεσθαι professus nihil decernebat; hic Peripateticam sciendi fiduciam professus την παρασιτικην exprimit. En tibi bona fide Apellem, si non, quam fuit ille, artificem, sedulum tamen & industrium. Jam vero animus erat & de meis rebus ad te perscribere. Sed quia vel hæc epistolæ modum excedunt, & Decanus tuus major est, quam ut plurimis chartis sit onerandus, finem faciam, paucula prius aliena si adiecero. Non credis, quam pæne omnes, ex quo huc concessimus, in *Martinum* mitiores (x) redditi sint: inprimis (y) ὁ γραμματοφορος: tantum abest, ut in eum quicquam scribat. Quid enim scriberet γερων παλιμπαις? Doctor *Heynitz* tuus de hoc negotio recte sentit, Doctor *Gabelentz* item, *Henricus* monachus, Doctor *Hermestorf*, *Joannes de Maltitz*, homo optimus, hoc est, tui simillimus. Cum reliquis non multum mihi nec rei est, nec spei. At vero Archiepiscopus Treuirensis, cui *Martini* causa a Pontifice est commissa, homini non admodum vult male: id quod ex mutuo colloquio, cum nuper in patria ad prandium ab eo vocatus essem, didici. Hic heros prudentissimus est & ani-

(t) Id est, supposititia.

(u) Etiam SLEIDANUS *lib. I. f.* 26. *a* ECCIUM appellat *Theologum animosum & audacem.*

(x) Ipse *Georgius*, Dux Saxoniæ, cujus auspiciis habita est Lipsiensis disputatio, ita ad *Lutherum* scribebat A 1526. in *Lutheri Operum Germ Ien.* f 190: *Wir haben auch nicht ungerne gehöret, das die* Disputation *zu Leipzig geschehen. Denn wir haben gehoffet was Besserung der Misbräuche unter den Christen.*

(y) Id est, *Emserus.*

animi plane magni: ut Romanenses istos nihil moretur. *Franciscus de Sickingen*, ille magnus in Germania ductor, *Hogestratum* ac suos sodales graviter urget, quo *Capnioni* nostro rei familiaris jacturam, quam propter eos fecit, intra statum tempus resarciant: alioqui se eos pariter & Coloniensem remp. afflicturum. Devoluti enim sunt hostes *Reuchlini* in expensarum condemnationem, ut vocant. *Ulrichus Huttenus* Principis sui sumtibus Moguntiæ trium linguarum scholam adornat. Vides, quam paucis annis tota Germania literas cœperit amplecti. Et in hac laude Friderico, Principi Electori, primæ debentur. Is jam ingentibus præmiis Matthæum (z) Hadrianum, Hebræum nostræ memoriæ doctissimum suæ (*aa*) linguæ Medicum, e Lovanio Wittenbergam accersit. Quod Gymnasium, velimus nolimus, in Lipsiæ perniciem, supra quam credi possit, accrescit: usque adeo, ut me Lipsiensium pœniteret, nisi spes quædam in te tuique similibus juvenibus meliorum temporum ostenderetur. Paravit me in Treviris detinere nuper Princeps meus. Idem Erphurdienses aliquoties sunt conati. Nec Moguntia excipere nos dedignatur. Quid tu nobis suadeas, nescio. Ipse hoc animo sum, ut non libenter hirundinum ritu migrem ac remigrem. At Italia certe tituli Doctorei coemendi causa omnino est adeunda. Cui rei annum destinavi unum aut alterum, non amplius. Sed consilia in hac re mea ad te alias per otium scribam. Princeps mihi faventior reddi videtur, item pater tuus, cæterique magnates. Inprimis autem me fovet nunc exulem Reverendus Pater, Martinus, Abbas Cellensis, e cujus ædibus, quas Misnæ habet, hæc ad te scribo. *Wolfgangus Fabricius Capito*, doctissimus trium linguarum Theologus, Moguntinæ Ecclesiæ concionator lectus est: quod

 quæ-

(z) De eo satis disces e COLOMESII *Hispania orientali p.* 255. *sq.* Ejus *Introductionem in linguam Hebraicam*, Basileæ 1520. editam, sua in bibliotheca habet Ven. *Reimmannus*. Vid. ejus *Catalogi critici T. II. p.* 547. De eodem hoc *Hadriano* multa collegit Ven KRAFTIUS *im Jubel-Gedächtnis wegen* Lutheri *Ubersetzung des Neuen Testaments cap. I.* §. 4. *p.* 57. & 58.

(*aa*) Hoc est, suæ nationis. Erat enim Judæus gente, religione nunc Christianus. Videtur idem esse, quem laudavit WOLFIUS *T. I. Biblioth. Hebr. n.* 1675. Vid. idem. *T. IV. p.* 927.

quæstuosum illic est sacerdotium, hactenus a Theologistis possessum. Theologia in pristinam sinceritatem strenue restituitur. Quod ut pro mea virili adiuvem, quatuor libros *de Theologia Gregorii Nazianzeni* in Latinum vertere cœpi. Verum haud scio, an feliciter. Nam his diebus scripsit *Oecolampadius*, concionator Augustanus, & se idem moliri: quare cupere se, ut meis literis de meo instituto certior reddatur; se enim, si resciat, nos idem conari, nobis cessurum. At me tanto viro cedere æquius, opinor, erit. *Erasmus* in Paulo illustrando commentariis versatur. Germania jam a bellis quiescit, sed pestilentia pæne tota laborat. Vix angulum habemus, in quo tuti resideamus. *Hessum* nostrum rectissime valere cupio, cui libellos *Croci*, quos cupit, jamdiu misissem, si haberi possent. Nusquam, quod sciam, prostant. Is noster *Crocus* in aula Regis sui agit, & me jam literis in Angliam vocat. Sed, an fidendum sit, nescio. Meas nugas, quas edidi, propterea ad vos non mitto, quod Italorum nasum metuam: tametsi *Beatus Rhenanus* ad me scripsit, eas, Basileæ denuo excusas, a Caluo (*bb*) bibliopola istuc in Italiam deportari. *Spigelio* omnia fausta precor. *Petrus* (*cc*) *Suavenius*, Eques Pomeranus, meus discipulus tui amantissimus, quia simillimus, te reverenter salutat. Insinuabo te tuasque virtutes hic omnibus, præsertim doctis. Neque enim est aliquis in Germania celebriter doctus, cum quo mihi non intercedat familiaritas: Laus Superis. Plus mihi tribuitur, quam vel ipse agnoscam, vel hæc aetas & tenuitas capere possit. Tu bene vale, & longissimis literis per Decanum nobis responde. Tecum jam agerem in Italia, si de reditu tuo quicquam præscivissem, & in hoc res meas domi & hic cum Principe composuissem. Iterum vale. Calamos aliquot mittes, cum commode poteris. Misnæ octavo Eidus Decembr. an. M. D. XIX. raptim ac celerrime, ut vides.

Num. XX.

(*bb*) *Ex ædibus* hujus FRANCISCI MINITII *Calui*, *Nouocomensis*, edita fuit *Romæ* 1525. fol. operum *Hippocratis* versio Latina, facta a *M. Fabio Caluo*, *Ravennate*.

(*cc*) Hujus pro præceptore, PETRO MOSELLANO, *Apologia*, hoc ipso anno 1519. edita, exhibetur a Ven. LOESCHERO in *Actis Reformationis* T. *III*. *p*. 653–659.

Num. XX.

Ph. MELANCHTONIS ad Jo. Oecolampadium De Colloquio Lipsiensi Epistola ex Loescheri Act. Ref. Tom III. p. 215 sq.

NEque referre multum puto, neque tu magnopere desideras, studium ac voluntatem animi erga te mei pluribus verbis declarari. Nam ejusmodi auspiciis animos nostros optimus ille sinceræ charitatis spiritus conciliavit, ut amicitiam nostram neque labefactari ullo casu in tam varia omnium rerum humanarum vicissitudine, posse sperem, neque vulgaribus illis & profecto pedaneis suffragariis id genus literarum, quibus fere aluntur amicitiæ, altius acturam radices. In utrumque spiritus incumbit pariter, ut inaudita sit amicitia, tum simulatis, tum nugacibus istis blanditiis. Atque utinam illius queam grato pectore beneficium agnoscere, qui talem non dico Thesea, sed Christiana fide amicum nobis junxerit. Nemo enim plane mortalium est, cujus præsentior in me jam inde a puero usque fuerit beneficentia, quam tua, eaque vere liberalis ac prorsus το γυμνον των χαριτων referens. Neque enim rationes nostræ sinebant æquare beneficium beneficio. Qua parte quandoquidem tu præstas, quæso, permitte vincere nos modo. Aristoteles eum, qui beneficio quempiam affecerit, ab illo tantum vult amari, quantum meretur beneficium, aut certe beneficii gratia. Argute ille quidem sed non omnino probe. Neque enim nobis scopus est amoris nostri, beneficium ullum tuum, sed ille autor amicitiæ nostræ Christi Spiritus. Tu interim quidquid officii amico dedisti, communi charitatis jure debebas. Vicissim in nominibus tuis nos quoque sumus, non defuturi officio, si quando casus aliquis feret.

Jam vero quod attinet, nolui quandoquidem reliqua fere in studiis literarum communia habemus, frustrari te iis, quæ expectatione majore quam pro re, Lipsiæ de ambiguis quibusdam Theologorum ut videtur locis acta sunt. Nec opinor nihil referre tua, qui & pro Theologi nominis dignitate, in illo Sueviæ theatro urbe Augusta sacrum

Panegyristen agis, &,ut theologicæ literæ, pure ac simpliciter doceantur,adniteris. Hæc vero disceptandi provincia primum non ob aliud suscepta est, nisi ut palam fieret, inter veterem & Christi theologiam, ac novitiam & Aristotelicam, quantum intersit. Verum quicquid profectum sit aut quorsum inclinarint res, mihi sane non est in proclivi judicare. Quo diligentius omnia prosequar, quæ ad causam attinent, ut nonnihil certi ex his tu queas oculatior assequi. Varia procul dubio fama ad vos perferet, quapropter fide historica, & quæ simplicissime subnotatis capitibus disceptationis agam, ut intelligas, quid de utroque controversum sit.

Atque,ut inde ωσπερ απο γραμμης ordiar, superiori anno sententias, quas Lutherus de Indulgentiis proposuit disputandas, Eckius obelis notavit, amarulentius est scriptum, quum ut hinc aliquid proferam. Ex illis revellit aliquot Carolostadius in conclusionibus suis, quæ extant, Carolostadio respondit Eckius per Apologiam, in qua jam pleraque mitius, quam ante in obelis. Apologiam edito libello Carolostadius confutavit, longa est injuria, longæ ambages. Placuit ad summum, cætera prætercam, disputare, dies dictus est, Lipsiam veniunt Johannes Eckius Ingolstadiensis, Andreas Carolostadius, & Martinus Lutherus Wittenbergenses. Rerum summa in Conclusiones coacta erat pauculas, quo certius id proponeretur, de quo disputandum esset. Satis opinor constare tibi, quid de disceptatione convenerit, videlicet, ut ageretur causa excipientibus Notariis, atque id scriptum divulgaretur, essetque judicium penes optimum quemque. Primum Eckius causatus est apud eos, qui designati erant ab Illustrissimo Principe Georgio Saxoniæ Duce, Mœcenate humaniorum studiorum, præfecti disputationis, contra quam condixerat, videri sibi ex jure disputantium esse, ne dictaretur, gliscentem eorum vim, qui congrediuntur pugnaturi, sensim per styli moram defervere, impetu augeri animos, contando labescere. Id ego nescio an ê simplicitate theologica videri possit, ubi nihil tam præstandum est, quam,ut ne quid impetu, ne quid temere, ne quid immodico animo dictum videatur. Et ut ne in studiis literarum, ac potissimum in negotio pietatis, nihil puto neque prius neque salutarius congressu familiari doctorum ac bonorum, ubi sententia cum sententia, placidis ac tranquillis, minimeque partinacibus, animis, confertur, ubi

ne-

neque vincere plausibile: Ita vix aliud censeo perniciosius, popularibus illis disceptationibus, ubi non potest quantumvis bonis non obstrepere victoriæ cura. Scis tu quam multa prudenter in hanc sententiam scribat Nazianzenus, quam multa item Erasmus noster. Jam vero convenerat de Notariis, neque enim aliter persuaderi poterat Carolostadius, qui cum primum susceptum est certamen, ibi certos quoque judices designare voluit Eckius, non recusavit Carolostadius. Itaque die XXVII. mensis Junii congrediuntur Johannes Eckius & Carolostadius. De libero arbritrio propositum est, An sit aliquod in nobis αὐθαιρέτον, bonum opus? hoc est ut ipsi dicunt, An congruo mereamur gratiam, cum facimus, quod in nobis est?. Utor enim ipsorum verbis. Hoc cum agi deberet, vide quorsum contentione rapti sint, & in quos scopulos impegerint. Agi debebat, *quid per sese citra gratiam posset voluntas nostra?* Ipsi quæstionem alio rapiunt, & quatuor credo continuos dies in eo disceptant, An *voluntas tantum recipiat bonum opus, ipsumque bonum opus sola efficiat gratia.* In has symplegadas coëgerunt causam non ita multum necessarias, & plane alienas ab instituto Carolostadii. Dedit Eckius, in voluntate nostra non esse vim genuinam, qua opus bonum producat, sed ascititiam tantum, eamque quam fœneret gratia, id quod primum videbatur oppugnare. Deinde â Carolostadio rogatus, largireturne totum opus bonum esse â Deo, respondit totum quidem, non autem totaliter. Ecce autem, ut argutum hoc commentum, dignum majestate theologici nominis, adeo λογοις κυβιζειν cuivis hodie liberum est. Primum fatetur Eckius voluntatem â Deo moveri, deinde, ut consentiamus, in nostra esse potestate inquit: Id Carolostadius oppugnavit aliquot Augustini locis, & hoc Pauli fortissime; Deus efficit in nobis velle & perficere, Atque hæc ni fallor, sententia salva Carolostadio mansit. Quædam pro dogmate suo ex Bernhardo transscripserat Eckius ad rem parum attinentia. Atque hæc fere sunt, quæ cum Carolostadio Eckius. Integram credo hebdomadam perdidimus in his, quorum capita συντόμως notavi. His autoribus primum didici, quid sit, quod veteres σοφιστεύειν dixerunt, Mirum hæc omnia, quo tumultu, quam tragice tractata sint, quo minus mirum est, parum profectum esse, sua enim silentia amat Spiritus, per quæ nobis illabitur seque insinuat, cupidis non gloriæ,

sed cognoscendæ veritatis. Non prostat in porticibus sponsa illa dilecta Christo, sed in domum matris suæ sponsum introducit. Imo neque ulli nos sapientiæ cœlestis radii illustrent, nisi jam ante cruce perpurgatos, mortuosque pristinis mundi elementis, ut cum Paulo dicam.

Sub hæc & D. Martinus Lutherus in harenam descendit, nam hactenus non satis certum erat congredi, cum causæ invidiosæ judices designare commode non posset, pro jure Appellationis suæ. Tamen cum de eo convenisset, agi cœptum est de Romani Pontificis autoritate, controversumque est, An jure divino probari posset œcumenici Pontificis autoritas? Esse œcumenicum Pontificem ingenue fatetur Lutherus. In hoc disputat: An jure divino probari ejus autoritas possit. In hunc locum quandoquidem paulo asperior est, dies quinque, ni fallor, impensi sunt. Ibi multa acerbe Eccius, multa inciviliter, breviter omnia ejusmodi, ut invidiam apud vulgus Luthero conflaret. Argumentum primum erat Eccii, Ecclesiam ἀκέφαλον esse non posse, cum civile corpus sit, Esse igitur Papam jure divino caput Ecclesiæ. Tum Luherus, Christum se fateri caput esse, cum Ecclesia sit regnum spiritus, non desiderare aliud caput, ut ad Col. 1. Ad hæc locos aliquot ex Hieronymo & Cypriano addidit Eckius, qui quantum de jure divino probent, ipse viderit. Jam & quidam loci manifeste apud eosdem Scriptores in dubium vocabantur, quos ipse pro certis proferebat. Bernardi autoritatem ad Eugenium, ceu panopliam achilleam, jactabat, cum tamen & in eodem lib. ad Eugenium sint, quæ non omnino nihil ad institutum Lutheri faciant. Cæterum, Bernardo in hoc negocio quid debeatur, quis est tam stupidus, qui non intelligat? Ex Evangelio usus est loco Matth. 16. Tu es Petrus, & supra hanc petram &c. Lutherus confessionem illam fidei esse voluit, Petrumque ibi personam universæ Ecclesiæ gerere, seque Christum petram vocare, idque ex ipsius sententiæ ordine pluribus conjecturis coarguit. Item loco, Pasce oves meas, quod proprie ac privatim Petro dictum est. Respondit Lutherus, post parem Apostolis omnibus autoritatem traditam: Accipite Spiritum Sanctum, quorum remiseritis &c. Hæc enim verba sunt demandati officii, Christum docuisse, quid sit pascere, & qualem voluerit esse, qui pasturus sit. Ad hæc Eckius Concilii

cilii Constan. autoritatem allegavit, ubi contra articulos Hussitarum pronunciatum est, de necessitate salutis esse, credere Roman. Pontificem œcumenicum esse. Ibi jactatum varie, Concilium errare non posse. Prudenter ad hæc Lutherus, non omnes articulos pro hæreticis damnatos, & reliqua, quæ hic omnia molestum est referre; Neque hujus est loci tractare, quæ sit Conciliorum autoritas. Hoc palam est, non posse Concilium novos articulos fidei condere. Malè audiit ob hæc Lutherus, quod videbatur obstrepere Conciliis, cum ille nihil majore religione præstaret, quam ut sua Conciliis esset autoritas, ibi hæreses, Bohemicæ factiones, & id genus crimina alia objiciebantur. Largitus est Eckius, æqualem omnium Apostolorum autoritatem fuisse, Nec consectaneum esse, ut sint æquales Episcopi, Interesse enim inter αποςολην & administrationem, cum non sit αποςολη aliud nisi legatio εις υπακοην πιςεως, Paulo ad Romanos autore. Neque inter αποςολην & administrationem quid intersit, video. Intolerabile visum Eckio alicubi recedere à Pontificiis Decretis, aut à qualibuscunque verbis alicujus è S. Patribus; verum sententiam suam de Pontific. loco ad Gal. Lutherus muniit, non alieno, quantum video, Ab iis qui videbantur esse aliquid, quales aliquando fuerint, nihil mea interest; Deus enim personam hominis non accipit, mihi autem qui videbantur esse aliquid, nihil contulerunt. Interim Eckius opinatur à Christo Apostolos lectos esse, sed à Petro ordinatos Episcopos. Ex his æstimes reliqua. Ad constitutionem, quæ recensetur in Decretis, Ne Romanus Pontifex universalis Episcopus nominetur, respondit: Non quidem universalem Episcopum nominandum esse, sed universalis Ecclesiæ Episcopum.

Post hæc de purgatorio agi cœptum, cujus quæstionis, arbitror, scopum ne attigisse quidem. Nam cum disserendum esset, quam in purgatorium potestatem habeat Papa, cœpit Eckius aliam cantilenam, Esse purgatorium probari ut possit, id quod receptius est, quam ut necesse sit, toties in Scholas vocare. Locus est in Maccabæis vulgatus, quo sententiam suam muniebat Eckius. Luthero visum est in contentione, juxta Hieronymi sententiam, non valere Maccabæos. Contra ille, Tantum deberi Maccabæorum libro, quantum Evangelio, digna scilicet Theologo vox, & omnino id mordicus tenuit. Additus Pauli locus ad Cor. Salvus erit, sic tamen qua-

quasi per ignem, de quo scis ut varient interpretes. Jam & hoc Matth. Esto consentiens adversario tuo &c. de carcere, & quo dicitur, Donec solveret extremum quadrantem, huc detorsit, quod vides unde petatur, & in quam sit dictum sententiam. Nephas est putare eo loci carcerem de purgatorio intelligi. Vellem Christi plebeculam felicius erudiri, Nam tales interpretationes pleræque longius a fontibus ducunt Scripturam, quam ut nativam vim retineat. Jam & hoc in Psalmo pro purgatorio produxit: Transivimus per ignem & aquam, & nescio quæ, pari fide alia. De indulgentiis minore contentione disputatum est, imo ipsi Eckio jocum & ludum ciebant. Ad summum de pœnitentia actum est, ejus quæstionis scopum Eckii enthymemata nescio an attigerint, pœnas aliquas satisfactionis probabant, quas admittebat Lutherus. Ceterum pro singulis peccatis ad singulas pœnas deposci pœnitentiam à justitia divina, quas in potestate hominis sit remittere, mihi per illas rationes non apparebat. Atque hæc quidem sunt potissima, quæ in contentionem istam universam inciderunt, pleraque alia magis ridicula sunt, quam ut iis te onerare possim, alioqui felicius occupatum. Duo reliqui dies dati sunt Carolostadio: Altero, de obice, ut vocant, gratiæ, actum est, quem largitur Eckius non tolli natura, sed gratia: Altero, An in quolibet bono opere peccemus, de quo plerisque cum ab Eckio, tum à Carolostadio egregiis Scripturæ locis pugnatum est. Mihi sane visus est Paulus 7. c. ad Romanos non nihil adjuvare sententiam Carolostadii. Plura scripturus, alio ad necessarias operas avocabar, quamvis hæc fortasse prolixiora sunt. Sed placuit nugari tecum amicissimo, eaque de re quam expectatione majore quam fructu agi ipse vidi. De hujusmodi disceptationibus plausibilibus, quid alii sentiant, nescio, mihi quidem periculosæ videntur. Ingenia, eruditionem variam & multiplicem doctrinam hoc theatro ostentarunt isti, ex quibus ad pietatem ut plurima fieret accessio, optarim. Cæterum apud nos magnæ admirationi plerisque fuit *Eckius* ob varias & insignes ingenii dotes. *Carolostadium* è scriptis, credo, novisti, Bonus est vir, & rara doctrina, planeque nonnihil extra vulgi aleam eruditus. In *Luthero*, longo jam usu mihi familiariter cognito, vivax ingenium, eruditionem & facundiam admiror, sincerum & pure Christianum animum non possum

ſum non deamare. Amicis communibus ex nobis ſalutem dicito. Scis, quod dici Græcis ſolet, πολεμυ καινα πολλα, Quare non eſt, ut de hujus diſceptationis eventu, neque famæ, neque iis, qui in ea famæ ſtuduerant, omnia credas. Vale, Wittenbergæ 21. Julii, Anno. 1519.

Num. XXI.

Huldrici ZWINGLII Epiſtola
ad
Eraſmum Fabricium
De Actis Legationis ad Tigurinos miſſæ
d. 7. Aprilis 1522.

HAnc ZWINGLII Epiſtolam, ad *Eraſmum Fabricium*, Canonicum Tigurinum & ſingularem Zwinglii amicum, datam; cum primò, non indicatis quidem, unde eam accepiſſet fontibus Cel. Academiæ Heidelbergenſis nuper Theologus CHRIST. LUDOV. MIEGIUS publicaverit in *Monumentis pietatis & rei literariæ*, vulgatis Francofurti 1701. 4. Tom II. p. 19. ſeq. tum eandem ut ut minus exaſciatam aut elaboratam, ut fermè dubitare quis poſſet, num ea Zwinglio ſit accepta ferenda, inde depromere voluimus, atque ad illuſtranda ea, quæ à nobis in ipſo Opere §. CXIII. p. 268. ſqq. tradita ſunt, hic afferre: Enimverò, cum præterea graviſſimis mendis typographicis ea ſit coinquinata, è re lectorum eſſe duximus, eandem à mendis illis quantum fieri potuit purgare, longeque, jam emendatiorem eandem exhibere: Quodnam hujus legationis atque inde nati colloquii fuerit conſequens, non melius quam ex ipſo Senatus Tigurini decreto d. 9 Aprilis, id eſt, poſtridie illius legationis facto, addiſci poteſt, quod doctiſſ. FUSSLINUS inſeruit ejus Collectioni utiliſſimæ ad Hiſtoriam Reformationis Helveticæ ſpectanti Tom II. p. 1. ſqq. Inſignitur verò hæc Epiſtola in Monumentis à Cl. Miegio editis hac rubrica:

Acta Tiguri, 7. 8. 9. diebus Aprilis per R. Dn. Constantiensis Legatum Suffraganeum, Johannem item Vannium, (quem tamen invitum scimus negotio interfuisse) & N. Brenlium, a) cum Huldrico Zwinglio Tigurinorum Evangelista coram Sacerdotum Senatorumque Ordine.

Cum septima die Aprilis ad urbem nostram prædicti patres maturini venissent, nec ego ignorarem venturos, captabam, quid illi consilii caperent, rescire, tamen nequivi usque ad intempestam ferè noctem, quâ *Heinricus Luthius*, Diaconus noster carissimus veniens admoneret, Notarium (quem vocant) in crastinum diluculum cogere universum Sacerdotum ordinem, ad Canonicorum locum consuctum: Ego hoc felix auspicium opinatus, quod res per cursorem egregie tum claudum, tum illepidum cœpta esset, cogitabam intra me, quonam pacto essent orsuri telam. Sensi tandem ut mihi videbar.

Et cum jam illuxisset, atque in conspectum venisset, orsus est Suffraganeus in eum modum, qui post sequitur, cum narrare cœpimus, quomodo res sit apud Senatum acta. Erat tota oratio vehemens & stomachosa superciliique plena, tametsi strenuè dissimularet omnem simultatem erga nos, nomen etenim nostrum ita nusquam attigit, ac si sacrosanctum esset, cum tamen interim nihil non in nos diceretur:

Tragœdiam cum jam excjulasset, prodii, indecorum ac fœdum ratus, orationem, quæ tantum damni dare posset, inconcussam prætermittere, præsertim quod infirmos quosdam nuper Christo lucrifactos sacerdotes, offensos eâ sentirem, ex tacitis palloribus ac suspiriis: Tumultuarie itaque ad Suffraganei dicta respondi, quo spi-

(a) Quum hunc BRENLIUM in ipso Opere §. CXIII. p. 268. *Eremitam* per errorem appellaverim, ut eum corrigere, & ejus loco reponere, *Sigillator* velit, vel *Chartophylax*, L. B. rogo: Deceperat me Vox nostris insueta auribus, *Einsigler*, qua nobis ejus officium in Sigilli custodia situm designat Hott. Helv. K. G. T. III. p. 77

ſpiritu aut animo judicent boni, qui audierunt. Summam tamen etiam tum audies, cum ad Acta apud Senatum devenerimus.

Deſeruerunt hoc cornu veluti victum, ac in fugam converſum Oratores, ad aliud propere feſtinantes, ad Senatum ſcilicet, ubi eadem, ut ex Senatoribus ipſe reſcivi, habita Oratio, eodemque modo nomini noſtro parcitum, diſſuaſum quoque Senatui, ut ego vocater, nihil enim ſe mecum habere negotii: Variantibus poſt hæc aliquandiu ſententiis, huc tamen deventum eſt, ne & plebs (id eſt, ducentorum virorum Senatus minor appellatus) ſequenti die frequens adeſſet, cautumque, ne Epiſcopi urbis, qui tres ſumus, adeſſent, nihil enim adverſus iſtos dictum iri, orationi tam integræ neminem poſſe contradicere, & cætera: Quod ubi reſcivi, omnem operam impendi, ut nos quoque in Senatum admitteremur ſequenti die futurum. Fruſtra diu movi omnem lapidem. Nam Senatus Principes negabant fieri poſſe, cum Senatus diverſum decreviſſet.

Ibi ego quieſcere, ac ſuſpiriis rem agere cœpi, apud eum, qui audit gemitum compeditorum, ne veritatem deſereret, ac Evangelium ſuum, quod per nos prædicari voluiſſet, defenderet. Nonâ tandem die coactis civibus, ac indignam rem tumultuantibus, quod Epiſcopi ſui non admitterentur, reſtituerunt, qui erant è Senatu quem vocant à numero minorem, quod diverſum ante decreviſſent. Invitis tamen illis coëgit plebs rationem ſuper ea re haberi, quia ſic ſenſum eſt, ut Epiſcopi ſui præſentes ſint atque omnia audiant, ac ſi opus habeant, reſpondeant. Sic non quemadmodum Livius ait, vicit major pars meliorem. Hic enim & major & melior vicit. Hoc autem non eâ gratia in calamum mihi incidere paſſus ſum, ut minori Senatui aliquid imputem, ſed ut videatur, quid poſſint inſidiæ & circumventiones. Quid enim Oratores Conſtantienſis Epiſcopi aliud egerunt, quam ut apud ſimplicem plebeculam dicerent ſine arbitris, quicquid in buccam veniſſet?

Deo gratia, cum enim in Senatum inducerentur Oratores, admiſſi ſumus & nos, Tigurinorum Epiſcopi, *Heinricus Engelhardus* D. D. ad Monaſterium Monialium: *Rudolphus Roſcellus* agud S. Petrum Epiſcopus, & ego *Huldricus Zwinglius*, Ibi cum dicendi eſſet illis copia facta, & Suffraganeus Salutem eis ac Benedictionem à ſuo illuſtriſſimo Duce ac Epiſcopo (nam id

 opor-

oportet ultimo tandem loco vix admitti) nunciasset: voce deinde suavissima illa sua, qua vix dulciorem in dicendo unquam audivi, quod si pectus aut cerebrum tantum, quantum illa, possent, Orphea diceres superaturum & Apollinem dulcedine, persuadendi autem vi Demosthenem cum (*a*) crambis: Jam cum Orationem ejus cupiam ex integro ponere, nequeo, tum quod confuse, perplexè, ac sine ordine diceret, tum quod tam longam haud putem ab ullo posse promtâ memoriâ teneri. Pugillares autem cum ipse habuerim ac summa capita adnotarim, ut commodius possem illius dictis obsistere ac respondere. Volo ista ponere primum, denique quid ad quævis responderimus, subjicere, *τραγικωτατως* 1. dixit, quosdam, doctrinas novas irritabiles ac seditiosas docere, germanice, *widerwärtige und uffrührische Lehren.* 2. Nempe nihil præceptionum humanarum servari oportere, nihil ceremoniarum; Quæ doctrina, si vicerit, futurum, ut non modo civiles leges, sed christiana fides aboleatur. 3. Cum tamen ceremoniæ sint veluti manuductio (hoc enim verbo uti illi placuit, etiam apud eos, qui ignorarent Latina, quod nimium germanica vox *eine Einleitung*, ei vel parum firma videretur, vel minus elegans) ad virtutes, imò 4. virtutum fontem esse, *ein Ursprung*, (quod verbum tamen postea fuit coram tot arbitris ausus negare) ceremonias. 5. Quadragesimam item domi non servari oportere; In hac enim Urbe visos esse quosdam sese à reliquis christianis separare, & â Christiana Ecclesia, (quod etiam verbum postea tam impudenter, quam pervicaciter negavit D. *Brenlius* non dixisse eum id Verbi, cum totus Senatus etiam hodiè testetur; tam putant sibi quicquid libuerit licere, temere dicere, & temere negare, quod dixerint eodem ferè momento) 6. Carnes enim eos in quadragesima edisse, non sine totius Reipubl. Christianæ scandalo, quod, tametsi licere, Evangelici apertè non permittant, audere tamen eosdem asserere ex Evangelicis ac Apostolicis scriptis sibi licere, contra sanctorum patrum DECRETA & concilia. 7. Contra denique vetustissimum morem eos fecisse; 8. Quem, nisi ex Spiritu Sancto fluxisset,

(*a*) Eum alludere suspicor ad proverbium *crambes repetitæ*: Est enim notum, *crambem repetitam* appellari declamationem maximo cum tædio iterum atque iterum audiendam. v. ERASMI Adag. p. 197.

ſet, tanto tempore ſervare nunquam potuiſſemus. 9. Gamalielem enim in Actibus Apoſtolorum dixiſſe, *ſinite illos, nam ſi hoc opus eſt ex Deo.* &c.

Hortatus eſt inde Senatum, ut cum & in Eccleſia maneant, nam extra illam neminem ſalvari. 10. Ea enim, quæ tam perverſe docerentur, ſine fundamento doceri; 11. Atque dum ſibi non ſatisfeciſſet ſuperius de ceremoniis locutus, iterum in illarum mentionem incidit, unicas eſſe, per quas ſimplices chriſtiani ad agnitionem ſalutis inducerentur, ac id, 12. ex officio plebanorum (ſic enim Epiſcopos ac Evangeliſtas hodie appellant perſonati iſti Epiſcopi, ut illorum nomen ſacroſanctum ſit) eſſe, ut ſimplicem plebeculam doceant, figuras quasdam eſſe, & ſignificare quædam, quæ & revelata & expoſita per eos oporteat, quid ſignent, quid posſint: 13. De ſcandalo tandem, poſt ſuperiorem cataſtrophen diſſerere, cœpit, non, ut verè dicam, ineruditè, modò fideliter recitaſſet, tam quæ contra ſe, quam quæ pro ſe erant, adjunxit, ſcandalum vitare, præcipi à Chriſto, tam minaciter quam quicquam, Væ enim adjici indignationis notam apertisſimam, *Væ mundo à Scandalis.* Ad Paulum quoque rediens, ex cujus Epiſtolis antea quam de Væ disſereret, non pauca produxerat, teſtatus eſt, illum, ne offenderet Judæos, Timotheum circumcidi paſſum eſſe: 14. Et quod inter prima iſta de ſeditioſis doctrinis dici oportebat, poſt omnia adpendit, neminem ſuo fidere capiti oportere. 15. Nam & Paulum noluiſſe ſuo ſenſui inniti, ſed veniſſe Hieroſolymam, ut Evangelium conferret cum Apoſtolis;

Poſt verò dictorum omnium pulcherrimum Epilogum, ſurrexit cum ſuis abiturus, quem ſic cum illis adfatus ſum. *Herr Wichbiſchoff:* (Qua in re non parum deliqui imprudens ac ruſticus, dicere enim ajunt debuiſſe, *Gnädiger Herr.*) Verum urbanatim cum neſciam, ruſticatim tango, *comitesque reliqui, manete obſecro, usque donec pro me ſatisfaciam,* nam idipſum permittebant coëpiſcopi noſtri. Ad quæ ille, non eſt nobis, inquit, commiſſum, ut cum quopiam diſputando committamur; Et ego inquam minimè diſputabo, ſed quæ hactenus docui optimos iſtos cives, lubens ac volens coram vobis & doctis & cum Imperio, ut ita dicam, miſſis Oratoribus producam, ut habeatur eis fides, ſi rectè cenſueritis doctum eſſe, ſin minus, contra fiat: Nihil, inquit ille, contra te locuti ſumus,

mus, unde non est ut satisfacias. Ego verò etsi inquam nomini pepercistis, orationis tamen omnis vis ac impetus in me conversus fuit, nec enim aliter mecum revera agebatur, quam quod in certamine Mirmidonis & Galli dici solitum est, *Non te, Galle, peto, piscem peto*, ita nomen dissimulatum est ac tacitum, ut mihi qui Zwinglius appellor, gravissima crimina, si Diis placet, intentarentur.

Dum hoc pacto inter nos contendimus, conatus est M. *Roest* Consul, precibus Constantienses permovere ut auscultarent, quibus Suffraganeus respondit, se scire, quocum esset rem gesturus, si auscultaret; *Huldricum Zwinglium* vehementiorem esse ac morosiorem, quam quod cum illo quicquam agi rectè & cum modestia posset: Respondi. Qua unquam vos injuria adfeci? aut quis est hic rerum ordo? tam graviter & acerbè taxare hominem innocentem & de re christiana benè meritum, satisfactionem autem nullam recipere. Ego id semper sperare debui, ni fallor (fallor autem fortasse) si unquam essent aliqui pervicacius contradicturi Evangelicæ Doctrinæ, quod tum Antistes Constantiensis unus ante omnes esset suppetias laturus, ac auditurus causam omnem, atque id per vos maxime, quibus etiamnum ob singularem eruditionem Legatis usus est; quid enim facturi essetis, si clam vobis Senatum alloqui cuperem? conspectum vestrum formidarem? judicium declinarem? Nunc, *cum nihil tale moliar, sed rationem fidei ac doctrinæ redditurus, præsentiam vestram expetam, qua fronte audetis illam mihi negare?* sine suspicione fieri non potuisset, si abire etiam volentes permisissem. Nunc cum ultro judicium & æquitatem vestram implorem, deserere audetis? Tum illi respondent, ac, Dominus noster, inquiunt, voluit, ne cum quoquam contenderemus, hinc fieri non potest, ut te audiamus, si quid doctrinæ adferre ad Episcopum velis, licebit. Si alicujus egeas, illum admoneas. Ego verò amabo inquam si nullius rei intuitu, hanc mihi gratiam præstare vultis, vel ob communem fidem, ob communem baptismum, ob Christum vitæ salutisque autorem, gerite nobis hunc morem, & si non licet tanquam Legatis quicquam audire, licet tamen ut christianis. Hac obtestatione facta, cœpit murmur audiri civium indignantium, ut tandem & hortatu Consulis, & rei dignitate compulsi, in pristinum locum resederint.

Quod ubi factum est, cœpi pro virili, doctrinam Christi defen-

ſendere, ac ad ſumma capita reſpondere, in hunc ferè modum. 1. Propoſuiſſe quidem Suffraganeum, quosdam ſeditioſas docere doctrinas & irritabiles, at nos induci non poſſe, ut id velit de nobis accipi, qui tanto ſudore, jam annis ferme quatuor, Evangelium Chriſti & doctrinam Apoſtolicam prædicaverimus. Tametſi nonnihil oboleat, quod apud Senatum id propoſuiſſet, quid enim noſtra referret, ſi alibi tales doctrinæ prædicarentur, modo ne Tiguri? Unde, cum non ſit veriſimile, Suffraganeum de alienis locutum eſſe, pateat, mihi fabulam narrari, quamlibet diſſimulent, manifeſtum eſſe, hunc Nathan iſti Davidi, ſcelus propoſuiſſe. Quod autem ad rem Evangelicam pertineat, non mirum eſſe, ſi alicubi, inter eos qui Ενταλματα, præceptiones humanas mordicus tenent, & eos qui illas averſantur, diſſentiatur; Chriſtum enim apertiſſime id futurum prædixiſſe? *Non veni pacem mittere in terram, ſed gladium, veni enim hominem ſeparare à patre ſuo, & filium à matre, nurum à ſocru, imo futurum eſſe, ut hominis hoſtes, futuri ſint domeſtici ſui.* Quanquam ne illa quidem Reſponſione opus eſſe, Tigurum enim magis quam ullum Helvetiorum pagum, pacatum & quietum eſſe, id quod omnes boni cives acceptum ferrent Evangelio; quod deinde 2. objectum ſit, nullas humanas, nec præceptiones nec ceremonias, ſervare oportere doceri, ingenue agnoſcam, ceremoniarum juſtam partem ac præceptionum cupere abolitam eſſe, quod præcepta ſint magna parte talia, quæ etiam Petrus in Actis neget ferri poſſe, nec etiam illos auditurus ſim, qui dicant, Petrum de veteribus locutum eſſe ceremoniis ac præceptis: Eſto tamen, ſi hoc illis donem, clarum tamen eſſe, Petrum in ea fuiſſe ſententia, ut cenſeret, chriſtianos ab omni ejusmodi onere ac amaritudine, oportere eſſe liberos. Quodſi Petrus jugum illud vetus tantopere deprecatus ſit, quod tamen levius multo fuiſſet, quam id quod nos hodie ferimus, quid facturum arbitramur, ſi de graviore facta quæſtio fuiſſet? Vetus autem jugum tolerabilius futurum fuiſſe (ut interim Pontificum decreta taceam, multo plura & graviora quam Moſeos) chriſtianis hominibus, quam noſtrum, id ſatis oſtendere, *Jejuniorum* immodicam obſervationem, *ciborum* delectum, *feſtorum* otia, quantula enim Judæorum fient *jejunia*, quæ aliquando in ſummo mœrore conſtituti, indicebant, ſi

si compares statis nostris quadragesimalibus vere angarialibus; ac iis, quæ in divorum honorem indicuntur, irremisso quodam perpetuoque tenore. Jam & *ciborum delectum* si compares, gravior est eorum observatio apud Christianos quam Judæos, illi à quibusdam abstinebant generibus, nullo tamen certo tempore, excepto Paschate, nos & à generibus variis, & multo tempore abstinemur. *Festorum* autem otiis Judæos etiam longe superamus, unde si Petrus noluit leviore jugo christianos molestari, multo minus graviore. Negavi tamen, me in ea esse sententia, ut putem, nulla humana præcepta vel servanda esse vel statuenda; Quis enim non alacriter laturus sit, quicquid universorum christianorum concors sententia decreverit? at è diverso abominari, quorundam impurissimorum ventrium decreta, qui Pharisæorum ritu, onera imponant super cervices hominum importabilia, & ipsi ea ne summo quidem digitulo moveant. Quod autem dixerat, ad exasperandum Senatum, futurum ut nec civilibus legibus obtemperaretur, negavi id esse è mente Christi vel Apostolorum; Illum dixisse: *Date Cæsari, quæ sunt Cæsaris* &c. ac tributum vel censum contribuisse, imo cum jam nasceretur, ad edictum Cæsaris, parentes ejus nomen dedisse. Hos docere: *reddite omnibus debita, cui tributum tributum, cui vectigal* &c. Et *obedite præpositis vestris non tantum* &c. Unde manifestum sit, fortius quam verius dictum, quod exemplo etiam clarius fiat omnes universi orbis populos, felicissime legibus paruisse, etiam antequam Christus homo nasceretur, imo Christianismum ad communem justitiam servandam esse potentissimum, sed nec fidem Christi aboleri posse, abolitis ceremoniis in universum etiam, imo ceremonias haud quicquam aliud agere, quam & Christo & ejus fidelibus os oblinere, Spiritus doctrinam abolere, ab invisibilibus ad Elementa mundi avocare, quod tamen brevibus dici nequeat & explicari: Alia deinde 3. ratione docui simplicem plebeculam, quam per ceremonias ad agnitionem veritatis manuduci posse, nempe ea, qua Christus & Apostoli induxissent, sine omnibus, quatenus mihi per Sacras Literas perspectum est, ceremoniis, neque periculum esse, minus illam capacem Evangelii, quod, quicunque credit, intelligit, illa credere potest, ergo & intelligere., quicquid hic agitur divino fit afflatu, non humano ratiocinio, quod Christus Patri quoque gratu-

la-

latus est; *Confiteor*, inquiens, *tibi Pater* &c. *quod absconderis hac à sapientibus & prudentibus & revelasti ea parvulis, ita Pater, quoniam sic placitum fuit ante te.* Et Paulus 1. Cor. 1. dicit: *Stulta hujus mundi à Deo esse electa, ut sapientiam pudefaceret:* 4. Quadragesimam nusquam me unquam docuisse non observari oportere, quanquam cupiam non tam imperiose præcipi, & integrum cuivis relinqui; Jejunet autem, cui non satisfit quadragesima, reliquum anni etiam, non defuturos, qui jejunium suadeant, quos ego augurer plus promoturos, quam eos, qui nutu imperii sui, & excommunicationis minis, putent omnia, non secus, quam ad Jovis nutum ruinam minatura: 5. Carnes sint quidam edere ausi minime mali, qui nec inficientur, sed quandoquidem divina Lege à carnibus non sit eis interdictum, in testimonium fidei potius edisse, quam in illius contumeliam, quod hinc pateat. Nam mox ut docti sint a nobis, rationem scandali habere debuisse, destiterunt; Unde nec ista legatione opus fuisse, remittente sua sponte malo; si modo malum est. Hoc tamen vehementer nos admirari, quod dum annum jam XVI. in diœcesi Constantiensi Evangelizem, hactenus tamen non rescivérim, aliquo misisse Constantienses tam splendidam legationem, quæ scrutaretur, quonam pacto Evangelicum negotium incederet. Nunc, cum minimam observatiunculam senserint, non tam læsam quam viderentur velle etiam, querimoniis impleri omnia, quiritari, unos esse Tigurinos, qui secessionem a Christianorum communione meditari audeant. Id tamen verbi, ut diximus, Suffraganeo negante, ac Brenlino attestante, Senatu verò toto reclamante, negationi eorum donavimus his fere verbis; Quandoquidem negas, ostendis tibi id excidisse imprudenti, facile itaque ignoscemus, per me tibi fuerit integrum, quævis emendare. Rempublicam autem christianam nihil scandali, nihil ignominiæ passam esse, si pauci admodum sint humanam traditionem prævaricati. 6. Literas autem Evangelicas nusquam aperte permittere, carnium esum, falso oppositum ostendimus. Nam Marcus VII. cap. dicit in hunc modum, *nihil est extra hominem introiens in eum, quod possit eum coinquinare*, hic ostendi per oppositum antecedentis (ut ipsi sacras literas tractant) sequi oppositum consequentis, hoc pacto, ergo quicquid est extra hominem, non potest eum coinquinare. Signa mihi verba, *nihil*, signum

nam antecedente negato, si dicatur, nullus cibus, observasset genus praedictorum, si nullus peccat, cibum, ideo placuit veritati dicere, *edat*, aeque sinceriter, *ac posse*, quidem [illegible]. Audi veritas afferere *aut posse*. Homo qui mendax est, omnis enim homo mendax dici potest, hic se torquet ac dicit, verba ista non esse tam clara, imo non hoc esse pacto accipienda, sed antecedentia speciosa esse, & quae sequuntur, cum tamen sequatur, non intelligens, quod omne extrinsecus intrans in hominem, non potest eum coinquinare, quia non intrat in cor ejus, sed in ventrem vadit, & in secessum exit, purgans omnes escas, amabo quid clarius dici potest, etiamsi antecedentia species & sequentia? 7. Addebatur, contra sanctorum Patrum decreta & concilia; respondimus Dominum D. Engelhardum nostrae decus urbis, nobiscum ea, in quibus ipsi maxime inhaererent, diligenter librasse, nihil autem tale asseverare posse ex his, quibus loco sacrae anchorae uterentur, non enim hoc in quaestionem venire, an Quadragesimam aboleri oporteat, sed an ea tempestate, per legem Christi liceat carnibus vesci? Jejunium ut nulli interdicimus, sic integrum relinquimus.

Adjunctum est, 8. & contra vetustissimum morem, hic ingenue concessimus, consuetudinem esse, atque eam minime malam, at si consuetudo esset, cur edictum adderetur? daturum haud dubiè operam promisimus, ut ea consuetudo temere ne intercidat: Ea si consuetudo (prosequebatur) non a Spiritu divino esset inspirata, tanto tempore non duravisset, juxta Gamalielis verbum: respondi haec & alia, quae non ex mente Dei essent, solutum iri suo tempore, *omnis enim Plantatio*, inquit Christus apud Matthaeum, *quam non plantavit Pater meus coelestis eradicabitur*. Delectum autem ciborum, nec Christum nec Apostolos praecepisse, unde nulli mirum videri debere, quandoquidem Christus benignitate sua, velut postliminio, mundum nunc per Evangelium clarius illustrarit, si modo miseri mortales ad libertatem respiciant: 10. Post haec Orator gravissimus catastrophen fecit ad Senatum, ut cum & in Ecclesia maneant, nam extra illam neminem salvum fieri, cui in hunc modum occurrimus: Nihil vos moveat, ó optimi cives, isthaec adhortatio, quasi Ecclesiam Christi unquam deserueritis, ita enim persuasi sumus de vobis, ut recenti adhuc memoria teneatis, quod dictum est in enarratione

Matthæi, quod fundamentum Ecclesiæ sit Petra ista, quæ scilicet, Petro fideliter confitenti, nomen dedit, præter quod *nemo aliud ponit fundamentum, sed nec ponere potest*, quin *in omni gente & loco, quisque confitens ore suo dominum Jesum, & corde credens, quod Deus eum suscitavit à mortuis, salvus fiat, sive apud Indos sit, sive apud Scythas*, certoque constare, extra illam neminem salvari, intra quam omnes esse tanto firmius credimus, quanto certius gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei. Hic hominem protrahere potuissem, ac nudare ejus de Ecclesia sententiam, malui tamen parcere, ut eum aliquando pœniteret, quod coram toto Senatu me præfractiorem esse dixit, quam quocum agi possit; 11. Cum hoc pacto catastrophen fecisset, ad finem oculos vertebamus, secus tamen evenit, atque speraveramus, iterum enim huc rediit, ut diceret ISTA (sic enim ni me fallit opinio, doctrinam Evangelicam adpellant ISTI) sine fundamento Scripturæ doceri. Ibi rursum sub Marci VII. verbum, tanquam sub Ajacis clypeum confugi, & hasce sagittas emisi. Vin tibi clariora proferri? non dignus est Christus, cui fides habeatur? Non Marcus? tametsi, locos multos in unum congesserimus, nunc tamen reliquis parcere, ne Patres fastidio afficeremus: hic opportune D. Engelhardus Testamentum novum sinu extrahit, & locum Pauli 1. Tim. 4. explicari jubet, accepi librum, & Germanicè locum interpretatus sum, quem cum plerique agnoscerent, jam inde ab illius Epistolæ enarratione, superiore anno per nos facta, mirum quam omnes respirarint, adeo refert quo quæque loco dicantur:

His protinus omissis, ceremonias, ut ille rursus in aciem produxit, saucias tamen, ita nos rursus profligare conati sumus: Cum enim dixisset. 12. Plebanorum esse exponere, quid ceremoniæ velint, everti hoc pacto, nobis commendatum esse Evangelium Christi, id sedulo prædicaturum, quid ceremoniæ portendant, eos exposituros, qui ex illis vivant. Fateor me his dedita opera, tacite tamen, ulcus hominis tangere voluisse: quid enim aliud agunt suburbani isti Episcopi, quam ut consentationum præstigiis oculos saginent. Quod si aliquis ceremoniarum Magister apud oves mihi creditas, secus atque veritas haberet, prædicare ausit, minime laturum. Jam quæ de scandalo disseruerat, probavissemus omnino, nisi omnis sermo huc visus esset tendere, ut qui infirmi essent, perpetuo

manerent infirmi, quum tamen firmiorum, quales ipsi videri volunt, intersit, infirmos προσλαμβανεσθαι, adsumere, consolari, fovere, juvare, nimirum ut & ipsi firmi reddantur: Unum hoc tamen adjecimus, quum ille multa de anxia Constantiensis Antistitis cura dixisset, de vitando vel cavendo scandalo. Ecquid non aliquando ad morem Christi adhortaretur Sacerdotes suos, ut posthabita immunitate sua, publica cum reliquis Patribus Christianis, ferrent onera, tributa penderent & vectigalia. Christum enim, ne scandalizaret eos, qui didrachmum exigebant, pendisse, quod Sacerdotes, quod Monachi, quod vestales, ociosi alerentur, nihil tamen vel opis vel rei, in publicum usum conferrent. Hoc illi posteaquam Senatu excessissent, gravissime questi sunt, extra propositum (ut ajunt) esse inductum. At mihi videtur nihil potuisse commodius hoc loco dici, cum de scandalo tam sollicitum diceret Constantiensem Antistitem.

Timotheum deinde 14. circumcidi Paulum esse passum, ut sciam, ita Titum ut circumcideretur nulla ratione induci potuisse adserui, & rationem utriusque facti reddere conatus sum: Quod Timotheum dum adhuc in herba esset Christus, apud Macedonas passus sit circumcidi, ut tumultus nihil oriretur. Postea verò quam idem paulo magis adolevisset, & Paulus ejus instinctu jam certior factus esset, Titum sine tumultu servari posse, servavit. Hic vires omnes exerui, ut Senatoribus persuaderem, ut in veteri more perstarent: donec vel istius jugi nobis lora solverentur, vel populus ipse, ad resumendam libertatem, apertius consentiret.

Postremo dixi, eos recte posse dici, suo capiti imniti & sensui, qui receptæ Scripturæ obstreperent, ac traditiunculas humanas cœlesti doctrinæ præferrent, non eos, qui se nullis aliis armis, aut præsidiis tuerentur, quam Sacris Literis: Illos enim carne fidere & sanguine. His una veritate cœlesti, de qua ne verbulum quidem unquam possit excidere: Paulum ut non ignorem contulisse Evangelium, cum Apostolis tandem, ita sciam post quatuordecim primum annos, id factum esse. Quanquam autem non ignorem, quid isto velint exemplo, partes tamen suas, eo magis infirment quam fulciant. Nos enim paulo ante, non alia ratione. tam obstinate

in-

institisse, ut praesentes essent nostrae quoque satisfactioni, quam ut liquido cerneremus, quonam facto, sacras literas tractaremus, imò paratum esse, rationem reddere, de ea quae in nobis est fide, coram coelestibus terrenis & infernis.

Ac demum Senatum precatus, ut omnia boni consulerent, loqui desii. Excepto, quod dum ille, rursum coepisset quiddam oggannire, atque id assiduè inculcaret a Sanctis Patribus & Conciliis statutum esse, ne per quadragesimam carnes ederentur. Coepi & ego impudentius obstrepere, negare ullis Conciliis decretum esse, generalibus saltem. Tandem cum ipse appendicis hujus finem fecisset, Senatus dimissus.

Haec sunt, Erasme frater charissime, quae hisce diebus accepimus vel dedimus vulnera, coram Socerdotum, Senatorumque ordine. Hae rursum Medelae, quibus infirmis succurrimus, tumultuarie omnia, ut a nobis acta, ita scripta sunt. Nam ille domo attulerat Oratorem, ego verò quo stabam vestigio, pugnare coactus sum. Quo si quae minus dixi, vel amplius atque acta sunt, imbecillitati humanae id imputandum arbitror. Quae quam parum rememorando possit, vix agnoscit. Summam tamen actionis omnino attigi, sive apud Senatum, sive Sacerdotum ordinem, sive privatim habitam. Vespera enim illa, qua mane cum Sacerdotum Ordine egerant, casu in eos incidi & multa cum illis contuli, ex quibus omnibus didici, ubi loci ulcus eos urat. Vale, & si ad Bovillum nostrum scripseris, salutes eum nostro nomine.

M. D. XXII.

Num. XXII.

Huldrici ZWINGLII

Conclusiones LXVII.
in Synodo Tigurina d. 29 Januar.
A. 1523. ventilatae.

QUo modo, LUTHERI Theses adversus *Indulgentias*, quas Num. XI. exhibuimus, *Saxonicae* Reformationis fundamentum

ſtraviſſe dici poſſunt, eodem id de his ZWINGLII Concluſionibus poteſt affirmari, iis *Helveticam* inædificatam fuiſſe Reformationem, tanto certè puriorem atque exactiorem, quantò ea remotior ab ipſo jam principio fuit ab omnibus hominum commentis, atque unicæ Verbi Dei doctrinæ eſt innixa: Neque autem dubitamus quin, ipſi Lectores noſtri, nobiscum, ubi has *Concluſiones* & illas *Theſes* inter ſe comparaverint, atque ſimul ea, quæ jam in Opere §. CXVI. p. 280. dicta ſunt ad artic. XVIII. conſideraverint, ſint conſenſuri. Sed, quidquid ſit, ipſa *Zwinglii* Opera Tom. I. p. 1. ſq. cum easdem nobis ex verſione *Leonis Judæ* exhibeant, tum eas inde depromtas hic legi voluimus.

I. Quicunque Euangelion nihil eſſe dicunt, niſi eccleſiæ calculus & adprobatio accedat, errant & deum blasphemant.

II. Summa Euangelii eſt, quod Chriſtus filius Dei vivi innotuerit (ſive, *notam fecerit*) nobis voluntatem patris cœleſtis, & quod innocentia ſua nos de morte æterna redemerit, & Deo reconciliaverit.

III. Hinc ſequitur, Chriſtum eſſe unicam viam ad ſalutem omnium, qui fuerunt, ſunt, & erunt.

IV. Quicunque aliud oſtium vel quærit vel oſtendit, errat, quin animarum latro eſt & fur.

V. Quicunque ergo alias doctrinas Euangelio vel æquant vel præferunt, errant, nec intelligunt, quid ſit Euangelium.

VI. Nam Chriſtus Jeſus dux eſt & imperator à Deo toti generi humano & promiſſus & præſtitus.

VII. Ut ſit ipſe ſalus & caput omnium credentium, qui *corpus* ejus ſunt, quod quidem *absque ipſo mortuum eſt*, & *nihil poteſt*.

VIII. Ex his ſequitur, quod omnes qui in iſto capite vivunt, ſunt membra & filii Dei. Et hæc eſt eccleſia ſeu communio ſanctorum ſponſa Chriſti eccleſia catholica.

IX. Quemadmodum membra corporis ſine adminiſtratione capitis nihil poſſunt, ſic in corpore Chriſti *nemo quidquam poteſt ſine capite* ejus Chriſto.

X. Quum membra absque capite aliquid operantur, ut dum ſeſe lacerant aut perdunt, demens eſt homo: Sic dum membra Chriſti

ſine

ſine capite Chriſto aliquid tentant, inſana ſunt, ſeſe gravant & perdunt imprudentibus legibus.

XI. Colligimus hinc *Eccleſiaſticorum* (quos vocant) *traditiones* & *leges*, quibus faſtum, divitias, honores, titulos, legesque ſuas fulciunt & defendunt, cauſam eſſe omnis inſaniæ, nam capiti Chriſto non conſonant.

XII. Adhuc ergo inſaniunt, non pro capite, quod per gratiam Dei pii omnes ſummo ſtudio conantur erigere, (vel *in lucem proferre*) ſed quod non permittuntur inſanire & furere. Volunt enim pii ſoli capiti Chriſto auſcultare.

XIII. Verbo Dei quum auſcultant homines, pure & ſynceriter voluntatem Dei diſcunt. Deinde per ſpiritum Dei in Deum trahuntur & veluti transformantur.

XIV. Summo igitur ſtudio hoc unum inprimis curent omnes Chriſtiani, ut Euangelium Chriſti unice & ſynceriter ubique prædicetur.

XV. Qui credit Euangelio ſalvus erit, qui non credit condemnabitur. Nam in Evangelio omnis veritas clareſcit.

XVI. In Evangelio diſcimus, hominum doctrinas & traditiones ad ſalutem nihil eſſe utiles.

XVII. Chriſtus *unicus* æternus & *ſummus eſt ſacerdos*. Qui ergo ſe pro ſummis ſacerdotibus venditant, gloriæ & potentiæ Chriſti adverſantur, & Chriſtum rejiciunt.

XVIII. Chriſtus qui ſeſe ſemel in cruce obtulit, hoſtia eſt & victima ſatisfaciens in æternum pro peccatis omnium fidelium. Ex quo colligitur *miſſam non eſſe ſacrificium*, ſed ſacrificii in cruce ſemel oblati commemorationem, & *quaſi ſigillum redemptionis per Chriſtum exhibitæ.*

XIX. Chriſtus unicus eſt mediator inter Deum & nos.

XX. Omnia nobis per Chriſtum & in nomine Chriſti præſtat Deus: hinc ſequitur, nobis extra hanc vitam *interceſſore* præter Chriſtum *nullo opus eſſe*.

XXI. Quum mutuo pro nobis hic in terris oramus, in hoc facere debemus, quod per ſolum Chriſtum omnia nobis dari confidamus.

XXII. Chriſtus eſt *noſtra juſtitia*. Hinc conſequitur, opera noſtra eatenus eſſe bona, quatenus ſunt Chriſti, quatenus vero noſtra, non eſſe vere bona.

XXIII.

XXIII. Quod Christus substantiam hujus mundi & fastum contemnit, docet, quod hi, qui sub Christi titulo divitias ad se rapiunt, ipsum magna infamia afficiunt, quum cupiditatis suæ & luxus eum patronum faciunt.

XXIV. Christianorum nullus ad ea opera, quæ Christus non præcepit, adstringitur, quolibet tempore quolibet cibo vesci potest. Consequitur ergo, *literas quas pro caseo & butyro* (a) dant pontificii, Romanas esse imposturas.

XXV. Tempus & locus in potestate sunt hominis, non homo in illorum potestate. Qui ergo *tempus* & locum *alligant*, *Christiana libertate pios fraudant* & spoliant.

XXVI. Nihil magis displicet Deo quam hypocrisis: hinc discimus hypocrisin esse gravem, & impudentem audaciam quidquid sanctum se simulat coram hominibus. Hic cadunt cuculli, signa, rasus vertex, &c.

XXVII. Omnes Christiani fratres sunt Christi, & fratres inter sese, patrem ergo super terram vocare non debent. Hic cadunt factiones & sectæ.

XXVIII.

(a) Nota satis sunt illa, quæ, juxta stylum indulgentiarum illius seculi veniebant sub nomine *Butter-briefe*, diplomata Papalia, in quibus de vescendis quadragesimæ tempore ovis, butyro, & caseo (unde *butter-brieffe*, vocabantur) speciatim concessiones dabantur; & de quibus inter alia notabilia sunt J. BUGENHAGII Pomerani verba, citata a KAPPIO in collect. script. ad negot. Indulgentiar. pag. 56. 57.

„ Ubi nunc sunt literæ illæ Papales, quas Butyricas vocant? quibus „ pro pecunia permittunt hæresin, id est, edere butyrum in quadra„ gesima. In illis literis scribunt se permittere butyrum de utriusque „ medici consilio. Alterum medicum corporis, alterum animarum ap„ pellant. Verum mendax appellatio est, quod medicus animarum „ dicitur, qui per prohibitionem ciborum aut permissionem curet, non „ per verbum Dei. Et fere fit, ut isti personati animarum medici, oc„ cisis animabus, etiam occidant corpora, dum efficiunt, ut boni me„ dici corporum, qui suadent uti salutaribus cibis, non audiantur. „ Hinc Carthusianum ægrotantem prius mori volunt, antequam per„ mittant edere carnes, licet etiam omnes medici corporum hoc sua„ deant. „ Cæterum & extat de his ipsis *literis butyraceis* specimen *anti-Pontificium*, doctiss. GOETZII Lubec. 1706. editum.

XXVIII. Quidquid Deus non vetat & permittit, juste fit. Ex quo discimus *matrimonium omnibus ex aequo* convenire.

XXIX. Qui *Ecclesiastici* vulgo sive spirituales vocantur, *peccant*, dum, posteaquam senserint castitatem sibi à Deo negatam, *non uxores ducunt aut nubunt*.

XXX. Qui vovent castitatem stulta praesumptione & puerili arrogantia tenentur. Qui ergo ab eis vota hujusmodi vel exquirunt, vel oblata recipiunt, injuriam eis faciunt, & tyrannidem in simplices exercent.

XXXI. Excommunicationem nemo privatus ferre potest, sed ecclesia in qua excommunicandus habitat una cum episcopo.

XXXII. Nemo potest nec debet excommunicari, quam is, qui *sceleribus suis publice offendit*.

XXXIII. Ablata injuste, non templis, monasteriis, non monachis aut sacerdotibus, sed pauperibus danda sunt, si iis quibus ablata sunt restitui commode non possunt.

XXXIV. Potestas quam sibi Papa & Episcopi, caeterique quos spirituales vocant, arrogant, & fastus quo turgent, ex sacris literis & doctrina Christi firmamentum non habet.

XXXV. Magistratus publicus firmatur verbo & facto Christi.

XXXVI. Jurisdictio aut juris administratio quam sibi dicti spirituales arrogant, tota magistratus secularis est, si modo velit esse Christianus.

XXXVII. *Magistratibus publicis omnes Christiani obedire debent nemine excepto.*

XXXVIII. Modo contra Deum nihil praecipiant.

XXXIX. Leges magistratuum *ad regulam divinae voluntatis* sunt conformandae, ut oppressos & vim passos defendant & ab injuria asserant, etiam si nemo queratur.

XL. Magistratus jure duntaxat occidere possunt, atque eos tantum qui publice offendunt. Idque inoffenso Deo, nisi Deus aliud praecipiat.

XLI. Quum illis, pro quibus rationem reddere coguntur, consilia & auxilia legitime administrant, debent & illi ipsi magistratibus subsidia corporalia.

XLII. Quando vero perfide, & extra regulam Christi egerint, possunt *cum Deo* deponi.

XLIII. Hujus regnum optimum est & firmissimum qui ex Deo & cum Deo regnat. Hujus vero pessimum & infirmissimum qui sua libidine.

XLIV. Veri adoratores invocant Deum in spiritu & veritate, corde orantes, non clamore coram hominibus.

XLV. Hypocritæ omnia opera sua faciunt ut videantur ab hominibus, propterea mercedem suam hic recipiunt.

XLVI. *Cantiones* ergo, seu verius *boatus*, qui *in templis* sine devotione pro mercede fiunt, aut laudem, aut quæstum ab hominibus quærunt.

XLVII. Potius mortem eligere debet homo, quam Christianum offendere aut pudefacere.

XLVIII. Qui ex infirmitate aut ignorantia absque causa vult offendi, non patiamur ut is infirmus & ignorans maneat, sed demus operam, ut rite edoctus firmus tandem evadat, nec peccatum ducat quod peccatum non est.

XLIX. *Majus & gravius scandalum non puto, quam quod sacerdotibus matrimonio legitimo interdicitur, concubinas & scorta habere accepta ab eis pecunia permittitur.*

L. Solus Deus peccata remittit, idque per solum Christum Jesum dominum nostrum.

LI. Qui remissionem peccatorum creaturæ tribuit, Deum gloria sua spoliat & idololatra est.

LII. *Confessio* ergo quæ sacerdoti aut proximo fit, *non pro remissione peccatorum*, sed pro consultatione haberi debet.

LIII. Opera satisfactionis a sacerdote imposita *humana sunt traditionis* (excepta excommunicatione) & peccatum non tollunt, sed aliis in terrorem imponuntur.

LIV. Christus dolores nostros & omnes labores nostros tulit, qui vero *operibus pœnitentialibus* tribuit, quod Christi solius est, errat & Deum blasphemat.

LV. Qui vel unicum peccatum pœnitenti remittere negat, is non Dei nec Petri, sed diaboli vicem tenet.

LVI. Qui

LVI. Qui quædam tantum *peccata*, idque *pro* mercede aut *pecunia remittunt*, Simonis & Balaami socii sunt, & veri satanæ legati.

LVII. Scriptura sacra *purgatorium* post hanc vitam nullum movit.

LVIII. Defunctorum judicium soli Deo cognitum est.

LIX. Quo minus de hisce rebus nobis revelat Deus, hoc minus nobis pervestigandæ sunt.

LX. Si qui pro mortuis solicitus, apud Deum gratiam eis implorat aut precatur, non damno, sed tempus de hoc definire, & propter quæstum mentiri, non humanum est sed diabolicum.

LXI. De *charactere*, quem postremis hisce temporibus excogitarunt sacrifici, nihil novit divina scriptura.

LXII. *Scriptura alios presbyteros aut sacerdotes non novit quam eos qui verbum Dei annunciant.*

LXIII. Illis vero presbyteris, de quibus diximus, qui verbum Dei prædicant, scriptura divina jubet, ut necessaria ministrentur.

LXIV. Qui errorem agnoscunt, illis nihil damni inferendum. ferantur autem donec in pace decedant, deinde sacerdotiorum bona juxta Christianam charitatem ordinentur.

LXV. Qui errorem non agnoscunt nec ponunt, Deo sunt relinquendi, *nec vis corporibus illorum inferenda, nisi tam enormiter ac tumultuose se gerant*, ut parcere illis magistratui salva publica tranquillitate non liceat.

LXVI. Humilient se ilico quicunque in Ecclesia sunt præfecti, crucemque Christi (non cistam) erigant, aut perditio eorum adest, nam securis radici arboris est admota.

LXVII. Si cui libet disserere mecum *de decimis*, *reditibus*, de *infantibus non baptizatis*, de *confirmatione*, non detrectabo colloquium.

* Sunt verò hæ Theses non solummodò lectu atque pensitatione dignissimæ, sed & earum Explanatio, docta satis est atque luculenta, quæ iisdem Operibus Zwinglii Tom. I. à fol. 3---110. legitur inserta.

Num. XXIII.

Cornelii HONII, Batavi Epistola De sensu verborum Institutionis Sacræ Coenæ. 1521.

Quanto molimine, hodierna Fratrum Augustanæ confessionis corona annitatur, ut schismatis illius, quod inde a Reformationis initio inter ipsos Reformatores est enatum, primam labem a se, suisque amolianrur, atque in nos nostrósque derivent, Virorum Clarorum atque Doctorum, LOESCHERI, CYPRIANI, MOSHEMII, aliorumque inter ipsos evincunt scripta, Reformationis Historiam satis egregie ceteroquin illustrantia: Neque verò jam inquirimus, an hæc, si fervidius disceptetur causa, faciat ad exoptatam illam atque utrivis parti meritò desideratam concordiam, aut ad componendos divisorum animorum fluctus, cum, ut in mutua eamus foedera, non dolorum veterum nos oporteat esse memores, quas obliterare satius foret, novamque sancire amicitiam, quæ injuriarum molestiam perpetuo involvat silentio. Enimverò, cum jam id non agatur, plurimique è re sua potius arbitrentur, bella amplificare, eosque, quos componere par erat, dividere animos, tum vel hoc ipsum, quod Nostri, fuerint hujus dissidii auctores primi, quodque præ reliquis, post Carolostadium, hujus belli classicum primus cecinerit ZWINGLIUS, ipsis his, in argumentum arripitur prolatandæ discordiæ, atque expostulandi, ut qui prius hoc dissidium excitarunt, jam quoque primi a sententia sua remittant, seseque ad eos, a quibus exiisse dicuntur, recipiant; Atque hæc est ratio, quod tametsi sepultam velimus hanc controversiam, tamen nemo quisquam vitio nobis vertere queat, aut alienum a nobis reputare, (si per ipsam veritatem historicam id liceat,) ut hanc labem a nobis abstergamus:

Dictum verò jam est in ipso Opere p. 280 non modò ipsum *Zwinglium*, quippe qui a *Thoma Wittembachio* Doctore Biellensi id hauserat, jam priusquam inaudivisset, quænam *Lutheri* cir-

circa causam Eucharisticam esset sententia, suam in principio Anni 1523. fecisse publicam (a), in Conclusionibus LXVII. Articulo scilicet XVIII. ut secessionis cujusdam in ea a *Luthero* factæ nequeat accusari, is, qui cum *Luthero* (quocum certè hactenus ei nulla res erat, nisi quod uterque pro suo modulo Evangelio restituendo invigilaret) paria nunquam senserat, quanquam id quoque Viri quidam docti ex nostris, quod vel non rite essent informati, vel non satis advertissent, improvidè, sed nullis innixi rationibus, concesserint: Sed et, vidimus in vita Pellicani ad §. LIII. p. 113. ipsum *Pellicanum* pariter atque *Capitonem*, jam A. 1513. priusquam *Lutherus* quoque in scenam prodiret, eandem de *Sacramento corporis et sanguinis Christi* habuisse sententiam: Quinimò etiam, in Batavis fuisse *Cornelium* HONIUM Virum Eximium, qui jam A. 1521. singulari conscripta Epistola, hanc animi sui mentem de verborum Institutionis Eucharisticæ sensu, explicaverit, dubitare nos non sinit illa quam brevissimè tantum p. 281. adduximus ex LAVATERI Historia Sacramentaria Narratio, quam tamen etiam tribus adhuc verbis illustramus. Fuit is, qui ibi commemoratur, *Johannes* RHODIUS, percelebris Hieronymitani collegii apud Trajectinos præfectus, Vir Doctus atque pius, quod ex *Gulielmi* GNAPHEI, (b) in Martyrio *Joh. Pistorii* testimonio, liquet, qui simul refert, eum *pietatis atque religionis præcepta suis discipulis instillasse, atque in Lutheranismi odium, cum discipulis suis esse vocatum*, porrò, *eundem vindicandæ veritati Evangelicæ crebris in Germaniam profectionibus vacasse*: Alter verò ille, quem commemorat Lavaterus, *Georgius* SAGANUS (c) non nisi nomine est cognitus: Ipse autem, ejus Epistolæ scriptor, *Cornelius* HONIUS sive HOEN, qui dicitur *Batavus*, Jureconsultus erat, atque Vir dicitur *optimus*, ab *Erasmo*,

 (a) qui-

(a) Quod nec diffitetur LOESCHERUS in Historia motuum p. 61. ex ZWINGLII Commide V. & F. Relig p. 221.

(b) Vid. G. GNAPHEI Histor. Martyrii *Joh. Pistorii* Woerdenatis, in præfat. & in ipso opere pag. 2.

(c) Nisi forte ille cum *Gulielmo Sagaro*, sit unus idemque, de quo Doct. *de la* RUë in Zeland. Erudita, atque HARDENBERG in præfat. mox citanda.

(*a*) quique multa passus sit indigna, itemque, *optimus, & doctissimus*, ab eodem illo *Gnapheo*, (*b*) *sed, qui propter Evangelium innatae causa in carcerem* A. 1523. *per integrum trimestre erat conjectus, una cum Gulielmo Gnapheo, atque ex eo liberatus deinde Hagam Comitis, interposita communi custodiae vice, ad incertum habitatum adductus fuit, circa quod tempus is in Deo feliciter obdormivit:* Hujus de Sacramento Eucharistiae sententiam, per epistolae formam propositam (*c*), cum in Germaniam vel proficiscerentur vel ab amicis mitterentur, *Rhodius* atque *Saganus*, prius obtulisse dicuntur *Luthero*, quem A. 1523. ut ei *Wessels* libros quoscunque haberent, asportarent, adierunt, atque simul hoc scriptum obtulerunt, cum enixo suo & aliorum addito voto, ut illud recipere vellet atque adprobare: Enimvero Lutherus, quod omnimodam coenae Dominicae profanationem ex hujus scripti sententia, quam in notis hic exhibemus, oriri posse metueret, tum dicitur illud repudiasse, quando inter prandium Lutherum allocutus fuerit Carolostadius, ut reciperet atque approbaret illam sententiam, rogitans, utque contra carnalem illum esum scri-

(*a*) ERASMI in Epistolis T. I. p. 766. verba haec sunt: *Cornelius Hoen, Vir optimus ut audio, fuerat restitutus per aulam, eum arte retraxerant in arcem quandam, ibi convicissent illum haereseos, (nam hic Egmondanus felicius argumentatur quam in scholis) verum illico liberatus est per Hollandiae Proceres . . . . . Cornelius restitutus est, sed diu passus indigna.*

(*b*) Vid. GNAPH. in Praefat. ad Colloq. cui Tit. *Tobias & Lazarus* Embd. 1557. 8. Sed &, non desunt, qui cum Cl. TILLIO in Introd. in Script. Prophet c. VIII. p. 84. censeant *Cornelium Honium*, *Gulielmum Gnapheum* & *Job. Rhodium* authores fuisse versionis N. T. Belgico sermone, jam A. 1523. excusae: conf. Le LONG in Bibl. Biblior. Belgic.

(*c*) Videtur haec itaque Epistola, idem illud esse scriptum, quod *Albertus* HARDENBERGIUS commemorat in Vita *Wesseli Gansforti*, qui vetus illud esse refert Scriptum *de Coena Domini*, quod *crassam illam Capernaïticam corporis Christi manducationem damnet atque statuat spiritualem veram quidem illam & essentialem, sed fidei tantummodo & perceptibilem & convenientem;* atque addit, *Cornelium* HONIUM id inter chartas Doctoris *Jacobi* HOEKII Decani Naaldvicensis, cui cum WESSELO erat familiaritas, reperisse, unde quidam existimaverint, illud ipsum WESSELUM habere authorem, cum alii illud ex adverso jam *ante ducentos annos* fuisse exaratum censeant.

ſcriberet &c. ſed incaſſum; uti cum Lutherus renueret, hi Baſileam ſunt profecti; Ad hos verò & quidem ad Rhodium, tum dicitur Lutherus, ſcripſiſſe Epiſtolam, quæ opuſculis Weſſeli ſit præfixa, ita tamen ut aliam ad Oecolampadium addiderit, qua ſibi Oecolampadii de hoc ſcripto Judicium expetierit, & ut Opera Weſſeli Baſileæ imprimerentur; At vero, ne tum quidem Oecolampadius, Vir valde modeſtus ac timidus, auſus dicitur fuiſſe ſententiam ſuam proferre, cum intelligeret eam Luthero non approbari, quin potius hos eosdem miſiſſe ad Zwinglium, cui, quod is antea jam viſus fuerat eo propendere, ſtatim ea fuerit recepta ſententia atque approbata.

Quidquid ſit, inter Lutherum & Zwinglium deinceps cum lis exardeſceret, Zwinglius eandem hanc Epiſtolam (quæ A. 1521. dicebatur ſcripta fuiſſe) Tiguri A. 1525. (a) typis imprimendam curavit, cujus editionis apographum (b) cum ad me pervenerit, tum id benevolo Lectori, quo ab interitu vindicetur, communicare, operæ judicavimus pretium: Eſt vero ejus ſcripti Titulus, hic:

EPISTOLA CHRISTIANA ADMODUM,

AB annis quatuor ad quendam, apud quem omne judicium ſacræ ſcripturæ fuit, ex Batavis miſſa, ſed ſpreta, longè aliter tractans cœnam dominicam, quam hactenus tractata eſt, ad calcem quibusdam additis, Chriſtiano homini pernceceſſariis, præſertim his periculoſis temporibus.

2. Corinth. I I.

Non poteſtis cœnam dominicam manducare, quod unusquisque propriam cœnam occupat in edendo.

Per Honnium Batavum.

Dominus noſter Jeſus Chriſtus multotiens ſuis promisſionem peccatorum promittens, volensque in ultima cœna ſuorum animos confir-

(a) Id quod ex HARDTII Autographis Lutheri T. III. p. 127. colligimus.

(b) Eſt autem Belgica hujus Scripti Verſio quoque a Doctiſſ. TRIGLANDIO jam inſerta ejus Hiſtor. Eccleſ. P. III. fol. 125 & ſeq. qui, ut nobis videtur, minus tamen recte ſcriptum illud ab Epiſtola hac *Honii* diverſum fuiſſe judicat,

firmare, pignus promissioni addidit, ne aliquo modo vacillarent; quemadmodum sponsus, qui curat sicut sponsam certam reddere, ne quo modo dubitet, dat ei annulum dicens: Accipe, do me ipsum tibi, illa annulum accipiens, sponsum credit esse suum, ac animum ab omnibus avertit amatoribus, & suo ut placeat marito cogitat. Similiter sumens Eucharistiam pignus sponsi sui, qui se ipsum dare testatur, firmiter credere debet, Christum jam esse suum, pro se traditum, atque sanguinem pro se fusum: quare animum ab omnibus avertet, quae prius amare solet, & soli Christo inhaerebit, quaerens, quae placita sunt ei semper, pro se autem nihil magis solicitus erit, sed omnem curam rejicet in Christum, quem suum credit, atque eum solum abundè satis esse sibi ad omnia; Hoc est vere Christum manducare & sanguinem ejus bibere, ut ait Salvator, Joan. 6. Qui manducat meam carnem & bibit meum sanguinem, in me manet & ego in eo: qui vero sine hac fide Eucharistiam sumunt, Manna Judaeorum potius quam Christum videntur manducare. Hujus tamen vivacissimae fidei Scholastici Romani non meminerunt, sed aliam quandam mortuam diligenter docuisse, putabant esse satis, cum dicerent, Panem post consecrationem verum Christi corpus esse, & de modo quo hoc fiat multa subtilia, nullis scripturis probata; Sed fides illa, cum historica sit, clarum est, quod justificare non possit, an autem temerè accepta damnari non possit, videamus. Cernimus enim per hanc panem consecratum adorari & modis omnibus honorari pro DEO, qui si DEUS non est, rogo, quantum ab illis Ethnicis, qui ligna & lapides coluerunt, distamus? Putabant enim illis numen inesse, quod non erat, nec lapides voluissent adorasse, nisi prius illos temerarii Deos esse credidissent. At, dicit quis, nos verbum DEI habemus, dicentis; Hoc est corpus meum. Verum est, verbum Domini habetis, & similiter habuistis, quod pro tyrannide faceret Romana, scilicet, quodcunque ligaveris &c. sed illud diligentius excussum, inventum est nihil pro tyrannide facere. Quare item praesentia discutiamus, ne nobis duces coecos sequentibus, simul cum illis in foveam contingat incidere. Vetuit enim Dominus credere illis, qui dicunt, hic vel illic est Christus, quare fidem habere non debeo dicentibus in pane esse Christum, alioqui non possem me excusare quasi decep-

tum,

tum, qui præmonentem recusassem audire Christum. Sunt enim nunc, tempora illa periculosa, in quibus hoc fore prædixit. Neque Apostoli de hoc Sacramento ita locuti sunt, panem fregerunt, panem appellaverunt, & de hac fide Romana tacuerunt omnes. Nec obstat Paulus 1. Corinth. X. qui licet dicat, nonne panis quem frangimus, participatio corporis Domini est? non tamen dicit, panis est corpus Domini, ut illo loco manifestum sit, *Est*, pro *significat* exponi: quod evidentius patet ex comparatione, quam facit de pane nostro ad immolata idolis. Quæ fatetur in veritate non mutari, tamen ea dicit *esse* vel *significare* quandam communicationem. cum Diabolo, cui sunt immolata: Qua de causa docet abstinendum ab illis, nisi sine discretione sumerentur, & de hac re, temporibus Thomæ Aquinatis fuerunt, qui dicerent, *Christum in pane esse*, sed tanquam in signo, quod alii dixerunt, sacramentaliter tantum, & non corporaliter, licet hanc opinionem velut hæreticam Thomas rejiciat, cujus verbis ut oraculo hærent Romani, non possunt tamen solvere verbum Christi, dicentis; *Si quis dixerit vobis, quia hic est Christus, nolite credere*: Ad quod etiam videtur facere verbum Pauli in loco præallegato, ubi dicit, *eandem escam spiritualem manducasse Patres in deserto nobiscum*. Sed primum videamus, quibus fundamentis suam doctrinam muniant Romani, rem adeò singularem & mirandam ut huic similis non reperiatur in Scripturis. Legimus Christum incarnatum, sed semel tantum, & hoc in utero virginis. At illud ita futurum, multis prophetarum oraculis fuit prædictum, per Christum, vita, morte, & conversatione ostensum, ab Apostolis prædicatum. Quod autem Christus quotidie impanatur, (ut ita loquar) in manibus cujusvis sacrificuli, neque à prophetis est prædictum, neque ab Apostolis prædicatum, illo solo fundatur, quod Christus dixit, *Hoc est corpus meum; Hoc facite in mei commemorationem*. Quibus verbis si Christus hoc voluisset, quod dicunt, certè unicum verbum sufficere debere non dubitamus. Sed mirum, quare non similiter dicant *Joannem Baptistam* transsubstantiatum in Heliam, cum de eo diceret Christus, *ipse est Helias*. Matth. XI. aut Evangelistam in Christum, dicente Domino in cruce ad matrem de illo; *Ecce Filius tuus*, aut Christum in petram, cum se demonstrans ait. *Super hanc Petram*: Et rursum petram in Christum,

cùm Paulus dicit, *Petra erat Christus*, vel, si hoc loco expositionem admittimus, dicendo, Petra erat Christus, id est, repræsentabat Christum. Quare in præposito idem non audemus, maximè cum ait, *Hoc agendum in ejus commemorationem*, & commemoratio absentis saltem corporaliter potius videatur quam præsentis. Scio consuetudinem in causa esse, quare in hoc loco ab expositione abhorrent aures, quod aliis in locis non contingit: Sed diversitatis rationem invenire non possum, multi similes loci adduci possent, ubi Christus se ostium, viam, lapidemve dixerit, & Joan. XV. ait; *Ego sum vitis vera:* tamen ibi non sumus tam rigidi, ut Christum vitem naturalem, veram, fuisse dicamus, quid nos solo hoc loco angustat, præterquam Pontificis autoritas? non possum sapere. Consideremus ergo pro majori declaratione triplicem panem spiritualem. Christum qui fide comeditur, de quo Joan. VI. Manna quod manducaverunt patres in deserto, & Eucharistiam Christianorum: de quo in præposito; inter hos panes, quæ sit differentia, videamus. Et primum de duobus primis locus est clarissimus in Joanne præallegatus, ubi Christus ait. *Ego sum panis vitæ, Patres vestri manducaverunt manna in deserto, & mortui sunt, hic est panis de cœlo descendens, si quis ex ipso manducaverit non morietur.* Hic manifeste Christus declarat differentiam inter panem Judæis de cœlo missum in deserto, & seipsum, panem, quem ipse erat daturus pro vita mundi, quia, licet ille significat Christum è cœlis venturum pro vita mundi, non tamen erat Christus, qui est panis vivus & vitæ. Ille autem neque vivebat neque dabat vitam, unde ipsum manducantes mortui sunt: Qui verò Christum manducant non moriuntur, sed vivent in æternum, & sic habemus differentiam duorum primorum. De tertio autem Paulus 1. Corinth. X. dicit, Eandem esse escam spiritualem Judæorum cum Eucharistia pane nostro, quem frangimus in memoriam Christi, qui descendit pro mundi vita, ut hic significent factum, quod illud significabat futurum: Ergo *nec* Eucharistia *panis vivus & vitæ est, quia etiam ipsum manducantes moriuntur.* Sicut ergo transitus filiorum Israel per mare rubrum significabat transitum per mortem ad vitam æternam, non tamen omnes mare transeuntes ad eam vitam pervenerunt, sed tantum illi, qui per fidem commoriebantur Christo futuro: ita in nostro Bapsismo significatur transitus per mor-

mortem ad vitam, non tamen ad eam vitam omnes Baptizati perveniunt, sed qui Christo jam mortuo commoriuntur per fidem, resurgunt cum ipso per eandem. Sic & manna in deserto significabat Christum panem vitæ qui ab æterna morte præservabat, sed non omnes manna manducantes ab illa morte præservati sunt, sed tantum illi qui Christum futurum fide manducaverunt, quia manna licet significabat Christum, non tamen erat Christus. Simile est in Sacramento Eucharistiæ, autore Paulo, quare sicut ille non erat, quod significabat, quod Christus probat in Joanne, ex eo, quod ipsum manducantes à morte æterna non servabat; Ita nec nostra Eucharistia est Christus, quem significat, simili argumento, quia manducantes ab æterna morte non servat. Ideò nos hortatur Paulus ne simus concupiscentes malorum, palpantes nobis propter Baptismum, aut panis Sacramentum, quasi hæc habeamus præ Judæis, vel quasi rem nos habeamus, ipsi verò solum signa. Non sic se res habet, dicit Apostolus: *Nam esca spiritualis vestra eadem est cum esca Patrum*, quare sicut illis non pepercit peccantibus, ita nec vobis faciet, si vobis defuerit fides per charitatem rectè operans, qua sola tam ipsi, quam nos rem accipimus istis signis signatam: propterea scriptum est Psalmo quindecimo, *non dabis Sanctum tuum videre corruptionem*. Sed panis consecratus corrumpitur & à muribus comeditur, ut patet experientia: Ergo panis consecratus non est Christus. Sed maximè admisso illo, quod Christus in cœna verbo virtutis suæ panem transsubstantiavit, aut ita corpus suum illi univit, ut verè & simpliciter dicatur, Christus est id quod est Panis, sine aliqua expositione; & jam huic simile non reperies in tota scriptura à Christo vel discipulis factum, quos dixerat tamen omnia & majora facturos, Johan. XIII. Non tamen adhuc sequitur, si Christus hoc fecit, quemlibet sacrificulum hoc facere posse. Videamus ergo, quibus verbis tanta potestas data sit hominibus; dicunt Romani per hæc verba. *Hoc facite in meam recordationem*: At jam incertum est, an verba ista sic sint exponenda, hoc quod ego facio facite, vel hoc quod vos facitis facite in meam commemorationem. Si primum exponendi modum accipimus, iterum incertò stamus, cum certum non habeamus quid ipse fecerit. Sunt enim qui dicunt, ut recitat Erasmus in annotatione epist. 1. ad Corinth. XI. Christum prius

 con-

consecrasse panem & postea hæc verba, *Hoc est corpus meum*, enunciasse de pane jam transsubstantiato. Sed esto, quod per illa verba consecravit, *Hoc est* &c. Quis jam audebit corpus Christi ore sumere & comedere absque mandato Christi? Mandatum autem non habemus sumendi, si, *hoc facite*, ad consecrantes, non ad sumentes debet referri. Nam quæ in Johanne sunt, non de oris sed fidei manducatione intelliguntur. Si vero dixerit quis, verba prædicta significare, *Hoc quod vos facitis facite*, quod est, corpus meum comedite, & cum non sit immortalis, qui hoc posset dare, quid ergò faciemus? Exspectabimusne, donec ipse Christus veniat atque ministret, aut alium mittat, qui hoc possit dare, quod jussi sumus sumere, vel si alicui dedit hanc potestatem, per quæ verba dedit rogo? Non potest hæc oratio, *Hoc facite*, duo significare, neque *hoc* singularis numeri plura demonstrare.

Sunt qui dicunt, factum Apostolorum demonstrari, & quia hoc non possunt facere, nisi sit qui administret, ergo implicite intelligi, Christum dedisse potestatem administrandi, & hoc toti *Ecclesiæ*, quæ habet ordinare ad hoc personas certas, quemadmodum facit ordinando Sacerdotes. Obscura sunt hæc & tenebrosa nimis, admissis tamen illis, quæro, quos panes consecrat Sacerdos, dicendo verba præmissa? Tantum inquiunt illos, quos intendit demonstrare per illud Pronomen, *Hoc*, in consecratione prolatum. Ergo Laicus qui de consecrandi intentione non potest esse certus, cogitur credere esse Christum, quod an Christus sit, certo scire non potest, nec unquam Laici erunt certi, utrumne Sacramentum accipiant nec ne: certè abyssus multa religio hæc: Sed relinquamus ista & consecrationis verba examinemus, & sunt hæc: *Accepit Jesus panem, benedixit, fregit, deditque discipulis suis, dicens, hoc est corpus meum*, jam consecrans vel dicit hæc verba, in persona sua, vel Ecclesiæ, vel Christi. Si in sua, suum corpus videtur verius conficere quam Domini. Si in persona, Christi non benè conveniunt verba, *benedixit, fregit*, quæ potius sunt Christi, factum rememorantis quam in ejusdem persona loquentis. Neque dixit Christus, *hoc facite* in meo nomine, sed *in mei commemorationem*. Alias quemadmodum in Baptismo dicit minister, *Ego baptizo te in nomine* &c. ita hic dicendum foret, *benedico, frango* & *do*. &c. neque rectè solvitur nodus iste, dicendo, conse-

cran-

erantem loqui in personâ propriâ, cum dicit, *Benedixit*, *fregit*, *deditque discipulis suis*, *dicens*. Et post illud verbum, *dicens*, ipsum incipere loqui in personâ Christi; quia contra hanc solutionem pugnat verbum, *effundetur*, in benedictione calicis. Ubi ergo esset dicendum, *qui effusus est*, nisi velis personam ibi mutare contra omnem sensum communem. Jam videre licet, quam obscura & incerta sunt omnia à Romanis nostris hic inserta, quæ nec stare possint nisi commentis fulciantur humanis. Quare melius manendum existimo in verbo simplicissimo Christi. *Si quis dixerit vobis*, *quia hic est Christus*, *nolite credere*. Est præterea quod fidem Romanam reddit suspectam, quia cum articulus iste esset singularis & primo forte loco ponendus, non tamen collocatur in Symbolo, ut ajunt, Apostolico. In decretalibus autem Papæ religiose de ea tractatur in titulo. 1. & ca. 1. Decre. Quæ res etiam auget suspitionem, papisticum esse inventum, vel Satanæ potius, quod nec puto aliquem inficias iturum, qui prius tacite secum revolverit, quam caute tota religio Papistica sit supra hoc fundamentum fundata. Christus qui sola fide cernitur, sola fide colitur, qui docuit corporalia servitia proximo impendenda. Ipsi autem serviendum in Spiritu per fidem, &, quo hoc facilius fieret, corporalem præsentiam nobis subtraxit, quam obesse discipulis testatus est, dicens: *Si non abiero Paracletus non veniet*. Satan ut omnia perverteret, corporalem Christi præsentiam persuadere est conatus, & licet non in specie hominis, in specie tamen panis. At panis qui oculis corporalibus cernitur, si DEUS esse creditur, corporalibus eget servitiis. Indignum enim esset, DEUM humili casa concludi, aut inclusum sine honore relinqui. Hinc ergo templa sumtuosa, & ornatus templorum, hinc lampades & tedæ, hinc vestes sacræ ex bysso & auro contextæ, hinc boatus monachorum in choris, unctio Sacerdotum & castimonia, hinc pars Sacramenti laicis aufertur, & breviter si illud subtraxeris, ruet universa religio Papæ, quam aliquando casuram, quis dubitabit? cum eam modo magna ex parte videas cecidisse. Humanum ergo commentum est, in quo fundatur, quia si supra petram esset posita, contra omnes procellas staret invicta. Non ergo per hæc verba. *Hoc est corpus meum*, Salvator panem transsubstantiari voluit, sed per panem seipsum da-

 re,

re, ficut mos est quibusdam incolis, quando venditor agri possessionem vult tradere emptori, dat ei baculum, stramen, aut lapidem, & dicit, *Ecce trado tibi agrum*: Item possessio domus datur per traditionem clavium. Sic etiam Dominus per panem seipsum tradit nobis, quasi dixisset, *accipite & comedite & nolite æstimare parvum, quia hoc quod trado vobis, significat corpus meum quod do vobis*, dando istud. Quando ergo illud tradetur aut in cruce pendetur, erit pro vobis, imo omnia quæ feci aut faciam, vestra sunt. Magna est consolatio ista, & dulcissima verba, si recte contemplentur; nec sine causa dictum est, *Est*, pro *significat*, quia, *est*, multo certius & vehementius prædictum sensum facit, sicut dicimus demonstrando signum pluviæ, hoc est pluvia, quod certius repræsentat pluviam futuram, quam si diceremus, hoc significat pluviam, & similibus locutionibus plena est Scriptura, ut Gen. quadragesimo. *Tres propagines tres adhuc dies sunt*, similiter, *tria canistra tres adhuc dies sunt*, & in sequenti capite, *septem boves pulchræ & septem spicæ plenæ, septem ubertatis anni sunt*, & similia abundant exempla. Romani autem pro sua expositione unum exemplum dare non poterunt contra omnem experientiam, cœcos illuminavit, mortuos suscitavit, leprosos mundavit, sed ita ut omnibus viderentur mundati, viventes & videntes, non solum crederentur tales contra experientiam. Talia vero miracula Papa & sui facere solent, qui ex pessimo nebulone, lenone, aut pirata facit patrem sanctum & reverendum episcopum, non quod videatur per experientiam sanctior aut sapientior, quam erat prius, sed creditur sanctus ac sapiens. Similiter multa miracula facit liberando animas à purgatorio, vel dimittendo certas partes pœnarum a Deo infligendarum pro peccatis (forsan pro pecuniis) vel etiam omnes, ut creditur à miseris, contra omnem experientiam, quia tempore pestilentiæ aut belli nihil nimus sentiunt ii, quibus omnis pœna est remissa, aliis, nullam remissionem habentibus. Dijudicemus inter panem ore susceptum & Christum, quem fide accipimus: quod si quis non dijudicaret, corpus Domini, putans se nihil aliud accipere quam quod ore suscipit, reus est corporis & sanguinis Domini, & manducat sibi judicium & bibit, quia bibendo & manducando ostendit sibi adesse Christum, cum tamen ipse desit Christo per infide-

delitatem. Misereatur ergo nostri Deus, quanta videtur esse abominatio ista, filii Israël liberati de manu Pharaonis, & pane de coelo saturati, recesserunt cito de via, quam ostendit ei Moses, feceruntque sibi vitulum conflatilem & adoraverunt, atque immolantes hostias ei, dixerunt, *isti sunt dii tui Israel, qui te eduxerunt de terra Ægypti.* At nos Christiani, cito recedentes à verbo Christi ducis nostri, dicentis; *si quis dixerit vobis, hic est Christus, nolite credere*, Panem elevamus & dicimus: Hic est DEUS noster, qui nos redemit sanguine suo. Detestandum hoc est, neque audiendos puto, qui dicunt, corpus Christi esse in pane, sicut ignis in ferro, nisi non audiamus Christum dicentem, *si dixerint in penetralibus est, Christus, nolite credere*, sed *in omni verbo quod procedit de ore Dei*, non dicit Dominus, in hoc vel illo verbo, sed, *in omni.*

Nos autem relictis omnibus verbis, quæ Christus in ultima illa coena sua locutus est, solum ea nobis adsumpsimus, *hoc est corpus meum*, & *hic calix novum testamentum est in meo sanguine* &c. Super quibus tot jam conscripti sunt libri, quod vix mense uno quis eos legere posset. Sed nostra culpa est, qui tales meremur scriptores, quod relinquimus fontem aquarum viventium, divertimusque ad cisternas veteres. Omne Dei verbum audiendum est, & solum DEI verbum audiendum est, nihil nobis est liberum, omnis doctrina nobis prohibita est, & omne verbum præter Christi verbum, quia hæc dicit Dominus. *Oves meæ vocem meam audiunt, alienorum vocem non audiunt.* Quid igitur dicis, tibi liberum esse loqui & facere, quod Dominus non prohibet. Si tu es ovis Christi non audies eos qui talia dicunt, nonne Christi verbum præcipit & vetat? Quid fratri tuo subventum est, si omnes consecratas (ut ajunt) hostias comederis & omnes vini calices biberis? Dicis mihi, Ego habeo præceptum Domini, quod mihi dicit, *Hoc facite in mei recordationem*, quasi Christus in eadem coena non abundè satis docuerit, quid velit nos facere, quæ omnia Johannes Evangelista quinque capitibus describit à decimo tertio incipiens usque ad decimum octavum; Audi Israel verba Domini DEI tui, hæc dicit Dominus, *quæcunque uni ex minimis his non fecistis, mihi non fecistis.* Cavete falsos doctores, cavete falsos Christos. Multi venient, dicit Dominus, in nomine meo, dicentes, *Ego sum Christus* & seducent mul-

multos. Olim dicebant, ego sum Thomæ, ego sum Scoti, Hieronymi, Augustini, Francisci. &c. Nunc qui veniunt, dicunt, Ego sum Christus, interim tamen dilacerant fratrem, multi avari sunt, sui amantes, & quæ DEI sunt negligentes, nihil minus quam charitatem sectantes: *à fructibus eorum cognoscetis eos*, dicit Dominus.

At in hoc cognoscent omnes, quod mei sitis, si dilectionem habueritis, ad invicem. Certè & hi quæ placita sunt populo loquuntur. Veram istam Christi doctrinam, quæ docet, semper injuriam ferendam, nunquam inferendam, resistendum malo, sed in bono vincendum malum, ei qui aufert quæ tua sunt, non contradicendum, petenti dimidietatem possessionis relinquendam totam, nemo inculcat. Omnis ille Christi sermo in monte factus, penitus negligitur, in quo Christus christianum hominem instituit, atque omnia quæ docuit in ultima illa cœna per compendium declarat. Hæc non docentur, aut si docentur, frigidè & juxta præscriptum humanum adhuc, quare sine fructu & sine spiritu, qui si non adest, non possumus recordari omnium Christi verborum. Nec aderit, quamdiu carnalem ejus credimus præsentiam, quia ut dicit ipse, *si non abiero, paracletus non veniet*. Hæc, pie Lector obiter tibi scripsimus. Veram dominici corporis manducationem & sanguinis potationem brevi emissuri, si id voluerit DEUS. Interim ora ne deficiat fides nostra, utque veræ oves veram pastoris non alienorum vocem audiamus.

Num. XXIV.

EUCHARISTIÆ apud *Tigurinos* celebrandæ formula paulo ante Zwinglii mortem concepta.

Coronidis jam loco hic ex Fidei Christianæ Expositione ad Franciscum I. Regem Galliæ scripta, paulo ante Zwinglii mortem, & quinquennio demum post ejus mortem edita, in Opp. Zwinglii Tom II. fol. 563. 564. afferimus hanc *Eucharistia in Ecclesia Tigurina*

rina celebrandæ Formam, ab ea, quam in ipso Opere p. 316. exhibuimus, paulisper diversam, atque in his illisve circumstantiis minutioribus immutatam:

Primo prædicatur satis longo sermone beneficium Dei quod nobis per filium suum impendit, & trahitur populus ad ejus rei cognitionem & gratiarum actionem. Eo finito, ponitur mensa ante chorum, ut vocant, pro gradibus, ea sternitur mantili, imponitur panis azymus & vinum in crateras funditur. Deinde prodit Pastor cum duobus ministris, qui omnes convertuntur ad populum, ita ut Pastor sive episcopus in medio illorum stet non alia veste, quam qua vulgo usitata est honestis viris & ministris ecclesia. Tunc sic orditur Pastor alta voce, lingua vero non Latina, sed vulgari, quo omnes intelligant quod agitur.

In nomine Patris & Filii & Spiritus sancti.

Respondent ministri nomine & loco totius ecclesia, Amen. *Pastor*, Oremus.

Nunc genua flectit ecclesia.

Omnipotens æterne Deus, quem jure universæ creaturæ colunt adorant & collaudant suum videlicet artificem creatorem ac patrem, da nobis miseris peccatoribus, ut eam laudem & gratiarum actionem quam unigenitus filius tuus dominus noster Jesus Christus nobis ad faciendum instituit, syncera fide peragamus. Per eundem dominum nostrum Jesum Christum filium tuum qui tecum vivit & regnat in unitate Spiritus sancti, Deus, per omnia sæcula sæculorum, Amen.

Hic legit minister qui ad sinistram stat. Quod jam legitur, scriptum est in priore epistola Pauli ad Corinshios XI. cap. Convenientibus vobis in unum, non est ut dominicam cœnam edatis, *& catera usque ad hunc finem*, non dijudicans corpus domini.

Tunc respondent ministri cum ecclesia, Laus Deo. *Pastor*, Gloria in excelsis Deo. *Diaconus*, Et in terra pax. *Hypodiaconus*, Hominibus sana & tranquilla mens. *Diaconus*, Laudamus te, Benedicimus te. *Et catera usque ad finem hujus hymni complentur alternis agentibus ministris, versum pro versu, ecclesia omnia intelligente, & prius*

 ad-

admonitus ut quisque secum quæ dicuntur in pectore loquatur ac repetat, in conspectu Dei & ecclesiæ. Diaconus dicit, Dominus vobiscum. *Respondent ministri*, Et cum spiritu tuo. *Diaconus*, Quæ jam leguntur in Joannis evangelio scripta sunt capite sexto. *Respondetur*, Gloria tibi domine. *Diaconus*, Sic locutus est Jesus: Amen amen dico vobis, qui credit in me habet vitam æternam. Ego sum panis vitæ. Patres vestri comederunt manna, *& cætera usque ad hunc finem*, verba quæ vobis loquor spiritus & vita sunt. *Post quæ verba dicit Pastor*, Deo gloria, qui juxta verbum suum dignetur nobis remittere universa peccata nostra. *Respondent ministri*, Amen. *Pastor*, Credo in unum Deum. *Diaconus*, Patrem omnipotentem creatorem cœli & terræ. *Hypodiaconus*. Et in Jesum Christum filium ejus unigenitum dominum nostrum, *&c. usque ad finem symboli quod apostolicum vocant, quod perinde alternis recensent ministri alta voce atque prius, hymnum, Gloria in excelsis.*

Pastoris invitatio ad cœnam digne celebrandam. Jam volumus charissimi fratres, juxta ritum & institutionem domini nostri Iesu Christi, hunc panem edere, & hunc potum bibere, quæ sic præcepit fieri, in commemorationem, in laudem, & gratiarum actionem hujus quod mortem pro nobis passus est, quodque sanguinem suum, ad abluendum peccata nostra, effudit. Quocirca probet & interroget quisque seipsum juxta verbum Pauli, qualem fiduciam ac certitudinem in dominum nostrum Iesum Christum habeat, ne se quisque pro fideli gerat, qui tamen fidem non habeat, & sic reus fiat mortis domini. Neque totam ecclesiam Christi (quæ illius corpus est) contemnat & subinde in eam peccet. Proinde in genua vos demittite & orate, Pater noster qui es in cœlis *& cætera usque ad finem. Et cum ministri responderint* Amen, *iterum oret Pastor.*

Oratio. Domine Deus omnipotens, qui nos per spiritum tuum, in unitate fidei, in unum corpus tuum coagmentavisti, cui corpori tuo præcepisti, ut laudes & gratias tibi agant pro ea liberalitate ac beneficio, quod unigenitum filium tuum dominum nostrum Iesum Christum pro peccatis nostris in mortem tradidisti, Da ut hoc tuum præceptum ea fide impleamus, ne te infallibilem veritatem ulla mendaci simulatione offendamus aut irritemus. Da quoque ut tam sancte vi-

vivamus, atque ut tuum corpus, tuos filios, familiamque tuam decet. Quo increduli quoque nomen & gloriam tuam agnoscere discant, Custodi nos domine, ne nomen & gloria tua propter vitæ nostræ pravitatem in contumeliam rapiatur. Semper oramus, Domine auge nobis fidem, hoc est indubitatam fiduciam in te. Tu qui vivis ac regnas, Deus in sæcula. *Respondent*, Amen. *Deinde sic agit & verba sacra simul effatur Pastor.*

Dominus Iesus, ea nocte qua tradebatur ad mortem, accepit panem, *hic accipit Pastor panem azymum in manus*, cumque gratias egit, fregit ac dixit, Accipite, comedite: Hoc est corpus meum quod pro vobis traditur. Hoc facite ad commemorationem meam. *Hic simul præbet Pastor panem ministris qui circum mensam stant, qui protinus cum reverentia illum accipiunt & inter se dividunt ac comedunt. Dum interim Pastor pergit.* Similiter, postquam facta fuit cœna, accepit & poculum. *Hic simul accipit Pastor poculum in manus*, gratias egit ac dixit, Bibite ex isto omnes, hic calix novum testamentum in meo sanguine est. Quotiescunque istud facturi estis, facite ad meam commemorationem. Quotiescunque enim panem hunc comedetis, & de poculo isto bibetis, mortem Domini prædicabitis, laudabitis, & gratias agetis, usque dum veniat.

Post hæc circumferunt ministri azymum panem, & accipit quisque sua manu particulam de exhibito pane, & postea reliquam partem præbet proximo suo. Et si quis non vult panem sua manu contrectare, jam circunferens minister porrigit ei. Deinde sequuntur ministri cum crateribus & præbet alius alii poculum dominicum.

Iterum legit de suggestio alius minister ex euangelio Joannis aliquousque, dum editur ac bibitur sacramentum corporis & sanguinis domini, incipit autem à tredecimo capite. Cumque crateres omnes sunt reportati, tunc sic infit Pastor, Procumbite in genua. *Nam sedentes & tacite auscultantes verba domini, edimus & bibimus cœnæ sacramentum. Cumque omnes procumbunt, infit inquam Pastor.*

Laudate pueri dominum, Laudate nomen domini. *Diaconus*, Sit nomen domini benedictum ex hoc nunc & usque in sæculum. *Hypodiaconus*, A solis ortu usque ad occasum, &c. *Et sic iterum alternis finiunt ministri hunc Psalmum. Quem Hebræi perhibent à majori-*

INDEX MONUMENTORUM HOC VOLUMINE EXHIBITORUM.

XI